DINU C. GIURESCU

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

ISTORIC

DINU C. GIURESCU

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939 – 1945)

România în al doilea război mondial (1939 – 1945)
DINU C. GIURESCU

Copyright © 1999, **ALL EDUCATIONAL**

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin în exclusivitate editurii.
Copyright © 1999 by **ALL EDUCATIONAL**
All rights reserved.
The distribution of this book outside Romania,
without the written permission of **ALL EDUCATIONAL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
GIURESCU, DINU C.
România în al doilea război mondial / Dinu C. Giurescu
Bucureşti: **ALL EDUCATIONAL**, 1999
p. 312; cm. 24 – (**ALL ISTORIC**)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-684-036-0

1. Război Mondial. 2

94(=135.1)"1941/1945"

Editura **ALL EDUCATIONAL**: Bucureşti
Bd. Timişoara nr. 58, sector 6
Tel: 402 26 00
402 26 01
Fax: 402 26 10

Departamentul distribuţie: Tel: 402 26 20
Fax: 402 26 30

Redactor: Constantin Vlad
Direcţie artistică şi imagine: Sorin Dumitrescu, Doina Dumitrescu
Ilustraţia copertei: Soldaţi români în cavalcadă pe cămile în Stepa Calmucă.
© ARTEXPO

CUPRINS

Cuvânt înainte **5**

CAPITOLUL 1:
OBSERVAREA STRICTĂ A REGULILOR NEUTRALITĂŢII **7**
Ce decide Consiliul de Coroană la 6 septembrie 1939.
Situaţia cu totul incertă a României, la izbucnirea conflictului în Europa. Regimul politic intern în septembrie 1939.
Asasinarea primului ministru Armand Călinescu. Represaliile ordonate de autorităţi.
Frontul Renaşterii Naţionale şi reacţia Partidului Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal. Liniile directoare ale politicii externe. Agravarea situaţiei internaţionale a României, în intervalul noiembrie 1939 – mai 1940. Reacţia autorităţilor de la Bucureşti în faţa noilor evoluţii: măsuri militare.
Încercarea de destindere politică în interior.
"Partidul Naţiunii", partid unic şi totalitar.
Note **14**

Capitolul 2:
APĂRĂM HOTARELE ŞI DISTRUGEM STATUL SAU ÎL PĂSTRĂM ŞI CEDĂM TERITORII?
(Pierderile teritoriale impuse României în 1940) **18**
A. Basarabia şi nordul Bucovinei
Ultimatumul sovietic şi deliberările Consiliilor de Coroană. Retragerea armatei şi autorităţilor române din Basarabia şi nordul Bucovinei. Amintiri din Cernăuţi în zilele ultimatumului; de ce guvernul român a anunţat numai în ultimul moment evacuarea.
Starea de spirit în opinia publică.
Vocile cele mai autorizate declaraseră până atunci, repetat şi apăsat, că hotarele vor fi apărate. Cum au evaluat, guvern şi opoziţie, ameninţarea sovietică şi perspectiva unui atac din trei direcţii asupra României (septembrie 1939 – mai 1940).
Potenţialul militar real al României în mai – iunie 1940.
La 18 septembrie 1939, regele Carol al II-lea nota: "dacă vom fi atacaţi de toţi duşmanii noştri, adică pe trei fronturi, nu ne putem apăra". Cum îşi justifică Suveranul atitudinea sa în faţa ultimatumului sovietic.
Reacţia opoziţiei P.N.Ţ. P.N.L. în urma cedării Basarabiei şi nordului Bucovinei.
Efectele Blitzkrieg-ului şi opinia publică din România.

B. Guvernul Ion Gigurtu. "Arbitrajul" de la Viena. Convenţia de la Craiova. Încercarea de aliniere la Reich
Revendicările teritoriale ale Ungariei şi Bulgariei.
Carol al II-lea solicită "sprijinul moral" al cancelarului Adolf Hitler pentru rezolvarea situaţiei. Răspunsul Führer-ului şi ameninţarea cu distrugerea României.
"Arbitrajul" de la Viena. Iuliu Maniu la Consiliul de Coroană din 30 august 1940.
De ce n-a fost apărată Transilvania cu armele.
Ameninţările armatei sovietice în iulie – august 1940 pe noua frontieră a Prutului.
"Garanţiile" oferite de Reich şi Italia României, după "arbitrajul" de la Viena.
Tratatul de la Craiova.
Concluzii. Teritoriile şi populaţia cedate în intervalul 28 iunie – 7 septembrie 1940.
Unele reacţii pe plan individual.
Note **34**

Capitolul 3
"STATUL ROMÂN DEVINE STAT NAŢIONAL LEGIONAR" **39**
A. Abdicarea regelui Carol al II-lea. Ion Antonescu, prim-ministru şi Conducător al statului
Reacţia opiniei publice şi a armatei faţă de "arbitrajul" de la Viena. Lideri ai P.N.Ţ. acuză vehement suveranul pentru că a acceptat cesiunile teritoriale. A avut vreo legătură prăbuşirea hotarelor cu regimul intern din România în 1940?
Regele Carol al II-lea îl cheamă pe generalul Ion Antonescu la conducerea guvernului.
Generalul primeşte depline puteri la 5 septembrie.
Abdicarea lui Carol al II-lea. Mihai I, regele românilor.
Puterile conferite Conducătorului statului, Ion Antonescu. Guvernul constituit la 14 septembrie. Ce îşi propunea mişcarea legionară şi ce credit avea în septembrie – octombrie 1940. Cum va funcţiona noul regim. Divergenţele de fond între generalul. Ion Antonescu şi Horia Sima. Legiunea urmăreşte preluarea integrală a puterii. Asasinatele din 26 – 28 noiembrie; reacţia Conducătorului statului.
Formulările doctrinare ale Legiunii: xenofobie, antisemitism, "selecţie socială" prin "eugenie". Legiunea, "tradiţiile neamului" şi "adevăratul drum al doctrinelor româneşti"
Berlinul şi situaţia internă din România. Intrarea trupelor germane în România. Aderarea guvernului Antonescu la Pactul Tripartit.
Ion Antonescu arată Führerului la 23 noiembrie situaţia gravă a românilor în Transilvania anexată de Budapesta în 1940.
Tensiunea în creştere între Conducătorul statului şi conducerea Legiunii. La întâlnirea de la Obersalzburg (14 ianuarie 1941). Ion Antonescu obţine sprijinul cancelarului Hitler.
Rebeliunea din 21 – 23 ianuarie 1941.
Note **55**

Capitolul 4
"REGIMUL AUTORITAR PE CARE ÎL REPREZINT" (Regimul politic intern, 27 ianuarie 1941 – 23 august 1944) **59**
Regimul legionar. "Un guvern de Uniune Naţională" era posibil în septembrie 1940?

Cu Legiunea la putere, regimul are un caracter fascist. Totuşi, dualitatea puterii a fost o realitate în răstimpul septembrie 1940 – ianuarie 1941.
Regimul politic între 27 ianuarie 1941 şi 23 august 1944. Constituirea unui guvern cu preponderenţă militară, îndată după "Rebeliune". Raportul între civili şi militari în guvern între decembrie 1941 şi august 1944. Tehnocraţii în guvernul Antonescu, cei mai mulţi fără apartenenţă politică.
Arestarea legionarilor după rebeliune şi condamnările pronunţate.
Planul mareşalului Ion Antonescu de a constitui un Consiliu de Stat. Principiile de cârmuire enunţate de Conducătorul statului privind: armata; prefectul de judeţ; magistratura; şcoala; presa şi opinia publică; resursele economice ale ţării; muncitorimea şi favorizarea ei.
Mareşalul îşi defineşte cârmuirea "regim autoritar". Cum se exercita un atare regim. Justiţia. Raporturile Conducătorului cu Palatul Regal. Ce principii voia să instaureze în septembrie 1940. Cele două plebiscite din 2– 5 martie şi 9-12 noiembrie 1941.
Situaţia partidelor politice; formal rămân interzise. În fapt, P.N.Ţ. şi P.N.L. continuă să funcţioneze prin conducerile centrale şi judeţene. Schimbul de opinii şi de critici între Conducător de o parte, Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu, de altă parte.
Ion Antonescu păstrează o echipă politică de rezervă.
Măsuri împotriva comuniştilor. Legislaţia excepţională edictată. Câte persoane au fost arestate în intervalul 1940 – 1944? Regimul Antonescu în documentele PCR.
Armata şi Legiunea. Rolul armatei în regimul Ion Antonescu.
Note **74**

Capitolul 5
RAPORTURILE ROMÂNIEI CU AL TREILEA REICH
(septembrie 1940 – august 1944) **78**
Raporturile înainte de 6 septembrie 1940. Ion Antonescu explică de ce factorii de răspundere de la Bucureşti au optat pentru Reich în vara 1940. Ce elemente noi intervin în raporturile româno-germane în toamna 1940. Constantin I.C. Brătianu se pronunţă împotriva unei alinieri totale faţă de al Treilea Reich.
Atitudinea guvernului Antonescu faţă de atacul Wehrmacht-ului împotriva Iugoslaviei, aprilie 1941.
Participarea armatei române la atacul împotriva U.R.S.S., pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei. Continuarea operaţiunilor la răsărit de Nistru.
Implicarea României în conflictul mondial, împotriva Angliei şi S.U.A.
Ion Antonescu întuieşte, încă din noiembrie 1941, că Reich-ul se îndreaptă spe pierderea războiului. Tatonări de pace efectuate de diplomaţi români în 1943 şi reacţia Führer-ului. Ion Antonescu în dezacord cu Führer-ul asupra operaţiunilor pe teritoriul sudic al Frontului de Est, începând din octombrie 1943.
Colaborarea economică între România şi Reich; principii enunţate de Ion Antonescu; rezultate. Reacţiile cancelarului Adolf Hitler faţă de politica economică a guvernului Antonescu, Ambasadorul S.U.A. la Moscova despre "prosperitatea relativă" a României în august 1944. Câteva date privind economia României în 1943. Însămânţările. Evoluţia preţurilor. Situaţia alimentară din

Bucureşti, cu raţiile săptămânale la alimente principale în 1942, 1943 şi mai 1944. Consumul *per capita* de alimente, în intervalul august 1942 – august 1943.
A fost România o ţară ocupată de trupele Reich-ului între octombrie 1940 şi august 1944? A fost Ion Antonescu "al treilea om al Axei?
Note **91**

Capitolul 6
ARMATA ROMÂNĂ PE FRONTUL DE EST **94**
Informat de Führer, la 12 iunie 1941, de iminenţa atacului împotriva U.R.S.S., generalul Ion Antonescu hotărăşte singur participarea la campania pentru eliberarea Basarabiei, Herţei şi nordului Bucovinei. Sprijinul opiniei publice pentru reluarea teritoriilor anexate de U.R.S.S. (iunie 1941).
Comandamentele sub care a acţionat armata română în intervalul 1941 – 1944. Eliberarea Basarabiei, a Herţei şi a nordului Bucovinei, durată, efective angajate şi pierderi.
Factorii care au determinat hotărârea generalului Ion Antonescu de a trimite armata la răsărit de Nistru: considerente militare, considerente politice. Finlanda şi-a oprit înaintarea la circa 150 km. est de frontiera din 1939; putea guvernul român să urmeze exemplul Finlandei?
Liderii opoziţiei – P.N.Ţ. şi P.N.L. – scriu Conducătorului să nu trimită trupe la răsărit de Nistru; scrisoarea lui Iuliu Maniu din 18 iulie 1941.
Pierderile armatei române între Nistru şi Bug, inclusiv cucerirea Odesei, de trei ori mai mari decât pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei.
Cum vedea Ion Antonescu ofensiva Wehrmacht-ului: de la "o victorie decisivă foarte apropiată" (1 iulie 1941), la posibilitatea ca Reich-ul să piardă războiul (noiembrie 1941)
România angrenată complet în conflictul mondial: Marea Britanie declară război, 129; guvernul român comunică "starea de război" cu S.U.A. Declaraţiile mareşalului Antonescu în decembrie 1941.
Planuri pentru ofensiva din vara 1942. Şeful Marelui Stat Major, generalul Iosif Iacobici îşi prezintă demisia, nefiind de acord cu angajarea unor importante efective în 1942. 26 divizii române participă la ofensiva de vară din 1942 a Wehrmacht-ului. Avertismente ale comandanţilor români nu sunt luate în seamă de Comandamentul suprem german. Contraofensiva sovietică din noiembrie 1942. Pierderile armatei române între 15 noiembrie 1942 şi 15 martie 1943.
"Frăţia de arme" româno-germană ajunsă la un punct critic. Luptele din 1943. Mareşalul Antonescu cere retragerea celor 7 divizii româneşti blocate în Crimeea. Führer-ul refuză. Eliberarea Crimeii de către armata sovietică. Marina română, în cooperare cu aceea germană, realizează evacuarea din peninsulă a 120.826 persoane, operaţiunea remarcabilă, dată fiind slaba acoperire aeriană, numărul redus al navelor de război şi distanţele de parcurs (aprilie – mai 1944).
Pătrunderea armatei sovietice la vest de Nistru (martie – aprilie 1944); stabilizarea temporară a frontului în Moldova.
Operaţiunile împotriva partizanilor la Odesa şi în Crimeea. Relaţiile armatei române cu populaţia civilă în zonele ocupate.
Recapitulaţie pentru campania din Est: efective şi pierderi.

Aviaţia română pe frontul de Est. Gruparea Aeriană de Luptă, 137. Avionul 80 cu variantele sale. Unităţile de aviaţie române care au luptat în continuare în 1943. Bombardamentele americane şi britanice asupra României. Victorii aeriene ale unor aviatori români (22 iunie 1941– august 1944).
Administraţia română în Transnistria. Cum s-a instaurat administraţia. Graniţa de răsărit a României rămâne pe Nistru. "Comisia de Capturi" şi principii de aministraţie. Delimitarea teritoriului Transnistriei şi populaţia. Împărţirea teritoriului în 13 judeţe, cu menţinerea raioanelelor stabilite de Soviete. Agricultura şi ramurile anexe. Politica agrară menită spre o revenire treptată la proprietatea individuală a pământului. Comerţul, "exportul" de produse alimentare spre România. Aprovizionarea pieţelor locale cu alimente. Industrii şi ateliere. Învăţământul şi cultura. Asistenţa socială. Încetarea administraţiei civile române în Transnistria (ianuarie 1944).
Prizonierii de război din România. Militari polonezi refugiaţi în România. Prizonieri sovietici. Aviatori americani şi britanici.
Note **127**

Capitolul 7
EVREII DIN ROMÂNIA (1940 – 1944) **133**
Repere statistice din 1930 şi 1940.
Legislaţia principală privind recunoaşterea cetăţeniei române. Revizuirea acestei cetăţenii printr-un decret al guvernului Goga-Cuza. Legea din 8 august 1940: "distincţia politică şi juridică între românii de sânge şi cetăţenii români"; evreii împărţiţi în mai multe categorii; segregarea rasială.
În ce împrejurări externe şi interne au fost promulgate primele legi antisemite.
Partidul Comunist din România şi pierderile teritoriale impuse României în 1940. Violenţe antievreieşti şi ucideri îndată după retragerea din Basarabia şi nordul Bucovinei.
Comunităţile evreieşti din România, după septembrie 1940. Dizolvarea Federaţiei Uniunii de Comunităţi Evreieşti şi constituirea Centralei Evreilor din România (decembrie 1940).
Legislaţia antievreiască şi aplicarea ei. Epurări din lumea teatrului şi a artelor în general, din barouri, spitale, farmacii, învăţământ. "Românizarea" personalului din întreprinderi.
Confiscări şi deposedări de bunuri, case de filme, săli de cinematograf, vase maritime sau fluviale, proprietăţi rurale şi urbane. Impuneri la felurite contribuţii şi prestaţii. Cum s-au aplicat legile antievreieşti?
Evreii din România şi "Soluţia finală": ştirile şi faptele. Consiliul de Miniştri opreşte, la 13 octombrie 1942, orice deportare de evrei din România spre camerele de gazare din Polonia ocupată. Ce a determinat o atare hotărâre. Intervenţia unor personalităţi din România în favoarea evreilor români.
Evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei (iunie 1941, începutul anului 1944). Pogromul de la Iaşi din iunie 1941. Deportarea evreilor din Basarabia şi nordul Bucovinei. "Purificarea etnică" din 1941, în perspectiva anilor 1939 – 1997. Adunarea în ghetouri şi lagăre. Execuţii sumare în timpul "evacuării" peste Nistru. Câţi evrei basarabeni şi bucovineni au pierit între iunie/iulie 1941 şi ianuarie/februarie 1944?

Evreii din Transilvania de nord aflată sub administraţie ungară (septembrie 1940 – octombrie 1944). Formarea ghetourilor. Deportările spre Auschwitz. Câţi au pierit şi câţi au supravieţuit?
Câţi evrei se aflau în România în 1945 la finele războiului? Ce ştia opinia publică din Romînia despre soarta evreilor din anii 1941 – 1944?
Addenda. Lucrări apărute după redactarea capitolului şi până spre mijlocul anului 1998. Volume de documente, informaţiile noi cuprinse în ele. Lucrări: Radu Ioanid, Raul Hilberg, Andrei Şiperco, Alex. Mihai Stoenescu, Jean Ancel.
Constatări ce se cuvin subliniate şi reţinute.
Deportarea ţiganilor (rromilor) în Transnistria.
Note **172**

Capitolul 8
AUGUST 1944 ..... **185**
Proclamaţia Mareşalului Ion Antonescu de Anul Nou 1944.
Armata Roşie intră în România în luna martie. Şocul şi rapiditatea înaintării sovietice reflectate în corespondenţa Antonescu-Hitler.
Sondaje pentru ieşirea României din război în 1943.
Întâlnirea de la Klessheim (12 aprilie 1943): discuţia între Führer şi Conducător privind tatonările secrete ale diplomaţilor români.
Cum vedea mareşalul Ion Antonescu situaţia începând din septembrie 1943. De ce continuă războiul împotriva URSS; de ce nu retrage trupele din Cuban şi Crimeea? Lealitatea şi codul onoarei militare: în ce condiţii ar accepta mareşalul ruperea de Reich şi alinierea cu Aliaţii?
Schimbul de scrisori între generalul Henry Maitland Wilson, comandantul suprem al forţelor aliate din Mediterana şi mareşalul Ion Antonescu (martie – aprilie 1944).
Discuţia între mareşal şi C.I.C. Brătianu la 10 august 1944. Cum vedea Mihai Antonescu ieşirea ţării din război. Ideea dominantă: o debarcare a Aliaţilor în Balcani. Memorandumul din 21 ianuarie 1944, remis prin intermediul legaţiei din Stockholm. La început de iulie 1944, Mihai Antonescu este convins că anglo-americanii şi turcii vor crea un nou front în Balcani. La începutul lunii august, Mihai Antonescu speră încă în negocieri. În seara zilei de 22 august, trimite pe Neagu Djuvara cu noi instrucţiuni la Stockholm, dar oscilează între rezistenţa armată şi semnarea armistiţiului.
Cum privea opoziţia evoluţiile din 1941 – 1944. Ce scrie C.I.C. Brătianu Conducătorului statului la 20 mai 1941. "Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine", adaugă Iuliu Maniu la 18 iulie 1941. Căutaţi "să degajaţi armata noastră şi să o aduceţi pe teritoriul naţional..." scrie liderul P.N.L. mareşalului, la 24 noiembrie 1941. Iuliu Maniu încearcă, fără rezultat, să negocieze cu Aliaţii în 1943. Condiţiile pe care le propune liderul P.N.Ţ. nu sunt luate în considerare. Grigore Gafencu despre felul de a gândi al liderilor opoziţiei din România.
Alte formaţiuni aflate în opoziţie faţă de regimul Antonescu. Iuliu Maniu versus Gheorghe Tătărescu.
Regele Mihai, raporturile cu mareşalul Antonescu. Prerogativele suveranului potrivit decretului din 6 septembrie 1940. Raporturi formale în 1940 – 1942. Mesajele regelui Mihai de Anul Nou 1943 şi cenzurarea lor. A avut de gând

DINU C. GIURESCU

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939 – 1945)

1999
ALL

Cuvânt înainte

Volumul de faţă cuprinde componente majore, politice şi militare îndeosebi, ale istoriei României, din anii celui de-al doilea război mondial, 1939-1945. Anume: neutralitatea; pierderile teritoriale din 1940; statul naţional legionar; regimul autoritar al mareşalului Ion Antonescu (23 ianuarie 1941 – 23 august 1944); alianţa cu al Treilea Reich; armata română pe frontul de est; evreii din România (1940-1944); tatonările pentru ieşirea din Axă şi August 1944; armata română pe frontul de vest; reducerea drastică, dezarmarea şi epurarea armatei române din interior, la ordinele ultimative ale Comandamentului Sovietic şi ale Comisiei Aliate Sovietice de Control; unele concluzii privind participarea României în al doilea război mondial.

Lucrarea îşi propune:

1) Să explice evenimente şi evoluţii semnificative ale fiecărei etape. Selectarea s-a efectuat în funcţie de: documentaţia disponibilă, ponderea şi perspectiva pe care trecerea timpului o dă evenimentelor; percepţiile şi experienţa generaţiei căreia aparţine autorul.

2) Să reconstituie atitudinile, reacţiile, hotărârile şi motivările factorilor de răspundere – guvern şi opoziţie – în anii războiului, cum şi ce au gândit atunci. Gânduri adesea redate prin însăşi cuvintele celor implicaţi.

3) Să înfăţişeze, pe cât posibil, felul cum evenimentele şi evoluţiile de atunci se rânduiesc astăzi în perspectiva istoriei proprii a României, dar şi a celei globale.

O atare încercare de analiză şi sinteză poate sluji ca punct de pornire a unor noi investigaţii, completări, rectificări, aşa încât fiecare capitol al lucrării să devină, la rându-i, tema unui volum aparte.

Ţin să exprim şi pe această cale cele mai alese mulţumiri colegilor şi prietenilor care m-au ajutat în documentarea lucrării:

Carol B. Alpert, New York University, Law School Library, Associate Librarian Media / Reference Services, New York, N.Y., S.U.A.

Profesor Valeriu Avram, Bucureşti.

Corneliu Mihail Lungu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti.

George Minden, New York, N.Y., S.U.A.

Zigu Ornea, istoric şi critic literar, Bucureşti, directorul Editurii Hasefer, Bucureşti.

Marcel Popa, istoric, directorul Editurii Enciclopedice, Bucureşti.

Radu D. Popa, New York University, Law School Library, Associate Director for Global Library Service, New York, N.Y., S.U.A.

Întreaga mea gratitudine profesorului Stephen Fischer Galaţi, profesor emerit, University of Colorado at Boulder, S.U.A., pentru sprijinul constant acordat cercetărilor mele.

Ţin să exprim alese mulţumiri colegelor şi colegilor de la Biblioteca Academiei Române; de asemenea Editurii ALL pentru apariţia volumului: Mihai Penescu – preşedintele Grupului Editorial ALL; Constantin Vlad – redactor.

Dinu C. Giurescu

"OBSERVAREA STRICTĂ A REGULILOR NEUTRALITĂŢII"

Motto:

"Toate guvernele care s-au perindat la cârma statului în acest timp, guvernul Călinescu, guvernul Argetoianu şi guvernul prezidat de mine, au executat această politică de neutralitate, care avea un îndoit obiectiv: menţinerea României în afara orbitei conflictului şi amânarea rezolvării litigiilor cu vecinii noştri până la sfârşitul războiului."

Gh. Tătărescu, în iulie 1940

1. La 6 septembrie 1939, orele 16, Consiliul de Coroană, întrunit la Palatul Cotroceni din Bucureşti în prezenţa regelui Carol al II-lea, aprobă "în unanimitate... acţiunea diplomatică şi măsurile militare pentru apărarea fruntariilor." Consiliul hotărăşte, de asemenea, "**observarea strictă a regulilor neutralităţii** stabilite prin convenţiunile internaţionale faţă de beligeranţii din actualul conflict".[1]

O neutralitate în favoarea aliaţilor tradiţionali. Guvernul de la Bucureşti îşi dă acordul de principiu pentru tranzitul materialelor de război necesare Poloniei. Acordul nu se materializează, pe de o parte din cauza blitz-kriegului practicat acum, pentru întâia oară, de Wehrmacht; pe de altă parte, prin intrarea trupelor sovietice în jumătatea de răsărit a Poloniei (18 septembrie).

În schimb, un număr de 49.547 refugiaţi – din care 23.638 militari sunt primiţi în tranzit în România. Membrii fostului guvern, inclusiv preşedintele Poloniei sunt găzduiţi timp de peste trei luni. 82,4 tone aur în 1 261 lăzi, evacuate din Varşovia, sunt îmbarcate la Constanţa şi transferate în Apus; alte 51 casete cu 2 738 tone aur şi valori sunt păstrate la Banca Naţională a României.

După o dezarmare şi o internare proforma, aproape totalitatea militarilor poloni părăsesc România pentru a forma în Anglia noi unităţi de luptă.

2. La izbucnirea conflictului, situaţia României devenise cu totul incertă. Tratatul de neagresiune dintre Germania şi Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, inclusiv Protocolul Secret (Pactul Ribbentrop-Molotov, 23 august 1939), delimitase "sferele de interese" ale celor două puteri. Finlanda, Estonia, Letonia,

Lituania[2], jumătatea de răsărit a Poloniei, Basarabia (din România) cădeau în aria de expansiune a Moscovei[3].

Dezmembrarea în trei etape a Cehoslovaciei[4] desfiinţase Mica Înţelegere[5]. Împărţirea Poloniei între Reich şi U.R.S.S. anulase alianţa defensivă polono-română[6]. Pactul Înţelegerii Balcanice era încă în fiinţă, dar supus oricând evoluţiei fronturilor de luptă[7].

Pactele regionale de securitate îşi arătaseră ineficienţa o dată cu schimbarea echilibrului de forţe pe continent.

Revendicări teritoriale împotriva României fuseseră formulate deschis sau implicit de U.R.S.S., Ungaria şi Bulgaria. În septembrie 1939, trei comunicate oficiale de la Bucureşti subliniază că guvernul şi Consiliul de Coroană au luat măsurile necesare "pentru apărarea fruntariilor".[8]

Guvernul român propune (30 octombrie 1939) constituirea unui "Bloc al statelor neutre", cu caracter defensiv, în Sud-Estul Europei. Propunerea nu se materializează. Au răspuns negativ: Germania, Uniunea Sovietică, Italia, Bulgaria şi Ungaria[9].

Anterior, la 13 aprilie 1939, guvernele britanic şi francez declaraseră oficial că 'se angajează" să dea României şi Greciei "toată asistenţa care le stă în putere", în cazul când aceste două ţări ar fi ameninţate în independenţa lor şi s-ar hotărî să reziste prin forţă[10].

"Garanţia" era formală. În aprilie 1939, ea mai avea o semnificaţie politică; după desfiinţarea Poloniei ca stat şi inacţiunea pe frontul de Vest, o asistenţă militară anglo-franceză în favoara României devenea o ipoteză fără o perspectivă de materializare.

3. Regimul politic intern fusese stabilit prin noua Constituţie concedată şi promulgată de regele Carol al II-lea, la 27 februarie 1938. Ea primise "aprobarea" printr-un plebiscit organizat sub stare de asediu – prin vot deschis şi cu listă separată pentru opozanţi.[11] Partidele politice erau desfiinţate[12], iar autoritarea era concentrată masiv în mâinile regelui; separarea puterilor în stat era ca şi desfiinţată; iniţiativa legislativă se exercita de Suveran, prin Parlament, a cărui competenţă este limitată numai "la legile de interes obştesc". Puterea executivă era încredinţată tot regelui, care o punea în aplicare prin intermediul guvernului.

Persoana suveranului rămâne însă inviolabilă. Răspunderea revine în întregime miniştrilor. "Actele... de stat ale Regelui vor fi contrasemnate de un ministru care, prin aceasta însăşi, devine răspunzător de ele." (articolul 44 din Constituţia 1938).

Din februarie 1938, fusese instaurat un regim monarhic autoritar: regele domnea şi guverna în acelaşi timp[13]. Justiţia este reorganizată, inamovibilitatea magistraţilor suspendată.[14] "Frontul Renaşterii Naţionale", constituit sub înaltul patronaj al regelui, ia locul partidelor politice desfiinţate. F.R.N. devine singura organizaţie politică legal autorizată. "Straja Ţării" şi ea reorganizată, cuprinde pe toţi elevii de şcoală generală şi de liceu.

"Alegerile" din 1-2 iunie 1939 au dat reprezentanţilor Frontului Renaşterii Naţionale cele 258 de locuri din Camera Deputaţilor, precum şi cele din Senat.

4. La 21 septembrie 1939, către orele 13,30, **prim-ministrul Armand Călinescu este asasinat** de un comando al Partidului "Totul pentru Ţară" (mişcarea legionară), partid de extremă dreaptă, interzis o dată cu celelalte, în martie 1938.

Asasinatul era o reacţie la anumite evoluţii din anul precedent. Regimul autoritar instaurat în 1938 îşi îndreptase atenţia şi forţa represivă împotriva mişcării legionare. Aderenţii ei fuseseră îndepărtaţi din administraţie şi învăţământ, din comerţ, din viaţa publică în general. Şeful legiunii, Corneliu Zelea Codreanu, este condamnat la 10 ani de muncă silnică de un tribunal militar, sub acuzaţia de "Deţinere şi publicare de acte secrete interesând siguranţa statului", "de uneltire contra ordinii sociale" şi "crima de răzvrătire".[15]

În zorii zilei de 30 noiembrie 1938, Corneliu Zelea Codreanu şi alţi 13 deţinuţi legionari[16] sunt executaţi prin strangulare. Comunicatul oficial susţine că ei au fost împuşcaţi când au încercat să evadeze, în timpul unui transfer de condamnaţi, de la închisoarea Râmnicul Sărat la Bucureşti-Jilava.[17] De fapt, execuţia avusese loc din "înalt ordin".[18]

Măsurile extreme la care recursese guvernul de la Bucureşti erau însă şi o reacţie-răspuns faţă de mişcarea legionară. Acesta introdusese asasinatul ca armă şi mijloc de acţiune în viaţa politică. Ion. I. Moţa, fruntaş legionar, trăsese cu revolverul în Ion Vernichescu pe care-l socotea delator (fără a-l ucide). Moţa a fost achitat, pe motiv de legitimă apărare. La 25 octombrie 1924, Corneliu Zelea Codreanu a ucis pe C.G. Manciu, prefectul poliţiei din Iaşi. Instanţa îl achitase, invocând legitima apărare. În iunie 1933, legionarul Gh. Beza încearcă uciderea lui Constantin Anghelescu, subsecretar de stat la Interne. Încercarea dă greş. Dar la 29 decembrie 1933, Ion Gh. Duca, prim-ministrul României, este ucis de trei legionari. Cu trei săptămâni mai înainte, Garda de Fier[19] fusese dizolvată printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri. Asasinii "pedepseau" astfel pe prim-ministru.

La alegerile din decembrie 1937, legionarii organizaţi în Partidul "Totul pentru Ţară", obţinuseră 478 378 voturi (15,58% din total şi 66 mandate în Camera Deputaţilor). Se situau astfel pe locul trei al eşchierului politic după partidele Naţional Liberal – 1 103 353 voturi (35,92%, 152 mandate) şi Naţional Ţărănesc – 626 612 voturi (20,40%, 86 deputaţi).

Au rămas neelucidate împrejurările şi motivaţiile care – după toate probabilităţile – au determinat pe prim-ministrul Armand Călinescu, la iniţiativa sau cu asentimentul regelui Carol al II-lea, să ordone executarea, fără judecată, a lui Corneliu Zelea Codreanu şi a celorlalţi 13 legionari.[20]

La asasinarea primului ministru autorităţile îşi pierd cumpătul.

Regele Carol al II-lea notează chiar în seara când s-a produs atentatul, joi 21 septembrie 1939: "Această stare de lucruri nu se poate tolera, ar trebui luate nişte *măsuri drastice* să se curme această chestie. Lupta s-a deschis din nou, *e o luptă pe viaţă şi moarte*, este momentul de a hotărî cine pe cine..."

Au loc represaliile masive, fără respectarea legii.

Cei 9 asasini ai lui Armand Călinescu sunt executaţi chiar pe locul unde s-a comis atentatul; corpurile lor, lăsate trei zile pe stradă, sunt văzute de trecători, inclusiv elevi de liceu.

În noaptea de 21 spre 22 septembrie, sunt lichidaţi – tot fără judecată – 251 de fruntaşi legionari deţinuţi în închisorile şi lagărele de la Râmnicul Sărat, Miercurea Ciuc, Vaslui, Braşov. În această cifră sunt incluşi şi legionarii arestaţi

selectiv în aceeaşi noapte (21/22 septembrie), în cele 55 judeţe ale ţării (în medie câte 3 de fiecare judeţ). Şi corpurile acestora au fost lăsate câte trei zile în pieţe publice.[21]

După un guvern interimar prezidat de generalul Gheorghe Argeşeanu (21-28 septembrie 1939), se formează un cabinet condus de Constantin Argetoianu (28 septembrie – 23 noiembrie 1939) cu aproape aceiaşi titulari ca în guvernul Armand Călinescu. Regele Carol al II-lea numeşte apoi prim-ministru pe Gheorghe Tătărescu, socotit mai potrivit a pune în practică hotărârile suveranului şi politica externă orientată spre Franţa şi Anglia.[22]

5. Pe plan intern, **Frontul Renaşterii Naţionale** a rămas singura formaţie politică legal constituită.

Solidarizarea opiniei în jurul Frontului n-a devenit o realitate. Liderii şi o seamă din fruntaşii celor două partide tradiţionale, Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal, formau "opoziţia de facto" faţă de regimul regal autoritar.

În memorii înaintate suveranului sau primului ministru, precum şi în declaraţii de presă, Iuliu Maniu protestase, în termeni duri uneori, împotriva desfiinţării partidelor politice şi a înfiinţării F.R.N.; refuzase net aderarea la "Front" a Partidului Naţional Ţărănesc. [23]

6. Liniile directoare ale politicii externe

Cum au gândit regele şi guvernul politica externă românească în lunile "războiului ciudat" pe frontul de Vest? (octombrie 1939 – aprilie 1940)

Trei principii au fost călăuzitoare, potrivit mărturiei lui Gheorghe Tătărescu[24]:

a) "A menţine România în afara conflictului european..."

b) "... a conserva intacte forţele noastre militare până în ultimul ceas al acestui conflict..."

c)"... amânarea rezolvării litigiilor cu vecinii noştri..." şi "... menţinerea *statu quo*-ului[25] în bazinul dunărean până la conferinţa generală de pace."[26]

Într-o analiză a evenimentelor din iunie 1940, redactată chiar în luna iulie şi publicată la Craiova în acel an, sub titlul "Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord", Gheorghe Tătărescu revenea cu precizări:

"Menţinerea României în afară de orbita conflictului se impunea cu puterea unei dogme: România nu se putea angaja în luptă decât pentru propriile sale interese. Sânge românesc nu poate curge decât pentru interese naţionale. Cât priveşte amânarea discuţiilor asupra litigiilor... această soluţie se impunea ca o elementară măsură de prudenţă şi de prevedere, care nu poate comporta nici o discuţie şi nu are nevoie de nici o justificare".[27]

Aceste principii dezvoltate de Grigore Gafencu, ministrul afacerilor externe (21 decembrie 1938 – 1 iunie 1940).[28] "Existenţa noastră naţională a fost garantată veacuri de-a rândul de antagonismul dintre Imperiile vecine. Ea a fost totdeauna primejduită când aceste imperii erau în căutarea unor soluţii tranzacţionale."[29]

România are de urmat o politică de o "prudenţă desăvârşită", atât faţă de Anglia, Franţa, "care ne pot oferi în împrejurările de azi numai îndemnuri, dar nici un sprijin efectiv", cât şi faţă de Germania.

"Trebuie să rezistăm şi să câştigăm timp. Nu trebuie ca Germania să câştige războiul economic la Est în dauna noastră (= a României, notă D.C.G.) şi în dauna independenţei noastre, înainte ca sorţii războiului militar să fi căzut la Vest..."

"În sfârşit, trebuie să întărim politica noastră balcanică, singurul sprijin real... Nu este încă nevoie să ne batem în comun. Trebuie însă să jucăm cartea noastră în comun. Se impune o politică de rezistenţă a comunităţii balcanice, care să rămână subiect şi să nu ajungă a fi numai obiect de politică internaţională."

Care era atunci temeiul acestor principii diriguitoare de politică externă?

Desfăşurarea primului război mondial: război de poziţii, durată îndelungată a ostilităţilor, slăbirea reciprocă a adversarilor.

Blitzkrieg-ul făcuse o primă demonstraţie în Polonia.

În timpul "războiului ciudat" (octombrie 1939 – aprilie 1940), Londra şi Parisul nu par să fi luat în considerare, cu toată atenţia cuvenită, posibilitatea unui război de mişcare cu rapide şi spectaculoase răsturnări a raporturilor de forţă. Cei puţini care înţelegeau ce se pregătea nu au fost ascultaţi de fel. Nu ştim ca la Bucureşti o atare eventualitate să fi fost luată în discuţie.

"Comunitatea balcanică" invocată de Grigore Gafencu era mai curând un deziderat decât o realitate. Înţelegerea Balcanică[30] se va destrăma de altfel în iunie-octombrie 1940, fără să mai reprezinte ceva.

7. Situaţia se agravează prin trei noi desfăşurări

Mai întâi, agresiunea U.R.S.S. împotriva Finlandei. Rezistenţa extraordinară a armatei finlandeze a devenit chiar atunci, în iarna 1939-1940, un simbol: libertatea apărată cu orice preţ în faţa forţei brute. În cele din urmă, această rezistenţă este inevitabil copleşită.[31] Finlanda este obligată să cedeze 40 000 km^2, îndeosebi în zona Careliei, inclusiv oraşul Viipuri (Viborg)[32].

Al doilea fapt: declaraţia lui Viaceslav Molotov, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe al U.R.S.S., în faţa Sovietului Suprem, la 29 martie 1940:

"Printre ţările meridionale vecine, pe care le-am citat, este una cu care noi (=U.R.S.S., notă D.C.G.), nu avem un pact de neagresiune: România. Aceasta se explică prin existenţa unei chestiuni litigioase, nerezolvată, aceea a Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Uniunea Sovietică, cu toate că aceasta (=U.R.S.S.) n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară"[33]. Avertismentul era foarte limpede, mai ales după războiul cu Finlanda, după ocuparea militară a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei, după anexarea jumătăţii de răsărit a Poloniei.

Al treilea eveniment: declanşarea "războiului-fulger" (*blitzkrieg*) în Vest, la 9 aprilie 1940, atacul Reich-ului împotriva Danemarcei şi Norvegiei şi la 10 mai, campania din Olanda, Belgia, Luxemburg şi Franţa. Forţele armate franceze semnează capitularea la Réthondes, la 21 iunie 1940.

În faţa acestor evoluţii, autorităţile de la Bucureşti reacţionează în trei direcţii:

a) Măsuri militare. De la 23 septembrie 1939, pentru apărarea hotarelor de nord (Bucovina) şi est (Basarabia) în eventualitatea unui atac sovietic, au fost concentrate 5 corpuri de armată, cu 16 divizii de infanterie, 2 de cavalerie şi o brigadă mixtă munte, aproximativ 42% din forţele armate ale ţării. La 19 aprilie 1940 are loc Consiliul restrâns – regele Carol al II-lea, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, ministrul afacerilor externe Grigore Gafencu şi ministrul Palatului Ernest Urdăreanu. Consiliul hotărăşte rezistenţa armată şi distrugerea exploatărilor petrolifere, în caz de atac, de oriunde ar veni. Au loc noi concentrări de rezervişti. La 15 iunie 1940 se aflau sub arme 1 195 366 soldaţi şi gradaţi, din care 1 001 923 rezervişti[34].

Dar măsurile militare porneau de la o premisă care se va dovedi fără fundament: anume că marile puteri nu ar îngădui stabilirea Sovietelor la Dunăre.

O recunoaşte deschis în iulie 1940 Gheorghe Tătărescu: Guvernul român era îndrituit "să creadă că nici o mare putere nu putea vedea favorabil înaintarea Sovietelor în bazinul dunărean, *că problema Basarabiei nu va fi ridicată înainte de reglementarea definitivă a noii ordini europene şi că, în caz de agresiune sovietică, România nu va fi lăsată fără sprijin*"[35]. (sublinierea D.C.G.).

Poate că liderii opoziţiei P.N.Ţ.-P.N.L. vedeau mai limpede situaţia?

Iuliu Maniu, preşedintele P.N.Ţ., a criticat cu onestitate şi în termeni foarte apăsaţi regimul autoritar instaurat de Carol al II-lea. Mai multe memorii au fost adresate direct suveranului[36].

Ce scrie Iuliu Maniu referitor la politica externă a României? Îndeamnă la rezistenţă armată şi la înarmare. Formulările sunt alese, de încurajare. Examinează situaţia în componentele sale directe? Nu. Spune numai în primăvara lui 1939: "România aşezată în calea celor două imperialisme, slav şi german, a rămas astăzi aproape izolată"[37].

De unde vine primejdia? Preşedintele P.N.Ţ. se referă direct la Ungaria. Sovietele sunt amintite implicit.

În caz de agresiune din partea vecinilor ce facem?

Formula lui Iuliu Maniu este simplă: nici un fel de concesie teritorială şi rezistenţă cu armele. "Generaţia de azi nu se poate dezonora pe sine însăşi şi naţiunea întreagă prin concesiuni şi prin târguieli defetiste, care ar duce la o cât de mică ciuntire în oricare parte a ţării, a hotarelor noastre".

Şi adaugă:

"Trista soartă a nenorocitei noastre aliate Cehoslovacia, care a fost condusă de sfaturi insistente pentru «pace», iar apoi a fost complet părăsită, trebuie să ne fie o pildă vie"[38].

Putem rezista cu armele? Cât timp? Ce va urma? Preşedintele P.N.Ţ. nu dă vreun răspuns la aceste întrebări.

Recapitulând, nici guvernul, nici opoziţia nu au întrevăzut în vreun fel evoluţia din aprilie-iunie 1940. Nici n-o puteau face, de vreme ce nici la Paris sau Londra atari evoluţii nu par să fi fost luate în considerare. Potrivit stadiului actual al informaţiei, probabil că nici guvernul român şi nici opoziţia nu au gândit în termeni de politică reală, cum vor proceda în cazul unei ameninţări sau agresiuni directe. Mai ales nu au gândit de fel nici măsurile privind populaţia civilă.

*

O a doua reacţie la evenimentele pe plan european (septembrie 1939-iunie 1940) a fost:

b) Încercarea de destindere politică în interior

În martie-aprilie 1940, legionarii sunt eliberaţi din lagăre, cu excepţia celor care suferiseră anume condamnări[39]. Urmează la 26 aprilie 1940 "Decretul lege pentru amnistierea unor infracţiuni cu caracter politic."

Regimul urmărea o "reconciliere" cu mişcarea legionară. Contactele între oficialităţi şi unii lideri legionari, îndeosebi dr. Vasile Noveanu, începuseră încă din octombrie 1939. În martie 1940, un grup de "gardişti"[40] aduşi din lagăre direct la Bucureşti semnează un manifest şi o proclamaţie de raliere a tineretului de dreapta în jurul regelui. În paralel au loc tratative şi cu grupul refugiat în Germania, condus de Horia Sima. La 18 aprilie 1940, regele primea în audienţă şapte fruntaşi legionari:

"Impresia mea este că sunt sinceri şi că cu foarte puţină muncă şi bunăvoinţă, vor fi utili pentru viitor, aplicând deviza lor «Dumnezeu, Naţiune, Rege»"[41].

În acelaşi timp, referatul Consiliului de Miniştri la decretul de amnistie din 26 aprilie 1940 începea prin formularea: "Vremurile impun o unitate internă deplină printr-o armonie desăvârşită a tuturor fiilor ţării."

În sfârşit, Horia Sima şi Nicolae Petraşcu, venind de la Berlin şi intraţi clandestin în România la 17-18 mai 1940, sunt arestaţi şi aduşi la Bucureşti. După convorbiri cu înalte oficialităţi ale regimului, Horia Sima este primit în audienţă de rege[42]. Eliberat, Horia Sima se întâlneşte frecvent cu alţi militanţi legionari de curând veniţi din lagăre şi închisori.

Era posibilă o reconciliere efectivă în primăvara lui 1940? Interesele celor două părţi deveniseră, pentru un timp, convergente. Legionarii urmăreau să fie liberi şi să evite o nouă represiune brutală, ca aceea din septembrie 1939. Pentru rege, prioritară era consolidarea regimului său personal. "Împăcarea" se va dovedi cu totul trecătoare.

Oricum, cele două părţi, Carol al II-lea şi Legiunea, aveau tot interesul să găsească, deocamdată, o modalitate de convieţuire şi colaborare.

*

c) Partidul unic şi totalitar

În ianuarie 1940, Frontul Renaşterii Naţionale este reorganizat[43]. Principiile rămâneau aceleaşi:

– unirea "tuturor forţelor politice într-un singur mănunchi, având ca scop unic înălţarea patriei"

– reprezentarea categoriilor profesionale prevăzute în Constituţie (1938 nota D.C.G.), categorii corespunzând realităţilor româneşti.

Elementul nou: organizaţia comunală ca bază a întregului "Front", cu un preşedinte şi trei secretari, desemnaţi de membrii F.R.N. din sat sau comună prin aclamaţii, ridicare de mâini sau vot secret.

Organizaţiile, în ordine ascendentă, erau cele de plasă[44], de judeţ, de ţinut[45], la acestea din urmă adăugându-se un "sfat" şi o "adunare" de ţinut.

Cum un partid şi o solidarizare a opiniei publice nu se dobândesc "din înalt ordin", nici reorganizarea F.R.N. nu a dus la rezultatele scontate. Liderii opoziţiei tradiţionale, îndeosebi Iuliu Maniu (Partidul Naţional Ţărănesc), critică în continuare – verbal şi în scris – regimul autoritar al regelui Carol al II-lea.

Reacţia oficială a venit prin Decretul-lege asupra publicaţiilor clandestine[46]: "este interzis oricărei persoane de a scrie la maşină, de mână, în vederea răspândirii în public, orice publicaţiune înainte de a fi fost aprobată de cenzură." Schimbul de opinii în scris (libertatea de opinie) era supus verificării prealabile de către cenzură.

În paralel, lideri ai Partidului Naţional Ţărănesc[47] discută ipoteza unui guvern de coaliţie P.N.Ţ. şi F.R.N. sub preşedinţia lui Ion Mihalache, vicepreşedinte al P.N.Ţ. Discuţiile nu se materializează[48].

Sub şocul victoriei-fulger a Wehrmacht-ului în Vest, regele Carol încearcă o transformare de ultim moment, tot prin decret-lege. De la 22 iunie 1940, "Frontul Renaşterii Naţionale devine *partid unic şi totalitar*"[49]. Cu denumirea de "*Partidul Naţiunii*", va funcţiona "sub conducerea supremă a Majestăţii Sale Regelui..." Erau *obligaţi* să se înscrie în "Partidul Naţiunii" toţi funcţionarii politici, conducătorii organizaţiilor profesionale, membrii consiliilor de administraţie ale întreprinderilor publice şi private. Cei ce nu se conformau erau revocaţi automat din funcţie. În aceeaşi zi – 22 iunie 1940 – era promulgat şi "decretul-lege pentru apărarea ordinii politice unice şi totalitare a statului român".

Pentru cei ce prin grai, scris sau acţiuni încercau să schimbe organizarea politică a ţării, pedepsele mergeau de la 1 la 5 ani, plus amendă.[50]

Graba de a schimba faţa regimului era urmarea directă a noului raport de forţe de pe continent. N-a slujit la nimic.

Peste patru zile, la 26 iunie, urmează ultimatumul sovietic. U.R.S.S. cere imperativ, în termeni fără echivoc, ocuparea imediată a Basarabiei, plus partea de nord a Bucovinei. Moscova avea mână liberă prin prevederile protocolului secret al Pactului Ribentrop-Molotov.

Cu acest ultimatum, neutralitatea României ia sfârşit.

NOTE

[1] Comunicatul oficial în Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1997, p. 176-188, citatul de la pag. 186 cf. Gh. Buzatu, *România cu şi fără Antonescu. Documente, studii, relatări şi comentarii*, Iaşi, Editura Moldova, 1991, pag. 33.

[2] Lituania era iniţial în zona Germaniei: a fost trecută sub dominaţia U.R.S.S. prin protocolul adiţional secret germano-sovietic semnat la Moscova, la 28 septembrie 1939.

[3] Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop-Molotov*, Editura Danubius, Bucureşti, 1991, pag. 133. Vezi şi pag. 108-110 şi 117-120.

[4] *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, coordonatori Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu, autori: Mircea Babeş, Cristian Popişteanu, Valeriu Stan, Ion Calafeteanu, Şerban Rădulescu-Zoner, Nicolae Stoicescu; Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pag. 223-225

[5] Constituită din România, Cehoslovacia şi Iugoslavia, iniţial ca o alianţă defensivă (1921) apoi reorganizată pe temeiul unui Pact (16 februarie 1933), *idem*, pag. 177-178 şi 201.

[6] Încheiată la 3 martie 1921, *ibidem*, pag. 177.

[7] Încheiat la 9 februarie 1934, la Ankara, între România, Turcia, Iugoslavia şi Grecia, *ibidem*, pag. 204.

[8] La 4, 6 şi 18 septembrie 1939: *ibidem*, pag. 231.

[9] Blocul statelor neutre ar fi cuprins România, Iugoslavia, Grecia, Turcia, Bulgaria, Ungaria şi Italia. Au răspuns favorabil guvernele de la Belgrad, Atena şi Ankara; Londra şi Paris (cu unele rezerve). O analiză amănunţită a acestei tentative diplomatice în Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pag. 56-65.

[10] *Politica externă a României* p. 227 şi Ion Calafeteanu, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei 1938-1940*, Bucureşti, Editura Politică, 1980.

[11] Pentru detalii, Eleodor Focşeneanu, *Istoria Constituţională a României, 1859-1991*, Editura Humanitas, Bucureşti 1992, pag. 72-75. Starea de asediu a fost introdusă, pe timp nelimitat, prin decret regal, la 11 februarie 1938: Angela Banciu, *Istoria vieţii constituţionale în România, 1866-1991*, Editura "Şansa", Bucureşti 1996, pag. 156-175.

[12] La 30 martie 1938 prin decret, vezi E. Focşeneanu, *op.cit.* p. 72.

[13] Între 1866 şi 1938 regimul politic în România fusese acela al monarhiei constituţionale, bazat pe constituţiile promulgate la 30 iunie 1866 şi 28 martie 1923; Eleodor Focşeneanu, *op.cit.*, pag. 28-31 şi 57-59.

Sistemul politic era întemeiat pe existenţa mai multor partide cu alternarea la putere în urma alegerilor, pe separaţia puterilor în stat şi inamovibilitatea judecătorilor.

Pentru alte detalii asupra Constituţiei din 1923, Angela Banciu, *Rolul Constituţiei din 1923 în consolidarea unităţii naţionale*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Pentru succesiunea guvernelor între 10 februarie 1938 şi 4 septembrie 1940 (regimul autoritar al lui Carol al II-lea); *Enciclopedia Partidelor Politice din România (1862-1994)*, de Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina şi Ioan Scurtu, Editura Mediaprint, Bucureşti 1995, pag. 258-270

[14] Decret-lege pentru organizarea judecătorească din 19 august 1938: în "Monitorul Oficial" nr. 192 din 20 august 1938: Eleodor Focşeneanu, *op.cit.*, pag. 75 şi *Enciclopedia partidelor*, pag. 262.

[15] Kurt W. Treptow, Gheorghe Buzatu, *Procesul lui Corneliu Zelea Codreanu (mai 1938)*, Iaşi, 1994, pag. 181-185.

[16] Condamnaţi pentru asasinate comise în 1933 şi anterior.

[17] *Din trecutul luptelor tineretului român 1919-1939 (culegere de texte)*, ediţie îngrijită de Duiliu Sfinţescu, Editura Fundaţiei Buna Vestire, Bucureşti, 1993, pag. 179.

[18] *ibidem*, pag. 182-184.

[19] Organizaţia politică a legionarilor mai fusese dizolvată în 1931 şi 1932.

[20] Cea mai cuprinzătoare analiză în Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti 1995. Pentru faptele amintite, vezi îndeosebi pag. 287, 289, 299.

[21] *Din luptele tineretului...*, pag. 187-195. Citatul din Carol al II-lea în volumul: Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune. Însemnări politice*, vol. 2, ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă şi Narcis-Dorin Ion, Editura Şansa, Bucureşti, 1996, pag. 4.

[22] Gh. Tătărescu a prezidat două guverne, de la 24 noiembrie 1939 la 11 mai 1940 şi de la 11 mai – 4 iulie 1940: *Enciclopedia Partidelor Politice...*, pag. 262-269.

[23] Vezi memoriile lui Iuliu Maniu din 27 aprilie 1938, 24 septembrie 1938, 3 octombrie 1939, în *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc. Documente 1926-1947*, volum alcătuit de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Alexandru Cebuc, Editura ARC 2 000, Bucureşti, 1994, pag. 176-184 şi 189-193. Declaraţia lui Iuliu Maniu către reprezentanţii presei la înfiinţarea F.R.N., decembrie 1938, în Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu, Activitatea Politică*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1995, pag. 226-229. Alte luări de poziţie ale liderului P.N.Ţ. în *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, coordonator Gabriel Ţepelea, redactor Niculae Paraschiv, Editura Gândirea Românească, Bucureşti 1994, pag. 240-432 (pentru intervalul februarie 1938 – decembrie 1939).

[24] Prim-ministru, de la 24 noiembrie 1939 la 4 iulie 1940.

[25] teritorial.

[26] Gh. Tătărescu, *Politica noastră externă*, memoriu datat 1 mai 1943, publicat în *Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire*. Mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, vol. 2, Editura Nagard, Veneţia 1989, pag. 84-85.

[27] Textul întregii analize în volumul: Gh. Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, Ediţie îngrijită de Sanda Tătărescu-Negropontes, cuvânt înainte de Nicolae Şerban Tanaşoca, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1996, pag. 225-241, citatul la pag. 235.

[28] *Enciclopedia partidelor politice...*, pag. 261, 263, 265, 266, 268.

[29] Notă redactată de Grigore Gafencu la 26 martie 1940. Citatele reproduse din *Politica externă a României*, pag. 234.

[30] România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia (1934-1940). Ultima sesiune, în 2-4 februarie 1940, la Belgrad: *Dicţionar cronologic*, pag. 233.

[31] Conflictul durează de la 30 noiembrie 1939 la 12 martie 1940: Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie*, Editura Politică, Bucureşti 1984, pag. 24-28.

[32] Florin Constantiniu, *op. cit*, pag. 72-73.

[33] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea unire*, vol. II, Partea II-a, noiembrie 1933 – septembrie 1940, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1988, pag. 1097-1098.

[34] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1076-1077.

[35] Gh. Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, pag. 236.

[36] Ca, de exemplu: 31 martie 1938, 24 septembrie 1938; consfătuirea la reşedinţa lui Iuliu Maniu, din 12 octombrie 1938; scrisoarea lui I. Maniu către C. Argetoianu,

octombrie 1939: *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc. Documente*. 1926-1947, ediţie de Dr. Vasile Arimia, dr. Ion Ardeleanu, dr. Alexandru Cebuc, Editura ARC 2 000, Bucureşti 1994, pag. 174-188.

Alte critici formulate de I. Maniu: iunie 1938 (articol suprimat de cenzură); idem, datat 31 august 1938; idem, 14 septembrie 1938; idem, 18 noiembrie 1938; Hotărârea delegaţiei permanente P.N.Ţ., 20 noiembrie 1938; proclamaţia către români pentru 1 Decembrie 1938; memoriul către regele Carol al II-lea, 15 decembrie 1938; declaraţia făcută presei la 18 decembrie; idem, la 28 ianuarie 1939; idem la 4 februarie 1939 etc., etc., vezi *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, pag. 260-264, 271-276, 290-295, 298-406-432.

[37] *op.cit.*, pag. 373.

[38] Declaraţii la 18 noiembrie 1938: *op.cit.*, pag. 293. Cf. Declaraţiile lui Iuliu Maniu din 26 octombrie 1938; *ibidem*, pag. 410-411; vezi şi memoriul către regele Carol al II-lea la 24 septembrie 1938, în *Istoria P.N.Ţ. Documente 1926-1947*, ed. citată, pag. 182-184.

[39] Deciziile Ministerului de Interne din 15, 23, 26 şi 27 martie; 15 şi 20 aprilie 1940. Cf. Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1063.

[40] De la "Garda de Fier", partidul politic al mişcării legionare.

[41] Jurnalul regelui Carol, citatul după Muşat şi Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1063. Textul în *Carol al II-lea între datorie şi pasiune*, vol. 2, (1939-1940), pag. 148.

[42] La 18 iunie 1940. Pentru detalii, Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1058-1066 şi 1068-1076; Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune*, vol. 2, pag. 191-192.

[43] La 20 ianuarie, în Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1051-1053.

[44] Subdiviziune a judeţului.

[45] Subdiviziune adminstrativă ce grupa mai multe judeţe.

[46] La 20 februarie 1940, Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1053-1055.

[47] Oficial desfiinţat, dar care continuă să existe *de facto* prin toţi membrii săi din conducerea centrală şi din fostele organizaţii judeţene şi locale.

[48] Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1066-1068.

[49] Sublinierea D.C.G.

[50] Cele două decrete nr. 2056 şi 2057 în "Monitorul Oficial", nr. 142, din sâmbătă 22 iunie 1940. Textul lor în *23 august 1944. Documente 1939*-1943, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, pag. 74-76, colectivul de coordonare Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, cf. Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1091-1094, cf. pag. 1072, 1075 şi 1076.

APĂRĂM HOTARELE ŞI DISTRUGEM STATUL SAU ÎL PĂSTRĂM ŞI CEDĂM TERITORII? (Pierderile teritoriale impuse României în 1940)

Motto:

"Guvernul U.R.S.S. propune guvernului regal al României:

1. Să înapoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia.
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele, potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic aşteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent."

Din cuprinsul ultimatumului sovietic dat României
în noaptea de 26 spre 27 iunie 1940.

Motto:

"Orice încercare de a stăpâni primejdiile care vă ameninţă ţara printr-o manevră tactică, de orice natură ar fi ea, trebuie să dea şi va da greş. Sfârşitul, mai devreme ori mai târziu – poate chiar în cel mai scurt timp – poate însemna nimicirea României."

Cancelarul Adolf Hitler către regele Carol al II-lea,
la 15 iulie 1940, în scrisoarea prin care-i "propune"
o "înţelegere loială cu Ungaria şi Bulgaria."

A. BASARABIA ŞI NORDUL BUCOVINEI

1. Ultimatumul sovietic. Confruntat cu evoluţia precipitată şi cu totul neaşteptată a operaţiunilor militare în vestul continentului[1], guvernul român semnează la 27 mai cu reprezentantul Reich-ului "Pactul Petrol – Armament"[2].

Intrat în vigoare la data semnării, acordul cuprinde modalităţi operative pentru livrări de petrol din România în schimbul armamentului din Reich[3].

La 27 mai 1940, încercuirea de la Dunkerque era completă. În aceeaşi zi, regele Leopold al Belgiei hotărăşte capitularea fără condiţii a armatei sale.

A doua zi, marţi 28 mai, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu înmânează o notă verbală ministrului plenipotenţiar al Reich-ului la Bucureşti, Wilhelm Fabricius. Nota sublinia:

a) "În cursul ultimilor ani, România şi-a manifestat în mod evident dorinţa de a avea cu Reich-ul german relaţii amicale animate de un spirit de înţelegere reciprocă şi bazate pe o colaborare activă în toate domeniile[4].

b) "... anumite măsuri de mobilizare şi de concentrare a trupelor la frontiera română[5] iau cu fiecare zi care trece o amploare din ce în ce mai mare. Asemenea măsuri militare nu pot să nu creeze în România o situaţie de incertitudine;"

c) "... guvernul român ţine să-şi manifeste speranţa că se va lărgi şi mai mult cadrul colaborării prieteneşti cu guvernul Reich-ului"[6].

28 mai 1940. Un consiliu restrâns – regele, primul ministru, ministrul de externe şi ministrul Palatului[7] – discută întrebarea suveranului: "Trebuie să mai persistăm într-o neutralitate expusă atacului din toate părţile sau să facem un efort pentru a ne adapta la realitate?"[8]

Participanţii sunt de acord că principala ameninţare "ce putea fi mortală" venea din Est, de la U.R.S.S., "Ungaria era ostilă, Bulgaria nesigură..."

De unde şi alternativa, a rezista de unul singur – cu perspectiva împărţirii României de către U.R.S.S., Ungaria, Reich şi Bulgaria – sau adaptarea rapidă la noile raporturi de forţă, spre Reich[9]. A prevalat opţiunea apropierii de Berlin. Grigore Gafencu îşi prezintă demisia de la conducerea Ministerului de Externe. Îi urmează inginerul Ion Gigurtu, cunoscut în cercurile politice ale Germaniei[10].

"Am luat cunoştinţă cu interes de gândurile d-lui Preşedinte al Consiliului privitoare la o colaborare amicală şi mai intensă cu Germania şi o destindere cu ţările balcanice" răspunde Berlinul la 2 iunie, după care, ministrul Germaniei la Bucureşti, Wilhelm Fabricius adaugă: "... Îmi permit natural a întreba dacă şi în ce măsură guvernul român este dispus *a trata privitor la o cerere de revizuire a vecinilor săi, de exemplu U.R.S.S, în chestiunea Basarabiei*" (sublinierea D.C.G.)[11].

Esenţialul fusese spus. Guvernul român caută să câştige timp. Declară ministrului Germaniei că va încerca să ducă tratative comerciale cu U.R.S.S!

Între timp, Franţa este scoasă din luptă. Semnează un armistiţiu la 22 iunie 1940, la Réthondes[12]. Capitularea forţelor franceze a însemnat şi prăbuşirea ultimului punct de reazim al politicii de neutralitate urmată de cârmuirea de la Bucureşti.

Scadenţa a venit extrem de repede. La 26 iunie orele 22, Viaceslav Molotov remite lui Gh. Davidescu, ministrul plenipotenţiar al României la Moscova, ultimatumul. Guvernul sovietic "propunea" guvernului regal al României":

1. "Să înapoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia."

2. "Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată".

Răspunsul de la Bucureşti era aşteptat în decursul zilei de 27 iunie. Întreruperea legăturilor telefonice până în zorii zilei de 27 iunie a scurtat şi mai mult termenul fixat prin ultimatumul sovietic[13].

Urmarea este cunoscută. După două Consilii de Coroană ţinute în ziua de 27 iunie la orele 12,30 şi la orele 21,00, încercarea părţii române de a negocia s-a lovit de un refuz net.

Al doilea ultimatum sovietic, remis în noaptea de 27 spre 28 iunie, fixa intrarea trupelor sovietice în Basarabia şi nordul Bucovinei cu începere de la 28 iunie, orele 14; evacuarea armatei române urma să fie încheiată în 4 zile.

Răspunsul de la Bucureşti a fost remis pe 28 iunie orele 11:

"Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, se vede silit să primească condiţiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic."[14].

Deveneau foarte probabile intervenţia Ungariei şi a Bulgariei care revendicau Transilvania şi respectiv Dobrogea de Sud (Cadrilaterul, dacă nu mai mult).

Tatonările diplomatice din 27 iunie n-au fost defel încurajatoare. Berlinul, prin Wilhelm Fabricius, a sfătuit forurile de la Bucureşti "să se supună cererii guvernului sovietic". Este de un "interes european esenţial ca România să evite un conflict armat cu U.R.S.S", răspunde Roma. Guvernele de la Belgrad şi Atena: "trebuie în prealabil să se concerteze cu ceilalţi aliaţi"; roagă Bucureştii să nu tulbure, printr-o rezistenţă militară, "pacea în bazinul dunărean şi în Balcani". Numai Ankara a confirmat hotărârea Turciei de a-şi onora obligaţiile asumate prin Pactul Înţelegerii Balcanice[15].

În atare condiţii, alegerea era rezistenţa armată timp de maximum câteva săptămâni urmată de împărţirea României între U.R.S.S., Ungaria, Germania şi Bulgaria sau cedarea teritoriilor revendicate prin nota sovietică. A prevalat această ultimă soluţie. Motivarea?

Se păstra astfel statul român cu instituţiile şi forţele sale armate[16].

2. Retragerea armatei şi autorităţilor române

A urmat retragerea precipitată a unităţilor militare, administraţiei şi a numeroşi civili din Basarabia şi nordul Bucovinei. Grupe comuniste constituite din evrei, ruşi, ucrainieni, găgăuzi şi chiar români au început provocările împotriva armatei române şi a civililor în retragere. Au dezarmat unele unităţi; au scuipat pe ofiţeri; aruncau cu pietre, huiduiau. În aşteptarea trupelor sovietice aceste bande au scos şi au rupt tricolorul de pe instituţiile publice şi l-au înlocuit cu steagul roşu. Unităţi sovietice au luat prizonieri militari români, ofiţerii fiind arestaţi.

Armata română n-a reacţionat. Primise ordin să nu răspundă prin foc la aceste provocări şi atacuri: "nu se poate şti unde se opresc şi ce consecinţe pot avea" (atari reacţii ale trupelor române), citim într-un ordin al comandantului armatei a 4-a română, generalul Nicolae Ciupercă[17].

În şase zile, 28 iunie-3 iulie 1940, România a cedat Uniunii Sovietice 50 762 kmp. (Basarabia – 44 500 kmp şi nordul Bucovinei cu 6 262 kmp), cu 4 021 086 ha teren agricol (20,5% din suprafaţa agricolă a ţării); 3 776 309 locuitori, din care: 53,49% – români; 10,34% – ruşi; 15,30% – ruteni şi ucrainieni; 7,27% evrei; 4,91% – bulgari; 3,31% – germani; 5,12% – alţii[18].

Arhive de mare valoare, biblioteci publice şi particulare cu sute de mii de volume, mari cantităţi de material feroviar, depozite de muniţii, echipamente,

zeci de mii de refugiaţi şi tot atâtea gospodării şi locuinţe, cu tot inventarul lor, părăsite în câteva ore, în faţa ocupantului.

Felul în care s-a produs evacuarea precipitată a administraţiei, armatei şi o parte din populaţie este un capitol de istorie necercetat încă.

Iată şi relatarea unui martor ocular din Cernăuţi[19]: "Joi, 27 iunie orele 17, oraşul vuia. Se spunea că Basarabia şi Cernăuţii au fost cedaţi Sovietelor. Oficialităţile nu comunicaseră încă nimic!

La orele 18 (27 iunie), comandantul militar al Gării Cernăuţi, căpitan de rezervă, avocat dr. Gheorghe Jeleriu (fost deputat P.N.Ţ.), primeşte confirmarea cedării: a doua zi, 28 iunie, orele 14,00, trupele sovietice urmau să treacă Prutul şi să ocupe Cernăuţii. Rămâneau circa 20 ore pentru evacuare.

Căpitanul Gheorghe Jeleriu cere aprobarea să anunţe populaţia. Răspunsul superiorilor săi: «Procedaţi cum credeţi de cuviinţă». *Nici acum, în ultimele ceasuri, oficialităţile nu se hotărau să spună adevărul.*

Se poate negocia măcar termenul-limită al evacurării? *Nu*, a venit răspunsul; 28 iunie orele 14 nu pot fi depăşite. De altfel, încă din dimineaţa zilei de 28 iunie, unităţile sovietice erau deja la podul de peste râul Prut, gata să intre în oraş în orice moment.

Prefectul şi subprefectul judeţului Cernăuţi nu au primit aprobarea de a confirma populaţiei cedarea! Subprefectul judeţului, Dimitrie Socoleanu şi-a liniştit chiar propria familie: este doar un zvon, nu are rost să împacheteze.

La 28 iunie orele 9 dimineaţa, vine în sfârşit "dezlegarea" de la Bucureşti: ocupaţia sovietică este iminentă, cei ce vor să părăsească oraşul o mai pot face până către prânz.

Motivaţia anunţului atât de târziu?

Să nu se creeze panică în rândul oamenilor! *Atitudinea guvernului central a fost caracteristică oricărei cârmuiri autoritare, grijulie pentru propria ei imagine înainte de toate*. Orice comentariu rămâne de prisos. Comunele limitrofe oraşului Cernăuţi au fost înştiinţate aşa de târziu încât unii nici n-au ştiut ce se întâmplă; alţii au fugit pe jos, fără nimic.

În dimineaţa zilei de joi 28 iunie 1940, clopotele bisericilor băteau în dungă, la intervale rare, ca după mort. Oamenii alergau. Unii îngenunchiau şi se rugau. Mulţi erau în stare de şoc. Un vaiet surd străbătea peste străzi.

Grupuri de agitatori comunişti şi-au început provocările. Huiduiau armata, aruncau cu pietre. Un tânăr comunist se suie pe turnul primăriei (către orele 10,30), dă jos tricolorul şi înalţă steagul roşu. Armata primise ordine stricte să nu reacţioneze la provocări. Un soldat pune totuşi arma la ochi şi doboară pe agresor.

Atmosfera de dezolare creştea cu fiecare ceas. Sute şi sute de oameni se îndreptau spre gară cărând după ei ce adunaseră în câteva ceasuri. Sunt aduse în grabă toate vagoanele-marfă şi de vite. Oamenii sunt rugaţi să se înghesuie, să încapă cât mai mulţi.

Ultimul tren a părăsit Cernăuţii la orele 14, vineri 28 iunie 1940. În el se afla şi comandantul militar al gării, căpitanul de rezervă Gh. Jeleriu. Cu cinci minute mai înainte fusese înştiinţat că primele batalioane ale armatei sovietice au şi început să intre în oraş.

Pierderile reale nu pot fi socotite: zeci de mii de gospodării, construite de generaţii s-au împrăştiat în câteva ceasuri. Bibliotecile Universităţii, ale

Seminarului Teologic, ale cărturarilor au rămas pe loc. Cărţile au fost comasate şi s-au deschis "biblioteci populare". În unele case, armata de ocupaţie a pus pe foc cărţi, a spart piane în bucăţi şi le-au folosit ca să se încălzească în timpul iernii. Tablouri, mobile, haine, argintărie, veselă, totul s-a pierdut.

Evacuarea precipitată, cu toate pierderile materiale, a avut trei cauze: ultimatumul sovietic; încălcarea cu bună ştiinţă de către armatele sovietice a etapelor pentru înaintare, în termenele fixate tot de autorităţile ruse; lipsa totală de prevedere a guvernului român, dar şi a opoziţiei.

Pentru raţiuni de prestigiu, regimul autoritar a regelui Carol al II-lea nu a luat nici cele mai elementare măsuri de precauţie. Şi semnele prevestitoare nu lipseau. Erau informaţii directe, acumulate de săptămâni de zile. Intenţiile agresive ale U.R.S.S. nu constituiau un secret. Din partea guvernului de la Bucureşti, nici o mişcare. Cereri de evacuare parţială sunt respinse sau nu li se dau urmare. Se fac declaraţii că teritoriul va fi apărat! Chiar şi un regim autoritar putea găsi explicaţii pentru o evacuare preventivă: voinţa de a apăra teritoriul, casă cu casă, de unde nevoia de a trimite spre interior tot ceea ce ar fi împiedicat operaţiile militare.

Pierderile foarte mari în urma evacuării Basarabiei şi nordului Bucovinei la 28 iunie – 3 iulie 1940, dramele a zeci de mii de refugiaţi s-au datorat astfel şi guvernului de la Bucureşti.

3. Starea de spirit a oamenilor

Stupoare, nedumerire şi demoralizare în opinia publică. Peste toate, un simţământ de mare frustrare şi indignare. Nimeni nu le putea exprima în public. Cârmuirea nu putea fi trasă la răspundere. Cenzura oprea orice critică sau comentariu nefavorabil.

Frustrarea era cu atât mai mare cu cât vocile cele mai autorizate afirmaseră repetat şi apăsat că hotarele vor fi apărate.

"În ziua când România va fi atacată, ea se va apăra, nu importă contra cui şi va salva, până la limita forţelor sale, integritatea teritoriului său. România se va bate, fără a lua în considerare rezultatele eventuale ale războiului": Armand Călinescu, prim-ministru, în interviul dat ziarului francez "Paris Soir" la 26 martie 1939.

"Nu luăm nimic ce nu e al nostru, apărăm însă şi întărim tot ce ne aparţine": Grigore Gafencu, ministrul afacerilor externe, 26 martie 1939.

– "... Ceea ce este românesc nu se poate da, ceea ce este strămoşesc se va apăra, şi, mai mult decât aceasta, dacă cineva este iubitor de pace, el trebuie să ştie că graniţele, odată brăzdate, nu se pot schimba fără o primejdie de cataclism mondial": regele Carol al II-lea, la 15 august 1939, la Constanţa[20].

– "Am încins ţara cu un stăvilar de foc şi de beton peste care nimeni nu va putea trece": regele Carol al II-lea, la Chişinău, la 6 ianuarie 1940.

– Armata se va bate pe hotarul de răsărit, cu toate forţele, dacă teritoriul ar fi invadat: directivă trasată şefilor de state majore ale unităţilor din Basarabia şi Bucovina, la consfătuirea de la Bucureşti, la 22 mai 1940.

– A fost respinsă propunerea comandantului Armatei a 4-a de a se pregăti o eventuală retragere de la linia Nistrului, sub presiunea inamicului. Motivarea oficială: pentru a "nu se semăna îndoială în sufletele comandanţilor care trebuiau să se bată pe Nistru"[21].

– Fără răspuns a rămas cererea comandantului Armatei a 4-a, din 12 iunie 1940 – ca familiile militarilor din zonă, ale funcţionarilor, valorile instituţiilor civile şi cele bisericeşti, materialele şi depozitele din teritoriile ameninţate de un eventual atac sovietic să fie evacuate.

– Marele Stat-Major primeşte din nou directiva de "rezistenţă la hotare"; se interzice orice acţiune care ar fi putut "avertiza populaţia civilă asupra metodelor folosite de trupele sovietice..."; unităţile militare din Basarabia primesc dispoziţii să nu facă exerciţii care ar depăşi starea normală (= activitatea, nota D.C.G.); aceasta probabil pentru a nu spori neliniştea populaţiei.

"Nu se ascunde faptul că în cercurile oficiale româneşti domneşte îngrijorarea asociată cu *hotărârea de a apăra hotarele României cu toate forţele*, fapt ce trebuie limpede arătat Rusiei...": Mott Gunther, ministrul plenipotenţiar al Statelor Unite ale Americii la Bucureşti, către Departamentul de Stat, la 19 iunie 1940[22] (sublinierea D.C.G.).

Regimul lui Carol al II-lea, ca orice regim autoritar, urmărea să dea opiniei publice sentimentul că lucrurile se află în deplin control; orice altă atitudine era socotită ca dăunătoare.

De la această atitudine de dârzenie şi hotărâre, de la promisiunile repetate de a apăra teritoriul chiar la hotare, aceeaşi cârmuire trece dintr-o dată, în mai puţin de 24 de ore, la evacuarea Basarabiei şi nordului Bucovinei. Plus ordinul formal dat unităţilor militare de a nu reacţiona la nici o provocare!

La aproape şase decenii de la drama din iunie 1940 şi alte componente se cuvin examinate.

4. Cum au evaluat, guvern şi opoziţie, ameninţarea sovietică şi perspectiva unui atac din trei direcţii asupra României

Însemnările zilnice ale regelui Carol al II-lea sunt întru totul grăitoare:[23]

Vineri, 29 septembrie 1939 (referitor la protocolul adiţional secret Ribbentrop-Molotov semnat la Moscova, la 28 septembrie):

"Prin acest angajament, U.R.S.S. a ajuns până în Europa Centrală şi regiunea petroliferă a Galiţiei a rămas la ea...; acest aranjament... este, după părerea mea, o primejdie permanentă pentru viitorul acestei părţi a Europei.

Sâmbătă, 14 octombrie: "... predomină îngrijorarea în privinţa ruşilor, nu atât astăzi, cât pentru viitor..."

17 noiembrie: "I-am arătat cum, în liniile mari, situaţia noastră este influenţată de teama de U.R.S.S. Astăzi, ei au reluat vechea politică imperialistă, ajutată şi agravată de propaganda comunistă... I-am afirmat că hotărârea noastră de a ne apăra fără nici o şovăire împotriva unui atac, este definitivă..." (Carol al II-lea către lordul Lloyd George sosit la Bucureşti într-o misiune de informare).

Miercuri, 29 noiembrie: "U.R.S.S. profită de orice pretext, chiar inventat de-a întregul, spre a deveni agresiv".

Marţi, 5 decembrie: "Faţă de U.R.S.S. cine se poate apăra? Germania? Chiar dacă ar voi şi are interesul să o facă, nu poate, căci prea are nevoie de bunăvoinţa Sovietelor".

Marţi, 29 decembrie: "Nu ştim dacă între Germania şi Soviete nu există un aranjament scris în ce priveşte Basarabia, în tot cazul, *cert este că nemţii au abandonat această parte a ţării U.R.S.S.-ului*" (sublinierea D.C.G.).

Marţi, 28 mai 1940: *"Primejdia cea mai mare rămâne pentru noi tot graniţa de răsărit şi ne găsim în situaţia de a nu putea primi nici un ajutor de nicăierea*, deci, dacă nu avem o atitudine binevoitoare din partea Germaniei, *suntem complet în aer*". (sublinierea D.C.G.)[24]

Regele vedea, aşadar, foarte limpede. Rămâne greu de explicat de ce, cunoscând situaţia aproape fără ieşire, nu s-a gândit la unele măsuri de evacuare, de protecţie a populaţiei civile măcar în ultimele săptămâni ce au precedat ultimatumul sovietic.

Atitudinea opoziţiei (Iuliu Maniu) era clară: în caz de agresiune, nici o cedare teritorială, rezistenţă armată. Cât putem rezista? Ce va urma? Preşedintele P.N.Ţ. nu dă vreun răspuns (vezi cap. I, punctul. 7).

5. Care era potenţialul militar real al României în mai – iunie 1940? Sub arme se aflau 1 195 366 militari, din care 1 001 923 rezervişti (vezi capitolul I).

Operaţiunile din Polonia şi cele în desfăşurare rapidă în Belgia, Olanda şi Franţa arătau că dotarea tehnică devenea hotărâtoare. Infanteria dispunea de cca 30% din necesarul de carabine noi şi 70% din cel de mitraliere.

Artileria de câmp, circa 1 000 piese dinainte de 1914, fusese adusă la un calibru-standard de 75 mm.

Tunuri antitanc: 250, în cinci modele şi calibre diferite, faţă de un necesar de 1 800.

Blindatele: 236 tancuri uşoare mai ales, de tip Renault R-35 şi Skoda SII (R-2), plus 35 tancuri Renault FT-17 din 1919!

Autovehicule: 3 300 de diferite tipuri. O divizie românească, cu un efectiv de 23 024 oameni, dispunea în medie de 131 autovehicule, adică un autovechicul la 176 oameni. O divizie de infanterie sovietică avea un vehicul la 21 militari, iar la una germană, raportul era de 1 mijloc motorizat la 18 oameni.

Aeronautică: pregătirea excelentă a piloţilor nu compensa inferioritatea numerică şi pe cea tehnică. România dispunea de 10 escadrile de cooperare; 10 escadrile de bombardiere tip PZL 37B, SM 79B, Blenheim MK1, Heinkel He 111, 14 escadrile de vânătoare din care 4 erau la nivelul tehnicii din 1939, 4 cu performanţe medii, iar 6 cu aparate "complet depăşite".

Dotarea reală a armatei române putea acoperi circa o treime din efectivele mobilizate[25].

Situaţia României se complica şi mai mult, întrucât avea de apărat trei hotare, la Vest (Ungaria), la Est (U.R.S.S.) şi Sud (Bulgaria).

La 1 septembrie 1939, grosul forţelor române era concentrat pe frontiere din Vest (Planul de operaţie "Avram Iancu").

Planul "Avram Iancu" (întocmit după martie, dar înainte de august 1939) prevedea: "Pentru România izolată, teatrele de operaţii din vest şi din Bucovina sunt cele mai importante. În cadrul alianţelor militare ale Înţelegerii Balcanice, frontul de sud capătă însă o deosebită însemnătate prin obligaţiunea de a colabora cu armata turcă la scoaterea din cauză a Bulgariei."

Dar spre U.R.S.S.?

"Pe teatrul de operaţii din Est – continua planul "Avram Iancu" – unde iniţial este probabil că nu se va produce o agresiune inamică, va trebui să păstrăm un minimum de forţe pentru supravegherea Nistrului şi pentru a face faţă unei măriri probabile a efectivelor sovietice".

Acel "minimum de forţe", cuprindea, la 1 septembrie 1939 (agresiunea Reich-ului împotriva Poloniei), 2 divizii complete şi 7 în curs de mobilizare!

Acestea pentru acoperirea a 1 000 km de front potenţial (linia Nistrului).

Invazia Poloniei şi de către Armata Roşie obligă Comandamentul român la o grabnică modificare a planului de opeaţiuni. Cu atât mai mult cu cât noua frontieră româno-sovietică devenise cu 300 km mai întinsă decât aceea existentă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Noua directivă, transmisă la 23 septembrie 1939, concentra la Est, în Moldova, 19 mari unităţi, în timp ce în Vest, spre Ungaria, rămâneau 12.

Misiunea trupelor din Moldova era: a) întârzierea pătrunderii inamicului la vest de Nistru; b) susţinerea bătăliei pe Ceremuş şi Prut; c) retragerea pe Siret; d) ca ultimă poziţie de rezistenţă, aliniamentul Carpaţi, Valea Tazlăului, Trotuş, Siretul inferior, ipoteza unui potenţial sprijin din exterior[26].

Greu de explicat această subestimare, până în septembrie 1939, a revendicărilor sovietice. Va fi fost convingerea că atâta timp cât forţa militară a Franţei rămâne întreagă, o revizuire de ansamblu a frontierelor stabilite în 1919-1920 nu este posibilă. "Experienţele" din Austria, Cehoslovacia şi Albania (martie 1938 – aprilie 1939) arătaseră contrariul. Au fost supraestimate "garanţiile" acordate unilateral României şi Greciei de Londra şi Paris? (13 aprilie 1939).

Socoteau factorii de decizie de la Bucureşti că alianţa defensivă româno-polonă (Tratat de garanţie, 26 martie 1926) oferea o pavăză suficientă în cazul unui atac dinspre est? Diplomaţia de "liniştire" a Moscovei din anii 1933-1937 a fost luată prea în serios? Sunt întrebări la care noi cercetări ar aduce, posibil, un răspuns.

Oricum, răsturnările vizibile din septembrie 1939 au obligat conducerea de la Bucureşti să improvizeze un alt plan de apărare.

Fără sprijin din afară şi atacaţi din trei părţi (Est,Vest şi Sud) care erau perspectivele?

Anihilarea armatei şi ocuparea întregului teritoriu al României.

Când se discutase un atare deznodământ? La 18 septembrie 1939!

Regele Carol al II-lea convocase comandanţii de mari unităţi. Din expunerea şefului Marelui Stat-Major, generalul Florea Ţenescu, a reieşit "clar" "un singur lucru, că, *dacă vom fi atacaţi de toţi duşmanii noştri, adică pe trei fronturi, nu ne putem apăra*". Însemnarea aparţine regelui Carol al II-lea care prezida conferinţa militară.

La 14 mai 1940, când Blitzkrieg-ul în Vest era la primele desfăşurări, regele Carol al II-lea nota, cu dreptate, că "în cazul unui atac al U.R.S.S, linia noastră de retragere este foarte grea... Convingerea tuturora este că, în faţa acestor atacuri, nu vom putea rezista decât în munţi; azi, cu forţa formidabilă a Aviaţiei, se pune întrebarea dacă şi aceasta se poate"[27].

6. De ce a cedat regele Carol al II-lea? Din însemnările sale rezultă că iniţial el era pentru rezistenţă, chiar dacă nu avea vreo perspectivă.

La 5 decembrie 1939 notează:

"În tot cazul, orice s-ar întâmpla şi oricare ar fi nădejdile de ajutor din afară, faţă de aceste brute moscovite, ne vom apăra"[28].

La 19 decembrie 1939; "mai mult ca oricând", lupta armată trebuie să aibă loc "chiar în inima Basarabiei, care, dacă, noi n-o apărăm, nimeni, absolut nimeni nu ne-o va apăra".

La 6 ianuarie 1940, de Bobotează, regele se află la Chişinău; reafirmă "drepturile noastre istorice asupra acestui ţinut moldovenesc..."

La 19 aprilie 1940, la o consfătuire restrânsă cu Gheorghe Tătărescu, prim-ministru, cu Grigore Gafencu, ministrul de externe, şi Ernest Urdăreanu, mareşalul palatului, "linia generală adoptată" rămânea aceeaşi: "respingerea cu armele în mână a oricărei agresiuni"[29].

Când are loc ultimatumul sovietic, regele cedează. Consiliul de coroană votează cu 20 contra 6, pentru evacuarea fără luptă a Basarabiei şi nordului Bucovinei.

Regele se mărgineşte să noteze la 27 iunie 1940 – că "se face o foarte mare greşală de a ceda fără nici o rezistenţă – aproape un sfert din ţară, *dar mă văd copleşit de avizul marei majorităţi a acelora cărora le-am cerut sfatul*".

Apoi tot Suveranul încearcă să se justifice: "*Ce puteam eu oare face*, dacă se produce într-adevăr dezastrul, aşa cum mulţi îl văd, *nu pot să-mi iau răspunderea*, nefiind susţiut decât de o foarte mică minoritate" (sublinierile D.C.G.).

Potrivit Constituţiei din 27 februarie 1938, articolul 46, regele era comandantul suprem al armatei şi avea "dreptul de a declara războiul şi a încheia pacea". *Consiliul de coroană era un for pur consultativ*[30]. Până atunci, acest Consiliu aprobase fără rezerve deciziile Suveranului, care, de fapt, hotăra şi în toate domeniile guvernării. Dintr-odată, Carol al II-lea se supune avizului unui for care nu avea putere legală de decizie.

"Oh! De ce românii noştri n-au cea mai mică doză de orgoliu naţional în aceste clipe într-adevăr grele? E o zi a ruşinei naţionale" – comentează cu amărăciune Carol al II-lea[31]

De ce n-a avut atunci şeful statului acea "doză de orgoliu naţional"? Avea toată puterea în mână: şi executivă, şi legislativă, putea da ordin armatei să se opună cu armele.

De vreme ce a prevalat opţiunea de a păstra statul cu preţul cedării unor teritorii, recriminările şi părerile de rău nu mai slujeau la nimic: "Mi-e ruşine de mine însumi, nu îndrăznesc să privesc pe cineva în faţă, totul mi se pare aşa un coşmar, un lucru pe care nici un cuvânt omenesc nu-l poate descrie"[32]

De fapt suveranul se afla într-o situaţie fără ieşire. Îşi asumase direct puterea în stat. *Agresiunea sovietică nu avea nimic de-a face cu regimul autoritar instaurat în februarie 1938; s-ar fi produs indiferent de situaţia politică internă a României.*

Nimeni nu poate contesta dorinţa şi vrerea regelui Carol al II-lea de a păstra hotarele ţării, aşa cum le primise. Art. 39 al Constituţiei din februarie 1938 cuprindea de altfel şi formula jurământului, la suirea pe tron: "Jur a păzi Constituţia şi legile Naţiunii Române, a menţine drepturile ei naţionale şi *integritatea teritoriului*"[33].

Carol al II-lea îşi dădea seama că, dacă ordonă armatei să reziste, ţara va fi invadată şi împărţită. Dacă – aşa cum a făcut-o – va ceda în faţa ultimatumului sovietic, răspunderea va fi aruncată asupra sa, ca deţinător suprem al puterii. Cum s-a şi întâmplat.

Sfâşierea sa ca om şi rege era adevărată. Dar şi răspunderea ce apăsa asupră-i.

*

7. Reacţia opoziţiei politice la ultimatumul sovietic

Liderii aflaţi în opoziţie au înaintat memorii şi proteste împotriva cedării teritoriale:

"Poporul român... nu poate să înţeleagă pentru ce, în momentul când armata trebuie să apere fruntariile ţării, a primit ordin să se retragă precipitat şi să lase vrăşmaşului mâna liberă pentru ocuparea a două provincii, părăsind în voia U.R.S.S. trei milioane de români"[34].

Durerea şi revolta liderilor opoziţiei era de fapt a unei ţări întregi. Dar declaraţiile acestor lideri aparţineau şi retoricii politice. Nici conducerea P.N.Ţ. şi nici aceea a P.N.L., deşi partidele erau formal interzise, nu înaintaseră în intervalul septembrie 1939-iunie 1940 nici un fel de memoriu sau întâmpinare în care să examineze ce trebuie făcut în caz de agresiune. Iuliu Maniu, de repetate ori, precum şi Constantin I.C. Brătianu preconizau rezistenţa armată, fără a examina mijloacele şi consecinţele.

Guvern şi opoziţie îşi împart răspunderea pentru împrejurările dramatice în care a avut loc retragerea precipitată din Basarabia şi nordul Bucovinei, cu imensele pierderi materiale şi cu dramele a zeci de mii de familii.

*

Atari împrejurări excepţionale au determinat cumva o unire a forţelor politice ale ţării pentru a face faţă crizei care ameninţa şi celelalte hotare?

Răspunsul este negativ.

La 2 iulie, manifestul către ţară semnat de Iuliu Maniu susţine: "*Izolarea internaţională în care ne-a aşezat incompetenţa guvernanţilor noştri* ne-a lipsit de mijloacele diplomatice pentru a ne păstra Basarabia şi întreaga Bucovină!"[35]

Retorica este evidentă. Izolarea totală a României se datora prăbuşirii întregului echilibru de forţe europen şi capitulării armatei franceze, nicidecum incompetenţei regimului autoritar al regelui.

La 4 iulie, fruntaşii opoziţiei se prezintă la Palat: Constantin I.C. (Dinu) Brătianu, Iuliu Maniu, Mihai Popovici, Constantin D. Dimitriu (zis şi "Dovlecel"), Gh. Cipăianu, Dr. Costinescu, Virgil Potârcă, Virgil Madgearu, N. Polizu Micşuneşti, dr. N. Lupu.

Erau personalităţi marcante ale celor două mari partide, Naţional Liberal şi Naţional Ţărănesc, formal desfiinţate în 1938.

Au făcut – în termeni prudenţi – critica regimului instaurat în februarie 1938 şi au declarat "că ei sunt capabili să galvanizeze Ţara împrejurul lor, că regimul este de vină şi că Ţara cere oameni noi"[36].

"Regret – a replicat regele – că au venit abia astăzi «să se puie la dispoziţia» Tronului", deşi el făcuse apel "de ani de zile la unirea tuturor". Îi

invită să se alăture Partidului Naţiunii (vezi cap. I), ceea ce liderii din opoziţie refuză. De altfel, Carol al II-lea n-avea sentimente cordiale faţă de cei primiţi în audienţă: "la 1 1/2, au apărut *fosilele*..." citim în jurnalul său[37]. Resentimentele rămâneau vii de o parte şi de alta.

8. Efectele Blitzkrieg-ului şi opinia publică din România

Intervenise şi un fapt pe care factorii politici sau militari din diferite capitale europene nu l-au anticipat în nici un fel: victoria-fulger a Wehrmacht-ului şi capitularea Franţei. A fost un şoc psihologic de mare amplitudine, peste care a venit ultimatumul sovietic.

Guvernul de la Bucureşti îşi construise întreaga strategie pe scenariul din 1914-1918: război de poziţii cu păstrarea, timp îndelungat, a unui echilibru de forţe între combatanţi, ceea ce ar fi îngăduit o politică de neutralitate, de expectativă şi de menţinere a hotarelor şi a armatei.

Scadenţa a venit cu atât mai repede şi pe neaşteptate.

La 3-4 iulie 1940, Grigore Gafencu[38] enumera factorii care au dus la acest deznodământ:

a) Rusia nu a renunţat niciodată la Basarabia; era hotărâtă să anexeze teritoriul, cu primul prilej.

b) Indiferent de politica României faţă de Reich, Berlinul "ar fi sacrificat oricând interesele noastre (ale României) la Dunăre... pentru a-şi acoperi spatele înspre Rusia, într-un război mondial".

c) Italia, intrând în război, a urmat linia Germaniei.

d) "Singurul nostru sprijin adevărat şi real, forţa anglo-franceză, s-a prăbuşit". Diplomatul Alexandru Cretzianu evoca astfel starea de spirit din iunie 1940: "În România, ca şi în multe alte părţi din Europa, *invincibilitatea armatei franceze* a fost multă vreme *o dogmă, o axiomă, un element fundamental* în orice discuţie politică. Chiar şi puţinii germanofili din mijlocul nostru n-au presupus niciodată posibilitatea că forţele lui Gamelin vor fi zdrobite şi puse pe fugă de către Wehrmacht în numai câteva zile de luptă. Nu voi încerca să descriu aici măsura *influenţei* înspăimântătoare pe care a *avut-o prăbuşirea Franţei asupra noastră*" (sublinierile D.C.G.).[39]

***

B. GUVERNUL ION GIGURTU. "ARBITRAJUL" DE LA VIENA. CONVENŢIA DE LA CRAIOVA

1. Încercarea de aliniere la Reich

Începând din toamna lui 1939, Uniunea Sovietică reprezenta ameninţarea cea mai directă şi imediată pentru România. O ameninţare cu atât mai gravă cu cât Sovietele aduceau cu ele distrugerea întregii întocmiri sociale şi economice a ţării, cât şi a vieţii culturale tradiţionale.

Sentimentul acesta al primejdiei sovietice nu era nou. Dar căpătase acum o intensitate cu totul sporită.

Din 1918, oamenii politici din Bucureşti, încercaseră, de repetate ori, să consolideze poziţia ţării faţă de vecinul-colos de la Răsărit.

Cât timp a funcţionat Societatea Naţiunilor şi sistemul de securitate rezemat pe forţa militară a Franţei şi într-o măsură a Marii Britanii, *statu quo*-ul teritorial şi hotarele stabilite în 1918 au fost menţinute.

Evoluţiile din 1938-1939 dovediseră cât de fragile şi iluzorii erau alianţele regionale, ca şi angajamentele asumate teoretic prin Pactul Briand Kellogg sau Convenţia pentru definirea agresiunii.[40]

Evenimentele de pe frontul din Vest din aprilie-iunie 1940 răsturnaseră complet toate previziunile.

Ultimatumul Moscovei din 26 iunie 1940, urmat de cedarea grăbită a Basarabiei şi nordului Bucovinei[41] transformaseră ameninţarea sovietică în agresiune directă.

Opţiunea fundamentală pentru conducătorii de la Bucureşti rămăsese menţinerea statului. Era, de altfel, în linia unei tradiţii de secole.

România se afla, la finele lui iunie 1940, prinsă, fără ieşire, între Reich-ul nazist şi Uniunea Sovietică.

În această situaţie, alegerea s-a făcut către Reich, puterea dominantă a continentului în vara anului 1940. Hotărâre determinată de imperative politice şi militare, nu de afinităţi ideologice. Alegere care – pentru moment – nu punea direct în discuţie alcătuirile tradiţionale ale statului şi societăţii româneşti.

Ca atare, la 1 iulie, guvernul român[42] renunţă la garanţiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939.[43] Carol al II-lea declară lui Wilhelm Fabricius[44] că ar dori să reia alianţa cu Germania în tradiţia domniei lui Carol I[45], deoarece "nu poate rezista" Rusiei. A doua zi, 2 iulie, suveranul adresează cancelarului Adolf Hitler cererea de a trimite o misiune militară în România: "Căutăm o colaborare mai intimă cu Germania, care ar putea chiar fi întărită printr-o alianţă, care să fie în folosul ambelor ţări"[46]

Urmează schimbarea guvernului, la 4 iulie. Noul prim-ministru, inginerul Ion Gigurtu, era o personalitate a lumii politice tradiţionale, dar mai aproape de cercurile economice şi politice de la Berlin.

Garda de Fier (Legiunea) este reprezentată în noul cabinet de doi miniştri şi un subsecretar de stat[47]

"Orientarea politicii externe a României, în cadrul celor două mari naţiuni ale Axei, este un fapt împlinit" – citim într-o declaraţie de presă a noului guvern. "Această orientare nu este o întâmplare sau o acţiune de moment, ci reintrăm prin ea în vechi tradiţii ale statului nostru, tradiţii care au fost întrerupte pentru consideraţiuni ce nu mai sunt actuale şi care erau depăşite de evenimente încă cu mult înaintea actualului conflict"[48].

Orientarea spre Axă era, de fapt, determinată de evenimente foarte recente (mai-iunie 1940). Invocarea "tradiţiei" – alianţa cu Puterile Centrale dinainte de 1914 – era menită să dea o aparentă credibilitate noii orientări. Tratatul secret încheiat de România cu Austro-Ungaria şi Germania în 1883 se întemeia pe realităţi total diferite în balanţa de forţe europene.

2. Revendicările teritoriale ale Ungariei şi Bulgariei. Schimbul de scrisori Carol al II-lea – Adolf Hitler

Pe prim-plan veneau acum revendicările Ungariei şi Bulgariei. Berlinul voia să cunoască poziţia guvenului român. Carol al II-lea se afla din nou în mare cumpănă: "... îmi vine foarte greu de a zice că accept să iniţiez cu ungurii şi cu bulgarii discuţii asupra unor chestiuni teritoriale" (5 iulie). Wilhelm Fabricius precizează lui Mihail Manoilescu – ministrul afacerilor externe al României – că "răspunsul va trebui să fie clar şi precis" (6 iulie). Până la urmă, regele nu a mai avut de ales: "Am cedat după o grea luptă şi cu sufletul îndoit şi cernit, cu teama de viitor. *Am primit discuţia pe bază etnică şi de schimb de populaţie*" (6 iulie, sublinierea D.C.G.). Într-o scrisoare remisă de Mihail Manoilescu lui Wilhelm Fabricius, Carol al II-lea solicita "sprijinul moral" al Führer-ului pentru ca guvernele de la Budapesta şi Sofia să nu formuleze pretenţii teritoriale "peste limitele justiţiei naţionale şi ale considerentelor politice"[49].

Răspunsul cancelarului Adolf Hilter a venit dur şi direct (15 iulie 1940).[50] Se concentrează în patru puncte:

a) "Propunerea României de a manifesta în viitor o atitudine prietenoasă faţă de Germania desigur că nu poate fi decât salutată de Germania – cu atât mai mult cu cât în trecut şi până foarte recent – aşa cum a fost stabilit categoric prin documentele descoperite – atitudinea politicii române oficiale faţă de Germania din păcate a fost, în orice caz, nu tocmai prietenoasă, ba chiar mai degrabă cu totul ostilă."

b) Reich-ul nu va admite încercările conducerii de la Bucureşti de a câştiga timp: "Orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care ameninţă ţara dumneavoastră [România] , trebuie «să sufere» şi va suferi un eşec. *Sfârşitul, mai devreme sau mai târziu – şi poate în foarte scurt timp – ar putea fi chiar distrugerea României*" (sublinierea D.C.G.).

c) Care este soluţia? Ceea ce pot "...recomanda Majestăţii Voastre – continuă cancelarul Reich-ului – este o înţelegere de bună-credinţă cu Ungaria şi Bulgaria". Führer-ul nu a precizat termenul de "bună-credinţă". A lăsat să se înţeleagă că este în favoarea unui "compromis echitabil".[51]

d) Relaţiile între Reich şi România rămân condiţionate de negocierile dintre România şi vecinii ei – Ungaria şi Bulgaria, astfel:

"Atâta timp cât nu s-a ajuns la o reglementare rezonabilă a tuturor chestiunilor pendinte între România, Ungaria şi Bulgaria, nu va exista nici un sens în explorarea de către Germania a posibilităţilor unei colaborări mai strânse şi asumarea – în funcţie de posibilităţi – a unor obligaţii mai cuprinzătoare".[52]

3. "Arbitrajul" de la Viena

Tratativele cu Ungaria au loc la Turnu-Severin între 16 şi 24 august 1940. Reprezentanţii guvernului de la Budapesta revendică 69 000 kmp cu 3 803 000 locuitori, din care 2 178 000 români, 1 170 000 maghiari, 500 000 germani[53].

Delegaţia română susţine principiul unui schimb de populaţie şi, în *subsidiar*, unele rectificări teritoriale pentru reaşezarea populaţiilor strămutate.

Cele două puncte de vedere nu pot fi conciliate. Convorbirile se întrerup (24 august).

În această situaţie intervine "arbitrajul" puterilor Axei, "propus" de acestea, fără ca să fi fost cerut de guvernul de la Bucureşti.

Consiliul de Coroană întrunit în seara zilei de 29 august, "luând în deliberare *comunicările cu caracter ultimativ făcute de guvernele german şi italian*, a hotărât acceptarea arbitrajului Puterilor Axei asupra tratativelor româno-maghiare"[54].

"Arbitrajul" efectuat de Joachim von Ribbentrop şi Galeazzo Ciano are loc la 30 august 1940 în palatul Belvedere din Viena. România este obligată să cedeze partea de nord şi de est a Transilvaniei – până la Carpaţii răsăriteni: 43 492 kmp cu 2 667 007 locuitori din care 50,2% români şi 37,1% maghiari. Restul: germani (cca. 2,8%), evrei (cca. 5,7%), ţigani (1,9%), ruteni, cehi, slovaci, alţii (cca 2,3%)[55].

Consiliul de Coroană (30 august orele 24) ia cunoştinţă de hotărârea "arbitrajului" şi implicit îl acceptă[56].

La Consiliul de Coroană din 30/31 august Iuliu Maniu pronunţă un adevărat rechizitoriu împotriva regelui Carol al II-lea şi a regimului instaurat în februarie 1938. Cere abdicarea suveranului; trecerea coroanei Marelui Voievod Mihai; formarea, chiar în noaptea de 30 spre 31 agust a unui "guvern naţional"; mobilizarea generală şi concentrarea armatei la frontiera cu Ungaria; măsuri urgente pentru aruncarea în aer sau astuparea sondelor.

După luarea acestor măsuri, se va răspunde lui Ribbentrop şi Ciano, la Viena, "că noul suveran al ţării împreună cu guvernul său de unire naţională, nu poate accepta condiţiile arbitrajului şi că se arată dispus să continue tratativele cu Ungaria, în vederea aplanării diferendului, pe baza schimbului de populaţii..."

Noul guvern – a continuat liderul P.N.Ţ. – să negocieze "orice tratat economic privitor la cereale şi petrol compatibil cu interesele ţării; pentru rest, *România înţelege să rămână strict neutră,* apărându-şi *la nevoie neutralitatea cu arma în mână!*" (sublinierea D.C.G.).

Iuliu Maniu adaugă: "... Germania, odată asigurată în privinţa intereselor ei economice, nu e dispusă să se bată pentru unguri..." Reich-ul nu poate câştiga războiul. Aşa încât, dacă totuşi suntem atacaţi "noi trebuie să rezistăm din toate puterile noastre, întrucât, până la urmă, tot noi vom învinge, alături de învinşii de astăzi".

Reacţia preconizată de liderul P.N.Ţ. anticipa pe aceea a guvernului de la Belgrad condus de generalul Dusan Simovič, instalat la 27 martie 1941. Urmarea? În şapte zile (6 – 12 aprilie) statul iugoslav şi forţele sale armate au fost fărâmate, printr-un atac concentric al Wehrmacht-ului şi al unor unităţi italiene, ungare şi bulgare. Ultimele rezistenţe iugoslave încetează la 17 aprilie 1941.

Îşi dădea seama Iuliu Maniu de raportul real de forţe în august 1940? Înainte ca sondele să fi fost aruncate în aer sau astupate, ele ar fi fost ocupate de unităţile de paraşutişti ale Reich-ului, care îşi făcuseră antrenamentul în Olanda, în mai 1940. În plus "reacţia" preconizată de Iuliu Maniu nu menţiona de fel posibila intervenţie a Armatei Roşii, şi nici aceea a unităţilor bulgare. Cât

despre apărarea neutralităţii României "cu arma în mână", formularea era poate demnă, dar de nerealizat în împrejurările de atunci[56].

4. De ce n-a fost Transilvania apărată cu armele? Au prevalat trei factori:

a) presiunea militară sovietică devenită tot mai ameninţătoare chiar şi după cedarea Basarabiei şi nordului Bucovinei;

b) ameninţările la adresa României, formulate de ministrul de externe al Reich-ului;

c) posibilitatea unui atac şi dinspre sud, din Bulgaria.

Marele Stat-Major român întocmeşte un studiu al situaţiei militare la 26 august 1940, cu cinci zile înainte de "arbitrajul" Axei. Câteva pasaje rămân semnificative.

a) "*Ne considerăm în situaţia de a fi atacaţi: – cu certitudine, simultan, de către ruşi şi unguri, de la frontierele de Est, Nord şi Vest*"; (sublinierea D.C.G.).

– "cu oarecare probabilitate, de către bulgari şi iugoslavi..."

b) "Scopul politic urmărit:

– Apărare, în limitele posibilităţilor noastre materiale (forţe armate şi resursele teritoriului), pentru a ajunge să durăm maximum de timp în acea parte din teritoriul ţării care poate fi în adevăr apărată cu mijloacele noastre."

c) Ce parte a teritoriului poate fi cu adevărat apărată?

"...Scopul politic urmărit de război poate concretiza formula vagă de la început[57] în următoarea formă:"

" *Apărarea Ardealului cu totalitatea forţelor, consimţind, la nevoie, la o simplă acoperire pe restul frontierelor şi deci la pierderea eventuală a Moldovei, Dobrogei şi chiar la pierderea Munteniei şi Banatului.*" (sublinierea D.C.G.).

d) Care sunt forţele armate române cu repartiţia în prezent?

– 14 divizii la Vest (graniţa cu Ungaria);

– 15 divizii la Est (graniţa cu U.R.S.S);

– 1 divizie la sud (spre Bulgaria).

Rezervă a Marelui Stat-Major: 6 divizii de infanterie, "totalitatea carelor de luptă şi rezervele de artilerie grea..."

Concluzia studiului Marelui Stat-Major era, aşadar, să se concentreze toate forţele pentru apărarea Transilvaniei. Cât timp? Studiul nu spune, dar precizează de la început: "Ne considerăm complet izolaţi şi lipsiţi de sprijinul material şi politic al oricărei puteri străine."[58]

5. Ameninţarea sovietică era socotită, în continuare, o evidentă realitate.

Regele Carol al II-lea, Consiliul de Coroană şi guvernul nu ştiau, în august 1940, că protocolul secret Molotov-Ribbentrop semnat la 23 august 1940 delimitase sferele de interese ale Reich-ului şi UR.S.S. pe râul Prut.[59]

Dar, în cazul unei rezistenţe armate româneşti, devenea foarte posibil ca Uniunea Sovietică să încerce să anexeze toată Moldova, până la Carpaţi şi râul Milcov.

Pe râul Prut – noua linie de demarcaţie între U.R.S.S şi România – unităţi sovietice au provocat incidente la 20, 26, 31 iulie, 11, 12, 13, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 27, 29 şi 30 august.[60]

Guvernul sovietic a acuzat însă partea română de provocare. Presiunea psihologică maximă a fost în noaptea de 29 spre 30 august – când urma să aibe loc "arbitrajul" puterilor Axei la Viena. Ministrul României, la Moscova, Grigore Gafencu, este convocat la miezul nopţii la Comisariatul Afacerilor Străine. Vladimir Georgevici Dekanozov, comisar adjunct, îi înmânează o "notă verbală". Guvernul sovietic protesta împotriva unor violări de frontieră "de către avioane româneşti" şi de unităţi militare; cerea guvernului de la Bucureşti "să ia imediat toate măsurile necesare pentru cercetarea sus-ziselor cazuri şi pedepsirea severă a vinovaţilor în actele provocatoare ale grănicerilor şi unităţilor militare române."

Realitatea era exact contrarie. Partea sovietică declanşase incidentele; unele erau chiar inventate.[61]

Pentru a mări presiunea, presa sovietică publică, la 30 august, "un comunicat amănunţit" asupra întrevederii Dekanozov-Gafencu, din noaptea precedentă. Comunicatul "a produs vâlvă în cercurile diplomatice şi ziaristice" de la Moscova.[62]

În ziua plecării spre Viena (28 august 1940), delegaţia română fusese, de altfel, informată de Şeful Marelui Stat-Major, generalul Gheorghe Mihail, că numeroase divizii sovietice erau concentrate în Basarabia şi nordul Bucovinei.

"Faptul că la 30 august guvernul de la Moscova a fost gata – oricare ar fi fost motivul imediat al acestei acţiuni – să contribuie prin comunicatul său la alarmarea şi, deci, la slăbirea României, e în linia firească a Uniunii Sovietice: orice eveniment care poate slăbi un vecin ce se află în calea expansiunii sovietice e bine venit" (Grigore Gafencu, la 9 septembrie 1940 din capitala sovietică).[63]

Arbitrajul de la Viena a mai avut o urmare. Reich-ul şi Italia garantau integritatea şi inviolabilitatea teritoriului statului român", în frontierele lui de după "arbitraj".[64]

Evident că garanţia se rezema doar pe supremaţia militară a Reich-ului. Ea va deveni iluzorie în etapa când Wermachtul va pierde treptat confruntarea cu coaliţia anglo-ruso-americană.

6. Tratatul de la Craiova

Concomitent cu aceste evoluţii, convorbiri româno-bulgare au avut loc la Craiova. Prin tratatul semnat la 7 septembrie, partea de sud a Dobrogei – anume judeţele Durostor şi Caliacra (Cadrilaterul) – reveneau Bulgariei. Frontierea dintre cele două state rămânea pe traseul fixat la Congresul de la Berlin din 1878. Se proceda şi la un un schimb de populaţie. Predarea oficială a teritoriului era prevăzută între 20 septembrie şi 1 octombrie 1940.[65]

7. Concluzii

În intervalul 28 iunie – 7 septembrie 1940 pierderile teritoriale ale României însumează: 99 926 kmp cu 6 829 238 locuitori. Anterior avusese 295 649 kmp cu 20 050 000 locuitori. Pierderile reprezentau 33,79% din teritoriul şi 34,02% din populaţie.

Pe provincii, amputările se prezintă astfel:[66]

Provincia	Suprafaţa cedată (kmp)	Locuitori
Basarabia şi nordul Bucovinei	50 762	3 776 000
Transilvania de nord vest şi est	42 243	2 628 238
Dobrogea de sud (Cadrilater)	6 921	425 000
Total	99 926	6 829 238

Cu excepţia Cadrilaterului, în celelalte teritorii cedate populaţia românească depăşea per total procentul de 50%, iar în multe judeţe era de peste 65%.

La 7 septembrie 1940, suprafaţa României devenise 195 123 kmp, cu 13 535 757 locuitori.

Numărul refugiaţilor: 220 501 din Basarabia şi nordul Bucovinei; cel puţin 121 489 din Transilvania cedată prin arbitraj; 21 897 familii (cel puţin 80 000 persoane) din Cadrilater.[67]

8. Reacţia pe plan individual a fost de solidaritate; de a ne ajuta unii pe alţii. De a sta împreună. Luni 17 iunie radio Bucureşti anunţa cererea de armistiţiu adresată conducerii Reich-ului de guvernul Franţei. Eram la Lăpuşna (azi, judeţul Mureş), pe terenul unei rezervaţii de vînătoare şi pescuit. Ştefan Boeriu, fruntaş ardelean, aude ştirea: "Uite! capitulare, capitulare", anunţă el, cu voce tare. Apoi, după cîteva momente, adaogă: "În rai sau în iad, dar cu toţii împreună!"[68]

Pentru societatea românească, ţara întregită din 1918 devenise o realitate. În zilele de amarnică restrişte din vara anului 1940, în nici o provincie istorică locuitorii nu au gândit să se despartă de ţară. Hotarele României, cele ale Marii Uniri, erau acolo, în mintea şi sufletul oamenilor.

Când în toamna lui 1940 s-au redeschis şcolile, aveam colegi noi, la Colegiul Naţional "Sfântu Sava" din Bucureşti: veneau de la Chişinău şi de la Târgu Mureş. În câteva săptămâni erau la ei acasă; erau camarazii noştri de joacă şi de şotii, ca şi cum fusesem de ani de zile împreună.[69]

Evenimentele din intervalul 26 iunie-30 august 1940 au avut urmări imediate în politica internă a României, în primele zile ale lunii septembrie.

NOTE

[1] După 10 mai 1940, data declanşării ofensivei Wehrmacht-ului.

[2] Semnat de Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei, din partea guvernului român, şi dr. Herman Neubacher, reprezentantul Berlinului.

[3] *Politica externă a României.* p. 234.

[4] Nota se referă, probabil, la acordul econonomic româno-german din 23 martie 1939 şi la cel semnat la 21 decembrie 1939, la Bucureşti. *Politica externă a României*, pag. 232-233, 226-227.

[5] Referire la concentrările de trupe sovietice pe linia Nistrului şi la hotarul de nord, în Bucovina.

[6] Textul integral al notei în Muşat – Ardeleanu, *op.cit.*, pag 1084.

[7] Carol al II-lea, Gh.Tătărescu, Grigore Gafencu, Ernest Urdăreanu.

[8] Reprodus după Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*, pag. 1085 şi Grigore Gafencu, *Préliminaires de la Guerre à l'Est*, pag. 281-282.

[9] Singura putere, în opinia liderilor români, în stare să oprească în 1940 expansiunea sovietică spre sud-estul Europei, spre Balcani. Liderii de la Bucureşti nu ştiau atunci de graniţa ce delimitase deja sferele de influenţă ale Reich-ului şi U.R.S.S. potrivit pactului de la 23 august 1939. (D.C.G.).

[10] A fost ministru între 1 şi 28 iunie: *Enciclopedia Partidelor Politice...* pag. 268.

[11] Muşat-Ardeleanu, *op.cit.*,pag. 1086-1087. Cf. Ioan Scurtu, *Un episod dramatic din istoria României, 30 august 1940*, Bucureşti 1990, pag. 20-21; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, pag. 147-149.

[12] Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie*. Editura Politică, Bucureşti 1984, pag. 47-48.

[13] Abia către orele 6 dimineaţa, la 27 iunie 1940, textul notei sovietice a fost descifrat în întregime la Ministerul Afacerilor Externe de la Bucureşti.

[14] Textul telegramelor din zilele de 27-28 iunie 1940 în Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti 1995, pag. 529-530; *23 august 1944. Documente, 1939-1943. Vol. I*, coordonat de Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1984, pag. 80-85; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama Românilor dintre Prut şi Nistru*, Editura Academiei Militare, Bucureşti 1992, pag. 22-23; Valeriu Florin Dobrinescu, *op.cit.*, pag. 148-165.

[15] În cazul unui atac al Bulgariei. Pentru tatonările diplomatice, Valeriu Dobrinescu, *op.cit.*; memoriul lui Gh. Tătărescu din 1 mai 1943 în Gh. Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*.

[16] Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Editura Enciclopedică 1995, cap. Problema opţiunii României în iunie 1940, pag. 239-268. Autorul consideră că în iunie 1940 au fost serioase motive şi temeiuri care recomandau atunci pentru soluţia cel mai firesc recomandabilă pentru un stat suveran, independent *respingerea* necondiţionată a notelor ultimative ale Kremlinului şi *acceptarea riscului* unui război cu U.R.S.S..." (pag. 256). Argumentarea D-sale omite faptul că armata română ar fi avut de luptat în final pe cel puţin două, mai probabil trei fronturi, în răsărit (U.R.S.S.), vest (Ungaria) şi sud (Bulgaria) (D.C.G.)

[17] Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *op.cit.*, pag. 59, cf. Pag. 54-58 şi 63.

[18] Ion Constantin, *România, marile puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1995, pag. 100-101. Cf. Lt.col. Petre Otu, *Rapturi*, în "Observatorul Militar", Nr. 1, iunie 1994, pag.1-2.

[19] Doamna Silvia Ciplea (născută Jeleriu, fiica avocatului dr. Gheorghe Jeleriu). Autorul mulţumeşte şi pe această cale pentru aceste amintiri.

[20] Citatele după Livia Dandara, *România în vâltoarea anului 1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, pag. 186 şi 286 şi *România* nr. 437 din 17 august 1939.

[21] Citate după Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *op.cit.*, pag. 49-50.

[22] Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *op.cit.*, pag. 51-52 şi Foreign relations of the United States. Diplomatic papers, 1940, vol. I. General, p. 477-478.

[23] Carol al II-lea, *op.cit.*, a se urmări datele însemnărilor.

[24] Carol al II-lea, *op.cit.*, sub datele respective.

[25] Toate cifrele din studiul lui Floricel Marinescu, *România în faţa agresiunii sovietice, iunie 1940*, publicat în *Aldine*, I, nr. 19, vineri 5 iulie 1996, supliment săptămânal al ziarului "România Liberă".

[26] Mihai Retegan în volumul: Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *România în război, 1941-1945*, Editura Militară, Bucureşti 1995, pag. 26-30.

Analiza alianţelor militare ale României între cele două războaie mondiale, Mihai Retegan, *În balanţa forţelor. Alianţe militare româneşti interbelice*, Editura "Semne" Bucureşti, 1997.

[27] Carol al II-lea, *op.cit.*, sub data de 18 sept. 139.

[28] *ibidem*; vezi şi însemnările sale din 18 octombrie şi 1 decembrie 1939.

[29] Carol al II-lea, *op.cit.* sub datele respective.

[30] Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, p. 9 şi p. 189-209 cu relatara completă a Consiliilor de Coroană din 27 şi 28 iunie 1940.

[31] Carol al II-lea, *op.cit.*, sub data de joi 27 iunie 1940.

[32] Carol al II-lea, *op.cit.*, sub data de vineri 28 iulie 1940.

[33] Ioan Murariu, Gheorghe Iancu, *Constituţiile române*, ediţia a 3-a, Regia Autonomă "Monitorul Oficial", Bucureşti 1995, pag. 96.

[34] *Memoriu din 2 iulie 1940* către preşedintele Senatului, semnat de Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu, Ion Mihalache, Dr. N. Lupu, Vasile Sassu, Mihai Popovici, Dr. A. Dobrescu. Vezi şi *Memoriul din 2 iulie*, prezentat Comisiei externe a Senatului şi semnat de 26 fruntaşi politici liberali şi ţărănişti; *Manifest către ţară*, la 2 iulie 1940, semnat de Iuliu Maniu: textele în *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, pag. 433-437.

[35] *ibidem*, pag. 433.

[36] Relatarea aparţine regelui Carol al II-lea, *op.cit.*, sub data de 4 iulie 1940.

[37] *ibidem.*

[38] Ministrul de externe al României până la 1 iunie 1940.

[39] Grigore Gafencu, *Jurnal 1940-1942*, pag. 30-31. Forţa anglo-franceză, referire la înfrângerea în Franţa a armatei franceze şi a corpului expediţionar britanic, în mai-iunie 1940; Alexandru Cretzianu, *The Lost Opportunity*, London 1957, p. 24-27. Traducerea în română după Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov şi Serviciul Secret de Informaţii al Armatei Române*, ed.2-a, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, p. 198.

[40] Protocolul semnat la Moscova pentru punerea în vigoare a Tratatului de renunţare la război semnat la Paris la 27 august 1928 (Pactul Briand-Kelogg). Protocolul a fost încheiat la 9 februarie 1929 de reprezentanţii Estoniei, Letoniei, Poloniei, României şi U.R.S.S.

Convenţia pentru definirea agresiunii, semnată la Londra la 4 iulie 1933 de România, Cehoslovacia, Turcia, U.R.S.S. şi Iugoslavia.

Extrase din ambele acte în *Documente ... 1918-1944*, ed.citată, p. 501-502 şi 506-508.

[41] Teritoriu ce nu-i aparţinuse niciodată Rusiei.

[42] Prim ministru Gh. Tătărescu, guvernul fusese remaniat la 28 iunie.

[43] Vezi mai departe, capitolul "Neutralitatea".

[44] Ministrul plenipotenţiar al Germaniei la Bucureşti.

[45] Primul rege al României (1866-1914)

[46] *Politica externă a României*, pag. 235 şi Carol al II-lea, *op.cit.*, sub data de marţi 2 iulie 1940.

[47] Horia Sima la Ministerul Cultelor şi Artelor (demisionează la 8 iulie); Vasile Noveanu, la Ministerul Inventarierii Avuţiei Publice; Augustin Bideanu, subsecretar de stat la Finanţe: *Enciclopedia Partidelor Politice*, pag. 270.

[48] *Documente... 1918-1944*, pag. 531.

[49] Citatele din 5 şi 6 iulie în Carol al II-lea, *op.cit.*, vol. 2, pag. 214 şi 215; *Politica externă a României*, pag. 235-236.

[50] Textul german integral (inclusiv răspunsul lui Carol al II-lea) în Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1991, ediţie îngrijită, note, postfaţă şi indice de Valeriu Dinu, pag. 306-313. Textul român al scrisorii Führer-ului în: *23 august 1944. Documente, 1939-1943*, vol. I, pag. 88-91. Citatele de la punctele a-d se dau în continuare după traducerea în limba română.

[51] "Arbitrajul" de la Viena a arătat în ce consta acest "compromis echitabil".

[52] Citatele după volumul *23 august* ... (nota 14).

[53] Cifrele în Mihai Manoilescu, *op.cit.*, pag. 325. Cei 69 000 kmp reprezentau 67,6% din întreaga suprafaţă a Transilvaniei (102 000 kmp).

[54] "Monitorul oficial" nr. 201 din 31 august 1940. Cf. M. Manoilescu, *op.cit.*, pag. 228-229. Pentru Consiliile de Coroană din 23, 29 şi 30 august 1940, pe larg în Ion Mamina, *op.cit.*, p. 210-283, (cf. nota 30).

[55] Cifrele după Ioan Scurtu, *Un episod dramatic*, pag. 122, coroborate cu Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena*, pag. 331, nota 124.

[56] Textul în "Monitorul oficial" din 31 august 1940. Cf. Ioan Scurtu, *op.cit.*, pag. 143. Pentru poziţia lui Iuliu Maniu: Ioan Hudiţă, *Pagini de jurnal*, în "Magazin istoric", XXXII, nr. 3 (372), martie 1998, p. 25-26.

[57] Vezi punctul *b* al studiului întocmit de Marele Stat Major la 26 august 1940.

[58] Textul complet al studiului în *23 august 1944. Documente: 1939-1943*, vol. I, pag. 94-96, (cf. nota 14).

[59] Cu toată delimitarea din protocolul secret, U.R.S.S. voia iniţial să ocupe şi întreaga Bucovină. S-a "mulţumit" numai cu partea de nord a provinciei, inclusiv oraşul Cernăuţi, când a constatat că Berlinul nu este de acord cu anexarea întregii Bucovine de către Soviete: Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti 1997, pag. 372-373.

[60] Vezi detalierea acestor incidente în Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova*, ediţie îngrijită de Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti 1995, pag. 29-43.

[61] Grigore Gafencu, *op.cit.*, pag. 38-39-40, telegrama nr. 2115 din 30 august 1940, Grigore Gafencu din Moscova către M.A.S. Bucureşti şi telegrama 53 187 din 27 august 1940, M.A.S. Bucureşti către Gafencu.

[62] Telegrama nr. 2116 din 30 august 1940, Grigore Gafencu de la Moscova către M.A.S. Bucureşti, în Grigore Gafencu, *op.cit.*, pag. 43-44.

[63] Raportul nr. 2 206 din 9 septembrie 1940, Gafencu din Moscova către M.A.S. Bucureşti, în *op.cit.*, pag. 56; cf. Mihail Manoilescu, *op.cit.*, pag. 241 şi nota 65.

[64] "Garanţia" a fost dată sub forma a două scrisori semnate de Ribbentrop şi Ciano şi adresate ministrului român de externe Mihail Manoilescu: Ioan Scurtu, *Un episod dramatic...* pag. 121. Textul "arbitrajului", *ibidem* şi M. Manoilescu, *op.cit.*, pag. 293-296 (text german şi român). Analiza detailată a "arbitrajului" de la Viena în A. Simion, *Dictatul de la Viena,* ed. a II-a revăzută şi adăugită, îngrijită de E. Simion, Ed. Albatros, Bucureşti 1996.

[65] Bulgaria se obligă să plătească României 1 000 000 000 lei pentru investiţiile făcute în teritoriul cedat. Pentru textul tratatului: Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României, 1939-1965*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1983, pag. 24-30.

[66] Cifrele din "Observatorul militar", Nr. 1, iunie 1994, pag. 1-2, articol de lt.col. Petre Otu.

[67] Mircea Muşat, *Drama României Mari*, Editura Fundaţia România Mare, Bucureşti 1992, pag. 218-219.

[68] Amintiri personale.

[69] Amintiri personale.

Capitolul 3

"STATUL ROMÂN DEVINE STAT NAŢIONAL-LEGIONAR"

Motto:

"Art. 1. Statul român devine stat naţional-legionar.
"Art. 2. Mişcarea Legionară este singura mişcare recunoscută în noul stat, având ca ţel ridicarea morală şi materială a poporului român şi dezvoltarea puterilor lui creatoare"...
"Art. 5. Cu începere de la data acestui înalt decret, orice luptă între fraţi încetează".

Decretul din 14 septembrie 1940, publicat în
"Monitorul Oficial" nr. 214 bis din 14 septembrie 1940

A. ABDICAREA REGELUI CAROL AL II-LEA. ION ANTONESCU, PRIM-MINISTRU ŞI CONDUCĂTOR AL STATULUI

1. Opinia publică şi "arbitrajul" de la Viena

Reacţia opiniei publice din România faţă de "arbitrajul" de la Viena, este sugestiv redată într-o telegramă din 2 septembrie 1940, trimisă de Legaţia Reich-ului din Bucureşti Comandamentului Suprem al Armatei Germane, Secţia Ataşaţilor Militari:

"1. Ieri (= 1 septembrie, nota D.C.G.) au avut loc în toată ţara mari demonstraţii antigermane, în special la Braşov, Cluj, Oradea, Sighişoara şi Bucureşti.

2. Mare îndârjire în armată contra Germaniei.

3. Un manifest de propagandă al lui Iuliu Maniu cu următorul conţinut:

«Germania a trecut în mâna ungurilor o mare parte din români!»

4. Sunt curente şi contra evacuării Ardealului. [1]

5. Guvernul a interzis orice fel de manifestaţii. Se pare că el încă mai este stăpân pe situaţie."[2]

Aceeaşi stare de spirit în armată... "Regretul că nu ne-am luptat cu arma în mână pentru apărarea frontierelor noastre iniţiale este unanim..., există un pronunţat spirit combativ al unităţilor, o vie dorinţă de recucerire prin acţiuni militare a teritoriilor cedate..." (raportează Comandantul Aero la 9 septembrie).[3]

"Ofiţerii şi trupa au primit cu indignare şi durere sufletească ştirea pierderii a o parte din trupul Ţării...; se constată în rândurile ostaşilor – ofiţeri şi trupă – un accentuat spirit de revanşă, toţi fiind convinşi că această situaţie este numai provizorie...; deşi îngrijorată şi împovărată de greutăţile prin care trecem, populaţia este tot aşa de indignată şi îndârjită de amputările la care a fost supusă în mod arbitrar Ţara" – raportează Comandantul corpului 1 Armată, general de divizie Th. Ionescu, la 12 septembrie 1940.[4]

La Consiliul de Coroană din 30 august 1940, regele Carol al II-lea a simţit aceeaşi sfâşiere ca la 27 iunie. Prima sa reacţie este pentru rezistenţă armată.

Tot el se întreabă însă: "... am eu dreptul de a împinge Ţara la un dezastru sigur? Era o vreme când credeam că o rezistenţă eroică poate scăpa o ţară; dar astăzi, după pilda Poloniei şi a Belgiei, în faţa unor armamente şi a unei aviaţii covârşitoare, ţările cu mijloace limitate pot rezista?"[5]

Suveranul îşi dădea seama că, acceptând "arbitrajul", îşi atrage resentimentele opiniei publice. O spune limpede: "... ştiu... că tot ce voi face şi voi zice va fi considerat ca vorbele şi faptele unui trădător de neam şi vânzător de ţară..."

La 30 august se gândeşte să abdice. "Simt că în zilele ce vor veni se va acumula aşa cantitate de ură împotriva mea, încât cu greu voi putea ţine capul sus."

Totuşi, la Consiliul de Coroană din 30 august, când au fost comunicate hotărârile "arbitrajului" de la Viena, regele deschide şedinţa "cu câteva cuvinte adânc simţite", apoi continuă: "îmi afirm hotărârea mea de a rămâne neclintit cârmaciul ţării prin momentele de furtună, cu nădejdea că cele întâmplate nu sunt decât trecătoare."[6]

Tot Carol notase, în aceeaşi zi "Să dea Dumnzeu să fiu eu acela care va reîntregi, din nou, Ţara şi graniţele ei fireşti".

Speranţele Suveranului de a rămâne în fruntea statului s-au năruit în şase zile.

Liderii partidelor tradiţionale, Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal, protestaseră în repetate rânduri prin memorii împotriva desfiinţării regimului parlamentar constituţional din 1923 şi a interzicerii partidelor politice.

Opinia publică fusese de repetate ori asigurată că pământul ţării va fi apărat cu orice preţ; acuma asistase la prăbuşirea graniţelor în decurs de două luni şi 3 zile, fără nici o reacţie armată.

Scriitorul Al. O. Teodoreanu ("Păstorel") – cel mai talentat epigramist al anilor '30 şi '40 – a redat în patru scurte versuri starea de spirit din primele zile ale lui septembrie 1940:

"Mama-i pusă la Balcic,[7]
Ruşilor le-am dat un pic,
Ungurilor mai nimic,[8]
Eu nu abdic, eu nu abdic!"

Cei mai înverşunaţi erau liderii naţional ţărănişti. Iată cum gândeau ei la 29 august 1940:

Ioan Hudiţă: "Pentru a rămâne pe tron, Carol s-a angajat dinainte să accepte înjumătăţirea Ardealului, în schimbul garantării de către ei a frontierelor rămase; acceptând arbitrajul lor, implicit trebuie să aprobăm şi ciopârţirea Ardealului..."

Ion Mihalache: "Dacă până la urmă s-ar adeveri că nenorocitul de Carol s-a făcut vinovat de o aşa ticăloşie, atunci el nu mai poate rămâne pe tron nici o zi şi trebuie dat dracului cu tot cu dinastie".

Virgil Madgearu: "Probabil, de data aceasta, i s-a înfundat definitiv ticălosului de Carol şi avem şansa să scăpăm de el."[9]

Acuzaţiile erau absurde. Dar în acele zile, nimic nu mai oprea resentimentele şi duşmăniile să se exprime pe faţă.

Iar Iuliu Maniu, liderul Partidului Naţional Ţărănesc se lansează într-un adevărat rechizitoriu la 12 septembrie 1940, adică la o săptămână după abdicare. Acuză pe regele Carol al II-lea de a fi urmărit instaurarea unui "regim politic personal ... autocratic."; "ţara a fost aruncată în mâinile plutocraţiei exploatatoare care ... a pauperizat ţara şi... a jefuit fără milă banul public"; Justiţia a fost "transformată într-o instituţie dependentă de puterea executivă..." Regele "a adâncit conflictul dintre Coroană şi Naţiune"; şi după pierderea Basarabiei şi nordului Bucovinei, suveranul "a respins soluţia unui guvern naţional."

După "arbitrajul" de la Viena (30 august 1940), Iuliu Maniu reaminteşte că a cerut "tragerea la răspundere a celor vinovaţi de acest dezastru, în care opinia publică îl aşeza pe primul loc pe Regele Carol al II-lea" (sublinerea D.C.G.).[10]

Criticile împotriva cârmuirii personale, instaurată în februarie 1938, aveau temeiul lor, mai ales că veneau de la o personalitate convinsă de valoarea unei democraţii pluraliste şi apărătoare a ei. Dar ostilitatea omului politic este evidentă şi depăşeşte cerinţa unei analize cumpănite a situaţiei.

România nu fusese "aruncată în mâinile plutocraţiei exploatatoare" după februarie 1938. Formularea lui Iuliu Maniu se apropie mai curând de sloganurile la modă în toamna lui 1940.

Prăbuşirea hotarelor nu avea nici o legătură cu regimul intern din România. Oricare ar fi fost acesta, ultimatumul sovietic şi cererile teritoriale formulate de Budapesta şi Sofia veneau inevitabil, dată fiind răsturnarea completă a balanţei de forţe de pe continent, în săptămânile dintre 10 mai şi 22 iunie 1940.

În septembrie 1940, era foarte greu de admis că pierderile teritoriale impuse României n-aveau legătură cu regimul politic intern.

O altă cârmuire – de exemplu democraţia parlamentară din anii '30 – ar fi putut hotărî rezistenţa armată, la 27 iunie 1940. În acest caz, România ar fi fost împărţită între vecinii ei şi Reich încă din luna iulie.

Cineva trebuia să răspundă pentru drama din iunie-august 1940. Resentimentele opiniei publice s-au îndreptat împotriva suveranului care-şi asumase răspunderea directă a politicii interne şi externe, începând cu februarie 1938.

Sentimentul general: frustrare, amărăciune, indignare şi revoltă.

Conducerea Gărzii de Fier (Legiunea), reintrată în viaţa publică în aprilie – iulie 1940, socotea că venise timpul ei.

"Frontul Renaşterii Naţionale", schimbat tot din iniţiativa regelui în "Partidul Naţiunii" (22 iunie 1940), nu avea sprijin în opinia publică. Din ziua abdicării, "Partidul Naţiunii", îşi încheia *de facto* existenţa şi va fi oficial desfiinţat la 9 septembrie 1940.

Armata rămânea în expectativă, încărcată de nedreptatea şi umilinţa la care fusese supusă.

La 2 septembrie, regele notează ceea ce îi comunicase fruntaşul ardelean Valer Pop: "... valul de nemulţumiri împotriva mea creşte vertiginos, zice el (=Valer Pop, nota D.C.G.), *chiar în Armată...*" (sublinierea D.C.G.)[11]

2. Abdicarea regelui Carol al II-lea

Regele şi-a dat seama de izolarea aproape totală în care se afla. Devenise limpede că dinspre Berlin nu se putea aştepta la vreun sprijin politic, cu toate stăruinţele depuse în iulie-august 1940.

A încercat atunci o ultimă soluţie. Încredinţează (la 4 septembrie) formarea unui nou guvern generalului Ion Antonescu. Militar integru, generalul criticase dur, în iulie 1940, cedarea Basarabiei şi ridicase problema răspunderilor.[12] Noul premier s-a gândit iniţial la un guvern de coaliţie. Iuliu Maniu, ca şi alţi lideri, cereau mai întâi abdicarea regelui, apoi discutarea cabinetului.

A doua zi, Ion Antonescu solicită şi obţine de la Suveran puteri depline pentru conducerea statului. Constituţia din 27 februarie 1938 este suspendată; Camera şi Senatul sunt dizolvate.[13] Generalul Ion Antonescu este învestit "cu depline puteri pentru conducerea statului român." Regele rămâne "capul oştirii"; are dreptul de a bate monedă; conferă decoraţiile; are dreptul de graţiere, amnistie şi reducere de pedepse; primeşte şi acreditează ambasadori şi miniştri plenipotenţiari; încheie tratate. Numirea miniştrilor, precum şi modificarea legilor organice se fac prin decrete regale contrasemnate de Preşedintele Consiliului de Miniştri care va exercita şi "toate celelalte puteri ale statului."[14]

Încercările generalului Ion Antonescu de a forma un nou cabinet primesc – la 5 septembrie – acelaşi răspuns: abdicarea regelui.

Într-un manifest către ţară, la 6 septembrie în zori, Carol al II-lea anunţă că trece "grelele sarcini ale dominei" marelui voievod Mihai.

Mihai I devine astfel rege[15]. Reinvesteşte pe Ion Antonescu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, cu toate prerogativele primite anterior, unele fiind sporite.[16]

De la 9 septembrie, generalul are titlul oficial de "Conducătorul Statului"; cumulează puterea legislativă şi executivă; emite decrete-legi, fără a fi supuse promulgării Regelui; numeşte şi revocă miniştri şi pe alţi dregători ai statului, încheie convenţii internaţionale.[17]

B. STATUL NAŢIONAL-LEGIONAR. DUALITATEA NOII PUTERI POLITICE

1. Guvernul constituit de generalul Ion Antonescu

Un guvern de uniune naţională n-avea cum să fie constituit după abdicarea regelui Carol al II-lea. Partidele tradiţionale P.N.Ţ. şi P.N.L. rămâneau

consecvente principiilor democraţiei parlamentare şi orientării franco-engleze. Între aceste partide şi Legiune (Garda de Fier) o conlucrare nu era posibilă. Berlinul – foarte probabil – n-ar fi acceptat mult timp la Bucureşti un guvern cu personalităţi care promovaseră alianţa cu Franţa şi Anglia şi întărirea *statu quo*-ului teritorial de după primul război mondial. Iniţial, generalul Ion Antonescu conduce un guvern interimar în care sunt menţinuţi cei mai mulţi dintre titularii cabinetului Ion Gigurtu.[18] Liderii P.N.L. şi P.N.Ţ. fac un apel la calm. Constantin I.C. Brătianu: "rog pe prietenii mei politici să se abţină de la orice manifestaţii, care n-ar putea decât să turbure domnia pe care o începe Majestatea Sa regele Mihai" (8 septembrie). Iuliu Maniu: "Consider că în clipa de faţă este o supremă datorie de a nu se da nici un pretext pentru tulburarea liniştei şi ordinei interne" (14 septembrie).[19]

Noul guvern, constituit la 14 septembrie, a reprezentat un compromis. Specialiştii civili şi militarii deţineau şapte ministere[20] şi şapte subsecretariate de stat. Legiunea obţinuse vicepreşedinţia Consiliului de Miniştri, 4 ministere[21] şi cinci subsecretariate de stat.

Prin decret, statul român este proclamat "Stat naţional-legionar" (art. 1). Legiunea "este singura mişcare recunoscută în noul stat... Domnul general Ion Antonescu este conducătorul statului legionar şi şeful regimului legionar (art. 3) Domnul Horia Sima este conducătorul Mişcării Legionare".

"Cu începere de la data acestui Înalt decret, orice luptă între fraţi încetează."[22]

*

2. În septembrie-octombrie 1940, Legiunea avea alături de ea o parte din opinia publică. Mişcarea fusese rău lovită în anii 1938-1940. Execuţiile sumare şi fără lege avuseseră un efect invers decât cel scontat. Alături de frică, se acumulase multă nemulţumire, plus ura familiilor celor executaţi. Asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu (21 septembrie 1939) era prezentată ca un răspuns la asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu şi a altor 13 fruntaşi legionari (30 noiembrie 1938). Represiunea brutală din noaptea de 21 spre 22 septembrie 1939 (vezi capitolul I) adăugase alte 251 nume pe lista celor sumar lichidaţi de regimul autoritar instaurat în februarie 1938.

Cei ucişi deveniseră martirii şi eroii mişcării legionare. Omul de rând nu ştia că Legiunea începuse violenţa şi uciderile. Asasinarea premierului I.G. Duca (29 decembrie 1933) fusese de mult uitată.

În atmosfera anului 1940, când democraţiile parlamentare din vest fuseseră înlăturate de atacul Reich-ului, când Anglia se lupta pentru supravieţuire, conceptele şi ideile Legiunii dobândeau un nou ecou. Mai ales într-o lume dezorientată, lovită, năucită chiar de răsturnările spectaculoase ce avuseseră loc în România, în răstimp de două luni şi jumătate (27 iunie – 14 septembrie 1940).

În *Cărticica şefului de cuib* (1937) Corneliu Zelea Codreanu enunţase conceptele de stat şi om nou:

– "Statul nou presupune, *în primul rând, şi ca un lucru indispensabil, un tip nou de om. Un stat nou cu oameni cu păcate vechi nu se poate concepe.*"

– "*Omul nou* sau naţiunea înnoită presupune o mare înnoire *sufletească*, o mare revoluţie sufletească a poporului întreg..."

– "În acest om nou vor trebui să învieze toate virtuţile *sufletului omenesc*. Toate calităţile rasei noastre. În acest om nou vor trebui ucise toate defectele şi toate pornirile de rău.

"În acest tip de *erou* – erou în sens războinic – pentru ca să poată prin luptă să-şi impună părerea -,

erou în sens social: incapabil, după victorie, de a exploata munca altuia,

eroul muncii, uriaşul creator *prin muncă* al ţării sale, trebuie să fie concentrat tot ce a putut strânge mai bun în timpul miilor de ani poporul român...

Mişcarea legionară, înainte de a fi o mişcare politică, teoretică, financiară, economică etc. de formule, este o *şcoală spirituală în care, dacă va intra un om*, la celălalt capăt va trebui să iasă un erou".[23]

La fel scria şi fruntaşul legionar Alexandru (Alecu) Cantacuzino în 1935. "*Românul de mâine*" va trebui să întrunească trei calităţi:

"1) Un om excepţional care să viseze profetic... şi să sădească în suflete visul său printr-un prozelitism de fapte, de pilde, de cuvântări..."

"2) O înmugurire, o efervescenţă spirituală virulentă în substanţa românească."

"3) Momente sociale de zbucium, de clocot, de cutremur..."

"Românul de mâine trebuie să aibă gustul şi deprinderea existenţei severe, dure, eroice, să aibă simţul eului colectiv şi al binelui naţional şi să aibă cele două însuşiri atât de zgomotos blestemate, *să fie violent* şi să *fie extremist*"(sublinierea D.C.G.)[24]

Doi ani mai târziu, tot Alexandru Cantacuzino insistă şi revine asupra a două trăsături ale "omului nou": exaltarea eroicului şi cultul morţii:

"Faţă de plămada simţirii şi sufletului românesc din vremea noastră propovăduim violenţa. Nu aprobăm ura. *Admitem violenţa*... ca *metodă de educaţie naţională*. Şi ca *remediu* pentru a stârni virtuţile inimei române şi a stârpi cusururile atavice ale firii noastre naţionale..."

Concluzia sa:

"Revendicăm violenţa, spiritul revoluţionar şi eroismul, drept virtuţi constitutive ale inimilor creştine legionare... Iubirea legionară înseamnă mai mult decât a iubi, înseamnă a fi *pregătit pentru moarte*, *această plăcere a dăruirii în moarte*; sorbită cu nesaţ, sculptează în chip de o domnitoare unicitate toată figura morală a generaţiei noastre legionare... *Două zâne mai tinere ne vrăjesc nouă sufletele: este zâna jertfei şi e zâna Morţii.*"[25] (sublinierile D.C.G.).

Alexandru (Alecu) Cantacuzino va pieri executat – fără judecată – în închisoarea de la Râmnicul Sărat, în noaptea de 21 spre 22 septembrie 1939, alături de alţi 12 lideri de marcă ai Legiunii, între care: Gh. Clime, Nicolae Totu, Alexandru Tell, Gh. Furdui, Bănică Dobre, Mihail Polihroniade, Paul Craja, Sima Simulescu...[26]

Asemenea idei şi concepte creau stări emoţionale, chiar exaltare. Cu atât mai mult cu cât formulările erau generale. Erau vorbe, dar puteau atrage.

În toamna lui 1940, Legiunea avea creditul unei părţi a opiniei publice. Cât anume, greu de apreciat. La 6 octombrie 1940, la o lună de la abdicarea regelui Carol al II-lea, are loc prima manifestaţie de masă: Piaţa Naţiunii din Bucureşti (azi Piaţa Unirii) adunase zeci de mii de "cămăşi verzi" care au defilat

apoi prin Capitală. Reînhumări solemne ale celor uciși în 1938-1940 au loc la Predeal, la 21 septembrie și 27 octombrie 1940. La 8 noiembrie, sărbătoare legionară la Iași, declarat "Orașul Mișcării Legionare". Presa legionară reapare: "Libertatea", condusă de Viorel Trifa (la 13 octombrie), "Cuvântul" (la 14 octombrie), "Buna Vestire" etc.[27]

Ia ființă "Ajutorul Legionar" condus de Ilie Gârneață, menit să asiste zecile de mii de refugiați din teritoriile cedate, pe săraci, pe sinistrați.

Acest "credit" în favoarea mișcării se va irosi repede, chiar din lunile noiembrie-decembrie din cauza abuzurilor, violențelor, confiscărilor și asasinatelor practicate de oamenii noului regim. De altfel era mai ușor să dai decizii și să discuți pe plan teoretic decât să conduci efectiv.

3. Cum va funcționa noul regim?

Divergențele de fond între Conducător și șeful Legiunii, Horia Sima, apar după prima lună, prin schimbul de scrisori din 21 și 28 octombrie.

Horia Sima este foarte explicit: "un regim legionar nu poate să dăinuiască cu o structură economică liberală... accentul trebuie să cadă pe elementul politic și în economie... Cei din lumea veche[28] chiar dacă sunt sinceri, nu pot să facă binele, pentru că nu știu să gândească în spiritul economiei dirijate de stat. Aici e centrul nevralgic al problemei".

Și tot Horia Sima către Conducătorul statului: "Regimul legionar *cere guvernare în spirit legionar, guvernare totalitară*. Guvernare totalitară înseamnă *monopolul politic* al unei mișcări, aceea care a biruit, exclusivitate dacă voiți: așa e în Italia, așa e în Germania. În România legionară nu mai există loc pentru nici un alt partid... Pentru că acest lucru e un atribut fundamental al statelor totalitare."

"... Regimul legionar presupune *presă dirijată* strict cenzurată; *economie dirijată* total opusă economiei vechi liberale..." (sublinierile D.C.G.).

Horia Sima mai constată, în sfârșit, "... un mare asalt al lumii vechi, al plutocrației și iudeo-masoneriei, ca să vă[29] infiltreze idei și oameni străini de spiritul legionar." Concluzia:

"Orice împiedicare a revoluției legionare este fatală țării."[30]

*

La aceste scrisori generalul Ion Antonescu răspunde tot în scris.

Generalul avea la dispoziție, la începutul lunii septembrie 1940, "alte personalități și forțe politice"; totuși "am preferat să pornesc la drum cu legionarii și câțiva specialiști aleși în afară de orice contingență politică, pentru că voiam să-mi asigur o echipă de guvernare omogenă și unitară, ca să pot salva statul."

Din cauza pierderilor teritoriale din vara anului 1940, a schimbării radicale a regimului politic și a măsurilor "de izgonire a evreilor din activitatea economică, criza economică a căpătat un cuprins mai grav."

Generalul Ion Antonescu dorește să reclădească țara, treptat. Dar adaugă:

"Dacă sunt două poliții în stat; două justiții; două concepții și două conduceri politice și economice[31]; dacă toți se amestecă, dacă toți ordonă și

intervin – când vor şi cum vor – *prăbuşirea*, în circumstanţele interne şi externe în care se găseşte ţara, *va veni vertiginos*" (sublinierea D.C.G.).

În concluzie, conducătorul statului cere lui Horia Sima să declare public că:

– generalul Antonescu este şeful regimului legionar şi al guvernului;

– guvernul şi regimul ascultă de generalul Antonescu;

– "Conducătorul" hotărăşte în ultimă instanţă în privinţa deziderateloг, succesiunii şi ritmului aplicării liniilor principale de guvernare;

– guvernul să aibă răspunderea totală şi libertatea totală în opera de administrare;

– Horia Sima este şi rămâne comandantul mişcării legionare dar "sub direcţia supremă a generalului Antonescu."

"Conducătorul" statului îşi dădea seama, în toamna anului 1940, de realitate. Exista o dualitate a puterii: "Cu două capete nu se poate duce un singur corp decât la dezastru."[32]

Cum vedea soluţia?

Cu puţin timp înainte[33] socotea posibilă o împărţire a atribuţiilor şi a responsabilităţii astfel:

– toată partea politică va aparţine Mişcării legionare;

– guvernul îşi vede de atribuţiile sale; în guvernare, partidul (= Legiunea, notă D.C.G.), "nu se amestecă".

– miniştrii rămân răspunzători de deciziile lor; nu se admit nici un fel de presiuni şi amestecuri din afară în conducerea departamentului respectiv.

Cum se va face legătura între factorul politic (Legiunea) şi Guvern?

Răspunde tot generalul Ion Antonescu.

O singură persoană va face legătura şi anume "dl. Horia Sima prin raporturile pe care le am cu d-sa, şi împreună căutăm să dirijăm totul în direcţia cutare sau cutare."

O atare concluzie ar fi fost teoretic posibilă dacă persoanele implicate – generalul şi Horia Sima – ar fi împărtăşit aceleaşi principii şi ar fi urmărit aceleaşi obiective esenţiale. Schimbul de scrisori arată exact contrariul. Conducerea Legiunii se îndrepta în grabă spre controlul integral al ţării.

4. Legiunea urmăreşte preluarea întregii puteri în stat. Asasinatele din 26-28 noiembrie

Mijloacele folosite? Constituirea unor echipe proprii paralele cu instituţiile statului; comisariatele de românizare – de fapt exproprierea întreprinderilor şi societăţilor aparţinând evreilor; maltratări, sechestrări de persoane, violări de domiciliu, însuşiri de bunuri, prin vânzări forţate, confiscări de bunuri, devastări, asasinate.[34]

Din noaptea de 26 spre 27 noiembrie şi până în noaptea de miercuri 27 spre joi 28 noiembrie – cu asentimentul tacit al conducerii mişcării – comandouri trec la lichidarea fizică a unui lot de persoane considerate ca adversare ale regimului. Sunt împuşcaţi: 64 deţinuţi politici aflaţi în arestul închisorii Jilava; 4 comisari de poliţie, în beciurile Prefecturii Poliţiei Capitalei; 2 comisari de poliţie în pădurea Balota de lângă Ploieşti; profesorul Nicolae Iorga, ridicat de la vila sa din Sinaia şi asasinat în apropierea comunei Strejnicu, la

circa 4 km de Ploieşti; profesorul universitar Virgil Madgearu ridicat de la locuinţa sa din Bucureşti şi ucis în pădurea din Snagov. În total, 72 persoane[35].

Pe 27 noiembrie orele 10 se întruneşte Consiliul de Miniştri.

Generalul Ion Antonescu: "Mâna de nemernici care au făcut această crimă va fi pedepsită în mod exemplar. Eu nu voi lăsa ca ţara şi viitorul acestui neam să fie compromis de acţiunea unei bande de terorişti. Statul, al cărui conducător sunt, nu se va lăsa subminat de dezlănţuirea instinctelor de bestialitate ale unor descreieraţi".

"Pedepsirea celor de la Jilava mi-o rezervasem eu prin justiţia ţării. Strada mi-a luat acest drept, venind să-şi facă singură dreptate.

"Toată mândria mea era să nu am mâinile pătate. Mi-aţi nimicit cu fapta alor voştri această mândrie".

"Explicaţia" asasinatelor de la Jilava – dată de Mihail Sturdza – reprezentant marcant al Legiunii: "ţara" aştepta un proces public celor care ordonaseră executarea lui Corneliu Zelea Codreanu şi celorlalţi legionari în 1938 şi 1939. Ministrul Justiţiei "amâna continuu procesul". O echipă de legionari proceda la deshumarea Căpitanului şi a celorlalţi camarazi ai săi, îngropaţi chiar la Jilava. La vederea corpurilor celor asasinaţi, legionarii "în durerea şi indignarea lor... au luat legea în mâinile lor" şi în acea "noapte eschiliană au executat o parte din autorii crimei de la Tâncăbeşti ca şi a altor sute de asasinate ulterioare..."[36] Explicaţia este ad-hoc.

În acelaşi sens au vorbit la Consiliul de miniştri din 27 noiembrie şi miniştrii legionari Corneliu Georgescu, Traian Brăileanu, Vasile Iasinschi. Totodată "toţi s-au arătat surprinşi şi pretindeau că nu au avut cunoştinţă de nimic"[37].

Mihai Antonescu, ministrul justiţiei, a luat apărarea magistraţilor, "nu poate admite şi nu admite ca să se arunce cea mai mică umbră de îndoială, chiar asupra nepărtinirii şi spiritului de justiţie al magistraţilor."[38]

Mihai Antonescu a cerut în numele generalului Ion Antonescu, predarea ucigaşilor. Horia Sima refuză net.

"Impresia generală a miniştrilor nelegionari, deci şi a mea, notează ulterior Nicolae Mareş, un apropiat al Conducătorului, era că toţi miniştrii legionari, împreună cu generalul Petrovicescu, au fost ţinuţi la curent şi că erau autorii morali ai acestui măcel." [39]

Vremea confruntării cu Legiunea nu sosise încă. Preşedinţia Consiliului de Miniştri publică, la 28 noiembrie, un comunicat. După ce relatează în cinci rânduri asasinatele de la Jilava, comunicatul adaugă: "Generalul Antonescu, guvernul şi Mişcarea Legionară rebrobă acest act."

"Dintr-un început generalul Antonescu a pus la baza noului regim ideia de legalitate şi justiţie, iar Mişcarea Legionară s-a înscris în acelaşi cadru de ordine şi legalitate".

"Se vor aplica sancţiuni severe..."[40]

Erau simple declaraţii. Asasinii – parte din ei – vor fi judecaţi numai după "rebeliune", iar unii executaţi în iulie 1941.

De fapt, "explicaţiile" date de demnitarii legionari nu aveau vreo acoperire.

Deshumarea rămăşiţelor pământeşti ale Căpitanului a avut loc a doua zi după comiterea asasinatelor de la Jilava. Mărturii directe arată că Horia Sima a stat de vorbă cu şeful echipei care a ucis pe Nicolae Iorga.

5. Formulări doctrinare

Climatul intern se deteriora rapid şi evolua spre o accentuată intoleranţă, xenofobie şi antisemitism.

"Nici o clasă n-are drept la privilegii" – citim într-un eseu despre "Concepţia socială a Legiunii", la 5 noiembrie 1940.[41]

"Lupta de clasă propovăduită de marxism apare ca o grosolană eroare de perspectivă, de câte ori nu este o tactică vicleană de distrugere a neamurilor creştine de către organizaţiile zise internaţionale sau umanitare, adică în realitate de către organizaţiile şovine şi imperialiste ale iudaismului.

Marxismul propovăduieşte lupta de clasă, pentru că în timp ce fiii aceluiaşi neam se războiesc între ei pentru interesele lor meschine, şi puterea de vitalitate a neamului scade, evreii se pot infiltra liniştit şi pot pune stăpânire fără luptă şi fără să se observe pe toate posturile de comandă. Teoria luptei de clasă a izvorât din nevoia de viaţă a unui popor care se vrea pe sine stăpân pe [peste] toate popoarele lumii, dar care fuge de lupta dreaptă, căci nu se simte în stare să învingă prin mijloace făţişe. Liberalismul, ţărănismul şi conservatorismul poate fără să vrea şi chiar fără să ştie, au servit, prin lupta lor împotriva altor clase naţionale, planul de cucerire a lumii de către evreii mesianici.

Concepţia legionară nu se lasă înşelată de aparenţe. Dacă faţă de evrei cere o separaţie completă, nu vede în clasele sociale decât o organizare a puterilor de producţie a unei naţiuni, o diviziune firească a muncii, impusă de cerinţele moderne de viaţă, aşadar o completare reciprocă de activităţi care nu se pot dezvolta decât una prin alta. Perspectiva legionară exclude deci lupta de clasă şi arată necesitatea imperioasă, pe viaţă şi pe moarte, a colaborării organice dintre toate părţile care compun o naţiune. Frontul de luptă se întoarce înlăuntru numai faţă de elementele parazitare, în înţelesul că ele trebuie complet eliminate.

După concepţia Căpitanului, care este concepţia tuturor legionarilor săi, într-o naţiune nu există decât elemente creatoare şi elemente distrugătoare, elemente productive şi elemente profitoare. Legiunea cuprinde în rândurile ei şi face apel numai la cele dintâi şi caută să îndepărteze cu desăvârşire tot ce e potrivnic dezvoltării firesti a neamului şi pe toţi cei care trăiesc din exploatarea altora. Acapararea drepturilor naţionale de către o clasă socială sau, mai rău, de către o clică oarecare este o crimă împotriva neamului. Exploatarea omului de către om este o situaţie care trebuie să înceteze. Căpitanul a spus-o răspicat şi noi nu putem decât să ascultăm poruncile lui.

Statul legionar nu este un stat de clasă, ci un instrument politic, prin care neamul îşi asigură expansiunea şi apărarea în lumea din afară şi îşi organizează puterile creatoare cu care este înzestrat. Statul însuşi este subordonat deci neamului. Statul nu are nici o raţiune de a fi dacă neamul nu se păstrează şi nu se dezvoltă prin el, spre forme din ce în ce mai înalte de viaţă. De aceea, statul nu poate fi uzurpat şi folosit împotriva neamului, fără a se condamna singur la pieire.

Statul legionar se bazează pe patria legionară. Din pricina aceasta, în sânul său trebuie să-şi găsească ocrotire deopotrivă muncitori, ţăranii, negustorii, meseriaşii, industriaşii, intelectualii şi orice categorie de producători, dacă ei se situează pe linia neamului şi îşi încadrează străduinţele lor temporale în străduinţele eterne ale neamului."

"Decăderea poporului român" este pusă pe seama "unor elemente de rasă inferioară... anume corcirii sângelui străvechi daco-roman, geto-roman cu sânge fanariot şi ţigănesc, iar acum, în urmă, cu sânge jidovesc."

Soluţia? Să se procedeze "la o riguroasă selecţie socială pe bază de însuşiri rasiale."

După selecţie ar urma "acţiunea cea mai grea", anume "eugenia, adică îmbunătăţirea rasei pe cale ereditară." Ca atare, "rasele inferioare trebuiesc complet separate de grupul etnic." "Sterilizarea" unor anume categorii de oameni este socotită ca "un elogiu adus frumuseţii, moralităţii şi, în genere, perfecţiunii".

Întreaga "argumentare" este sintetizată în *Rasă şi destin naţional*, articol publicat de "*Cuvântul*" oficiosul Legiunii, la 16 ianuarie 1941.

"În noianul de probleme care se pun astăzi elitelor româneşti pentru recâştigarea poziţiilor pierdute prin nevrednicia conducătorilor de odinioară, puţini mai pot deosebi esenţialul de neesenţial. Totuşi această deosebire rămâne hotărâtoare pentru soarta neamului nostru. De aceea, suntem datori să subliniem în chip stăruitor ideile care ni se par esenţiale, pentru a călăuzi cititorii în problemele veacului şi pentru a determina cu o zi mai devreme dezlegarea lor sistematică.

Cu acest gând făţiş atragem atenţia asupra articolului d-lui Constantin Papanace: «Deziudaizare, dezfanariotizare şi dezţiganizare», apărut în "Cuvântul" şi în «Armatolii». Se dezbate în articolul acesta o problemă esenţială pentru destinul poporului românesc.

Fără nici o îndoială, decăderea poporului român se datoreşte infiltrării în grupul nostru etnic a unor elemente de rasă inferioară, corcirii sângelui străvechi, geto-roman, cu sânge fanariot şi ţigănesc, iar acum, în urmă, cu sânge jidovesc. Elita ţării care ar fi trebuit să cuprindă pe cele mai curate exemplare ale rasei, s-a transformat într-o pătură suprapusă, fără legătură de sânge cu comunitatea etnică şi fără aderenţă la tradiţiile şi idealurile naţionale. Însuşiri de rasă care ar fi permis poporului românesc să încresteze o perioadă strălucită în istorie s-au tulburat şi au degenerat până la totala lor dispariţie. Numai Ardealul şi Bucovina au mai păstrat ceva din frumuseţea rasei şi păturile noastre ţărăneşti de pretutindeni. De aici concluzia d-lui. Papanace: «Este timpul ca elementele băştinaşe, rămase nealterate în lumea satelor şi care aduc prospeţimea autenticului românesc, să străbată în toate celulele organismului politic nou. Lozincile însănătoşirii fizice şi morale a naţiei noastre sunt şi rămân: Deziudaizare, dezfanariotizare, dezţiganizare».

Suntem absolut de acord cu aceste concluzii. Purificarea rasială a poporului românesc este o problemă de viaţă şi de moarte. Ea nu poate fi nesocotită, nici amânată, nici rezolvată pe jumătate.

Mijloacele pentru dezlegarea acestei probleme sunt numeroase. Mai întâi, trebuie să se stabilească în mod exact căror însuşiri de rasă îşi datoreşte poporul român creaţiile lui de până acum şi perioadele lui de strălucire istorică,

şi căror trăsături de rasă îşi datoreşte defectele morale şi politice, perioadele de decădere şi ruşine istorică.

Trebuie să se procedeze în acelaşi timp la o riguroasă selecţie socială pe bază de însuşiri rasiale. Să se deschidă drum larg tuturor elementelor sănătoase spre posturile de conducere. Cum spunea odată Comandantul Mişcării Legionare, D. Horia Sima, pătura suprapusă trebuie înlocuită cu supranaţia legionară, adică cu cele mai curate şi mai bine înzestrate exemplare ale rasei noastre.

Mentalitatea privitoare la fenomenul psiho-rasial odată schimbată, repartizarea şi selecţia socială după însuşiri rasiale odată săvârşită, trebuie să urmeze acţiunea cea mai grea, dar cea mai eficace prin rezultatele ei calitative şi de durată: eugenia, adică îmbunătăţirea rasei pe cale ereditară. Ne trebuie legi eugenice şi practici eugenice. Reproducţia nu mai poate fi lăsată la întâmplare. Ştiinţa eredităţii (genetica) ne arată în chip clar că societăţile omeneşti au la dispoziţie un mijloc de îmbunătăţire fizică şi psihică a omului – dar pentru aceasta nu trebuie lăsat oricine să se reproducă şi să transmită tare ereditare şi nu trebuie lăsaţi cei cu calităţi să se stingă fără urmaşi. Disgenicii trebuie înlăturaţi de la reproducţie, rasele inferioare trebuiesc complet separate de grupul etnic. Sterilizarea anumitor categorii de oameni nu numai că nu trebuie privită prosteşte ca o încălcare a demnităţii omeneşti, dar ea este un elogiu adus frumuseţii, moralităţii şi, în genere, perfecţiunii.

În afară de măsurile eugenice negative, trebuie să se încurajeze, ca măsură pozitivă, pentru a deschide calea unei neîncetate perfecţionări, căsătoriile eugenice, care să ducă la progeniturі armonioase şi din ce în ce mai bine înzestrate.

Ştiinţele biolgice, mai ales antropologia, genetica şi eugenia, pun la îndemâna popoarelor mijloace sigure de desăvârşire şi de înălţare. Poporul care va înţelege cel dintâi adevărul acesta şi va şti să-şi facă din el un principiu de viaţă şi de luptă va câştiga, fără nici o îndoială, locul de frunte printre celelalte popoare."[42]

Legiunea preconiza aşadar "selecţia socială", "eugenia", "sterilizarea" şi separarea de corpul social a raselor socotite "inferioare".

Conceptele şi principiile ei au rămas în stadiul teoretic. Cu excepţia "românizării"[43], Legiunea n-a avut timp să le pună în aplicare, într-o guvernare de patru luni şi zece zile.

Regimul comunist instaurat cu forţa în România, ca şi în celelalte ţări est europene după 1945-1947, a formulat şi a pus în practică, timp de cel puţin două decenii, un alt tip de purificare, *purificarea socială pe criterii de clasă*. Persoanele şi categoriile socotite adversare ale regimului comunist au fost, treptat, fie anihilate fizic, fie împinse la marginea societăţii în locurile de muncă minore.

În schimb, au fost ridicate – pe criterii de dosar, şi, într-o primă fază (cca 15-20 de ani) fără prea multe considerente de capacitate profesională – elementele socotite devotate regimului comunist.

Purificarea socială pe criterii de clasă va fi aplicată cu obstinaţie şi violenţă de Partidul Comunist Român. Bilanţul ei: zeci de mii de morţi şi peste şase sute de mii de deţinuţi în închisori şi lagăre de muncă.[44]

Partidul Comunist Român a mers şi mai departe. A pus în practică, la scară naţională, principiul omogenizării sociale prin:

– eliminarea elitelor;

– exproprierea fiecărui om de orice proprietate aducătoare de venit; altfel spus, proletarizarea întregii naţiuni;

– egalizarea, în mare măsură, a mentalului individual şi colectiv, prin controlul strict al mass-mediei şi bombardamentul zilnic al propagandei de partid;

– dependenţa întregii populaţii de statul – partid devenit statul – unic proprietar;

– controlul permanent al aceleiaşi populaţii prin securitatea politică;

– transformarea naţiunii într-o populaţie care ascultă şi execută ordinele; o populaţie care a pierdut spiritul de competiţie;

– sistematizarea urbană şi rurală, menită să egalizeze condiţiile de locuire ale fiecărei familii, în colhozul arhitectonic, urban şi sătesc.

Ce ar trebui să urmeze? Ideologii Legiunii cereau revenirea la "datinile şi tradiţiile neamului", la "esenţele mistice şi străfundurile conştiinţei naţionale".

Iată o atare evocare:

Datina şi Legiunea

"Revoluţionară, dinamică, deschizătoare de ferestre largi şi noi în istoria ţării, mişcarea legionară îşi implântă, totuşi, rădăcini adânci în datinile şi tradiţiile neamului. Ea nu este o rupere, o smulgere din zăcămintele profunde ale sufletului nostru etnic, ci, dimpotrivă, este o reluare a legăturii cu trecutul autentic, o restabilire a contactului cu esenţele mistice şi străfundurile conştiinţei naţionale.

Înnoind, împrospătând viaţa istorică şi politică, mişcarea legionară îşi întoarce faţa, însă, către tradiţiile neamului şi continuă adevăratul drum al datinilor româneşti, pe care o altă viaţă cu totul falsificată şi importul unor moravuri de peste hotare au reuşit să-l întrerupă timp de ani întregi. Între datina românească autentică şi viaţa citadină de până acum, falsificatorii sufletului naţional săpaseră o prăpastie. Toate marile vistierii ale conştiinţei noastre etnice, tot ce ne lega, ca lumină, cântec şi veac, de străbuni şi de cer era dispreţuit, era respins, în numele unei false evoluţii, în numele unui superficial proces de civilizaţie. Prin iudaizarea şi internaţionalizarea oraşelor noastre, opera de depersonalizare a neamului câştiga, zilnic, teren şi se rupea de noi înşine, ne vermina propriile noastre rădăcini...

Mişcarea legionară se ridică, energic, împotriva acestui proces de corupere şi alterare a vieţii lăuntrice româneşti. Ea readuce în planul vieţii noastre spirituale tradiţiile şi datinile neamului, în care recunoaşte substanţele unei vieţi sufleteşti de înaltă frumuseşe. Mişcarea legionară, în lupta ei pentru românism şi pentru «un destin de fier», îşi strânge [trage] seva din marele *trecut* al voievozilor şi părinţilor noştri. Sorbind, deopotrivă, din lumina proaspătă a unei reale înnoiri istorice şi din ciutura doldora de soare a vechilor noastre credinţe, legionarismul cinsteşte *datina şi tradiţia*, alături de celelalte adânci performanţe ale sufletului autohton."[45]

Peste decenii, în anii '70 şi '80, propaganda oficială a regimului comunist va accentua, la rândul său, repetat şi cu mare risipă de cuvinte, denaturarea voită a istoriei:

– "tracismul", sugerând astfel rădăcinile străvechi ale poporului român;

– politizarea personalităţii voievozilor cei mari şi a tradiţiilor luptei pentru independenţă, prezentată festivist până la stereotipie;

– infiltrarea în mentalul oamenilor a conceptului de ţară – cetate asediată; propaganda comunistă relua până la saturaţie lozinca unirii în jurul partidului ca unic depozitar şi apărător al patriei...

Regimul comunist va relua mereu şi mereu timp de peste un deceniu şi jumătate atari teme; va folosi pentru aceasta toate mijloacele mass-mediei, în primul rând televiziunea şi cinematografia.

Rezultatul a fost o proiectare în opinia publică a unor clişee care falsificau istoria, preamăreau obârşiile foarte vechi ale neamului, în scop de pură propagandă, răspândeau în mod insidios xenofobia, frica de străin, frica de celălalt.

*

6. Berlinul şi situaţia internă a României

Rămânea factorul extern. Cum va reacţiona conducerea Reich-ului în lupta pentru putere dintre Legiune şi generalul Ion Antonescu?

Urmare cererii formulate de regele Carol al II-lea[46], Berlinul trimite o misiune militară germană în România. Primele trupe îşi fac intrarea la 10 octombrie 1940. Obiectivul oficial: să ajute la pregătirea armatei române. Ţelul real: controlul câmpurilor petrolifere.[47]

La 3 noiembrie 1940, România aderă la Pactul Tripartit.[48] Generalul Ion Antonescu declarase într-un Consiliu de Miniştri, în septembrie: "Noi ne-am aşezat pe Axa Roma-Berlin. Mergem sută în sută în această direcţie... Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa. Dacă vom cădea cu Axa, pe hartă nu vom dispărea, după cum nici Italia, nici Germania nu vor putea să dispară, o naţiune constituind o realitate peste care nu se poate trece".[49]

Ungaria aderase la Pactul Tripartit la 20 noiembrie. Ungaria se aliniase Berlinului pentru a-şi împlini revendicările teritoriale faţă de Cehoslovacia, România şi Iugoslavia (în1941).

România acceptase "garanţiile" şi se aliniase Reich-ului ca o contrapondere faţă de agresiunea U.R.S.S., şi pentru a-şi apăra teritoriul rămas după amputările din vara anului 1940.

Dar guvernele de la Budapesta şi Bucureşti se supravegheau reciproc în raporturile lor cu Berlinul.La fel vor proceda până în 1944. După cum ambele guverne vor tatona în paralel, dar fără legătură între ele, modalităţile de a rupe alianţa cu Reich-ul în 1943-1944 şi de a se alătura coaliţiei antihitleriste.

Acorduri economice şi financiare vin să completeze relaţiile politice dintre România şi Reich.[50]

În convorbirea cu Führer-ul, 23 noiembrie 1940, generalul Antonescu arată răspicat uciderile şi violenţele comise de autorităţi sau formaţiuni paramilitare ungare împotriva românilor din partea de nord a Transilvaniei anexată în urma "arbitrajului" de la Viena.

Textul "arbitrajului" garantase viaţa, proprietatea şi libertatea acestor români.[51]

O analiză întocmită de Secretariatul de stat al naţionalităţilor, serviciul de studii şi documentare, recapitulează omorurile, violenţele, schingiuirile săvârşite asupra populaţiei româneşti în Transilvania de Nord şi de Est anexată de Ungaria. Cifrele privesc intervalul 1 septembrie 1940 – 1 septembrie 1941. În total 22 693 cazuri. În comuna Trăznea judeţul Sălaj: 263 morţi şi răniţi, din care 68 nu au putut fi identificaţi; între cei ucişi copii între 2 şi 9 ani şi bătrâni, între 74 şi 81 ani. În comuna Ip (judeţul Sălaj) au fost asasinaţi 155 bărbaţi, femei şi copii (13 spre 14 septembrie 1940). La Cosniciul de Sus (jud. Sălaj): 16 asasinate (18 septembrie); la Camăr – 4 (15 septembrie); Şimleul Silvaniei – 7; la Zalău – 21; la Hilda (jud. Cluj) – 11; la Valea Drăganului – 12; la Sânmihaiu Almaşului – 10; la Cluj – a fost ucis preotul Andrei Bujor şi 9 femei membri ai familiei sale la 23 septembrie 1940; la Huedin – protopopul ortodox Aurel Munteanu a fost chinuit timp de patru ore înainte de a-şi da sfârşitul.

Cele 22 693 cazuri se împart astfel: omoruri – 919; schingiuiri – 1 126; bătăi – 4 126; arestări – 15 897; profanări – 124; devastări în masă sau răzleţe – 501. Cazurile sunt departajate pe judeţe. Cele mai numeroase uciderii au avut loc în judeţele: Sălaj (436), Cluj (174), Bihor (151), Someş (38), Satu Mare şi Mureş (câte 28 în fiecare), Maramureş (26). Schingiuirile în mare număr în judeţele: Cluj (210); Sălaj (155); Bihor (131); Mureş (94); Trei Scaune (62); Satu Mare (43)...

Au fost devastate şi profanate 37 biserici româneşti şi 28 cruci-troiţe. Alte 17 biserici au fost complet dărâmate.

În lunile septembrie, octombrie şi decembrie 1940 au fost expulzaţi de autorităţile ungare 11 957 persoane din Transilvania anexată; alte 109 532 s-au refugiat de teama violenţelor şi represaliilor noii administraţii.[52]

Tensiunea între Conducătorul statului şi Legiune creşte în decembrie. La 20 ale lunii, ministrul afacerilor externe, Mihail Sturdza, fruntaş al mişcării, este înlocuit; generalul Ion Antonescu preia interimatul.[53]

La 14 ianuarie 1941, are loc la Obersalzburg a doua întrevedere Adolf Hitler – Ion Antonescu.

Generalul Ion Antonescu arată situaţia internă a României:

– "... membrii Gărzii de Fier au făcut greşeala de a opri promovarea elitei intelectuale din ţară, în timp ce au sprijinit ridicarea unor elemente inferioare din rândul populaţiei..."

– "O altă greşeală a lor a fost hotărârea de a aplica în practică, dintr-o dată, toate idealurile lor revoluţionare..."

Consecinţele? Continuă Ion Antonescu:

Prima: "... infiltrarea comuniştilor în organizaţia legionară. Aceasta constituie noua metodă bolşevică de penetraţie în alte ţări..."

A doua consecinţă: "... confuzie în administraţia publică ori unde guvernul a permis membrilor Gărzii de Fier să colaboreze. Aceasta se reflectă în mod special la ministerele ordinei publice şi economiei". Führer-ul răspunde: "... colaborarea germano-română nu depinde de existenţa unei organizaţii române identice sau adaptată după Partidul naţional-socialist... Dacă generalul Antonescu anticipează un rezultat favorabil de pe urma ruperii

relaţiilor dintre Partidul naţional-socialist şi mişcarea legionară, aceasta nu va însemna pentru Germania un sacrificiu..."

"Partidul naţional-socialist a folosit dintotdeauna relaţiile cu mişcarea legionară pentru a scoate în evidenţă conducătorilor legiunii faptul istoric că generalul Antonescu este salvatorul ţării..."

"Dacă aceste relaţii n-au izbutit să ducă la rezultatele scontate şi au dus, dimpotrivă la atitudinea rigidă a legionarilor, fireşte că ele vor trebui să fie întrerupte..."

"Germania acordă importanţă relaţiilor oficiale cu generalul Antonescu..."[54]

Concluzia se desprindea de la sine. Conducerea Reich-ului se pronunţa în favoarea conducătorului român. Hotărârea de a ataca U.R.S.S. în primăvara lui 1941 era luată. Berlinul avea nevoie de stabilitate în România, nu de experimentele "revoluţiei" legionare.[55]

Finalul convorbirilor din 14 ianuarie 1941 (în versiunea oficială germană): "Dar orice s-ar întâmpla, el [Führer-ul] este convins că Antonescu este singurul om capabil de a călăuzi destinele României."[56]. Iar în sinteza alcătuită de partea română: "În ce priveşte România, Domnia Sa (i.e. *Adolf Hitler*) îşi exprimă părerea că un stat înconjurat de vecini cu sentimente inamicale are o singură problemă imediată de rezolvat: asigurarea ordinii interne."[57]

7. Rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941

În atari condiţii, generalul Ion Antonescu trece la acţiune. Avea autoritatea legală de a numi şi de a destitui sau schimba pe membrii guvernului, prefecţii şi alţi funcţionari ai statului.

La 19 ianuarie, Conducătorul desfiinţează comisarii de românizare[58], măsură ce lovea direct interesele Legiunii. Urmează, a doua zi, destituirea ministrului de interne, generalul Constantin Petrovicescu[59]. La 21 ianuarie sunt înlocuiţi toţi prefecţii şi chestorii legionari.

La 20 ianuarie, încep manifestaţiile de stradă...

Marţi, 21 ianuarie 1941, porneşte răscoala...

Răzmeriţa durează două zile, timp în care armata restabileşte ordinea.

Pe 23 ianuarie, rebeliunea este complet lichidată.[60]

8. Bilanţul guvernării şi rebeliunii din 21-23 ianuarie 1941

Pagubele materiale, violenţele, abuzurile, omorurile, au fost înregistrate de justiţie atunci în 1940-1941.[61] Anterior rebeliunii, în afara asasinatelor de la Jilava, Snagov şi Strejnicu din zilele de 26-27 noiembrie, au mai fost ucise şi alte nouă persoane.[62]

La Institutul Medico-Legal din Bucureşti au fost aduse, în zilele de 21-23 ianuarie, 212 cadavre, din care 109 evrei, 6 germani, 2 unguri, 1 rutean, 1 grec şi 93 români.[63]

Tabelul întocmit de Institut cu acest prilej arată şi locul de unde au fost aduse corpurile: Calea Victoriei, Piaţa Teatrului Naţional, Prefectura Poliţiei. Şoseaua Bonaparte, Abator[64], Soseaua Mihai Bravu, Jilava,[65] Spitalele: de Urgenţă, Filantropia şi Polizu, Colţea, Central...

În unele din aceste locuri se produseseră confruntări între armată şi rebeli.

Comunicatul oficial dă următoarele pierderi în timpul rebeliunii din 21-23 ianuarie 1941:

a) "*Armata* – ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi": 21 morţi, 53 răniţi (în Capitală şi provincie).

b) "*Rebeli şi populaţia civilă*":

– în Bucureşti:

– 236 morţi (din care 118 evrei asasinaţi de rebeli);

– 254 răniţi.

– în provincie:

– 117 morţi

– 73 răniţi

În total 374 morţi şi 380 răniţi.[66]

"Rebeliunea" a avut şi un epilog. Prin Înalt decret Regal din 14 februarie 1941, Statul Naţional Legionar îşi încetează existenţa.[67]

NOTE

[1] Ardealul de Nord, care urma să fie anexat la Ungaria.

[2] Doc. în *23 August 1944. Documente. 1939-1943,* vol. I, pag. 111. Alte mărturii asupra manifestaţiilor din Timişoara, la pag. 112-116, la Arad, pag. 118.

[3] *Ibidem,* pag. 119-120.

[4] *Ibidem*, pag. 121.

[5] Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice*, vol. 2, pag. 250-251, cf. Gh. Buzatu, *România cu şi fără Antonescu, Documente, studii, relatări şi comentarii*, Editura Moldova, Iaşi 1991, pag. 47.

[6] Carol al II-lea, *op.cit.*, p. 252.

[7] Regina Maria, mama regelui Carol al II-lea, îşi avea reşedinţa la Balcic, Dobrogea de Sud, (judeţul Caliacra), retrocedată Bulgariei.

[8] Basarabia şi nordul Bucovinei cu 50 762 kmp, 3 776 000 locuitori şi jumătatea de nord a Transilvaniei cu 42 243 kmp cu 2 628 238 locuitori.

[9] Reproducere din Ioan Hudiţă, *Pagini de jurnal*, în "Magazin Istoric" s.n.; XXXII, nr. 2 (371), februarie 1998, p. 21-22.

[10] Articolul lui Iuliu Maniu în volumul *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, pag. 453-458, articol intitulat "Cauzele prăbuşirii fostului suveran".

[11] Carol al II-lea, *op.cit.*, pag. 253, pentru "Partidul Naţiunii": *Enciclopedia Partidelor Politice*, pag. 20.

[12] Ca urmare, generalul Antonescu, fusese trimis cu domiciliu obligatoriu la mănăstirea Bistriţa. Textul memoriului în *Pe Marginea Prăpastiei. 21-23 ianuarie 1940*, cuvânt înainte Ioan Scurtu, Editura Scripta, Bucureşti 1992, pag. 57-58.

[13] Decretul 3 052 din 5 septembrie 1940, în "Monitorul Oficial" nr. 205 din 5 sept. 1940.

[14] Decretul nr. 3 053, *ibidem*.

[15] Decretul 3 064 din 6 septembrie 1940, în "Monitorul Oficial" nr. 206 bis. Regele Mihai a depus jurământul în faţa Patriarhului Bisericii Ortodoxe

Române, a prim-preşedintelui Înaltei Curţi de Casaţie şi a preşedintelui Consiliului de Miniştri.

[16] Decretele regale 3 067 şi 3 072 din 6 şi 7 septembrie 1940 în "Monitorul Oficial".

[17] Eleodor Focşeneanu, *Istoria Constituţională a României*, pag. 78-79.

[18] De la 4 la 14 septembrie 1940, *Enciclopedia Partidelor Politice*, pag. 270-271.

[19] *Documente privind istoria României între anii 1918 - 1944.*

[20] Finanţe; Justiţie; Apărarea Naţională; Agricultură şi Domenii; Economia naţională; Lucrări Publice şi Comunicaţii; Coordonarea Statului-Major Economic.

[21] Internele; Externele; Educaţia Naţională (inclusiv Culte şi Arte); Muncă, Sănătate, Ocrotirea Socială.

[22] Monitorul Oficial nr. 214 bis, 14 septembrie 1940.

[23] Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica şefului de cuib*, 1937, pag. 57-58.

[24] Al. Cantacuzino, *Românul de mâine*, 1935, pag. 1-3.

[25] Al. Cantacuzino, *Cum suntem*, 1935, pag. 3-37. Lucrarea fundamentală pentru analiza doctrinei legionare: Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*; pag. 348-386. Citatele de la notele 23, 24 şi 25 sunt reproduse din volumul lui Z. Ornea p. 339 -341.

[26] Listele nominale ale celor executaţi la 21/22 septembrie 1939, la Râmnicul Sărat, Spitalul Militar Braşov, Miercurea Ciuc şi Vaslui, ca şi în toate judeţele ţării - 251 în total, în volumul: *Din luptele tineretului român, 1919-1939*, pag. 187-195.

[27] Ştefan Palaghiţă, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti 1993, pag. 141.

[28] Adepţii "economiei de piaţă".

[29] Se adresează generalului Ion Antonescu.

[30] Cele două scrisori ale lui Horia Sima în *Pe marginea prăpastiei*, vol. 1, pag. 115 şi 119-121.

[31] Începând chiar din septembrie 1940, legionarii şi-au constituit propriile lor echipe care interveneau constant în mersul instituţiilor statului, de la poliţie şi până la viaţa economică.

[32] Răspunsul generalului Ion Antonescu la cele două scrisori ale lui Horia Sima, *op.cit.*, pag. 115-119 (21 oct.) şi 121-123 (după 28 oct.); citatul ultim la pag. 119.

[33] În şedinţele Consiliului de Miniştri din 18 şi 21 septembrie 1940.

[34] O recapitulare a acestor cazuri în vol. citat, tabelele de la pag. 104-106 şi 107-108.

[35] Curtea marţială a Comandamentului Militar al Capitalei (Bucureşti) a cercetat şi judecat procesul autorilor acestor asasinate: 17 inculpaţi în stare de arest, 20 dispăruţi, unul mobilizat. Curtea marţială a pronunţat 20 condamnări la moarte, 5 la muncă silnică pe viaţă, 6 la 10 ani închisoare şi 5 achitări. 7 din condamnaţi au fost executaţi. Întregul dosar a fost publicat în 1941 sub titlul *Asasinatele de la Jilava... Snagov şi Strejnicu 26-27 noiembrie*; ediţia a II-a cu acelaşi titlu, a apărut la Editura Scripta, Bucureşti 1992, ediţie îngrijită de Stelian Neagoe.

[36] Mihail Sturdza, *România şi sfârşitul Europei. Amintiri din ţara pierdută* Ed. Fronde, Alba Iulia – Paris, 1994, pag. 204; *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I (septembrie – decembrie 1940), ediţie de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti 1997, p. 524. Se va cita Stenogramele...

[37] *Stenogramele*..., p. 525.

[38] *Ibidem*, p. 524.

[39] *Ibidem*, p. 526.

[40] *Documente*...p. 477.

[41] "Însemnări sociologice", IV, nr. 5, noiembrie 1940, eseu de Traian Herseni; reprodus din *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*, antologie de texte de Constantin Petculescu şi Alexandru Florian, Editura Noua Alternativă, Bucureşti 1994, pag. 349-350.

[42] Reprodus după "Cuvântul", XVII (Serie nouă), nr. 91, joi 16 ianuarie 1941, în volumul *Ideea care ucide* (vezi nota nr.41) pag. 359.

[43] Vezi mai jos capitolul "Evreii din România în al doilea război mondial"

[44] Cifrele exacte nu au fost încă publicate.

[45] "Falanga", IV, nr. 27, miercuri 25 decembrie 1940. Articol de Radu Gyr, reprodus din volumul *Ideea care ucide* (vezi nota nr. 41), pag. 353.

[46] Vezi mai sus, subcapitolul II "Pierderile teritoriale". Generalul Ion Antonescu, la 7 septembrie, ceruse urgentarea trimiterii unei misiuni militare germane.

[47] Efectivele: o divizie motomecanizată; 22-26 escadrile de aviaţie; 70 baterii turnuri şi mitraliere antiaeriene. În Directiva semnată la 10 octombrie de cancelarul Adolf Hilter se precizează: "este necesar să se evite şi cea mai mică aparenţă de ocupaţie militară a României": *Politica externă a României*..., pag. 228-239. La mijlocul lui ianuarie 1941, efectivele Wehrmacht-ului în România ajung la 170 639: *ibidem*, pag. 240.

[48] *Ibidem*, pag. 239-240.

[49] *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, pag. 90 şi 94.

[50] Acord de colaborare economică româno-german, cu o durată de 10 ani: Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *Repere de cronologie internaţională 1914-1945*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1982, pag. 302. Acord pentru reglementarea traficului de plăţi: Gheorghe Gheorghe, *op.cit.* pag. 37-38 şi *Politica externă a României*, pag. 239-240.

[51] Sinteza convorbirii din 23 noiembrie 1940 dintre cancelarul Adolf Hilter şi generalul Ion Antonescu, în Antonescu-Hitler, *Corespondenţă şi întâlniri inedite, 1940-1944, vol. I*, ediţie de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ştefan Lache, Editura Cozia, Bucureşti 1991, pag. 35-45.

[52] Arhivele Naţionale ale României, Fond 103, dosar 8516, f. 1, 4 şi 5; dosar 8520, f. 3-8, 51- 53 şi 102 -104; dosar 8504, f. 3-7; dosar 8507, f. 2- 6; cf. *23 august 1944... Documente*, I, 1939 -1943, p. 263 – 276 (nr. 190); Mircea Muşat, *Drama României Mari*, Editura Fundaţiei România Mare, Bucureşti 1992, pag. 226-229.

[53] *Enciclopedia partidelor politice*, pag. 272.

[54] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă*... vol. I, ed. citată, pag. 66-70.

[55] La 18 decembrie 1940, versiunea finală a planului de atac împotriva U.R.S.S. fusese prezentată Führer-ului sub numele de "Plan Barbarossa". Rusia Sovietică urma să fie dată peste cap într-o campanie rapidă, înainte de

încheierea războiului cu Marea Britanie. Toate pregătirile urmau a fi încheiate către mijlocul lunii mai: David Irving, *Hitler's War*, Avon Books, New York, 1990, pag. 331-312; William Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Pan Books, London and Sydney, 1979, pag. 969-970;.

[56] Antonescu-Hitler, *Corepondenţă*, I, ed. citată, pag. 74.

[57] *ibidem*, pag. 82.

[58] Vezi mai jos capitolul "Evreii din România în al doilea război mondial".

[59] Fruntaş al Legiunii.

[60] Evenimentele sunt înfăţişate pe larg în volumul publicat de Preşedinţia Consiliului de Miniştri, *Pe marginea prăpastiei, 21 – 23 ianuarie 1941*, 256 p; cf. Z. Ornea, *op.cit.*, p. 341-346. Preot Ştefan Palaghiţă, *Garda de Fier spre reînvierea României*, p. 147-154, arată că rebeliunea a fost pornită de Horia Sima.

Alţi memorialişti ai Legiunii susţin că nu a fost "rebeliune", "ci o lovitură de stat, un putsch al generalului (Ion) Antonescu pentru a smulge prin forţă Mişcării Legionare partea de autoritate şi de putere ce-i fusese recunoscută ... la constituirea Guvernului Naţional – Legionar": Mihail Sturdza, *op.cit.*, p. 213 şi următoarele.

În acelaşi sens, dar mai puţin explicit: Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, Editura Institutului European, Iaşi 1992, ediţie îngrijită de Marius Cristian, p. 100-113. Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica naţionalismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, traducere Marian Ştefănescu, p. 295-302. Autorul îşi intitulează subcapitolul: "Pregătirea contra cronometru a unei duble lovituri de stat" (p. 295).

[61] Tabelul pe judeţe şi Tabelul proprietăţilor mobile şi imobile achiziţionate forţat de legionari, înainte de rebeliune – ambele în *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, pag. 104-109.

[62] *Ibidem*, p. 104-106.

[63] Arhivele Statului din România, Arhiva SRI, Fond Penale, Dosar 4 010, vol. 60, pag. 133-139, document pus la dispoziţie de cercetătoarea Lya Benjamin.

[64] 11 corpuri de evrei aduse de la "Abator". vezi şi Gh. Buzatu, Corneliu Ciucan, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei româneşti* (1927-1941), Editura FF Press, Bucureşti 1996.

[65] 83 corpuri de evrei aduse de la Jilava. În total, au fost ucişi 118 evrei în timpul rebeliunii, din care 116 identificaţi, cu nume şi domiciliu: *Martiriul evreilor din România 1940-1944. Documente şi mărturii*, volum întocmit de J. Alexandru, L. Benjamin, D. Brumfeld, A. Florea, P. Litman, S. Stanciu, cuvânt înainte Dr. Moses Rosen, Editura Hasefer, Bucureşti 1991, pag. 69-71. Diferenţa dintre 109 şi 118 se datoreşte faptului că nu toţi cei ucişi au fost aduşi la Institutul Medico-Legal pentru autopsie.

[66] "Universul" din 12 februarie 1941, în *vol. citat* pag. 72.

[67] Decret nr. 314 din 14 februarie 1941, în "Monitorul Oficial" nr. 39 din 15 februarie 1945; cf. Marin Nedelea, *Istoria României în date, 1940-1995*, Editura Niculescu, Bucureşti, 1997, p. 12.

O recentă cuprinzătoare analiză a istoriei Legiunii: Gh. Buzatu, *Mişcarea legionară în faţa istoriei şi a istoricilor*, în volumul *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 425-473 (include şi o amplă bibliografie). Vezi şi Gh. Buzatu, Corneliu Ciucan, Cristian Sandahe, *Radiografia Dreptei româneşti (1927-1941)*.

"REGIMUL AUTORITAR PE CARE ÎL REPREZINT" (Regimul politic intern, 27 ianuarie 1941 - 23 august 1944)

Motto:

"Ceea ce găsesc însă necesar să sublinez este faptul că *regimul autoritar pe care îl reprezint* a înlesnit dominarea situaţiei şi lichidarea rapidă a experienţei legionare.
Evenimentele petrecute nu pot fi deci sub nici un motiv invocate în sprijinul restaurării democraţiei care s-a dovedit în trecutul apropiat absolut de neputincioasă de a asigura progresul intern al ţării, hotarele şi prestigiul ei extern".

Ion Antonescu către Iuliu Maniu, 22 iunie 1941

1. Regimul legionar

Abdicarea regelui Carol al II-lea, suspendarea Constituţiei din 27 februarie 1938, dizolvarea Partidului Naţiunii şi a Corpurilor legiuitoare au lăsat un vid politic în prima decadă a lunii septembrie 1940.

Un guvern de coaliţie de "Uniune Naţională" era posibil?

Ideea a fost luată în considerare. La 1 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu, "evadat" de la mănăstirea Bistriţa unde avusese domiciliu obligatoriu (iuilie - august 1940), se întâlneşte cu Iuliu Maniu la Ploieşti. Au discutat cam un ceas. "Am stabilit prin urmare" - îşi aminteşte Iuliu Maniu în 1946 - "că dacă vom detrona pe regele Carol, avem să luăm împreună răspunderea conducerii ţării", fără a preciza cine va fi preşedinte; generalul Antonescu îşi rezervase ministerele de Interne şi Război.

Lucrurile au evoluat altfel însă la 4 şi 5 septembrie.

După primirea deplinelor puteri, Conducătorul Statului s-a adresat din nou unor lideri politici: "M-am dus la toţi şefii de partide, care erau cunoscuţi şi acei care se manifestau şi toţi au refuzat cerând abdicarea regelui. N-au voit să discute programul de guvernământ" - arată mareşalul la procesul său din mai 1946.

Dar după abdicare?

"După ce s-a format guvernul - continuă Ion Antonescu -, după ce a abdicat regele Carol, atuncea m-am adresat din nou şi mi-au pus la dispoziţie personagii din grupurile respective, însă nu mi-au dat concursul".

Iuliu Maniu vine cu precizări (tot în mai 1946):

"Într-adevăr, după ce s-a format guvernul, l-am întâlnit pe d-l. mareşal, dar dânsul nu mi-a făcut nici un fel de propunere de a intra, partidul nostru sau reprezentanţii săi, în guvernul domniei sale. Probabil fiindcă ştia că o astfel de intrare ar fi inutilă... Partidul Naţional Ţărănesc nu ar fi putut primi să participe la o guvernare dictatorială...; în schimb, însă, şi-a arătat dorinţa că dacă va avea nevoie de tehnicieni, ca să-l ajute în guvernare, noi să nu refuzăm aceşti oameni".

Iuliu Maniu a fost de acord. Motivarea: "Am înţeles că având în vedere că eram în schimbarea unui regim, după rege, gonit de pe Tron, îmi dădeam seama că situaţia ţării era foarte grea. Şi atunci îmi dădeam seama că fiecare român este dator ca aceluia care are în mână puterea statului să nu-i facă greutăţi".[1]

O revenire spre democraţia parlamentară nu era cu putinţă. Factorii de decizie de la Bucureşti se pronunţaseră pentru alinierea la Reich, ca modalitate de menţinere a statului român. Berlinul n-ar fi agreat şi acceptat în nici un fel un guvern de "Uniune Naţională", cu participarea oficială sau de facto P.N.Ţ. şi P.N.L. Iar acestea din urmă erau – prin conceptele şi tradiţiile lor – în directă opoziţie cu extrema dreaptă.

Două căi rămâneau deschise: un regim fascist cu Legiunea la putere sau unul autoritar, cu o conducere personală.

De la proclamarea, prin decret, a Statului Naţional Legionar (14 septembrie 1940) şi până la rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, ţelul prioritar al Legiunii a fost instaurarea unui regim de tip fascist.

Ideologia ei – ultranaţionalistă, xenofobă, antisemită – cu fetişizarea misticismului ortodox şi proclamarea "revoluţiei" legionare, toate preconizau instaurarea unui sistem totalitar, asemănător aceluia din al Treilea Reich.

În acelaşi timp însă, în răstimpul septembrie 1940 – ianuarie 1941, administraţia, justiţia, armata, jandarmeria, poliţia, finanţele, ca şi viaţa economică în genere, au continuat să funcţioneze, în cea mai mare parte, după regulile, mecanismele şi cadrele existente până în august 1940.

Această continuitate a aparatului administrativ, judiciar, de ordine publică şi financiar al statului nu era ceva nou. Trecerea de la regimul parlamentar la cel autoritar instituit de regele Carol al II-lea (februarie 1938), a avut loc folosind mecanismele şi cadrele existente. Au fost schimbaţi titularii de departamente, prefecţii, primarii – cei mai mulţi însă, persoane cunoscute ale vieţii publice.

La fel şi în ianuarie 1941; după rebeliunea legionară, au fost îndepărtaţi din aparatul statului cei direct afiliaţi Legiunii; restul a rămas pe loc.

După demiterea mareşalului Ion Antonescu (23 august 1944) şi încercarea de revenire spre un regim constituţional parlamentar, mecanismele statului român, cu oamenii ce-l slujeau, au rămas aceleaşi. Evident, cu eliminarea celor care aplicaseră politica rasială sau de represiune a regimului Antonescu.

Înainte de război, alternarea la guvernare a P.N.L., P.N.Ţ. sau a Partidului Poporului (averescanii), în anii '20 sau '30, nu a imprimat o politizare – fie liberală, fie ţărănistă – a instituţiilor de bază ale statului. La fiecare nou guvern

se schimbau titularii ministerelor, prefecţii şi primarii. Restul administraţiei era acelaşi.

Formal, Statul Naţional Legionar fusese decretat la 14 septembrie 1940. Acest nou regim funcţiona deocamdată cu "aparatul" tradiţional, constituit de decenii.

Instalată la putere, Legiunea a căutat să-şi aşeze repede oamenii săi în diferitele compartimente ale vieţii publice, începând cu poliţia. N-a reuşit să le controleze. Grupele legionare au funcţionat însă în paralel cu instituţiile statului. Au făptuit – îndeosebi "poliţia legionară" şi "comisariatele de românizare" – o sumă de abuzuri, violări de domiciliu, confiscări de bunuri, arestări arbitrare, violenţe şi asasinate.

În răstimpul septembrie 1940 – ianuarie 1941 dualitatea puterii a fost o realitate.

Evoluţia va fi inversă între 1945 şi 1948 Partidul Comunist din România, va izbuti să-şi instaleze oamenii săi în toate compartimentele şi mecanismele statului la toate nivelele. Apoi, începând cu 1948, a desfiinţat sistematic toate instituţiile existente înlocuindu-le cu altele după model sovietic.

2. Regimul politic între 27 ianuarie 1941 – 23 august 1944

După înfrângerea rebeliunii din 21-23 ianuarie 1941, Antonescu a încercat din nou să obţină sprijinul politic civil:

"După terminarea rebeliunii – îşi aminteşte Conducătorul în mai 1946 – atuncea am vrut să fac un guvern de Uniune Naţională. Am făcut apel din nou la şefii de partide şi nu numai că mi-au refuzat formarea guvernului de Uniune Naţională. Am spus atuncea: «Acum am scăpat de legionari, aţi fost contra legionarilor. Legionarii au dispărut din viaţa politică. Prin urmare acum nu mai este nici un motiv ca să refuzaţi formarea unui guvern de Uniune Naţională». Am fost refuzat şi, ceva mai mult, au fost retraşi din guvern toţi exponenţii partidelor politice, afară de unul singur, domnul Petrescu... era partizan politic al domnului Maniu, apoi al domnului Mihalache..."

Cum a fost constituit un guvern cu preponderenţă militară?

Ion Antonescu: "Toţi, toţi şefii de partide politice şi chiar domnul Mareş, care era din ăştia care nu fac parte din partid politic. Toţi membrii civili din guvern au fost pentru formarea unui guvern de militari. Pentru ce? Nimenea nu era sigur că rebeliunea se terminase. Legionarii, după ce au fost înfrânţi au continuat lupta în subteran, au format echipele morţii în care eu şi domnul Mihai Antonescu eram cei dintâi puşi pe listă... Dar nu puteam să las ţara la discreţia străzii."[2]

În aceste condiţii, la 27 ianuarie 1941, Conducătorul statului a constituit un guvern cu 15 miniştri şi 18 subsecretari de stat. Dintre aceştia, 25 militari şi 8 civili[3].

La finele anului 1941, după intrarea României în război, guvernul cuprinde 15 civili şi 18 militari, aceştia din urmă mai ales la ministerele direct implicate în efortul de pe front.[4] În august 1944, raportul este de 20 civili faţă de 13 militari[5]. Universitari sau tehnocraţi, cu recunoscute competenţe, sunt miniştri titulari sau subsecretari de stat la externe; finanţe; justiţie; educaţia naţională; culte şi arte; propagandă (informaţii); agricultură; lucrări publice şi comunicaţii; sănătate; economia naţională; "românizare", colonizare şi

inventar; exploatări miniere şi petrol; industrie şi comerţ; aprovizionarea armatei şi populaţiei civile.

Demnitarii civili ai guvernului Antonescu (după 27 ianuarie 1941) nu au făcut parte – cu trei excepţii – din cabinetele anterioare (până în 1940). Ce apartenenţă politică avuseseră până atunci?

Profesor universitar Mihai Antonescu aderent al Partidului Naţional Liberal – Gh. Brătianu (fără să fi avut vreo funcţie importantă); profesor universitar Ion Petrovici (Educaţie Naţională, Culte, Arte): succesiv în partidele Conservator-Democrat, Poporului şi Naţional-Creştin (Goga-Cuza); arhitect Ioan D. Enescu, Partidul Naţional-Creştin; Constantin Alexandru (Atta) Constantinescu, Partidul Naţional Liberal – C.I.C. Brătianu. Toţi ceilalţi miniştri sau subsecretari de stat nu fuseseră înregistraţi în vreun partid, au fost tehnocraţi în departamentele pe care le-au condus: profesorii universitari Constantin Buşilă, I.N. Finţescu, Alexandru Marcu, Gheron Netta, Constantin C. Stoicescu, dr. Petre Tomescu; conferenţiarii universitari: Enric Oteteleşanu, Ion C. Petrescu, Petre Strihan şi Ovidiu Vlădescu. Tot în calitate de specialişti civili au lucrat, ca miniştri sau subsecretari de stat: dr. Constantin Dănulescu, Victor Dimitriuc, Gh. Docan, Titus Dragoş, Toma P. Ghiţulescu, Stavri Ghiolu, Ion Marian, Ion C. Marinescu, Alexandru Neagu, Dimitrie Negel, Petre Nemoianu, Aurelian Pană, Ion Sandu, Mircea Vulcănescu.[6]

După încetarea rebeliunii au fost numiţi militari activi ca prefecţi pentru conducerea judeţelor: 37 colonei şi 11 locotenenţi-colonei (= 48 prefecţi în total).

În august 1944 nouă prefecţi erau militari activi; ceilalţi – militari în rezervă sau retragere şi câţiva civili[7].

Tot la finele lui ianuarie 1941 şi începutul lunii februarie guvernul a înlocuit pe toţi primarii şi ajutorii de primari în oraşe şi comune, numiţi sub regimul naţional-legionar[8].

Poliţia, jandarmeria şi armata au început reţinerea persoanelor implicate în rebeliune. Rezultatul? Până la 25 februarie au fost arestate 4638 persoane în Bucureşti şi 4717 în restul teritoriului, în total 9355. Până la 7 august 1941, Tribunalul Militar Bucureşti a pronunţat 1842 sentinţe de condamnare, de la câteva luni închisoare, până la muncă silnică pe viaţă. Cei condamnaţi la pedepse de scurtă durată au fost graţiaţi şi eliberaţi (1079 în total) în mai 1941.

Foştii miniştri şi subsecretari de stat ai Legiunii (în guvernul 14 septembrie – 21 ianuarie 1941) au fost condamnaţi, cei mai mulţi în absenţă, de la 5 ani temniţă grea sau închisoare corecţională, la muncă silnică pe viaţă[9].

Au fost condamnaţi şi executaţi o parte din autorii asasinatelor de la Jilava şi Snagov din noiembrie 1940. Alţii s-au refugiat peste hotare în Reich, unde au fost internaţi. Ei au slujit, indirect, ca un posibil grup de presiune asupra regimului de la Bucureşti.

Mareşalul Ion Antonescu a mai încercat şi în noiembrie 1941, după al doilea plebiscit (vezi mai jos), să obţină un fel de sprijin din partea "opoziţiei". A informat pe dr. Nicolae Lupu, fruntaş al P.N.Ţ., că gândeşte să formeze un Consiliu de Stat cu participarea lui Iuliu Maniu, a doctorului N. Lupu, a altor lideri P.N.Ţ. şi din alte partide; dacă ei ar refuza, atunci îi va obliga să accepte.

Maniu comunică mareşalului că nici el şi nici un alt reprezentant de vază al naţional-ţărăniştilor nu ar accepta oferta[10].

Nici o personalitate de prim rang din lumea politică tradiţională n-a voit să-şi asume răspunderea guvernării, începând din toamna anului 1940. Mareşalul Ion Antonescu şi-a luat această răspundere până în august 1944. Liderii P.N.Ţ. şi P.N.L. constituiau rezerva. Era, într-un fel, repetarea situaţiei din primul război mondial. Atunci, în mai 1918, România a fost nevoită să semneze pacea cu Puterile Centrale. Prim-ministru a fost numit Alexandru Marghiloman – avea acceptul Berlinului – înlocuind pe Ion I.C. Brătianu, care intrase în război alături de Antantă (Franţa, Anglia, Rusia).

*

Mareşalul Ion Antonescu a deţinut puterea legislativă şi executivă; controla justiţia, deoarece inamovibilitatea corpului judecătoresc fusese suspendată. Avea puteri depline. S-a folosit însă de aceste puteri, de obicei în limitele stabilite de legislaţia civilă, economico-financiară şi culturală în vigoare până în 1940. S-au adăugat, fireşte, legile şi ordonanţele cerute de starea de război. În plus, a edictat şi pus în aplicare – ca politică de stat – un ansamblu de măsuri rasiale, antisemite[11].

Conducătorul statului a definit câteva din principiile sale diriguitoare:

a) Baza statului o alcătuiesc: "... familia, şcoala, biserica şi în special armata. *Armata este sinteza unui popor...* Armata este celula cea mai sănătoasă a acestui popor şi mai ales a naţiei noastre. Ea a salvat-o şi i-a dat onoarea"[12] (sublinierea D.C.G.).

"Armata, magistratura, şcoala sunt instituţii cu tradiţie şi bază serioasă. Dacă perturbăm armata, magistratura, şcoala, toată clădirea statului se abate peste noi. În instituţiile acestea trebuie procedat cu mult tact..."

b) *Prefectul de judeţ*: "... să-l facem răspunzător de toată administraţia din judeţul lui, ... să-i dăm răspunderea completă, dar şi libertatea şi iniţiativa completă ...; ... are toată iniţiativa în cadrul legal, însă el trebuie să uzeze de această iniţiativă la maximum..."

c) *Presa şi opinia publică*: "Opinia publică trebuie pregătită printr-o propagandă care să fie susţinută de toate jurnalele..."

"Noi avem o presă dirijată într-un stat dirijat. Deci această presă să termine cu dezmăţul din trecut ... descrieri de crime care excită sentimentele bestiale ale oamenilor... procesele senzaţionale ... excitarea opiniei publice..."

"În problemele interne nici o violenţă. O presă decentă, ca presa engleză..."

"Problemele în legătură cu graniţele noastre, cu drepturile noastre, cu aspiraţiile poporului român, trebuie tratate de presa noastră, nu abandonate..."

d) *Resursele economice ale ţării*: "... generalul Antonescu nu va consimţi să altereze fondul bogăţiilor româneşti".

"Neamul românesc, oricare ar fi regimul lui politic, înţelege să-şi rezerve dirijarea economiei sale naţionale..."

"Germanii şi italienii să nu pătrundă în economia noastră naţională decât în înţelegere deplină cu noi (= românii, D.C.G.) şi numai în limita pe care o fixăm noi".

e) *Salarizarea muncitorimii*: "... minimul de salariu pe care-l prevăd eu (= generalul Ion Antonescu, nota D.C.G.), nu este acela care asigură existenţa lucrătorului, ci acela care dă muncitorului posibilitatea să aibă un standard de viaţă mai ridicat."

Mărirea salariilor nu determină şi o urcare a preţurilor în condiţiile speciale din toamna anului 1940?

Răspunsul generalului Ion Antonescu: "Acest lucru nu-l voi lăsa să se producă. Aici este rolul de dirijare a statului; aici intervenim noi. Eu ridic salariul muncitorului, dar pe fabricant nu-l las să mărească plafonul preţurilor..."[13]

Conducătorul statului nu a avut niciun fel de partid pe care să se sprijine în opera de guvernare (după 1941).

El însuşi şi-a definit cârmuirea: "regim autoritar".[14] Socotea că democraţia parlamentară "s-a dovedit în trecutul apropiat absolut neputincioasă de a asigura progresul intern al ţării, hotarele şi prestigiul ei extern".[15]

"Concepţia electorală a regimului parlamentar – continuă Ion Antonescu... este inaplicabilă regimului politic inaugurat la 6 septembrie..."

Cum se exercită acest regim autoritar?

– "Exclude principial jocul partidelor politice".

– Organizează naţiunea astfel încât "individul să-şi găsească locul cel mai potrivit capacităţii sale şi cel mai util colectivităţii".

– Instituţiile publice "să ia cunoştinţă direct, repede şi cu totul dezinteresat de nevoile publice reale".[16]

– Presa: Conducătorul statului condamnă "libertatea dezordonată care duce la dezorientarea spiritului public..."

"Presa e colaboratoarea zilnică a guvernului... Rolul cenzurii este acela de a pune de acord cuvântul scris sau rostit cu directivele oficiale... Critica de natură constructivă e nu numai îngăduită, dar dorită de guvern..."[17]

Conducătorul invoca adesea legea, chiar şi constituţia (care de fapt fusese suspendată):

"Eu însă nu admit nici o injoncţiune a nimănui în treburile statului. *Nu mai admit violări de domiciliu, pentru că inviolabilitatea domiciliului este asigurată prin Constituţie.*[18] Noi am protestat întotdeauna contra actelor arbitrare ale regimului trecut şi acum le comitem pe scară groaznică". (I. Antonescu în şedinţa Consilului de Miniştri din 14 octombrie 1940).[19]

De asemenea:

"Au avut loc violări de domiciliu, în care se pătrunde cu revolverele în mână, întocmai cum am văzut în filmele de cinematograf... Nu poate să mai meargă aşa. *Îmi trebuie ordine, încrederea tuturor cetăţenilor, dar prin lege şi prin justiţie şi prin dreptate, iar nu prin acte arbitrare.*"[20]

De asemenea: "*Atentatele la libertatea individuală şi violările de domiciliu trebuie să înceteze imediat.* Cei mai mari tâlhari nu pot fi judecaţi şi nu se poate lua împotriva lor nici o măsură decât numai de justiţie..."[21] (sublinierile D.C.G.).

În cei patru ani de cârmuire "Conducătorul statului" a căutat să aplice principiile sale diriguitoare. A descoperit, însă, că o societate nu poate fi

schimbată repede, de azi pe mâine, că în viaţă, obiceiurile şi năravurile sunt mai tari decât principiile.

Îşi făcea iluzii când gândea la o întocmire a statului unde fiecare om să-şi afle "locul cel mai potrivit capacităţii sale şi cel mai util colectivităţii..." Iluzia nu a fost numai a sa. Au împărtăşit-o mulţi oameni politici înainte şi după al doilea război mondial.

Justiţia, în alcătuirea ei tradiţională, a funcţionat pe temeiul normelor juridice statornicite înainte de război[22].

În aprilie 1944, 69 de profesori, cercetători, membri ai Academiei Române, adresează conducătorului statului un apel. Îi cereau să pună capăt alianţei cu Reich-ul şi războiului: "Poporul român, sleit de un război prea lung faţă de puterile lui, nu se mai poate bate. Coborâţi în stradă şi întrebaţi trecătorii, mergeţi în sate şi oraşe, ascultaţi glasul poporului. Pretutindeni veţi vedea deznădejdea în ochi şi acelaşi răspuns: nu."[23]

Reacţia mareşalului Antonescu a rămas aceea cerută de cadrul legal existent. A trimis apelul la Ministerul Justiţiei şi a întrebat dacă profesorii universitari pot întreprinde o astfel de acţiune. Ministerul a evitat un răspuns clar. Conducătorul n-a trecut la represalii şi toţi semnatarii şi-au păstrat funcţiile.

Raporturile cu Palatul. Chiar de la 7 septembrie 1940, Conducătorul statului arată în Consiliul de miniştri care va fi rolul regelui:

"Palatul nu se va mai amesteca în nici o problemă a Statului, şi acel ministru sau funcţionar al Statului ce va fi prins de mine va fi destituit imediat şi sancţionat.

"Am să fac Statutul Casei Regale şi îl voi impune la toţi. Chiar de pe acum am dat indicaţiuni principiale de drepturile pe care le vor avea aghiotanţii regali, şi ele vor fi de aşa natură, ca să nu mai facă acolo clica (trei luni numai vor sta la Palat aghiotanţii regali şi apoi se vor schimba; cu această măsură nu vor prinde nici o aderenţă cu Tronul şi cu această măsură putem să trecem câţi mai mulţi ofiţeri pe la Palat şi Regele va putea să-şi cunoască Armata lui).

Când Regele va deveni cu vârsta şi cu mintea ca să-şi dea seama de problemele Statului, vă rog să luaţi notă de acest lucru, nimeni nu va putea să-i supună problemele de Stat şi oricine şi pe orice treaptă s-ar găsi în Stat va fi destituit de mine şi motivat în faţa Naţiunii. Sub guvernarea trecută, Regele s-a amestecat până şi în finanţele ţării..."

Concluzia?

"Nimeni nu va trece prin faţa Palatului decât ca să se închine în faţa unui simbol. El este numai un simbol şi nu are dreptul să se amestece în conducerea Statului".

Conducătorul a instituit şi o Comisie specială pentru a cerceta averea fostului suveran. Un foarte cuprinzător raport a fost înaintat unei instanţe speciale de pe lângă Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie. Instanţa a emis o decizie, la 26 noiembrie 1941, prin care Carol al II-lea era obligat să restituie unele proprietăţi obţinute ilegal şi să plătească statului 11 617 624 354 lei despăgubiri. Suma n-a fost vreodată restituită.[24]

Întreaga procedură constituia reacţia Conducătorului şi arăta toate resentimentele sale faţă de Suveranul ce abdicase la 6 septembrie 1940 şi pe care-l considera răspunzător de drama ţării.

Ion Antonescu pare să nu-şi fi dat seama că tânărul suveran ar putea polariza în jurul său, în caz de necesitate maximă, forţele necesare unei schimbări; că autoritatea regelui Mihai nu va fi contestată de nici un comandant al oştirii şi nici de vreo instituţie civilă. Izolarea în care voia să ţină Palatul s-a întors, în cele din urmă, împotriva Conducătorului, care n-a mai avut tăria sau voinţa de a cere armistiţiul în august 1944.

*

Mareşalul a organizat şi **două plebiscite**.

El face "apel la conştiinţa fiecărui român să-şi dea aprobarea sau dezaprobarea", asupra actelor noului regim. De aceea şi "votul a fost pe faţă şi votanţii s-au prezentat cu carnetele de identitate, vizate la votare".[25]

Aşadar vot deschis, oral, cu liste separate pentru cei ce spuneau "nu".

Rezultatele? Peste 99,99% în favoarea regimului. Momentele fuseseră bine alese: 2-5 martie 1941, după înfrângerea rebeliunii legionare şi restabilirea ordinei şi 9-12 noiembrie 1941, după eliberarea Basarabiei şi încheierea operaţiunilor în Transnistria (când se părea că participarea Armatei române pe frontul de Est va fi redusă la câteva mici unităţi).

Rezultatul consultării din 2-5 martie 1941: 2 960 298 voturi pentru regimul Conducătorului şi 2.996 împotrivă.

La cel de al doilea plebiscit din 9-12 noiembrie 1941, 3 446 889 voturi au fost Da pentru guvern, şi numai 68, Nu[26]!

Aceste consultări au fost definite oficial "Adunarea obştească plebiscitară a naţiunii române".[27]

Era oare convins mareşalul, în forul său interior, că opinia publică, aproape în unanimitate – îl sprijină?

Partidele politice rămâneau interzise.

Articolul 2 din Decretul Regal din 14 februarie 1941 statua: "Până la o nouă reglementare, orice acţiune politică de orice natură este interzisă". În raportul ce însoţea decretul amintit (care abroga statul naţional-legionar), generalul Ion Antonescu preciza:

"Până când împrejurările ne vor îngădui să reluăm organizarea noastră politică pe baze temeinice şi constructive, *am socotit că orice acţiune politică trebuie oprită*, interesul naţional al apărării drepturilor patriei trecând înaintea tuturor *scopurilor, oricât de înalte.*" (sublinierea D.C.G.)[28]

În realitate, *Partidele Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal au continuat să existe, prin conducerile centrale şi judeţene*. Supravegheate îndeaproape de Siguranţă. Conducătorul Statului şi liderii celor două partide – Iuliu Maniu (P.N.Ţ.) şi Constantin I.C. Brătianu (P.N.L.) au fost periodic în dialog, de fapt în opoziţie. "Dialogul" a fost purtat în scris. Liderii celor două partide tradiţionale criticau – uneori în termeni duri – politica guvernului.

La plebiscitul din 2-5 martie 1941, Iuliu Maniu anunţă pe Conducător că Partidul Naţional Ţărănesc se va abţine deoarece: regimul este "complet lipsit de libertatea necesară manifestării opiniilor şi sentimentelor adevărate ale ţării"; se adaugă starea de asediu, cenzura şi "interdicţia oricărei manifestări de atitudine politică, ...", plus prezenţa trupelor germane.[29]

La repetatele scrisori ale lui Iuliu Maniu pe intervalul noiembrie 1940 – aprilie 1941, Ion Antonescu răspunde la 22 iunie 1941: un lung memoriu – 34 de pagini tipărite – în care respinge argumentele oponentului său şi îşi justifică totodată deciziile[30]. Schimbul de scrisori are loc şi între Conducătorul statului şi Constantin I.C. (Dinu) Brătianu, şeful Partidului Naţional Liberal.[31]

Din partea "opoziţiei" nu lipsesc formulările retorice, iar în răspunsurile mareşalului răbufnesc resentimentele.

Constantin I.C. Brătianu către mareşal, la 24 septembrie 1942:

– "Armata română nu mai contează ca armată naţională pentru apărarea frontierelor ţării..."

– "Pentru ce ne impuneţi toate aceste sacrificii?..."

– "Ce vom avea la sfârşitul războiului?"

– "V-am prevenit în mai multe rânduri, în anul 1941 şi 1942, că România nu trebuie să-şi trimită trupele sale în interiorul Rusiei, fără a-şi pune în pericol chiar existenţa sa..."

– "... Trebuie să urmaţi exemplul Finlandei, care a oprit trupele sale în apropierea frontierelor, sau al Ungariei, care nu le mai sacrifică pentru a distruge bolşevismul..."[32]

Formulările şi întrebările, au desigur, temeiul lor; dar sunt, în acelaşi timp, şi retorice. Ar fi avut C.I.C. Brătianu, în împrejurările anilor 1940-1942, posibilitatea de a proceda altfel decât a făcut-o conducătorul statului român? Ce mijloace ar fi avut şeful P.N.L. sau P.N.Ţ. – de a refuza "inivitaţia" şi "cererea" cancelarului Adolf Hitler de a angaja armata română la răsărit de Nistru?

La atari întrebări, mareşalul Antonescu răspunde polemic şi chiar pasional. Îi scrie lui C.I.C. Brătianu la 29 octombrie 1942: "Ce reprezentaţi în această ţară, dv., toţi foştii oameni politici, în afară de interesele dv. egoiste şi un trecut politic total compromis şi dureros?" "... Dv., liberalii, mai mult ca alţii ... prin acţiunea dv. de dirijare şi îndrumare a vieţii noastre politice, economice, morale şi spirituale, exercitată direct şi indirect ... aţi dus ţara la catastrofa din 1940".[33]

Cuvinte şi mai grele, despre Iuliu Maniu: "Intrând în politica ţării ca exponent naţionalist, s-a aliat electoral cu jidanii, cu ungurii, cu ucrainienii, cu toţi destructorii, pentru a putea rupe coeziunea politică a vechiului regat şi a-şi asigura un loc predominant în politica României Mari."[34]

Atari "rechizitorii" ale Conducătorului statului împotriva "liberalilor" şi a "ţărăniştilor" se vor repeta. Ca şi ale lui Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu către mareşal.

Dar în nici un moment din intervalul 1941 – 1944 Conducătorul statului n-a trecut la represalii sau la distrugerea opoziţiei tradiţionale. Ion Antonescu a respectat regula de bază a politicii româneşti: păstrarea unei echipe de rezervă, când împrejurările ar cere aşa ceva.

Mai mult. Cu aprobarea tacită a Conducătorului, emisarii opoziţiei – ai P.N.Ţ. în primul rând – ajung la Cairo în martie 1944, pentru a căuta ieşirea României din alianţa cu "Axa".

Evoluţia raporturilor dintre guvern şi opoziţie devin vizibile opiniei publice la 1 decembrie 1943. Presa dirijată şi cenzurată acordă spaţii largi evenimentului: aniversarea unirii Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România (25 ani, 1 decembrie 1918-1943). *Universul*, cel mai răspândit cotidian din ţară, publică pe prima pagină fotografiile regelui Ferdinand I, Ion I. C. (Ionel) Brătianu, Take Ionescu şi Iuliu Maniu. Comentariul ziarului pentru liderul P.N.Ţ.: unul din oamenii mari căruia i se cuvin mulţumirile României. Era pentru întâia dată în ultimii ani că personalităţile politice "tradiţionale" apăreau în prim plan. Era, de sigur, în interesul regimului Antonescu de a sugera o convergenţă între guvern şi opoziţie privind ţelurile naţionale majore. O atare convergenţă era o realitate. Deosebirile – care în fond se vor însuma într-o confruntare directă – constau în opţiunile politice şi mijloacele de a înfăptui aceste ţeluri esenţiale.[35]

Unii social-democraţi încep şi ei să se agite, mai ales în 1943 şi 1944[36], îndeaproape vegheaţi de Siguranţa statului, dar fără măsuri directe împotriva lor.

Măsuri directe au fost luate împotriva comuniştilor. Câţiva care efectuaseră sabotaje, au fost condamnaţi şi executaţi. Liderii PCR s-au aflat în lagărul de la Tg. Jiu, sau în închisori, ca de exemplu, la Caransebeş. Regimul deţinuţilor politici sub regimul Antonescu a fost cu totul moderat.[37] Emil Bodnăraş – lider marcant al P.C.d.R. – este eliberat la încheierea pedepsei şi circulă prin ţară în 1943-1944. Când Petru Groza – viitorul prim ministru din 1945 – este închis pentru legăturile sale comuniste, se pun în mişcare toate relaţiile şi în scurt timp este eliberat. Lucreţiu Pătrăşcanu, alt fruntaş comunist, are un fel de domiciliu forţat la Breaza. Ceea ce nu-l împiedică să-şi scrie eseurile de istorie şi să aibă în repetate rânduri legături cu reprezentanţii P.N.Ţ., ai P.N.L., ulterior chiar cu persoane din apropierea regelui Mihai. Şi Petre Constantinescu-Iaşi, viitorul ministru comunist al informaţiilor, este liber; se întâlneşte conspirativ, în 1944, cu fruntaşii naţional ţărănişti şi le solicită chiar unele ajutoare băneşti.

Fiind timp de război, *regimul Antonescu a edictat şi pus în aplicare şi o legislaţie excepţională.* Ca, de exemplu, "Decretul lege pentru reprimarea forţelor ce pun în primejdie existenţa şi interesele statului" (6 februarie 1941) – care introducea pedeapsa capitală pentru unele infracţiuni, îndeosebi din sfera deţinerii şi mânuirii armelor, explozibilelor şi muniţiei.[38]

Aceeaşi pedeapsă maximă pentru "distrugerea în parte sau în întregime a fabricilor, întreprinderilor sau depozitelor...", cu intenţia de a sabota producţia.[39]

La 3 mai 1941 intră în vigoare Decretul-lege" pentru activarea producţiei, regimul preţurilor, reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic".[40] Delictul de "crimă de sabotaj" se sancţiona cu "muncă silnică de la 5-20 ani", plus confiscarea mărfurilor.

La 18 februarie 1941 un alt decret nota că poate fi militarizată "orice instituţie sau intreprindere de stat sau particulară... oricând interesele superioare ale statului ar cere".[41]

Munca devine o datorie: "Fiecare locuitor al ţării este obligat să servească interesele generale ale statului român, îndeplinind o muncă în cadrul îndeletnicirilor individuale sau de folos obştesc".[42]

Această îndatorire a fost completată cu un "Decret lege asupra regimului muncii în timp de război" (2 octombrie 1941), pentru mărirea "efortului muncii şi a rezultatelor ei", îndeosebi în industria de apărare.[43] Încetarea lucrului fără aprobarea comandamentului militar al întreprinderii militarizate sau a Inspectoratului de muncă este calificată crimă de sabotaj şi pedepsită cu 5 la 20 ani temniţă grea.[44]

"Mobilizarea agricolă" a fost deasemnea legiferată (10 martie 1941). Ministerul Agriculturii în cooperare cu Marele Stat Major şi Ministerul Coordonării şi Statului Major Economic, erau îndrituiţi "să găsească mijloacele cele mai potrivite de organizarea agriculturii în vremuri excepţionale..."[45]

Persoanele apte de muncă dar care nu puteau dovedi că lucrează efectiv puteau fi obligate să presteze muncă de folos obştesc în tabere sau colonii de muncă special organizate.[46]

Câte persoane au fost arestate şi condamnate în intervalul 1940-1944?

În stadiul actual al cercetărilor dispunem de o singură "Notă" aflată în arhiva Comitetului Central al PCR[47]. Dă un total de 10 617 persoane "cercetate şi judecate pentru activitate antifascistă". Rămâne de verificat dacă în acest total nu intră şi legionarii arestaţi şi condamnaţi după "rebeliunea" din 21-23 ianuarie 1941[48], cât şi cei închişi pentru speculă şi alte fapte socotite delicte prin legislaţia de război. Cei care au întocmit nota aveau tot interesul să mărească numărul "antifasciştilor".

De altfel, din acest total de 10 617, comuniştii sau simpatizanţii erau mult mai puţini. La 16 decembrie 1942, erau internaţi în lagăre 1915 comunişti sau socotiţi ca atare, din care 1221 la Târgu Jiu şi 694 în Transnistria[49]. Chiar dacă mai adăugăm şi pe cei aflaţi în închisori, numărul comuniştilor şi a simpatizanţilor aflaţi în detenţie nu avea cum să depăşească 2 200 – 2 300 adică 21,6% din totalul de 10 617.

Cât de severe au fost pedepsele pronunţate de instanţe?

Situaţia numerică este următoarea:

303 – condamnări la moarte, din care 72 persoane au fost executate
22 – morţi în timpul anchetei
277 – muncă silnică pe viaţă
5185 – de la 15 la 25 de ani
4830 – sub 15 ani închisoare

În plus, alte 5463 persoane au fost internate în lagăre, cu vorbitor, pachete etc.

Cele 303 condamnări la moarte se aşază cronologic astfel:

1940 – 11
1941 – 28
1942 – 63
1943 – 118
1944 – 83

Din cele 303 persoane condamnate la moarte, 72 au fost executate. După 1942, cu o singură excepţie, cei care făceau parte din Partidul Comunist din România au avut pedepsele comutate în închisoare pe viaţă.[50]

Nu ştim câţi din cei deţinuţi au murit până în 1944. După toate probabilităţile, imensa majoritate a fost eliberată a doua zi după 23 august 1944.

Evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei au avut alt tratament. Li s-a aplicat "purificarea etnică"[51].

Însumând cele de mai sus: Ion Antonescu a instituit – pe cale legală – un regim autoritar; a concentrat puterile statului în funcţia sa de "conducător"; a condus cu ajutorul aparatului adminsitrativ, financiar şi judiciar, aşa cum se constituise de-a lungul anilor până în 1940. A păstrat alcătuirile şi valorile principale ale societăţii şi statului român, în împrejurările de excepţie prin care trecea România începând din 1940.

Cârmuirea sa rămâne paternalistă, tradiţionalistă, accentuat naţionalistă, păstrătoare a proprietăţii particulare, cât şi a mecanismelor pieţii – cât puteau ele funcţiona în acei ani. Aparatul de represiune – în condiţiile războiului – a funcţionat la un nivel cu totul moderat.

O singură excepţie majoră: politica antisemită şi tratamentul impus evreilor din Basarabia şi nordul Bucovinei, dintre care peste 108 000 morţi sau ucişi în lagărele din Transnistria.

În acelaşi timp, cârmuirea mareşalului Antonescu se deosebeşte de alte regimuri dominate de Reich-ul nazist: în jur de 300 000 de evrei din România (până la Prut), supuşi legilor şi discriminărilor rasiale de tot felul, au rămas în viaţă până în august 1944. *Este, probabil, cel mai ridicat număr de supravieţuitori, într-o singură ţară, în toată Europa controlată de nazişti.*

De la finele lui ianuarie 1941 Ion Antonescu nu a avut nici un partid propriu cu care să guverneze.

Când a luat puterea (5-6 septembrie 1940), România se afla într-o situaţie limită. Patru ani mai târziu, când a pierdut puterea (23 august 1944), ţara se afla din nou pe marginea prăpastiei. "Am avut intenţia" – declara mareşalul în mai 1946 – "de la început ca să reconstitui graniţele ţării. *Toate graniţele ţării*" (sublinierea D.C.G.). A început cu Moldova dintre Prut şi Nistru şi cu nordul Bucovinei. Războiul, în care România constituia un pion într-un angrenaj mondial, a fost pierdut. La cea mai grea cumpănă a cârmuirii sale, Ion Antonescu n-a mai izbutit să înfrunte inevitabilul şi să semneze el însuşi armistiţiul.

În momentul când a fost destituit şi arestat la 23 august 1944, regimul pe care-l instaurase la 6 septembrie 1940 a încetat să mai existe.

Armata, forţele de ordine, administraţia şi justiţia au urmat, chiar de a doua zi, dispoziţiunile noului guvern şi regim, anunţat prin proclamaţia regelui Mihai.[52]

***

Regimul Antonescu în documentele PCR

Partidul Comunist din România, devenit din 1945 PCR, a caracterizat de la început cârmuirea generalului Ion Antonescu în formulele: regimul "militaro-fascist", agrementat cu calificativele: "trădător de ţară" sau "banda de trădători".[53]

În tot intervalul 1947-1960, "Caracterizarea" elaborată de Secţia propagandă a PCR a trecut în "Istoria R.P.R.", manualul unic pentru învăţământul mediu: "sângeroasa dictatură fascistă a lui Antonescu sprijinită de

regele Mihai, de I.Maniu, Brătianu şi de social-democraţii de dreapta..."; "călăul... Antonescu"; "un mănunchi de cele mai mari hiene, de capitalişti şi de moşieri români, caută să se îmbogăţească şi mai mult în urma furnizării grâului, petrolului şi a cărnii de tun pentru războiul lui Hitler..."; "canibalii şi tâlharii fascişti..."[54] Cel puţin 12 (douăsprezece) serii de absolvenţi şi absolvente de liceu au "învăţat" istorie contemporană în acest jargon de o vulgaritate şi minciună fără egal în învăţământul românesc. Realitatea faptelor şi a documentelor era înlocuită cu "versiunea" şi frazeologia partidului comunist.

În anii '60 limbajul s-a mai domolit. Dar esenţa a rămas aceeaşi: "dictatura militaro-fascistă", scrie explicit "Istoria Contemporană a României, Manual pentru clasa a X-a, publicat în 1983.[55] Această formulă a fost învăţată de toate seriile de absolvenţi de liceu timp de aproape trei decenii, între 1960-1989.

Nicolae Ceauşescu rămâne tot la "dictatura militaro-fascistă a lui Antonescu".[56]

O nuanţare intervine în "Probleme fundamentale ale istoriei României", manual unic obligatoriu pentru întreg învăţământul universitar: după rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, "dictatura militară antonesciană nu a mai avut ca bază politică un partid, dar a menţinut metodele de guvernare reacţionare, s-a sprijinit pe organele represive şi pe trupele hitleriste."[57]

A apărut şi o lucrare documentată, de ţinută ştiinţifică – în limitele îngăduite de regim – asupra cârmuirii mareşalului Ion Antonescu. Autorul, cercetătorul Aurică Simion, intitulează – argumentat – primul capitol al volumului "Guvernul antonescian – o alternativă de dreapta opusă dictaturii partidului Garda de Fier."[58]

Lucrarea a stârnit de îndată împotrivirea unor activişti PCR, care nu doreau să se spună o parte din adevăr despre regimul Antonescu. Rezultatul: o continuare de tiraj de circa 32 000 exemplare a fost topită. Volumul nu a schimbat însă "linia oficială" a manualelor şcolare sau a documentelor de partid.

După evenimentele din decembrie 1989, a început pseudo-dezbaterea "pro" şi "contra" Ion Antonescu, susţinută mai ales de persoane fără pregătire profesională reală, dar cu certe opţiuni partizane.

Unii au ridicat pe mareşal pe un soclu înalt, găsind "motivări" pentru toate acţiunile sale sau trecând uşor peste unele.

Alţii au continuat "linia" regimului comunist. Ca de exemplu:

"Ion Antonescu era ... un adept al totalitarismului militaro-fascist pe care l-a practicat în tot timpul guvernării sale".[59] "După lichidarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941 ... Ion Antonescu continuă să exercite o dictatură de tip militaro-fascist, în care deţine singur puterea absolută, sprijinindu-se pe armată, pe jandarmerie şi pe forţele ubicuitare de poliţie politică".[60]

"Regimul antonescian – conchide un alt autor – a fost între anii 1941-1944 unul bazat pe o ideologie şi politică fasciste..."[61]

Date fiind persistenţa unor atari caracterizări, se pun două întrebări:

1. Care au fost raporturile între Armată şi Legiune, în intervalul 6 septembrie 1940 – 21 ianuarie 1941?

2. Ce rol a avut armata în regimul Ion Antonescu în intervalul 23 ianuarie 1941-23 august 1944?

Armata şi Legiunea

În guvernul constituit la 14 septembrie 1940 apărarea naţională, coordonarea statului major economic, subsecretariatul ministerului de interne pentru poliţie, înzestrarea armatei, armata de uscat, marina, aviaţia erau conduse de militari de carieră, fără legătură cu Legiunea. Singura excepţie: internele, unde a fost instalat generalul Constantin Petrovicescu, adept convins al noului regim.[62]

În primele zile ale cârmuirii, Conducătorul Statului scoate din cadrele active ale armatei 11 generali consideraţi colaboratori prea apropiaţi ai regimului lui Carol al II-lea[63]. Dar anunţă că nu va mai opera alte scoateri din cadrele de comandă.

Conducerea Legiunii urmărea *politizarea*: "*Armata trebuie să fie a poporului.* Ofiţerul nu mai trebuie să fie un şef impus prin ordin şi regulamente. El trebuie *să fie ales* sau să fie socotit ca ales de oştenii de sub comanda lui. Este ceasul împăcării ostaşului cu şeful... Este ceea ce va face statul legionar. *Va avea oştaşi buni, dacă va avea legionari buni*" (sublinierile D.C.G.).[64]

După câteva săptămâni de ezitări, generalul Ion Antonescu reacţionează.

8 octombrie 1940: legionarii care încearcă să pătrundă în cazărmi să fie "arestaţi şi predaţi Parchetului, chiar dacă ar avea asupra lor acte în regulă; procedarea va fi fermă, dar cu tact şi omenie".

14 octombrie: armata este a ţării, ierarhia trebuie strict respectată.

24 octombrie 1940: la o convocare a comandanţilor de mari unităţi, atitudinea generalului Ion Antonescu este mai îngăduitoare: "Nu-i judecaţi prea aspru (pe legionari, nota D.C.G.), chiar dacă au făcut greşeli mărunte, pentru că au suferit enorm".[65]

Când "greşelile mărunte" s-au transformat în asasinatele din 26-27 noiembrie 1940, Conducătorul statului izbucneşte (28 noiembrie): "... Voi executa în 24 de ore pe oricine va omorî cu premeditare orice cetăţean al ţării. Voi da pedepse grele pentru toţi acei care vor atenta la drepturile şi libertăţile cetăţeneşti. Vă previn că dacă nu voi găsi la legionari nici de data aceasta înţelegere, *voi face un guvern militar, fără legionari şi la nevoie chiar împotriva legionarilor.*"

La 29 noiembrie 1940 Marele Stat Major emite Ordinul general nr. 166: "Ofiţerii, subofiţerii şi salariaţii civili ai armatei *n-au voie să facă niciun fel de politică*" (sublinierile D.C.G.).

Intervine o nuanţare. La 18 decembrie 1940, în calitatea sa şi de titular al Ministerului Apărării Naţionale, generalul Ion Antonescu emite Ordinul general nr. 166. Armata şi Legiunea urmau să conlucreze, dar "nici un amestec legionar în armată şi nici un amestec al armatei în mişcarea legionară"[66]

"Sunt informat" – spunea tot generalul Ion Antonescu la amintita consfătuire din 28 noiembrie 1940 – "că disciplina în armată lasă mult de dorit, mai ales în ceea ce priveşte pe unii ofiţeri mici şi chiar soldaţi, care sunt şi activează ca legionari".[67]

Cât a reuşit Legiunea să pătrundă în Armată? "Retorica legionară" a avut un ecou limitat: vorbea de îmbunătăţirea dotării şi a instruirii, de corectitudine, competenţă, atenţie dată cadrelor tinere... Au apărut şi "cuiburi legionare" în unităţi. După "rebeliune", anchetele oficiale au dat la iveală un număr redus de militari aderenţi ai Legiunii. În Armata I-a (Transilvania) au fost identificaţi 170

simpatizanţi, din care doi ofiţeri superiori (un locotenent colonel şi un maior); alţi şase au fost deferiţi tribunalului militar: 1 sublocotenent, 3 subofiţeri, 1 sergent, 1 soldat.

La Armata IV-a (Moldova), Divizia a 7-a raporta 3 simpatizanţi (din care 2 sublocotenenţi), Divizia 8-a, – un locotenent colonel şi 6 soldaţi. Inspectoratul General Tehnic al Armatei – 5 ofiţeri (3 căpitani şi 2 locotenenţi). Regiunea 1 aeriană: 10 ofiţeri (din care 4 de rezervă), 3 subofiţeri şi 3 soldaţi.[68]

Numărul militarilor, simpatizanţi sau chiar activi, rămăsese cu totul neînsemnat, în intervalul septembrie 1940 – ianuarie 1941.

Generalul Ion Antonescu şi-a îndreptat mereu atenţia spre armată, inclusiv spre nevoile ei materiale. Era şi firesc.

Intervenţia armatei în rebeliunea din 21-23 ianuarie a fost decisivă în lupta pentru putere între Conducătorul Statului şi Legiune. În zilele de 21 şi 22 ianuarie 1941, postul de radio – ocupat de legionari – difuza apeluri şi anunţa că generalul Dumitru Coroamă se îndreaptă din Braşov cu unităţile sale spre Capitală, în ajutorul "insurgenţilor". Lumea ştia că generalul Dumitru Coroamă era un sprijinitor al cămăşilor verzi. Dar nici o unitate militară nu s-a alăturat rebelilor.

Armata în bloc a fost de partea Conducătorului Statului. Intervenţia ei a apărat întocmirile tradiţionale ale ţării şi a ferit-o de experimentul "revoluţiei legionare".

Rolul armatei în regimul Ion Antonescu
(23 ianuarie 1941 – 23 august 1944)

A fost regimul Antonescu o dictatură militară, aşa cum a fost cel mai adesea numit înainte şi chiar după 1989?

În intervalul septembrie 1940 – 23 ianuarie 1941, a existat o dualitate a puterii: de o parte Legiunea, de altă parte aparatul de stat existent condus de miniştri tehnocraţi. Armata nu a participat la guvernare decât în ministerele care o priveau direct.

După rebeliune, "Conducătorul" a voit din nou să formeze un guvern de uniune naţională. "După terminarea rebeliunii" – a declarat mareşalul Ion Antonescu la procesul din mai 1946 – "atuncea am vrut să fac un Guvern de Uniune Naţională. Am spus atuncea: «Acum am scăpat de legionari, aţi fost contra legionarilor. Legionarii au dispărut din viaţa politică. Prin urmare acum nu mai este nici un motiv ca să refuzaţi formarea unui guvern de Uniune Naţională.»

"*Am fost refuzat şi, ceva mai mult, au fost retraşi din guvern toţi exponenţii partidelor politice*, afară de unul singur, domnul Petrescu..." (I.C. Petrescu, nota şi sublinierea D.C.G.).[69]

Şi mareşalul continuă:

"Am încercat formula politică de guvernare după rebeliune. N-am reuşit... şi atuncea am spus «Nu pot să fac un guvern de militari, pentru că un guvern de militari înseamnă ultima carte politică pe care o joacă un stat, şi România nu este în situaţiunea aceasta de a juca o ultimă carte."[70]

Cum la 27 ianuarie 1941 nu exista vreo alternativă, guvernul a fost alcătuit din 25 militari şi 8 civili. Raportul se schimbă spre finele lui 1941: 18 militari şi 15 civili; iar în august 1944: 20 civili faţă de 13 militari.

Astfel spus, *militarii au participat cu titlu individual în executiv – fie ca miniştri sau subsecretari de stat, fie ca prefecţi. În rest, regimul Antonescu a funcţionat pe teritoriul României – cu ajutorul aparatului de stat civil existent; plus poliţia şi jandarmeria care din totdeauna au asigurat ordinea internă.*

Formula "dictatură militară" nu corespunde faptelor.

În Basarabia şi nordul Bucoviei, ca şi în Transnistria, elementul militar a avut un rol dominant în administraţie.

Participarea armatei române pe frontul de est a asigurat autonomia României faţă de Reich în anii 1941-1944 şi a făcut posibilă întoarcerea armelor în august 1944

NOTE

[1] Citatele din declaraţia mareşalului Ion Antonescu în volumul: *Procesul mareşalului Antonescu. Documente* I, ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă, Editura Saeculum I.O. şi Editura Europa Nova, Bucureşti 1995, p. 188-189; declaraţiile lui Iuliu Maniu, în volumul II al aceleiaşi lucrări, p. 9-10 şi 13.

[2] *Procesul mareşalului Antonescu*, I, p. 195-196.

[3] Demnitarii civili: miniştri: Mihai A. Antonescu – ministru secretar de stat; Nichifor Crainic – Propagandă; Gh. D. Docan – Justiţie; dr. Petre Tomescu – Sănătate. Subsecretari de stat: Mircea Vulcănescu – Finanţe; Enric Oteteleşanu – Educaţia Naţională; Aurelian Pană – Agricultură; Victor Dimitriuc – Economia Naţională; Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României* (1859-1995), Ed. Machiavelli, Bucureşti 1995, p. 140-141.

[4] *Enciclopedia Partidelor Politice*, p. 275-277.

[5] *ibidem*.

[6] Pentru apartenenţa politică a miniştrilor vezi A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944,* Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979, p. 46 şi 107; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne şi guvernanţi (1916-1938)*, Editura Silex, Bucureşti, 1996.

[7] Analiza la A. Simion, *op.cit.*, p. 23 şi 46.

[8] *idem*, p. 25-27.

[9] A. Simion, *op.cit.*, p. 31-32.

[10] Telegrama nr. 961 din 15 noiembrie 1941, ministrul S.U.A. Gunther din Bucureşti, către Secretarul de Stat, la Washington D.C.: National Archives, Washington D.C., 871 000/912.

[11] Vezi capitolul: Evreii în România, 1940-1944.

[12] Cuvântare la Şcoala Superioară de Război în aprilie 1943, în Mareşalul Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca. Scrieri inedite*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1993, editată de general-maior Mircea Agapie şi maior Constantin Hlihor, p. 154 şi 156.

[13] Toate citatele din *Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie*, vol. 1, ed. citată, p. 90-100.

[14] Mareşal Ion Antonescu, *Epistolarul infernului*, ediţia Mihai Pelin, p. 147. Ion Antonescu şi-a formulat principiile de guvernare într-o lungă scrisoare-răspuns, adresată lui Iuliu Maniu la 22 iunie 1941. Citatele se dau în continuare din acest document, ediţia amintită.

[15] *ibidem*, p. 147-148.

[16] *ibidem*, p. 153-154.

[17] *ibidem*, p. 185.

[18] Sublinierea D.C.G. De fapt Constituţia era suspendată, dar generalul a invocat de mai multe ori principiile ei.

[19] *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, p. 134.

[20] *ibidem*; declaraţie la 14 octombrie 1940.

[21] *ibidem*, p. 136, tot la 14 octombrie 1940. Desigur, formularea principiilor nu era suficientă şi multe din vechile năravuri şi deprinderi rele au continuat.

[22] Cu excepţia cazurilor care intrau sub incidenţa tribunalelor militare, infracţiuni legate de starea de război.

[23] Textul apelului în *Antonescu, Mareşalul României*. Mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, vol. III, Editura Nagard, p. 389-390. Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *August 1944, Repere istorice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1984, p. 165-166.

[24] *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I (septembrie – decembrie 1940), p. 2-3; Ioan Scurtu, *Monarhia în România, 1866-1947*, Editura Danubius, Bucureşti 1991, p. 128-133.

[25] *Epistolarul infernului*, p, 149.

[26] A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din August 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979, p. 51 şi 52 cf. *Epistolarul infernului*, p. 88 nota 2.

[27] A. Simion, *op.cit.*, p. 50.

[28] "Monitorul Oficial", I, nr. 39a din 15 februarie 1941 şi A. Simion, *op.cit.*, p. 27.

[29] Scrisoare din 27 februarie 1941, în *Iuliu Maniu – Ion Antonescu: Opinii şi confruntări politice 1940-1944*, ediţie de Ion Calafeteanu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p. 36-39.

[30] *ibidem*, p. 41-74.

[31] *Epistolarul infernului*, p. 45, 50, 60, 65, 69, 77, 89, 124, 126, 133, 246...

[32] *ibidem*, p. 260-261.

[33] *ibidem*, p. 262-263.

[34] Mareşal Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluţii ale Conducătorului Statului, septembrie 1940 – august 1944*, ediţie de Vasile Arimia şi Ion Ardeleanu, Editura Românul, Bucureşti 1992, p. 167-168.

[35] Raportul nr. 2033 (R – 1890), Burton Y. Berry de la Consulatul General al Statelor Unite din Istanbul către Departamentul de Stat la Washington D.C., N.A.W. 871. 9111/222 şi buletinul "Romanian News Survey" Nr. 404, Londra, 7 ianuarie 1944, N.A.W.

[36] N. Jurcă, *Istoria social-democraţiei din* România, Editura Ştiinţifică 1994, p. 303-311. N. Jurcă este citat pentru activitatea PSD în 1943-1944.

[37] Excepţie lagărele din Transnistria.

[38] "Monitorul Oficial", P.I, nr. 31, 6 februarie, Decretul nr. 236 din 5 februarie. Analiză la A. Simion, *op.cit.*, p. 57-61.

[39] "Monitorul Oficial", P.I, nr. 85, 9 aprilie; Decretul nr. 977 din 8 aprilie, *ibidem*, p. 60-61.

[40] "Monitorul Oficial", P. I. nr. 102 din 3 mai 1941, Înalt Decret nr. 1215 din 2 mai, A. Simion, *op.cit.*,, p. 61-62.

[41] "Monitorul Oficial", PI, nr. 41 din 18 februarie 1941, Înalt Decret nr. 335 din 17 februarie, A. Simion *op.cit.*, p. 74-75

[42] Decret lege nr. 1403 din 14 mai 1941, în "Monitorul Oficial" P.I, nr. 113 din 15 mai.

[43] "Monitorul Oficial", P.I., nr. 233, Înalt decret nr. 2741.

[44] Decret lege din 2 octombrie, din 1 octombrie 1941, A. Simion, *op.cit.*, p. 76-77.

[45] "Monitorul Oficial", P.I. nr. 61, din 13 martie 1941, A. Simion, *op.cit.*, p. 78.

[46] Decret din 15 mai 1941, A. Simion, *op.cit.*, p. 81-82.

[47] Mircea Suciu şi Laurenţiu Panaite, *Nomenclatura PCR în documente inedite*, în "Dosarele Istoriei", I, nr. 4, 1996, p. 46-47. Nota nu este datată şi nici nu se arată cine a întocmit-o.

[48] Între 23 ianuarie şi 25 februarie 1941, autorităţile au arestat 9 355 legionari; 2 980 au fost judecaţi de Tribunalul Militar al Capitalei; 1 842 dintre aceştia au fost condamnaţi la pedepse cuprinse între câteva luni şi muncă silnică pe viaţă. A. Simion, *Preliminarii* ..., p. 28.

[49] A. Simion, *op.cit.*, p. 73.

[50] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 395.

[51] Vezi capitolul "Evreii din România 1940-1944".

[52] Capitolul de faţă prezintă aspectele politice ale cârmuirii interne. Pentru alte componente ale guvernării Antonescu – financiare, industriale, agricole, culturale – a se consulta volumul lui Aurel Simion (vezi nota 4, p. 93.)

[53] Platforma program a P.C.d R. din 6 septembrie 1941 şi circulara P.C.d.R. din 8 iulie 1941, în *23 August 1944. Documente* vol. I 1939 – 1943, p. 283 – 285 şi 300 – 305.

[54] *Istoria R.P.R. Manual pentru învăţământul mediu*, sub redacţia Acad. Mihail Roller, Ed. de Stat Didactică şi Pedagogică (Bucureşti), 1952, p. 668-673.

[55] Manual unic, apărut sub egida Ministerului Educaţiei şi Învăţământului, Editura Didactică şi Pedagogică, p. 93, 97, 98.

[56] "Cuvântarea la sesiunea solemnă a Comitetului Central al PCR şi a Marii Adunări Naţionale..." la 22 august 1984 în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 27, Bucureşti 1984, Editura Politică, p. 429.

[57] Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti 1983, p. 128.

[58] Pentru a nu trece numele mareşalului pe copertă, titlul volumului are o formulare întortocheată: *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 11-17.

[59] Eduard Mezincescu, *Mareşalul Antonescu şi catastrofa României*, Editura Artemis, Bucureşti 1993, p. 9., cf. p. 11.

[60] *ibidem*, p. 23.

[61] Radu Florian, *Regimul antonescian: istorie şi mistificare. Răspuns adulatorilor lui Antonescu*, în "Societate şi Cultură. Noua alternativă" 1/1994, Bucureşti, p. 3-15, citatul la pag. 15.

[62] Vezi lista guvernului în *Enciclopedia Partidelor Politice*, p. 272-273.

[63] Florică Ţenescu, fost şef al Statului Major General; Constantin Ilasievici; Gheorghe Argeşeanu, fost prim ministru; Ion Ilcuşu, fost ministru; Gheorghe Mihail; Grigore Cornicioiu; Victor Dombrowschi; Ion Bengliu comandantul şef al Jandarmeriei; Gheorghe Liceanu; Constantin Atanasescu; amiral Petre Bărbuneanu: Petre Otu, *Septembrie 1940 - ianuarie 1941, Armata în statul naţional legionar* în "Magazin istoric", 7, 1997, p. 28.

[64] Petre Otu, *Armata în "Statul Naţional Legionar". Preliminarii*, în "Magazin istoric", 6, 1997, p. 37-41 şi 47. Toate citatele în continuare sunt date din acest studiu, cel dintâi care examinează raporturile dintre armată şi legiune.

[65] Petru Otu, *op.cit.*

[66] Petru Otu, *op.cit.*, p. 47.

[67] Petru Otu, *Septembrie 1940-ianuarie 1941, Armata în Statul Naţional Legionar*, în "Magazin istoric" nr. 7/1997, p. 30.

[68] *ibidem*, p. 31.

[69] *Procesul Mareşalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 196-197.

[70] *ibidem*, p. 198, cf. A. Simion, *op.cit.*, p. 18.

RAPORTURILE ROMÂNIEI CU AL TREILEA REICH (septembrie 1940 – august 1944)

Motto:

"Neputând conta pe Anglia şi neputând merge alături de Soviete, Germania era singura forţă pe care ne puteam rezema atât în ce priveşte sprijinul politic şi economic, cât şi în ce priveşte posibilităţile de a ne crea o reală putere armată pe care s-o folosim la momentul potrivit, în modul cel mai corespunzător intereselor noastre".

Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului, în scrisoarea de răspuns către Constantin I.C. Brătianu, şeful Partidului Naţional Liberal, martie 1941

1. Raporturile cu Reich-ul înainte de 6 septembrie 1940

Când generalul Ion Antonescu a fost investit cu depline puteri (5 şi 6 septembrie 1940), raporturile României cu al Treilea Reich, cuprindeau următoarele principale elemente:

a) Orientarea prioritară spre Berlin, hotărâtă de regele Carol al II-lea şi consilierii săi, la finele lunii mai, şi mai ales în iulie-august 1940.

b) Cererea regelui Carol al II-lea adresată cancelarului Adolf Hitler, încă de la 2 iulie, de a trimite o misiune militară în România.

c) "Garantarea" integrităţii şi inviolabilităţii teritoriului statului român de către puterile Axei, odată cu "arbitrajul" de la Viena (30 august 1940).[1]

De ce o atare alegere?

O constantă a politicii externe româneşti în intervalul 1918-1939 a fost alinierea la politica Franţei şi Angliei şi a Ligii Naţiunilor a statelor care urmăreau consolidarea *statu quo*-ului teritorial consemnat în tratatele de pace din 1919-1920. Constituirea şi consolidrea Micii Înţelegeri (1920-1921 şi 1933)[2], ca şi a Înţelegerii Balcanice (1934)[3] se înscriau în aceeaşi orientare. La fel reluarea raporturilor diplomatice cu U.R.S.S. (1934) ca şi aderarea la Convenţia pentru definirea agresiunii (1933).

Această opţiune fundamentală a fost tot mai mult pusă la încercare de întreaga evoluţie a raporturilor dintre Reich-ul hitlerist, Franţa, Anglia şi U.R.S.S., mai ales începând cu 1936.

Tratatul de neagresiune dintre Germania şi Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, Protocolul adiţional secret (23 august 1939), Tratatul germano-sovietic de frontieră şi prietenie şi cele două Protocoale adiţionale germano-sovietice (toate semnate la Moscova la 28 septembrie 1939), au consemnat împărţirea Poloniei şi a sferei de interese între cele două mari puteri. Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Basarabia, intrau în aria de dominaţie a Moscovei[4].

De la 1 septembrie 1939 şi până la 22 iunie 1941, două mari puteri au săvârşit repetate acte de agresiune împotriva vecinilor ei: Reich-ul hitlerist şi Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice. Uniunea Sovietică a anexat pur şi simplu – prin forţa armelor, şantaj sau război direct – Estonia, Letonia şi Lituania, Carelia Finlandeză şi zona Petsamo (în urma războiului cu Finlanda noiembrie 1939-martie 1940), cât şi Basarabia şi nordul Bucovinei.

România a fost prinsă la mijloc între cele două puteri care hotărâseră şi puseseră în aplicare noile frontiere, din Finlanda şi până la gurile Dunării.

Forurile de decizie de la Bucureşti socotiseră că pot menţine ţara în neutralitate. Felul lor de a gândi era dominat de scenariul primului război mondial: război de poziţii, uzura reciprocă a adversarilor. Nici guvern, nici opoziţie nu au luat în considerare – era şi greu altfel – răsturnarea fulger a raporturilor de forţe şi eliminarea Franţei ca putere militară în mai-iunie 1940.[5]

A urmat agresiunea sovietică împotriva României, prin anexarea Basarabiei şi nordului Bucovinei (28 iunie 1940).

Guvernul de la Bucureşti a optat pentru cedările teritoriale cunoscute, cu scopul de a păstra statul, armata şi de a încerca, în împrejurări mai favorabile, refacerea hotarelor.

În vara anului 1940 neutralitatea nu mai era posibilă. Anglia lupta pentru supravieţuire. Reich-ul domina tot continentul, până la linia de împărţire convenită cu U.R.S.S.

Alinierea la Reich, hotărâtă de regele Carol al II-lea şi de guvern în iulie-august 1940 a fost determinată în primul rând de ţelul prioritar şi esenţial al păstrării statului român şi totodată ca o contrapondere faţă de U.R.S.S.

Cu atât mai mult cu cât Moscova a continuat ameninţarea militară împotriva României şi după anexara Basarabiei şi nordului Bucovinei, cât şi în toamna anului 1940.

Cu excepţia experimentului legionar (14 septembrie 1940-23 ianuarie 1941) România a cunoscut, între 23 ianuarie 1941 şi 23 august 1944, un regim autoritar în care întocmirile ei tradiţionale au fost păstrate, fireşte în condiţiile stării de război.

Din perspectiva românească, alianţa cu Reich-ul hitlerist a fost determinată de necesităţi stringente. Ea a durat atât timp cât Wehrmacht-ul oferea pavăza de care România avea neapărată nevoie faţă de U.R.S.S.

Prin mecanismul acestei alianţe, România a fost angrenată în conflictul mondial global, fără să mai poată da înapoi. De aceea începând din 1943 guvern şi opoziţie au început seria demersurilor ca să scoată România din Alianţa cu Axa, cu acceptarea condiţiilor – nici nu aveau de ales – formulate de U.R.S.S.

În concluzie: orientarea spre Berlin, invitarea unei "misiuni" militare germane în România şi aceptarea "garanţiilor" teritoriale "oferite" României de

Berlin şi Roma odată cu "arbitrajul" de la Viena (30 august 1940), toate aceste hotărâri au fost luate de regele Carol al II-lea şi de guvernul său înainte ca generalul Ion Antonescu să fi fost investit cu depline puteri şi să devină Conducătorul Statului (5 şi 6 septembrie 1940).

Felul de a gândi al factorilor de răspundere până la începutul lunii septembrie 1940, va fi sintetizat chiar de mareşalul Antonescu, la procesul său din mai 1946:

"România şi-a sprijinit politica ei şi graniţele ei, de la marele război (1916-1918 nota D.C.G.) şi până la catastrofa graniţelor din 1940, pe Franţa. Franţa căzuse. S-a sprijinit pe Mica Înţelegere, al cărui factor determinant era Cehoslovacia. Cehoslovacia căzuse. Căzu Cehoslovacia, căzu toată Mica înţelegere. S-a sprijinit pe Înţelegerea Balcanică. Înţelegerea Balcanică trădase interesele României... S-a sprijinit pe Polonia, Polonia era distrusă. S-a sprijinit pe Ţările Baltice, pe Finlanda. Ţările Baltice distruse, Finlanda în situaţiunea pe care o ştiţi..." În atari condiţii, "regele Carol, prin oamenii politici pe care-i avea la guvern s-a adresat Germaniei..."[6].

*

2. Raporturile cu Reich-ul în perioada septembrie 1940 – aprilie 1941

După învestirea sa în funcţia de Conducător al Statului, raporturile cu Berlinul cunosc dezvoltări suplimentare.

1) Declaraţia fermă a generalului Ion Antonescu în Consiliul de Miniştri din 18 septembrie 1940: "Noi ne-am aşezat pe Axa Roma-Berlin. Mergem sută în sută şi cu cea mai mare cinste în această direcţie. Am pornit aşa, nu ne mai uităm la dreapta sau la stânga".[7]

2) Intrarea "misiunii militare germane" în România. Primele unităţi ale Wehrmacht-ului sosesc la 10 octombrie 1940.[8]

3) Aderarea României la Pactul Tripartit, semnată de generalul Ion Antonescu la Berlin, la 23 noiembrie 1940.

Raţiunea aderării?

O spune Conducătorul statului român în martie 1941 când răspunde lui Constantin I.C. Brătianu, şeful Partidului Naţional Liberal:[9]

"În sectorul politic, ce ne interesează, avem de ales între Anglia, Rusia şi puterile Axei. Pe sprijinul Angliei nu putem conta în conjunctura politică actuală, fapt pe care îl afirmaţi şi dv. O politică alături de Anglia nu numai că nu ne-ar fi adus nici un sprijin real, dar ne-ar fi expus la primejdia prăbuşirii totale.[10]

"Politica alături de Rusia era o imposibilitate şi morală şi de fapt".

"*Neputând conta pe Anglia şi neputând merge alături de Soviete, Germania era singura forţă pe care ne puteam rezima* atât în ce priveşte sprijinul politic şi economic, cât şi în ce priveşte posibilităţile de a crea o reală putere armată, pe care s-o folosim la momentul potrivit, în modul cel mai corespunzător intereselor noastre (sublinierea D.C.G.).

"De aceea, atitudinea ce am adoptat a fost clară, lipsită de echivocuri: alianţă cu puterile Axei şi politică activă în cadrul acestei alianţe, în vederea realizării revendicărilor integrale ale poporului român."[11]

Acordarea la Pactul Tripartit (Germania, Italia şi Japonia, 27 septembrie 1940), a fost determinată şi de competiţia între Bucureşti şi Budapesta în raporturile lor cu Berlinul. Guvernul ungar semnase aderarea la Pact, la 20 noiembrie 1940. Cârmuirea de la Bucureşti a făcut acelaşi lucru – din raţiuni politice evidente – trei zile mai târziu.

O politică adoptată sub imperiul necesităţii. Ion Antonescu a fost persoana care, cu echipa sa, a pus în aplicare această opţiune.

O recunoaşte explicit Constantin I.C. Brătianu, într-o altă epistolă adresată Conducătorului, la 20 mai 1941:

"Vă reamintesc că, până la victoria Germaniei în contra Franţei, aţi fost[12] în aceleaşi simţăminte cu mine[13] în privinţa politicii noastre externe..."[14]

"Sunt însă dator" – continuă C.I.C. Brătianu – "să răspund la întrebarea ce îmi puneţi: dacă se poate face altă poltică decât cea actuală?"

"Există o concordanţă de vederi între «toţi bunii români» pentru «scopurile finale», anume: reintegrarea hotarelor, restabilirea situaţiei economice şi «curăţirea atmosferei viciate de regimul trecut.»"

"Din aceste puncte de vedere, *toţi trebuie să vă dea sprijinul lor, chiar când nu-l cereţi*" (sublinierea D.C.G.).

Poate fi realizată reintegrarea graniţelor cu ajutorul Reich-ului?

Constantin I.C. Brătianu răspunde negativ. Fiindcă politica Berlinului a dus – în convenienţă cu Moscova – la pierderile teritoriale din 1940.

Care sunt perspectivele în mai 1941? Liderul Partidului Naţional Liberal constată:

a) "Recunosc, tocmai pentru că sunt de bună credinţă, că nu ne putem opune astăzi politicii germane, pentru că această ţară este stăpână azi...";

b) "... să nu exagerăm şi să avem încredere limitată în făgăduielile ce ni se fac...";

c) o schimbare a regimului în România "este imposibilă în situaţia de azi... sunteţi singura persoană[15] care poate inspira încredere conducătorilor celor două dictaturi din Europa."[16]

d) "Războiul nu s-a sfârşit. El devine mondial.

Statele Unite sunt cea mai mare putere din lume. De aceea v-am sfătuit să nu puneţi toate speranţele dv. pe o singură carte".[17]

Se mai putea da înapoi în primăvara anului 1941? În ce măsură o negociere cu cancelarul Reich-ului era posibilă? Putea conducerea de la Bucureşti să pună anume condiţii în raporturile cu Berlinul? Sunt întrebări la care cei doi interlocutori, C.I.C. Brătianu şi Ion Antonescu, nu răspund nici măcar indirect.

Oricum, şeful Partidului Naţional Liberal formula astfel principiile politicii tradiţionale a României. La fiecare schimbare esenţială a raportului de forţe în Europa, ţara avea nevoie de:

– o echipă anume pentru faza respectivă;

– o formaţiune de rezervă pentru viitoarele evoluţii. În cazul de faţă, opoziţia formată din Partidele Naţional Liberal şi Naţional Ţărănist.

Între Guvern şi "opoziţie" schimbul de păreri, critic şi polemic va continua până în primăvara lui 1944.

4) În februarie-martie 1941, formaţiuni ale Wehrmacht-ului trec în tranzit prin România în direcţia Bulgaria-Grecia. Adolf Hitler se pregătea să vină în ajutorul lui Benito Mussolini a cărui agresiune împotriva Greciei eşuase, cu toată superioritatea numerică şi de armament a trupelor italiene.

Generalul Ion Antonescu nu participă la agresiunea Axei împotriva Iugoslaviei şi nici la împărţirea teritoriului ei (aprilie 1941). Formulează o singură condiţie, acceptată de Berlin: Ungaria să nu anexeze Banatul sârbesc.

3. Raporturile cu Reich-ul de la 22 iunie 1941

Faza decisivă a raporturilor cu al Treilea Reich începe odată cu participarea armatei române la atacul împotriva U.R.S.S.[18]

Motivarea acestei participări? Eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, anexate prin forţă de U.R.S.S. în iunie 1940. România îşi relua teritoriul ce aparţinuse Moldovei încă din sec. XIV.

Înaintarea unităţilor române la răsărit de Nistru a fost determinată de o serie de factori. Din această cauză, Marea Britanie declară război României în decembrie 1941.[19]

Iar aderarea la Pactul tripartit obligă guvernul Ion Antonescu să declare război Statelor Unite ale Americii, tot în decembrie 1941[20]. Abia la 4 iunie 1942, preşedintele Franklin Delano Roosevelt ia oficial act de starea de război dintre cele două state.

În acest fel România este angrenată în conflictul mondial care cuprinsese Europa, U.R.S.S., Statele Unite ale Americii şi Japonia, inclusiv ariile Atlanticului şi Pacificului.

Într-o atare confruntare globală, interesele proprii ale naţiunilor medii şi mici abia dacă mai erau luate în discuţie. Londra şi Washington-ul vor trece şi peste integritatea teritorială a Poloniei, în graniţele ei din 1939. Vor accepta încorporarea prin forţă, în U.R.S.S., a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei. Vor fi de acord ca întreaga Europă de Centru, Est şi Sud Est (cu excepţia Greciei) să devină zona exclusivă de operaţiuni a Armatei Roşii. Se vor înclina în faţa faptului împlinit, sovietizarea statelor din această parte a Europei.

Prin implicarea României în conflictul global, cârmuirea Ion Antonescu era prinsă într-un angrenaj cu un spaţiu de manevră extrem de redus.

Mareşalul Ion Antonescu, militar de incontestabilă capacitate, a intuit, încă din noiembrie 1941, că Wehrmacht-ul se îndreaptă spre pierderea războiului.[21]. În 1942-1943 nu avea altă alegere, decât să continue alături de Berlin.

"Opoziţia" internă – conducerea Partidului Naţional Ţărănesc şi a celui Liberal – îi reamintesc, periodic, să nu se lase vârât tot mai mult în conflict, să readucă trupele în ţară. Sfaturi, îndemnuri, critici – uşor de formulat când nu ai de fel răspunderea guvernării. Mareşalul le răspunde din când în când, în termeni emoţionali şi fără menajamente.

Guvern şi opoziţie îşi definesc şi îşi apără astfel poziţiile.

După Stalingrad, ambele părţi tatonează ieşirea României din alianţa cu Reich-ul. Lucrează în paralel şi adesea concomitent. Guvernul Antonescu prin reprezentanţele sale diplomatice în capitalele ţărilor neutre – Berna, Madrid, Lisabona, Ankara, ulterior Stockholm, unde tratează direct cu diplomaţi sovietici. Liderul P.N.Ţ., Iuliu Maniu, în consens cu Constantin I.C. Brătianu, prin mesaje şi unii emisari. Între guvern şi opoziţie există un fel de colaborare tacită. Dar cele două părţi când se distanţează, când se apropie una de alta. După cum aveau loc şi inevitabilele confruntări personale şi de culise între participanţii din ambele tabere.[22]

Reacţiile Berlinului nu întârzie. "Tatonările" sunt urmărite cu atenţie.

Klessheim, 12-13 aprilie 1943. A opta întrevedere Antonescu-Hitler.[23]

Cancelarul Germaniei dă citire informaţiilor despre sondajele de pace întreprinse de Mihai Antonescu, începând din ianuarie 1943, la Ankara, Madrid, Berna, Vatican, Lisabona: declaraţii, afirmaţii, acţiuni, informaţii strict autentice. Se adresează mareşalului Antonescu pentru explicaţii.

Conducătorul statului român răspunde de îndată: "E foarte mirat de cele auzite şi profund impresionat de cele comunicate"... Întreaga "naţiune română îl sprijină acum mai mult decât oricând"; "nu permite nimănui să ducă o altfel de politică decât aceea pe care el (Antonescu) o consideră cea mai bună, în interesul ţării sale şi al Europei". România va continua alături de Germania. Curtea regală nu are nici o influenţă asupra politicii. Opoziţia, în special Maniu, "nu contează". "Totuşi *el (Antonescu) nu se poate atinge de Maniu*, deoarece el (Antonescu) îşi cunoaşte poporul şi nu doreşte ca prin măsuri luate împotriva lui Maniu să facă o jertfă din acest om înaintat în vârstă şi cu idei negative, dându-i prin aceasta ceea ce dorea de mult să obţină".

Cât despre Mihai Antonescu este "de neconceput ... să fi încercat vreodată să încheie pace sau să ceară ajutor de la americani sau alte state, căci el (Mareşalul) nu ar putea suporta alături de el pe nimeni care ar fi neloial Germaniei."

Cancelarul Adolf Hitler s-a mulţumit cu aceste explicaţii. În primăvara lui 1943, socotea probabil nepotrivit să forţeze relaţiile sale cu mareşalul. După o întrerupere pro forma, Mihai Antonescu revine ca titular al Ministerului Afacerilor Externe al României.

În toamna 1943, sporesc dificultăţile în relaţiile româno-germane. Înaintarea sovietică atinsese linia Niprului. La 25 octombrie 1943, cancelarul Hitler cere mareşalului Antonescu o mai mare participare pe frontul de Est: "Fiecare divizie ce poate pune România *acum* la dispoziţie, îmi dă posibilitatea de a elibera divizii germane pentru contraatac, ceeace poate fi, eventual de importanţă hotărâtoare pentru restabilirea situaţiei pe cursul inferior al Niprului."[24]

După trei săptămâni, la 15 noiembrie, mareşalul Antonescu răspunde.[25] Reaminteşte contribuţia militară şi pierderile grele ale armatei române din 1941 până în 1943. Cere să i se pună la dispoziţie "un minimum de arme ... şi un minimum de dotare." "În afară de unele materiale ce au fost trimise direct unităţilor din Crimeea şi Cuban, *tot restul trimis armatei noastre este cu totul*

insuficient şi fără nici o valoare" (sublinierea D.C.G.). "A angaja acum noi unităţi române" – continuă mareşalul Antonescu – "înseamnă *mai curând să îngroşăm nefolositor valurile pierderilor, decât să contribuim efectiv la îmbunătăţirea situaţiei frontului.*" (sublinierea D.C.G.)

Antonescu cere, de asemenea, *retragerea diviziilor româneşti din Crimeea*: "sunt cele mai bune divizii de vânători de munte". Cum Frontul sovietic se apropie de România, toate trupele se cuvin concentrate "pe linia de graniţă", pentru a nu le risipi "în afară şi a le pierde cu anticipaţie".

Mareşalul a refuzat net cererea cancelarului Adolf Hitler. Acesta a acceptat faptul ca atare.

Colaborarea economică

În colaborarea economică a României cu Reich-ul, guvernul Ion Antonescu a aplicat câteva principii directoare:

– Exporturile spre Germania se fac numai după asigurarea consumului intern.

– Schimburi la preţuri fixe; un spor de preţ dintr-o parte se compensează cu un spor corespunzător de cealaltă parte.

– În acoperirea exporturilor se primesc în contrapartidă unelte agricole, maşini, piese de schimb.

– Petrol se livrează pe armament.

– Efortul net de finanţare al acestor schimburi se acoperă cu aur şi devize libere.[26]

Rezultatele acestei politici au fost următoarele:

a) Export de cereale pe anii 1941 – august 1944, cumulat: 85 000 vagoane (a 10 tone); exportul obişnuit al României în anii '30: între 100 000 şi 300 000 vagoane anual; livrări pe 9 luni către U.R.S.S. (după 23 august 1944): 63 000 vagoane!

b) Export lemn: sub 10 000 vagoane anual, faţă de 50 000-100 000, cifra normală înainte de război.

c) Petrol: exportat în jur de 3 000 000 tone pe an, iar în 1944 – 1 400 000 tone; consumul intern a crescut (1941-1944), de la 1 700 000 tone la 2 500 000 tone pe an.

d) Importuri: cocs, fier, vehicule, culori, lacuri, ceramică, în cantităţi ce au depăşit cuantumurile din anii '30, plus cauciuc sintetic.

e) Soldurile balanţei de plăţi cu Germania pe 1941, 1942 şi 1943: importurile depăşesc exporturile cu 16 miliarde lei.

f) Aur şi devize liber convertibile primite din străinătate: circa 11 vagoane (din care 8 1/2 din Reich). Stocul Băncii Naţionale a României a sporit de la 13 1/2 la 24 1/2 vagoane aur.[27]

g) Armamentul importat din Germania în 1943 şi 1944 a fost folosit pentru dotarea unităţilor române care au luptat pe frontul de Vest, împotriva Reich-ului.[28]

h) Finanţarea cheltuielilor armatei germane din România a fost acoperită, în final, de statul german, nu de cel român.[29]

Atitudinea fermă a guvernului Antonescu este confirmată chiar de cancelarul Reich-ului. La 15 decembrie 1943, el răspunde de fapt la scrisoarea

mareşalului din 15 noiembrie. Se ocupă pe larg de "latura comercială a relaţiilor Germaniei cu România".[30]

"... Singura rugăminte pe care o adresez aliaţilor noştri este ca şi ei să vadă în contribuţia lor materială nu un moment primordial economic, ci o *contribuţie la lupta de care se achită prin petrol, cereale şi alte materii prime*, în loc de grenade, mitraliere, tunuri şi tancuri".

Führer-ul constată "cu adâncă mâhnire" dificultăţile foarte mari pe care reprezentantul Reich-ului, dr. Carl Clodius, le întâmpină în negocierile economice purtate la Bucureşti[31]. Adaugă: "Fiecare tonă de petrol care va putea fi economisită în România va reprezenta un sprijin pentru războiul purtat de Germania..., fiecare tonă de cereale care zace undeva în vreo şură fără a aduce foloase, este o crimă împotriva luptei noastre comune".

Mareşalul rămâne pe poziţiile sale. Exportul de petrol şi cereale trebuie compensat cu armament, mărfuri industriale sau plătit în aur. În plus, cheltuielile întreţinerii unităţilor Wehrmacht-ului în România se cuveneau suportate de Berlin.

La ultima întrevedere cu mareşalul Antonescu – 5 august 1944 – cancelarul Reich-ului declară că este "înjositor şi insuportabil" pentru dânsul să afle mereu că nu se găsesc sumele necesare în lei pentru armata germană din România.[32] Să nu se mai pună "accentul pe considerente pur economice", ci pe război "care trebuie câştigat cu orice preţ"; nevoile unei armate aliate[33], aflată în luptă "nu pot fi reglementate printr-un tratat comercial"

O confirmare – neaşteptată într-un fel – a stării de facto a societăţii româneşti, după aproape patru ani de colaborare economică cu al Treilea Reich, vine din partea conducerii sovietice. Este consemnată de un observator independent.

La 11 noiembrie 1944, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, George Kennan trimite Departamentului de Stat o evaluare a factorilor, "care au determinat atitudinea sovietică faţă de România".

Aceştia erau:

a) resentimentul faţă de participarea trupelor române la invazia Ucrainei şi "în special" faţă de administrarea Transnistriei de către autorităţile de la Bucureşti;

b) originea "ne-slavă" a românilor;

c) "Dispreţul rusesc" faţă de înalta societate românească, considerată "lipsită de principii, înclinată spre huzur şi coruptă";

d) "Faptul că românii nu au aclamat Armata Roşie şi nu au arătat nici un semn de afecţiune faţă de ea";

e) "Resentimentul şi gelozia pentru prosperitatea relativă de care au văzut ruşii că s-a bucurat România în timpul ocupaţiei naziste; o prosperitate ofensatoare pentru ruşi, întrucât contrazice propaganda lor privind mizeria popoarelor din Europa ocupată; o provocare la adresa concepţiei lor că standardul de viaţă din ţările învinse nu ar trebui să fie superior celui din Uniunea Sovietică." (sublinierea D.C.G.);

f) Hotărârea sovietelor de a lua cât mai mult "sub formă de bunuri şi servicii" din teritoriile foste inamice.[34]

Analiza diplomatului american, (îndeosebi punctele *a* şi *e*), cuprinde şi două componente principale ale raporturilor româno-germane sub cârmuirea lui Ion Antonescu.

Câteva date privind economia românească în 1943[35]

În 1943-1944, diplomaţi-analişti americani şi britanici urmăreau îndeaproape evoluţiile economiei româneşti. Ei confirmă funcţionarea efectivă, satisfăcătoare chiar în unele sectoare, a acestei economii, cu toate greutăţile stării de război. Pentru 1943, datele înregistrate de aceşti observatori dinafară sunt după cum urmează:

Însămânţări
(inclusiv Basarabia şi nordul Bucovinei)
Hectare

Produsul	Plan	Realizat
Grâu	2 927 700	2 991 917
Orz	1 210 677	1 155 384
Ovăz	640 388	656 290
Mei	86 782	64 290
Orez	4 307	2 370
Porumb	3 838 190	4 129 619
Rapiţă	57 393	29 135
Floarea-soarelui	331 335	353 340
Ricin	4 990	1 312
Alte plante oleaginoase	14 450	8 264
Cânepă	125 400	80 026
In	62 700	38 572
Bumbac	100 000	27 448

În 1942 au fost importate din al Treilea Reich: 2 814 tractoare cu pluguri, 40 000 pluguri pentru tracţiune animală (căutate de micile gospodării ţărăneşti), 1 500 semănătoare, 2 230 secerătoare, 30 500 prăşitoare şi 9 200 grape. Numărul tractoarelor crescuse astfel de la 3 296 în 1940 la 8 250 în toamna lui 1943.

În 1943 fuseseră făcute noi comenzi de utilaj agricol fabricat în Germania şi anume: tractoare cu pluguri – 3 870; pluguri pentru tracţiune animală – 70 850; semănătoare – 5 600; secerătoare – 2 800; prăşitoare – 40 500 şi grape – 14.800. (Nu am găsit date privind îndeplinirea acestor comenzi).

Războiul înghiţea şi tot mai mulţi bani; de unde şi creşterea circulaţiei fiduciare: 42 miliarde lei între 31 decembrie 1942 şi 31 decembrie 1943 (circa 36%, atingând un plafon de aproximativ 159 miliarde). Fenomenul se înregistrează şi în alte ţări: Ungaria – 40%; Germania – 38%; Elveţia (ţară neutră) – 16%; Suedia şi Portugalia – 12% (idem).

Creşterea preţurilor cu amănuntul a urmat ca un corolar inevitabil.

Iată câteva exemple:

Preţurile în lei

Produsul	UM	August 1939	Decembrie 1942	Octombrie 1943	(Indexul creşterii preţurilor, Oct. 1943 (aug. 1939 = 100)
Vegetale					
Pâine neagră	1 kg	6	90	84	1400
Făină	1 kg	11	220	110	1000
Mălai	1 kg	6	60	38	633
Zahăr tos	1 kg	32	500	400	1250
Ulei floarea soarelui	1 litru	36	350	277	770
Oţet	1 litru	13	63	80	615
Fasole boabe	1 kg	17	28	26	153
Ceapă	1 kg	3	38	20	633
Cartofi	1 kg	4	26	12	300
Orez	1 kg	35	420	364	1040
Produse animale					
Carne de vacă	1 kg	26	160	300	1154
Slănină	1 kg	52	350	350	673
Lapte	1 litru	10	60	82	820
Unt	1 kg	105	800	720	686
Brânză telemea	1 kg	48	400	380	790
Ouă	1 buc.	2	12	12	600
Peşte (crap)	1 kg	40	130	200	500
Pui vii	1 1/2 kg	65	330	500	769
Petrolifere şi combustibil					
Benzină	1 litru	12	30	30	250
Spirt lampant	1 litru	32	88	180	562
Lemne de foc	1000 kg	920	4500	5500	599
Îmbrăcăminte etc.					
Îmbrăcăminte (stofă)	1 metru	725	7000	12000	1655
Încălţăminte bărbaţi,	1 pereche	725	9000	15000	2062
Ciorapi bărbaţi	1 pereche	40	300	450	1125
Ciorapi femei	1 pereche	100	500	700	700
Fibre sintetice	1 metru	85	400	540	635
Bumbăcărie	1 metru	35	500	1000	2857
Aţă	1 mosor	12	80	140	1167
Săpun	1 kg	30	145	189	630

Calculând aceste preţuri pentru o familie de cinci persoane, creşterea preţurilor între august 1930 (= 100) şi decembrie 1943 a fost de: 807% la produse vegetale; 568,9% la cele animale; 466% la combustibili; 939,1% la îmbrăcăminte. Indexul general la aceste patru categorii de produse la preţurile pieţei, marca o creşere de 744,2% în decembrie 1943 faţă de august 1939. La preţurile oficiale, acelaşi index cobora la 432,8%. Realitatea pentru unele produse alimentare, cel puţin, era mai aproape de indexul oficial, deoarece respectivele produse erau cartelate şi ca atare vândute la preţurile oficiale (vezi mai jos). Dar mâncare se găsea şi era mai ieftină chiar în toamna 1943, comparativ cu decembrie 1942. Cauza: recolta foarte bună din 1943. Pâine albă se vindea "la liber" în toamna anului 1943.

Oamenii "de acasă", alături de nenorocirile repetate ale războiului, de cei căzuţi sau dispăruţi pe front, de greutăţile cotidiene, îşi vedeau de treburi.

"La toată lumea pe care o întâlnesc la Craiova – notează cărturarul Constantin Rădulescu-Motru la 14 august 1943 – vezi în atitudine o linişte de suflet îngerească. Cu toate veştile pesimiste care circulă, se pare că România n-ar fi ameninţată de nici un pericol. Să fie aceasta un semn de încredere, sau semn de inconştienţă? *În trenul care m-a înapoiat la Butoieşti, lumea nu vorbea decât de petreceri, de nunţi şi de băi...*"

Era, poate, şi o reacţie instinctivă, spontană, din dorinţa de a continua o viaţă normală în faţa atâtor primejdii şi necunoscute şi a frontului ce se apropia de hotarele ţării. *Mâncare însă se găsea – cel puţin alimentele de bază.* Într-o Europă ocupată, cu hrana extrem de raţionalizată, cu zeci de milioane de oameni la limita subzistenţei, România constituia o excepţie. Ceea ce va mări resentimentele Sovietelor în toamna lui 1944, aşa cum subliniază şi ambasadorul S.U.A. (vezi mai sus).

De altfel, *situaţia alimentară a populaţiei din Bucureşti a fost analizată, la Londra în mai 1944*, cu următoarele rezultate:

Raţiile săptămânale în Bucureşti
(în grame)

Alimentele	1942 vara	1943 noiembrie	1944 mai	Consumul ante 1939 per capita
Cereale				
Consumatori obişnuiţi	750	2 100*	2 100	–
a) pâine	1 600	–	–	–
b) mălai				
Muncitori (munci grele)	1 500	–	4 200	3 845
a) pâine	3 200	–		2 700
b) mălai		500**		577
Carne	250	250	250	630
Grăsimi, uleiuri vegetale	350***	150	375	154
Zahăr	150		300	

* pâine neagră; pâinea albă, chiflele şi franzelele se vindeau la liber.
** carne de vacă şi porc; carnea de viţel, oaie şi miel nu era raţionalizată.
*** cifra include unt, margarină, slănină şi ulei vegetal.

De menţionat că laptele, brânzeturile, ouăle, păsările, zarzavaturile şi fructele nu au fost raţionalizate în anii 1941 şi până în iulie 1944. Evident nu au fost totdeauna în cantităţi suficiente pentru a fi cumpărate la peţurile "oficiale". Uneori, mai ales laptele şi brânzeturile erau vândute "la negru" la preţuri sensibil mai mari decât cele "oficiale".

Merită amintit calculul, făcut tot la Londra, (mai 1944), privind consumul unor alimente, per capita, în România, în intervalul august 1942 – august 1943:

Kilograme pe cap de locuitor, pe an, Calcul estimativ aproximativ

Alimentele	Cantităţi	
Grâu şi secară	86,0	
Porumb	143,0	
Cartofi	43,0	
Zahăr	6,2	
Carne	15,0	Cantităţile indicate la
Lapte (litri)	70,0	peşte, brânzeturi, ridică
Unt	1,0	semne de întrebare,
Untdelemn (litri)	3,1	fiind probabil sub
Untură	4,0	realitate
Ouă (bucăţi)	77,0	
Peşte	1,5	
Brânzeturi	1,0	
Fasole, seminţe	10,0	
Vin (litri)	40,0	

Nu dispunem de date comparative pentru anii dinainte de 1940.

La cantităţile arătate mai sus, corespund 2 250 calorii pe zi. În urma recoltei foarte bune din 1943, caloriile au crescut la circa 2 600 pe zi.[36] Înaintarea frontului chiar pe teritoriul României, va schimba datele pentru primele şapte luni ale anului 1944.

Folosind relaţiile speciale existente, capitalul nominal german şi-a mărit participarea în economia românească. În 1938, însuma 1 290 200 000 lei (26 companii). În 1943, capitolul nominal german urcă la 6 495 200 000 lei cu 62 companii din care: 24 petroliere; 12 metalurgice; 4 bănci; 4 asigurări; 6 transporturi; 10 diverse. La acestea se adaugă 105 companii mixte germano-române (create între 1940 şi septembrie 1943) cu un capital nominal de 879 100 000 lei [37].

*

A fost România o ţară ocupată de trupele Reich-ului între octombrie 1940 şi august 1944?

România a avut un statut special în Europa celui de-al Treilea Reich. Trupele germane s-au aflat pe teritoriul românesc ca aliate, nu ca ocupanţi. Chiar dacă

misiunea lor *de facto* era exercitarea unui control preventiv asupra guvernului Antonescu.

Participarea unităţilor române dincolo de Nistru la agresiunea împotriva U.R.S.S. a avut un rezultat semnificativ din perspectiva intereselor permanente ale României, anume: *păstrarea autonomiei statului român în raporturile sale cu Berlinul*. Această autonomie a făcut posibilă întoarcerea armelor şi a alianţelor în august 1944.

De ce n-a încercat cancelarul Adolf Hitler să exercite mai multe presiuni asupra mareşalului Ion Antonescu?

Iniţial în 1941-1942, cooperarea politică şi militară a mers în condiţii "normale". Erau anii când Wehrmacht-ul deţinea iniţiativa. După Stalingrad, Führer-ul avea, mai mult decât înainte, nevoie de aportul unităţilor române. Relaţiile personale dintre cancelarul Reich-ului şi Conducătorul României au contribuit şi ele – după toate probabilităţile – la păstrarea statutului special al ţării în aria dominată de Reich.

La 26 ianuarie 1944 a început elaborarea planului Margareta II de ocupare militară a României de către unităţile Wehrmacht-ului.[38] După întrevederea Antonescu-Klessheim din 28 februarie, Führer-ul a dat dispoziţii ca operaţiunea Margareta II, să fie oprită.[39]

Ultima întrevedere a celor doi lideri, la 5 august 1944, la Wolfschanze, arată şi stadiul la care ajunseseră relaţiile dintre ei şi implicit dintre cele două state.

În relatarea interpretului oficial Paul Schmidt:

"(Führer-ul) poate declara, în mod formal, că Germania nu va părăsi pe nici un aliat, trebuie însă să ceară din partea fiecărui aliat un răspuns lămurit la întrebarea dacă el e gata într-adevăr să lupte până la capăt."[40]

Mareşalul:

"Fuhrer-ul, uitându-se drept în ochii mei, mi-a spus în mod cu totul intempestiv ... că vrea să ştie atunci, deci imediat, dacă România şi, în special conducătorul ei, mareşalul Antonescu, sunt decişi să urmeze până la sfârşit Germania".[41]

Ion Antonescu, un moment descumpănit, a pus patru întrebări prealabile:

1. Care sunt intenţiile Înaltului Comandament German privind sectorul sudic al frontului de Est, adică menţinerea liniei existente în Basarabia şi Moldova: "... am adăugat că nu putem conta numai pe ceeace voim noi să facem".

2. Cum putem face faţă atacurilor aeriene masive – mai ales din partea aviaţiei americane – începute din luna aprilie? Şi ca număr de avioane şi ca tehnică România este cu totul în inferioritate.

"Am conchis că dacă Germania nu ne dă posibilitatea ca să ne apărăm, România nu poate păstra această poziţie la infinit, deoarece ar duce-o la o totală catastrofă".

3. Ce se întâmplă dacă Turcia[42] deschide strâmtorile pentru flota Aliaţilor.

4. "Atitudinea viitoare a Ungariei".[43]

Răspunsurile cancelarului Adolf Hitler au fost destul de încâlcite şi neconvingătoare. Întrevederea s-a întrerupt după circa cinci ore fără să se ajungă la vreo concluzie practică, cu următoarele declaraţii: (în versiunea Paul Schmidt).

Führerul: "... i-a subliniat din nou comunitatea soartei Germaniei şi a aliaţilor ei, care în baza încrederii reciproce, trebuie să ducă la o comunitate de luptă absolută".

Antonescu: "... nici un aliat al Germaniei nu este atât de loial ca România. Ea va rămâne de partea Germaniei şi va fi ultima care va părăsi Reich-ul pentru că ştie că sfârşitul Germaniei înseamnă şi sfârşitul României".[44]

Dincolo de atari declaraţii, starea de spirit a mareşalului era alta. Depărtându-se de baraca unde avuseseră loc discuţiile, aflat în aer liber, pe o peluză întinsă, se adresează – cu voce iritată – generalului Titus Gârbea şi ambasadorului României la Berlin Ion Gheorghe: "Ce sunt violenţele acestea de limbaj? Domnule! Domnule! Aceştia sunt gangsteri, domnule! .. Domnule! Gangsteri domnule! Să mă sinucid cu ţara, pentru el?! ... Pentru o cauză care acum e pierdută?..."[45]

Ambasadorul Ion Gheorghe, deşi are convingerea că războiul este pierdut, susţine ca România "să cadă onorabil alături de Germania".

Generalul Titus Gârbea s-a pronunţat ca acum "să cerem aliaţilor armistiţiu şi pacea".

Adaugă Titus Gârbea: "Mareşalul Antonescu tăcea adânc, dar înţelegea că nu este altă soluţie şi se întreba: «Dar pot s-o fac? Cum pot s-o fac?»".[46]

4. A fost Ion Antonescu "al treilea om al Axei"? *Mareşalul a fost, de fapt, omul ţării sale.* A luat conducerea într-un moment când niciunul din liderii politici ai României n-a voit să preia guvernul. A condus echipa necesară împrejurărilor anilor 1941-1944. Are meritul, în condiţiile limită ale celui de-al doilea război mondial, de a fi păstrat autonomia statului român cu întocmirile şi instituţiile sale fundamentale. Are meritul de a fi salvat de la "Soluţia finală" viaţa a peste 300 000 de evrei din România. Împarte răspunderea deportării evreilor basarabeni şi bucovineni în Transnistria, din care, cel puţin 108 710 au pierit.* Poartă răspunderea războiului. A avut sprijinul covârşitoarei majorităţi a opiniei publice pentru intrarea în război şi eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, invadate de U.R.S.S. în iunie 1940. Anevoie de spus dacă ar fi putut evita trimiterea trupelor române la răsărit de Nistru. Răspunsul pare mai curând că nu mai avea de ales. Odată intraţi în acţiune pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, continuarea devenea inevitabilă.[47]

Până miercuri 23 august 1944, orele 16-17, gândul mareşalului Ion Antonescu a rămas împărţit între imperativele situaţiei militare, prioritatea absolută a unei soluţii politice şi cuvântul său de ostaş.

NOTE

[1] Vezi mai sus, capitolul "Pierderile teritoriale impuse României în 1940".

[2] România, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia).

[3] România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia.

[4] Toate textele în Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop-Molotov*, p. 108-111, 117-120.

[5] Mai pe larg, în capitolele I şi II ale prezentului volum.

[6] O nuanţată şi cumpănită analiză a politicii Finlandei şi României în 1939-1940, în Larry L. Watts, *Incompatible Alliances: small states of Central*

* la care se adaugă victimele dintre evreii locuitori în Transnistria.

Europe during World War II, în volumul *Romania and World War II – România şi cel de-al doilea război mondial*, Editor Kurt W. Treptow, The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Iaşi, 1996, p. 87-106. Citatul din Ion Antonescu în volumul: *Procesul mareşalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 200.

[7] *Pe marginea prăpastiei 21-23 ianuarie 1941*, vol. I, p. 90.

[8] Vezi mai sus, cap. III, Statul Naţional legionar.

[9] Generalul Antonescu răspundea la scrisorile lui C.I.C. Brătianu din 18 decembrie 1940, 14 şi 21 februarie 1941.

[10] Altfel spus, rezistenţa armată faţă de U.R.S.S., Ungaria şi Bulgaria, sprijinite de Reich, ar fi dus, inevitabil, la dezmembrarea României.

[11] *Epistolarul infernului*, p. 95.

[12] Generalul Ion Antonescu.

[13] C.I.C. Brătianu.

[14] România alături de Anglia şi Franţa; scrisoarea în *Epistolarul infernului*, p. 103-140.

[15] Generalul Ion Antonescu.

[16] Cancelarului Adolf Hitler şi ducelui Benito Mussolini.

[17] Adică pe alianţa cu Reich-ul.

[18] Vezi în continuare capitolul VI: "Participarea României la război..."

[19] *ibidem*.

[20] *ibidem*.

[21] *ibidem*.

[22] O analiză sintetică a acestei tatonări în Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române, 1938-1944*, ediţie de Stelian Neagoe, Ed. Humanitas, Bucureşti 1994, p. 205-239, cap. "Adâncirea divergenţelor dintre Germania şi România 1943-1944"; De asemenea în: A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, p. 225-414; Gheorghe Barbu, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, ediţie de V.F. Dobrinescu, traducere Sanda Maria Ardeleanu şi Mihail Constantin Ardeleanu, Institutul European, Iaşi 1992, cap. VII şi VIII, p. 86-139. Gh. Buzatu, *România şi Războiul mondial din 1939-1945*, Iaşi 1995, Cap. 3, "Contradicţii diplomatice româno-germane, p. 120-131.Vezi şi capitolul *August 1944*, în volumul de faţă.

[23] Traducerea românească a notelor de convorbiri în *Antonescu-Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite, 1940-1944*, ediţie de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ştefan Lache, Editura Cozia, Bucureşti 1991, vol. II, p. 63-84. Citatele se dau, în continuare, din aceste două note de convorbiri din 12 şi 13 aprilie 1943.

[24] *Antonescu-Hitler. Corespondenţă*, vol. II, p. 120-121.

[25] *ibidem*, p. 122-128.

[26] Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, ediţie de Marin Diaconu, Editura Humanitas, Bucureşti 1992, p. 67-68. Mircea Vulcănescu, sociolog şi economist, a fost subsecretar de Stat la Finanţe din ianuarie 1941 şi până în august 1944. A fost condamnat la 8 ani temniţă grea pentru a fi participat la guvernul mareşalului Antonescu. A murit în închisoarea Aiud în 1952. "Ultimul cuvânt" reprezintă apărarea sa în faţa Tribunalului care l-a condamnat. Vulcănescu dovedeşte, cu date precise, că interesele economice de bază ale României faţă de al Treilea Reich au fost urmărite consecvent şi cu bune rezultate.

[27] Mircea Vulcănescu, *op.cit.*, p. 68-72.

[28] *ibidem*, p. 75, 77, 79, 82-83.

[29] *ibidem*, p. 93-118. Pentru relaţiile economice germano-române, Andreas Hillgruber, *op.cit.*, p. 240-248.

[30] Antonescu-Hilter, *Corespondenţă*, II. p. 133-136.

[31] Era vorba de tratativele pentru încheierea unui protocol economic româno-german şi care se va semna, după luni de convorbiri, la 9 februarie 1944: Andreas Hillgruber, *op.cit.*, p. 216-217.

[32] Stenograma întâlnirii redactată de Paul Schmidt, în Antonescu-Hitler, *Corespondenţă*, vol. II, p. 176-194.

[33] Adică a Wehrmacht-ului.

[34] Telegrama lui George Kennan (nr. 3773), în Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane (1944-1947)*, Editura Iconica Bucureşti 1993, p. 93-98, citatele, la pag. 96-97.

[35] Cifrele privind suprafeţele însămânţate în 1943, producţia medie de grâu la hectar, producţia globală de zahăr şi consumul intern 1942-1943: raportul nr. 3111 (R-2875) a lui Burton Y Berry, consul general al S.U.A. la Istanbul, la 15 iunie 1944: National Archives Washington D.C., 871.50/6-1544, pag. 5-6.

Echipamentul agricol, în buletinul *Romanian News Survey,* Nr. 412 din 3 martie 1944, publicat de Romanian News Agency Limited, 31 Chesterfield House, London W , p. 4.

Circulaţia fiduciară în 1943, în acelaşi buletin, nr. 415 din 24 martie 1944, p. 3.

Creşterea preţurilor cu amănuntul în acelaşi buletin din 7 ianuarie 1944, "Supliment economic", p. 1-3.

Pentru citatul din Rădulescu-Motru: *Revizuiri şi adăugiri 1943*, Editura Floarea Darurilor, Bucureşti 1996, p. 183, volum îngrijit de Rodica Bichis, Gabriela Dumitrescu, versiune finală Stancu Ilin, comentariu Dinu C. Giurescu.

[36] Raţiile de alimente pentru populaţia din oraşe şi consumul caloric, în acelaşi buletin din "Suplimentul economic" nr. 3, Mai 1944, studiu de D.G. Danielopol, pag 5-6.

[37] Pentru participarea capitalului german în economia românească: *Romanian news survey*, nr. 407 din 28 ianuarie 1944, p. 3, buletin publicat de "Romanian News Agency Limited", 31, Chesterfield House, London W_1.

[38] Margareta I – planul de ocupare a Ungariei pus în aplicare în martie 1944.

[39] Andreas Hillgruber, *op.cit.*, p. 216.

[40] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă şi întâlniri, 1940-1944*, vol.2, p. 187.

[41] *ibidem*, p. 172, cf. A. Hillgruber, *op.cit.*, p. 249-250, cf. Titus Gârbea, *Ultima întrevedere dintre Antonescu şi Hitler*, în *Doi generali de excepţie în viziune proprie*, ed. de colonel Titus Popescu, Ed. V. Cârlova, Bucureşti 1993, p. 67.

[42] Care rupsese la 2 august 1944 relaţiile diplomatice cu Reich-ul.

[43] Întrebările şi citatele după relatarea proprie a mareşalului Antonescu, în *Antonescu-Hitler*, vol. 2, p. 173-175. Similar în A. Hillgruber, *op.cit.*, p. 250. Cu mai multe detalii în stenograma lui Paul Schmidt, în *Antonescu-Hitler*, vol. 2, p. 188-192, cf. Titus Gârbea, *op.cit.*, p. 67.

[44] *Antonescu-Hitler*, vol. 2, p. 194.

[45] Relatarea numai la Titus Gârbea, p. 68.

[46] *ibidem*, p. 69.

[47] Se poate discuta în continuare, ca un exerciţiu teoretic, dacă s-ar fi putut obţine un tratat cu Berlinul pentru a fixa cadrul şi modalităţile colaborării militare.

ARMATA ROMÂNĂ PE FRONTUL DE EST

Motto:

"Ostaşi vă ordon: treceţi Prutul! Zdrobiţi vrăjmaşul din Răsărit şi Miazănoapte. Dezrobiţi din jugul roşu al bolşevismului pe fraţii noştri cotropiţi. Reîmpliniţi în trupul ţării glia străbună..."

Proclamaţia către oştire a generalului Ion Antonescu,
la 22 iunie 1941

1. La 12 iunie 1941, la München, generalul Ion Antonescu întâlneşte pe cancelarul Adolf Hitler. Führerul îl informează de **iminenţa atacului împotriva U.R.S.S.** şi-i arată motivele unei atari hotărâri. Conducătorul statului român răspunde că "doreşte să lupte alături din prima zi... România nu i-ar ierta lui Antonescu nici o dată, dacă ar lăsa armata română cu arma la picior, în timp ce trupele germane ar fi în marş prin România împotriva ruşilor".[1]

Ion Antonescu a luat singur hotărârea de a participa la războiul împotriva U.R.S.S. Era legal învestit cu depline puteri în politica externă a statului. Opinia publică românească era, în covârşitoarea ei majoritate, pentru eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei. Agresiunea sovietică din iunie 1940 şi brutalitatea ei nu fuseseră de fel uitate. Aceeaşi opinie publică ştia că presiunile militare şi politice ale sovietelor împiedicaseră în august 1940 apărarea frontierei de vest, faţă de revendicările teritoriale ale Budapestei. E drept că presiunile Berlinului fuseseră atunci şi mai directe şi impuseseră "arbitrajul" – de fapt dictatul – de la Viena (30 august 1940).

Acum conjunctura se inversa. Cancelarul Reich-ului hotărâse atacul împotriva partenerului său.

În zorii zilei de 22 iunie 1941, radioul difuza proclamaţia Conducătorului statului;

> "Ostaşi, vă ordon: treceţi Prutul!
> Zdrobiţi vrăjmaşul din Răsărit şi Miazănoapte. Dezrobiţi din jugul roşu al bolşevismului pe fraţii noştri cotropiţi. Reîmpliniţi în trupul ţării glia străbună..."
>
> Ion Antonescu[2]

Când au ascultat proclamaţia, bucureştenii au manifestat spontan, duminică 22 iunie 1941, cu speranţa, cu dorinţa de a elibera pământul Moldovei de răsărit, cu voinţa de a şterge umilinţa din 1940.

Dată fiind forţa Wehrmacht-ului, opinia publică gândea că, printr-o campanie rapidă, ameninţarea de la Răsărit, va putea fi în sfârşit înlăturată.

Liderii opoziţiei împărtăşeau sentimente amestecate. Dorinţa şi vrerea de a elibera Basarabia şi nordul Bucovinei de o parte. Incertitudine şi îngrijorare de altă parte.[3] România era angrenată acum într-un conflict continental, deşi obiectivul ei era cu totul limitat şi anume refacerea hotarului de răsărit pe Nistru.

Mai mult. În primul război mondial, România se alăturase Antantei – un bloc de mari puteri. Dar, operaţiunile militare au fost duse de armata română pe teritoriile locuite în majoritate absolută de români, teritorii care aveau, de altfel, să se unească cu România în 1918.

Acum, în 1941, eliberarea Basarabiei era fără îndoială dorită de majoritatea covârşitoare a opiniei publice.

Dar după acestă fază?

În războiul din Est, armata română a luptat sub comandament propriu în coordonare cu Înaltul Comandament al Wehrmacht-ului, până la atingerea graniţei pe Ceremuş şi Nistru, adică în intervalul 22 iunie – 26 iulie 1941. A rămas parţial sub acelaşi comandament germano – român până la capitularea Odesei (16 octombrie 1941).

Din octombrie 1941 şi până la începutul lui martie 1944, – reintrarea Armatei Roşii pe teritoriul României, armata română a fost încadrată în planul de operaţiuni al Wehrmacht-ului, pe flancul de Sud: Ucraina – Crimeea – Marea de Azov – Don – Stalingrad – Caucaz şi retur.

La începutul lunii martie 1944 şi până la 23 august 1944, unităţile române au reintrat sub comanda directă a Marelui Stat Major, în coordonare cu comandamentul Wehrmacht-ului.

Între 23 august 1944 şi 12 septembrie Marele Stat Major Român a executat singur întoarcerea armelor şi răsturnarea alianţelor, fără a fi subordonat niciunei comande din afară.

În sfârşit, de la 12 septembrie 1944, unităţile române au intrat în subordinea Frontului 2 Ucrainean şi au îndeplinit misiunile ordonate de acesta.

*

Pentru prima fază – 22 iunie – 26 iulie 1941, nordul Bucovinei şi Basarabia – a fost format Grupul de armate "General Antonescu"; armatele 3 şi 4 române, armata 11 germană. România a angajat 20 de divizii, 3 brigăzi de munte, 4 brigăzi de cavalerie, 2 de fortificaţii, 550 avioane, 22 nave de luptă maritime şi 17 pe Dunăre.

Situaţia efectivelor angajate (armata de uscat, aviaţia şi marina):

Ofiţeri	– 18 361
Subofiţeri	– 17 286
Trupe	– 437 456
Total	– 473 103

Pierderi (până la 31 iulie):[4]	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupe	Total
Morţi	273	107	4 631	5 011
Răniţi şi bolnavi	656	255	13 987	14 898
Dispăruţi	79	46	4 362	4 487
Total	1 008	408	22 980	24 396

Generalul Ion Antonescu s-a angajat în campanie fără a semna o convenţie militară cu Reich-ul, fără a preciza termenii colaborării.

Comunicatul Cartierului General al Comandamentului sectorului român al frontului preciza la 26 iulie 1941:

"Lupta pentru dezrobirea brazdei româneşti de la Răsărit s-a terminat.

Din Carpaţi şi până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune.

Lupta pentru asigurarea dezvoltării noastre, pentru salvarea credinţei, pentru ordine şi pentru civilizaţie, continuă.

Trupele germano-române au înaintat adânc dincolo de Nistru."[5]

Angajarea unităţilor armatei române la răsărit de Nistru, în teritoriul sovietic propriu-zis, s-a făcut treptat, în urma a două cereri scrise ale cancelarului Hitler către generalul Ion Antonescu şi acceptate de acesta.[6]

*

Ce factori au determinat pe Conducătorul Statului să ordone continuarea operaţiunilor?

Au fost factorii militari şi politici.

2. Considerentele militare

a) Ostilităţile odată începute trebuiesc continuate până la distrugerea forţelor armate ale adversarului.

"Ce aţi căutat până la Stalingrad, cu trupe?" a întrebat preşedintele "Tribunalului Poporului" la procesul intentat mareşalului Ion Antonescu, în mai 1946.

Răspunsul mareşalului: "Domnule preşedinte, când o ţară se angajează într-un război, armata acestei ţări trebuie să meargă până în fundul pământului pentru ca să distrugă forţele inamice, să câştige războiul. Este un principiu capital de conducere a operaţiunilor militare, care s-a aplicat de la romani şi până astăzi... Ruşii au fost de atâtea ori până la... (întrerupt de Preşedintele completului de judecată)... Şi răspunsul cel mai bun pe care vi-l dau este că, atunci când s-a intrat în a doua fază a războiului, pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, Ardealului de Nord, armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până în inima Europei, până la Viena, mi se pare..."[7]

b) Pe frontul de sud, în Ucraina (1941) şi aria Don-Volga-Caucaz (1942) s-a concentrat tot efortul Wehrmacht-ului, mai ales după eşecul ofensivei asupra Moscovei din octombrie-decembrie 1941. Unităţile române erau încadrate în

dispozitivele de luptă de-a lungul litoralului Mării Negre, apoi în Crimeea, Don, Caucaz.

c) Înaintarea în Transnistria, adică în teritoriul dintre Nistru şi Bug, a fost determinată de necesitatea unei zone de siguranţă a frontierei de pe Nistru.

3. Considerentele politice

a) Mareşalul Ion Antonescu voia şi urmărea să refacă hotarele de est şi de vest ale României, aşa cum erau ele în 1939. Anularea "arbitrajului" de la Viena a dominat gândirea sa.

El socotea că printr-o strânsă colaborare militară pe frontul de Est, ar putea determina pe cancelarul Hitler să revină asupra deciziei "arbitrajului" de la Viena (30 august 1940). În toate întrevederile cu Führer-ul, mareşalul Antonescu a stăruit îndelung şi repetat asupra revenirii Transilvaniei de Nord la România. A subliniat totodată intenţiile Budapestei de a anexa şi restul Transilvaniei. Refacerea hotarului de vest a fost o permanenţă în gândirea lui Ion Antonescu.[8]

Evident cancelarul Adolf Hitler nu a revenit asupra "arbitrajului". Avea tot interesul să menţină confruntarea dintre România şi Ungaria.

b) Guvernul Antonescu a socotit necesar să explice – la 4 septembrie 1941 administraţiei de la Washington[9], participarea României pe frontul de Est. Scopul principal a fost redobândirea Basarabiei, şi a nordului Bucovinei. Odată acest ţel împlinit, operaţiile armatei române "vor fi de acum înainte reduse la obligaţiile unei forţe de ocupaţie"; "aria operaţiilor va fi limitată la regiunea dintre Nistru şi Bug" (Transnistria)... "România nu formulează pretenţii teritoriale...", România a notificat oficial guvernului german că "nu va fi de acord cu nici o expansiune în Est în schimbul renunţării la revendicările ei faţă de Ungaria în Transilvania, care rămânea o problemă prioritară a politicii naţionale".[10]

Aceste "precizări" erau deja depăşite de evenimentele în desfăşurare.

În curând, unităţi române vor înainta până la Nipru şi dincolo, spre Crimeea şi litoralul Mării de Azov.

c) Şi alte considerente obligau pe Conducător să continue operaţiunile militare la răsărit de Nistru. Semnase în noiembrie 1940, aderarea la Pactul Tripartit. Era şi prezenţa lui Horia Sima şi a altor fruntaşi legionari după eşecul rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, refugiaţi în Reich. Aceştia puteau fi folosiţi de Berlin ca mijloc de presiune suplimentară.[11]

Finlanda şi-a oprit înaintarea la circa 150 de km de est de frontierea sovietico-finlandeză din 1939. (înaintarea maximă între lacurile Ladoga şi Onega). Exemplul Finlandei nu putea fi urmat şi de România? Să-şi oprească unităţile cel mult pe linia Bugului, teritoriul dintre Nistru şi Bug constituind o zonă de protecţie?

Răspunsul rămâne negativ.

Din noiembrie 1941 şi până în ianuarie 1944 (ofensiva sovietică pentru depresurarea oraşului Leningrad, azi Petersburg), frontul nordic a rămas practic pe aceleaşi poziţii (cu excepţia intrândului de la Tikhvin, reocupat de Armata Roşie). După cum, din martie 1942 şi până în iulie 1943, frontul de Est cuprins între lacul Ilmen şi până la răsărit de Kursk a rămas, de asemenea, relativ staţionar.

Singurul sector extrem de mobil al frontului sovieto-german a fost cel de sud, de la linia Kursk-Voronej până la Volga (Stalingrad), Stepa Calmucă şi aria Caucazului, cu flancul drept pe litoralul Mării Negre şi de Azov, şi pe aliniamentul munţilor Caucaz.

În acest sector, Wehrmacht-ul a înaintat în intervalul 28 iunie – 12 noiembrie 1942 cca 200 km între Kursk şi Voronej; 400 km, între Doneţul mijlociu şi Stalingrad; 650-670 km între Rostov pe Don şi Naltcik (în Caucaz), distanţele fiind socotite în linie dreaptă. Apoi, între 19 noiembrie 1942 când a început contraofensiva sovietică şi martie 1943, unităţile Wehrmacht-ului au dat înapoi – cu pierderi foarte mari – tot atât cât înaintaseră în vara şi toamna precedentă.

România aflată în dreptul Ucrainei a fost solicitată să contribuie cu maximum de trupe la ofensiva Wehrmacht-ului. Imperativele geopolitice au fost precumpănitoare. O dată angajată pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, cârmuirea de la Bucureşti nu mai avea posibilitatea de a se opri, după refacerea hotarului pe Nistru.

*

Motivele care l-au obligat pe mareşalul Ion Antonescu să continue campania militară dincolo de Nistru nu erau de fel împărtăşite de opoziţia tradiţională (P.N.Ţ.-P.N.L.).

Chiar de 18 iulie 1941, Iuliu Maniu se adresează Conducătorului:

a) "Am intrat în acţiune", scrie Iuliu Maniu, pentru "eliberarea Basarabiei şi Bucovinei şi a unui colţ din Moldova de nord[12]...; pentru toate conştiinţele româneşti problema stăpânitoare este afirmarea drepturilor noastre etnice şi istorice..."[13]

b) "Lupta armatelor române pentru recuperarea lor nu este, prin urmare, agresiune... ci urmarea unei invazii care trebuia respinsă din primul moment..."[14]

c) "Întreaga naţiune a fost cuprinsă de nespusă bucurie când a aflat că Cernăuţii, Chişinăul şi alte oraşe au fost eliberate de cotropitori..."

Ce se întâmplă în continuare? Iuliu Maniu este categoric împotriva continuării operaţiunilor dincolo de hotarul ţării, la răsărit de Nistru. Iată şi temeiurile sale;

d) "Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori faţă de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru un alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia..."

e) "... Chiar şi tovărăşia de arme de până acum[15], impusă de împrejurări, este cât se poate de supărătoare...; dar ea are totuşi o singură justificare: aceea că este menită să repare pierderea ce am suferit, înainte cu un an[16], în urma presiunilor exercitate de Axă, care la vremea sa ne-a legat mâinile...."[17]

Participarea militară a României mai este necesară în continuare?

Răspunsul lui Iuliu Maniu: Nu!

"Ar fi prea pretenţios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră; precum este nu mai puţin pretenţios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizaţia ei internă, de stat şi socială."

Concluzia?

"Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine. Trebuie să cruţăm armata noastră pentru scopurile noastre româneşti, care sunt multe şi mari şi de tragică actualitate pentru foarte apropiate vremuri."

Iuliu Maniu ia atitudine, cu acelaşi prilej, şi faţă de măsurile luate de administraţia Antonescu împotriva evreilor la Iaşi[18]: ..." simţul de umanitate al poporului nostru şi bunul lui renume nu trebuiesc atinse prin executări şi schingiuiri în masă, prin intoleranţe care s-ar răzbuna în primul rând asupra noastră şi a conaţionalilor noştri. Pentru acest motiv, opinia publică românească şi noi toţi, care o cunoaştem, protestăm în contra lor, sau a continuării lor..."

Argumentele şi concluzia lui Iuliu Maniu aveau greutate: armata română să nu participe, dincolo de Nistru, la un război de agresiune. Era şi opinia altor lideri din Partidele Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal.

Când eşti însă în opoziţie şi nu ai de fel răspunderea guvernării într-o situaţie ca aceea a României în 1941, oricum mai lesne e să dai sfaturi. Cu atât mai mult cu cât liderii opoziţiei nu aveau soluţii practice pentru a limita acţiunea militară până la Nistru.

Opinia publică invocată de Iuliu Maniu începea să simtă tot mai direct războiul. În presă, tot mai numeroase anunţuri cu numele celor căzuţi pe front. Fiecare comună şi sat primea repetate veşti despre fii săi morţi în luptă. Elevii şi elevele de liceu, prezenţi în cimitire să cinstească pe eroi, vedeau disperarea şi durerea cu care familiile îşi plângeau morţii. Trenurile aduceau mii de răniţi şi mutilaţi în spitalele din interior.

De la Odesa[19] veneau ştiri despre pierderile mari ale armatei române. Ştiri transmise prin familiile celor de pe front. Ziarele, sub cenzură, nu le consemnau.

Ulterior s-au cunoscut şi cifrele. Total militari în acţiune pentru cucerirea Odesei: 340 223[20]. Pierderi: 92 545 din care: 17 729 morţi, 63 345 răniţi şi 11 471 dispăruţi.[21] Spre comparaţie cifrele pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei: total pierderi 24.396, din care 5.011 morţi şi 14 898 răniţi şi 4 487 dispăruţi. *Între Nistru şi Bug pierderile armatei române au fost de peste trei ori mai mari decât cele dintre Prut şi Nistru*!

*

După cucerirea Odesei, se părea că operaţiunile armatei române se vor reduce considerabil. O paradă a victoriei a avut loc la Bucureşti. Publicul înşiruit de la Arcul de Triumf, pe şoseaua Kisselef, a primit trupele cu neobişnuită emoţie, cu gratitudine şi ovaţii. În genunchi, în Piaţa Palatului, oamenii au ascultat imnul pentru cei căzuţi la datorie[22] (8 noiembrie 1941).

Conducătorul statului îşi dădea seama, în octombrie-noiembrie 1941, că războiul va fi greu şi lung.

Iată cum a evoluat felul său de a gândi.

12 iunie 1941: forţa de rezistenţă a armatei roşii "nu trebuie apreciată prea mult", populaţia din U.R.S.S. "îşi doreşte eliberarea"; "spaţiul ca aliat al Rusiei este eliminat acum de către motorul din aer şi de pe pământ".[23]

1 iulie 1941; "Strălucitele victorii obţinute pe pământ şi în aer lasă să se întrevadă *o victorie decisivă foarte apropiată*, armatele sovietice putând fi considerate ca zdrobite."[24] (sublinierea D.C.G.).

17 august 1941: "Sunt bucuros să contribui cu trupele române la desăvârşirea victoriei dincolo de Nipru şi la salvarea civilizaţiei, dreptăţii şi libertăţii popoarelor..."[25]

Mareşalul Ion Antonescu[26], militar de incontestabilă capacitate, şi-a dat seama curând că "optimismul" său iniţial nu mai avea acoperire.

Faptul este confirmat de o telegramă[27] trimisă la Washington D.C., la 15 noiembrie 1941, de Mott Gunther, ministrul plenipotenţiar al Statelor Unite la Bucureşti. "Un prieten care invariabil îmi dă informaţii exacte şi de actualitate a stat recent de vorbă cu Mareşalul Antonescu, timp de două ore. L-a găsit în excelentă condiţie fizică, deşi foarte îngrijorat de viitor. După propria formulare a Mareşalului, situaţia internă cât şi cea externă îl preocupă mult. Mareşalul a indicat-o limpede, *a spus că (el) ştie că Germania va pierde în cele din urmă războiul; dar că este obligat să continue colaborarea cu această ţară* şi că nădăjduieşte spre cât mai bine, de vreme ce nu are altă cale deschisă pentru sine."

"Cele ce urmează rezumă observaţiile Mareşalului privind anume probleme, aşa cum mi-au fost relevate de prietenul meu: ....

"(2) Situaţia în Est. Ambele armate, germană şi rusă, sunt «înglodate într-o jumătate de metru de noroi», de la frontiera finlandeză şi până la Marea Neagră. Această situaţie a făcut posibil ca şi germanii şi ruşii să-şi retragă un număr apreciabil de trupe de pe frontul de Est[28]"

"Spre nenorocul germanilor, ei n-au fost în stare să cucerească Rusia, potrivit planului (lor); cu atât mai mult cu cât nu se poate prevedea, cu oarecare exactitate, cum s-ar dezvolta operaţiile (militare), când ele vor fi din nou posibile, la primăvară".

"Soldatul rus a luptat splendid, iar echipamentul şi organizarea militară rusă au fost excelente. Dacă Rusia ar câştiga războiul, ea ar fi în curând în situaţia de a domina lumea întreagă..."

Mărturia pare cu totul autentică şi este de un deosebit interes

După întrevederea cu Adolf Hitler, la 6 octombrie 1942, la cartierul general de la Vinniţa, mareşalul a declarat, în trenul cu care se întorcea spre România: "Germania a pierdut războiul. Acum trebuie să ne concentrăm ca să nu-l pierdem pe al nostru".[29]

Din mărturia diplomatului american, rezultă că mareşalul gândea încă din noiembrie 1941 că Reich-ul ar putea pierde războiul.

Între timp, treptat, unităţi române au fost angajate spre Răsărit.

După străpungerea liniei fortificate Stalin de pe Nistru, de la 21 iulie, au continuat înaintarea spre Bug şi au stabilit la 13/14 august un cap de pod pe malul estic al fluviului.[30]

Armata 3-a română a reluat, la 30 august înaintarea spre Nipru, apoi în continuare pe litoralul nordic al Mării de Azov.[31]

Armata 4-a română a desfăşurat, între 8 august şi 16 octombrie, toate operaţiunile care au dus la cucerirea Odesei.[32]

În octombrie 1941 Grupul de munte român (general Gh. Avramescu) şi un detaşament motorizat pătrund şi în Crimeea, înaintând în sprijinul trupelor germane, până la fortificaţiile Sevastopolului şi spre portul Kerci.[33]

*

România intră complet în angrenajul conflictului global la începutul lunii decembrie 1941,

La 30 noiembrie 1941, guvernul Marii Britanii cere[34] conducerii României să înceteze "operaţiunile militare" pe teritoriul U.R.S.S. şi "orice participare activă la ostilităţi". În caz contrar, guvernul maiestăţii sale[35] nu va avea altă alegere decât de a declara existenţa unei stări de război între cele două ţări.[36] Ceea ce s-a produs la 7 decembrie.

Îndată, după atacul de la Pearl Harbour, Reich-ul şi Italia declară război Statelor Unite ale Americii. Bucureştii se aliniază şi remite următoarea notă însărcinatului cu afaceri al S.U.A. la 12 decembrie:

"Guvernul regal român are onoarea să comunice guvernului Statelor Unite ale Americii că, *în conformitate cu dispoziţiile Pactului Tripartit şi respectând obligaţiile solidare prevăzute prin acest pact*, ca urmare a stării de război ce a intervenit între Statele Unite pe de o parte, şi Reich-ul german, Italia şi Japonia pe de altă parte, *România se află ea însăşi în stare de război cu Statele Unite*"[37] (sublinierile D.C.G.)

Astfel la 12 decembrie 1941, România se afla în război şi cu Marea Britanie şi cu Statele Unite ale Americii.

Mareşalul Antonescu răspunde şi cu o declaraţie la 7 decembrie, redactată pe un ton sentimental şi patetic. Era în nota vremii, de altfel.

"Regret împreună cu micul dar bravul şi necontenit grav încercatul şi pe nedrept lovitul popor român, că atât de puţin s-a înţeles zbuciumul şi tragedia în care de secole se zbate numai pentru a-şi apăra fiinţa şi drepturile sale la viaţă şi liberate, la linişte şi unire..."

"Marea Britanie se bate de secole pentru a cuceri, noi ne batem pentru a ne apăra"[38]

Adresându-se confidenţial ziariştilor, mareşalul le declară:

"Eu sunt aliatul Reich-ului împotriva Rusiei, dar sunt neutru între Marea Britanie şi Germania. Sunt pentru americani, contra Japonezilor. S-a înţeles?"[39] Erau sentimente personale, care însă nu aveau cum să fie transpuse în politica practică!

Prin mecanismul inexorabil al conflictului dintre marile puteri, România era intrată, fără posibilitatea de a da înapoi, în conflagraţia mondială. Războiul pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei – obiectiv susţinut şi dorit de covârşitoarea majoritate a ţării – se transforma acum în participarea obligatorie a României la conflictul dintre superputeri.

La 29 decembrie 1941 cancelarul Adolf Hitler scrie mareşalului.

Dincolo de politeţuri şi felicitări, scrisoarea explică situaţia de atunci a frontului şi planurile Führerului pentru 1942: "eu sunt hotărât să-l atac (pe inamic nota D.C.G.) din nou cu orice preţ imediat la primăvară şi *să-l bat definitiv* cu ajutorul unor arme noi şi – după cum sper – mai bune." (sublinierea D.C.G.)

Apoi adaugă: Îmi permit să-mi exprim mulţumirile mele ... pentru informaţia Excelenţei Voastre *după care sunteţi dispus să participaţi iarăşi cu numeroase divizii la noua ofensivă de primăvară împotriva bolşevismului*". (sublinierea D.C.G.).

A oferit mareşalul – din proprie iniţiativă – noi unităţi pentru campania din 1942? Sau era o formulă diplomatică a cancelarului Reich-ului de a cere aceste unităţi?

Oricum, la 5 ianuarie Ion Antonescu răspunde propunând o întâlnire a celor doi lideri:

"Vă voi arăta atunci amănunţit planul contribuţiei noastre care, pornind de la valoarea a 10 divizii s-ar putea dezvolta, după împrejurări".[40]

Intenţia mareşalului era ca la cele 10 diviziii să adauge un al doilea eşalon de 5-6 divizii.[41] Ceea ce determină reacţia Şefului Marelui Stat Major, general de corp de armată Iosif Iacobici. La 8 ianuarie 1942 raporta Conducătorului şi aprecia că participarea românească ar trebui să fie cât "mai minimă posibil". Reamintea "nepopularitatea acestui război, departe de graniţele ţării, precum şi problema siguranţei naţionale faţă de Ungaria".

La 17 ianuarie 1942 Iosif Iacobici înaintează un nou memoriu. Nu este "nici oportun, nici posibil a participa la operaţiile din primăvară (1942 nota D.C.G.) cu mai mult decât o armată în valoare de 8 divizii." De altfel, dotarea tehnică a unităţilor nu îngăduia mai mult.[42]

Mareşalul Antonescu era de altă părere. Război impopular? "Este mentalitatea defetişitilor şi a acelora care pescuiesc în apă tulbure. Poporul şi soldatul nostru sunt de altă părere. Dovadă o face plebiscitul din 9 noiembrie 1941, prin care ţara, în unanimitatea ei, s-a pronunţat în această privinţă"[43].

Conducătorul statului amesteca, voit sau nu, lucrurile. La 9 noiembrie ţara aprobase în unanimitate reîntregirea, eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei. Nu şi continuarea războiului departe în U.R.S.S.

Rezultatul:

a) generalul Iosif Iacobici şi-a prezentat demisia care i-a fost acceptată, la 20 ianuarie 1942.[44]

b) La ofensiva declanşată în iunie 1942 pe aripa sudică a frontului de Est au participat 26 divizii româneşti şi anume: 11 spre Don până la Stalingrad; 7 divizii în Stepa Calmucă (la sud de Stalingrad); 6 – în Caucaz şi 2 în Crimeea.

În noiembrie 1942 se aflau la răsărit de Nistru 463 395 militari români, din care 380 103 pe front, iar restul în Ucraina şi Transnistria. În România se mai aflau mobilizaţi 323 445 militari.[45]

Mareşalul a păstrat o importantă rezervă în ţară. Ea se va dovedi hotărâtoare în momentul întoarcerii alianţelor, în august 1944. Poziţiile cele mai vulnerabile deţinute de trupele române erau pe linia Donului şi în Stepa Calmucă, respectiv la vest şi sud de Stalingrad. Unităţile române formau acolo o linie slabă de acoperire, cu o sumară înzestrare tehnică şi aproape fără rezerve. *Forurile militare române au avertizat din timp şi în scris comandamentul suprem al Wehrmacht-ului că pe frontul de pe Don Armata a 3-a română nu poate rezista unui atac masiv. Avertismentele nu au fost luate în seamă de Înaltul comandament german.*[46]

Rezultatele contraofensivei sovietice începută la 19 noiembrie 1942 sunt prea bine cunoscute. Pierderile armatei române au fost foarte ridicate (chiar dacă cifrele nu concordă între ele): 172 624 morţi, răniţi şi dispăruţi, în intervalul august 1942 – ianuarie 1943; sau 155 010 între 19 noiembrie 1942 – 7 ianuarie 1943; sau 166 069, de la 19 noiembrie 1942 – 31 decembrie 1942). Variaţiile se explică şi prin data când au fost însumate pierderile şi prin

evidenţele avute la dispoziţie.[47] *O altă estimare, pentru intervalul 15 noiembrie 1942 – 15 martie 1943 se ridică la 15 566 morţi, 67 183 răniţi şi 98 692 dispăruţi, total 181 441.*[48]

În ţară s-a aflat greu de proporţiile înfrângerii. Ziarele publicau comunicate în doi peri. Emisiunile BBC oferau însă date complete. Răniţii care avuseseră norocul să vină în ţară, aduceau amănunte ale tragediei. Elevii de liceu aflau cele mai îngrijorătoare ştiri prin colegii lor ai căror părinţi sau rude se aflau la cotul Donului.

"Frăţia de arme germano-română", cum formulase propaganda oficială, ajunsese la un punct critic.

Reacţia comandamentului german din sectorul Donului s-a îndreptat împotriva militarilor români, învinuiţi că nu au rezistat cum ar fi trebuit.

La 9 decembrie 1942 mareşalul Antonescu trimite feldmareşalului Eric von Manstein o lungă scrisoare-rechizitoriu. Sunt reamintite deficienţele şi lipsa de prevedere a comandamentului german în subordinea căruia se aflau Armatele 4 şi 3 române de la Cotul Donului şi din Stepa Calmucă. Enumerarea cuprinde multe fapte şi date.

"Reuşita ofensivei ruseşti nu se datoreşte deci lipsei de eficienţă a Armatelor a 3-a şi a 4-a române, ci neprevederilor Comandamentului Grupului de armate B[49], a unei alegeri meşteşugite din partea ruşilor a zonelor de atac şi concentrării masive de forţe în cel mai desăvârşit secret."[50]

"Sunt informat, în ultimul moment" – continuă mareşalul Ion Antonescu – "că soldaţi de-ai mei care au luptat ca nişte bravi acum sunt împuşcaţi de soldaţii d-voastră în încercuirea de la Stalingrad."

"Sunt informat că sunt ofiţeri şi subofiţeri de-ai noştri cărora le sunt smulse de la brâu revolverele şi armele lor de luptă de către soldaţi de-ai dvs., care au stat mult departe în spatele frontului..."

"Masacrarea cu voinţă şi pornire a unităţilor din Corpul 1 armată română va produce un efect dezastruos asupra camaraderiei româno-germane şi fără nici un folos militar pentru viitor."

"Mai sunt informat că unităţi germane iau, fără nici un scrupul, cu o îndrăzneală fără seamăn, caii serviciilor noastre şi îi trec la ale lor, lăsând pe ale noastre în drum."[51]

"... Mai sunt informat, domnule mareşal că domnul (general) Hollidt[52] se poartă cu comandamentele noastre cu o brutalitate neadmisibilă între oameni civilizaţi şi între soldaţi cu simţământul onoarei."

",... Au fost, desigur, domnule mareşal şi cazuri de defecţiuni... raportate la totalitatea armatelor au fost însă izolate... Au fost defecţiuni şi la formaţiunile germane pe timpul atacurilor ruseşti de la 19 şi 20 noiembrie. Dovadă marele număr de soldaţi germani răzleţi, care s-au adunat la Morozowskaya... În schimb... s-a aruncat soldaţilor români epitetul de fugari."[53]

Concluzia?:

"Soldatul român nu poate fi comandat decât de ofiţerul şi comandamentul român.

"Eu sunt dator să vă previn că, dacă nu încetează această atitudine şi aceste fapte, voi avea de examinat situaţia forţelor noastre în cadrul frontului d-voastră."[54]

Mareşalul Eric von Manstein răspunde, dând toate asigurările că a apreciat şi va aprecia pe deplin faptele trupelor române şi că nu va tolera ca "onoarea Armatei Române să fie jignită în vreun fel".[55] Totodată dă un ordin strict secret către comandanţii de Armată, Corp de armată şi divizii că "principalul lucru este de a restabili situaţia, a ţine ridicată onoarea militară română şi a întări frăţia de arme." Dă asigurări că "trupele Armatei Regale Române vor beneficia de acelaşi ajutor, de aceeaşi grijă în toate domeniile, ca şi trupele germane..."[56]

Pentru mareşalul Antonescu nu exista, deocamdată altă soluţie decât de a continua colaborarea militară. *Unităţile române, deşi comandate pe front de proprii lor ofiţeri, erau total subordonate comandamentului superior german şi nu puteau face nici o mişcare fără ordinul acestuia.*

În 1943 trupele române au rămas în continuare în capul de pod de la Cuban, apoi au fost retrase în Crimeea (operaţiunea s-a încheiat la 9 octombrie 1943).[57]

La 15 noiembrie 1943 mareşalul Antonescu se adresează din nou cancelarului Hitler. Insistă şi cere ca diviziile române din Crimea să fie retrase: "sunt cele mai bune divizii de vânători de munte"[58] La 27 martie 1944 Ion Antonescu arată din nou Führer-ului, că "este ultimul moment favorabil pentru a proceda la evacuarea Crimeei, indiferent de intenţiile ofensive ale inamicului"[59]

Adolf Hitler refuză; vrea să păstreze la est de Nistru" o bază de aprovizionare pentru *Crimeea, pe care intenţionez să o ţin şi de acum înainte*" (sublinirea D.C.G.)[60]. Cancelarul Reich-ului intrase în faza în care îşi lua dorinţele drept realitate.

În Peninsulă (blocată de la 1 noiembrie 1943) se aflau 7 divizii româneşti, în total 66 102 oameni, din care 2 427 ofiţeri şi 2 416 subofiţeri[61].

La 8 aprilie 1944 începe ofensiva sovietică, încheiată la 13 mai prin eliberarea completă a Crimeei. Pierderile româneşti sunt estimate între 23 854 şi 30 897. *Marina română, în colaborare cu acea germană, realizează în condiţii foarte grele, evacuarea a 120 826 persoane, din care 36 557 români, 58 486 germani, restul slovaci, voluntari ruşi, civili. Pe calea aerului au mai fost evacuaţi 21 457 ofiţeri şi soldaţi.* Cel puţin 4 000 au pierit înecaţi în Marea Neagră când şlepurile sau navele pe care se aflau au fost scufundate de marina şi aviaţia sovietică. Trupurile celor morţi au ajuns până la Bosfor, în Turcia.

Operaţiunea a fost extraordinară, cu atât mai mult cu cât acoperirea aeriană era slabă, numărul navelor de război pentru apărarea vaselor cu trupe era foarte limitat, distanţa între litoralul sud-vestic al Crimeei şi cele mai apropiate porturi româneşti Sulina şi Constanţa era de circa 300-400 km! Spre comparaţie, operaţiunea Dunquerque a durat 9 zile (26 mai – 2 iunie 1940), a evacuat 338 226 soldaţi britanici şi francezi, pe o distanţă de circa 70-80 km, între ţărmul Franţei şi cel al Marii Britanii[62] cu o protecţie a flotei şi aviaţiei britanice mult mai eficace decât aceea românească în 1944.

Între timp (5 martie – 15 aprilie), situaţia se deteriorase grav pe Frontul 2 ucrainian. La 5 martie mareşalul I.S. Konev declanşează operaţiunea "Uman – Botoşani". La 29 martie unităţile sovietice pătrund în Cernăuţi, la 6 aprilie în Botoşani, apoi ocupă Rădăuţii, Suceava. Către mijlocul lunii aprilie frontul se

stabilizează de-a lungul zonei largi a Carpaţilor Orientali din Ceremuş spre SE, apoi spre Est trecând pe la nord de Paşcani, Tg. Frumos, Iaşi, la sud de Orhei, apoi pe Nistru până la Cetatea albă, la Marea Neagră.[63]

Jumătatea de nord a Moldovei era astfel ocupată de Armata Roşie. Cam în acelaşi interval (13 martie – 12 aprilie) trupele sovietice eliberează toată aria de sud a Ucrainei, de la Herson şi până la Odesa şi Tiraspol.[64]

4. Operaţiunile armatelor române împotriva partizanilor

a) *Odesa*. La 22 octombrie 1941 o explozie de proporţii pregătită de partizani sovietici arunca în aer clădirea unde se afla comandamentul. Explozia se producea la şapte zile după intrarea trupelor române. Au pierit 128 militari şi civili, inclusiv generalul Ioan Glogojanu, comandantul Diviziei a 10-a şi al oraşului. Mareşalul Ion Antonescu ordonă represalii imediate: "pentru fiecare ofiţer român sau german, mort în urma exploziei, vor fi executaţi 200 comunişti, iar pentru fiecare soldat mort câte 100 de comunişti; execuţiile vor avea loc în cursul zilei de azi".[65]

În noaptea de 22 spre 23 octombrie autorităţile au trecut la îndeplinirea ordinului. A doua zi, 417 ostateci, consideraţi comunişti, stăteau spânzuraţi pe străzile Odesei.[66]

Lucrurile nu s-au oprit aici. Colonelul Coca Niculescu, pretorul oraşului, dă o ordonanţă semnată de el însuşi, prin care dispune evacuarea de îndată a tuturor evreilor din Odesa spre Dalnik (la câţiva km spre NV). Cei găsiţi după ora 12 în oraş urmau să fie împuşcaţi pe loc. În timp ce "evacuarea" avea loc în condiţii greu de descris, primarul nou numit al Odesei, Gherman Pântea, raportează aceste fapte generalului Nicolae Macici, trimis din ordin superior pentru a constata situaţia la faţa locului. Generalul Nicolae Macici a dispus pe loc ca întreaga coloană cu evreii expulzaţi să fie întoarsă la Odesa. Ceea ce s-a şi făcut. Dar până la sosirea ordinului, ostatecii aflaţi la începutul coloanei au fost închişi în patru barăci şi ucişi cu mitralierele şi prin incendierea construcţiilor respective.[67]

În acest fel evreii din Odesa au mai avut un răgaz de 2 luni şi jumătate. La repetatele insistenţe ale generalului Gheneraru, noul comandant al Diviziei 19, guvernatorul Transnistriei, prof. Gh. Alexianu, dă ordonanţa nr. 35 din 2 ianuarie 1942 prin care ordonă evacuarea forţată a majorităţii evreilor din Odesa. "Operaţiunea" a fost efectuată "pe un ger cumplit". Numărul celor evacuaţi este estimat între "aproape 20 000"[68] şi 40 000.

Partizanii au continuat să opereze în catacombele oraşului Odesa. În ultima decadă a lunii decembrie 1941 au fost operate primele arestări. Din depoziţiile lor s-a aflat că mai multe grupe de partizani operau în catacombe, comandaţi de un colonel Kuzneţov, şeful secţiei a III-a din centrala NKVD de la Moscova. Galeriile, cu un mare număr de trasee întortocheate, cu multe ieşiri (au fost identificate 82 guri de acces) în cele mai diverse locuri şi clădiri, ofereau un adăpost eficient partizanilor estimaţi – la 15 ianuarie 1942 – în număr de 300. Unii din ei au fost identificaţi, judecaţi şi executaţi.[71]

b) *Crimeea*. După cucerirea Crimeei de către Wehrmacht – (mai puţin Sevastopolul şi Peninsula Kerci), Corpul de vânători de munte român (Divizia 4) primeşte misiunea de a "curăţi de partizani şi dezertori" şoseaua de la Simferopol până la Aluşta-Ialta (26 noiembrie – 23 decembrie 1941).

Partizanii operau după planuri bine întocmite şi erau grupaţi îndeosebi în zona munţilor Iaila. Atacau prin surprindere, îndeosebi la lăsarea serii, coloane sau grupe izolate de militari şi vehicole. Foloseau armament automat portativ şi grenade.

În decembrie 1941, Divizia 4 Munte a efectuat trei operaţiuni împotriva partizanilor în zonele Demerşi-Ialta, Suat şi Şarania. Au fost ucişi în jur de 450 partizani; depozite de muniţii şi alimente au fost distruse sau capturate; au fost de asemenea capturate: 6 camioane, 2 turisme, 300 arme diferite, 4 aparate radio, alt material de transmisiuni.

Serviciul de contrainformaţii militare român – grupa operativă din peninsula Kerci – a reuşit – în februarie 1942 – să identifice şi să prindă mai multe grupe de "cercetare-diversiune" sovietice. Ancheta a stabilit care erau planurile operative ale comandamentului sovietic în peninsulă (la 30 decembrie 1941 oraşul Kerci fusese eliberat de Armata Roşie) şi va fi reocupat de forţele germane la 15 mai 1942).[72]

Alte operaţiuni împotriva partizanilor din Crimeea au avut loc şi în intervalul 29 decembrie 1943 – finele lunii februarie 1944.[73]

5. Relaţiile armatei române cu populaţia civilă în zonele ocupate

Informaţiile sunt cu totul fragmentare. Lipseşte o cercetare în această direcţie. Românii dintre Nistru şi Bug, din Ucraina, tătarii din Crimeea, o sumă de ucrainieni, grupurile etnice din Caucaz au avut, în general, o atitudine favorabilă faţă de armata română de ocupaţie.

La Simferopol (Crimeea) comandantul Corpului de Munte, generalul Gheorghe Avramescu, a deschis o şcoală şi o cantină pentru localnici. Pentru ajutorul dat populaţiei din Nalcik, primarul oraşului a dăruit o sarică din lână neagră şi o casetă de bronz generalului Ion Dumitrache, comandantul diviziei 2 Vânători de Munte (toamna 1942).[72]

În Transnistria, în sate româneşti şi ucrainiene, preoţi militari au botezat femei, bărbaţi şi copii care timp de peste 20 de ani de regim sovietic nu au cunoscut biserica.

De amintit că printre cele 120 826 persoane evacuate din Crimeea, între 8 aprilie şi 13 mai 1944, se aflau şi 15 391 voluntari ruşi, 6 739 civili localnici şi 2 611 prizonieri.[73]

Capitolul raporturilor între armata română de ocupaţie şi populaţia locală, de la Nistru şi până în Caucaz, rămâne de cercetat.

*

6. Încheiere pentru campania din Est

Între 22 iunie 1941 şi 23 august 1944, au luat parte la campania din Est două armate române – a 3-a şi a 4-a, cu 10 corpuri de armată (35 divizii), 2 brigăzi fortificaţii, 4 comandamente de infanterie şi un comandament de infanterie, plus forţele aeriene[76] şi marina militară. *Cifrele de mai sus sunt cumulative pentru întreg intervalul amintit.*

Pierderile sunt următoarele (22 iunie 1941 – 23 august 1944). Totalurile cuprind armata de uscat, aviaţia şi marina:[75]

	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Total
Morţi	3 113	1 823	66 649	71 585
Răniţi şi bolnavi	8 359	4 983	230 280	243 622
Dispăruţi	6 042	5 470	297 821	309 333*
Total	17 514	12 276	594 750	624 540

După campania din iarna 1942-1943, Marele Stat Major a pus în aplicare sistematic un plan de refacere a unităţilor decimate sau pierdute. O parte din efective au fost oprite în interiorul ţării, iar Frontul de Răsărit a fost completat cu numai un eşalon al fiecărei unităţi.[76]

La 15 august 1944 situaţia numerică era următoarea (ofiţeri, subofiţeri şi trupă):

Pe frontul din Moldova:	335 808
Pe litoral	39 346
În interiorul ţării:	678 955[79]
Total	1 054 109

Dotarea cu armanentul cel mai nou era în parte acoperită pentru unităţile de pe front[78]; cele din interior dispuneau de armament învechit. Cu toate acestea, armata română a asigurat reuşita totală a actului de la 23 august care a răsturnat întregul dispozitivul de apărare al Wehrmacht-ului din România şi din Balcani.

De altfel alternativa în vara lui 1944 se contura cu deplină claritate: continuarea rezistenţei cu transformarea întregului teritoriu în teatru de război sau ruperea alianţei cu Reich-ul, în încercarea de a salva ceea ce mai putea fi salvat.[79]

Aviaţia română pe Frontul de Est[80]

La 22 iunie 1941 *Gruparea Aeriană de Luptă* (GAL) dispunea de 50 escadrile din care: 15 bombardament, 17 vânătoare, 3 recunoaştere, 7 de informaţii, 6 legătură, 1 de transport, 1 hidroaviaţie. Un total de 550 avioane operative. În interior se mai aflau 440 în şcolile şi centrele de instrucţie.

Efectivele totale ale Aeronauticii Regale Române însumau 3 247 ofiţeri, 2 864 subofiţeri, 2 363 maiştri militari, 52 074 trupă şi 1 044 funcţionari civili.

---

* Nu s-a stabilit până în prezent câţi din cei 309 333 "dispăruţi" au căzut în luptă, au fost luaţi prizonieri sau au murit în lagăre. Nici cifra prizonierilor întorşi în România nu se cunoaşte.

Aeronautica militară propriu-zisă însuma, tot la aceeaşi dată, 1 947 persoane din care: militari activi, piloţi 1 066 (355 vânătoare; 164 bombardament; 523 informaţii, 24 hidro); observatori 385; radiotelegrafişti de bord 129; trăgători de bord 234; la care se adăugau 133 rezervişti repartizaţi pe specialităţi.

*

La standardele anilor 1939-1941, *Gruparea Aeriană de Luptă* dispunea de aparate de tipul: IAR-80 şi 81, fabricaţie românească; Junkers Ju 87, Heinkel He 111, Heinkel He 112, Messerschmitt Bf 109, germane; Savoia Marchetti S79b şi Savoia 79B (fabricat la Braşov sub licenţă italiană); PZLP-37BLOS, PZL-P11 şi P24, poloneze, Bloch. Per total însă 77 (şaptezeci şi şapte) tipuri cu 58 (cincizeci şi opt) motoare diferite, ceea ce complica foarte mult operaţiunile de întreţinere şi reparaţie.

*

Avionul românesc IAR-80 (cu variantele sale), s-a situat până la finele anului 1942, pe locul patru în lume, cu o viteză de 510 km pe oră la altitudinea de 4 000 metri. Pe primele trei locuri: Hurricane (Anglia, 570 km/oră); Curtiss P-37 (S.U.A., 550 km/oră); Messerschmitt PFW, Me 109 (Germania, 520 km/oră).

Concepţia aparatului s-a datorat profesorilor universitari: Ion Grosu şi Ion Coşereanu, inginerilor Grosu Viziru, Gheorghe Zotta, Gheorghe Vallner... Primul zbor a avut loc în aprilie 1939, căpitan aviator Dumitru (Pufi) Popescu.

Până în vara lui 1941 au ieşit din uzinele IAR Braşov 20 avioane; total fabricate între 1939 şi 1943 = 461 (cu variantele respective). În vara anului 1944 au fost montate, experimental, pe un IAR-81C (seria 301-461), două lansatoare de rachete aer-aer germane, tip Vrf. Cr.21, calibru 120 mm.

Seriile 91-105 şi 151-175, cu indicativul IAR-81 au fost proiectate şi construite ca bombardiere în picaj, cu o bombă de 250 kg şi viteza maximă de 470 km/oră; după lansarea bombei operau ca avioane de vânătoare. Cele din seria 301-461, cu denumirea IAR-81C, erau tot bombardiere cu picaj: o bombă de 250 kg, 2 lansatoare sub aripi, fiecare, cu câte o bombă de 50 kg; armament de bord: 2 tunuri tip Mauser MG-151 cu 350 proiectile, calibrul 20 mm, 2 mitraliere Browning FN, calibrul 7,92 mm (1400 cartuşe).

IAR-80 şi 81 au fost excelente aparate de vânătoare şi atac în picaj la altitudinea de 4 000 m. Peste 5 000 m, avionul nu mai dădea randamentul necesar din cauza motorului. De aceea a fost depăşit la începutul anului 1943 de aparatele noi americane şi germane.

*

Grupul Aerian de Luptă (GAL) a intrat în acţiune în zorii zilei de 22 iunie 1941 şi a sprijinit acţiunile terestre în Basarabia şi nordul Bucovinei, ca şi în zona Odesa, până la 16 octombrie 1941.

GAL a executat în acest interval 2 405 misiuni din care: vânătoare – 858; bombardament – 463; recunoaştere – 254; legături – 830.

GAL a pierdut 136 aparate: vânătoare – 47; bombardament – 39; recunoaştere (informaţii) – 32; legătură – 18.

Au fost distruse 661 avioane sovietice, din care: 304 doborâte de vânătoarea română; 143 – de aceea de bombardament; 184 de artileria Antiaeriană română şi 30 – de aviaţia Armatei a 3-a (care opera în nordul Bucovinei şi Basarabiei).

Aviaţia sovietică din Basarabia, nordul Bucovinei şi Transnistria dispunea de 2 040 aparate din care: 480 bombardiere grele, 360 bombardiere rapide, 960 vânătoare, 240 observaţie. Raportul numeric era aşadar, de circa 4/1 în favoarea părţii sovietice (2 040 faţă de cca 550 ale Grupării Aeriene de Luptă).

Aviaţia română a revenit pe front în vara şi toamna anului 1942 în sectoarele cotul Donului şi Stalingrad cu: 3 grupuri de vânătoare – nr. 6 şi 8 (Flotila 2) şi nr. 7 (Flotila 1); 4 grupuri de bombardament – nr. 1 (Flotila 2), nr. 5 (Flotila 1); nr. 6 (Flotila 3); nr. 3 (bombardament în picaj).

*

După dezastrul de la Stalingrad şi cotul Donului, următoarele unităţi au operat în continuare pe frontul de Est, în anul 1943:

– un număr restrâns de piloţi încadraţi în flotila germană Udett, în aria Doneţului;

– 8 escadrile de vânătoare – nr. 43, 57 şi 58 (grupul 7), nr. 47 şi 48 (gr. 9) şi nr. 65, 66 şi 67 (gr. 2)

– 2 escadrile de recunoaştere îndepărtată

– 2 grupe de bombardament greu în picaj nr. 6 (flotila 3) şi 5 (flotila 1)

– 3 escadrile de bombardament – nr. 77, 79 şi 80 (grupul 4)

– 3 escadrile de asalt – nr. 41, 42 şi 60 (grupul 8)

– 6 escadrile Stuka – nr. 73, 81 şi 85 (grupul 3) şi 74, 86 şi 87 (grupul 6).

La începutul anului 1944 – atunci când unităţile sovietice au înaintat pe teritoriul ţării, aviaţia română de vânătoare mai avea circa 300 aparate, din care 130-140 pentru apărarea interiorului, iar restul pe frontul din Moldova.

Lipseşte o cercetare sistematică a misiunilor de luptă în intervalul 21 iunie 1941 – 23 august 1944. Până în decembrie 1989, acest subiect era ca şi interzis cercetării. Nu avem decât date fragmentare asupra numărului avioanelor, efectivelor, a rezultatelor, a pierderilor. Două volume de amintiri şi informaţii au apărut în 1993 şi 1994. Ele aduc numeroase mărturii de măiestrie, ingeniozitate, dăruire, vitejie, abnegaţie, sacrificiu, noroc şi tragedie – mii de iniţiative şi acţiuni personale.

O însumare, provizorie, cuprinde numele a 392 eroi-aviatori – de toate gradele – căzuţi la datorie pe frontul de Răsărit şi în apărarea teritoriului României, până la 23 august 1944.

Numeric, aviaţia română a ocupat un loc foarte modest în confruntarea aeriană dintre marile puteri. Ca măiestrie, voinţă de luptă, vitejie şi eroism, piloţii români s-au rânduit printre cei mai bravi din ambele tabere.

*

7. Bombardamentele americane şi britanice asupra României.

În 1943 au început bombardamentele britanice asupra unor oraşe din Bulgaria. Pe noi nu ne vor bombarda, spuneau bucureştenii, fiindcă anglo-americanii cunosc sentimentele de prietenie şi încredere pe care le avem faţă de ei!

Marţi 4 aprilie 1944 era o zi cu soare, caldă. Şcolile se închiseseră la 31 martie din cauza înaintării frontului sovietic în Moldova. Continuau exerciţiile pregătitoare în cazul atacurilor aeriene: sirenele sunau prealarma, apoi alarma propriu-zisă pentru ca locuitorii să ştie cum să procedeze în caz de atac real. Mă aflam pe strada Lipscani, unde încă mai exista librăria "Hachette", cu cărţi aduse din Franţa anilor 1940-1944! A sunat prealarma la orele 10 1/2. Exerciţiul fusese anunţat în presă care preciza: "Cu ocazia acestui exerciţiu de prealarmare, activitatea nu îşi va întrerupe cursul ei normal."

Lumea îşi vedea de treburi ca şi cum unităţile sovietice s-ar fi aflat undeva departe, nu în partea de nord a Moldovei.

Spre orele 13 ne adunasem acasă în strada Berzei 47 (locuinţa părintească distrusă de sistematizarea urbană a regimului comunist). Sună telefonul. Era unchiul Horia, maiorul Horia Giurescu, fratele tatei. Chema de la Preşedinţie unde lucra: avioane americane în număr mare se apropie de Bucureşti! Am coborât de îndată în pivniţă; avea deasupra un planşeu de beton armat şi două ieşiri, una spre casă, cealaltă direct în curte. Câteva minute linişte completă. Prea multă linişte. Apoi am auzit antiaeriana. Era aproape, la Statul Major pe Ştirbei Vodă, la circa 200 metri de casa noastră. Tunurile AA cu tragere rapidă, păcăneau ascuţit. Se încrucişau cu cele de calibru mare, cu detunături mai puternice şi grave. De ce trag? Doar nu se aud avioane! Ba da: un vuiet surd, venea de departe. Devine mai precis. Se aud motoarele. AA trage tot mai frenetic. Deodată bufnituri repetate parcă veneau din pământ. Erau bombele. Bufniturile se apropie. Câinele nostru de vânătoare, Brac, schelălăia urât şi săpa de zor în pământul pivniţei. Eu încercam să-l opresc şi i-am dat vreo câteva palme pe coapse. Aş! El continua să sape. Marin, curierul Institutului de Istorie Naţională – venit cu nişte hârtii de la Facultatea de Istorie – vorbea întruna: "de ce să spun că nu mi-e frică, duduie Mica (= mama); vă spun drept că mi-e frică. Uite, uite, se apropie. E rău, rău de tot, pe cinstea mea că mi-e frică". Şi o ţinea aşa într-una, nu-l puteai opri. Mama către tata: "Aşa-i că dăm tot ce avem ca să scăpăm cu viaţă şi întregi?" Tata, liniştit: "Dăm tot." Toate acestea s-au petrecut în 2-3 minute.

Dintr-o dată sunet strident de motoare. Zburau deasupra noastră. Un ţiuit prelungit, o explozie (nu prea mare), geamuri sparte, fragmente de cărămidă izbeau pereţii casei care se zguduia. În primul moment nu ne-am dat seama dacă fusesem şi noi loviţi.

Am aflat pe urmă că bombardierele veneau dinspre vest, au reperat Şcoala de război (azi Academia Militară), fără s-o lovească, şi au început să lase bombele pe grădina de la intersecţia Căii Plevnei cu Ştirbei Vodă (unde astăzi se află clădirea neterminată destinată înainte de 1989 a fi Muzeul Naţional!) În această grădină publică se săpaseră şanţuri-adăpost, acoperite cu pământ. Oamenii care se refugiaseră acolo şi-au aflat astfel moartea. A fost bombardat.

Hotelul Splendid, pe Calea Victoriei, lângă Palatul Regal, peste drum de Athénée Palace, avariat şi el. La Hotel Splendid – unde erau cazaţi ofiţeri germani – au lansat bombe brizante şi incendiare.

Profesorul I.D. Ştefănescu locuia la Hotel la un etaj superior care începuse să ardă. În grabă a luat o valiză unde credea că pusese câteva picturi ale lui N. Grigorescu. În fapt greşise, a apucat una asemănătoare, iar picturile au ars. Când a ajuns în hol, a văzut ofiţeri germani liniştiţi în fotoliile lor; nu păreau răniţi; fuseseră omorâţi de suflul bombelor explodate în apropiere, la nivelul străzii.

În curând din nou linişte. Antiaeriana nu mai trăgea. Nu se mai auzeau avioane. Sirenele au sunat încetarea alarmei. Am ieşit. Geamurile de la faţadă erau sparte. Cărămizi prin curte. O bombă de mic calibru intrase printr-un geamlâc în demisolul unei clădiri mici, peste drum de casa noastră. Omorâse pe cei aflaţi acolo. O secundă ne-a despărţit de locatarii de dincolo de stradă. Declanşată cu o secundă mai devreme bomba ar fi căzut peste noi. Viaţa se joacă uneori la zaruri; sau la întâmplare, sau cu voia Celui de Sus, mai ales.

Aerul era plin de praf roşiatic şi cenuşiu, de la clădirile distruse sau avariate. Am aflat curând că Gara de Nord şi Triajul au fost rău lovite: covor de bombe. Victime multe, în trenurile cu refugiaţi din Moldova care aşteptau să pornească spre Oltenia, Banat sau Transilvania. Liniile de tramvai de pe strada Berzei unde locuiam erau îndoite. Circulaţia întreruptă. Lumea începuse să iasă de prin case; vorbeau toţi deodată.

Războiul sosise şi acasă. Frontul înaintase şi asupra oraşelor. Atunci am început să înţelegem că sentimentele amicale şi reale faţă de "Aliaţii" din Vest, n-aveau cum să ne apere şi să împiedice atacurile aeriene. Anglia se afla în stare de război cu România din 6 decembrie 1941, iar aceasta declarase la rându-i război Statelor Unite ale Americii (12 decembrie 1941). Scadenţa sosise.

4 aprilie a fost începutul la Bucureşti. A doua zi au urmat Ploieştii. Comandamentul de Căpetenie al Armatei a publicat la 14 aprilie "bilanţul" bombardamentelor din 4 şi 5 aprilie.

La Bucureşti: 2 942 morţi, 2 126 răniţi, 905 case distruse şi 1 373 avariate.

La Ploieşti: 262 morţi, 361 răniţi, 197 case distruse sau avariate.

În intervalul 4 aprilie – 19 august 1944 au avut loc 48 atacuri asupra României (din care 15 noaptea), cu o participare medie de 300-500 aparate la o misiune şi cu mai multe obiective pe un raid. Zona petrolieră – Ploieşti, Câmpina, Moreni – Valea Prahovei a fost lovită de 30 ori; aria Bucureştilor de 20; de asemenea Braşovul, Craiova, Piteştii, Turnu-Severin, Giurgiu, Timişoara, Târgovişte (unele oraşe bombardate de câte 5-7 ori).

Reţeaua feroviară a fost serios avariată – îndeosebi triajele Bucureşti, Ploieşti şi Braşov. Producţia de carburant a fost considerabil redusă. Unele estimări dau, în total, 7 693 morţi, 7 809 răniţi, şi în jur de 30 000 imobile distruse total sau în parte.

În confruntarea aeriană, anglo-americanii au dominat complet prin număr şi calitatea aparatelor. Bombardierele lor erau escortate de vânătoare – de tipurile Lockhead P-38 "Lightning" (Fulger) şi P-51 "Mustang". Vânătoarea proteja bombardierele în trei eşaloane: până la obiectiv, deasupra acestuia – cât se executau bombardamentele şi la înapoiere. Fiecare grup de protecţie părăsea acţiunea numai după ce misiunea era preluată de grupul următor.

Avioanele de vânătoare româneşti – din tipurile "Meserschmitt" Bf. 108, 109-E7, Bf 100 şi 109 G, aveau o autonomie de zbor inferioară celor americane, "Lightining" şi "Mustang"; la altitudinea de 10-11 000 m, aparatele Messerschmitt se aflau la plafonul limită, în timp ce adversarii lor "manevrau lejer".

Superioritatea numerică era covârşitoare; în iulie – august 1944, raportul numeric era, la aviaţia de vânătoare, de 10 la 1 în favoarea forţelor aeriene americane, cu aparate superioare ca viteză, armament şi plafon operaţional.

La apărarea teritoriului participau şi escadrile germane, dotate mai ales cu Messerschmitt, Me-110, de pe aerodroamele Mizil şi Ziliştea – Buzău. Antiaeriana română şi germană dispunea de 210 baterii.

Pierderile americane (în parte şi britanice) în intervalul 4 aprilie – august 1944 (date provizorii): 325 bombardiere, 65 vânătoare; 1400 aviatori morţi, 1590 prizonieri.

Pierderi româneşti (în acelaşi interval): 51 piloţi.

*

O precizare. Primul bombardament al aviaţiei americane asupra Ploieştilor a avut loc la 12 iunie 1942, cu 23 aparate de tip "Liberator" (B-24), de la înălţimea de 4 000 m. Rezultatele au fost minime. 9 avioane au ajuns în Irak, Siria şi Turcia, unul s-a distrus la aterizare.

Duminică 1 august 1943 s-a produs al doilea atac asupra zonei Ploieştilor, cu 178 "Liberatoare" (B-24) pornite din Benghazi (Libia). Au fost avariate Rafinăria "Concordia", Depoul CFR Ploieşti, Uzina electrică din Câmpina. Pierderi: 120 morţi şi 335 răniţi, mai ales civili.

Din 178 bombardiere, 53 au fost distruse (36 s-au prăbuşit în România), 111 au ajuns fie la bază, fie pe alte aerodroame aliate, 8 au aterizat în Turcia (79 piloţi internaţi acolo). Au murit în acţiune 147 aviatori americani şi 116 au fost luaţi prizonieri de autorităţile române.

Victorii aeriene ale unor aviatori români, între 22 iunie 1941 şi august 1944 (cifre stabilite de cercetătorul Ion Ţarălungă):

Nr. crt.	Numele	Victorii sigure	Victorii probabile
1.	Căpitan (r) Constantin (Bâzu) Cantacuzino	53	15
2.	Căpitan Alexandru Şerbănescu	43	19
3.	Adjutant şef Ioan Milu, avansat sublocotenent	30	-
4.	Adjutant aviator Ion Mucenica	22	-
5.	Adjutant maior av. Ion Mălăcescu	17	-
6.	Căpitan aviator Popescu-Ciocănel	12	-
7.	Adjutant av. Ernest Stenghel	11	-
8.	Căpitan av. Dan Scurtu	9	1

8. Administraţia română în Transnistria[81]

La 14 august 1941 cancelarul Adolf Hitler propune generalului Ion Antonescu să ia "în primire, după atingerea Niprului inferior cu grosul forţelor dv., siguranţa teritoriului dintre Nistru şi Nipru".

Conducătorul Statului român răspunde la 17 august: "... nu aş fi în măsură, din lipsă de mijloace şi organe pregătite, să-mi iau răspunderea administraţiei şi exploatării economice a teritoriului decât între Nistru şi Bug..." Este de acord să asigure... paza, siguranţa şi ordinea în teritoriul dintre Nistru şi Nipru", cu condiţia delimitării acestei arii spre nord.

Ca urmare, Comandamentul suprem al armatei germane – prin general de brigadă Arthur Hauffe – şi Marele Stat Major român – prin general de brigadă Nicolae Mazarini – semnează la Tighina, la 30 august 1941, o "Înţelegere" cu delimitarea răspunderilor celor două părţi, între care:

"a) În Transnistria: România asupra siguranţei, administraţiei şi exploatării economice, asupra transmisiunilor şi comunicaţiilor..."

"b) În teritoriul Bug-Nipru: Germania, de administraţie şi exploatare economică; România, de siguranţă..."

Conducerea Reich-ului ar fi dorit ca guvernul de la Bucureşti să formuleze pretenţii teritoriale la răsărit de Nistru.

Reichmareşalul Hermann Göring către Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministrul de externe, la 26 noiembrie 1941, la Berlin: "Deocamdată aveţi Transnistria. Folosiţi-o cum vreţi şi cât vreţi. Graniţele ei sunt încă nedeterminate. Odesa trebuie să vă aparţină fiindcă aţi câştigat-o cu sângele soldatului român".

Cancelarul Adolf Hilter, către Mihai Antonescu, la 27 noiembrie 1941, la Berlin: "Dvs. aveţi la răsărit drepturi şi puteri fără limită: luaţi cât credeţi."

Poziţia guvernului român a fost de la început până la sfârşit foarte limpede: retrocedarea Ardealului luat prin "arbitrajul" de la Viena (30 august 1940) şi nicidecum extinderea hotarelor dincolo de Nistru.

Mihai Antonescu, la 9 august 1941, către Manfred von Killinger, ministrul plenipotenţiar al Reich-ului la Bucureşti: "...România nu renunţă la drepturile sale asupra Transilvaniei."

Mihai Antonescu, la 11 septembrie 1941, către Franklin Mott Gunther, ministrul Statelor Unite ale Americii la Bucureşti:

"*Nu se poate să existe nici o compensaţie* între drepturile de la răsărit şi între drepturile de la apus.

"*Poporul român nu poate considera nici o ipoteză de discuţie măcar în această privinţă, drepturile noastre asupra Ardealului fiind temelia politicii noastre externe.*" (sublinierea D.C.G.).

Mihai Antonescu, la Berlin, la 26 noiembrie 1941, către Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reich-ului: "... vă afirm simplu şi lămurit că actul de la Viena din 1940 este un act născut mort."

Ribbentrop: "Vorbiţi de actul de la Viena?"

Mihai Antonescu: "Da domnule ministru, vorbesc de singurul act care chinuieşte poporul român, de actul dvs. de arbitraj de la Viena, din 1940."

Mareşalul Ion Antonescu a folosit fiecare prilej pentru a reaminti cancelarului Adolf Hitler că Transilvania de nord şi est trebuie să se întoarcă în graniţele statului român. Mărturie stau: scrisoarea conducătorului din 5 ianuarie

1942; memorandum-ul din 11 februarie 1942; memoriul conducătorului către Cancelarul Reich-ului, la 9 ianuarie 1943; declaraţia lui Mihai Antonescu în Consiliul de miniştri, Bucureşti 18 ianuarie 1943; răspunsul guvernului român la 23 iunie 1943 pentru instituirea unei comisii de anchetă privind situaţia românilor din Transilvania anexată de Ungaria; memorandumul mareşalului Ion Antonescu adresat Führer-ului, în septembrie 1943; întrevederea Antonescu-Hitler la 23-24 martie 1944...

*

"Înţelegerea" semnată la 30 august 1941 de autorităţile militare germane şi române la Tiraspol (vezi mai sus), specifică la punctul 8: "*linia de închidere a frontierei. Rămâne pe Nistru.* Închiderea între Transnistria şi regiunea Bug-Nipru priveşte Grupul de Armate Sud" (germane) (sublinierea D.C.G.).

Frontierea de stat a României a rămas pe Nistru. Un decret lege (nr. 3345) din 4 decembrie 1941 fixează regimul vamal al schimbului de mărfuri – import, export între România şi Transnistria.

Preluarea teritoriului s-a efectuat treptat. Operaţiunea a durat până în martie 1942. La distrugerile războiului s-au adăugat confiscările făcute de trupele de ocupaţie. Profesorul Gheorghe Alexianu declara următoarele anchetatorilor Tribunalului Poporului, înainte de procesul din mai 1946:

"În acest timp (toamna 1941, nota D.C.G.), toate bogăţiile de seamă – cereale, animale – au fost ridicate de trupele germane şi, în momentul când au aflat această veste neplăcută pentru ei, că trebuie să părăsească Transnistria, au luat motoarele fabricilor, le demontau şi le duceau în altă parte."

Afirmaţia se cuvine confruntată şi cu alte documente – dacă vor mai fi existând – pentru a constata cât au luat autorităţile Reich-ului.

În paralel însă, adaugă profesorul Gh. Alexianu "... se instituise, pe lângă Armata a III-a (română) o *Comisie de Capturi*, condusă de generalul (Ion) Arbore, iar a doua era la Armata a IV-a, o *Comisie de Capturi* sub generalul (Nicolae) Ghineraru, care transmitea animale, produse." După ocuparea Odesei " a fost numită *o (a treia) Comisie de Capturi*, cu generalul Vasiliu, acela care a murit, ulterior, în bazinul Doneţului, în 1942".

Un Jurnal al Consiliului de Miniştri din noiembrie 1941 a precizat ce însemna captura de război: "...aproape tot ce este în Transnistria era considerat ca fiind captură de război: fabricile, vitele, cerealele, magazinele...; după ce lua Comisia de Capturi tot ce lua, apoi, ne preda nouă, Administraţiei, fabricile de care credeau că nu aveau nevoie şi pe care noi le-am folosit mai departe."

Au fost şi persoane, inclusiv militari care făceau contrabandă în ambele direcţii, confiscau bunuri în folos propriu şi le transportau. Contrabandă ce n-a putut fi decât parţial oprită, cu toate măsurile luate de Guvernământ.

Guvernul român a aplicat două politici în Transnistria. Explică tot profesorul Gh. Alexianu, în timpul aceleaşi "instrucţii" a procesului din mai 1946:

a) "... directivele mareşalului Antonescu au fost să se scoată tot ce se putea scoate şi să se aducă în ţară, cu justificarea ca să luăm din mâna germanilor, iar în ce priveşte pe noi, avem să ne despăgubim de tezaurul pe

care l-am pierdut la Moscova." (aurul Băncii Naţionale a României, depus la Moscova în 1916-1917 şi niciodată restituit).

b) "Dar, în afară de această politică, Guvernul a avut şi a doua politică, de a institui în Transnistria tot regimul comercial şi industrial din ţară de la noi."

În atari condiţii a început administraţia românească.

*

Teritoriul cuprins între Nistru (Vest), Bug (Est) şi râurile Niomjai şi Rov (la Nord), denumit atunci, ad hoc, Transnistria, avea circa 44 000 kmp.

Recensământul sovietic consemnase un total de 2 240 000 locuitori din care:

1 070 000	– ucrainieni
710 000	– ruşi
290 000	– moldoveni (români)
125 000	– germani
15 000	– bulgari
16 000	– tătari
5 000	– greci
9 000	– alţii

(Datele comunicate de Legaţia Statelor Unite la Stockholm în 1943 nu cuprind separat pe evrei).

Câţi locuitori au rămas pe loc după ce operaţiunile militare au luat sfârşit în august-septembrie 1941? În stadiul actual al informaţiei, nu pot preciza dacă s-a efectuat vreo evidenţă a populaţiei după instaurarea administraţiei române.

*

Teritoriul a fost împărţit în 13 judeţe conduse de un prefect şi doi subprefecţi (unul obligatoriu dintre transnistreni): Ananiev, Balta, Berezovca, Dubăsari, Golta, Jugastru, Moghilău, Oceacov, Odesa, Ovideopol, Râbniţa, Tulcin şi Tiraspol. Au fost păstrate însă raioanele, în delimitarea lor de către soviete: 64 în total (între 3-5 pe judeţ), fiecare condus de un pretor militar, numit de guvernatorul Transnistriei, profesorul universitar Gheorghe Alexianu (de la 19 august 1941, decretul nr. 1 care a stabilit instalarea administraţiei civile române în acel teritoriu). În oraşe au fost instalaţi primari şi 1-2 ajutori de primari (desemnaţi de prefect), iar în comune – primari ajutaţi de un sfat sătesc (3 persoane).

Administraţia civilă a fost asigurată de 7 800-8 000 funcţionari publici detaşaţi din România şi 52 000 salariaţi, aleşi dintre localnici.

*

Agricultura şi ramurile conexe dispuneau de:

3 800 872	ha, teren arabil
200 000	ha, fâneţe, păşuni
650 000	ha, pomi şi vii
200 000	ha, grădini de legume
200 002	ha, păduri
100 000	ha, bălţi, islazuri şi limanuri

Colhozurile (gospodăriile colective) şi *sovhozurile* (ferme ale statului) au fost *menţinute ca unităţi de producţie* (ordonanţele din 7 septembrie şi 7 octombrie 1941). Nici nu se putea altfel. Revenirea la proprietatea particulară (din anii '20) nu era imediat posibilă, devreme ce tot inventarul agricol şi mijloacele de transport ale gospodăriilor individuale fusese confiscat la constituirea colhozurilor. Au fost luate grabnice măsuri pentru strângerea a ceea ce mai rămăsese din recolta 1941. Ceea ce se obţinea se împărţea pe din două: 1/2 la administraţia Transnistriei, 1/2 la colhoz, după ce se vor fi scăzut cantităţile necesare însămânţărilor pe 1942 şi cele pentru plata lucrărilor mecanizate (acolo unde avuseseră loc). Oricum, sub administraţia românească, colhozniciii au primit, pentru folosinţă proprie, 20-25% din recolta netă, în loc de 8-12% cât era îngăduit sub regimul sovietic. Plus vitele proprietate particulară (vezi mai jos).

Politica agrară era de a reveni la proprietatea particulară.

Ca atare, a doua fază este pusă în aplicare în 1942, (ordonanţa nr. 55 din 14 martie). Colhozurile devin *obştii de muncă*; sătenii s-au grupat pe familii sau vecini, în brigăzi de 20-30 familii. Fiecare brigadă a primit de la 200 ha în sus (cât puteau lucra în condiţii bune). *Terenul atribuit brigăzilor rămânea permanent al lor.*

Potrivit unei alte reglementări (decizia 362 din 18 martie 1942), terenurile virane, grădinile, viile şi livezile din raza municipiilor, oraşelor şi satelor puteau fi *arendate individual*. Tot astfel şi clădirile neocupate.

A treia fază (decretul nr. 9 semnat de mareşalul Ion Antonescu de la Odesa la 15 iunie 1943) prevedea *împroprietărirea deplină a ţăranilor*, din suprafeţele atribuite anterior brigăzilor de muncă (vezi faza a doua). Fiecare familie urma să primească, potrivit unor criterii (ordonanţa nr. 138 din 6 octombrie 1943 a Guvernatorului) un lot indiviz din pământul arabil al obştei, lot ce se putea transmite prin succesiune, potrivit codului civil. Împroprietărirea nu a mai avut loc deoarece în februarie-martie 1944 Armata Roşie a reluat Transnistria.

Pentru *încurajarea gospodăriei personale săteşti*, fiecare familie era autorizată (ordonanţa nr. 115 din 22 mai 1943) să aibă în deplină proprietate: o vacă şi un viţel; doi cai sau doi boi; un porc (scroafă) şi patru purcei; o capră cu ied; cinci stupi sistematici (sau zece "ţărăneşti"); păsări – câte putea hrăni. Era cu mult peste ceea ce îngăduise administraţia sovietică. În plus, proprietarii aveau dreptul să crească şi "tineretul" provenit de la animalele aflate în proprietatea lor: timp de 3 ani pentru cabaline şi bovine; 9 luni – porcine; 1 an – ovine şi caprine. După care, aveau obligaţia să le vândă.

În toamna 1941, *800 tractoare sovietice mai erau în stare de funcţiune** . Prin repararea celorlalte şi *importul a 1100 tractoare din Elveţia*(de tipul Hürliman şi Vewey de 65 HP), numărul tractoarelor în funcţiune în Transnistria, *în toamna 1942, era de cca 4 000.* Carburanţii erau aduşi din România, ca şi piesele ce nu puteau fi confecţionate la faţa locului, inclusiv 376 vagoane seminţe pentru arăturile din primăvara 1942.

Planul de culturi agricole şi vegetale a fost realizat în proporţie de 81.2% în 1942 şi de 87.7% în 1943 (surse din presă). Pe culturi, repartizarea a fost următoarea (procentaje din totalurile arabile).

Nr. crt.	Cultura	1942	1943	Observaţii
1.	Grâne	55,2	63,5	
2.	Leguminoase	2,3	2,7	
3.	Oleaginoase	7,7	7,9	→ 234 533 ha în 1942 246 506 ha în 1943 – floarea-soarelui îndeosebi
4.	Textile	0,3	0,4	
5.	Fâneţe cultivate	8,3	5,7	
6.	Rădăcinoase	4,7	4,9	→ 52 715 ha în 1942 şi 45 266 ha, cu sfeclă de zahăr
7.	Zarzavaturi	2,7	2,6	
	Total parţial	81,2	87,7	
8.	Terenuri nelucrate	18,8	12,3	
	Total	100,0%	100,0%	

Atenţie specială a fost acordată plantelor necesare alimentaţiei.

Faţă de 1941, considerat ca bază (100), sporul de suprafeţe însămânţate a fost la: porumb – 291,6%; fasole – 844,7%; cartofi – 71,6%; orez – 117,8% şi zarzavaturi – 114,8%.

*

O parte din produsele alimentare au fost "exportate" spre România. O cercetare anume nu s-a efectuat încă. "În tot timpul cât am fost în Transnistria" – aprecia profesorul Gheorghe Alexianu – "s-au adus (în România nota D.C.G.) vreo 60 000 vagoane" de cereale şi vite (inclusiv oi). Ultimul transport de vite a avut loc în toamna lui 1943. Prin Societatea Femeilor Ortodoxe, la cererea Sabinei Cantacuzino, 67 vagoane cu compoturi, unt, biscuiţi şi alte alimente au fost trimise în Franţa ocupată; 5 vagoane au ajuns la Bordeaux, unde studiaseră studenţi ai profesorului Alexianu.

* Gh. Alexianu dă cifra de numai 250 în bună stare.

Observatori străini notează că în 1942, cu tot "exportul" spre România "cantităţi suficiente au rămas, după cât se pare, pentru populaţia locală. Se spune că Odesa are mai mult peşte (pentru consum) decât sub regimul sovietic" (Raportul Legaţiei S.U.A. din Stockholm, nr. 2332 dn 20 decembrie 1943).

"... E mâncare destulă în Transnistria. În schimb lipsuri mari la alte produse, îndeosebi textile şi încălţăminte" – consemnează aceeaşi Legaţie americană, preluând informaţii din presa germană. În iunie 1943 "aprovizionarea este satisfăcătoare" – consemnează "Neues Wiener Tageblatt" la 8 iunie 1943, care adaugă: "Cantităţi suficiente de alimente au ajuns pe pieţele oraşelor şi ca atare preţurile au rămas la un nivel care a îngăduit categoriilor mai sărace să-şi cumpere produsele de primă necesitate".

Cu unele precizări însă. Magazinele oficiale, ale administraţiei şi municipalităţii vindeau numai pentru funcţionarii români şi cei transnistreni, mărfuri la preţuri "maximale"; în august 1943 ele erau cu 35% mai scăzute decât cele de pe piaţa liberă. În rest, comerţul funcţiona pe temeiul cererii şi ofertei, cu preţuri în urcare, mai ales la mărfurile deficitare. De aceea se practica "pe o scară largă" şi "trocul" între produse alimentare şi cele manufacturiere (industriale).

În doi ani de administraţie românească, au fost deschise sau redeschise 4453 unităţi comerciale, îndeosebi alimentare (octombrie 1941 – octombrie 1943). La 16 octombrie 1943 s-au inaugurat: o nouă şosea Odesa-Tiraspol, o şosea spre Nicolaev, o expoziţie industrială a Transnistriei la Bucureşti, al zecelea magazin municipal şi a treia piaţă de mărfuri, ambele la Odesa.

Urmările recoltei foarte bune din 1943 s-au văzut îndată.

Se spune că "recolta de fructe şi legume a fost foarte bună în Transnistria în 1943" consemnează Legaţia Statelor Unite din Stockholm (raportul 3082 din 29 martie 1944); "ca atare, aprovizionarea cu aceste produse pe piaţa Odesei a fost foarte acoperitoare. Preţurile, au fost joase... Scăderea preţurilor la fructe şi legume a fost urmată de o descreştere a lor şi la unt, ouă, carne şi alte produse. Fructele şi legumele au fost comercializate fără restricţii."

În septembrie 1943, profesorul Gh. Alexianu, guvernatorul Transnistriei a suprimat orice restricţii la comerţul cu făină. Pâinea – făcută din făină de grâu, secară şi orz – "este de o calitate deplin mulţumitoare, după câte se spune", adaugă acelaşi raport al Legaţiei americane din Stockholm. Era vândută pe cartelă la toţi locuitorii Odesei, "fără nici o excepţie".

În noiembrie 1943, pentru lucrătorii şi salariaţii (inclusiv localnicii) administraţiei transnistrene s-au vândut suplimentar pentru iarnă: 20 tone zahăr, 30 tone mazăre, 35 000 metri de postav, 3 500 perechi de pantofi, 1 000 mc de lemn de foc şi 1000 tone de cărbune. Un nou transport de 50 vagoane zahăr (= 500 tone) urma să fie comercializat în decembrie 1943, plus 800 mc lemn de foc şi noi cantităţi de cărbune. La preţ oficial, fiecare familie avea dreptul la 6 litri de gaz.

*

Industrii şi ateliere

La retragerea trupelor sovietice "fabricile erau complectamente stricate şi s-a propus să se vândă ca fier vechi". Gh. Alexianu s-a opus. "Fabricile de industrie nu le-au stricat ruşii, cât le-au jefuit populaţia şi germanii, din cauza lipsei de curele, se luau curelele şi se făceau pingele." Staţiunile de maşini şi tractoare (MTS) şi cele de reparaţii (MTM) funcţionau la abia 10-15% din capacitatea lor.

Noua administraţie a procedat la repararea lor.

"Am cumpărat piese de schimb din Ucraina şi ne-a ajutat şi populaţia rusă, care, din cauză că nu avea sare şi gaz, ne furniza toate piesele de schimb cu care am putut să refacem industria. Cu un vagon de sare pe care îl duceam peste Bug, luam tot ce ne trebuia. Le duceam petrol, benzină, sare, ca să iau piese în schimb. Contrar părerii guvernului, am refăcut economia sovietică în măsura în care era necesar pentru nevoile Transnistriei" (Gh. Alexianu).

Au fost repuse în funcţiune şi cele trei fabrici de piese de schimb şi motoare pentru tractoare: "Krasny-Signal", "Profrintern" şi "Kinap", ca şi unitatea "Ghen" (strunguri, semănători).

Chiar din 1942 lucrau din nou 68 staţiuni de maşini şi tractoare şi 18 ateliere mari de reparaţii.

Industria transnistreană era concentrată aproape toată la Odesa. Din 1680 unităţi, numai 323 mai erau în relativă bună stare la intrarea trupelor române, la 16 octombrie 1941. În 1942, 1126 unităţi au fost refăcute, reparate, îndeosebi în sectorul prelucrării produselor alimentare. În februarie 1943 a început să producă o fabrică de mobilă, iar în mai 1943 una de zahăr. Pentru bunele rezultate dobândite, directorii de întreprinderi au primit în plus două salarii lunare, iar muncitorii unul (mai 1943).

O fabrică de produs şi măcinat malţ (orz prăjit) pentru surogat de cafea şi-a sporit capacitatea de la 14600 kg în septembrie 1942 la 69150 kg în ianuarie 1943. În septembrie, a început şi producţia de sirop şi apă minerală la Odesa.

În mai 1943, Direcţia Muncii (administraţia Transnistriei avea 23 asemnea direcţii), a încheiat recensământul specialiştilor şi meşteşugarilor: 12233, îndeosebi în sectoarele mecanică-motoare, metalurgie, reparaţii şi pielărie.

Unităţile industriale erau administrate de guvernământul Transnistriei, primării, armată sau particulari. Din 266 "fabrici" în funcţiune la Odesa în 1943, 39% se aflau sub administraţia guvernământului, 20% – a primăriei, 4% – armatei şi 37% – particularilor. Din cele 32 mori de măcinat din Odesa, 59% erau arendate tot de particulari.

Au fost autorizate să funcţioneze următoarele categorii de unităţi particulare (paralel cu acelea ale Guvernământului): magazine alimentare, de "coloniale", de produse sanitare şi de igienă, de obiecte bisericeşti, de comision şi amanet, restaurante, cafenele, birturi, hanuri, ceasornicării, cizmării, croitorii, frizerii, lăcătuşerii, cinematografe, teatre, hoteluri.

Circulau în august 1943 la Odesa în jur de 1 000 autovehicule, reparate după retragerea armatei sovietice; de asemenea, 300 trăsuri, 300 căruţe, 34 800 biciclete. Legăturile feroviare între Transnistria şi România se făceau prin Tiraspol – Tighina – Chişinău – Iaşi şi pe linia secundară Odesa – Bugaz – Cetatea Albă – Basarabeasca – Reni – Galaţi (sau Basarabeasca – Bârlad).

Învăţământul, cultura

Cu toată tulburarea produsă de operaţiunile militare, în anul şcolar 1941/1942 au funcţionat, în Transnistria (prin străduniile Institutului economic românesc din Tiraspol şi ale Bisericii):

Şcoli: 1 312 cu 4 clase
613 cu 7 clase
126 cu 10 clase
Total 2 051 şcoli primare şi generale
Nr. învăţători: 8 959
Nr. elevi şi eleve: 216 963

Învăţământul de toate gradele a cunoscut o nouă întocmire prin ordonanţa nr. 94 din 14 octombrie 1942, cu următoarele trepte: grădiniţă, şcoala primară, secundară (gimnaziu – 3 ani şi liceu – 4), universitatea sau alte unităţi de învăţământ superior. Predarea se făcea în limba maternă: rusă, ucraineană, română, germană etc. La fiecare şcoală, indiferent de grad, erau prevăzute: cantină, farmacie, atelier sau lot agricol, o bibliotecă, un cor şi o echipă sportivă.

Cu această întocmire, şcolile transnistrene au funcţionat în anul 1942/1943 (de la 1 septembrie 1942 la 30 iunie 1943) şi în trimestrul I/1943 (septembrie – decembrie). Bilanţul nu a fost făcut până în prezent. În anul şcolar 1942/1943 a fost distribuit un număr de 100 000 abecedare tipărite în România în română şi rusă; rechizite de tot felul au fost de asemenea trimise gratuit din ţară.

La Odesa, în anii de învăţământ 1941/1942 şi 1942/1943 au funcţionat normal:

– 55 şcoli primare cu 375 clase, 12 759 elevi şi eleve, 602 învăţători
– 5 licee pentru băieţi
– 9 licee pentru fete
– 1 liceu românesc
– 3 gimnazii
– 4 şcoli pentru limbi străine
– 1 şcoală tehnică pentru industria grea
– 1 şcoală tehnică pentru industria alimentară
– 1 liceu de stomatologie
– 1 şcoală pentru îmbuteliere
– 2 şcoli de ceramişti
– 2 şcoli de croitorie

Universitatea din Odesa s-a redeschis la 7 decembrie 1941, cu cca 3 000 studenţi ruşi, fără vreu incident. Guvernatorul şi-a încheiat astfel alocuţiunea inaugurală: "Astăzi voi sunteţi nenorociţi, părinţii voştri luptă şi mor pe front şi apără patria noastră, noi suntem aici să înţelegem aceste suferinţe, aveţi răbdare, după vremea rea şi nenorocire vor urma şi pentru voi soare şi vreme bună." Universitatea a funcţionat în anii 1941/1942 , 1942/1943 şi în lunile septembrie – decembrie 1943. La agricultură erau 200 studenţi (iulie 1943), la Medicină – 170, din care 70 români şi germani (septembrie 1943).

Noua şcoală normală pentru învăţători şi-a deschis cursurile la Tiraspol, în septembrie 1942, cu o primă serie de 600 cadre didactice. La Odesa au fost amenajate *două cămine de studenţi* cu 800 locuri (noiembrie 1942).

Au funcţionat, tot la Odesa: *Conservatorul de muzică şi artă dramatică, Academia de Arte Frumoase* şi *Teatrul Naţional pentru copii şi adolescenţi* (inaugurat la 15 aprilie 1943).

Apăreau (ianuarie 1943) *patru ziare în limba rusă*, "Glasul Nistrului", în română şi săptămânalul "Der Deutsche in Transnistrien", în germană.

Spitalele fuseseră deteriorate şi devastate în iulie – august 1941. Treptat au fost repuse în funcţiune 108, parte cu mobilier şi aparatură adusă din România. În 1942 s-au înregistrat circa 100 000 consultaţii lunar, la care se adăuga asistenţa medicală acordată în dispensarele raionale. La Odesa 98% din locuitori au fost vaccinaţi împotriva holerei; în raioanele din jur, alte 82 000 persoane.

Din septembrie 1943 s-au plătit pensii muncitorilor şi funcţionarilor în vârstă, ca şi la invalizi. Beneficiau circa 20 000 persoane. În decembrie 1943 fuseseră înregistrate oficial în Odesa 6 087 pensionari(e). Tot în septembrie 1943 guvernatorul Gh. Alexianu a semnat ordonanţa asigurărilor de sănătate şi de îngrijire medicală gratuită pentru salariaţii instituţiilor publice din Guvernământ. Cuantumul plătit în caz de boală, 60-100% din salariu.

Bisericile au fost redeschise în toată Transnistria. Preoţii români au botezat mulţi copii în sate. În 1943 Paştele a fost sărbătorit în toate cele 22 biserici ale Odesei, cu mii de oameni prezenţi la slujba Învierii. În mai 1943, mitropolitul Odesei Vissarion a sfinţit, în prezenţa guvernatorului Gh. Alexianu, catedralele Alexandru Nevski şi Sfântul Gheorghe.

*

În toamna anului 1943, după izolarea Crimeii de restul frontului sovieto-german (noiembrie) devenise evident că administraţia românească în Transnistria se apropia de sfârşit. Cotidianul suedez "Svenska Dagbladet" semnala la 12 octombrie 1943 că funcţionarii români din Transnistria au primit dispoziţii să-şi trimită familiile înapoi în ţară. Că s-au luat măsuri pentru a transporta spre România rezervele de grâne şi maşini agricole (tractoare). Ştiri despre atari evacuări se vor repeta în presa suedeză ("Stockholm – Tidningen" la 17 noiembrie, "Aftonbladet" la 19 noiembrie şi 16 decembrie, "Social – Democraten", 16 decembrie).

La 29 ianuarie 1944 mareşalul Ion Antonescu semnează ordonanţa prin care administraţia civilă încetează "în teritoriul ocupat dintre Nistru şi Bug". Generalul de divizie Gheorghe Potopeanu era investit "cu depline puteri pentru conducerea şi coordonarea întregii administraţiuni din teritoriul ocupat dintre Nistru şi Bug".

"Deplinele puteri" ale conducerii militare s-au executat în februarie şi martie 1944. La 10 aprilie Odesa este eliberată de Armata Roşie care, două zile mai târziu, se află şi la Tiraspol.

Evacuarea de bunuri, produse, vite spre România, a început din toamna 1943. Gh. Alexianu apreciază valoarea lor totală de zece miliarde lei (evaluarea din iarna 1943/1944) şi adaugă: "Noi însă am investit în Transnistria, pentru producerea acestor lucruri, cel puţin 7 miliarde lei".

Ce s-a întâmplat cu bunurile luate în toamna 1943 şi ianuarie – februarie 1944? Propunerea profesorului Gh. Alexianu era "să predăm populaţiei locale toate bunurile făcute în Transnistria, cu inventar", punct de vedere aprobat de mareşalul Ion Antonescu. Guvernatorul a dat ordin să se formeze în fiecare întreprindere, un comitet de lucrători ruşi, cu care să se întocmească "inventarul întregii instalaţiuni, aşa cum se găsea, pentru ca, în momentul când administraţia română va pleca, să predăm acest inventar lucrătorilor, ca să arătăm ruşilor că n-am stricat." Până la urmă această hotărâre n-a fost îndeplinită. Generalul Gheorghe Potopeanu, comandantul administraţiei militare instituită la 29 ianuarie 1944, "a predat toată administraţia germanilor, în valoare de 15 miliarde lei. Pentru aceasta a obţinut o decoraţie de la germani", susţine profesorul Gh. Alexianu.

Bunurile aduse în România au fost adunate în depozite speciale: "Mareşalul a hotărât ca tot Consiliul de Miniştri să meargă cu mine (Gh. Alexianu, nota D.C.G.), să vadă toate mărfurile ce le aveau în depozite... A mers tot Consiliul de Miniştri, cu toţi specialiştii, să viziteze toate depozitele din Transnistria. Depozitele Transnistriei erau o frumuseţe, marfa din Rusia era o minune..."

"S-a spus, continuă profesorul Alexianu, că Guvernământul Transnistriei n-are registre şi controlori. Eu cred că nu există contabilitate de stat care să aibe contabilitate mecanizată, care să fie ţinută aşa cum am ţinut-o noi".

La 10 august 1944 s-a publicat în "Monitorul Oficial" Statutul şi Decretul-Lege al Societăţii de Stat pentru administrarea bunurilor aduse din Transnistria. Depozitele cu mărfuri au fost restituite autorităţilor sovietice după 23 august 1944.

*

O analiză a felului cum s-a exercitat administrarea Transnistriei în intervalul octombrie 1941 – ianuarie 1944 nu s-a făcut încă. Arhivele aşteaptă să fie consultate. În actul de acuzare al Procesului mareşalului Ion Antonescu, profesorul universitar Gheorghe Alexianu este trecut la nr. 22. În jargonul caracteristic "proceselor-spectacol" regizate de autorităţile procomuniste de la Bucureşti, după model sovietic, fostul guvernator al Transnistriei este încărcat cu tot felul de epitete şi adjective şi calificative, acuzat de numeroase crime.

În "procesul-spectacol" din mai 1946, profesorul Gheorghe Alexianu intervine numai în cursul interogatoriului lui Mihai Antonescu. Nu s-au pus fostului guvernator întrebări anume.

La proces, mareşalul a contestat categoric acuzaţiile de jaf "... noi am făcut o administraţie cu care ne mândrim în Transnistria. ...S-au făcut şi nereguli, se fac în toate timpurile, pentru că nu se poate ca un conducător de stat sau un şef de serviciu să fie peste tot. Se întâmplă nereguli. Am sancţionat foarte grav... Dar nu numai că n-am jefuit Transnistria, d-le Preşedinte, dar noi am creat pentru populaţia locală o situaţie superioară aceleia pe care această populaţie a avut-o înainte. Voi face dovada, şi dl. Alexianu va putea să facă această dovadă".

Cât despre evacuarea bunurilor din Transnistria în 1944, Ion Antonescu preciza tot în mai 1946: "... am spus: Noi vom fi făcuţi responsabili de către

Rusia de tot ce se va găsi distrus în această ţară... Sunt ordine pe care le veţi găsi în Arhiva Statului, în care am spus: toate aceste bunuri, obiecte de artă, toate lucrările de artă să fie împachetate, să fie înregistrate, să fie duse la Ministerul Instrucţiei Naţionale, ca atunci când va veni pacea să le predăm Rusiei. Multe maşini şi alte lucruri care s-au luat din Transnistria sunt luate cu ordinul meu, pentru că, dacă le lăsam acolo, ele erau distruse şi erau tot în sarcina poporului român... Şi atunci le-am adus, cu ordin, pentru a fi predate în bună stare la sfârşitul războiului, pentru ca să nu se puie în sarcina noastră, pentru că ar fi fost distruse de alţii..."

Tribunalul poporului l-a considerat vinovat pe profesorul Gh. Alexianu de "a fi militat pentru desăvârşirea intrării armatelor germane pe teritoriul ţării...; a sprijinit continuarea războiului, atât împotriva U.R.S.S., cât şi împotriva Naţiunilor Unite...; a ordonat şi desăvârşit acte de teroare, cruzime şi suprimare a populaţiei din teritoriul unde s-a purtat războiul...; a ordonat şi iniţiat înfiinţări de ghetouri, lagăre de internare şi deportări din motive de persecuţie politică şi rasială..." etc., etc.

Tribunalul poporului l-a condamnat pe profesorul Gh. Alexianu de trei ori la pedeapsa cu moartea, de două ori la muncă silnică pe viaţă, de trei ori la detenţiune grea pe viaţă şi de opt ori la degradare civică pe 10 ani.

La hotărârea expresă (în scris) a guvernului Petru Groza, cererea sa de comutare a pedepsei cu moartea a fost respinsă de regele Mihai. Profesorul Gh. Alexianu a fost împuşcat la Jilava, la 1 iunie 1946, orele 18,03, alături de mareşalul Ion Antonescu, profesorul Mihai Antonescu şi generalul Constantin Z. Vasiliu.

Capitolul "Transnistria" aşteaptă să fie cercetat şi analizat, dincolo de afirmaţiile făcute de completul de judecată al Tribunalului Poporului în mai 1946. În măsura în care documentele din intervalul 1941-1944 se mai află la Arhivele Naţionale din România, acelaşi capitol Transnistria mai cuprinde şi lagărele de concentrare, acolo au pierit un foarte mare număr de evrei (vezi capitolul Evreii în anii 1940-1944).

*

9. Prizonierii de război în România, 1939-1944[82].

La propunerea Comitetului Internaţional al Crucii Roşii (CICR), majoritatea beligeranţilor a acceptat să respecte statutul prizonierilor de război şi a civililor internaţi. Evreii n-au avut o atare protecţie şi CICR nu a putut interveni decât ocazional în favoarea lor.

Guvernul şi Societatea Naţională de Cruce Roşie din România (SNCRR) au colaborat cu CICR privind prizonierii militari, internaţii civili dar şi comunităţile evreieşti din ţară (mai puţin cele din Basarabia şi nordul Bucovinei).

1. La 17 septembrie 1939 frontiera a fost deschisă refugiaţilor din Polonia. Filialele SNCRR au organizat cantine şi posturi sanitare la punctele de tranzit; au distribuit alimente şi îmbrăcăminte (prin colecte publice); au transmis scrisorile refugiaţilor prin intermediul CICR.

La 11 octombrie 1939 se aflau în România 49 547 polonezi din care 23 638 miliari. Din acest total, până în primăvara lui 1943, 43 101 plecaseră spre

alte destinaţii; 3 396 s-au repatriat în "Guvernământul General" (instituit de Reich în teritoriile poloneze neanexate direct); 2 945 se mai găseau în România; 105 decedaseră (situaţie recapitulativă prezentată de Ministerul de Interne pentru Mihai Antonescu, Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri). 150 refugiaţi erau în slujba Serviciilor de Informaţii britanice şi au fost identificaţi ca atare de Serviciul Secret de Informaţii român (SSI). Ca urmare, 20 au fost internaţi în lagărul de la Târgu Jiu; restul, cu domiciliu obligatoriu în diferite comune în Muntenia şi Oltenia.

2. Aproximativ 60 000 militari sovietici au fost internaţi într-o primă etapă. Până la finele lunii martie 1942 numărul lor urcase la 83 973. Prizonierii au nevoie de rufărie de corp, îmbrăcăminte de iarnă, încălţăminte şi săpun, comunica, în iarna 1941-1942, Societatea Naţională de Cruce Roşie din România, secretarului general al Ligii Societăţilor de Cruce Roşie. În 1942 situaţia s-a mai ameliorat.

În mai 1943, Eduard Chapuisat şi David Traz, delegaţi ai Comitetului Internaţional al Crucii Roşii, au vizitat timp de 15 zile 6 din cele 12 lagăre cu prizonieri sovietici, 1 spital şi un domeniu agricol unde lucrau aceştia.

La Budeşti – 11.200 prizonieri în 163 barăci, cu 216 paznici – instalaţiile sanitare erau în funcţiune cu duşuri cu apă caldă şi etuve de dezinfectare. Infirmeria, instalată în mai multe barăci, era condusă de un medic român, asistat de şase doctori ruşi (prizonieri) şi patru infirmiere. 15 militari ruşi cu studii superioare lucrau în birourile lagărului şi erau cazaţi separat. Într-o capelă oficia un preot rus adus din Cuban. Prizonierii primiseră hârtie şi plicuri pentru a trimite veşti familiilor în U.R.S.S.; nu toţi au scris, de teama represaliilor posibile ale autorităţilor sovietice.

"De o manieră generală – notau cei doi delegaţi ai CICR – prizonierii de război par a fi sănătoşi şi bine hrăniţi. Mai degrabă era deficitară starea lor vestimentară. Dormitoarele sunt destul de primitive (paturi suprapuse din scânduri), dar par realmente suficiente, dacă se ţine cont de faptul că aceşti prizonieri nu sunt mai bine instalaţi la ei acasă".

Lagărul din Maia – 408 ofiţeri sovietici, 40 ordonanţe şi gardă românească de 3 ofiţeri, 2 subofiţeri şi 25 soldaţi. Ofiţerii sovietici superiori (maiori) aveau camere mici cu două paturi. La infirmerie – doi medici ruşi. Raţia zilnică 500 grame pâine, făcută în brutăria lagărului de câţiva prizonieri, şi patru ţigări.

Lagărul de la Corbeni – 2 600 prizonieri adăpostiţi în barăci bine construite, cu încălzire şi lumină electrică; instalaţiile sanitare curate; apă caldă odată pe săptămână; la infirmerie 10 medici, şase medici ruşi şi patru evrei; magazii mari de aprovizionare şi efecte, ateliere de reparaţii. "Prizonierii de război sunt bine îmbrăcaţi, au aerul unor oameni sănătoşi şi fiecare are o pătură bună..." consemnează delegaţii CICR.

Lagărul de la Calcatova – Balca (Transnistria) – 600 prizonieri cazaţi în dormitoare mari în localul unei foste fabrici aveau paturi bune şi încălzirea era satisfăcătoare. Ofiţerii sovietici erau cazaţi în camere mici, cu 2-3 paturi. Hrana bine preparată; fiecare ofiţer primea un supliment de 250 grame lapte pe zi şi ţigări.

Delegaţii au vizitat şi domeniul agricol Berceanu unde lucrau cca 200 prizonieri sovietici. Aceştia erau "foarte bine cazaţi şi se integraseră ţărănimii locale".

În general – cu excepţia ofiţerilor – prizonierii lucrau pe şantiere de construcţii, în agricultură, în felurite ateliere. Îmi amintesc cum un astfel de detaşament a amenajat pista de schi de la Predeal (Prahova) prin defrişarea unei zone cu brazi, în sudul localităţii în vara anului 1942. La Negoieşti – circa 40 km SE de Bucureşti pe şoseaua Olteniţei – pe domeniul lui Constantin Brănescu (Caju Braniski) lucrau de asemenea prizonieri sovietici. I-am văzut în aprilie 1944. Unul din ei – Vasia, un fel de responsabil – umbla liber prin grădina conacului. I-am dat puşca mea de vânătoare (calibrul 16 mm) ca să mai tragă în ciori. Nici nu-mi trecea prin gând (aveam 17 ani), că ar putea folosi arma împotriva noastră. Mi-a spus atunci Vasia (care rupea ceva româneşte): "Domnu, la voi (= România), şi domni şi mujici, la noi (= soviete), toţi mujici".

Drepturile prizonierilor de război sovietici au fost stipulate prin decizia Ministerului de Război – Subsecretariatul de Stat al Armatei de Uscat – nr. 3934 din 22 noiembrie 1943. Ofiţerii prizonieri aveau pentru hrană aceeaşi alocaţie ca şi elevii-ofiţeri din şcolile militare române. Ceilalţi prizonieri – subofiţeri şi soldaţi – primeau pentru hrană, întreţinerea echipamentului şi tutun acelaşi tratament ca soldaţii români aflaţi în interiorul ţării.

În decembrie 1943 lagărele de prizonieri au mai fost vizitate şi de Vladimir de Steiger, delegat al Comisiei Mixte de Ajutorare (al CICR) şi de Charles Kolb – reprezentantul CICR la Bucureşti. Ei au urmărit predarea coletelor cu medicamente trimise de Aliaţi sovieticilor aflaţi în lagărul de la Calafat considerat drept "model" (vizitat, de altfel, în noiembrie 1943 şi de mareşalul Ion Antonescu).

Din totalul de 83 973 prizonieri sovietici identificaţi până la finele lunii martie 1944, "de Biroul Prizonieri, Refugiaţi şi Internaţi" din cadrul Crucii Roşii Române, aproximativ 75 000 nume au fost comunicate "Agenţiei Centrale pentru prizonieri de război" de la Geneva. (Spre comparaţie, fuseseră comunicate aceleiaşi agenţii, 3 000 de nume de prizonieri aflaţi în Finlanda, 314 – din Italia, 343 – din Germania şi 250 din Ungaria).

Eforturile de a obţine informaţii asupra prizonierilor români din U.R.S.S. au avut rezultate minime. Până la finele lunii martie 1944, aceeaşi Agenţie de la Geneva, înregistrase peste 50 000 de cereri din România privind soarta militarilor români. Crucea Roşie Română a primit de la prizonierii de război români aflaţi în U.R.S.S. numai 7.108 scrisori, care au permis identificarea a 8 264 persoane. Atât. De altfel, *reprezentantul Uniunii Societăţilor de Cruce Roşie şi Semilună Roşie din U.R.S.S. a comunicat verbal, la Teheran, la 9 august 1944, delegatului CICR, că guvernul de la Moscova nu autorizase susmenţionata Uniune să intre în legătură cu CICR de la Geneva.*

După 23 august 1944, foştii prizonieri sovietici au fost concentraţi în patru lagăre: Budeşti (jud. Ilfov), Romula (Romanaţi), Feldioara (Braşov) şi Lugoj (Severin). Au fost "repatriaţi", inclusiv români din Basarabia şi nordul Bucovinei care se refugiaseră în faţa înaintării sovietice şi nu voiau în nici un fel să se întoarcă în U.R.S.S.

3. La 23 august 1944, 1 095 aviatori americani şi 52 britanici erau internaţi în România. Căzuseră prizonieri când avioanele lor fuseseră doborâte în cursul bombardamentelor efectuate în intervalul 1 august 1943 (raidul asupra Ploieştilor şi Câmpinei) şi iunie 1944.

Un prim lot de ofiţeri a fost cazat într-un fost hotel – pensiune la Timişul de Jos: camere cu 2, 3 şi 5 paturi, o sală de mese spaţioasă, două băi cu toalete, hrana "abundentă şi variată". Subofiţerii americani erau instalaţi într-o vilă mai mică şi au formulat reclamaţii privind hrana, lipsa apei calde, a ţigărilor şi băuturilor. Sesizat de delegatul CICR şi de ministrul Elveţiei la Bucureşti, Mihai Antonescu a dat dispoziţii ca şi sergenţii americani prizonieri să primească o soldă zilnică.

Cei răniţi au fost trataţi la Spitalul militar nr. 415 din Sinaia şi ulterior la cel din Braşov.

Acest prim lot de aviatori americani a fost vizitat de delegaţii elveţieni Vladimir de Steiger, Paul Ritter, ulterior şi Charles Kolb (delegat al CICR), la 23 august, 28 septembrie, 30 octombrie şi 29 noiembrie 1943 şi 20 ianuarie 1944. La 5 martie 1944 lagărul de la Timişul de Jos a fost inspectat şi de mareşalul Ion Antonescu.

La 12 noiembrie 1943 Crucea Roşie americană a rugat Comitetul Internaţional al Crucii Roşii de la Geneva *să transmită părţii române "aprecierea Crucii Roşii americane pentru cooperarea ei şi pentru serviciile aduse prizonierilor de război americani aflaţi acum în România,"*

"Se poate afirma" – nota Paul Ritter, şef al Diviziei speciale din Legaţia Elveţiei la Bucureşti – "nu numai că prizonierii nu au avut nici un motiv să se plângă, dar şi că toţi s-au declarat pe deplin mulţumiţi de tratamentul pe care-l primiseră şi pe care îl mai primeau în spital" (Spitalul militar regina Maria din Braşov, vizitat de Paul Ritter la 20 ianuarie 1944).

De altfel, coletele trimise de Crucea Roşie U.S.A. au început să fie distribuite chiar din noiembrie 1943. În plus, aviatorii de la Timişul de Jos au primit, prin organizaţia YMCA (Young Man's Christian Association) din Geneva, mandoline, chitare şi muzicuţe, mingi şi fileu pentru volei şi au amenajat un bazin de înot în aer liber.

"Se poate spune" – consemna Paul Ritter la 29 mai 1944 – "că viaţa în acest lagăr este atât de uşoară, încât unii internaţi par să uite aproape că sunt prizonieri de război."

Între 4 aprilie şi iunie 1944, când bombardamentele asupra României s-au succedat cu regularitate, au fost luaţi 607 aviatori prizonieri (589 americani şi 18 britanici). Ei au fost încartiruiţi în Bucureşti, la Şcoala Normală, cazarma Mihai Viteazul şi Spitalul militar Regina Elisabeta. Din cauza Frontului aflat în Moldova şi a bombardamentelor, mâncarea era foarte raţionată: 300 grame pâine pe zi şi 30 grame carne pe săptămână (de la 120 grame anterior lunii iunie 1944).

Îngrijirea medicală continua să fie bună, la fel cu aceea acordată răniţilor români. De altfel la 11 februarie 1947 va fi dezvelită o placă la Spitalul militar "Regina Elisabeta" din Bucureşti, cu următorul text: "Acelor femei din Bucureşti care ne-au ajutat cu curaj şi devotament, această placă le este dedicată în semn de recunoştinţă şi afecţiune de către 580 subofiţeri din armata aeriană americană 1941-1944".

Atitudinea covârşitoarei majorităţi a românilor faţă de aviatorii americani se regăseşte în scrisorile acestora trimise din prizonierat, acasă. "Românii sunt foarte umani şi respectă cu religiozitate drepturile tuturor oamenilor" (mai 1944, sergentul George Byzek către Dianne Fletcher din Pitman, New Jersey);

"ei sunt buni cu noi" (mai 1944, sergentul Charles S. Isherwood către familia sa din New Bedford, Massachussetts); "nu m-am aşteptat să fiu tratat atât de perfect" (iunie 1944, sergentul Walter Clive către Joseph Clive din Niagara Falls, New York); "niciodată n-aş fi crezut că ei (= românii, nota D.C.G.) pot fi atât de ospitalieri cu un inamic" (Aprilie 1944, locotenentul John Rhoades către John Rhoades din St. Louis, Missouri); "în inima mea păstrez o amintire caldă despre români. Ca prizonier de război nu aş fi putut cere un tratament mai bun... prietenia oamenilor m-a impresionat mai mult decât altceva" (Kenneth D. Barney din Topeka, Kansas către Leonard Kirschen, ulterior corespondent al Agenţiei Associated Press la Bucureşti).

La finele lunii august 1944 în trei zile, cu ajutorul a 56 bombardiere B-17, prizonierii au fost evacuaţi rapid în Italia: 1.095 americani, 52 britanici, 5 iugoslavi, doi olandezi, doi civili britanici. Evacuarea s-a făcut cu asistenţa guvernului Sănătescu şi aprobarea personală a regelui Mihai.

Graba cu care s-a făcut evacuarea se explică şi prin decizia lui I.V. Stalin ca toţi militarii americani şi britanici eliberaţi de Armata Roşie să fie reţinuţi în continuare. Ei slujeau ca ostateci pentru a sili autorităţile de la Londra şi Washington să predea celor sovietice sutele de mii de prizonieri sovietici internaţi în Reich, din care o parte nu mai voiau în nici un chip să se întoarcă în U.R.S.S.

NOTE

[1] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă şi întâlniri inedite (1940-1944)*, , vol. I, p. 103.

[2] *Armata română în al doilea război mondial. Romanian Army in World War II*, coordonator Jipa Rotaru, Carol König, Alesandru Duţu; autori: Eftimie Ardeleanu, Nicolae Ciobanu, Dumitru Dobre, Alesandru Duţu, Eugen Ichim, Carol König, Cornelia König, Alexandru Oşca, Petre Otu, Aurel Pentelescu, Jipa Rotaru şi Maria Trache, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1995, p. 25.

[3] Constantin I. Kiriţescu, *România în al doilea război mondial*, I, ediţie Gh. Buzatu, cuvânt înainte acad. Costin Kiriţescu, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti 1995, p. 216-217.

[4] *Armata Română*, p. 44. Cifrele esenţiale sunt reproduse şi în "Observatorul Militar" publicat de Ministerul Apărării Naţionale a României, Nr. 1, iunie 1994, cu articole şi studii de lt. col. Alesandru Duţu, Florin Constantiniu, Mihai Retegan; efectivele militare angajate şi hărţile de lt. col. Alesandru Duţu. Se va cita în continuare, *Observatorul Militar* şi numele autorilor.

[5] "Monitorul Oficial", I, nr. 175, 26 iulie 1941, p. 4416; reprodus din volumul Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, Editura Albatros, Bucureşti 1995, p. 170.

[6] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă* p. 115-122, scrisorile lui Adolf Hitler din 27 iulie şi 14 august 1941 care cereau angajarea unităţilor române până la Bug, apoi între Bug şi Nipru şi în fine "la răsărit de Nipru".

[7] *Procesul mareşalului Antonescu. Documente I*, p. 204-205.

[8] Ca, de exemplu, în întâlnirile sau scrisorile Antonescu-Hitler din 5 ianuarie 1942, 11 februarie 1942, 12 februarie 1942, în *Corespondenţă*, I, p. 161-165, 166-177, 179-188; de asemenea la 10-11 ianuarie 1943, 12 aprilie 1943, septembrie 1943, 15 noiembrie 1943, apoi 23-24 martie, 27 martie, 5 august 1944, în *Corespondenţă* II, p. 9-20, 63-75, 78-83, 106-119, 122-128, 143-149, 154-156, 166-194. De asemenea, intervenţiile în acelaşi sens ale lui Mihai Antonescu, ministru al afacerilor externe, la 2-7 noiembrie 1941, 18 ianuarie 1943, 23 iunie 1943, în *Corespondenţă* I, p. 132-154, şi II, p. 20-57 şi 91-106.

[9] Până în decembrie 1941 România a avut relaţii diplomatice cu Statele Unite ale Americii.

[10] Audienţa lui Brutus Coste, însărcinatul cu afaceri ad interim la Washington, la Cordell Hull, Secretarul de Stat al S.U.A.: reprodus după Constantiniu-Schipor, *op.cit.*, p. 106-107.

[11] Constantiniu-Schipor, *op.cit.*, p. 125.

[12] zona Herţa.

[13] Toate citatele se reproduc după *Epistolarul infernului*, 1993, p. 194-197.

[14] Referire la ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. După opinia lui Iuliu Maniu ultimatumul ar fi trebuit respins şi armata română ar fi trebuit să apere Basarabia în 1940.

[15] Cooperarea militară cu Wehrmacht-ul.

[16] Pierderea Basarabiei şi Bucovinei, în iunie 1940.

[17] Anexarea acestor teritorii de către U.R.S.S. a fost făcută prin înţelegere cu Berlinul, prin Pactul Molotov-Ribbentrop (23 august 1939).

[18] Pogromul de la Iaşi de la finele lunii iunie 1941.

[19] Încercuirea şi asediul portului Odesa au durat de la 8 august la 16 octombrie 1941: "Observatorul militar", nr. 2, august 1994, p. 2, lt. col. Alesandru Duţu.

[20] 12 049 ofiţeri, 9 845 subofiţeri, 318 329 trupă, *ibidem*.

[21] Gh. Buzatu, *România şi Războiul Mondial din 1939-1945*, Iaşi, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, 1995, p. 27; Alesandru Duţu, *op.cit.*, dă un total de 90 020 pierderi între Nistru şi Bug.

[22] Constantin I. Kiriţescu, *op.cit.*, vol. II, p. 53.

[23] În continuare se dau extrase din stenogramele întrevederilor Antonescu-Hitler sau din scrisorile dintre cei doi conducători: *Corespondenţă*, I, p. 104.

[24] *ibidem*, p. 113.

[25] *ibidem*, p. 121, ambele citate sunt din scrisorile lui Ion Antonescu adresate Führer-ului.

[26] Înălţat în grad la 22 august 1941.

[27] Telegrama nr. 959 din 15 noiembrie 1941 din Bucureşti, National Archives Washington D.C., 871.00/911, p. 1 (partea 1) şi p. 1 (partea a 2-a).

[28] Subînţeles pentru refacere în spatele frontului.

[29] Gheorghe Barbul, *Al treilea om al Axei. Memorial Antonescu*, p. 85. Iuliu Maniu a fost interlocutorul ministrului american Mott Gunther: Larry L. Watts, *Antonescu and The German alliance*, in "Romanian civilization", volume I, no. 1, summer 1992, Iaşi, 64-65. Comandorul Petre Deveselu-Popescu a confirmat lui Larry Watts spusele mareşalului din noiembrie 1941, *ibidem*.

[30] Detaliile în *Armata română*, p. 49-65.

[31] *ibidem*, p. 49.

[32] *ibidem*, p. 55.

[33] *ibidem*, p. 63-64.

[34] Prin intermediul Legaţiei S.U.A. la Bucureşti.

[35] Guvernul britanic.

[36] *23 August 1944. Documente 1939-1943*, p. 336 (nr. 249).

[37] *ibidem*, p. 337, (nr. 251).

[38] Ion Şuţa, *România la cumpăna istoriei. August 1944*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1991, p. 394.

[39] Gheorghe Barbul, *op.cit.*, p. 73.

[40] Antonescu – Hitler, *Corespondenţă*, vol. 1, p. 157 şi 163.

[41] Dr. Alesandru Duţu, Florica Dobre, *Drama generalilor români (1944-1964)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1997, p. 142.

[42] *ibidem*, p. 143.

[43] *ibidem*, p. 144.

[44] *ibidem*, p. 143.

[45] "Observatorul Militar", nr. 2, august 1994, articol de lt. col. dr. Alesandru Duţu.

[46] Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, Editura Militară, Bucureşti 1992, îndeosebi documentele între pag. 139 – când Armata a 3-a preia frontul din cotul Donului (între 8 august şi 2 octombrie 1942) – şi p. 226 (începutul ofensivei sovietice). De asemenea *Jurnalul Generalului Sănătescu*, cu o prefaţă de Simona Ghiţescu-Sănătescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 273-276.

[47] Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, p. 475; datele de la pag. 468-470. Autorii estimează pierderile totale la o medie de 140 000 – 150 000, din care morţi şi dispăruţi 100 000 – 110 000 (p. 470).

[48] Gh, Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939-1945*, p. 27.

[49] Grupul de armate germane din sectorul de sud al frontului germano-sovietic.

[50] Scrisoarea din 9 decembrie 1942 în Hitler-Antonescu, *Corespondenţă*, I, p. 198-210.

[51] *ibidem*, p. 203-205.

[52] Karl Holidt, comandant al Corpului 17 de armată germană.

[53] *Corespondenţă, I*, p. 207-208.

[54] *ibidem*, p. 209.

[55] Scrisoare din 15 decembrie 1942, *ibidem*, p. 211-215.

[56] Ordin din 15 decembrie 1942, *ibidem*, p. 215-216.

[57] "Observatorul militar", nr. 2, august 1944, p. 9, articol de lt. col. Teofil Oroian.

[58] Hitler-Antonescu, *Corespondenţă*, II, p. 124.

[59] *ibidem*, p. 158.

[60] Scrisoare din 30 martie 1944, Hitler-Antonescu, *Corespondenţă*, II, p. 161.

[61] Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea 1941-1944*, Ed. Militară, Bucureşti 1995, p. 436, *idem*, p. 437-443 şi "Observatorul Militar", nr. 2, august 1994, p. 9, articolul *Apărarea şi evacuarea Crimeeii*, de lt. col. Teofil Oroian.

[62] Martin Gilbert, *The Second World War*, Herbert Holt Company, New York, 1991, p. 75-83.

[63] Vezi harta în *Armata Română*, p. 114.

[64] Pentru detalii: Leonida Loghin, *Al doilea război mondial, Cronologie*, p. 333-341.

[65] Constantin Kiriţescu, *România în al doilea război mondial*, vol. II, p. 56-57.

[66] Constantin Kiriţescu apreciază numărul victimelor între 100 şi 200 (*op.cit.*, p. 57). Gherman Pântea primarul oraşului sub ocupaţia românească, dă cifra de 450: declaraţia sa publicată în *Arhiva*, supliment de istorie al ziarului "Cotidianul", Bucureşti, anul V, nr. 3 (47), vineri 22 martie 1996, p. 5. Un amplu documentar asupra evenimentelor de la Odesa: *Octombrie 1941. Primarul Odesei povesteşte*, de Cristian Troncotă, în "Magazin Istoric", nr. 3, 1995, p. 44-50.

[67] *Arhiva*, nr. citat, p. 1 şi 6.

[68] C. Kiriţescu, *op.cit.*, p. 58.

[69] Gherman Pântea, în "Arhiva" nr. cit., p. 6 pentru represaliile contra evreilor; Cristian Troncotă, *Din istoria SSI. Conspirativ Vulturul*, în "Magazin Istoric", nr. 10, 1997, p. 38-39.

[70] Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, p. 166-169, cf. *Armata română*, p. 63 şi Cristian Troncotă, *op.cit.*, p. 40.

[71] Col. Teofil Oroian, Teză de doctorat la Academia de Înalte Studii Militare, Bucureşti, nr. D. 147, pag. 151-162.

[72] Sursa: *Golgota Estului. De la Stalingrad la Nistru*, film; scenariul col. dr. Petre Otu, col. dr. Alesandru Duţu; regia Mircea Bunescu.

[73] A. Pandea, E. Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, p. 441-443. Mulţumesc d-lui maior Dănuţ Chiriac pentru informaţiile privind pe generalii Gh. Avramescu şi Ion Dumitrache.

[74] Pentru participarea aviaţiei: *Aviaţia română pe frontul de Est şi în apărarea teritoriului*, vol. I, 22 iunie 1941-31 decembrie 1942, coordonatori Ion Bucurescu şi George-Paul Sandachi, Ed. Tehnoprod, 1993, vol. II, 1 ianuarie 1943-23 august 1944, coordonator Ion Bucurescu, Ed. Fast Print, Bucureşti, 1994.

[75] *Armata română*, p. 100 şi "Observatorul Militar" nr. 2, august 1994, studiu de lt. col. Alesandru Duţu.

[76] Memoriul generalului de corp de armată Ilie Şteflea, Şeful Marelui Stat Major (20 ianuarie 1942-23 august 1944), în volumul *Şefii Marelui Stat Major român. Destine la răscruce, 1941-1944*. Autori: Eftimie Ardeleanu, Dana Beldiman, Dumitru Dobre, Florica Dobre, Gh. Nicolescu, Teofil Oroian, Alexandru Oşca, Adrian Pandea, coordonator gen. col. Dumitru Cioflină, Ed. Militară, Bucureşti, 1995, p. 159-163 şi 171-172.

[77] "Observatorul Militar", nr. 3, octombrie 1994, p. 2, recapitulaţie de Luminiţa Giurgiu.

[78] Care de luptă 78; tunuri de asalt – 42; tunuri anticar 633 (din care 384 grele), puşti mitraliere 12 000 şi mitraliere 3 240: *Armata Română*, p. 93.

[79] În afara lucrărilor menţionate în acest capitol, au apărut şi altele privind operaţiunile armatei române în U.R.S.S. 1941-1944. Dintre acestea (selectiv): Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie*, Ed. Militară, Bucureşti 1995; Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *Ostaşi, vă ordon: treceţi Prutul*, Ed. Globus, Bucureşti (f.a.);

Armata română în al doilea război mondial, vol. I, *Eliberarea Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei*, Ed. Militară, Bucureşti 1996, coordonatori: Alesandru Duţu; Mihai Retegan...

[80] Subcapitolul *Aviaţia română pe Frontul de Est* are următoarele surse de informare:

a) date şi materiale documentare puse la dispoziţie de dl. Valeriu Avram: Arhiva MApN, Fond Marele Stat Major, Registrul istoric, dosar 130, p. 8;

b) Valeriu Avram, *Aviaţa de asalt – G8. Documente şi memorii Grupul 8. 1943-1945*, Ed. Modelism Internaţional SRL, Bucureşti 1944, 32 p.

Valeriu Avram şi Vasile Tudor, *Grupul 5 Vânătoare. Heinkel He-112. Sinteză*, în "Aeronautica, Revista Magazin a Muzeului Aviaţiei", nr. 9, 1996, 36 p.

Ion Ţarălungă, *Jurnal de Front*, în "Aeronautica..." nr. 3, 1992, p. 25-21;

Mark Axworthy, *RAF deasupra României*, în "Aeronautica"..., nr. 4 1993. p. 12-16.

Aviaţia română pe Frontul de Est şi în apărara teritoriului, vol. *1, 22 iunie 1941–31 decembrie 1942. Documente, memorii, amintiri şi comentarii.* Coordonarea, selectarea şi îngrijirea textului: prof. univ. Ion Bucurescu, George-Paul Sandachi, Editura Tehnoprod, Bucureşti, 1993, 217 p. + ilustraţii.

vol. II, *1 ianuarie 1943-23 august 1944*, coordonator Prof. univ. comandor inginer Ion Bucurescu, colectiv redacţional: gral. av. rez. Popescu Ion – Oiţa, Nicolae Balotescu, Vasile Gavriliu, comandori av. rez. Eugen Schmeling Alexandrescu, Ion Dobran, Mircea Acojocăriţei, Editura Fast Print, Bucureşti 1994, 517 p. + ilustraţii.

Şerban Constantinescu, *Bombardamentele angloamericane efectuate asupra României în al doilea război mondial*, Editat de "Muzeul Naţional de Istorie a României", Bucureşti 1995, 54 p.

Aurel Pentelescu, Florica Dobre, Cristian Crăciunoiu, *Gruparea aeriană de luptă, 22.06.-16.10.1941, la eliberarea Basarabiei şi cucerirea Odesei*, Editura Modelism Internaţional, Bucureşti 1995.

Grigore Olimp Ioan, *Bombardierele atacă. Jurnal de război 1945*, Ed. Silex, Bucureşti, 1995, 143 p.

Bombardamentele din aprilie 1994, grupaj de documente de Dinu C. Giurescu, în "Arhiva", supliment de istorie al ziarului "Cotidianul", III, nr. 4 (25), vineri 29 aprilie 1994, p. 1-4.

Caracteristicile tehnice ale avionului IAR-80 şi 81 mi-au fost date de prof. Valeriu Avram.

O relatare memorialistică a raidului din 1 august 1943: James Dugan, Carol Stewart, *Ploieşti. The great ground – air batle of August, 1, 1943*, Bantam Books, New York, 1963 (ed. 4-a), 280 p.

Bibliografia de mai sus este fireşte selectivă, utilizată direct. Informaţia publicată – îndeosebi memorialistică – este mai amplă.

[81] Subcapitolul *Administraţia română în Transnistria* a fost redactat pe temeiul următoarelor surse şi lucrări:

Antonescu – Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite (1940-1944) vol. I, II, p. 119-125, 138, 143, 163-164, 170-172 (vol. I); şi p. 13-18, 20-22, 91-105, 106-119, 143-149 (volumul II).

Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire, vol. III, Mărturii şi documente coordonate şi îngirjite de Iosif Constantin Drăgan, Editura Nagard, Veneţia, p. 192-195, p. 187-188, 199, 232 (doc. din 30 august, 9 august 1941, 11 septembrie şi 27 noiembrie 1941).

Olivian Verenca, *Administraţia civilă română în Transnistria*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, 135 p. (passim).

Legaţia S.U.A. din Suedia, Raportul nr. 2332 din 20 octombrie 1943 *Conditions in Transnistria in the First Half of 1943, as reflected in the German controlled press* (Condiţiile din Transnistria în prima jumătate a anului 1943, reflectate în presa controlată de germani), Arhivele Naţionale Washington D.C., 871.00/1003.

Idem, Raportul nr. 3082 din 29 martie 1944, *Conditions in Transnistria in the second half of 1943 as reflected in the German – controlled press* (Condiţiile din Transnistria în a doua jumătate a anului 1943, reflectate în presa controlată de germani) Arhivele Naţionale Washington D.C., 87100/1003.

Procesul mareşalului Antonescu. Documente. Vol. I, p. 207-209, 293-294, 297, 410; vol. II, p. 271-273, 303-305, 357-359, 399-404, 438; vol. III, p. 448-480, (citatele la pag. 470, 471, 472).

[82] Subcapitolul *Prizonierii de război în România, 1939-1944*, inclusiv citatele, este redactat pe temeiul volumului *Crucea Roşie Internaţională şi România 1939-1944*, de Andrei Şiperco, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1997, p. 32-72 (lucrare esenţială pentru această temă).

Prima monografie cu o analiză de ansamblu a fost întocmită de general Platon Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, Editura "Carpaţii" – Traian Popescu, Madrid, 1965, 430p + hărţi. Cuprinde o detailată descriere a operaţiunilor armatei române între 22 iunie1941 şi 23 august 1944. Volumul a fost reeditat în România după 1989.

Lucrarea fundamentală privind marina română în război a fost alcătuită de Nicolae Koslinski şi Raymond Stănescu, *Marina română în al doilea război mondial*, vol. I, 1939 – 1942, Ed. Făt Frumos, Bucureşti 1996, 335 p + il; vol. II, 1942 – 1944, Bucureşti 1997, 319 p + il; vol. III, 1944 – 1945, Ed. Modelism Internaţional, Bucureşti 1998, 372 p + il.

Capitolul 7

EVREII DIN ROMÂNIA (1940 – 1944)

Motto:

"A ierta nu înseamnă a uita, însă a uita este de neiertat..."

Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară*,
Bucureşti 1995

"Cine salvează o viaţă, salvează o lume..."

Talmudul

1. Repere statistice

Potrivit recensământului oficial din 1930, totalul evreilor – după etnie – era de 728 115[1].

În urma amputărilor teritoriale din vara anului 1940, populaţia evreiască s-a împărţit în felul următor:

România:	312 972
În Ungaria (Transilvania de NV)	138 917
U.R.S.S. – Basarabia şi nordul Bucovinei	275 419
Bulgaria – Dobrogea de sud	807
Total	728 115

2. Legislaţie (1919-1938)

La 9 decembrie 1919 guvernul român semnase cu "Puterile aliate şi asociate" Tratatul asupra minorităţilor (S.U.A., Imperiul Britanic, Franţa, Italia, Japonia). Statul român recunoştea cetăţenia română cu exercitarea tuturor drepturilor, cetăţenilor de naţionalitate austriacă şi ungară născuţi în teritoriile unite cu România (în 1918) şi confirmate ca atare prin Tratatele de pace (articolul 4). De asemenea, cetăţenia română era recunoscută – cu drepturi depline – tuturor evreilor locuind în România şi care nu aveau altă cetăţenie (articolul 7).[2]

Constituţia din 29 martie 1923 statua că "deosebirea de credinţe religioase şi confesiuni, de origine etnică şi de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile şi politice şi a le exercita." (articolul 7). Iar

articolul 8 preciza că "toţi românii fără deosebire etnică, de limbă sau religie sunt egali înaintea legii".[3]

Prin legea din 25 februarie 1924[4] au dobândit cetăţenia română toţi locuitorii, foşti cetăţeni ai Imperiului Austro-Ungar şi a celui Rus, care aveau domiciliul administrativ în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş la 1 decembrie 1918, în Bucovina la 28 noiembrie 1918 şi în Basarabia la 27 martie/9 aprilie 1918.[5]

La 21 ianuarie 1938, guvernul Goga[6] publică un decret prin care evreii cetăţeni români erau obligaţi, în termen de 20 de zile de la afişarea listelor pe comune şi oraşe, să aducă actele doveditoare cerute de legea din 1924.[7]

Motivarea? Faptul că între 1918 şi 1924 s-au stabilit în România "supuşi ai fostului imperiu Austro-Ungar sau ai fostului Imperiu Rus".

"A fost un adevărat exod – scrie ministrul justiţiei.[8] "Motivarea" oficială nu precizează numărul acestor imigranţi, în amintitul interval.

Rezultatul?

A fost revizută situaţia a 617 396 evrei[9] din care: 392 174 şi-au păstrat cetăţenia română (63,50%), iar 225 222 au pierdut-o (36,50%).

Din cei 225 222, un număr de 44 848 nu se găseau înscrişi nici în registrul de naţionalitate al comunei unde domiciliau şi nici în vreo altă comună; locuiau ca simpli toleraţi.

Pentru diferenţa până la 225 222 constatarea "legală" era că respectivii au obţinut cetăţenia română "prin fraudă sau eroare."

Cei care au pierdut astfel cetăţenia au obţinut certificate de identitate pe un an, care puteau fi prelungite. Erau consideraţi ca străini şi supuşi regimului juridic al acestora.[10]

3. Legea din 8 august 1940

La 8 august 1940, la propunerea guvernului[11], regele Carol al II-lea semnează "Decretul Lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România".[12] Referatul introductiv precizează: "problema evreiască constituie o problemă politică, juridică şi economică, în marginile Statului român autoritar şi totalitar...";

– "naţiunea, în sensul legii constituţionale, a devenit... mai mult o comunitate spirituală şi organică aşezată pe legea sângelui";

– se stabileşte "*distincţia politică şi juridică între românii de sânge şi cetăţenii români*" (sublinierea D.C.G.);

– "statul român autoritar în virtutea legii constituţionale, devine prin legea din iulie[13] privitoare la organizarea Partidului Naţiunii, *un stat totalitar în sectorul politic*" (sublinirea D.C.G.).

Decretul-lege din 8 august 1940[14] defineşte ca evrei pe toţi cei de religie mozaică, inclusiv pe cei născuţi din căsătoriile mixte (evrei – creştini), şi "evrei atei".

Împarte pe evrei în trei categorii:

I – cei veniţi în România după 30 decembrie 1918;

II – toţi cei care au dobândit "naturalizarea" (= cetăţenia română) între 1879-30 decembrie 1918, inclusiv urmaşii celor care s-au distins în războaiele României din 1877-1878, 1913, 1916-1919;

III – persoanele care nu se încadrează în categoriile I şi II (articolele 4, 5 şi 6).

Îndatoririle militare se transformă pentru evreii din categoriile I şi III, fie în obligaţiune fiscală, fie într-una de muncă (art.10).

Se interzice evreilor să dobândească proprietăţi rurale şi să poarte nume româneşti (art. 11 şi 14).

Se operează despărţirea (segregarea) în şcoală şi cultură. Regimul învăţământului primar, secundar, profesional şi superior al evreilor din România va fi reglementat prin "dispoziţiuni legale speciale" (art. 15).

În termen de 3 până la 6 luni, toţi salariaţii evrei vor fi îndepărtaţi din instituţiile publice.

Încălcarea diferitelor dispoziţii ale legii din 8 august 1940 se pedepseau cu închisoare corecţională de la 1-6 luni, 6 luni-un an, 6 luni-2 ani, după caz (articolul 21).

Îndepărtarea funcţionarilor publici evrei începuse, de fapt, încă din iulie 1940.[15]

Un al doilea Decret-lege, tot din 8 august 1940, interzice "căsătoriile între evrei şi românii de sânge". Sancţiunea: închisoare corecţională de la 2 la 5 ani.[16]

*

În ce împrejurări au fost edictate şi puse în aplicare legile antievreieşti din 8 august 1940?

Fundalul îl constituia încercarea de ultimă oră a regelui Carol al II-lea de a se alinia la politica Reich-ului nazist. De a obţine un eventual sprijin al Berlinului în viitoarele discuţii cu Budapesta şi Sofia, ale căror revendicări teritoriale erau explicit sprijinite de cancelarul Adolf Hitler.

În societatea românească, o atare legislaţie avea adeziunea cercurilor de dreapta şi extremă dreaptă. Aceste cercuri reprezentaseră pe plan politic o minoritate. Partidul lui A.C. Cuza[17] cu program net antisemit, obţinuse 2 locuri de deputaţi în 1920; 10 în 1926 (4,76% din voturi); 8, în 1931 (3,89%); 11, în 1932 (5,32%); 9 în 1933 (4,47%) şi 39 deputaţi în 1937 (9,15%)[18] (sub numele de Partidul Naţional-Creştin)[18].

Extrema dreaptă se grupase în "Liga Arhanghelului Mihai" întemeiată de Corneliu Zelea Codreanu. "Liga" se transformase în partid – "Garda de Fier", apoi în "Totul pentru Ţară". Obţinuse 5 mandate de deputaţi în 1932 (2,37%), dar 66, în decembrie 1937 (15,58%). Ascensiunea parlamentară a extremei drepte în 1937 se datora programului şi propagandei sale care îmbina demagogia naţionalistă cu promisiuni populiste, cu un discurs pseudo-religios-mistic şi cu antisemitismul.

"Partidul Naţional-Creştin" şi "Totul pentru Ţară" se concurau şi se combăteau. În momentul lor de maximă afirmare (decembrie 1937), într-o conjunctură europeană care le era favorabilă, ele împreună obţinuseră 24,73% din totalul voturilor. Partidele democratice – în mare rivalitate şi ele – reprezentau 66,89%. Oricum, ascensiunea dreptei şi extremei drepte devenise, la alegerile din decembrie 1937, spectaculoasă.

Represiunea antilegionară a regimului autoritar al regelui Carol al II-lea decimase şi eliminase fizic multe cadre de conducere a "legiunii" (1938-1939).

Victoria fulger a Wehrmacht-ului în mai-iunie 1940 deschide extremei drepte o conjunctură deosebit de favorabilă.

*

4. Au fost şi **împrejurări speciale** din iunie-iulie 1940, determinate de ultimatumul sovietic 26-28 iunie şi de evacuarea precipitată a armatei şi a administraţiei române din Basarabia şi nordul Bucovinei.

Încă din noaptea de 27 spre 28 iunie orele 3 dimineaţa, trupe sovietice îşi fac intrarea prin cinci puncte în teritoriul românesc. Concomitent, acţionează comandouri specializate, pentru a crea panică şi a dezorganiza operaţiunile de evacuare. În grădinile publice şi la intersecţiile din Chişinău apar activişti comunişti. "Populaţia civilă este cuprinsă de panică şi maltratată de comitetele comuniste." Scene asemănătoare în oraşele Chilia şi Ismail.[19]

La evacuarea Cernăuţilor, cu începere din 28 iunie 1940, "organizaţiile comuniste şi evreii s-au dedat la acte de terorism, în special contra ofiţerilor... Capii acţiunilor de debandadă şi terorism au fost în special deţinuţii..." Preotul bisericii catolice şi câţiva gardieni de la penitenciar sunt împuşcaţi. Tot la Cernăuţi "de îndată ce s-a dat ordinul de evacuare, evreii s-au dedat la manifestaţiuni antiromâneşti rupând şi scuipând tricolorul şi suindu-se pe monumentul Unirii au arborat steagul roşu." Crucea de pe Catedrala ortodoxă este dată jos şi înlocuită cu steagul roşu şi fotografia lui I.V. Stalin.

La Soroca, un grup condus de avocatul Michael Flexer ucide pe comisarul Murafa şi ajutorul său Eustaţiu Gabriel. Incidente soldate cu morţi şi răniţi au loc, tot la 28 iunie, la Tighina şi Reni.

Ofiţerii din Regimentul 54 Infanterie, Batalionul 2 /R39 Infanterie, 28 Dorobanţi, sunt dezarmaţi, dezbrăcaţi, maltrataţi de trupe sovietice. "Populaţia civilă formată mai mult din evrei manifesta o mare bucurie de cele întâmplate şi fotografia pe ofiţerii dezarmaţi, degradaţi şi batjocoriţi. Unitatea a fost în întregime dezarmată şi risipită, iar mulţi jefuiţi de aceşti civili."[20]

3 iulie la Ungheni, după 5 zile de retragere: "Elementele armatei române care se refugiază arată o înfăţişare jalnică – îndeosebi ofiţerii – fiind desculţi cu epoleţii rupţi, fără şapcă sau purtând câte o şapcă rusească. Aceasta se datorează faptului că ofiţerii şi soldaţii români au fost atacaţi şi maltrataţi de populaţia minoritară şi de bandele înarmate."[21]

Au fost reţinuţi ilegal de autorităţile sovietice 282 ofiţeri români, din care cca 100 activi.

Povesteşte căpitanul Marin M. Georgescu din Regimentul 3 Vânători, arestat la Soroca, la 29 iunie 1940: "În drum şi-n faţa poliţiei, manifestanţi evrei strigau să fim împuşcaţi; am fost scuipaţi, înjuraţi şi batjocoriţi cu cele mai murdare cuvinte."[22]

Serviciile de contrainformaţii din România au identificat ulterior pe unii membri ai acestor bande alcătuite din ruşi, ucrainieni, bulgari, găgăuzi, unii români şi evrei – aceştia din urmă mai des menţionaţi.[23]

Starea generală de spirit a populaţiei basarabene şi bucovinene, chiar în prima zi de retragere a armatei şi administraţiei române: "... ruşii, indiferenţi; evreii aclamă intrarea Sovietelor în Basarabia. Românii de la sate, surprinşi de evenimente, nu înţeleg ce se petrece."[24]

Iar un raport informativ din 29 iunie 1940 al generalului de Corp de Armată Nicolae Ciupercă şi adresat Secţiei Operaţii a Marelui Stat Major, adaugă:

"... Populaţia oraşelor şi târgurilor ne este completamente ostilă, spre deosebire de aceea a satelor, tristă şi binevoitoare..."[25]

Mulţi din cei ce se bucurau nu ştiau ce-i aşteaptă. La 15 august, un decret al Prezidiumului Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice naţionaliza întreprinderi, spitale, farmacii, sanatorii, şcolile de toate gradele, teatrele, muzeele, marile restaurante, casele celor care au fugit din Basarabia. Tot la 15 august pământul, subsolul, pădurile şi apele din nordul Bucovinei devin "avut al întregului popor".[26] Mii şi mii de evrei şi-au văzut confiscate proprietăţile. Alţii au fost deportaţi în Siberia[27] (fără a se putea preciza numărul).

La 27 iunie după amiază, profesorul Kogan şi soţia sa – ambii din intelectualitatea cernăuţeană, soseau în casa profesorului Dionisie Simionovici (strada Elena Popovici Logotheti nr. 2, Cernăuţi) şi se adresau Corneliei Simionovici, director tehnic al Bibliotecii Universităţii din oraş: "Ei bine, în câteva ore, vin ai noştri." Replica Corneliei Simionovici: "Să nu plângeţi, nu ştiţi ce vă aşteaptă."

În vara anului 1941, după reîntoarcerea administraţiei române în Cernăuţi, Cornelia Simionovici se întâlneşte pe stradă cu o cunoştinţă a familiei Kogan. Sovieticii îl deportaseră pe profesorul Kogan cu întreaga familie în Donbas.[28]

Partidul Comunist din România jubila. Într-un manifest clandestin din 8 iulie 1940 saluta în termeni superlativi "eliberarea" Basarabiei de sub jugul capitaliştilor şi exploatatorilor români.[29]

Urmând directiva Cominternului[30]*, documente şi manifeste ale PCdR din iulie-august 1940 cereau autodeterminarea şi pentru celelalte teritorii "anexate" de România în 1918, până la despărţirea lor de statul român. Era vizată întreaga Transilvanie.*[31]

Opinia publică percepea Partidul Comunist din România ca o simplă sucursală a Internaţionalei a III-a, alcătuit mai ales din minoritari.

În 1933, cei 1 665 membri ai PCdR se împărţeau astfel: unguri – 26,58%; români – 22,65%; evrei – 18,22%; ruşi şi ucrainieni – 10,27%; bulgari – 8,45%; alţii – 13,93%.[32]

În momentul când o ţară întreagă era ameninţată, PCdR cerea, direct, dezmembrarea Statului.

Opinia publică românească nu avea cum să-şi îndrepte nemulţumirea faţă de regimul autoritar al regelui Carol al II-lea. Nu avea mijloacele parlamentare pentru a interpela guvernul. Presa era sub cenzură. Lumea nu-şi dădea încă seama că Basarabia fusese anexată de Soviete în înţelegere cu Berlinul. Nici nu anticipa "arbitrajul" ce va fi impus la Viena de miniştrii de externe ai Reich-ului şi Italiei.

"Disperare şi turburare în oraş" (Bucureşti), notează la 28 iunie 1940 scriitorul evreu dr. Emil Dorian[33]... Vestea despre Ultimatumul rusesc a căzut ca un trăznet."

"Svonuri despre cereri teritoriale asemănătoare adresate României de Ungaria şi Bulgaria. ... Comunicatele oficiale sunt laconice ... tensiune, apăsare, insomnie..."

"Cum era de aşteptat, indignare crescândă, determinată de felul cum evreii din Bucovina şi Basarabia au spus bun venit ruşilor" (30 iunie 1940).[34]

"Românii" – consemnează la 12 iulie 1940, un raport al Legaţiei americane din Bucureşti – "doresc parcă în general să-şi verse mânia, fie direct, fie pasiv, asupra evreilor, pentru evenimentele care au avut loc în Basarabia; îndeosebi pentru multele cazuri, care acum încep treptat să fie cunoscute, în care evrei, ajutaţi sau încurajaţi de comunişti şi de alţi localnici, s-au ridicat împotriva oficialităţilor româneşti ce se retrăgeau la vremea intrării ruseşti" (în Basarabia).[35]

Conducerea Comunităţilor Evreieşti din România – preşedinte Wilhelm Filderman – începe de la 4 iulie colectarea unor ajutoare pentru refugiaţii din Bucovina şi Basarabia. Evreii de rit spaniol subscriu 100 000 lei, cei din Ardeal – 200 000; alţii trimit bani direct la Crucea Roşie. Gesturile rămân fără publicitate.[36]

Cum Statul Major Român dăduse ordine stricte să nu se răspundă în nici un fel la provocări, oricare ar fi ele, tensiunea în unele unităţi era în creştere.

Raportul contrainformativ trimis Marelui Stat Major de Armata a 4-a, cu nr. 21 417 din 2 iulie 1940 consemnează: "În general armata şi populaţia evacuată din Basarabia îşi manifestă revolta contra evreilor. Nu sunt excluse manifestaţiuni antisemite mai grave din partea armatei."[37]

Grupul de Armate nr. 1, telegrama 11 307: "... în ziua de 1 iulie s-a observat la unii ostaşi o stare de spirit foarte agitată contra evreilor, stare de spirit care a degenerat în bătăi şi chiar omoruri "[38]

Comandamentul Grupului de Armate nr. 1 ia măsuri de pază şi de întărire a gărzilor militare din gări, trenurile sunt însoţite de patrule militare pentru a asigura securitatea călătorilor.[39]

În unele locuri situaţia scapă de sub control: ca de exemplu la Dorohoi, la 2 iulie 1940. Militarii din Regimentul 3 Grăniceri, abia sosiţi din Basarabia, "unde au avut dificultăţi foarte mari cu evreii de la nord de Prut ... s-au răzbunat"

Au fost împuşcaţi mortal 50 de evrei şi răniţi 15. Printre victime şi militari evrei din armata română; au fost devastate prăvălii.

Ordinea a fost restabilită de comandamentul oraşului: "Liniştea a fost restabilită cu ofiţerii şi trupa lui Ghiocel" (nume de cod al subunităţii militare)[40]. Dar ireparabilul se produsese. Ucideri s-au produs şi în alte locuri. De la 29 iunie la 6 iulie 1940 numărul evreilor ucişi în diferite locuri din nordul Moldovei a fost estimat la 136, din care 99 identificaţi (inclusiv 14 copii)[41].

Evidenţa documentară acumulată în timp arată că actele împotriva unităţilor române în retragere (de la 28 iunie) au fost făcute de militari sovietici în cooperare cu bande pregătite din timp alcătuite mai ales din minoritari, între aceştia şi mulţi evrei.[42] Violenţe şi ucideri au fost însă săvârşite şi în unele sate, mai ales împotriva unor jandarmi sau agenţi fiscali. Răspunderea acestor acte aparţine – evident – unor persoane individuale. Ceea ce nu a împiedicat acumularea unei psihoze antievreieşti, extinsă asupra etniei întregi ca atare.

Psihoză sporită ulterior şi de ştirile aduse de cei ce se refugiaseră în România după ocupaţia sovietică: confiscări, arestări, dispariţii, deportări, un regim generalizat de suspiciune şi teamă, represiunea împotriva a tot ceea ce era cât de cât reprezentativ în comunităţile româneşti rămase în Basarabia şi nordul Bucovinei. Acestea erau fapte reale care întreceau, cu mult, tot ceea ce ştiau cu mari temeri sau îşi închipuiau oamenii despre regimul bolşevic.

Cum în mecanismul sovietic – o adevărată cămaşă de forţă impus unor colectivităţi întregi – acţionau, alături de ruşi, activişti de alte etnii, printre care şi evrei, faptele şi fărădelegile unora au fost extinse iraţional şi fără drept asupra întregii evreimii basarabene.

Stare de spirit exprimată de mareşalul Ion Antonescu într-o rezoluţie a sa pe un memoriu al Federaţiei Uniunii de Comunităţi Evreieşti din 19 octombrie 1941:

"Am luat angajamente faţă de evreii din Vechiul Regat.[43] Le menţin. Nu am luat nici un angajament faţă de evreii din noile ţinuturi[44]. Aceştia *în marea lor majoritate au fost nişte brute*. Nu pot fi găsiţi adevăraţii vinovaţi, toţi vinovaţii.[45] Ei sunt mulţi, sunt acoperiţi.

"Regret pentru oamenii cumsecade. Trebuie să fie şi din aceştia..." (sublinierea D.C.G.).

"Brutele" care operau în regimul sovietic – sistem clădit pe violenţa unei minorităţi împotriva tuturor – aparţineau de fapt tuturor etniilor. Ticăloşia se afla în esenţa regimului comunist şi nu putea fi aruncată numai asupra unei etnii.

Dar una era abordarea la rece a unei tragedii şi alta era o stare emoţională ce se amplifica săptămână de săptămână.

5. Comunităţile evreieşti după 6 septembrie 1940

Comunităţile evreieşti s-au aflat în situaţii diferite, după amputările teritoriale impuse României în intervalul 28 iunie – 30 august 1940. Anume:

I. Evreii din România, în noile ei hotare (septembrie 1940).

II. Evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei:

a) sub administraţie sovietică, între 28 iunie 1940-22 iunie 1941[46]

b) după reintegrarea acestor teritorii la România (iulie 1941-august 1944).

III. Evreii din nordul Transilvaniei, anexată de Ungaria (30 august 1940 – 26 octombrie 1944).

A. EVREII DIN ROMÂNIA (în hotarele existente în septembrie 1940)

Federaţia Uniunii de Comunităţi Evreieşti din România a continuat să funcţioneze până la 16 decembrie 1941.

La această dată, a fost dizolvată prin decret-lege şi înlocuită cu Centrala Evreilor din România, singura organizaţie autorizată să reprezinte "interesele colectivităţii evreieşti." Centrala îşi extindea competenţa asupra tuturor comunităţilor, societăţi de binefacere, culturale, religioase, sportive sau de altă natură, precum şi asupra instituţiilor evreieşti de interes obştesc.[47]

Legislaţia şi măsurile discriminatorii au fost de trei feluri: epurări; deposedări de bunuri imobiliare şi firme de comerţ; felurite contribuţii şi prestaţii.

1. Epurări

Chiar de la 8 septembrie 1940, Departamentul cultelor şi artelor emite o decizie pentru îndepărtarea "imediată" şi fără nici o excepţie a personalului

evreiesc de la teatrele naţionale, particulare şi de la orice formaţiuni cu caracter artistic sau cultural.[48]. Artiştii evrei erau autorizaţi să joace pe scenele trupelor sau teatrelor particulare evreieşti.[49]

Avocaţii evrei din barouri au voie să-şi exercite profesiunea numai "în afacerile evreilor, persoane fizice". Se exceptează numai avocaţii evrei invalizi de război, decoraţi pentru fapte militare sau orfani de război.[50]

În "Colegiul medicilor", sunt admişi numai medici "de origine etnică română sau de origine etnică ariană, maghiară, turcă..." Evreii sunt excluşi. Ei vor putea îngriji numai bolnavi evrei, în particular sau în sanatoriile şi spitalele evreieşti. Nu au dreptul de a edita o revistă sau o publicaţie ştiinţifică şi nu vor putea colabora la revistele de profil creştine.[51]

Sunt excluşi de la serviciul militar propriu-zis, dar impuşi la plata unor taxe militare sau prestarea unor munci de interes obştesc.[52]

Medicii, farmaciştii, veterinarii, inginerii şi arhitecţii evrei care ar fi totuşi întrebuinţaţi în armată pe timpul concentrărilor sau al războiului, "vor fi consideraţi asimilaţi în gradul ce au avut" şi vor fi plătiţi cu solda gradului.[53]

Evreii sunt îndepărtaţi de la plebiscit.[54] Au fost radiaţi din colegiul inginerilor, cu începere din 2 februarie 1942.[55] Un număr de ingineri, subingineri, arhitecţi, conductori arhitecţi sau de lucrări publice, precum şi contabili au fost autorizaţi să funcţioneze în serviciile publice ale statului, judeţelor, comunelor etc.[56]

Separarea are loc şi în învăţământ. Evreii îşi vor organiza, în cadrul legii învăţământului particular, "şcoli proprii de grad primar şi secundar". Personalul didactic şi elevii – elevele, vor fi numai evrei.[57]

Cum în 1940 studenţii evrei au fost îndepărtaţi din Facultăţi, comunităţile au organizat cursuri particulare de tip universitar, predate de cadre cu pregătirea corespunzătoare, în felurite instituţii denumite: Colegiul pentru studenţi evrei, cursuri de pregătire sanitară, tehnică, teoretică şi practică, şcoala de arte...[58]

În afara măsurilor speciale privind anume categorii profesionale a fost edictat un "Decret lege pentru românizarea personalului din întreprinderi."[59] Până la 31 decembrie 1941 salariaţii evrei urmau să fie concediaţi din toate "întreprinderile civile sau comerciale, de orice natură, aparţinând persoanelor fizice sau persoanelor juridice, cu sau fără scop lucrativ", la fel şi din "asociaţiile, formaţiunile şi stabilimentele de orice fel".[60]

Ca un corolar, s-a constituit Centrul Naţional de Românizare (CNR), "persoană juridică de drept public, având scopul de a româniza bunurile intrate în patrimoniul statului şi a ajuta românizarea vieţii economice."[61]

2. Confiscări, deposedări de bunuri. Încă de la 4 octombrie 1940 un decret lege decide că "evreii nu pot stăpâni, dobândi sau deţine proprietăţi rurale sub nici un titlu şi în nici o calitate, precum proprietari, uzufructuari, asociaţi, administratori etc." (articolul 1). Atari proprietăţi rurale sunt trecute în patrimoniul statului cu întreg inventarul viu şi mort, stocurile de cereale etc. Ca despăgubire pentru aceste bunuri se dau obligaţiuni cu dobândă de 3%, dar "*care se declară blocate chiar din momentul emisiunii lor*" (art. 8 sublinierea D.C.G.)[62]

În cadrul deposedărilor mai sunt de amintit: anularea autorizaţiilor pentru vânzarea produselor monopolului statului (tutun de exemplu);[63]

– "românizarea" caselor de filme, sălilor de cinematograf şi birourilor de voiaj şi turism;[64]

– trecerea în patrimoniul statului a vaselor maritime sau fluviale, aparţinând evreilor;[65]

O măsură de amploare a fost şi trecerea proprietăţilor urbane evreieşti în proprietatea statului; de asemenea interdicţia de a dobândi alte proprietăţi orăşeneşti sau drepturi reale asupra unor atari imobile.[66]

Prin exproprierea urbană au fost trecute în proprietatea statului, până la 31 decembrie 1943, un număr de 75 385 apartamente, din care 1 656 repartizate unor instituţii, iar 58 980 la particulari.[67]

Evreilor li s-a interzis să folosească aparatele de radio-recepţie pentru a nu transmite "ştiri de propagandă contra intereselor ţării, pe care apoi le răspândesc alarmând permanent populaţia."[68]

De asemenea, li s-au retras şi toate permisele de conducere a autovehiculelor.[69]

3. Impuneri la felurite contribuţii sau prestaţii

Prin Decretul din 4 decembrie 1940, evreii excluşi de la serviciul militar erau obligaţi, în schimb, să plătească taxe şi să presteze "munci de interes obştesc".[70]

Ulterior (14 mai 1941), un alt decret-lege organiza "munca naţională" declarată ca "îndeletnicire naţională a poporului român". Cei care muncesc au dreptul la "ocrotirea statului" (art. 3). Persoanele apte de lucru şi care nu au nici o activitate "pot fi supuse, ori de câte ori interesele statului o cer, la îndatorirea de a presta serviciul muncii."[71]

Pentru a stabili o diferenţiere între "munca de folos obştesc" prestată de tineretul român "într-un scop educativ, constructiv şi patriotic", faţă de aceea a evreilor, s-a introdus, pentru aceştia din urmă, termenul de "muncă obligatorie".[72]

A fost instituită şi obligaţia evreilor de a contribui "la constituirea de stocuri de îmbrăcăminte în interes social". Cei vizaţi au fost împărţiţi în şapte categorii. Cei fără nici un venit dădeau: o cămaşă, o pereche de izmene, o pereche de ciorapi, 2 batiste şi un prosop. Obligaţiile se dublau sau creşteau sensibil proporţional cu veniturile înscrise în matricolele fiscale. Cei mai bogaţi (venit de la 500 001 lei în sus) erau datori să predea: câte 36 de cămăşi, izmene, perechi ciorapi, batiste, prosoape, flanele, plus câte 12 bucăţi costume haine, pălării (sau căciuli), bocanci (ghete), paltoane, pături de lână, dosuri de saltea, dosuri şi feţe de perne, cearceafuri[73]. Motivarea: toate persoanele care nu prestează serviciul militar şi nu-şi riscă viaţa în "războiul actual" sunt obligate să contribuie, proporţional cu veniturile lor, la constituirea unor stocuri de îmbrăcăminte "în interes social".[74] Valoarea efectivă a îmbrăcămintei, a lenjeriei şi a altor contribuţii în natură a fost, până în ianuarie 1943, de 1 800 135 650 lei.[75]

Cum s-au aplicat toate aceste legi şi "reglementări"?

Istoria comunităţilor evreieşti din România în anii războiului nu s-a scris încă.[76] Un material documentar extrem de variat îşi aşteaptă cercetătorii.

Câte ceva se poate spune şi în stadiul actual al documentării publicate.

În primul rând "românizarea". La 4 octombrie 1940 se numesc "comisari de românizare", cu depline puteri, pe lângă întreprinderile şi societăţile evreieşti şi străine.[77] Abia numiţi majoritatea comisarilor fac afaceri, se dedau la abuzuri, hoţii, şantaje. O recunosc deschis ministrul economiei Mircea Cancicov şi Conducătorul statului, în Consiliul de Miniştri din 18 decembrie 1940.[78]

Situaţia devine atât de alarmantă încât la 19 ianuarie 1941 generalul Ion Antonescu desfiinţează comisariatele de românizare. Pune în locul lor o Comisie Centrală, la Ministerul Economiei Naţionale. Scopul ei? Organizarea unui sistem de conducere şi control unitar al întreprinderilor evreieşti.[79] Motivarea decretului lege arată, chiar dacă în cuvinte ocolite, rezultatele dezastruoase ale activităţii amintiţilor comisari. Noul decret este chemat "să înlăture primejdia unui *marasm economic în producţia naţională şi în exerciţiul comerţului, datorat unei dezordonate transferări de fonduri comerciale şi industriale*" (sublinierea D.C.G.).

Comisarii de românizare reuşiseră să dezorganizeze unităţile industriale, şi comerţul în aşa măsură încât guvernul – cu toată politica sa antisemită – se vedea obligat într-un fel s-o recunoască.

Evreii erau de mult timp parte alcătuitoare a societăţii româneşti, a feluritelor sectoare ale economiei, a lumii cărturăreşti, ale publicisticii, a artelor. În viaţa cotidiană, funcţionau mii şi mii de legături individuale cât şi raporturi personale, dincolo de cele strict profesionale.

Aşa s-au găsit şi modalităţi de a ocoli noile legi. Astfel firma trecea sub un nume românesc, dar continua să păstreze într-un fel sau altul şi din foştii patroni sau administratori evrei.

O recunoaşte explicit chiar Decretul de desfiinţare a comisariatelor de românizare (18 ianuarie 1941). Scopul instituirii acestor comisari fusese – o spune chiar legiuitorul – să "împiedice trecerea sub nume româneşti simulate a întreprinderilor evreieşti..."[80]

Că lucrurile au continuat, o arată un nou Decret-lege din 13 martie 1942. Articolul 1 interzice strict "camuflarea prin acte şi operaţiuni de orice natură şi în orice formă încheiate între evrei, între evrei şi neevrei (= români, nota D.C.G.), sau neevrei (români, nota D.C.G.) dar în intresul evreilor, privind bunuri, drepturi şi interese evreieşti de pe teritoriul Statului Român..."[81]

Cei ce continuau asemenea operaţiuni deveneau complici "la crimă, sau delictul de sabotaj al românizării." Pedeapsa: 5 la 15 ani muncă silnică[82], respectiv închisoare corecţională de la unu la 10 ani.[83]

Desigur, dacă războiul s-ar fi prelungit sau ar fi înclinat în favoarea Reich-ului, "românizarea" ar fi dus la exproprierea şi excluderea totală a proprietarilor şi angajaţilor evrei. Dar aşa, s-a mai câştigat timp; iar evoluţia de pe fronturile de luptă a făcut ca toată această legislaţie antievreiască să-şi găsească o tot mai relativă aplicare, cu toate încercările guvernului de a o revitaliza, chiar şi în ianuarie 1944.[84]

Au fost unele inițiative de a obliga pe evreii din România să poarte "Steaua lui David". "Porunca Vremii", virulentul cotidian antisemit și pronazist o cerea cu insistență la 6 septembrie 1941. După întrevederea cu dr. Wilhelm Filderman, președintele Uniunii Comunităților Evreiești, mareșalul Ion Antonescu dă dispoziții, la 8 septembrie 1941, ca semnul distinctiv (Steaua lui David) să fie suprimat în toată țara. La acea dată Blitzkrieg-ul Wermacht-ului împotriva Armatelor Roșii era în plină desfășurare și se părea că va reuși. Consulatul român din Paris cerea, de asemenea, ca evreii cetățeni români aflați în Franța ocupată, să fie exceptați de la "purtarea stelei evreiești".[85]

B. EVREII DIN ROMÂNIA ȘI "SOLUȚIA FINALĂ"

1. Știri

Pentru evreii cetățeni români aflați în Reich, secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe al României, Gheorghe Davidescu, a confirmat la 15 august 1942 "că guvernul român lasă guvernului Germaniei răspunderea de a aplica evreilor cetățeni români aceleași măsuri pe care le aplică evreilor cetățeni germani."[86]

La 22 iulie 1942, Gustav Richter[87] comunică din București la Berlin că Mihai Antonescu ar fi dat un consimțământ al guvernului pentru deportarea evreilor din România spre lagărele de exterminare din Polonia. La 26 iulie 1942, Adolf Eichman este informat că pregătirile în acest sens ar fi început; că primul transport ar urma să pornească spre Lublin în jur de 10 septembrie. Același Gustav Richter mai comunică, probabil tot în iulie 1942, acordul părții române ca serviciile germane să se ocupe direct de primele deportări de evrei români din județele Aiud, Timiș-Torontal și Turda.

Cam în același timp[88], Franz Rademacher, din Ministerul de Externe al Reich-ului, consemna informația – primită din două surse diferite din România – că mareșalul Ion Antonescu *nu* are de gând să-i deporteze pe evreii români.[89]

2. Faptele

Din România[90] *nu a plecat nici un tren cu evrei spre Polonia, pentru aplicarea "Soluției Finale".*

Refuzul guvernului Antonescu este explicit arătat într-un raport al Ministerului Căilor Ferate către Consiliul de Miniștri al României, la 27 octombrie 1942. Iată textul, semnat de directorul general CFR, generalul T.C. Orezeanu și Traian Buradescu, directorul transporturilor.[91]

"Avem onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele: Direcțiunea Căilor Ferate germane Ost-Berlin a convocat în ziua de 26 septembrie 1942 la Berlin o conferință pentru stabilirea trenurilor speciale cu evrei din Guvernământul General, precum și pentru expedierea evreilor[92] din România în Guvernământul General.[93]

Neavând nici o cunoștință despre această chestiune am intervenit la Ministerul de Interne cu scrisoarea nr. 896-213 din 22 septembrie, la care am primit răspunsul că Ministerul de Interne nu are nici o cunoștință și că trebuie

să ne adresăm d-lui Lecca, împuternicitul guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc din România.

Intervenind la dl. Radu Lecca, ni s-a răspuns că d-sa nu cunoaşte chestiunea. În această situaţie am cerut căilor ferate germane amânarea conferinţei.

Totuşi *conferinţa a avut loc, fără reprezentantul CFR*, încheindu-se procesul verbal pe care-l anexăm în copie. Din acest proces verbal rezultă că pentru evacuarea[94] a 280 000 evrei din România[95] în Guvernământul General, va circula la fiecare două zile câte un tren special compus din 50 de vagoane marfă şi un vagon de persoane (pentru însoţitori) pentru transportul a 2 000 de persoane. Staţia de plecare va fi Adjud, iar staţia de destinaţie Belzec, trenurile circulând pe ruta Orăşeni – Sniatyn.

Faţă de această situaţie cu onoare vă rugăm să binevoiţi a ne comunica de urgenţă dispoziţiunile dvs."[96] (sublinierea D.C.G.).

Pe marginea acestui raport, o notă manuscrisă, datată 4 noiembrie 1942, redă hotărârea mareşalului Ion Antonescu: "*În Consiliul de Miniştri de la 13 octombrie 1942 s-au sistat deportările de evrei*"[97] (sublinierea D.C.G.).

Hotărârea din 13 octombrie 1942, de a nu aplica "Soluţia Finală" faţă de evreii români, a fost luată cu aproximativ cinci săptămâni înainte de începerea ofensivei sovietice de la Cotul Donului şi Stalingrad.

Ce a determinat pe mareşalul Antonescu să nu dea urmare planurilor Berlinului?

a) Atitudinea sa de principiu faţă de evreii din România: "Am dat răspunsul cuvenit. Am luat angajamente faţă de evreii din Vechiul Regat. Le menţin. Nu am luat nici un angajament faţă de evreii din noile ţinuturi...", scrie mareşalul Ion Antonescu pe un memoriu din 19 octombrie 1941, al dr. Wilhelm Filderman, care intervenea pentru oprirea deportărilor din Basarabia şi Bucovina.[98]

"Am garantat prin declaraţiile făcute viaţa şi libertatea evreilor autohtoni.[99] Trebuie să mă ţin de cuvânt.

Dacă însă comit acte contra liniştei, siguranţei şi intereselor noastre, trebuiesc luate măsuri contra vinovaţilor şi în contra colectivităţii, eventual.

Pentru aceasta trebuie preveniţi de Ministerul de Interne prin comunităţile lor" (Rezoluţia din 17 februarie 1942).[100]

b) Intervenţiile unor personalităţi din România în favoarea evreilor români. Regina-mamă Elena a primit (postum) medalia "Yad Vashem" de "Drepţi ai Popoarelor". Aceeaşi distincţie a fost acordată de statul Israel, între 1971 şi 1989, unui număr de 39 de persoane din România.[101]

La 14 iulie 1942, Traian Popovici, primarul Cernăuţilor, adresează mareşalului Ion Antonescu un lung memoriu. Arată că deportarea evreilor din toamna 1941 şi iunie 1942, "a decurs în condiţiuni din cele mai profund viciate şi arbitrare." S-au deportat evreii din sudul Bucovinei – teritoriu rămas României – şi unde aceştia nu manifestaseră nici un fel de sentimente ostile. S-au aplicat – scrie Traian Popovici – "metode neobişnuite în ţări civilizate, cu totul străine de structura sufletească a populaţiei române din această provincie, crescută prin aproape 150 de ani la respectul legii..."

Evreii au fost ridicaţi "fără nici un preaviz prealabil – în timp de miez de noapte, organele publice intrând prin surprindere în casele lor, exact după sistemul bolşevic..."

Traian Popovici cere Conducătorului statului cuvenitele măsuri pentru a pune capăt acestei situaţii.[102]

Dintre personalităţile vieţii publice, au făcut intervenţii sau declaraţii în favoarea evreilor români, Dr. Nicolae Lupu (fruntaş al Partidului Naţional Ţărănesc)[103]; Ghiţă Pop (idem).[104] Ion Mihalache, vicepreşedinte al P.N.Ţ.[105], Gheorghe Brătianu.[106] Iuliu Maniu, preşedintele P.N.Ţ., a discutat de mai multe ori cu fruntaşii partidului său pentru oprirea oricăror deportări de evrei şi a intervenit pe lângă mareşalul Ion Antonescu în acest sens.[107] La fel şi Constantin I.C. Brătianu, liderul Partidului Naţional Liberal: "Deportarea evreilor continuă; sub diferite pretexte se găsesc noi vinovaţi, care sunt expediaţi. Aceste orori, care consituie o palmă pe obrazul ţării, sunt cu atât mai revoltătoare cu cât, fără nici o vină, sunt trimişi la moarte bătrâni, femei şi copii. Am unele informaţii că măsurile acestea provin din sugestiuni externe fiindcă vor să elimine orice concurenţă evreiască din România, îndeosebi din Ardeal şi Banat. Am spus-o şi repet pe cât de paradoxal poate părea: chestiunea evreiască este o chestiune românească şi încă din cele mai importante."[108]

Repetate intervenţii scrise şi verbale se datorează doctorului Wilhelm Filderman, preşedintele Uniunii Comunităţilor Evreieşti şi doctorului Al. Safran, rabinul şef al României.

Au mai intervenit baronul Neuman din Arad, Alexandru Princz, delegatul comunităţii evreieşti din Turda. Dintre personalităţile străine, monseniorul Andrea Cassulo, nunţiul papal la Bucureşti.[109]

Dintre persoanele care au salvat vieţi evreieşti se cuvin amintite: Viorica Agarici, ing. Grigore Porfir, ofiţerul Panait Panaitescu, dr. Dumitru Beceanu, lt.col. Alexandru Marino, col. Constantin Stino, avocat Mihai-Mimi Vasiliu, preot Constantin Ciocoiu, col. Nicolae C. Iliescu, pictorul G. Löwendal, jandarmul Dumitru Prisăcaru, jandarmul Constantin Hrehorciuc, ing. Şerban Flondor, Valerian Beleca, Maria şi Kálmán Appán, Rozalia Antal, Földes Dezideriu, lt. col. de jandarmi Ştefan C. Rus, Iozsef Szücs, consulii Mihai Marina şi Constantin Ţincu, prof. Raoul Şorban, etc. etc.[110]

c) S-a adăugat şi nota de protest adresată conducerii din România[111] de către guvernul Statelor Unite ale Americii, prin intermediul Legaţiei Elveţiei din Bucureşti (mijlocul lunii septembrie 1942). Nota, semnată de secretarul de stat Cordell Hull, protesta pe un ton energic împotriva deportărilor de evrei, cetăţeni români, în Transnistria. Nota arăta şi posibilitatea unor represalii dacă atari deportări continuă.[112]

*

Guvernul mareşalului Ion Antonescu a pus în aplicare, sistematic, o politică antisemită. Ea urmărea să izoleze cât mai mult pe evreii cetăţeni români din societatea, economia şi cultura ţării. În intervalul ianuarie 1941 – august 1944, evreii din România au fost supuşi unor repetate discriminări, confiscări, prestaţii – toate legiferate.

Rămâne însă şi rezultatul ultim care este esenţial: *292 149 evrei au rămas în viaţă în România*[113] *până în august 1944, prin decizia mareşalului Ion Antonescu – indiferent de motivările ei – de a nu pune în aplicare "Soluţia Finală" cerută de autorităţile naziste.*

De ce n-a cerut Berlinul mai insistent lui Ion Antonescu să deporteze evreii români spre lagărele morţii din "Guvernământul General"?

În toamna lui 1942 România avea 26 divizii pe frontul de est. După succesul marei ofensive sovietice din iarna 1942-1943, Berlinul avea neapărată nevoie de cooperarea în continuare a armatei române.

România nu era o ţară ocupată. Autorităţile naziste nu controlau guvernul român, ci negociau cu el. În plus, relaţiile personale Ion Antonescu – Adolf Hitler, au făcut, probabil, ca Führer-ul să nu forţeze lucrurile.

Trupele germane nu au ocupat România în primăvara anului 1944 şi nu au instalat la Bucureşti un guvern marionetă gata să îndeplinească orice cerere a Berlinului. Inclusiv trimiterea evreilor spre lagărele morţii, aşa cum s-au petrecut lucrurile în Transilvania de NV în vara anului 1944, după ocuparea Ungariei în martie.

Concluzia: în august 1944 evreii români erau în viaţă şi acesta este rezultatul esenţial.

C. EVREII DIN BASARABIA ŞI NORDUL BUCOVINEI (iunie 1941 – începutul anului 1944)

1. Preliminarii. Masacrele de la Iaşi, iunie 1941

La 30 iunie 1941, Preşedinţia Consiliului de Miniştri anunţă printr-un comunicat executarea la Iaşi a "500 iudeo-comunişti", care trăseseră focuri de armă din case asupra soldaţilor germani şi români.[114]

Ce se întâmplase de fapt?[115]

a) În ziua de 28 iunie către orele 21,30 s-au auzit focuri de armă în diferite puncte ale oraşului Iaşi. Ele au continuat până la 29 iunie, către orele 7 dimineaţa. Pe 29 iunie, către orele 3 noaptea, în timp ce o coloană militară română trecea pe strada Lascăr Catargiu (Iaşi), "s-a dezlănţuit din împrejurimi un foc violent, care a produs panică în unitate." În aceeaşi noapte, un atac similar asupra altei unităţi militare pe strada Lăpuşneanu.

"La ambele unităţi nu a fost nici un soldat rănit sau mort" subliniază ancheta generalului Emanoil Leoveanu, care adaugă că s-au început "percheziţii foarte severe în cartierul de unde se credea că vin împuşcăturile".

Rezultatul?: "... a fost negativ, adică nu s-a găsit nici o armă şi nu s-a descoperit nici un trăgător străin."[116]

Comandamentul german a afirmat că "ar avea circa 20 de morţi şi răniţi." Acelaşi comandament a refuzat verificarea afirmaţiilor sale de către ofiţerii români. Aceştia au considerat, la urmă, că "nici germanii nu au morţi şi răniţi".

b) Mii de evrei din Iaşi au fost arestaţi şi duşi de-a valma la chestura poliţiei. Unii din cei arestaţi au fost ucişi de patrule germane, chiar în timp ce erau duşi. Evreii masaţi în curtea poliţiei au fost supuşi în trei rânduri tirului unei unităţi germane. Un al raport oficial foloseşte termenul de "masacru".[117]

c) Concluzia: pe temeiul întregii anchete efectuată la faţa locului: "... atacul a fost un simulacru executat cu arme de salon (s-au găsit pe teren tuburi trase de arme de această categorie) şi cu un sistem de pocnitori, care au imitat focul armelor automate."

"Socotesc" – adaugă generalul Leoveanu – "că atacatorii au fost legionari şi borfaşi care urmăreau să producă panică pentru a devasta ... Ei au organizat atacul în cartierul evreilor înstăriţi"[118]

Comandantul Diviziei 14 româneşti a dispus evacuarea din Iaşi a evreilor arestaţi. Ei au fost îmbarcaţi în două trenuri la 30 iunie 1941, cu destinaţia Călăraşi, judeţul Ialomiţa. Total expulzaţi: 4 430 din care în primul tren – 2 530, în al doilea – 1 900. Nici un vagon-marfă nu avea apă, nici aer, întrucât ferestrele erau bătute în scânduri.

Distanţa Iaşi-Călăraşi se parcurge cu trenul în maximum 12 ore, inclusiv opririle. Cele două trenuri au sosit la destinaţie, oraşul Călăraşi, la 6 iulie, după amiază. Adică după 7 zile sau 168 ore.

Rezultatul: din primul tren, numai 986 evrei au sosit la "destinaţie". Restul de 1 544 au murit din lipsă de apă, mâncare, sufocaţi de căldură.

Din al doilea eşalon[119], 977, au murit până la staţia Mirceşti, judeţul Roman[120] la câteva ore de Iaşi. Nu ştim câţi au supravieţuit până la Călăraşi. Oricum, din datele oficiale, cel puţin 2 521 evrei au pierit în cele două trenuri.[121]

2. Deportarea evreilor din Basarabia şi nordul Bucovinei

La 8 iulie 1941, în şedinţa Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, vicepreşedintele guvernului şi ministru al afacerilor externe, a discutat feluritele măsuri pentru reintegrarea Basarabiei şi nordului Bucovinei în statul român.

Între altele, a declarat:

"Cu riscul de a nu fi înţeles de unii tradiţionalişti care mai pot fi între dvs., eu sunt pentru migraţiunea forţată a întregului element evreiesc din Basarabia şi Bucovina, care trebuie svârlit peste graniţă. De asemeni sunt pentru migraţiunea forţată a elementului ucrainian, care nu are ce căuta aici în momentul acesta..."

... Nu ştim peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acţiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică şi revizuire naţională, pe care atâtea veacuri a prăbuşit-o printr-o serie de infiltraţiuni..."[122]

În intervalul 1939 – 1997, conceptele de "purificare" şi "expulzare forţată" au avut diferite cuprinderi şi au cunoscut diferite modalităţi de punere în practică.

1. *Aplicarea integrală pe criterii etnice, cu distrugerea fizică a oamenilor,* a fost efectuată de regimul nazist prin "Soluţia finală". *Holocaustul* a intrat în istorie ca o realitate unică. El se deosebeşte de celelalte "purificări" prin lichidarea unor colectivităţi întregi, indiferent de vârstă, sex sau meserii, pe singurul criteriu al apartenenţei la o etnie, aceea de evreu.

2. *Purificare prin expulzare forţată.* Aplicare integrală, tot pe criterii etnice, în *Cehoslovacia*, în iarna 1945/1946. Germanii care locuiau de sute de ani în Boemia şi Moravia – sudeţii, au fost evacuaţi forţat şi rapid în Germania. Numărul lor: circa 2 900 000.[123]

3. Aceeaşi aplicare integrală pe criteriul etnic în *Polonia*, în teritoriile anexate de la Germania în 1945: Silezia, Pomerania, Prusia Orientală. Din

aceste arii, germanii care formau peste 95% din populaţie şi locuiau acolo de secole au fost expulzaţi rapid, tot spre Vest. Numărul lor: 8 950 000.[124]

4. *"Purificare" prin deportarea unor etnii întregi în interiorul U.R.S.S.* Cazul cel mai cunoscut: tătarii din Crimeea, învinuiţi că au colaborat cu ocupanţii germani în 1941-1944; dar şi cecenii, inguşii, germanii de pe Volga.

5. *Schimb integral de populaţie*, tot pe criteriul etnic, dar prin acord între guverne. Astfel: între România şi Bulgaria pentru Dobrogea de sud (Cadrilater) în 1940; între U.R.S.S. şi Polonia pentru teritoriile polone anexate de U.R.S.S. în 1939.

6. *Amalgamarea etnică*, etapă pregătitoare pentru asimilarea (rusificarea) unor naţiuni întregi. A operat în U.R.S.S. în mai multe direcţii:

a) deportarea unor categorii întregi pe criteriul luptei de clasă. Ca, de exemplu, în Estonia, Letonia, Lituania, Basarabia, nordul Bucovinei, Carelia finlandeză;

b) aducerea şi stabilirea concomitentă în teritoriile respective a zeci şi sute de mii de slavofoni (mai ales ruşi), sub motivarea că aceştia "ajută" pe autohtoni în construcţia noii societăţi şi economii socialiste;

c) trimiterea tinerilor autohtoni la studii în oraşele mari ale U.R.S.S., apoi plasarea lor în slujbe în felurite centre depărtate ale teritoriului sovietic.

Ca rezultat, minoritarii slavofoni reprezintă astăzi 35% în Estonia, peste 45% în Letonia etc.

7. *Purificarea pe criterii de clasă* a fost introdusă în U.R.S.S. şi (după acest model) şi în "democraţiile populare" din Europa de Centru Est şi de Sud Est.

Faţă de toţi cei consideraţi "duşmani de clasă" s-au aplicat următoarele procedee:

– lichidarea fizică prin "procese" sau "execuţii sumare" pe bază de liste clandestine;

– închiderea în lagăre de muncă, de fapt centre de exterminare;

– închisoarea;

– ghetoizarea socio-profesională a familiilor respective, cu trimiterea la munci inferioare; constituirea unor categorii întregi la marginea societăţii.

Noua lume "socialistă" trebuia purificată de toţi "duşmanii de clasă".

8. *Purificarea etnică* prin execuţii sumare, lagăre de concentrare şi expulzări forţate a unor întregi comunităţi: Bosnia în 1992-1996.[125]

În această perspectivă se aşază "purificarea etnică" şi "expulzarea forţată" operate de autorităţile române în Basarabia şi nordul Bucovinei în 1941-1942.

Iată faptele:

Evreii din zonele rurale şi din oraşe au fost adunaţi în lagăre provizorii în lunile iulie-august.[126]. La Cernăuţi s-a format un ghetou cu intrări şi ieşiri strict supravegheate.[127] La fel şi la Chişinău.[128]

Adunarea în aceste lagăre provizorii a fost însoţită şi de sumare execuţii: 210 evrei dintr-un convoi de 300, în judeţul Storojineţ, în noaptea de 4 spre 5 august; 411 din ghetoul Chişinău, în satul Vistierniceni, la 1 august; alţii 325 din acelaşi ghetou, la punctul de lucru Ghidighici, între 9 şi 15 august; alţii 451 în lagărul Tătăreşti (Cetatea Albă); circa 500 pe traseul Secureni – Cosăuţi etc.[129]

În septembrie 1941 a început deportarea evreilor în Transnistria. Convoaiele cuprindeau maximum 1 600 persoane (inclusiv copii) şi se deplasau pe jos în etape zilnice de maximum 30 km pe zi![130] A fost deportată şi populaţia evreiască din oraşul Suceava şi din comunele învecinate Iţcani şi Burdujeni.[131]

Instrucţiunile speciale transmise autorităţilor ce organizau convoaiele precizau: "evreii care nu se vor putea ţine de convoaie fie din neputinţă, fie de boală, să fie executaţi."

S-au dat ordine ca pe traseul evacuării peste Nistru să se sape, din 10 în 10 km, "câte o groapă pentru circa 100 persoane, unde vor fi adunaţi acei rămaşi de coloane, împuşcaţi şi înhumaţi."[132]

Câţi evrei au fost deportaţi în lagărele din Transnistria? Estimările sunt de peste 110 000, 110 033, 118 500, 118 847.[133] Cifra de 110 033 este defalcată astfel: evrei "evacuaţi" din Basarabia – 55 867; din Bucovina – 43 798; din oraşul şi judeţul Dorohoi 10 368; total 110 033.[134]

Câţi evrei au mai rămas în amintitele teritorii după deportări? Potrivit recensământului oficial din 1942, în Basarabia – 101 (una sută unu); în Bucovina 19 475, din care în oraşul Cernăuţi – 16 794 şi în Dorohoi 2 316; restul, câteva zeci de persoane în oraşele Câmpulung, Hotin, Rădăuţi, Storojineţ şi Suceava.[135]

*

Câţi evrei basarabeni şi bucovineni au pierit, fie prin execuţii sumare, fie din cauza condiţiilor la care au fost supuşi în lagărele din Transnistria, în intervalul iulie-august 1941 – ianuarie-februarie 1944?

Potrivit recensământului din 1930, în teritoriul anexat de Uniunea Sovietică în iunie 1940 – adică Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa (din Moldova propriu-zisă), trăiau 275 419 evrei.[136]

La izbucnirea războiului (iunie 1941), o parte a populaţiei evreieşti a fost evacuată sau s-a retras din proprie iniţiativă în Uniunea Sovietică. Cifra acestor refugiaţi este estimată la circa 100 000. Dintre aceştia 10 000 au fost posibil deportaţi în Siberia.[137]

Recensământul efectuat de autorităţile româneşti în septembrie 1941, a înregistrat, în regiunile eliberate de armata română (până la Nistru), circa 126 000 evrei.

Rezultă o primă diferenţă de 49 419 evrei dispăruţi până la efectuarea recensământului din septembrie 1941.

În lagărele din Transnistria, potrivit unui referat întocmit de Ministerul Afacerilor Interne în noiembrie 1943, s-au aflat iniţial 110 033.

La 1 septembrie 1943 mai erau în viaţă 50 741 evrei. Cifra celor decedaţi în urma tratamentului la care au fost supuşi este de 59 292. Cele două cifre, 49 419 şi 59 292, dau *un total de 108 711 victime.*[138] *Cifra reprezintă un minimum.*

D. EVREII DIN TRANSILVANIA DE NORD SUB ADMINISTRAŢIA UNGARĂ (septembrie 1940 – octombrie 1944)

În partea din Transilvania anexată de Ungaria potrivit "arbitrajului" de la Viena locuiau în 1930, 138 917[139] evrei.

La 19 martie 1944, Ungaria este ocupată de unităţi speciale ale Reich-ului. Un nou guvern de dreapta este instalat la Budapesta. De la 29 martie evreii sunt obligaţi să poarte steaua galbenă. La 4 aprilie se introduce domiciliul obli-

gatoriu. Se înfiinţează ghetourile unde este înghesuită întreaga populaţie evreiască din Ungaria.

"Operaţiunile" au fost îndeplinite de poliţia şi jandarmeria ungară. Expulzarea din sate şi adunarea în oraşe (ghetouri), începe în Maramureş la 20 aprilie 1944. La 10 mai închiderea evreilor în ghetouri era terminată în partea din Transilvania aflată sub administraţia guvernului de la Budapesta.

Ghetourile au funcţionat în 25 de oraşe şi comune mai mari.[140]

Regulamentul unui astfel de ghetou la Oradea precizează:

"Interzicerea părăsirii ghetoului; orice tentativă se pedepseşte cu împuşcarea;

– se interzice orice fel de contact cu exteriorul;

– instituirea în ghetou a unei discipline militare şi supunerea necondiţionată a evreilor faţă de ordinele date de jandarmi;

– interdicţia de a părăsi camera în care au fost cazaţi. Scularea a fost stabilită pentru ora 6 şi stingerea pentru ora 20. Orice fel de gălăgie, discuţie sau cântece sunt interzise;

– ghetoul trebuie să fie pustiu şi mut atât ziua cât şi noaptea;

– ofiţerii unguri şi germani vor fi salutaţi cu capul descoperit, în poziţie de drepţi. Salutul în poziţie de drepţi este obligatoriu şi pentru femei."[141]

Circa 8 000 de evrei au reuşit să se refugieze în România.[142]

La 16 mai 1944 încep deportările spre Auschwitz. Între 16 mai şi 9 iunie trenurile morţii duc 128 822 evrei din partea Transilvaniei aflată sub administraţia hortystă. Se adaugă un alt tren la 27 iunie cu 2 819. În total 131 641.[143]

Câţi au supravieţuit? Cifrele diferă.

În detaşamentele de muncă obligatorie au fost încorporaţi, în 1942-1944, 14 881 persoane.[144]

Potrivit analizei datorate lui Sabin Manuilă şi Wilhelm Filderman, din cei 151 125 evrei locuitori în Transilvania de Nord, au supravieţuit circa 58 000 şi au pierit în lagărele naziste 90 295 sau 60,9% din total.[145]

După o altă estimare, au supravieţuit circa 41 650[146]. Numărul victimelor este, în acest caz, 110 530 sau 73,1% din total.

*În Transilvania de Nord a avut loc cea mai rapidă aplicare a "Soluţiei Finale", într-o cooperare şi sincronizare deplină între autorităţile naziste şi cele ale guvernului prezidat de premierul ungur Sztójai.**

---

* În martie 1944 trăiau în Ungaria, inclusiv Transilvania de Nord, circa 825 000 evrei. După ocuparea ţării de către Wermacht (19 martie 1944), aproximativ 500 000 au fost deportaţi şi asasinaţi, în intervalul aprilie – iunie, cifră care cuprinde şi evreii din Transilvania sub dominaţie ungară. Din luna iulie, deportările au încetat.

În octombrie 1944 regentul Miklós Horthy a fost arestat de trupe SS, iar guvernul a fost preluat de formaţia de extremă dreaptă "crucile cu săgeţi". În aceste împrejurări au mai fost ucişi câteva mii de evrei. Restul, în jur de 300.000 au supravieţuit până la finele războiului, care, între timp, se desfăşura chiar pe teritoriul Ungariei: Istvan Deák, *Changing sides and changing lives*, recenzie la volumul editat de David Cesarani, *Genocide and rescue. The Holocaust in Hungary*, 1944, Oxford 1998, 220 p, recenzie publicată în "Times Literary Supplement", 3 iulie 1998, p. 23 – 24.

*

Câţi evrei se aflau în România în 1945, la finele războiului? Numărul lor a fost estimat la 355 972. Diferenţa în plus faţă de recensământul din 1942 = 292 149 se explică prin revenirea supravieţuitorilor din Transnistria, Germania şi alte locuri.[147]

Pierderile de vieţi au fost evaluate la circa 15 000 din Vechiul Regat, Transilvania de Sud şi Bucovina de Sud; la 108 710 din Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa; 90 295 în Transilvania de Nord anexată în septembrie 1940 de Ungaria. În total 214 005. Răspunderea revine autorităţilor române şi româno-germane pentru 123 710 victime şi celor ungare sub directiva lui Eichman pentru 90 295 oameni.

"În nici o ţară dominată de naziţti n-a supravieţuit o aşa de mare proporţie a populaţiei evreieşti."[148]

Adunând supravieţuitorii (355 972) cu cei care au pierit (214 005) obţinem un total de 569 977. Comunităţile evreieşti numărau la 29 decembrie 1930 (recensământul) 728 115 persoane. Rămân, aşadar 158 138.

Dr. W. Filderman şi Sabin Manuilă, în studiul citat (vezi nota 1), apreciază că în jur de 100 000 evrei s-au retras cu trupele sovietice, în iunie-iulie 1941. Dacă această cifră se confirmă, tot mai rămân 58 138 persoane dispărute despre care nu ştim încă nimic. Desigur, toate aceste cifre sunt provizorii.

O cercetare sistematică a arhivelor din România, Rusia, Ucraina, Germania şi Israel pot aduce date noi. În cifrele de mai sus nu sunt cuprinşi evreii locuitori în Transnistria (inclusiv Odesa) unii din ei internaţi în lagărele de concentrare dintre Nistru şi Bug.

*

La întoarcerea armelor în august 1944 opinia publică din România ştia prea puţin – din auzite – despre deportările şi morţii din Transnistria.

În toamna lui 1944 presa începe să scrie despre execuţiile sumare din Basarabia în vara lui 1941 şi lagărele de dincolo de Nistru.[149]

Procesele criminalilor de război, între 14 mai şi 13 iulie 1945 au adus informaţii noi până la nivelul opiniei publice. Patru din cele cinci loturi judecate de "Tribunalul Poporului" cuprindeau pe cei ce "administraseră" lagărele dintre Nistru şi Bug. Presa, strict cenzurată, a redat mai pe larg desfăşurarea primului proces – anume represaliile de la Odesa din octombrie 1941. Celelalte procese au fost mult mai sumar redate. Ulterior au fost judecaţi şi condamnaţi şi unii din autorii pogromului de la Iaşi din iunie 1941.

Informarea opiniei publice despre soarta evreilor din Basarabia şi nordul Bucovinei, s-a făcut cu retorica obişnuită a presei comuniste. Faptele au fost înecate într-o avalanşă de vorbe şi calificative; presa nu a publicat numărul victimelor.

Dintr-o iniţiativă individuală au fost editate în 1947 trei volume de documente oficiale şi alte mărturii[150] (dar fără trimiteri la fondurile de arhivă).

Actul de acuzare – 123 pagini tipărite[151] – al procesului mareşalului Ion Antonescu şi a unor membri ai guvernului său, cuprinde câteva paragrafe –

cca. 21 pagini – privind "românizarea"[152], deportarea şi uciderile din Basarabia şi nordul Bucovinei.[153]. Acuzarea nu face o expunere sistematică a politicii de discriminare rasială. Se dau şi unele cifre, ca de exemplu, 486 354 hectare pământ confiscat de la proprietarii evrei, 1 471 unităţi industriale "românizate" (fabrici de ulei, mori, fabrici de spirt...)[154]

Se precizează şi totalul deportărilor din Basarabia şi Bucovina: 108 000. Câte victime? Actul de acuzare spune numai: "mii de bărbaţi, femei şi copii au pierit de foame, frig şi boli."[155]

După instaurarea "Republicii Populare Române", capitolul despre soarta evreimii române în 1940-1944 a rămas închis. Manualele şcolare menţionează numai pogromul de la Iaşi "unde au fost asasinaţi peste 2 000 de oameni, în cea mai mare parte evrei." De asemenea: "Numeroşi alţi cetăţeni, fără deosebire de naţionalitate, dar în special evrei, au fost internaţi în tabere de muncă.[156] În rest, nimic.

În 1984, la 40 de ani de la deportarea evreilor din nordul Transilvaniei de către autorităţile hortyste sub directiva celor hitleriste, a apărut la Bucureşti un documentar consacrat acestei tragice realităţi. Anterior apăruse şi un studiu asupra pogromului de la Iaşi, din iunie 1941.[157]

Sub regimul comunist, de peste patru decenii, capitolul despre lagărele din Transnistria a rămas închis şi cercetării şi opiniei publice şi mai ales tineretului din şcolile generale, licee şi universităţi. O cercetare sistematică a arhivelor româneşti a început în ultimii ani (vezi addenda).[158]

ADDENDA

După redactarea acestui capitol (în primele luni din 1997), au apărut o serie de lucrări cu noi mărturii şi analize Pentru o mai deplină informare, ele au fost incluse în prezenta "addenda".

A. Documente

1. Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România a adăugat două *noi volume de documente din anii 1940-1942*.[159] Informaţiile de arhivă aduc următoarele precizări:

În zilele ce au urmat evacuării precipitate a armatei şi administraţiei române din Basarabia şi nordul Bucovinei, sunt înregistrate *violenţe şi uciderі de evrei*, astfel:

a) 50 de evrei ucişi la 1 iulie 1940, în vecinătatea cimitirului israelit şi în diferite puncte ale oraşului Dorohoi. Autorii: soldaţi din grupul 2 Grăniceri şi 8 Artilerie, ce se retrăgeau din zona Herţa, unde fuseseră "umiliţi şi batjocoriţi" de evreii de acolo. "Ca răzbunare au început să tragă în evrei" la cimitirul israelit. Cele 50 victime (52 după registrele Stării Civile), cuprindeau 11 femei, 34 bărbaţi, 5 copii; între ei şi 6 militari evrei care-şi efectuau stagiul în armata română.[160]

b) O sumă de călători evrei aruncaţi din trenurile în mes (1-3 iulie); 16 şi-au pierdut viaţa, alţi 72 răniţi, unii cu "leziuni grave".[161]

*

Statul Naţional-Legionar. Violenţe şi uciderі efectuate de Poliţia legionară, la Ploieşti, Hârşova; tabelul nominal – cu adresele respective – a 118 evrei ucişi în timpul rebeliunii legionare.[162]

Începutul războiului

Progromul de la Iaşi 29-30 iunie şi "trenurile morţii": două trenuri cu 2 430 şi 1 902 evrei, plecate din Iaşi la 30 iunie. Primul tren a sosit la Călăraşi la 6 iulie orele 15. Raportul oficial consemnează 1 414 decedaţi în timpul drumului şi 69 muribunzi, dintr-un total de 2 430. Pentru celălalt tren volumul de documente nu dă numărul celor decedaţi.[163]

Tot în primele zile ale războiului căpitanul Ioan Stihi a ordonat împuşcarea a 60 de evrei evacuaţi de trupele germane din Tg. Sculeni (Basarabia). Preotul din satul Stânca, unde a avut loc execuţia, a stăruit, fără rezultat, ca evreii să-i fie daţi pentru a-i evacua în interior. Motivarea uciderilor: asupra acestora – scrie raportul regimentului 6 Vânători, – s-au găsit "arme şi grenade de provenienţă rusă".

Alţi "400 evrei bărbaţi şi femei" au fost executaţi de militari din acelaşi regiment, după ocuparea satului Mărculeşti. Acelaşi raport scrie că din grupul celor 400 "circa 80 erau răniţi, fapt care dovedeşte că au luptat contra noastră, nefiind în uniformă".[164]

În Târgul Herţa, au avut loc execuţii sumare (minimum 132 persoane) şi devastrea locuinţelor a circa 1 500 evrei din localitate, de către militari din Divizia 7 infanterie, comandată de generalul Olimpiu Stavrat, (în subordine maiorul Gheorghe Vartic).[165]

*

În primele săptămâni ale războiului autorităţile au dispus şi concentrarea evreilor în anumite perimetre ale unor localităţi, ca, de exemplu, la Focşani Dorohoi, Iaşi, Bacău, Bucureşti, chiar Galaţi[166].

Dar Ministerul de Interne a dat ordin tuturor prefecturilor, la 31 iulie 1941, ca "niciun evreu să nu poarte nici un semn distinct că este evreu, fiindcă aceste semne de distincţiune pot da naştere la reacţiuni ce nu le vrem".[167]

*

În iulie-august au loc execuţii sumare în Basarabia, 451 în lagărul Tătăreşti, judeţul Cetatea Albă (9 august); alţi 200 împuşcaţi la 6 august.[168] Are loc adunarea evreilor în anume lagăre: Ediniţa (judeţul Hotin) – circa 10 000; Secureni (Hotin) şi Otaci (Soroca) – aproximativ 30 000; (din care 20 852 la Secureni); la Atachi – 10 500; la Cosăuţi (Transnistria) – 13 000; Vertujeni (Soroca) – 12 600 etc.[169]

La 16 octombrie 1941 au fost emise şi ordinele pentru constituirea unui ghetou la Cernăuţi.[170] Din oraş au fost evacuaţi 28 391, iar 16 569 au rămas pe loc.[171]

La 10 octombrie 1941 se ordonă evacuarea peste Nistru a evreilor din ghetoul Chişinău şi a celor din sudul Basarabiei.[172]

La 15 octombrie, guvernatorul Basarabiei, generalul Gh. Voiculescu precizează: "Curăţirea va fi totală, nefiind îngăduit sub nici un motiv ca după ce operaţiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vreun evreu, indiferent de cauze".[173]

*

La 12 noiembrie 1941, Profesorul Gh. Alexianu, guvernatorul Transnistriei dă ordonanţa nr. 23 prin care se stabilesc "regulele de viaţă" ale evreilor evacuaţi:[174]

"Art. 2. ... Evreii vor fi cazaţi, ţinându-se în seamă numărul membrilor familiilor, în locuinţele părăsite de refugiaţi ruşi sau evrei".

"Fiecare familie de evreu care primeşte o locuinţă va avea îndatorirea să o pună de îndată în bună stare şi să o ţină curată".

"Dacă aceste locuinţe nu vor fi suficiente, evreii vor fi cazaţi şi în locuinţele particularilor ce se vor destina, urmând a plăti chiria ce se va stabili".

"Art. 3. Toţi evreii dintr-o comună vor fi înscrişi într-un registru special...

"Art. 4. Niciun evreu nu poate părăsi comuna în care i-a fost fixat domiciliul, decât cu autorizaţia prefectului judeţului...

"Art. 5. Toţi evreii dintr-o comună formează o colonie, care se administrează de şeful de colonie, numit dintre evrei, de pretorul raionului".[174]

În septembrie 1941 s-au înfiinţat "lagărele pentru evrei, pe Bug", în 33 comune.

În aceste lagăre se aflau, în total 110 002 persoane. Erau evrei din Transnistria sau "evacuaţi" din Basarabia?

Documentul nu precizează. Spune numai că evreii au venit "prin Moghilev, Iampol, Râbniţa şi punctul Iaska (Jeska).

"Afară de aceste lagăre" – precizează raportul Inspectoratului de jandarmi Transnistria – "mai sunt ghetouri în: Odesa, Tiraspol, Balta şi Golta."[175]

În schimb, un buletin informativ al aceluiaşi Inspectorat, precizează că până la 15 decembrie 1941, au fost aduşi în Transnistria pentru plasare la Bug 118 847 evrei. Este vorba – după toate probabilităţile – de cei deportaţi din Basarabia şi nordul Bucovinei.[176]

*

Condiţiile în care au fost deportaţi o parte din evreii bucovineni sunt înfăţişate de fostul primar al oraşului Cernăuţi, Traian Popovici, într-un memoriu din 14 iulie 1942, adresat mareşalului Ion Antonescu.

Traian Popovici estimează că execuţiile sumare efectuate de unii militari, în iulie-august 1941, în nordul Bucovinei, se ridică la "ceva peste 15 000".

Deportările, s-au făcut "în condiţiuni din cele mai profund viciate şi arbitrare posibile, "fără de niciun preaviz prealabil, în miez de noapte... prin surprindere", "exact după sistemul bolşevic". S-a adăugat şi o "tendinţă evidentă de a servi în prima linie poftelor nesăţioase de îmbogăţire ale organelor de executare şi ale interpuşilor lor".

"Cei deportaţi, adaugă Traian Popovici, – "au fost expuşi, ajunşi la locul destinaţiei, la cele mai inimaginabile chinuri...".

În continuare memoriul cuprinde şi propuneri pentru a îndrepta ceea ce mai era posibil.[177]

*

Numărul evreilor din Odesa 44 417 – (4 ianuarie 1942), din care 12 234 fuseseră deja deportaţi până la 23 ianuarie 1942.[178]

*

La 21 august 1942, guvernatorul Basarabiei, generalul C. Gh. Voiculescu, raporta că au fost "evacuaţi" în Transnistria 55 867 evrei din Basarabia şi 45 867 din Bucovina, plus alţi 231, în total 101 965.[179]

B. Lucrări

1) Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*[180] o analiză întemeiată, în cea mai mare parte, pe numeroase documente inedite. Ele provin din arhivele româneşti – Marele Stat Major, Serviciul Român de Informaţii, Ministerul de Externe, Arhivele Naţionale. Documentele se află microfilmate la Institutul de Cercetări al Muzeului Holocaustului din Statele Unite. În plus, autorul a consultat şi documente din Arhivele Centrale ale Republicii Moldova, şi ale Republicii Ucraina – cele din Cernăuţi şi Odesa.

Cercetarea este efectuată cronologic, din 1940 şi până în 1944. Autorul ajunge la următoarele concluzii:

În zilele evacuării Basarabiei şi nordului Bucovinei

Execuţii sumare între 29 iunie şi 1 iulie 1940, în comunele Mihoreni, (judeţul Dorohoi), Zăhăreşti şi Şerbăuţi (judeţul Suceava), Ciudei (circa 16 km SV de Storojineţ), oraşele Dorohoi şi Galaţi. Numărul victimelor cca 510 din care 400 evrei la Galaţi, de unde încercau la 30 iunie să treacă în Basarabia).

"Pogromurile din judeţul Dorohoi – notează Radu Ioanid – nu par a fi fost rodul unor dispoziţii date de autorităţile militare sau civile centrale. Ele au fost urmarea unor iniţiative locale, în general necoordonate şi consecinţa logică a isteriei propagandei antisemite".

Statul naţional-legionar

În intervalul 6 septembrie 1940 – 22 ianuarie 1941 "au fost asasinaţi în ţară 15 evrei: 11 la Ploieşti, 3 la Bucureşti şi 1 la Hârşova".

Rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941

Evreii ucişi la Bucureşti, de rebeli – 120.

Pogromul de la Iaşi (28-30 iunie 1941)

900 evrei ucişi în oraşul Iaşi, potrivit estimărilor scriitorului Marius Mircu; 254 asasinate atestate documentar. În "trenurile morţi" au pierit: (dintr-un total

de 2 530) – 519 în trenul care a plecat din Iaşi la 30 iunie şi a ajuns la Călăraşi la 6 iulie; 1 194 (dintr-un total de 1 902) în trenul nr. 2, în total 2 713 morţi prin lipsă de apă, de aer, de mâncare, de căldură insuportabilă...

Autorii masacrelor? Potrivit depoziţiei locotentent-colonelului Traian Borcescu, audiat la 12 noiembrie 1945 de acuzatorul public Dumitru Săracu – au participat trei echipe ale Serviciului Special de Informaţii, conduse respectiv de Grigore Petrovici şi căpitanul Gheorghe Balotescu; de maiorul Tulbure şi de Gheorghe Cristescu-Gică (Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol. 2, ed. 2-a, 1996, p. 52).

Au acţionat direct şi legionarii "înarmaţi şi instruiţi de SSI"; complicitatea şi iniţiativele "unor militari germani" sunt evidente în tot ce a petrecut în cursul pogromului pe străzile oraşului Iaşi, ca şi în curtea Chesturii, în timpul îmbarcării evreilor în gara acelui oraş, în vagoane ermetic închise.

Dintre cei care au asasinat evreii în Iaşi, se cunosc nominal: gardianul Roman, Ştefan Scobai, Dumitru Cercel, Dumitru Rusu, Leon Cristiniuc, Constantin Blinduţ, Rudolf Urbaş, Ion Ciubotaru, sergentul TR Mircea Manoliu...

Inginerul Naum (creştin) şi preotul ortodox Răzmeriţă au fost împuşcaţi mortal fiindcă au încercat să salveze evrei. Grigore Porfir, directorul morii "Dacia" a reuşit să apere circa 100 evrei; la fel şi farmacistul Beceanu – zeci de evrei; comisarul de poliţie Suvei a eliberat circa 350 evrei ce urmau a fi duşi la Chestură –; la fel şi comisarul Mircescu şi gardianul Sava, "au salvat numeroşi evrei, sfătuindu-i să nu iasă in casă sau ţinându-i arestaţi".

În primele săptămâni de război, au avut loc masacre şi execuţii însoţite, nu odată, de atrocităţi în numeroase sate, comune şi oraşe din nordul Bucovinei şi Basarabia. Astfel la: Stânca Roznovanu, Crasna, Storojineţ, Bănila (pe Siret). Stăneştii de Jos şi de Sus, Cireş, Vilvaca, Herţa (oraş), Sadagura, Hotin (oraş), Lipcani, Lincăuţi, Ceplăuţi, Milovăţ, Edineţi, Noua Suliţă, Bălţi (oraş), Teleneşti, Orhei (oraş), Bravicea, Onişcani, Chirova, Tibirca, Vărzava, Oneşti, Cobâlea, Negureni etc, etc.

Numărul victimelor de estimat astfel:

Ucideri efectuate de militari din unităţi identificate ale armatei române, în multe cazuri cu indicarea nominală a celor vinovaţi: (şi cu trimitere la sursele de arhivă sau memorialistică): 5 841 persoane asasinate fără indicarea documentelor care cuprind cifrele: 10 964.

Execuţii efectuate de unităţi speciale ale armatei germane: 6 348.

Total: 5 841 + 10 964 + 6 348 = 23 153.

Deportarea evreilor din Basarabia şi nordul Bucovinei în Transnistria.

Autorul conchide că: – "un total de 124 000 evrei ... (81 000 evrei din Basarabia şi 43 000 evrei din Bucovina) au părăsit teritoriul acestor provincii împreună cu sovieticii.

" – aproximativ 190 000 de evrei din Basarabia şi Bucovina s-au aflat sub administraţie românească o dată cu intrarea trupelor române în aceste teritorii.

" – se ştie că numărul evreilor deportaţi din Basarabia şi Bucovina în Transnistria este de aproximativ 123 000 (118 000 în timpul toamnei lui 1941 şi 5 000 în cursul verii lui 1942).

" – rezultă că 65 000 evrei din Basarabia şi Bucovina au fost ucişi în primele luni de război (asasinate în masă, morţi în lagărele de tranzit sau întimpul deportărilor".

În subcapitolul "Deportările din Basarabia şi Bucovina" (p. 191-226) autorul descrie pe larg cum s-au efectuat deportările însoţite de violenţe, jafuri, confiscări, brutalităţi şi execuţii sumare, în modalităţi care îngrozesc şi numai la o simplă citire.

Numărul celor ucişi este precizat numai în trei cazuri, în total 1 460 (cca 500 evrei din lagărul de la Secureni 100 – în apropiere de Atachi, 860 în satul Corbul).

Se adaugă cifra 23 153 (vezi mai sus) şi obţinem *un total de 24 613 evrei care, potrivit unor documente certe, a unor mărturii şi estimări au fost asasinaţi începând din iulie 1941 şi până la deportarea peste Nistru.* [181]

Diferenţa până la 65 000 evrei din Basarabia care au fost "ucişi în primele luni de război", urmează a fi lămurită eventual prin noi cercetări.

Concluziile cercetării:

"Cel puţin 250 000 evrei şi-au găsit moartea sub jurisdicţie românească, asasinaţi din ordinul autorităţilor (centrale sau locale) româneşti, uneori în colaborare cu germanii, deseori fără concursul acestora". Cifra de 250 000 morţi se împarte, potrivit autorului, astfel:

45 000 evrei ucişi în Basarabia şi Bucovina de trupele române şi germane în 1941"

75 000 din evreii deportaţi din Basarabia şi Bucovina în Transnistria

120 000, total parţial.

La care se adaugă, "cel puţin 130 000 evrei localnici" ucişi (adică din Transnistria, nota D.C.G.).

Mai ales la Odesa şi în judeţele Golta şi Berezovca".

Evreii supravieţuitori la finele celui de-al doilea război mondial: "aproximativ 375 000".[182]

De asemenea:

– "... la Bucureşti, chiar în clipele de deznădejde, se stabilise un dialog ciudat între autorităţile româneşti şi conducătorii comunităţii evreieşti ... un permanent canal de comunicare cu autorităţile româneşti..."[183]

– "demersurile unor civili sau militari români, dintre care unele au avut consecinţe fericite, au constituit, totuşi, cazuri izolate, excepţii. Regula generală o constituiau, însă, teroarea, jaful, violurile, deportările, asasinatele".[184]

Acest volum cuprinde şi următoarele:

– "Tradiţia antisemită din armata română, care avea să joace un rol important în decimarea şi deportarea evreilor români şi sovietici în cel de-al doilea război mondial, ia naştere încă din secolul al 19-lea."[185]

– "Politica antisemită a statului român a fost călăuzită (în 1940-1944 nota D.C.G), pe tot parcursul ei de criterii meschine, de ordin pragmatic, conferind uneori faptelor o dimensiune evident oportunistă."

"Trei elemente au cântărit foarte mult în balanţa morţii şi supravieţuirii evreilor români: violenţa incontrolabilă, corupţia şi oportunismul."[186]

– În anii 1940-1944 (august) "România era un stat fascist şi totalitar..."; cârmuirea se efectua "în condiţiile dictaturii militare..."[187].

2) O conferinţă cu participare internaţională a avut loc în Statele Unite, la Washington D.C., 25-26 iunie 1996, sub auspiciile "United States Holocaust-Memorial Museum" şi "The Rosenthal Institute for Holocaust Studies of the City University of New York."

Tema:

Nimicirea evreilor români şi ucrainieni în era Antonescu (The destruction of Romanian and Ukrainian jews during the Antonescu era).

Cele 13 comunicări prezentate la conferinţă au fost reunite într-un volum în limba engleză, cu acelaşi titlu.[188]

3) Lucrarea clasică şi de largă circulaţie a lui Raul Hilberg *Exterminarea evreilor din Europa* a apărut de curând în limba română.[189] Un capitol analizează soarta evreilor din România, din Basarabia şi nordul Bucovinei în anii 1940/1944.[190] Informaţia pusă astfel la dispoziţia cercetătorilor şi a opiniei publice internaţionale nu a ajuns şi în Republica Socialistă România, unde regimul comunist ignora pur şi simplu politica antisemită, ca şi deportările şi uciderile efectuate de autorităţi în România în amintitul interval.

Autorul face şi bilanţul tragediei: la 1 septembrie 1943 mai trăiau 50 471 evrei (din care 5 000 copii) deportaţi din Basarabia, nordul Bucovinei şi judeţul Dorohoi.

În toamna lui 1941, trecuseră Nistrul circa 119 000; aproximativ 25 000 "pieriseră în timpul marşului forţat pe Nistru"; în plus, "10 000 fuseseră ucişi de germani în august 1941". Astfel supravieţuitorii "reprezentau mai puţin de o treime dintre evreii loviţi de cataclism".[191]

*

"România a devenit începând cu anul 1939, cel mai important loc de îmbarcare pentru emigranţii evrei ilegali".[192] Veneau din Austria, Germania, Cehia, unii din Ungaria. Căutau să scape de urgia nazistă. Îmbarcarea: din Constanţa, Sulina, Tulcea şi Brăila. Destinaţia: Palestina aflată sub mandat britanic.

Atitudinea guvernului de la Londra: Cartea Albă dată publicităţii la 17 mai 1939 limita la 75 000 persoane cifra maximă de imigranţi evrei pentru tot intervalul aprilie 1939-31 martie 1944. Ceea ce echivala cu 15 000 persoane pe an. Faţă de numărul mare de evrei care – firesc – doreau să scape de "înaintarea" nazistă în Europa, era foarte puţin.

Autorităţile române au fost în general favorabile tranzitului prin România, fără să se implice direct.

În primăvara anului 1939 intrarea imigranţilor ilegali în România cu destinaţia Palestina a fost îngăduită numai în măsura în care o navă era gata pregătită pentru a-i prelua.

Londra a făcut mai multe demersuri la Bucureşti penru a opri acest tranzit. Partea română răspunea că, potrivit Statutului Dunării din 1921, pasagerii care călătoreau pe Dunărea maritină (Brăila-Sulina) şi se îmbarcau pe alte vase, nu se aflau sub jurisdicţia română.[193]

Un memorandum redactat de Foreign Office şi Colonial Office dădea cifra de 11 000 imigranţi ilegali şi 9 000 legali intraţi în Palestina din aprilie şi până în septembrie 1939. Ministrul coloniilor, Malcom Mac Donald, declara în Camera comunelor (octombrie 1939) că, din iulie până în septembrie 1939, au intrat în Palestina 6 323 persoane sosite cu opt nave, din care şase plecate din porturi româneşti.[194]

Generalul Ion Antonescu, devenit Conducătorul statului, era, în principiu, favorabil emigrării evreilor. La 11 octombrie 1940 el primea în audienţă o delegaţie a Organizaţiei Sioniste din România (L. Mizrachi şi dr. S. Singer) pentru a discuta acest subiect. La 19 februarie 1941 vasul Darien II pleca din Constanţa cu 522 evrei români. Ei au ajuns la Haiffa unde au fost internaţi ca emigranţi clandestini. Au fost urmaţi de câteva zeci de evrei, îmbarcaţi pe vase mici, în martie-mai 1941.

Însărcinatul cu afaceri ad-interim al României la Washington răspundea, la 16 mai 1941, unei întrebări primite de la Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti în felul următor:

"Guvernul american a admis până acum destul de uşor evreii cu stare care au cerut *individual* imigrarea în Statele Unite... De teama unui curent antisemit, înşişi evreii americani preferă ca imigraţia cosângenilor lor să se facă prin infiltrare discretă...

"La greutăţi se mai adaugă faptul că evreii din răsăritul Europei n-au fost niciodată consideraţi aici ca elemente a căror imigrare trebuie încurajată..."

"Deşi evreii au o puternică influenţă în Statele Unite, guvernul american n-a admis în masă evrei săraci, ci a acordat permise de intrare numai evreilor care s-au distins în artă şi ştiinţă sau care posedă capital în America.

"Când e vorba de fapte, simpatia americană pentru evrei operează numai până la un punct: intervenţii indignate în favoarea evreilor din Europa – da; admiterea în masă a mult deplânselor victime ale persecuţiilor antisemite – nu".[195]

Informat asupra uciderilor şi deportărilor din Basarabia şi nordul Bucovinei în iulie-octombrie 1941, Departamentul de Stat, Secţia pentru Afacerile Europene, comenta astfel în noiembrie 1941 (prin Cavendish W. Cannon) proiectul emigrării a 30 000 evrei din România în Siria sau Palestina: "... o migrare a evreilor români va ridica deci, problema unui tratament similar pentru evreii din Ungaria şi, prin extindere, pentru cei din toate ţările unde s-au derulat intense persecuţii."[196]

În 1942, toamna, guvernul român a propus, prin intermediar, legaţiilor S.U.A. şi Marii Britanii din Turcia, ca evreii deportaţi în Transnistria să fie aduşi *pe nave româneşti*, până în Palestina, aliaţii urmând să acopere numai costul transportului.

De la Washington nici un răspuns. Londra a comunicat că nu poate mări numărul de certificate de imigrare în Palestina. Foreign Office-ul considera propunerea primită de la Bucureşti – dacă era adevărată – ca o "tentativă de

şantaj". Dacă planul reuşea, el ar fi îngăduit Reich-ului şi sateliţilor săi să scape de cetăţenii lor "indezirabili" încasând şi bani.[197]

Dinspre autorităţile de la Bucureşti nu a existat o politică de emigrare coerentă. Nici nu putea fi, de vreme ce marile puteri angajate în conflict nu voiau sau nu aveau inters să sprijine efectiv proiectele de emigrare.

Politica oficială a guvernului de la Bucureşti faţă de evrei este prezentată şi într-un memoriu remis Legaţiei Reich-ului din Bucureşti (12 martie 1943): "... pentru rezolvarea deplină a problemei evreieşti în România există numai o singură soluţie: emigrarea...".[198]

În asemenea condiţii, au avut loc plecări în grupuri mici, pe nave vechi. La 12 decembrie 1941 vasul *Struma*, impropriu transportului de pasageri, părăsea Constanţa cu peste 700 emigranţi evrei, fără vize de intrare în Palestina. Sosit la Istanbul vasul a trebuit să oprească deoarece apa intra în cală. Autorităţile turceşti au refuzat debarcarea emigranţilor. Cele britanice n-au voit să elibereze vizele de intrare în Palestina. În cele din urmă vasul s-a întors în Marea Neagră unde a fost torpilat de submarinul sovietic SC-213. Au fost salvaţi numai 4 pasageri.[199] În martie şi aprilie 1942, trei mici vase – *Euxim*, *Mihai* şi *Mircea* – au plecat totuşi din Constanţa şi Sulina şi au dus câteva zeci de evrei până în Palestina.[200]

O ultimă dramă pe Marea Neagră a avut loc în noaptea de 5 august 1944. Trei vase cu emigranţi – *Bulbul*, *Morina* şi *Mefkure* – ajunseseră în apropierea coastelor turceşti. Ultimul a fost atacat de o navă de război germană, mitraliat şi scufundat. Din 302 emigranţi – cei mai mulţi din Bucureşti, Cernăuţi, Arad – au scăpat cinci![201]

După ultimele recapitulări, din martie 1941 şi până în august 1944, 17 vase cu cca. 4 500 – 4 600 emigranţi evrei au plecat din Galaţi, Brăila, Constanţa şi Sulina. Două din ele, *Struma* şi *Mefkure* au fost scufundate. Celelalte au ajuns la destinaţie.[202]

*

Din Franţa ocupată între 1940-1944 au fost deportaţi spre lagărele morţii din Reich, în jur de 55 000 evrei cetăţeni străini şi 21 000 evrei de naţionalitate franceză; la finele războiului mai erau în viaţă circa 3 000![203]

Din datele adunate de "Centre de Documentaton Juive" din Paris, printre cei deportaţi şi ucişi erau şi cca. 3 300 evrei cetăţeni români. Legaţia României pe lângă guvernul francez de la Vichy, ca şi Consulatul român de la Paris, au făcut repetate demersuri pentru a proteja şi chiar repatria pe evreii cetăţeni români. Rezultatele au fost foarte modeste şi puţin au fost efectiv salvaţi. Zeci de documente inedite atestând aceste eforturi au fost recent publicate.[204]

*

4) Alături de volumele de documente (vezi mai sus punctul 1), au început să apară în România şi lucrări care analizează informaţia de arhivă sau publicată. Un recent volum se ocupă de *asasinatele sau / şi execuţiile de la*

Dorohoi (1940), Bucureşti, Iaşi şi Odesa (1941)[205]. Concluziile autorului Alex Mihai Stoenescu:

a) asasinatele de la Dorohoi (2 iulie 1940) au fost efectuate de militarii din Legiunea de jandarmi Hotin şi din regimentul 3 grăniceri: 50 evrei ucişi (34 bărbaţi, 11 femei, 5 copii); nu este vorba de un pogrom organizat de armată.[206]

b) rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941: 490 răniţi şi morţi din care 346 români şi 144 evrei. "toţi evreii morţi (118) au fost asasinaţi de rebeli".[207]

c) "Masacrul de la Iaşi – trenurile morţii"[208]. Pentru oraşul Iaşi, autorul este de acord cu estimarea lui Radu Ioanid 900-1 000 evrei asasinaţi. Cele 2 trenuri au cuprins 4 504 persoane (2 530+1 974) din care au murit pe drum "minim 2 196, maxim 2 717, ceea ce este enorm pentru o autoritate care afirmă că doreşte să-i salveze".[209] Cifrele de 12 000 – 13 000 sau 15 000 victime la Iaşi, nu au acoperire documentară – cel puţin până în prezent.

d) Soarta populaţiei evreieşti din Basarabia şi nordul Bucovinei în vara 1941. Autorul estimează "că au pierit între 1941 şi 1944 cel puţin 60 000 evrei din cei deportaţi din Basarabia şi Bucovina şi cel puţin 60 000 evrei transnistreni". Numărul celor deportaţi din Basarabia şi nordul Bucovinei la est de Nistru oscilează între 119 065 – 112 077 – 110 033.[210] Lucrarea nu dă detalii asupra felului cum au pierit sau au fost împuşcaţi evreii din largările transnistrene.

e) "Cazul Odesa", represaliile ordonate de mareşalul Ion Antonescu după ce clădirea în care a fost instalat Comandamentul Militar Român, a sărit în aer, la 22 octombrie 1941, orele 17,45: 93 militari (între care 4 civili), ucişi de explozie.

Au fost executaţi, la 23 octombrie între orele 3/4 şi 11 dimineaţa, ca represalii, 417 evrei de către militari din:

regimentul 23	- 102 execuţii
regimentul 33	- 85 execuţii
regimentul 38	- 100 execuţii
regimentul 3 artilerie	- 130 execuţii
Total	- 417[211]

Versiunea actului de acuzare din mai 1946, că în dimineaţa zilei de 23 octombrie au fost împuşcaţi 5 000 de oameni la Odesa, rămâne la stadiul de simplă afirmaţie.[212]

Explozia şi represaliile au avut o urmare: execuţiile de la Dalnic (vezi mai sus, în capitolul de faţă).

Acelaşi act de acuzare afirmă că aproximativ 5 000 de ostateci luaţi la 23 octombrie, au fost duşi la Dalnic (circa 3 km de Odesa) şi închişi în patru magazii (fiecare de 25-30 m lungime şi aproximativ 10-15 lăţime). A urmat executarea lor în masă, cu mitraliere, grenade şi prin aprinderea magaziilor.[213] Autorul consideră – reluând demonstraţia mareşalului Ion Antonescu la procesul din mai 1946 – că în cele patru barăci, la dimensiunile menţionate nu puteau intra mai mult de 3 000 oameni.[214] Totuşi conchide: "Forţat şi superficial, am putea accepta şi că 5 000 ar fi intrat în cele 4 magazii."

*

5) La finele lunii aprilie 1998 a fost prezentată opiniei publice din România versiunea în limba română a lucrării în trei volume *Transnistria* datorată istoricului Jean Ancel de la Universitatea din Tel Aviv (Israel)[215].

Ediţia în română este o premieră şi va fi urmată de versiunea în limba engleză. Analiza şi relatările se întemeiază pe o foarte largă informaţie inedită din arhivele de la Moscova, Kiev, Odesa, Nicolaev, Chişinău, de la Muzeul Holocaustului din Washington D.C. (Statele Unite ale Americii) unde se află microfilmate mii de documente din Arhivele Naţionale ale României.

Cercetarea urmăreşte, etapă cu etapă şi cronologic, lichidarea sumară, deportarea, ghetoizarea, executarea în masă, şi – într-o sumă de cazuri – supravieţuirea evreilor din Basarabia, nordul (în parte şi din sudul) Bucovinei şi din Transnistria, în intervalul (iulie 1941 – ianuarie/ februarie 1944.

Lucrarea începe cu "Marile operaţiuni de exterminare" în 1941-1942. Este vorba de deportarea evreilor basarabeni şi bucovineni la est de Nistru şi îngrămădirea lor în diferite puncte (lagăre) în apropiere de râul Bug.[216] Convoaiele au trecut Nistrul prin Moghilev, Iampol, Râbniţa şi Tiraspol. Masacre ale evreilor deportaţi au avut loc la *Golta*; apoi la *Bogdanovca* în zilele de 21-24 decembrie, apoi 28-30 decembrie 1941; 3 sau 4 ianuarie până la 9 ianuarie 1942, când omorurile au fost oprite.[217] La *Domanevca*, un "mic târg evreiesc pe drumul ce leagă Odesa de Golta"[218] omorurile au început în jur de 10 ianuarie 1942 şi au continuat până la 18 martie. Evreii erau ucişi în grupuri de câte 300-400, cu pauze "după fiecare acţiune"; cadavrele au fost arse ca şi la Bogdanovca. *Acmecetca*, un sat pe Bug (18 m sud de Bogdanovca şi 18 km nord de Domanevca): aici evreii internaţi au fost lăsaţi să moară de foame, prin izolarea totală de populaţia locală.[219]

Al doilea volum cercetează soarta evreilor din oraşul Odesa. Luând drept veridică o scrisoare circulară a lui Viaceslav Molotov din 6 ianuarie 1942, de la Moscova, autorul consideră că în primele 24 de ore după intrarea armatei române în oraş, "au fost ucise 8 000 persoane, din care o mare parte erau evrei."[220]

Domnia terorii din Odesa şi tratamentul românesc al evreilor în acest oraş poate fi definit ca un regat al terorii".[221]

Un prim recensământ al evreilor, continuă autorul, a dat cifra de 35 000. O a doua statistică, efectuată de Primăria Municipiului Odesa pe baza declaraţiilor "îngrijitorilor de imobile", a ajuns la "aproximativ 100 000", cifră care include şi pe evreii din judeţul Odesa.[222]

Capitolul "Odesa" cuprinde represaliile efectuate după explozia din seara zilei de 22 octombrie, la clădirea unde se instalase Comandamentul militar român. Este citat – ca sursă documentară – Ilya Ehrenburg, care afirmă că în Odesa, la 23 şi 24 octombrie erau "mii de spânzurători". La Dalnic "douăzeci şi două de mii de evrei de toate vârstele", evacuaţi din Odesa; "au fost înghesuiţi în patru magazii" şi ucişi; cifra este preluată după actul de acuzare al procesului Ion Antonescu din mai 1946 şi dintr-un raport sovietic de anchetă sovietic din septembrie-decembrie 1944.[223]

Internarea în ghetouri a tuturor evreilor din Odesa este aprobată de Conducătorul Statului la 5 decembrie 1941. Atât locuitorii oraşului cât şi cei din toate judeţele sudice "ale Transnistriei, au fost deportaţi în lagărele morţii de la Bogdanovca şi Domanevca.[224] De la 12 ianuarie 1942 şi până la 11 aprilie 1942

au fost deportaţi în total 32 643 evrei[225], cu destinaţia finală – judeţul Berezovca. Aici au fost concentraţi "pe partea românească a Bugului", cam la 7 km nord de satul Mihailovca; "până la începutul lui mai 1942 cei 28 000 evrei care au fost duşi în satele germane din Transnistria şi au fost exterminaţi de SKR (formaţiune specială nazistă)".[226]

Al treilea volum *Transnistria* cuprinde studiul epidemiilor de tifos care au făcut ravagii mortale pentru deportaţi[227]; Biserica Ortodoxă Română şi evreii din Transnistria[228]; "genocidul în lumina statisticilor româneşti."[229]

*

Din aceste trei volume, ca şi din alte recente lucrări, câteva constatări se cuvin subliniate şi reţinute.

1) *Amploarea şi oroarea holocaustului evreilor din Basarabia, nordul Bucovinei (parte şi din sud) şi a celor din Transnistria.* Mărturiile şi relatările sunt cutremurătoare.

"La începutul lui decembrie 1941, am fost luaţi din Vazdovca şi trimişi la Zahariovca (sate la est de Râbniţa, nota D.C.G.), unde am fost ţinuţi într-un grajd deschis într-un câmp, lângă sat. Acolo am găsit câteva mii de evrei din Chişinău şi am staţionat timp de 8 zile. În câmp deschis fără hrană... În fiecare zi, zeci de oameni mureau şi corpurile lor erau asvârlite pe câmp fiindcă era ger aspru... În jurul datei de opt decembrie, spre seară, pe viscol şi ger muşcător, au fost trimişi mai departe... spre Bogdanova... toţi cei care rămâneau în urmă erau împuşcaţi de poliţiştii care erau ucrainieni în slujba prefecturii."

Despre arderea cadavrelor celor ucişi la Bogdanova: "Eu am făcut parte dintr-o echipă însărcinată în primele zile cu strângerea morţilor care fuseseră împuşcaţi în drum spre executarea; după câteva zile am lucrat la scoaterea morţilor dintr-o groapă unde fuseseră aruncaţi câteva mii de morţi ... După alte câteva zile am lucrat la altă groapă unde erau cam 400-500 morţi...

Erau geruri mari, era imposibil să le scoatem, am fost obligaţi să tăiem bucăţi din cadavre şi să le transportăm în spate la gropile unde se ardeau cadavrele... Câţi am rămas în viaţă am lucrat la arderea cadavrelor în luna ianuarie şi februarie [1942]... Făceam stive la arderea cadavrelor... aşa că a durat circa două luni până ce am prefăcut cenuşă din fraţii noştri; în geruri mari ne încălzeam cu cenuşa caldă" (declaraţia unui supravieţuitor, Haim Cogan).

*

Relatarea lui Malca Barbălată din Bolgrad, despre un convoi de evrei, prin sudul Transnistriei, spre Domanevca.

"Am mers pe jos, tot timpul bătaie... Ziua umblam prin ploaie, iar seara ne ducea să dormim în colhozuri părăsite fără geamuri cu hainele ude aşa dormeam, iar în zori începeai să mergi, pe drum jandarmii se schimbau din post în post... Treceam numai prin sate care erau contra evreilor, eram huiduiţi şi ţipau după noi că ne duce la moarte, să scăpăm de voi..."[230].

*

Deportarea evreilor din Odesa, "Trenul dric", relatată de locotenentul V. Luduşanu (la 18 ianuarie 1942).

"Era o iarnă cumplită, cum numai în Rusia se poate întâlni... Vânt nebun, nouri bosumflaţi şi grăbiţi scuturau cerul Odesei... Era în amurg... Cam 1 200 de femei, copii şi bătrâni din Odesa au fost aduşi la gară sub escortă germană înarmată... Evreii au fost distribuiţi în zece vagoane de vite; asta înseamnă 120 oameni într-un vagon.

Pe vagon scria 8 cai sau 40 de oameni ... Au fost înghesuiţi, împunşi cu vergele de metal, îngrămădiţi în vagoane, dar au încăput... Apoi trenul a început să se mişte. Spre moarte. Era un tren mortuar, un dric."

*

La 12 ianuarie 1942, raportează colonelul Broşteanu, a pornit evacuarea evreilor din Odesa spre zona Mostovoi – Vasilievo din judeţul Berezovca. Ce-i aşteaptă pe deportaţi?

"În comunele de plasare – citim în continuare în raportul adresat de colonel administraţiei din Transnistria – li se găseşte cu foarte mare greutate loc de cartiruire, întrucât populaţia ucraineană nu-i primeşte, astfel că mulţi rămân adăpostiţi în grajdurile colhozurilor."

"Din cauza gerului care coboară până la (–) 20°C; precum şi din cauza lipsei de hrană, a vârstei şi stării lor şubrede, mulţi cad pe drum, unde îngheaţă...".

"Pe traseul ce se parcurge rămân cadavre care se îngroapă în şanţurile antitanc din acea regiune. Pentru îngroparea acestor cadavre oamenii din regiune se scot cu greutate căci caută, pe cât posibil, a se sustrage de la asemenea operaţiuni."

*

Asasinarea unor evrei din Berezovca de către detaşamente speciale naziste, pe un deal în apropiere de satul Mostovoi (relatarea familiei Max Haimovici, supravieţuitori în 1943, din lagărul de la Berezovca).

"Ajuns aici, alături de marele convoi care era acolo, ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm şi în acelaşi timp să depunem toate lucrurile preţioase...".

"După aceea a spus să ne aşezăm în linie, în faţa unor gropi"; naziştii din detaşamentul special SKR "erau masaţi în hainele lor negre cu banderole strălucitoare de metal...".

"... Au luat câte o înghiţitură de alcool", apoi au împuşcat "câţiva copii mici, traşi de la sânul mamei lor şi după aceea beţi, fără să mai aibă conştiinţa limpede, au început să secere sufletele aşezate în ordine, la ordinul unui comandant..."[231]

Exemplele pot continua.

*

2) A doua constatare: pentru aceste deportări, asasinate şi omoruri prin înfometare şi boli, fără o elementară asistenţă: *răspunderile sunt şi rămân întotdeauna individuale. Asemenea şi judecarea şi pedepsirea crimelor.*

Între 14 mai şi 13 iulie 1945 "Tribunalul Poporului" din Bucureşti, a judecat, în viteză, patru procese ale unor persoane acuzate de crime de război pe teritoriul U.R.S.S.

Primul lot (14-22 mai), a cuprins 38 persoane, în majoritate militari: generalii Nicolae Macici, Nicolae Trestioreanu, Corneliu Calotescu şi Florin Ghineraru; coloneii Mihai Niculescu (în contumacie), Stere Marinescu, Gh. Zlătescu, I. Murgescu, Modest Isopescu, Ştefan Gavat, N. Pătrăşcoiu; căpitanii Radu Ionescu, Eugen Bălăceanu (în contumacie), Sever Burădescu şi C. Clinceanu; locotenenţii: Dumitru Ciachir şi Grigore Trepăduş; sergenţii Ştefan Solomon (în contumacie), Mihail Dumitrescu, N. Melinescu... Tribunalul a pronunţat 29 condamnări la moarte, comutate, la propunerea guvernului Petru Groza, în închisoare pe viaţă. O sumă din inculpaţi erau cu adevărat răspunzători de faptele lor; dar generalul Nicolae Macici a fost condamnat fără a se ţine seama că nu a fost implicat de fel în represaliile de la Odesa, în octombrie 1941.[232]

Al doilea lot din aceeaşi categorie a inclus 21 acuzaţi, direct implicaţi în "administrarea" lagărelor şi zonelor de deportare a evreilor în Transnistria. De astă dată, tot cu aprobarea guvernului, Tribunalul Poporului a pronunţat 4 condamnări la închisoare pe viaţă, 12 de la 3 la 25 ani şi 5 achitări. Condamnaţi: locotenent colonel Vasile Agapie, fost comandant al lagărelor de evrei de la Vârtejeni şi Mărculeşti (25 ani închisoare); maiorul Dionisie Fotino, fost şef al jandarmeriei din Iampol (închisoare pe viaţă); căpitanul Ştefan Mihăilescu, fost comandant al jandarmeriei din Râbniţa (25 ani închisoare); Ioan Mihăilescu, fost inspector al Băncii Naţionale a României (închisoare pe viaţă); Cristodor Popescu (15 ani), Ion Haranga (8 ani), Alfred Follender (8 ani), Ilie Jugănaru (5 ani), Isac Graur, Constantin Ruxandra şi Constantin Mihailuc (câte 3 ani fiecare). Au fost condamnaţi în contumacie: Gh. Popescu şi Marin Niţă (închisoare pe viaţă); Pintilie Valuta (25 ani); Constantin Ivanovici şi Constantin Călugăreanu (20 ani fiecare). Au fost achitaţi: maiorul Teodor Delcea, fost comandant al închisorii Râbniţa, Mihail Paliga, Ion Carneală, Cristu Naum şi Ştefan Solomon.[233]

Exemple ale celor vinovaţi de crime de război sau împotriva umanităţii pot continua.

În cele trei volume "Transnistria", autorul subliniază în repetate rânduri răspunderea directă a mareşalului Ion Antonescu, a lui Mihai Antonescu şi a guvernatorului Gh. Alexianu, pentru deportările şi uciderea evreilor, fie în Basarabia şi nordul Bucovinei, fie între Nistru şi Bug. În depoziţia sa către Tribunalul Poporului, profesorul Gheorghe Alexianu respinge o atare acuzaţie şi afirmă că unităţi ale jandarmeriei şi ale armatei poartă răspunderea deportărilor şi asasinatelor.

*

3) Asemenea fapte constituie *crime împotriva umanităţii*.

Conceptul a fost clar definit în statutul Tribunalului Internaţional de la Nürenberg, articolul 6c (1945):

"Asasinatul, exterminarea, subjugarea în sclavie, deportarea şi orice alte acte inumane comise contra populaţiei civile, *înainte sau în timpul războiului* –

sau la fel, *persecuţiile pentru motive politice, rasiale sau religioase*, când aceste acte sau persecuţii *au constituit sau nu* o violare a normelor de drept ale ţării unde ele s-au petrecut..." (sublinierile D.C.G.).

"Crima împotriva umanităţii" include şi *genocidul*.

O Convenţie a Naţiunilor Unite, din 9 decembrie 1948, îl defineşte astfel: "*Genocidul* se înţelege ca unul din actele de mai jos, comise *în intenţia de a distruge în total sau în parte un grup naţional, etnic, rasial sau religios*, cum sunt a) asasinarea membrilor unui grup; b) atingerea gravă a integrităţii fizice sau mentale a membrilor grupului; c) supunerea intenţionată a grupului la condiţii de existenţă care antrenează distrugerea fizică totală sau parţială;..."[234]

Regimul nazist, ca şi regimurile comuniste din Europa centrală de Est şi de Sud est, cât şi cel sovietic, au folosit puterea de stat, în numele unei ideologii, pentru a elimina fizic, social şi cultural categorii întregi declarate aprioric ca adversare ce trebuiesc neapărat "lichidate".

Crimele contra umanităţii şi genocidul practicat oficial de regimul nazist ca şi de cel comunist se cuvin a fi înscrise permanent, explicit, cu detalii, în manualele şcolare, spre cunoaştere şi condamnare, pentru toate generaţiile ce vor urma. A le uita este de neiertat.

*

4) *Dezvăluirea şi condamnarea unor atari crime – holocaustul evreilor din al doilea război mondial şi genocidul comunist dintre 1945 şi 1989 – nu pot duce, sub nici un motiv, la culpabilizarea şi incriminarea colectivă a unei naţiuni.*

Iată câteva exemple din volumele recent apărute în versiunea română:

"Nu este o exagerare să spunem că *România era cea mai antisemită ţară a Europei antebelice.* Încă din secolul al XIX-lea, *antisemitismul românesc* era un fapt bine stabilit".[235]

"De asemenea, ororile din lagărele de concentrare *româneşti* – care fuseseră înfiinţate şi erau conduse chiar de către *români*... erau *mai elaborate şi mai atroce decât tot ce cunoaştem să fi avut loc în Germania*" (sublinierile D.C.G.).[236]

*

"Într-o măsură chiar mai mare decât jandarmii şi poliţia, *armata română răspundea de iniţierea politicii de pedepsire, întemniţare şi persecuţie a evreilor din Transnistria*".

"Dimpotrivă, tocmai *ofiţerii de armată, începând de la general şi până la sublocotenent*, au fost cei care au intervenit pentru a se asigura că politicile antisemite sunt aplicate în totalitate..."

"Motivele comportamentului respectiv sunt înrădăcinate, în primul rând, în *tradiţia antisemită a armatei*, în atitudinea ostilă *demonstrată întotdeauna de comandanţi faţă de soldatul evreu*..."

"Statul major al armatei a III-a devenise un fel de câine de pază în privinţa implementării ordinului de a curăţa sudul Transnistriei de toţi evreii..."

"... Ordinele secrete şi imensa operaţiune de omorâre, ordonată de *români*, pe malurile Bugului..."

"Aceste cifre (evreii asasinaţi, nota D.C.G.) reprezintă o *realizare teribilă a românilor*; doar cu patru luni înainte, Isopescu fusese alarmat, conform propriilor rapoarte, de potopirea judeţului (Golta) de aproximativ 72 000 evrei" (toate sublinierile D.C.G.).[237]

Culpabilizarea globală continuă:

"În timp ce judeţul Golta, locul central al *campaniei de exterminare în masă săvârşite de români* poate fi descris ca un «regat al morţii», domnia terorii din Odesa şi *tratamentul românesc* al evreilor în acest oraş poate fi definit ca un «regat al terorii»".

"Şi într-adevăr, *armata română* a fost deplin *implicată la toate nivelele, în crimele de război şi în crimele contra umanităţii* din Odesa, mai mult chiar decât în Basarabia şi Bucovina. *Armata română* a primit şi implementat un ordin de *comitere a unui genocid*. Ea a înconjurat, arestat, împuşcat şi spânzurat mii de evrei şi a dat foc la 18 000 evrei, conform propriilor sale rapoarte" (autorul nu arată la ce rapoarte face referire).

În prima lună, între 16 octombrie şi 13 noiembrie 1941, 30 000 evrei (din Odesa, nota D.C.G.) fuseseră deportaţi pe jos, pe lângă cei aproape 30 000 măcelăriţi la Dalnic, pe străzi şi în şanţuri." Comentariul autorului: "Oricum, acest număr ne oferă o imagine sigură asupra *dimensiunilor acţiunii criminale îndeplinite de români în oraş*."[238]

Deportarea şi uciderea evreilor în 1941:

"În iulie – augut 1941, zeci de mii de evrei au fost ucişi în Basarabia şi Bucovina, ca urmare a *politicii deliberate a României* de «purificare a pământului strămoşesc», un eufemism pentru epurarea etnică ordonată în secret de Antonescu."

După ce a cercetat arhivele din Moscova, Kiev, Odesa, Nicolaev, Chişinău şi ale Muzeului Holocaustului de la Washington, autorul celor trei volume Transnistria 1941-1944, scrie în postfaţă între altele:

"Mi-am dat seama că, de fapt, n-am cunoscut amploarea Holocaustului conceput şi executat de Statul Român..."

"Nu ştiam că circa 170 000 din aceşti evrei (din Transnistria, nota D.C.G.), au fost lichidaţi *chiar de români* sau predaţi nemţilor pentru lichidare..."

"Nu am ştiut de implicarea *corpului medical românesc, civil şi militar* în această crimă şi de *răspunderea morală a Bisericii Ortodoxe Române* faţă de atâţia morţi pornind de la refuzul de a-i considera pe evrei drept oameni...."

"În general, când am început studiul nu i-am crezut pe *români capabili de asemenea crime împotriva umanităţii, de o aşa inimă rea* şi credeam că doar *nemţii, ucrainienii, lituanienii* pot ajunge în aşa un grad de dezumanizare..."

"*România* va continua deci să se strecoare prin sau pe lângă istorie crezând că poate fi în acelaşi timp democratică şi reacţionară, civilizată şi barbară, umanistă şi şovinistă, occidentală şi balcanică... ca apoi să fie din nou şi din nou surprinsă că nimeni nu o ia în serios."[239] (toate sublinierile, D. C. G)

*

5) Cine cercetează şi doreşte să restabilească adevărul privind Holocaustul evreilor din Basarabia, nordul Bucovinei şi Transnistria în 1941-1944, *are de stabilit şi de analizat faptele, de nominalizat vinovaţii;* dacă aceştia nu pot fi identificaţi, de arătat unitatea administrativă, militară sau de jandarmerie răspunzătoare; de asemenea, emitenţii feluritelor ordine, de la centrul puterii şi până la "executanţi"; dacă este posibil, cum au fost interpretate atari ordine de subalterni. Numai în acest fel "purificarea etnică" operată în Basarabia, nordul Bucovinei şi, în parte, în Transnistria poate fi reconstituită în adevăratele ei cuprinderi şi vinovăţii.

Unii autori au amplificat faptele, prin comentarii şi formulări, din care am citat câteva exemple. Ele sunt, de fapt, mai numeroase. Explicit şi / sau implicit, atari comentarii şi formulări proiectează trei concluzii:

– românii cu instituţiile lor sunt cu toţii, global, răspunzători de cele făptuite în anii 1940-1944;

– antisemitismul este o trăsătură caracteristică şi constantă a naţiei româneşti;

– vinovăţia aruncată asupra naţiunii întregi în 1940-1944 este implicit extinsă asupra celei de astăzi.

Când perspectiva cercetării este etnicizată, când vina este atribuită unei întregi colectivităţi, armatei şi instituţiilor ei, pentru crime săvârşite de anume indivizi sau unităţi; când scrisul exprimă, făţiş sau abia ocolit, resentimente, ostilitate şi chiar patimă; când încriminarea este proiectată global în trecut şi sugerată şi pentru prezent, atunci cercetarea nu mai respectă regulile cumpănirii şi obiectivităţii, cu atât mai imperative cu cât faptele au fost de o maximă gravitate.

Într-un asemenea caz este grav schilodit atât actul de minimă dreptate datorat victimelor, cât şi respectul cuvenit istoriei fiecărui popor.

O atare incriminare colectivă loveşte în România cel puţin două generaţii care – la fel cu cele din alte ţări – a trăit experimentul comunist timp de 42 de ani. Sălbăticia, cruzimea, ororile regimului comunist, închisorile şi lagărele sale de exterminare lentă au fost aidoma celor ale regimului nazist. "Purificarea" unei societăţi întregi pe criterii de clasă a urmat – şi cronologic şi ca amploare – "purificării" etnice din anii războiului. Fascismul şi comunismul s-au întrecut unul pe altul prin amploarea distrugerilor şi a anihilării oamenilor. Ambele regimuri sunt definitiv condamnate, chiar dacă adepţii sistemului sovietic nu vor să recunoască, îi tot găsesc scuze şi motivări.[240]

A arunca vina asupra unei naţii întregi este o mare necuviinţă.

*

6) Manifestările şi măsuri antisemite au avut loc şi au fost editate în multe ţări din Europa secolelor XVI-XVIII (ca şi anterior). Când asemenea manifestări sunt amintite în Principatele române în secolul al XVI-lea[241], o cercetare echilibrată reclamă o comparaţie între "primele măsuri juridice antisemite" din Moldova şi Muntenia secolului XVI şi alte state, în acelaşi interval.

"Antisemitismul juridic românesc" din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu diferitele sale componente şi acţiuni [242] a fost o realitate.

Ea se cuvine însă explicată:

– în ce împrejurări s-a produs;

– dacă este un fenomen propriu României sau avea loc şi în alte ţări ale Europei până la primul război mondial;

– ce forme a luat în România în comparaţie cu alte cazuri.

A explica înseamnă a restabili realitatea, nicidecum a căuta "motivări" sau "scuze". A nu explica, aşa cum se procedează prea adesea, înseamnă a prezenta numai o faţă a realităţii.

7) "Tradiţia antisemită din armata română care avea să joace un rol important în decimarea şi deportarea evreilor români şi sovietici în cel de-al doilea război mondial, ia naştere încă din secolul al 19-lea"[243]

Motivele comportamentului militarilor români faţă de evrei în 1940 – 1944, "sunt înrădăcinate, în primul rând, în tradiţia antisemită a armatei, în atitudinea ostilă demonstrată din totdeauna de comandanţi faţă de aliatul evreu..."[244]

Manifestările, violenţele şi crimele au avut loc şi ele trebuiesc explicit recunoscute şi consemnate.

Concomitent este necesar a se reaminti şi alte componente ale participării evreilor în armata română.

Conform recensământului din 1912, trăiau în România 241 088 evrei, din care numai 4 668 erau cetăţeni români, 7 987 aveau cetăţenie străină, iar 228 430 erau "fără protecţie."[245]

În 1916 au fost mobilizaţi circa 23 000 evrei adică aproape 10% din totalul comunităţii. Spre comparaţie:

– în Anglia, peste 25 000 militari evrei, dintr-un total de circa 250 000;

– în Franţa, în jur de 10 000 faţă de 110 000 evrei francezi în total. [246]

Efectivele de evrei români mobilizaţi în 1918 – 1919 au avut 882 morţi, 740 răniţi, 3 043 dispăruţi, iar 825 au fost decoraţi de la cele mai înalte distincţii până la cele obişnuite.[247]

În legătură cu armata, de reamintit încă un fapt: în ianuarie 1945, 3 445 ofiţeri de rezervă evrei au fost reintegraţi în controalele armatei române. Ei făceau parte din toate armele: infanterie, artilerie, geniu, chimică, medici, veterinari, administraţie. Ei fuseseră scoşi din controale în 1940, odată cu aplicarea legilor antisemite. [248]

Ar fi util şi necesar de comparat această cifră de 3 445 ofiţeri cu numărul ofiţerilor de rezervă evrei din armatele britanică, franceză polonă sau a Statelor Unite, în 1939.

*

Numai prin cunoaşterea tuturor componentelor unei realităţi putem reconstitui echilibrat, cât mai aproape de adevăr, şi acest capitol tragic din istoria României anilor 1940 – 1944.

Altminteri, ajungem la formularea "*antisemitism ancestral*" atribuit societăţii româneşti [249]. Concept pe care nici un om cu simţul măsurii şi cu respect faţă de semenii săi nu-l poate admite.

***

DEPORTAREA ŢIGANILOR (RROMILOR) ÎN TRANSNISTRIA

Această deportare aproape ignorată sub regimul comunist, a fost pusă în discuţie, în treacăt, la procesul mareşalului Ion Antonescu în 1946, şi recent, după zeci de ani de tăcere.[250]

O lucrare datorată istoricului Viorel Achim cuprinde documentaţia şi concluzii echilibrate privind acest capitol al istoriei României în al doilea război mondial. Cele ce urmează se întemeiază pe rezultatele acestei cercetări.[251]

Recensământul din 1939 dă următoarele totaluri ale etniei rromilor: (atunci recenzaţi ca ţigani)

Total 262 501 persoane sau 1,5% din populaţia României [252]

Pe provincii:

Transilvania: – 75 342 ţigani (2,3% din populaţia provinciei)
Banat – 17 919 (1,9 %)
Crişana-Maramureş – 15 895 (1,3%)
Oltenia – 22 238 (1,5%)
Muntenia 71 784 (1,8%)
Moldova – 32 194 (1,3%)
Bucovina – 2 164 (0,3%)
Basarabia – 13 518 (0,3%)
Dobrogea – 11 446 (1,4%)
Total – 262 501

La procesul din mai 1946, mareşalul Ion Antonescu a declarat: "Problema ţiganilor. Din cauza camuflajului, în Bucureşti şi în oraşe, erau furturi şi omoruri şi atuncea mi se cerea de către opinia publică ca să-i apăr... După multe cercetări şi investigaţii, s-a constatat că erau ţigani, care unii dintre ei erau chiar înarmaţi cu arme de război şi făceau aceste atacuri. Toţi ţiganii aceştia care au fost deplasaţi, unii aveau câte 17 condamnări... *I-am deplasat în Transnistria. Ordinul meu, şi-mi iau răspunderea acestei chestiuni.* Şi mă justific pentru ce am făcut." (sublinierea D.C.G.).[253]

Situaţia rromilor ce făcuseră infracţiuni provocase o primă reacţie a Conducătorului Statului, la 7 februarie 1941:

"Toţi ţiganii din Bucureşti trebuie scoşi. Dar înainte de a-i scoate, trebuie să ne gândim unde îi ducem şi ce facem cu ei. Soluţia ar fi fost să aşteptăm până ce se asanează bălţile Dunării, ca să facem sate ţigăneşti acolo şi să-i ocupăm cu pescuitul etc..."

"O altă soluţie este să intrăm în tratative cu proprietarii mari. În Bărăgan totdeauna a fost lipsă de braţe de muncă. Să construim aceste sate, nu definitiv, dar să facem nişte case şi barăci, organizaţie sanitară, comerţ, cârciumi etc."[254]

Ordinele de deportare au fost date numai verbal pentru îndeplinire Inspectoratului General al Jandarmeriei. Ele nu au fost publicate.

Între 25 iunie 1942 şi 15 august 1942, au fost "evacuaţi" în Transnistria 11 441 ţigani nomazi (2 352 bărbaţi, 2 375 femei şi 6 714 copii).

Între 12 şi 20 septembrie 1942 – al doilea val de deportări: 12 176 "ţigani stabili", dar care avuseseră condamnări, erau recidivişti sau nu aveau o ocupaţie precisă pentru a trăi.[255]

În total, 24 617 persoane, adică 9,38% din cei recenzaţi în 1930.

Cei deportaţi n-au avut răgazul să-şi lichideze bunurile, nici chiar să-şi ia lucrurile strict necesare traiului zilnic. În multe cazuri au profitat jandarmii şi poliţiştii, care au cumpărat vite şi obiecte gospodăreşti la preţuri derizorii.

În mai multe locuri, sătenii au cerut autorităţilor să nu procedeze la "evacuări", deoarece ţiganii erau şi meşteşugari (fierari etc.) şi satul avea nevoie de ei.

În Transnistria ce mai mare parte a nomazilor a fost "aşezată" în judeţul Golta; cei stabili (13 850), "aproape toţi, în judeţul Oceakov." "Cazarea" a avut loc în bordeie săpate în pământ sau în case din care au fost evacuaţi ucrainienii, obligaţi concomitent să se mute în locuinţele consătenilor lor din aceeaşi localitate.

O mică parte din rromi au avut de lucru în Transnistria, la ferme şi colhozuri (obştii).

O notă din 5 decembrie 1942 arată în direct situaţia celor peste 13 000 ţigani "stabili", deportaţi în judeşul Oceakov şi îngrămădiţi în comunele Kovalikova şi Balşaia – Karanika şi în cazarma de la Alexandrudar:

"În timpul cât au stat în cazărmile de la Alexandrudar, ţiganii au trăit într-o mizerie de nedescris. Erau alimentaţi insuficient. Li se dădeau 400 gr pâine pentru cei capabili a munci şi 200 gr pentru bătrâni şi copii. Li se mai dădeau puţini cartofi şi foarte rar peşte sărat şi acestea în cantităţi extrem de mici.

"Din cauza proastei alimentări unii ţigani – aceştia formează majoritatea – au slăbit într-atât că au ajuns numai schelete. Zilnic mureau – mai ales în ultimul timp – câte 10-15 ţigani. Erau plini de paraziţi... Săpun nu li s-a dat de când au venit, din care cauză nu s-au spălat nici ei şi n-au putut să-şi spele singura cămaşă ce o au... Din cauza foametei la care sunt supuşi, i-au speriat pe ucrainieni cu furturile..."

Rapoartele lunare ale jandarmeriilor locale arată că preocuparea autorităţilor civile pentru a asigura existenţa rromilor a fost minimă.

Mulţi au murit de foame, frig, condiţii mizere. "Cu valoare de estimare, se poate aprecia că aproximativ jumătate din cei circa 25 000 de ţigani din România care au fost deportaţi în Transnistria, şi-au găsit moartea acolo".[256]

Din toamna lui 1943, deportaţii supravieţuitori au început, din proprie iniţiativă, să se întoarcă în ţară. Cei rămaşi s-au retras la vest de Nistru, în martie-aprilie 1944, uneori chiar cu concursul militarilor români şi a lucrătorilor de la CFR.

Restul comunităţilor de ţigani din România (90, 62%) nu şi-au pierdut cetăţenia română, bunurile lor nu au fost "românizate"; parte din romi au fost mobilizaţi şi au participat pe front.[257]

Deportarea ţiganilor în Transnistria a avut un caracter rasial. Dar problema ţiganilor n-a constituit "o prioritate". "Ea a ocupat un rol cu totul marginal în politica guvernului" (Antonescu).[258]

Spre comparaţie, se cuvine amintit că numai 12% din cei 14 325 ţigani locuitori ai Reichului nazist au rămas în viaţă; că în Croaţia ustaşilor au supravieţuit numai 1 (unu)%! Că în teritoriile ocupate de forţele naziste, au fost ucişi între 70 şi 80% din ţiganii ce locuiau acolo (în Belgia, Olanda, Luxemburg, Franţa de nord, Austria, Cehia, Polonia, Serbia, Estonia, Lituania, Ucraina...).[259]

NOTE

[1] După religie s-au declarat evrei 756,930; dintre aceştia 518 754 vorbeau idiş. Datele sunt preluate din studiul: Sabin Manuilă şi Wilhelm Filderman, *The Jewish Population in Romania during World War II* – text bilingv, englez şi român, Romanian Cultural Foundation, Iaşi, 1994, editat de Kurt W. Treptow, introducere de Larry Watts, p. 60. Datele statistice sunt preluate, în continuare, din acest studiu.

[2] Întreaga acţiune politică şi diplomatică până la semnarea Tratatului privind minorităţile în Carol Iancu, *Le combat international par l'emancipation des Juifs de Roumanie. Documents et témoignages*, Volume I (1913-1919), Université de Tel Aviv, 1994, p. 293-300. Volumul publică 104 documente, inedite în cea mai mare parte; constituie cea mai documentată analiză a acestei teme, urmărită în toate fazele ei.

[3] Textul Constituţiei din 1923 în *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, editate de Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, coordonator Ioan Scurtu, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti 1995, p. 55.

[4] privind dobândirea şi pierderea naţionalităţii române.

[5] *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. I. Legislaţia antievreiască;* volum pregătit de Lya Benjamin, coordonator Sergiu Stanciu, prefaţă Şef rabin dr. Moses Rosen, Editura Hasefer, Bucureşti 1993, p. 26-27.

[6] Octavian Goga prim ministru; împreună cu profesorul A.C. Cuza, şefii Partidului Naţional Creştin, cu un program antisemit.

[7] Vezi mai sus Decretul în *Legislaţia antievreiască*, I, p. 30 – 31.

[8] *ibidem*, p. 27.

[9] Adică la 84% din totalul de 728 115 evrei locuitori în România în 1930.

[10] *Legislaţia antievreiască*,, p. 33-36.

[11] Prim ministru Ion Gigurtu, ministrul justiţiei prof. univ. Ion V. Gruia. Ministerul Giugurtu a funcţionat între 4 iulie şi 4 septembrie 1940: *Enciclopedia Partidelor Politice*, p. 269-270 (vezi nota 18).

[12] Referatul introductiv şi textul decretului în *Legislaţia antievreiască*, I, p. 37-51. În continuare se dau citate şi se rezumă aceste texte, fără a se mai îndica sursa.

[13] de fapt din 22 iunie 1940.

[14] Nr. 2650.

[15] Dispoziţia Ministerului de Interne din 12 iulie 1940: *Legislaţia antievreiască*, I, p. 50, nota 2.

[16] Idem, p.51-56.

[17] Sub numele de "Liga Apărării Naţional Creştine".

[18] Prin fuzionarea cu gruparea lui Octavian Goga, sub numele de "Partidul Naţional Creştin". Pentru toate aceste date, *Enciclopedia partidelor politice din România*, Bucureşti 1995, sub datele respective, p. 228-257.

[19] Notă informativă către Marele Stat Major Român, la 30 iulie 1940, în Ioan Scurtu, Constantin Hlihor. *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut şi Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare. Bucureşti, 1992, p. 55.

[20] Raportul prezentat de comandantul Regimentului 28 Dorobanţi în Scurtu-Hlihor, *op.cit.*, p. 59.

[21] *ibidem*, p. 68.

[22] *ibidem*, p. 71.

[23] Cristian Troncotă, *Iadul de peste Prut, 28 iunie 1940 – 22 iunie 1941*, în "Magazin Istoric", nr. 3, 1994, p. 16.

[24] Relatare din surse sovietie, *Osobâi Arhiv Moscva*, Fond 491, opis 1, dosar 1, f. 237, publicată de Gh. Buzatu, *Evacuarea Basarabiei şi nordului Bucovinei în 1940*, Editura Majadahonda, Bucureşti 1995, p. 16 şi nota 37.

[25] *ibidem*, p. 30 şi nota 80.

[26] Cristian Troncotă, *Iadul de peste Prut*.

[27] Sabin Manuilă şi Wilhelm Filderman, *op.cit.*, p. 38.

[28] Relatarea doamnei Silvia Ciplea, născută Jeleriu, nepoată a familiei Simionovici, care a trăit refugiul din iunie 1940, revenirea din august 1941, al doilea refugiu, martie 1944.

[29] V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, Bucureşti 1971.

[30] din 8 mai 1940.

[31] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, p. II-a, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 471.

[32] Sorin Matei, *Mizeria şi gloria unui gangster: Partidul Comunist din România*, în "Cuvântul", II, nr. 6, 5-11 februarie 1991, Bucureşti, p. 7.

[33] care luptase în armata română în războiul pentru întregirea României, în 1916-1918.

[34] Emil Dorian, *The quality of Witness. A Romanian Diary 1937-1944*, selected and edited by Marguerite Dorian, translated by Maria Soceanu Vamoş, introduction by Michael Stanislawski, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1982, p. 100.

[35] Raportul semnat de Frederick P. Hibboard, secretar de legaţie, nr. 1496, N.A.W. 871.4016/232.

[36] Lya Benjamin, *Urgie şi luciditate. Documente*, în "Arhiva Cotidianului", IV, nr. 6 (38) vineri 23 iunie 1995, p. 6. Emil Dorian, *op.cit.*, p. 103 (însemnare din 3 iulie 1940).

[37] Scurtu-Hlihor, *op.cit.*, p. 73.

[38] *ibidem*.

[39] *ibidem*, p. 73-74.

[40] Şerban Lupu, *Românii, mareşalul Antonescu şi evreii*, în "Adevărul literar şi artistic", Bucureşti, 6 august 1995, p. 7.

[41] Radu Ioanid, *The sword of the Archangel. Fascist ideology in Romania*, translated by Peter Heinegg, East European Monographs, Boulder, 1990, table 2, p. 297-300.

[42] Şerban Lupu, *op.cit.* p. 6 – 7.

[43] adică faţă de evreii locuitori în România în graniţele din septembrie 1940.

[44] din Basarabia şi nordul Bucovinei.

[45] Referire la comportamentul unor evrei faţă de armata română în retragere în iunie-iulie 1940. Pentru citatul din Ion Antonescu vezi nota 98.

[46] Nu dispun de date privind situaţia evreilor din aceste arii sub administraţie sovietică.

[47] Decretul nr. 3415 din 16 decembrie 1941, reprodus după "Monitorul Oficial", P I, nr. 299, 17 decembrie 1941, p. 7844, în *Legislaţia antievreiască*, I, p. 178. Regulamentul de organizare şi funcţionare a Centralei Evreilor a fost edictat la 30 ianuarie 1942, *ibidem*, p. 185-191. "Centrala" cuprindea 8 secţiuni: reeducare profesională; emigrare; asistenţă; şcoală şi cultură; statistică; presă şi editură; financiară; culte. Secţia reeducării profesionale avea, între alte atribuţii, organizarea evreilor pentru munca de folos obştesc, în echipe (15-20 persoane), grupe (50-60 persoane) şi tabere (100-200).

Secţia de asistenţă înfiinţează, întreţine şi controlează azilurile de bătrâni, orfelinatele, cantinele, serviciul sanitar şi asistenţa medicală a evreilor.

Secţia şcoală şi cultură: "crearea şi întreţinerea şcolilor evreieşti în condiţiile legii învăţământului particular"; organizează cursuri, conferinţe, reprezentaţii cinematografice şi teatrale, muzicale, numai cu artişti evrei. Centrala a editat un săptămânal "Gazeta evreiască", cărţi şcolare şi literare (cu aprobarea împuternicitului guvernului), pt. detalii, *op.cit.*, pag. 188-189.

[48] *Legislaţia antievreiască*, I, p. 57.

[49] *ibidem*, p. 63.

[50] *ibidem*, p. 71-73.

[51] Decret-lege din 12 noiembrie 1940, *ibidem*, p. 85-88. Ulterior, prin legea 656 din 30 septembrie 1943, medicii evrei erau reprimiţi în Colegiul medicilor, dar cu obligaţia de a forma o secţiune aparte.

[52] *ibidem*, p. 95-97, decret din 4 decembrie 1940. Un decret mai amplu emis la 12 iulie 1941, *ibidem*, p. 156-161.

[53] Decizie din 27 ianuarie 1941, *ibidem*, p. 103-105.

[54] Decret-lege din 5 noiembrie 1941, *ibidem*, p. 171.

[55] Decizie a Ministerului Lucrărilor Publice din 3 februarie 1942, *ibidem*, p. 191-192.

[56] Decizie din 15 iunie 1943, *ibidem*, p. 242.

[57] Decret-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940, *ibidem*, p. 70.

[58] respectiv studii umaniste, medicină, politehnică, licee, arte ... *ibidem*, p. 356-357. Învăţământul evreiesc din anii 1940-1944 nu a format obiectul unei cercetări anume.

[59] La 12 noiembrie 1940, decret-lege nr. 3825, *ibidem*, p. 76-79.

[60] *ibidem*, p. 135-138, Decret-lege nr. 1216 din 2 mai 1941. Vezi şi decretul nr. 1219 din 2 mai 1941 şi 26 mai 1942, *ibidem*, p. 140-143, p. 209-217; reorganizări şi completări la 9 martie 1943 şi la 27 august 1943, legile nr. 143 şi 559, p. 235-241 şi 247-249.

[61] Legea nr. 268 din 19 mai 1944, *ibidem*, p. 263-278.

[62] Decret-lege nr. 3347, în *Legislaţia antievreiască*, p. 65-68; vezi în continuare: decret-lege 2810 din 10 noiembrie 1940; *ibidem*, p. 81-84; decret-lege din 2 mai 1941, *ibidem*, p. 144-147.

[63] Decret-lege nr. 3758 din 9 noiembrie 1940; *ibidem* p. 80-81.

[64] Decret-lege nr. 3850 din 19 noiembrie 1940, *ibidem*, p. 91-92.

[65] Decret-lege nr. 3968 din 3 decembrie 1940, *ibidem*, p. 93-94.

[66] Decret-lege nr. 842 din 27 martie 1941, *ibidem*, p. 122-133, nota 5 şi decizia nr. 4672 din 18 iulie 1941, *ibidem*, p. 161-162.

[67] *ibidem*, p. 132

[68] Decret-lege nr. 1253 din 6 mai 1941, *ibidem*, p. 147-149.

[69] Decizia nr. 283 din 16 martie 1942, *ibidem*, p. 202-203.

[70] Decret-lege nr. 3984, *Legislaţia antievreiască*, p. 95-97.

[71] Nr. 1403, *Legislaţia antievreiască*, p. 150-154. Decretul-lege enumeră şi categorii de lucrări de folos obştesc (art. 10 şi 11).

[72] Decretul-lege nr. 2068 din 20 iulie 1942, *ibidem*, p. 97, nota 2.

[73] Decretul-lege nr. 2903 din 20 octombrie 1941, *ibidem*, p. 166-169, vezi şi decretul-lege nr. 3205 din 14 noiembrie 1941, *ibidem*, p. 171-173; Decizia nr. 44833 din 19 august 1943; *ibidem*, p. 245-247; Decizia din 28 august 1943, *ibidem*, p. 249-250.

[74] Vezi şi Decretul-lege nr. 46 din 17 ianuarie 1942, care transformă în bani obligaţia de a preda efecte, *ibidem*, p. 183-185; legea nr. 390 din 19 iulie 1944, *ibidem*, p. 279-283 (rufărie necesară armatei).

[75] *ibidem*, p. 185.

[76] Este vorba de România în hotarele din septembrie 1940.

[77] Decret-lege nr. 3361 în *Legislaţia antievreiască*, p. 69.

[78] *Pe marginea prăpastiei*, I, p. 98-99.

[79] Decret-lege nr. 121 din 18 ianuarie 1941, în *Legislaţia antievreiască*, p. 100-113.

[80] Decret-lege nr. 121 din 18 ianuarie 1941, în *Legislaţia antievreiască*, p. 101.

[81] *Legislaţia antievreiască*, p. 198.

[82] Pentru crima de sabotare a românizării.

[83] Pentru delictele de sabotare a românizării, *ibidem*, p. 201.

[84] Deciziile 100 900 şi 102 064 din 3 şi 10 ianuarie 1944, în *Legislaţia antievreiască*, p. 255-256.

[85] Larry L. Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu*, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994, p. 412-413.

[86] În acelaşi sens s-ar fi pronunţat şi Mihai Antonescu înainte de 10 noiembrie 1941, la o tatonare a ministrului plenipotenţiar al Germaniei la

Bucureşti: Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu*, p. 281-282 şi notele 38-53 la pag. 408. Toate aceste documente provin din surse germane. Nu au fost publicate documente din arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României asupra acestui capitol.

[87] Consilier în problema evreiască din Legaţia Reich-ului la Bucureşti.

[88] iulie 1942.

[89] Aceste informaţii numai din surse germane în A. Hillgruber, *op.cit.* şi Larry L. Watts, *op.cit.* p. 414-417; cf. Lya Benjamin, *Radu Lecca şi salvarea evreilor din România*, în "Societate şi Cultură", nr. 5, 1994, p. 54-55.

[90] În hotarele din septembrie 1940.

[91] Se reproduce după Lya Benjamin, articolul citat; cf. Larry L. Watts, *op. cit*, p. 416-417.

[92] adică deportarea evreilor spre centrele de exterminare din Polonia.

[93] Teritorii din Polonia administrate de guvernul nazist, dar care nu fuseseră anexate direct la Reich.

[94] = deportare spre camerele de gazare.

[95] De fapt 292 149, vezi mai jos.

[96] Text rezumat şi în Larry L. Watts, *op.cit.*, p. 417 şi nota 92 cu trimitere la fondul de arhivă din România.

[97] Raportul citat împreună cu rezoluţia mareşalului Antonescu, în Arhiva "Institutului de Studii Istorice şi Social Politice" de pe lângă C.C. al PCR (azi în Fondul Academiei Române), Fondul XXIV, Dosar 3315, p. 37, raportul nr. 201371; trimiterea după Larry L. Watts, *op.cit.*, p. 417, notele 92 şi 93.

[98] Mareşalul Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluţii ale Conducătorului Statului (septembrie 1940 – august 1944)*, ediţie de Vasile Arimia şi Ion Ardeleanu, Editura Românul, Bucureşti 1992, p. 75. Noile ţinuturi – Basarabia şi nordul Bucovinei.

[99] adică din România în hotarele din septembrie 1940.

[100] *ibidem*, p. 113.

[101] *Martiriul evreilor din România 1940-1944. Documente şi mărturii*, Ed. Hasefer, Bucureşti 1991, p. 317.

[102] Fragmente dintr-un amplu memoriu în *Martiriul evreilor din România*, p. 197-199.

[103] 28 septembrie 1942 şi începutul lunii iunie 1943.

[104] 16 septembrie 1942.

[105] la 14 septembrie 1942.

[106] ca emisar al lui Iuliu Maniu.

[107] la 8, 12, 16 şi 17 septembrie 1942.

[108] Toate aceste informaţii, într-o notă din 24 ianuarie 1944 unde se arată nominal persoanele care au intervenit în favoarea evreilor: Jean Ancel, *Documents concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, volumul X, Jerusalem 1986, p. 351-358.

[109] *ibidem*, pt. monseignorul Andreea Cassulo: iulie 1942, 13 octombrie 1942; 16 februarie şi 13 mai 1943.

[110] Numeroase alte persoane amintite de Marius Mircu, în *Oameni de omenie în vremuri de neomenie*, Ed. Hasefer, 1996, 243 p., passim.

[111] în primul rând ministrului de externe Mihai Antonescu.

[112] Jacques Ancel, *op.cit.*, vol. IV, p. 254. Nu se reproduce textul notei S.U.A.; ea se află redată în rezumat într-o notă întocmită de Richter şi adresată ministrului plenipotenţiar al Reich-ului la Bucureşti, von Killinger, la 24 septembrie 1942.

[113] *Breviarul statistic al populaţiei evreieşti din România*, publicat de Centrala Evreilor din România, 1943, p. 9. Recensământul a avut loc între aprilie şi iulie 1942. la recensământul anterior din 6 aprilie 1941, erau 302 090 evrei.

[114] *Legislaţia antievreiască*, p. 155-156.

[115] Relatarea se face după Memoriul oficial întocmit de generalul de divizie Emanoil Leoveanu, Directorul general al Poliţiei, către Conducătorul Statului, general Ion Antonescu. Raportul este datat 2 iulie 1941. Textul în *Martiriul evreilor din România*, p. 105-108.

[116] Toate citatele şi relatările se dau din raportul generalului Emanoil Leoveanu, vezi nota precedentă.

[117] Declaraţia chestorului poliţiei Iaşi, Gheorghe V. Leahu, la 2 iulie 1941: *Martiriul evreilor din România*, p. 103.

[118] O versiune prescurtată a memoriului, semnată tot de generalul Emanoil Leoveanu, este reprodusă de Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu asul serviciilor secrete româneşti* cu o prefaţă de Dr. Dan Zamfirescu, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti 1994, p. 246-248. Versiunea rezumată are aceleaşi puncte principale afară de concluzii, unde se afirmă că "aceste atacuri au fost provocate de populaţia evreiască pentru a se răzbuna". Dar din versiunea rezumată *nu* rezultă de fel această concluzie. În plus, din ancheta făcută de Serviciul Special de Informaţii român (SSI), rezultă că "provocarea s-a făcut de un grup de elemente antisemite din Iaşi, în înţelegere cu germanii..." (*ibidem*, p. 200-201).

[119] cu 1 900 persoane.

[120] depărtare de câteva ore de Iaşi.

[121] *Martiriul evreilor din România*, p. 116-118.

[122] *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*, prefaţă acad. prof. dr. Nicolae Cajal, volum alcătuit de Lya Benjamin, Ed. Hasefer, Bucureşti 1996, p. 266 şi 267.

[123] Andrew Nagorski, *Taking revenge. The germans of Eastern Europe paid the price for Nazi brutality*, în "Newsweek", vol. CXXXV, no. 10, May 8, 1995, p. 16-19; cifrele la pag. 19. Articolul este scris în colaborare cu Theresa Waldrop (Bonn) şi Bill Powell (Berlin).

[124] *ibidem*, anume circa 7 000 000 în Silezia şi Pomerania şi 1 950 000 din Prusia Orientală.

[125] Exemplele sunt luate numai din Europa şi fosta U.R.S.S.

[126] *Martiriul evreilor din România*, p. 141, 145, 153-157. Ca de exemplu, lagărele de la Bălţi, Fălceşti, Limbenii Noi, Secureni-Hotin, Vertujeni-Soroca, Răuţel ...

[127] Regulamentul de funcţionare al ghetoului, 11 octombrie 1941, *ibidem*, p. 164.

[128] *ibidem*, p. 165.

[129] *ibidem*, p. 146 (raport din 11 august 1941); p. 184-186 (Raport anchetă întocmit în decembrie 1941 din ordinul mareşalului Ion Antonescu).

[130] "Instrucţiuni relative la evacuarea evreilor din lagărul Vertujeni-Soroca", 11 septembrie 1941; *ibidem*, p. 158-159.

[131] Începând cu 9 octombrie 1941, *ibidem*, p. 160-161.

[132] *ibidem*, p. 185-186 (acelaşi raport din decembrie 1941).

[133] *ibidem*, p. 191-193 şi 231-232 (doc. din 28 februarie 1942); referat al Ministerului Afacerilor Interne, probabil din noiembrie 1943; sinteză informativă a Inspectoratului de Jandarmi Transnistria din decembrie 1941.

[134] *ibidem*, p. 231-232 (vezi nota precedentă).

[135] *Breviarul Statistic al Populaţiei evreieşti din România*, Bucureşti 1943, p. 25.

[136] Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *The Jewish population in Romania during World War II*, editors Kurt W. Treptow and Larry Watts, Iaşi 1994, p. 37. Estimările autorilor sunt reproduse şi în expunerea de faţă.

[137] *ibidem*, p. 36-38-39.

[138] Manuilă şi Filderman dau un total de 103 919 victime, deoarece pornesc de la 109 000 evrei deportaţi în Transnistria, *ibidem*, p. 46-47.

[139] Potrivit recensământului oficial român din 1930. Recensământul maghiar din 31 ianuarie 1941 înscrie în aceeaşi arie 151 125 evrei.

[140] *Remember. 40 de ani de la masacrarea evreilor din Ardealul de Nord sub ocupaţie hortystă*, volum publicat de Federaţia Comunităţilor Evreieşti din Republica Socialistă România, Bucureşti 1985, p. 22 cu harta respectivă. Toate informaţiile sunt preluate din această lucrare.

[141] *Remember*, p. 23.

[142] Frederic Nano, ministrul României la Stockholm către Paul Fränkel, reprezentant al Congresului Mondial Evreiesc, la 11 august 1944, în *Martiriul* , p. 262-264.

[143] *Remember*, anexa 3, p. 62-63.

[144] *ibidem*, anexa 1, p. 59. Sabin Manuilă şi Wilhelm Filderman, *op.cit.*, p. 52, dau cifra de 14 000.

[145] *op.cit.*, p. 52.

[146] *Remember*, p. 59 şi anume: reîntorşi în Transilvania în septembrie 1945, 15 769; plecaţi spre alte ţări: cca 10 000; cei din detaşamente – 14 881; total supravieţuitori = 41 650.

[147] Concluziile numerice sunt preluate după studiul lui Sabin Manuilă şi Wilhelm Filderman, citat anterior, p. 34, 56 şi anexa 3, p. 62.

[148] Dr. W. Filderman, *Situaţia numerică a Evreilor din România*, în "Jurnalul de Dimineaţă" din 10 august 1946, Bucureşti.

[149] *Morţii acuză*, în "România Liberă" II, nr. 62, luni 16 octombrie 1944, p. 7; *Asta n-o vom uita niciodată. Asasinatul în masă de la Ghidighici trebuie sancţionat*, în România Liberă, II, nr. 103, luni 27 noiembrie 1944, p. 3.

[150] Matatias Carp, *Cartea Neagră. Suferinţele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste 1940-1944*, vol. I-III, Bucureşti 1947; ediţia 2-a, îngrijită de Lya Benjamin, cu o prefaţă de Dr. Alexandru Şafran, Editura Diogene, Bucureşti 1996, 3 volume.

[151] *Procesul mareşalului Antonescu*, p. 60-183.

[152] *ibidem*, p. 85-86.

[153] *ibidem*, p. 98, 109-112, 117, 123, 132, 134, 135-136, 147-148, 153-154, 156, 159, 169-170, 172-174.

[154] *Idem*, p. 85-86.

[155] *Idem*, p. 110.

[156] Manualul nu precizează data pogromului: Ministerul Educaţiei şi Învăţământului, *Istoria contemporană a României*. Manual pentru clasa a X-a, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti 1983, p. 95.

[157] *Remember*.vezi nota 140, Aurel Kareţchi, Maria Covaci, *Zile însângerate la Iaşi, 28-30 iunie 1941*, Bucureşti 1978.

[158] Mai multe studii şi culegeri de documente au apărut în legătură cu soarta comunităţilor evreieşti din România, în intervalul 1940-1944, din care Jean Ancel, *The Jassy syndrome*, I-II, în "Romanian Jewish Studies", vol. 1, no. 1-2, 1987; Jean Ancel, *The Romanian way of solving the "Jewish Problem in Bassarabia and Bukovina, June-July 1941*, in "Yad Vashem Studies", XIX, Jerusalem 1988, p. 187-1232; Larry L. Watts, *Carol and Antonescu: atitudes towards the use of violence in politics*, in "Romanian Civilization", volume II, no. 2, Fall-Winter 1993, p. 3-23 (îndeosebi p. 12-22); Mihai Pelin, *Legendă şi adevăr*, Ed. Edart, Bucureşti 1994; Alexandru Şafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România 1930-1947, Memorii*, introducere de Jean Ancel; traducere Ţicu Goldstein, Ed. Hasefer, Bucureşti 1996.

[159] *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. III 1940-1942. Perioada unei mari restriştii*, Partea I-a, Cuvânt înainte acad. prof. dr. Nicolae Cajal; Coordonator ştiinţific: prof. dr. Ion Şerbănescu; cercetarea şi selectarea documentelor: Sergiu Stanciu, Ion Şerbănescu, Lya Benjamin, Paula Litman, Carl Marmsohn, Leon Eşanu, Eugen Glück, Editura Hasefer, Bucureşti 1997, LXXXIV + 463 p. Vol. III; partea a II-a, 479 p. Se va cita, în continuare: *Evreii, 1940-1942*, III/1 sau III/2.

[160] *Evreii, 1940-1942, III/1*, p. 33-26 (doc. nr. 21 şi 22),

[161] *ibidem*, p. 37-41 (doc. nr. 23 şi 24).

[162] *ibidem*, p. 152-153, 163-165, 168-177 (nr. 104, 105, 111, 114, 116, 117).

[163] *ibidem*, p. 260-263 (nr. 177 şi 178). Pentru arestările abuzive şi uciderile de evrei în Iaşi, vezi 238-254 (nr. 166 – 171).

[164] *ibidem*, p. 254-255 (nr. 172) şi 309-310 (p.n. 206).

[165] *ibidem*, p. 293-296 (nr. 192);

[166] *ibidem*, p. 311-313, (nr. 207, 208), p. 317-8 (nr. 212), p. 325-326 (nr. 223), p. 327-328 (nr. 221), p. 432-433 (nr. 321).

[167] *ibidem*, p. 319 (nr. 214) şi p. 425-6 (nr. 312).

[168] *ibidem*, p. 353-354 (nr. 246), p. 362 (nr. 255).

[169] *ibidem*, p. 355-358 (nr. 247, 249, 250); p. 361 (nr. 254); p. 363-364 (nr. 257); p. 366 (nr. 254). La 31 august, pe raza Inspectoratului de Jandarmi Chişinău, erau internaţi în lagăre 31 910 evrei (din care 9 269 copii, 12 081 femei şi 10 560 bărbaţi), p. 370-371 (nr. 263).

[170] *Evreii, 1940-1942, III/2*, p. 20-24 (nr. 355-358).

[171] *ibidem*, p. 39 (nr. 367).

[172] *ibidem*, p. 58-65 (nr. 378-379).

[173] *ibidem*, p. 65 (nr. 380).

[174] *ibidem*, p. 84-85 (nr. 396).

[175] *ibidem*, p. 93-94 (nr. 401).

[176] *ibidem*, p. 97 (nr. 405).

[177] *ibidem*, p. 189-194 (nr. 481) şi p. 212 (nr. 495).

[178] *ibidem*, p. 204 (nr. 491), cf. p. 212 (nr. 495), p. 120 (nr. 423).

[179] *ibidem*, p. 248-249 (nr. 534) şi p. 265 (nr. 549) unde se dau cifrele de cca 40 000 şi 50 000.

[180] Editura Hasefer, Bucureşti 1997, 430 p + 16 ilustraţii.

[181] Titlurile capitolelor volumului lui Radu Ioanid: I. Statutul legal al evreilor în România 1800-1944; II. Masacrele dinaintea războiului 1940-1941; III. Masacrele de la începutul războiului; IV. Lagărele de tranzit, precum şi ghetourile, deportările şi alte forme de asasinat în masă; V. Transnistria; VI. Deportarea şi exterminarea ţiganilor; VII. Supravieţuirea în rândul evreilor români; VIII. Antonescu şi evreii; IX. Concluzii; X-XI. Izvoare.

[182] Pentru cifrele date de autor privind evreii asasinaţi în diferitele faze ale luptelor din Basarabia şi nordul Bucovinei sau în timpul deportării peste Nistru, a se consulta paginile: 55-59, 65, 74-75, 97-106, 112-116, 129-147, 198-202 şi 230 şi 398. Radu Ioanid citează un studiu nepublicat al istoricilor Ion Calafeteanu şi Maria Covaci care apreciază numărul evreilor ucişi în iulie şi august 1941 la 27 500 vezi *op. cit*, p. 178 şi nota 118.

[183] *ibidem*, p. 398 – 399.

[184] *ibidem*, p. 401.

[185] *ibidem*, p. 20.

[186] *ibidem*, p. 405.

[187] *ibidem*, p. 403.

[188] Apărut în seria "Social Science Monographis, Boulder", sub îngrijirea profesorului Randolf L. Braham; distribuit de Columbia University Press, New York 1997, XVIII + 413 p. Autori: Lya Benjamin, Dalia Ofer, Randolph L. Braham, Radu Florian, Jean Ancel, Paul A. Shaphiro, Leon Volovici, Radu Ioanid, Rachel Vago, Carol Iancu, Victor Eskenasy, Vladimir Tismăneanu, Michael Shafir.

[189] Vol. I, traducere din franceză şi engleză – Dina Georgescu, Editura Hasefer, Bucureşti 1997, 752 p; vol. II, traducere din franceză şi engleză – Alexandru şi Magdalena Boiangiu, Editura Hasefer; Bucureşti 1997, 335 p.

[190] Volumul I, p. 668-702.

[191] *ibidem*, p. 698.

[192] Andrei Şiperco, *Crucea Roşie internaţională şi România, 1939-1944*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1997, p. 143.

[193] *ibidem*, p. 146.

[194] Şiperco, *op.cit.*, p. 148-149.

[195] *Emigrarea populaţiei evreieşti din România în anii 1940-1944*, Culegere de documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, ediţie de Ion Calafeteanu (responsabil), Nicolae Dinu şi Teodor Gheorghe, Editura Silex, Bucureşti 1993, p. 90 (doc. Nr. 16).

[196] Şiperco, *op.cit.*, p. 152.

[197] *ibidem*, p. 154

[198] I. Calafeteanu, *Emigrarea*, p. 20; textul complet în germană, la pag. 106-112.

[199] Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, ediţie şi studiu introductiv de Alexandru V. Diţă, prefaţă Dan Zamfirescu, Editura "Roza Vânturilor", Bucureşti 1994, p. 170-172 şi nota 61, pag 336.

[200] Şiperco, *op.cit.*, p. 153.

[201] Albert Finkelstein, *Tragedia Mefkure*, Traducere din engleză de Lucian-Zeev Herşcovici, Editura Louis Jean, Franţa, 1993, 192 p.

[202] Cele 17 vase au fost: Dorian, Struma, Axon, Euxim, Mircea, Mihai, Europa, Viitorul, Milka A, Maritza A, Milka B, Maritza B, Belassita, Kazbek, Morina, Mefkure, Bulbul: Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)* Editura Enciclopedică, Bucureşti 1994, p. 176-177; Moshe Carmilly-Weinberger, *The road to life. The Rescue Operation of Jewish Refuges on the Hungarian – Romanian Border in Transylvania 1936-1944*, Shengola Publishers, Inc., New York, 1944, p. 57.

Despre cele două susmenţionate lucrări ale lui Moshe Carmilly, vezi şi observaţiile critice ale lui Randolf L. Braham, *The Jews of Transylvania: opportunistic historical accounts*, Review article in "East European Quarterly", XXXI; No. 4, January 1998, p. 543-554.

[203] Dumitru Hîncu, *Un licăr în beznă. Acţiuni necunoscute ale diplomaţiei române*, Editura Hasefer, 1997, 352 p.; cifrele la pag. 11.

[204] Ministerul plenipotenţiar al României pe lângă guvernul de la Vichy a fost Dinu Hiott, iar secretar II Dumitru C. Metta.

[205] Alex. Mihai Stoenescu, *Armata, Mareşalul şi Evreii. Cazurile Dorohoi, Bucureşti, Iaşi, Odesa*, RAO International Publishing Company, Bucureşti 1998, 507 p.

Comentariul critic al volumului: Z. Ornea, *Un contencios inflamabil*, în "România Literară, XXXI, nr. 19, 20-26 mai 1998, p. 9. Cf. Lya Benjamin, *O lucrare supramediatizată*, în "Buletinul Centrului Muzeului şi Arhivei Istorice a Evreilor din România", Bucureşti 1998, p. 168 – 171.

[206] Stoenescu, *op.cit.*, p. 123, pag. 135-142 cuprind "Agresiunile anti-evreieşti din Moldova."

[207] *ibidem*, p. 169.

[208] *ibidem*, p. 229-274 (Iaşi) şi p. 274-282 ("Trenurile morţii").

[209] *ibidem*, p. 253-254 şi 275-276. Radu Ioanid, *op.cit.*, p. 104-196: cca 550 evrei asasinaţi în curtea Chesturii Iaşi, 400 la cinematograful Sidoli, 100 la Uzina electrică, 50 în diferite puncte ale oraşului, 18-20 împuşcaţi în Piaţa Sf. Spiridon; totai, în jur de 1 020 asasinate.

[210] Stoenescu, *op.cit.*, p. 289.

[211] *ibidem*, p. 371. Pentru ordinul de represalii vezi p. 368; întreaga analiză a exploziei de la Odesa, p. 347-401; pentru cronologia represaliilor, p. 371-372.

[212] *ibidem*, p. 407.

[213] *ibidem*, p. 406-409.

[214] *ibidem*, p. 411.

[215] Volumul I: 399 p din care 264 p studiu şi analiză, iar restul documente de epocă reproduse în facsimil; volumul II: 399 p. (250 p, text, plus documente); vol. III 399 p (304 p. text plus documente) Editura Atlas, Bucureşti.

[216] *Transnistria I*, p. 75.

[217] *ibidem*, p. 180-196.

[218] *ibidem*, p. 202-217.

[219] *ibidem*, p. 218-249; citatul la p. 219.

[220] *Transnistria II*, p. 10-11. Autorul adaugă totuşi: "e greu de ştiut dacă această cifră este exagerată sau nu".

[221] *Transnistria II*, p. 14.

[222] Raportul guvernatorului Gh. Alexianu către mareşalul Antonescu, la 11 decembrie 1941: *Transnistria II*, p. 49 şi nota 66.

[223] *Transnistria II*, o. 28 i 35-36 şi 74. Pentru includerea evreilor din judeţul Odesa în cifra de 100 000, autorul adaugă: "se pare" (p. 74); pentru cifra de 22 000 persoane asasinate vezi şi p. 241-242.

[224] *ibidem*, p. 87 şi p. 109-

[225] *ibidem*, p. 109-116 şi 119-129; cifra de 32 643 la pag. 929.

[226] Zona era "populată de mii de germani" (p. 212). Citatul la pag. 217. "SKR" – unităţi speciale de represiune ale regimului hitlerist.

[227] *Transnistria III*, p. 7-140.

[228] *ibidem*, p. 141-267.

[229] *ibidem* p. 269-303.

[230] *Transnistria I*, citatele la pag. 120-121, 198, 203. Vezi şi mărturiile de la pag. 168 şi 237.

[231] *Transnistria II*, citatele la pag. 112-113, 116-117, 218-219; cf. p. 114-115 şi 233.

[232] Vezi apărarea generalului Nicolae Macici în faţa "Tribunalului Poporului" şi care demonstrează, cu documente, că nu a fost implicat în executarea ordinului de represalii: "*Arhiva*", supliment de istorie al ziarului "Cotidianul", anul V, nr. 3 (47), vineri 22 martie 1996, p. 1-6.

[233] Analiza acestor procese în rapoartele Misiunii S.U.A. la Bucureşti, din 2, 7 şi 26 iunie 1945: "Romanian Report nr. 8. Consequences of the First War Criminal Trials", June 2, 1945, no. 343 din 7 iunie 1945, Burton Y. Berry din Bucureşti către Departamentul de Stat, National Archives, Washington D.C. 871.00/6-745; nr. 384 din 26 iunie 1945, Roy M. Melbourne din Bucureşti către Dept. de Stat, National Archives, Washington D.C., 871.00/6-2645.

[234] Articolul 6c din Statutul Tribunalului Internaţional de la Nürenberg, ca şi citatul din Convenţia Naţiunilor Unite privind genocidul, sunt reproduse din documentarul *Crimele comunismului*, publicat în *Aldine*, supliment săptămânal al ziarului "România Liberă", anul II, nr. 103, sâmbătă 28 februarie 1998, p. II. Textele sunt traduse după studiul *Les crimes du communisme* de Stéphane Courtois, în volumul *Le livre noir du communisme.Crimes, terreur, répression*, Editura Robent Laffont, Paris, 1997, p. 15-17.

[235] Hannah Arendt, *Eichmann in Ierusalim. Un raport asupra banalităţii răului*, traducerea: Mariana Neţ, postfaţă Dinu C. Giurescu, Editura ALL, Bucureşti 1997, p. 208. Autoarea este superficial informată asupra evenimentelor din România în anii 1939-1945. De ex.: "*România a intrat în război în februarie 1941*, iar Legiunea română (Garda de Fier, nota D.C.G.) a devenit o forţă militară demnă de luat în seamă, avându-se în vedere apropiata invazie a Rusiei" (*ibidem*, p. 209).

[236] Hannah Arendt, *op.cit.*, p. 209.

[237] Citatele toate din Jean Ancel, *Transnistria I*, la p. 34, 35, 164, 173, 234, Cf. pag. 37, 83, 134, 135, 165-166, 201, 211-213.

[238] Jean Ancel, *Transnistria II*, la pag. 14, 41, 50, cf. p. 10, 112, 113, 123, 124, 141.

[239] Jean Ancel, *Transnistria III*, la pag. 274, 393-395, cf. pag. 221, 258, 267, 294, 297, 300, 302.

[240] De unde şi reacţiile la o atare incriminare extinsă asupra întregi colectivităţi şi instituţiilor sale şi ignorarea genocidului practicat de regimul comunist. Atfel: Dan A. Lăzărescu, *Justiţie şi politică sau Justiţie politică. O chestiune de drept: sare pe rana deschisă*, în "Aldine"; supliment săptămânal al ziarului "România Liberă", anul II, nr. 93, sâmbătă 6 decembrie 1997; Floricel Marinescu, *Despre «perplexitate» faţă de «revizionismul românesc»*, în "Aldine", II, nr. 104, sâmbătă 4 martie 1998; pag. 1 şi 3; Romulus Rusan, *Comunismul – oroarea a început cu Lenin* (comentariu la un articol din "Corriere della serra" din 20 februarie 1998), în *Aldine*, nr. citat, pag. 4; Georges Mink şi Jean-Charles Szurek, *Pentru o analiză complexă a comunismului*, (traducere de Bogdan Iorga din "Le Monde"), în "Aldine", nr. citat, pag. 4; Jean-Claude Casanova, *Crimele comunismului – un răspuns politic* (traducere de Bogdan Iorga, din "Le Figaro") în "Aldine", nr. citat, pag. 4; ing. Theodor Wexler, *Scrisoare deschisă adresată istoricului Floricel Marinescu* (observaţii pe marginea articolului din "Aldine", nr. 104, citat anterior); S. Damian, *Un joc de societate*, în "România Literară", (rubrica "Polemici"), XXXI, nr. 11, 25-31 martie 1998, pag. 20-21; Nicolae Manolescu, *Ce înseamnă să fii rasist*, în "România Literară", XXXI; nr. 19, 20-26 mai 1998, pag. 1. Norman Manea către N. Manolescu: *Lectura infidelă*, în "Dilema", IX, nr. 23, 9-15 iunie 1998, p. 9.

La lucrările privind holocaustul evreilor din Basarabia şi Transnistria, adaug şi articolele, însoţite de cifre şi evidenţe, apărute în "Lumea Liberă românească" (New York, N.Y. S.U.A.), datorate lui Cornel Dumitrescu; nr. 145-146, 147, 148, 153, 154, 155, 158 şi 159, de la 13 iulie la 19 octombrie 1991, sub titlul *România şi holocaustul fascist. Contribuţii la problema evreiască în cel de-al doilea război mondial.*

[241] R. Ioanid, *op.cit.*, p. 13

[242] *ibidem*, p. 14 – 20

[243] *ibidem*, p. 20 – 22

[244] *Transnistria* I, p. 45.

[245] *Evreii din România în războiul de reintegrare a ţării, 1916 – 1919*, volum alcătuit de Dumitru Hîncu, selecţia materialului Lya Benjamin, prefaţă de general maior (r) Constantin Antip, Editura Hasefer, Bucureşti 1996, p. 19.

[246] *ibidem*, p. 11

[247] *ibidem*, p. 20; listele alfabetice nominale ale celor căzuţi pe front la pag. 167 – 188; răniţii, p. 191 – 208; cei decedaţi, la pag. 211 – 299; prizonierii militari şi civili, p. 302 – 329.

[248] "Monitorul Oficial", P.I., nr. 10 din 13 ianurie 1945, p. 187 – 205 cu listele nominale ale ofiţerilor evrei reintegraţi în armata română; Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, Bucureşti 1996, p. 80 – 81.

[249] Lilly Marcou, *Sub Stalin şi Dej. Memoriile unui om de stânga*, traducere din limba franceză de Maria Ivănescu, Editura Antet, Bucureşti 1998, p. 24.

[250] Jean Ancel, *Transnistria I*, p. 238-240 şi 243 aminteşte de deportarea ţiganilor în Transnistria, în cinci "zone de plasare", patru în judeţul Golta şi una în judeţul Berezovca (7 500 rromi, p. 240). În iunie 1943, în judeţul Golta se aflau "9 117 ţigani" (p. 243).

[251] Viorel Achim, *Ţiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1998, capitolul V, *Politica faţă de ţigani a regimului Antonescu*, p. 133-152.

[252] Achim, *op.cit.*, p. 120.

[253] *Procesul mareşalului Ion Antonescu*, p. 246. Acuzatorul public V. Stoican estimează la 26 000 numărul "ţiganilor, a inochentiştilor, a sectelor religioase, a luptătorilor antifascişti" deportaţi (p. 245).

[254] Ioan Dan, "*Procesul*" *Mareşalului Ion Antonescu*", Editura Tempus, Bucureşti 1993, p. 161, cf. Achim, *op.cit.*, p. 137.

[255] În prealabil (mai 1942) jandarmeria şi poliţia fiecărui judeţ au efectuat un "recensământ" al celor două categorii de ţigani. Au fost înscrişi în listele speciale 9 471 "nomazi" şi 31 438 "stabili": Achim, *op.cit.*, p. 140-141.

[256] *ibidem*, p. 147; citatul la pag. 144-145.

[257] *ibidem*, p. 138.

[258] *ibidem*, p. 139.

[259] *ibidem*, p. 149.

AUGUST 1944

Motto:

1. "Guvernul sovietic declară că nu urmăreşte să anexeze vreo porţiune oarecare din teritoriul românesc la Uniunea Sovietică şi *nici să modifice în vreun fel stările sociale existente actualmente în România*"

Declaraţia lui Viaceslav Molotov, în faţa reprezentanţilor presei sovietice şi străine la Moscova, 2 aprilie 1944

2. "Sunt sigur că D-ta vei fi tot atât de îngrijorat ca şi mine, de recentele evenimente din România. *Ruşii au reuşit prin forţă şi înşelăciune să instaleze cârmuirea unei minorităţi comuniste...*"

Premierul Marii Britanii Winston Churchill către Preşedintele S.U.A. Franklin Delano Roosevelt, la 8 martie 1945, despre impunerea de către U.R.S.S. a guvernului prezidat de Dr. Petru Groza

3. "În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. *Fiecare îşi impune sisitemul său acolo unde ajunge armata sa.* Altfel nici nu poate fi"

Iosif Vissarionovoci Stalin către Milovan Djilas, în aprilie 1945 (sublinierile D.C.G.)

1. O proclamaţie de An Nou

În proclamaţia sa către ţară, în noaptea de an nou 1944, mareşalul Ion Antonescu rosteşte ..."tuturor cuvânt de încredere, îndemn de bărbăţie, o dată cu credinţa mea că Dumnezeu, care ne-a ocrotit neamul de-a lungul veacurilor, ne va păstra şi în noul an ocrotirea sa".

Reaminteşte că "neamul nostru dă azi – în Europa zdruncinată şi secătuită – o adevărată pildă de echilibru social, de bunăstare economică şi chiar de împliniri noi, cu toate necruţătoarele încercări ale războiului."

Reaminteşte, deopotrivă, că în "ţara noastră [unde] e ordine economică, urmărită de neobosită strădanie, dă totuşi putinţă fiecăruia să muncească rodnic, să-şi primească hrana şi să îşi acopere nevoile, chiar dacă n-am putut, oricâtă voinţă de dreptate am pus, să împiedicăm ridicarea preţurilor, ca şi unele greutăţi care în alte ţări sunt de zece ori mai aspre decât aici."

Proclamaţia cuprinde retorica şi încărcătura emoţională a Conducătorului, a oricărui şef de stat, care vede şi prezintă lucrurile în bine.

Dar cuprinde şi mult adevăr.

În comparaţie cu toate celelalte ţări din Europa aflate în război sau sub ocupaţie, în România traiul oamenilor a fost relativ bun în 1943. A fost ferit de marile şi repetatele lipsuri, de restricţii, de foametea care lovea zecile de milioane din alte părţi. În 1943, se vindea pâinea albă la preţuri moderate, iar presa îndemna pe părinţi să dea copiilor mai multe dulciuri, aflate din plin pe rafturile magazinelor.

Proclamaţia continuă:

"Neamul românesc a făcut dovada, în popasul ultimilor ani, că el nu primeşte nici nedreptatea, nici robia, ci că el ştie – şi va şti întotdeauna – nu numai să respecte legile de libertate, de onoare şi de civilizaţie, dar să le şi slujească, prin fapta şi jertfa lui."

"Pentru noi românii" – continuă Conducătorul statului – "în acest început de an, rostesc crezul meu neşovăielnic în dreptatea lui Dumnezeu şi în dreptatea noastre..."

"Fiindcă noi n-am făcut nici o faptă care să însemne dezonoarea faţă de noi sau nedemnitatea faţă de alţii... Putem să purtăm fruntea sus, fiindcă neamul românesc nu şi-a făcut decât datoria."

Atari cuvinte simplificau mult adevărata stare de lucruri. Armata română intrase în luptă la 22 iunie 1941 pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, anexate cu forţa de Uniunea Sovietică, în urmă cu un an (28 iunie 1940).

Războiul de eliberare – susţinut de imensa majoritate a opiniei publice româneşti – se transformase într-o participare directă a României la agresiunea Reich-ului împotriva U.R.S.S. De la finele lui iulie 1941, unităţi române trecuseră Nistrul. Ele vor înainta, în număr crescând, până la cotul Donului, Stalingrad, Stepa Calmucă, Munţii Caucaz la Nalcik.

În plus, autorităţile române au "evacuat" în lagărele din Transnistria pe evreii din teritoriile eliberate – "operaţiune" încheiată cu peste 108 000 victime, la care se adaugă represaliile de la Odesa, din octombrie 1941, după ce clădirea comandamentului român sărise în aer, ucigând o sumă de militari români. Sunt astăzi fapte bine cunoscute şi documentate.

Nu mai ştim astăzi dacă mareşalul Antonescu îşi amintea sau nu de toate acestea, când afirma că nu s-au săvârşit fapte "care să însemneze dezonoarea faţă de noi sau nedemnitatea faţă de alţii."

În încheiere face, de cinci ori, apel la unitatea românilor, reamintindu-le că "deasupra noastră, a tuturora, este Patria".

Şi mărturiseşte:

"A guverna astăzi, departe de a fi o vanitate după care aleargă din nefericire unii, este cea mai chinuitoare dintre poveri", dată fiind "vitregia ceasurilor ce vor să vină"[1].

*

2. Armata Roşie intră în România

Povara era enormă şi asupra Conducătorului, precum şi asupra ţării întregi. Fiindcă raportul de forţe înclinase definitiv şi inexorabil împotriva Wehrmacht-ului.

La începutul lui august 1943, Frontul sovietic se afla la circa 750 km de Nistru (în linie dreaptă). La 1 decembrie, trupele sovietice erau la mai puţin de 300 km^2, iar la 10 ianuarie 1944, la circa 140 km.

La 5 martie 1944, armatele Frontului 2 Ucrainian (mareşalul I.S. Konev), încep operaţiunea ofensivă "Uman-Botoşani." Cinci zile mai târziu, oraşul Uman a fost eliberat. La 17 martie, tancurile sovietice (armata a 6-a) forţează Nistrul la sud de Moghilev-Podolsk. La 29 martie, Cernăuţii sunt ocupaţi, iar la 6 aprilie, Botoşanii. Între timp, sunt eliberate Odesa (10 aprilie) şi întreaga Crimee (8 aprilie – 12 mai)[3].

Către 15 aprilie 1944, frontul stabilizează în Moldova pe linia Subcarpaţilor în Bucovina, apoi pe aliniamentul la nord de Paşcani, Tg. Frumos, Iaşi, masivul Corneştilor (în Basarabia), sud de Orhei, apoi pe Nistru, până la Cetatea Albă[4]. Frontul va rămâne pe acest traseu până la 20 august 1944.

Şocul şi rapiditatea înaintării sovietice se reflectă şi în schimbul de scrisori între cancelarul Adolf Hitler şi mareşalul Antonescu. Este vădit că Înaltul comandament german şi Conducătorul român au fost luaţi prin surprindere de amploarea pătrunderii sovietice.

26 martie 1944, cancelarul Hitler către mareşalul Antonescu:

"Trebuie să oprim pe ruşi pe cât posibil departe de graniţele statelor aliate din sud-est, folosind toate forţele şi constituind un front încheiat, sprijinit pe obstacole anticar..."

"... Am dat ordin ieri ca 5 divizii, printre care şi un corp blindat de mare valoare, să fie aduse grupului de armate Sud..."

"... Condiţia primordială pentru reuşita acestor contraatacuri este însă o acoperire cât mai sigură a spatelui zonei de operaţii a grupului Armatei de Sud..."

"Această misiune cade asupra trupelor române pentru cursul superior al Prutului şi trupelor maghiare pentru cursul superior al Nistrului..."

26 martie, mareşalul Antonescu către cancelarul Hitler:

"Întorcându-mă azi în ţară, am găsit cu totul altă situaţie decât aceea ce mi s-a arătat la OKW". (Oberkommando der Wehrmacht = Înaltul comandament al armatei de uscat germane, nota D.C.G.).

"... Trupele sovietice care au rupt frontul între Tarnopol şi Proscurov se găseau încă în cursul zilei de 24 martie cu elemente înaintate în zona Zalescic."

"Al doilea grup important inamic, *care a trecut Nistrul* între Moghilev şi Kamenka, *a înaintat adânc*, şi vârfurile inamice se găsesc *în sectorul Ştefăneşti-Iaşi la 20-30 km de Prut*"... (sublinierea D.C.G.).

"Forţele româneşti aduse în grabă la Chişinău" – continuă mareşalul – "nu le socotesc în măsură a interveni la timp pentru a bara înaintarea inamicului pe linia Ştefăneşti (Prut) – Bălţi – Râbniţa, ceea ce ar fi esenţial pentru a păstra linia de comunicaţie Odesa-Chişinău-Iaşi..."

Ce propune Conducătorul statului român?

a) "se impune în mod imperios retragerea grupului de armate A (german, nota D.C.G.) într-o primă fază pe Nistru (şi la nevoie, într-o a doua fază), chiar pe Prut."

b) măsuri de fortificare – în curs de efectuare – a zonei dintre Carpaţi şi Prut, pe aliniamentul Iaşi – Tg. Neamţ.[5]

A doua zi, pe *27 martie*, mareşalul Ion Antonescu se adresează din nou cancelarului Hitler:

"Prutul superior, ca şi Nistrul Superior, a fost depăşit de inamic. Acest fapt, precum şi lipsa totală de mijloace antiçar în acestă zonă mă pun în imposibilitatea de a realiza dezideratul Excelenţei Voastre, în ceea ce priveşte apărarea cursului superior al Prutului şi folosirea lui ca obstacol anticar.

"Acelaşi lucru se poate spune şi pentru Nistrul superior, de asemenea depăşit de inamic."

"... Armata română se găseşte în curs de mobilizare şi va începe transporturile la 29 martie 1944, cu o parte din marile unităţi, *pentru a se concentra între Carpaţi şi Prut, către Moldova centrală.*

"... Aceste mari unităţi *au ordin să bareze, cu orice preţ, înaintarea inamicului...*"

"Totuşi, nici cu forţele aflate în prezent pe linia Târgu-Neamţ – Dealul Mare şi nici prin întărirea lor cu celelalte trei divizii ce urmează să sosească *nu vom putea menţine acest front, fără ajutorul unor detaşamente speciale anticar germane.*"

Mareşalul propune totodată: "... acum, cât mai păstrăm Odesa – este *ultimul moment pentru a proceda la evacuarea Crimeii*, indiferent de intenţiile ofensive ale inamicului..."[6]

A doua zi (30 martie), Adolf Hitler răspunde:

– acceptă retragerea pe aliniamentul propus de mareşalul Antonescu, "pe linia Iaşi – Tg. Neamţ".

– a dat ordin Grupului de armate A "să păstreze deocamdată *capul de pod de la Odesa ... pentru a organiza* la est de Nistru o bază de aprovizonare *pentru Crimeea, pe care intenţionez să o ţin şi de acum înainte...*"[7] (toate sublinierile D.C.G.).

Cancelarul Reich-ului îşi lua dorinţele drept realităţi; sau nu dorea să privească realitatea în faţă. Oricum, trupele române şi germane din Crimeea au fost inutil sacrificate!

*

Ca militar de valoare şi cu îndelungată experienţă, Ion Antonescu ştia de mult că războiul din Est este pierdut. În noiembrie 1941, împărtăşise lui Iuliu Maniu temerile sale (vezi mai sus cap. 6). După întrevederea cu Adolf Hitler la Wehrwolf (Prusia Orientală), la 6 octombrie 1942, mareşalul Ion Antonescu declarase următoarele: – potrivit mărturiei lui Gheorghe Barbul, şeful de cabinet al lui Mihai Antonescu:

«Germania a pierdut războiul. Acum trebuie să ne concentrăm eforturile ca să nu-l pierdem pe al nostru»[8]

3. Sondaje pentru ieşirea din război

În atari condiţii, au început, în 1943, tatonările pentru ieşirea României din război.

Primele demersuri au loc spre finele anului 1942 prin două memorii trimise de Iuliu Maniu la Londra. Urmează: convorbiri confidenţiale Mihai Antonescu – Suphi Tanrıover, ambasadorul Turciei la Bucureşti (ianuarie 1943);

contactele lui Nicolae Dumitrescu, ministrul României la Madrid, cu reprezentanţi ai Vaticanului, Argentinei, Franţei, Portugaliei, Finlandei şi Turciei (martie 1943); contacte ale ministrului României la Berna, Nicolae Emanoil Lahovari, cu guvernul elveţian şi nunţiul papal (finele lunii martie); misiunea exploratorie al lui Simionescu la Madrid şi Lisabona (martie); alte contacte ale ministrului plenipotenţiar Nicolae Dumitrescu la Madrid, îndeosebi cu trimisul Argentinei (martie-aprilie); un mesaj al lui Iuliu Maniu (13 aprilie) către guvernele britanic şi american.

Evident, atari demersuri au fost cunoscute în cele din urmă la Berlin.[9]

La întâlnirea de la Klessheim (12 aprilie 1943) cancelarul Adolf Hitler prezintă mareşalului detalii care arătau că serviciile secrete germane erau bine informate.

Interesantă atitudinea cancelarului. Nu forţează de fel nota. Dimpotrivă. "Führer-ul" – consemnează procesul verbal oficial al întâlnirii – "... a pus aceste probleme în centrul discuţiei, *rugându-l pe Antonescu să le analizeze*, nu atât în legătură cu atitudinea Germaniei, ci mai mult privind urmările pe care le-ar putea avea în lume atitudinea diplomaţilor români. Şi, în afară de asta, a dorit să înceapă întrevederea cu o problemă mai neplăcută, pentru ca finalul să nu fie prost, ci la sfârşitul convorbirii să poată fi discutate părţile pozitive ale legăturii româno-germane. Bineînţeles că *nu aşteaptă un răspuns imediat din partea lui Antonescu* la această problemă neaşteptată. *El* (Führer-ul, nota, D.C.G.) *ar înţelege prea bine, chiar dacă Antonescu nu i-ar da nici un răspuns...*"[10]

Răspunsul mareşalului Antonescu, dat pe loc, are mai multe puncte:

– "... îl poate asigura pe Hitler că întreaga naţiune română îl sprijină acum, mai mult decât oricând şi că nu permite nimănui să ducă o altfel de politică decât cea pe care el (Antonescu) o consideră cea mai bună, în interesul ţării şi al Europei..."

– "... România îşi va continua drumul alături de Germania până la sfârşitul războiului..."

– "Curtea (Palatul regal, nota D.C.G.), nu are nici o influenţă asupra politicii şi, de asemenea, nu găseşte ecou în rândul maselor."

– "Politica de opoziţie, în special Maniu, nu contează... Totuşi, el (Antonescu) nu se poate atinge de Maniu, deoarece el (Antonescu) îşi cunoaşte poporul şi nu doreşte ca prin măsuri luate împotriva lui Maniu să facă o jertfă din acest om înaintat în vârstă şi cu idei negative, dându-i prin aceasta ceea ce dorea de mult să obţină."

– "... Antonescu doreşte să profite de ocazie şi să-i comunice Führer-ului că nu va lua niciodată vreo iniţiativă fără a-i da lui de ştire..."

– (Antonescu) "este, de asemenea, convins că cea mai mare primejdie o reprezintă ruşii în Răsărit şi de aceea el crede că (este) în interesul României să se continue în anul acesta războiul împotriva ruşilor şi România trebuie să contribuie şi ea la lupta împotriva unui inamic care reprezintă o forţă îngrozitoare..."

– (Antonescu) "va întreprinde o cercetare minuţioasă" a activităţii reprezentantului diplomatic român la Madrid.

În final, Conducătorul statului român ia apărarea ministrului său de externe: "E de neconceput ca Mihai (Antonescu) să fi încercat vreodată să

încheie pace sau să ceară ajutor la americani sau alte state, căci el (mareşalul) nu ar putea suporta alături de el pe nimeni care ar fi neloial Germaniei".[11]

După cât se pare, mareşalul era informat asupra demersurilor întreprinse de ministrul său de externe. A formulat şi "motivaţia" cea mai potrivită privind pe Iuliu Maniu, în concordanţă, de altfel, cu opinia publică românească. A fost foarte sincer când a văzut în U.R.S.S. primejdia cea mai mare pentru România.

Îşi dădea seama că, totuşi, trebuie întreprins ceva acum când Reich-ul era pe punctul de a pierde confruntarea militară. Era oare convins că "întreaga naţiune română îl sprijină acum mai mult ca oricând..."? Anevoie de dat un răspuns. Era sincer când afirma că "pentru el, personal, loialitatea este calitatea principală şi că el a urmat în viaţă, întotdeauna, un drum drept."

Conciliant, cancelarul Adolf Hitler încheie acest punct: "Bineînţeles că rămâne totul în grija mareşalului, ceea ce doreşte sau nu să facă, pe baza informaţiilor transmise. Chiar şi Führer-ul a trebuit să ia poziţie de apărare în chestiunea respectivă, dar *consideră acum problema încheiată*".[12] (sublinierea D.C.G.).

După o retragere proforma pe motiv de sănătate, Mihai Antonescu îşi reluă activitatea. Contactele au continuat în 1943 şi au devenit mai dese spre sfârşitul anului.[13]

*

O analiză a demersurilor pentru ieşirea României din război poate forma tema unei cercetări aparte. Lucrarea de faţă îşi propune să urmărească numai felul de a gândi, perspectivele diferite ale părţilor în cauză, reacţiile lor la rapida desfăşurare a evenimentelor.

Cum vedeau guvernul, "opoziţia", opinia publică din România o posibilă ieşire din alianţa cu Reich-ul? Care era perspectiva de la Londra, Washington, Moscova? Cât de mare era deosebirea între interpretarea românească şi aceea a "aliaţilor"? Cum au evoluat punctele de vedere până la deznodământul din august 1944?

4. Tatonările guvernului pentru ieşirea din război

Mareşalul Ion Antonescu

La 1 septembrie 1943, Raoul Bossy, fostul ambasador al României la Berlin (până la 15 iunie 1943), este primit în audienţă de Conducătorul Statului, care îşi justifică, în continuare, politica. Notează diplomatul în al său "Jurnal":

a) *Războiul împotriva U.R.S.S.* "Mareşalul, la care stau o jumătate de ceas, pare posomorât şi deprimat...; trece la apărarea politicii ce a urmat:

– *a trebuit* să intre în război contra Rusiei, căci nu putea să rămână cu braţele încrucişate şi să primească Basarabia de la germani ca dar (sau în schimbul Transilvaniei, ceea ce ar fi fost şi mai rău);

– a fost *silit* să ocupe Transnistria şi Crimeea ca zone de securitate;

– a fost, de asemenea, *obligat* să meargă până la Doneţ şi la Stalingrad, căci *când eşti aliat cu un stat, trebuie să-l ajuţi până la capăt.*"

Era un alt mod de a spune, pe ocolite, că războiul de eliberare al Basarabiei şi nordului Bucovinei, aprobat de aproape totalitatea opiniei publice, a continuat prin participarea unităţilor române la agresiunea Reich-ului contra U.R.S.S.

Ca militar, mareşalul ştia că, atacul odată dezlănţuit, trebuia continuat până la înfrângerea completă a adversarului. Intrat în acţiune la 22 iunie 1941, a avut mareşalul posibilitatea unei opţiuni? În stadiul actual al informaţiei, se pare că nu a mai avut de ales. Rămâne de lămurit dacă a examinat vreodată, îndeosebi în lunile mai-iunie 1941 sau ulterior, în iarna 1941/1942, posibilitatea încheierii unei convenţii militare cu Berlinul.

b) *Situaţia faţă de Marea Britanie*: "... vă închipuiţi că poate stau rău cu Londra" a continuat Conducătorul statului. "Dar nu este aşa, căci eu n-am făcut greşelile lui Hitler şi n-am persecutat pe evrei".

Nu a spus nimic de "purificarea etnică" operată în Basarabia şi nordul Bucovinei în 1941, nici de lagărele din Transnistria. În schimb, cu toată legislaţia antisemită, salvase vieţile evreilor din România.

c) *De ce nu retrage trupele române din Cuban şi Crimeea?*. Operaţiunea, tehnic, nu este posibilă. "Ce rezultat s-ar obţine? Comandanţii trupelor noastre din Cuban ar fi împuşcaţi de germani, după cum au fost împuşcaţi generalii italieni care se retrăgeau în Sicilia; ţara ar fi ocupată de germani şi i s-ar pune în cap un guvern legionar cu Horia Sima sau altul. Plus că ar da toată Transilvania pe mâna ungurilor..."

La acest punct mareşalul Antonescu avea perfectă dreptate; scenariul descris ar fi devenit, după toate probabilităţile, realitate.

d) *Cu gândul la Transilvania*. Raoul Bossy notează la 9 februarie 1943 audienţa sa la Conducător: "... Despre Transilvania a spus (mareşalul Antonescu) lui Hitler: «O voi lua înapoi şi fără dumneavoastră, căci, dacă un popor de 16 1/2 milioane, ca cel român, nu ar fi în stare să dezrobească 1 1/2 milioane de fraţi asupriţi de o naţiune mai mică, nu ar merita să trăiască.»"

e) *Ţelul ultim al participării României la război*: "Eu (mareşalul) ce vreau este, în timpul războiului, să recuperez cât mai mult din ţinuturile ce ni s-au răpit, iar la pace să mă prezint la masa verde şi să pledez cauza integrităţii teritoriului României mari."[14]

f) *Lealiatea şi codul onoarei militare – destinul poporului român*: "... iată că suntem din nou ameninţaţi de o putere răsăriteană" – spunea Conducătorul în vara anului 1943 – după căderea lui Benito Mussolini – adresându-se colaboratorilor săi apropiaţi, civili şi militari. "... De aceea trebuie, cel puţin, să fim pregătiţi, în cazul când un destin necruţător ne-ar condamna definitiv *să luptăm eroic până la capăt*, în aşa fel încât să nu lăsăm, în urma noastră, ruşinea care se leagă de amintirea laşilor."

Cum privirile celor de faţă nu păreau să aprobe atari îndemnuri, mareşalul îi apostrofează: "Deci, nu vreţi să mă înţelegeţi şi toate acestea vi se par doar o retorică deşartă, inoportună în gura unui soldat... O să vă las să discutaţi, între voi, probleme mai importante. Ocupaţi-vă, rogu-vă, de buget... de exporturi... şi de preţul animalelor."[15]

În ianuarie 1944, nu renunţase la ideea unei rezistenţe până la capăt: "Mai înainte de a întinde mâinile pentru a ni se pune cătuşele, este mai bine să ne încercăm ultima şansă luptând"[16].

Mareşalul vedea cum sfârşitul se apropie. De aceea ,în februarie 1944, el aprobă plecarea principelui Barbu Ştirbei la Cairo, pentru a discuta modalităţile ieşirii României din război. "Nu mă opun plecării Dvs. Apreciez totuşi că singura manieră de a servi ţara este aceea pe care o preconizez eu. Dar nu mă consider infailibil şi nu vreau să monopolizez politica ţării mele". Ştirbei reprezenta de fapt, opoziţia, grupată în jurul lui Iuliu Maniu.

Dar – prin aprobarea primită – trata implicit şi în numele guvernului Antonescu. Situaţia a pus în încurcătură pe diplomaţii anglo-saxoni, care considerau pe Barbu Ştirbei când omul opoziţiei, când trimisul guvernului de la Bucureşti.[17]

Cum rămâne alianţa cu Reich-ul?

"Probabil am decăzut atât de rău" – spunea mareşalul în ianuarie-februarie 1944 – "încât m-aş mulţumi cu sofismele voastre juridice, *pentru a împlânta aliatului meu (Reich-ul, nota D.C.G.) un cuţit în spate*. Dar nu voi colabora cu anglo-saxonii pentru a curăţa teritoriul naţional de trupele ruseşti sau germane. *Nici un soldat român nu va trece frontierele ţării pentru a merge să se bată împotriva tovarăşilor noştri de arme de acum*"[18] (sublinierile D.C.G.).

În măsura în care atari declaraţii sunt exacte, ele arată contradicţiile care-l chinuiau pe Conducător. Până atunci, armata română luptase alături de Wehrmacht. Dacă se schimba alianţa, era firesc să colaboreze cu forţele aliate. Dintre aliaţi amintea numai pe anglo-saxoni.

Trupele ruseşti erau considerate ca forţe de ocupaţie. Dar tocmai cu acestea ar fi fost dator să conlucreze, odată schimbarea alianţelor împlinită!

g) *În ce condiţii ar accepta, totuşi, alinierea României la Aliaţi şi ruperea de Reich?*

În relatarea lui Gheorghe Barbul, şeful de cabinet al lui Mihai Antonescu, poziţia mareşalului era, la finele lui 1943 următoarea: "... România acceptă să rupă cu Axa, cu condiţia ca anglo-saxonii să ocupe, pe lângă ea, poziţia pe care o deţinea Wehrmacht-ul. *Mareşalul Antonescu cerea ca Turcia să declare război Germaniei şi ca forţele anglo-americane să debarce în Balcani*" (sublinierea D.C.G.).[19]

Mareşalul Antonescu, invitat la o nouă întâlnire, a unsprezecea, cu cancelarul Reich-ului, primeşte de la generalul Henry Maitland Wilson, comandantul suprem al forţelor aliate din Mediterana, un mesaj imperativ (22 martie 1944): "Nu trebuie sub nici un motiv să mergeţi la Hitler. Dacă o veţi face, aceasta va fi interpretată ca o dovadă categorică a intenţiei României de a colabora până la sfârşit cu Germania şi ţara dvs. va trebui să suporte toate consecinţele.

Dv. trebuie să capitulaţi imediat în faţa celor Trei Mari Puteri şi să ordonaţi trupelor române să nu mai lupte cu ruşii. Germanii se află într-o situaţie disperată în sudul Rusiei şi dv. aveţi acum cea mai bună şi cea din urmă şansă să contribuiţi la înfrângerea ei totală... confirmaţi de primire imediat."[20]

Pe Aliaţi îi interesa numai scoaterea armatei române din luptă, indiferent dacă, în acel moment (22 martie 1944), factorii de răspundere de la Bucureşti (sau opoziţia) erau pregătiţi pentru o operaţiune de o atare amploare.

Mareşalul Ion Antonescu s-a întâlnit cu cancelarul Reich-ului la Klessheim, la 23-24 martie 1944. Nici nu avea altă alegere, la aceea dată. Răspunde totuşi generalului Henry Maitland Wilson, la 2 aprilie. Reaminteşte împrejurările din 1940: "Aliaţii şi prietenii noştri au fost obligaţi de evenimentele europene din 1940 să ne abandoneze total, lăsându-ne astfel să fim jefuiţi de laşii noştri vecini.

Nici unul din marii noştri aliaţi de atunci nu putea să ne garanteze frontierele noastre reduse, ca răspuns la strigătul nostru de alarmă. Alături de Germania am fost nevoiţi să ne opunem Rusiei care, zilnic, ne umilea şi ne ameninţa. Singura ţară din lume care, la cererea noastră a fost de acord ca, în împrejurări dificile, să garanteze existenţa durabilă a naţiunii, a fost Germania. Când poporul nostru va trebui să moară, nu-i cereţi astăzi să accepte dizgraţia şi dezonoarea...

Ajutaţi-mă să salvez un popor, nu mă forţaţi să-l arunc în prăpastia fără sfârşit a distrugerii şi ruşinii.

Noi suntem prietenii dv., nu duşmanii dv. Nici un popor, sunt sigur, cu forţele aproape intacte, cum sunt ale noastre, nu ar putea să capituleze şi să se retragă din acţiunea în care însăşi libertatea şi existenţa lui sunt în joc, *fără o garanţie serioasă pentru zilele care vor veni*. Că nu se va comite nici o indiscreţie în legătură cu acest mesaj, mă bizui pe dv. ca soldat.

Mareşal Antonescu"

Mesajul spunea, pe un ton patetic, unele adevăruri şi omitea altele. Reamintea că opţiunea către Reich, faţă cu ameninţarea şi agresiunea U.R.S.S., fusese făcută explicit sau implicit de liderii politici ai României în 1940 şi 1941. Mesajul trecea peste faptul că cedările teritoriale din 1940 fuseseră impuse de Soviete în cooperare cu aliatul lor, al Treilea Reich. În martie 1944, forţele armate române erau numeric importante. Dar dotarea lor tehnică – îndeosebi care blindate şi arme antitanc – era cu totul modestă, iar superioritatea aeriană anglo-americană, covârşitoare. Ca atare forţele nu erau "aproape intacte". Fără a insista, mareşalul Antonescu solicită, ca o precondiţie a unei acţiuni "o garanţie serioasă pentru zilele care vor veni".

E puţin probabil că un atare apel să fi impresionat cercurile politice şi militare ale Aliaţilor.

Pentru ei, scoaterea României din alianţa cu Reich-ul era singurul obiectiv, indiferent de consecinţe.

Pentru ei, evenimentele din România anilor 1940-1941 aparţineau de mult istoriei.

Constantin (Dinu) I.C. Brătianu discuta cu mareşalul, joi 10 august 1944, înainte de amiază. "Antonescu" – spune liderul P.N.L. colegilor săi din P.N.Ţ. – "este un om foarte greu de înţeles; recunoaşte pe de-o parte că nemţii au suferit înfrângeri grave de tot pe care nimeni nu le-ar fi crezut posibile; e de acord că Aliaţii dispun în prezent de forţe superioare şi că ruşii s-au dovedit cu mult mai tari decât se credea; şi totuşi el nu e convins de înfrângerea Axei; el crede că turcii vor intra în război şi că anglo-americanii vor să transforme Balcanii şi Ungaria într-un nou teatru de război".[21]

Până în ultimul moment al cârmuirii sale, miercuri, 23 august 1944, orele 16-17, gândul mareşalului Ion Antonescu a rămas împărţit între imperativele situaţiei militare, prioritatea absolută a unei soluţii politice şi cuvântul său de soldat. Nu s-a putut hotărî să încheie de îndată armistiţiul, în condiţiile fixate de învingător. A căutat să-şi motiveze, în scris, atitudinea (vezi mai jos analiza Actului din 23 august).

Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul afacerilor externe

Cum vedea el ieşirea României din război?

În septembrie 1943, el urmărea două repere majore:

a) Evitarea oricărei manifestări care ar atrage ocuparea României de către forţele Reich-ului;

b) Răsturnarea alianţelor "când însă Turcia ar fi declarat război, sau Aliaţii debarcând în Balcani, s-ar apropia de teritoriul românesc."

Raoul Bossy primeşte, la 8 septembrie 1943, instrucţiuni de la Mihai Antonescu.[22] Este autorizat să comunice ministrului plenipotenţiar al Marii Britanii la Berna următoarele:

– România are: "22 divizii parţial armate (dispozitivul lor e cunoscut de turci), 42 vagoane aur şi devize, 400 000 vagoane grâu, 300 000 vagoane porumb, petrol etc.".

– Retragerea trupelor române din Cuban nu este posibilă în această etapă; ar provoca reacţia imediată a Berlinului.

– "*Când însă anglo-americanii vor ajunge în zona noastră*, schimbarea de Guvern se va face automat urmată de un aport efectiv adus cauzei aliaţilor... De altfel, nici chiar Mareşalul Antonescu nu s-ar opune principial unei atari evoluţii impuse de evenimente..."[23] (sublinierea D.C.G.).

Premisa de la care pornea Mihai Antonescu era debarcarea aliaţilor în Balcani şi apropierea de graniţele României.

Evenimentele vor dovedi că o atare premisă nu avea nici o bază reală.

Ministrul român de externe nu era singurul care vedea lucrurile astfel.

La 8 octombrie 1943, consulul american la Istanbul, Burton Y. Berry, telegrafia Departamentului de Stat:

"O sursă demnă de încredere comunică... Toate informaţiile (primite) arată acum că românii vor rezista şi vor lupta contra ruşilor, dacă aceştia ajung la Nistru, *înainte ca forţele anglo-americane să se apropie de Dunăre*. Cele mai recente informaţii confirmă, de asemenea, opinia exprimată anterior, anume că politica României de cooperare, de voie – de nevoie, cu Germania va rămâne neschimbată până *la deschiderea unui front anglo-american în Balcani*. Atunci, cooperarea cu noi a românilor, împotriva Germaniei, pare probabilă".[24] (sublinierea D.C.G.).

La 15 noiembrie 1943, consulul general al României la Geneva, Dan Geblescu, trimite Legaţiei Statelor Unite de la Berna – "printr-un intermediar particular, de încredere" – următorul mesaj al lui Mihai Antonescu:

"Unu: Nimic nu se poate face cât timp se menţine situaţia prezentă, întrucât românii (preocupaţi de problema ieşirii din război, nota D.C.G.), sunt cu mâinile legate.

Doi: Cu toate acestea, anglo-saxonii sunt asiguraţi că vor primi cea mai deplină cooperare (a României) *de îndată ce invazia militară a Naţiunilor Unite are loc undeva în Balcani.*" (sublinierea D.C.G.).

Trei: Geblescu este gata să transmită un răspuns forurilor autorizate, dacă anglo-saxonii au unele observaţii referitoare la această asigurare" (de cooperare, nota D.C.G.).

Harrison care trimite telegrama, din Berna, Departamentului de Stat, adaugă:

"Mi se spune că mesajul (lui Mihai Antonescu, nota D.C.G.) nu este cunoscut nici de ministrul britanic şi nici de ministrul român de la Berna." [25]

La 27 noiembrie 1943, Burton Y. Berry raporta de la Istanbul Departamentului de Stat, cele aflate din activitatea unor trimişi neoficiali ai lui Mihai Antonescu în oraşul de pe Bosfor anume: principesa Marta Bibescu, profesorul Constantin C. Giurescu, colonelul Traian Teodorescu ...

Constatările consulului american:

– o acţiune a regimului Antonescu împotriva Reich-ului trebuie amânată;

– "civilii (din grupul amintit, nota D.C.G.) recunosc pe faţă că Mihai Antonescu speră să fie un Badoglio al României."[26]

– "Militarul (Colonel Teodorescu, nota D.C.G.), admiţând teoretic că România doreşte să capituleze faţă de America şi Anglia, susţinea că o capitulare în prezent va avea ca rezultat trecerea sub control german a unor enorme cantităţi de materiale şi a unei populaţii ascultătoare."

– "Ei (militarii nota D.C.G.) adaugă că un sabotaj de proporţii va avea sprijin popular numai când poporul român va fi încredinţat că Naţiunile Unite doresc o Românie independentă după război."

– "*o revoltă pe faţă* (împotriva Reich-ului, nota D.C.G.) *va avea succes numai când armatele americane şi britanice vor fi stabilit un puternic cap de pod în Balcani. Un front balcanic*, spun ei, aduna popoarele balcanice spre Naţiunile Unite, cu mult înainte de sosirea armatelor lor" (sublinierile D.C.G.).[27]

Ambasadorul S.U.A. în Spania, Carlton Hayes, la 14 decembrie 1943, întâlneşte confidenţial atât pe prim-secretarul Legaţiei României de la Madrid, cât şi pe un curier special (nenumit) al lui Mihai Antonescu.

Curierul, în trecere spre Lisabona, "confirmă că guvernul român, inclusiv mareşalul Antonescu au decis în unanimitate (să accepte) capitularea necondiţionată faţă de Statele Unite, Anglia şi Rusia."

"Punctul de vedere al guvernului (român): capitularea devine efectivă numai dacă:

(1) *forţele aliate intră în Balcani* sau

(2) *Turcia intră în război*" (contra Reich-ului, nota D.C.G.).

"De îndată ce una din aceste evoluţii are loc, guvernul român va trimite cu un avion, în orice lor s-ar propune, ofiţeri investiţi cu depline puteri pentru aranjarea detaliilor.

Dacă preferăm, guvernul român va trimite, în prealabil, o comunicare confidenţială a capitulării guvernului turc, cu care are o înţelegere secretă".[28]

La 21 ianuarie 1944 – când frontul sovietic se apropiase mult de teritoriul român – Frederic Nano, ministrul plenipotenţiar al României la Stockholm, remite Prinţului de Croy, ministrul Belgiei în capitala Suediei, un memorandum care exprimă, de fapt, "actuala stare de spirit oficială de la Bucureşti".

Pentru Herschel V. Johnson, ministrul Statelor Unite în Suedia, documentul este "foarte lung şi nerealist". Frederic Nano rugase pe Prinţul de Croy ca memorandumul să fie trimis reprezentanţilor diplomatici ai Marii Britanii şi Statelor Unite de la Stockholm.

Care sunt principalele idei care, după toate probabilităţile, au avut girul lui Mihai Antonescu?

1. "*România refuză în mod categoric să fie trecută în rândul statelor agresoare*

... România era cel puţin tot atât de îndreptăţită să încerce să reia Basarabia şi Bucovina cum este Franţa, de exemplu, să elibereze Alsacia, Lorena şi Nisa. În privinţa termenului «fascist» acesta este, de asemenea, fals."

2. "*România nu are nici un conflict cu puterile anglo-saxone sau interese opuse ale acestora...;* majoritatea zdrobitoare a poporului *are sentimente americano- şi anglo-file*, în ciuda lipsei de înţelegere pe care o arată aceste ţări pentru situaţia sa tragică şi de care sunt ele, în primul rând, responsabile..."

3. "*România se teme profund de o astfel de ocupaţie numai a forţelor ruse...* Este aproape sigur că România va fi gata să capituleze, fără condiţii, *îndată ce trupele aliate (altele decât cele ruseşti) în număr suficient vor fi debarcate cel puţin în apropierea României...*"

Totodată se solicită ca debarcarea să fie "însoţită" de asigurări garantate de puterile anglo-saxone că soarta sa (= a României) finală nu va fi aceea de a fi lăsată la bunul plac al Rusiei pentru a fi divizată şi bolşevizată..."

4. "În împrejurările actuale, o capitulare nu ar prezenta, practic, decât dezavantaje pentru România şi este îndoielnic dacă aceasta ar fi, în general, foarte utilă pentru aliaţi şi în particular puterilor anglo-saxone, dacă este adevărat că există o anumită divergenţă între interesele şi scopurile lor şi acelea ale Rusiei..."[29]

Documentul confidenţial – cel puţin 17 pagini tip dactilografiate, remis diplomaţilor britanici şi americani la Stockholm la 21 ianuarie 1944, – are o formulare prolixă şi o argumentare mai curând confuză. Nu explică de ce armata română a înaintat până la Stalingrad şi în Caucaz. Concluzia – dacă o reducem la o frază – este că guvernul Antonescu "ar accepta" capitularea fără condiţii, dacă:

a) trupe anglo-americane ar debarca în număr suficient în apropierea României şi

b) dacă ar primi garanţii că ţara nu va fi lăsată la discreţia Moscovei.

Miercuri *5 iulie 1944*, orele 8,30, profesorul Ioan Hudiţă este primit de Mihai Antonescu. Vicepremierul "e bine dispus şi afişează un aer triumfător...; e convins că anglo-americanii vor crea un al treilea front în Balcani, având ca bază armata turcă."

La 2 august parlamentul turc hotărăşte ruperea relaţiilor diplomatice şi economice cu Germania. A doua zi Ică Antonescu se întâlneşte cu Ioan Hudiţă: "Vezi, m-a întâmpinat el – câtă dreptate am avut noi, mareşalul şi cu mine, de a nu ne potrivi îndemnurilor noastre de a ne despărţi de nemţi; *intrarea turcilor în război, chestiune acum de zile*, ne uşurează şi nouă situaţia în cazul când nemţii nu le vor putea rezista şi *anglo-americanii s-ar putea apropia de Dunăre*" (sublinierea D.C.G.).

"În ipoteza, continuă el că nemţii vor pierde bătălia, lucru pe care eu nu-l exclud cu totul, atunci situaţia noastră devine clară; *când armatele frontului balcanic vor ajunge la Dunăre*, noi ne putem desprinde de nemţi cu minimum de riscuri; aceasta este poziţia guvernului nostru şi cred că orice om sănătos la minte va recunoaşte că nu există alta mai bună" (declaraţia consemnată de Ioan Hudiţă).

La începutul lui august 1944, Mihai Antonescu credea încă în negocieri, speranţă ce se va dovedi fără temei. Profesorul Constantin C. Giurescu şi colonelul Traian Teodorescu, ataşatul militar al României la Ankara, sosiţi la Istanbul, comunică consulului american Burton Y. Berry că guvernul Antonescu doreşte să trimită "un alt emisar la Cairo", autorizat să facă "orice concesie guvernelor britanic şi american în ce domeniu vor dori acestea – petrol, minereuri, cherestea şi alte industrii din România – în schimbul preluării de către autorităţile anglo-americane a despăgubirilor de război cerute de Uniunea Sovietică".

De asemenea, "... România este gata să opună rezistenţă forţelor germane existente în ţară... dacă ajutorul aliat sub formă de avioane şi trupe aeropurtate sau forţe navale şi maritime vor veni prin Marea Neagră..."

Colonelul Traian Teodorescu a adăugat că "România doreşte participarea americană şi britanică la orice negocieri şi speră ca forţele americane şi britanice să ia parte la ocuparea ţării."

Reacţiile Departamentului de Stat:

– să comunice aceste informaţii Comisariatului pentru Afaceri Externe al Uniunii Sovietice.

– Administraţia americană nu este convinsă "că românii sunt într-adevăr hotărâţi definitiv să întreprindă o acţiune categorică pentru a scoate România din război..."

– Reprezentanţii britanic, sovietic şi american de la Cairo doresc să primească şi acest emisar român şi "să asculte ce are de spus".[30]

Revine, până la obsesie, ideea unei debarcări anglo-americane în Balcani şi înaintarea spre România.

Era firesc ca Mihai Antonescu să încerce să negocieze. Nu-şi dădea seama, din toate informaţiile disponibile, că spaţiul său de manevră este redus la un minimum, dacă mai exista defel. De altfel, Mihai Antonescu nu era singurul care raţiona astfel. Iuliu Maniu va încerca, repetat, să negocieze, să obţină de la Aliaţii din Vest tot felul de asigurări şi garanţii, ce nu-i vor fi, în final, de fel acordate.

Nici înaintarea rapidă a Armatei Roşii până la linia Paşcani-Tg. Frumos-Iaşi-Chişinău nu a fost un argument hotărâtor pentru ruperea alianţei cu Reich-ul. *Teama de Soviete era, pe drept, dominantă. Iar speranţa într-o participare anglo-americană la ocuparea României era pe cât de iluzorie, pe atât de tenace.*

Guvernul de la Bucureşti nu a găsit temeiuri suficiente pentru a accepta propunerile sovietice din 12 aprilie 1944 transmise prin intermediul Legaţiei României în Suedia, cât şi delegaţilor români aflaţi la Cairo.

*

La trei zile după declanşarea ofensivei sovietice în Moldova, Mihai Antonescu primeşte în seara zilei de 22 august pe Neagu M. Djuvara, trimis special la Stockholm cu instrucţiuni pentru ministrul Frederic Nano. Şi în acest ultim ceas, confuzia pare să fie tot atât de mare. Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri vorbeşte diplomatului român de "eventualitatea unei păci ruso-germane"; de posibilitaeta ca anglo-americanii să susţină forţele române "prin aviaţie şi trupe aeropurtate..."

Dar, a adăugat Mihai Antonescu, situaţia militară ne sileşte "să trecem peste toate aceste considerente şi să cerem armistiţiul". În care scop dorea să afle – prin intermediul ambasadei sovietice din Stockholm, dacă rămân aceleaşi condiţii "ca în aprilie trecut"; unde şi cum să se ducă negocierile; dacă guvernul sovietic "vrea să discute cu un reprezentant al opoziţiei sau dacă cere şi un reprezentant al actualului guvern..."

La întrebarea lui Neagu Djuvara "dacă mai era vreme de negocieri prin Stockholm sau Ankara", răspunsul ministrului de externe: "... mai este linia Focşani-Galaţi, mai este toată Muntenia, mai sunt Carpaţii. "[31]

Aşadar, la 22 august 1944, orele 10 seara: semnarea de îndată a armistiţiului, dar şi rezistenţa militară în continuare, cât şi speranţa unor negocieri şi discuţii.

În dimineaţa de miercuri 23 august, Mihai Antonescu întâlneşte pe reprezentantul diplomatic al Turciei la Bucureşti şi-i comunică:

"În două zile, întreaga Basarabie va fi ocupată de ruşi. Noi dorim ca dvs. să acţionaţi ca mijlocitorul nostru pentru obţinerea armistiţiului. Vorbesc în deplin acord cu Regele, cu Mareşalul şi cu liderii opoziţiei. Vă rog obţineţi în 24 de ore răspunsul guvernului britanic şi american asupra următoarelor. Primul ministru al României ar dori să ştie care din următoarele trei alternative (sic!) sunt preferate de guvernele britanic şi american: (unu) trimiterea unui reprezentant român la Moscova pentru încheierea armistiţiului; (doi) intrarea simultană în legătură cu americanii, britanicii şi ruşii, pentru a fixa condiţiile armistiţiului; sau (trei) discutarea termenilor armistiţiului la Cairo, cu aliaţii".[32]

În ianuarie 1940, Mihai Antonescu credea că, în cele din urmă, Franţa şi Anglia vor câştiga războiul. Eram la Predeal, în primele zile ale anului. Ică Antonescu venea de la vila generalului Ion Antonescu, aflată la circa 200 metri peste drum de casa părinţilor mei Constantin C. Giurescu şi Maria Simona Giurescu. Voia să-l vadă pe tata. Era o zi liniştită cu soare din plin şi zăpadă albă, încărcată cu raze de lumină. Aveam aproape 13 ani. L-am întrebat ce crede de situaţia ciudată de pe frontul de Vest unde, din septembrie 1939, nu se întâmpla mai nimic. "Ştii, mi-a spus Mihai (Ică) Antonescu, Germania este foarte puternică, va fi război lung, dar în cele din urmă Aliaţii din Vest vor câştiga". Aşa gândea nu numai profesorul şi avocatul Mihai Antonescu, dar şi cea mai mare parte a lumii politice şi a inteligheţei din România. Opt luni mai târziu Ică se afla alături de generalul Ion Antonescu.

Victoriile fulger ale Wehrmacht-ului din aprilie-iunie 1940, agresiunea sovietică împotriva României în iunie 1940, pierderea jumătăţii de nord a Transilvaniei, toate acestea creaseră o altă perspectivă, total diferită de aceea din ianuarie 1940. Se va fi adăugat şi dorinţa personală a lui Ică Antonescu de a participa la guvernarea ţării.

Să-şi fi amintit în 1944 mai ales ce spusese cu patru ani în urmă în ianuarie 1940? Dacă da, apăsarea de care se simţea cuprins era cu atât mai grea: "Dl. Mihai Antonescu mi-a făcut impresia unui om foarte obosit, dar nu abătut", notează Neagu Djuvara după discuţia avută la Ministerul Afacerilor Externe în seara zilei de 22 august 1944.[33]

5. Cum privea opoziţia evoluţiile din 1941-1944?

Opiniile conducerii P.N.L. – C.I.C. Brătianu şi P.N.Ţ. – Iuliu Maniu.

La 20 mai 1941, Constantin I.C. Brătianu scria Conducătorului statului, ca răspuns la scrisoarea acestuia din 10 mai:

"...Războiul nu s-a sfârşit. El devine mondial."

"Statele Unite sunt cea mai mare putere din lume. De acea v-am sfătuit să nu puneţi toate speranţele dv. pe o singură carte."

"... Recunosc, tocmai pentru că sunt de bună credinţă, *că nu ne putem opune politicii germane*, pentru că această ţară este stăpână azi în Orient."

"Dar să nu exagerăm şi să avem încredere limitată în făgăduielile ce ni se fac".

"... În ceea ce priveşte propunerea dv. să vă iau locul, dacă nu sunt mulţumit de conducerea dv., ştiţi foarte bine că *o atare schimbare este imposibilă azi* şi că, de altminteri, sunteţi *singura persoană care poate inspira încredere conducătorilor celor două dictaturi din Europa*".[34] (sublinierile D.C.G.).

Partidele Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal au sprijinit fără rezerve eliberarea Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a Herţei. Era, de altfel sentimentul general: armata română ducea un război de eliberare, la care participa Wehrmacht-ul.

În această primă fază, până la finele lunii iulie 1941, faptul că Reich-ul atacase U.R.S.S rămânea un element de fundal secundar în opinia publică.

Pe primul plan era eliberarea teritoriilor româneşti anexate forţat de Uniunea Sovietică la 28 iunie 1940.

"Întreaga naţiune a fost cuprinsă de nespusă bucurie când a aflat că Cernăuţii, Chişinăul şi alte oraşe au fost eliberate de cotropitori" – scrie Iuliu Maniu la 18 iulie 1941, adresându-se generalului Ion Antonescu şi lui Mihai Antonescu.

Dar liderul P.N.Ţ. socoate de a sa datorie să se exprime foarte explicit asupra unor puncte:

a) "Dacă întreaga opinie publică românească, cu noi toţi am fost pentru recucerirea provinciilor rupte prin agresiune de la patria mamă, *suntem categoric în contra ca România să urmărească obiective de agresiune*."

"Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori faţă de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia..."

b) "Ar fi prea pretenţios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puţin pretenţios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizarea ei internă, de stat şi socială. *Războiul sfânt, militar şi politic să-l prestăm pentru România Mare, cu toate provinciile sale.*

Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine."

c) "Zvonuri tot mai persistente vorbesc despre *masacre săvârşite asupra populaţiei minoritare, în special evreieşti din Moldova*... Dar simţul de

umanitate al poporului nostru şi bunul lui renume nu trebuie atinse prin executări şi schingiuiri în masă, prin intoleranţe care s-ar răzbuna în primul rând asupra noastră şi a conaţionalilor noştri."[35]

Scrisoarea din 18 iulie 1941 îşi păstrează până astăzi întreaga ei semnificaţie politică. Nu a avut urmări practice. La aproape o lună de la declanşarea ostilităţilor, blitztrieg-ul era în plină desfăşurare în U.R.S.S. şi rezultatele sale erau aşteptate cu mare optimism.

Generalul Ion Antonescu intrase în campanie fără semnarea vreunei convenţii militare cu Berlinul. Putea da înapoi? Ca militar ştia prea bine că atacul, odată pornit, trebuia continuat până la distrugerea forţelor adversarului.

Politiceşte era aliniat Berlinului în fapt şi formal, prin aderarea la Pactul Tripartit.

La 24 noiembrie 1941, Constantin I.C. Brătianu scrie de asemenea Conducătorului Statului, devenit între timp, mareşal (22 august 1941):

"Deşi înţeleg că nu aveţi mâinile libere şi că trebuie să ne supunem necesităţilor ocupaţiei germane, totuşi, nu înţeleg de ce aveţi atâta încredere că Hitler ne va restitui Ardealul pe care l-a dat ungurilor...

Singurul sfat ce vi-l pot da este de a căuta *să degajaţi armata noastră şi să o aduceţi pe teritoriul naţional*, să reduceţi numărul concentraţilor ca să redaţi braţele lor la lucru, să intensificaţi astfel transporturile şi să sporiţi producţia...

Războiul nu s-a terminat şi rezultatul său este îndoielnic.

Nu trebuie să pierdeţi acest lucru din vedere."[36] (sublinierile D.C.G.)

În noiembrie 1941, reuşita blitztkrieg-ului era tot mai mult sub semnul întrebării. La 6 şi 12 decembrie, România era oficial în război cu Anglia şi Statele Unite. Era angrenată într-un conflict mondial care va reduce tot mai mult posibilităţile de acţiune proprie ale forurilor de la Bucureşti.

Schimbul de scrisori între Conducătorul statului şi opoziţia reprezentată prin Iuliu Maniu (Partidul Naţional Ţărănesc) şi Constantin I.C. Brătianu (Partidul Naţional Liberal) a fost subliniat anterior (vezi capitolul 4)[37]

Pe măsură ce pierderea războiului devenea tot mai probabilă, Iuliu Maniu a început, ca lider al opoziţiei, demersurile pentru scoaterea României din alianţa cu Axa. Demersuri efectuate când separat, susţinut de C.I.C. Brătianu, când cu ştirea guvernului Antonescu. Iuliu Maniu se îndreaptă spre Apus, către Londra mai ales. Crede că va găsi înţelegere şi ajutor pentru a echilibra cel puţin covârşitoarea presiune a sovietelor. Demersurile sale, prin repetate mesaje cifrate, sunt în bună măsură cunoscute.[38] De asemenea, reacţiile şi comentariile forurilor politice de la Londra şi Washington.

Ca şi Mihai Antonescu, Iuliu Maniu vrea să negocieze. Arată în ce condiţii va acţiona. Ca de exemplu în mesajul său trimis Londrei, via Stockholm, la 14 august 1943:

– "Ca lider al Opoziţiei Unite mă angajez faţă de guvernele american şi britanic că dictatura prezentă va fi răsturnată la 24 ore *după ce forţele britanice şi americane vor fi ajuns la Dunăre...*"

– "Guvernul român actual (Antonescu) şi Opoziţia Unită sunt de acord *să apere Basarabia*. Delta Dunării este europeană ca şi problema românească şi dacă sunt stăpânite de Rusia, aceasta ar constitui o ameninţare pentru Strâmtori

şi Suez. *România nu va negocia cu Rusia fără a primi garanţii precise şi bine întemeiate de la britanici şi americani*, cu care, însă, este gata să negocieze..."[39] (sublinierile D.C.G.).

Mai avea România posibilitatea să apere cu armele Basarabia în vara anului 1943? Evoluţia frontului de Est va dovedi contrariul. Credea Maniu în rezistenţa armată? Că va obţine garanţii de la anglo-americani faţă de Soviete? Nici Maniu şi nici alţi lideri politici din România nu realizau încă schimbarea perspectivei geopolitice: pentru Londra, Grecia avea prioritate, România, nicidecum.

Iuliu Maniu avea indiscutabil sprijinul opiniei publice, tot mai temătoare în faţa înaintării sovietice. Lumea îşi punea mari speranţe în liderul P.N.Ţ., îl socotea că se bucură de mare influenţă şi trecere pe lângă guvernul britanic. La 1 decembrie 1943, "opoziţia" a organizat un Te Deum la o biserică pe Calea Victoriei. Sosirea lui Iuliu Maniu a fost întâmpinată cu o scurtă demonstraţie de simpatie care a determinat şi oprirea traficului. Poliţia nu a intervenit. În seara aceleiaşi zile, spectacol de gală la Teatrul Naţional; spectatorii au ovaţionat apariţia liderului P.N.Ţ. şi au strigat "Trăiască Iuliu Maniu care va salva patria!"[40]

Mesajele sale către delegaţia română de la Cairo – Barbu Ştirbey şi Constantin Vişoianu – formulează, în continuare, propuneri pentru o convenţie de armistiţiu. Ca de exemplu, la 12 aprilie 1944, când răspunde unui mesaj al generalului Maitland Wilson. Între cele 10 puncte, de relevat:

"Guvernele Marii Britanii, Statelor Unite şi U.R.S.S. declară *că teritoriul României nu va fi supus unui regim de ocupaţie militară. Aceste guverne se vor abţine deci de la orice imixtiune, de orice natură, în România...*"

"Este de înţeles că apărarea împotriva unei agresiuni germane în provinciile române Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat şi Transilvania va fi asigurată de armata română."

"Nici un fel de formaţiune militară a celor trei principale puteri aliate nu va putea pătrunde în provinciile mai sus menţionate sau în spaţiul aerian respectiv *decât la cererea formală a guvernului român...*"

"... Comandamentul aliat din Orientul Mijlociu se declară a trimite, la locul şi la timpul ce vor fi indicate de Comandamentul român, *două divizii aeropurtate*, două sute tunuri antitanc, precum şi forţele aviatice necesare pentru a susţine efortul armatei române..."

"Toate forţele aliate ce vor fi pătruns în provinciile române ... se vor retrage din aceste provincii de îndată ce o cerere în acest sens va fi fondată de guvernul român..."[41]

Rezumând, Iuliu Maniu cerea: ca România – care pierduse războiul – să nu fie supusă unui regim de ocupaţie militară; ca Aliaţii să nu se amestece în treburile interne ale ţării; ca trupele lor să se retragă la cererea guvernului român; ca două divizii aeropurtate anglo-americane să susţină armata română în momentul întoarcerii alianţelor. Foarte puţin în aceste propuneri despre Armata Roşie şi Uniunea Sovietică – principalul "interlocutor" în situaţia-limită în care se afla ţara!

Prinţul Barbu Ştirbey, aflat la Cairo, răspunde liderului P.N.Ţ. la 26 aprilie 1944. Îi arată realitatea:

"*Aliaţii ... consideră România învinsă şi nemaifiind în situaţia de a pune condiţii...* Astfel fiind, *era negocierilor este închisă*, iar retragerea condiţiilor *de armistiţiu oferite ne ameninţă...*" (sublinierile D.C.G.).[42]

La 3 iunie, delegaţii români de la Cairo comunicau din nou la Bucureşti: "Solidaritatea reprezentanţilor Aliaţilor de aici este perfectă, iar condiţiunile de armistiţiu sunt în întregime aprobate de toţi. Pot chiar să spun că se recunoaşte o întâietate delegatului sovietic pe motivul că, în fapt, cu ţara lui (U.R.S.S.) suntem în război şi cu ei vom avea de-a face şi în timpul războiului şi în momentul schimbării politicii noastre, şi în timpul păcii..."

Telegrama din 3 iunie 1944 mai reaminteşte faptul ".. simplu şi brutal că noi (= românii, nota D.C.G.) *suntem în război contra Aliaţilor, nu alături de ei.* Fiindcă sufleteşte naţiunea noastră este de partea lor, unii oameni politici (din România, nota D.C.G.) cred că şi în război suntem cu ei (= cu aliaţii, nota D.C.G.). Multe din declaraţiunile lor *pleacă de la această convenabilă, dar comică eroare*" (sublinierile D.C.G.).[43]

Dar propunerile de a negocia continuă. Formaţiunea naţională de rezistenţă, adică "Opoziţia" trimite la Cairo şi Stockholm, la 22 iunie 1944, un plan de acţiune amănunţit, în 8 puncte. În momentul desprinderi României din alianţa cu Reich-ul şi a înlocuirii regimului Antonescu, planul solicita:

– o ofensivă sovietică pe frontul român cel mai târziu la 24 ore de la schimbarea guvernului;

– venirea a trei brigăzi (anglo-americane) aeropurtate care "să sosească simultan cu proclamarea schimbării de guvern";

– planul de acţiune să nu fie cunoscut de guvernul de la Bucureşti. "Factorii favorabili aliaţilor ... au ajuns la convingerea fermă că nu există nici o şansă de a se obţine o soluţie reală cu Antonescu".[44]

Liderul P.N.Ţ. îşi menţine poziţia până în ultimul moment:

"Un mesaj trimis de Maniu la 20 august" – telegrafiază diplomatul american Shantz din Cairo – "declară că «am decis să trecem la acţiune» şi întreabă dacă pot conta pe bombardamente aliate asupra unor obiective ce urmează a fi precizate şi de asemenea pe sprijinul paraşutiştilor şi al aviaţiei. Britanicii au retransmis mesajul la Londra, Moscova şi Caserta, ieri" (22 august nota D.C.G.).

"Astăzi (23 august, nota D.C.G.), o telegramă a lui Cretzianu spune că opoziţia din România este complet în totală necunoştinţă de cauză, dacă să treacă la o acţiune – posibil acum nepotrivită ca moment – sau să aştepte răspunsul aliat, care ar putea sosi prea târziu"[45]

Iuliu Maniu a fost, incontestabil, liderul opoziţiei democratice – în sensul tradiţional, european, al termenului în anii 1940-1944. A urmărit cu stăruinţă, tenacitate, cu cele mai bune gânduri, să obţină ieşirea României din război, în condiţiile cele mai avantajoase posibile. Un amplu raport asupra P.N.Ţ. şi liderului său în intervalul septembrie 1940-martie 1943 a fost întocmit de Eugen Cristescu, şeful Serviciului Special de Informaţii (SSI) şi prezentat mareşalului Ion Antonescu. Raportul este cuprinzător şi principalele fapte au fost confirmate şi de alte surse. Între direcţiile de acţiune ale P.N.Ţ. şi liderului său raportul consemnează: "străduinţe extraordinare de a menţine o colaborare cu gruparea liberală condusă de Dinu Brătianu"; "campanii vehemente împotriva factorilor politici care au deţinut funcţii în guvernările personale ale regelui Carol al II-lea; acţiuni continue în favoarea reîntregirii Transilvaniei; convingerea exprimată încă din septembrie 1940, că Anglia şi America vor câştiga războiul."

"Contactele cu cercurile germane, dar şi cu saşii din Ardeal", "cu diverşi reprezentanţi ai partidului comunist" nominalizat fiind Petru Groza – "element de extremă stânga"; cu social-democraţii "printr-un neîntrerupt contact personal cu Iosif Jumanca şi C. Titel-Petrescu", ceea ce a dus "la o înţelegere deplină cu exponenţii fostului partid socialist-român"; contactele periodice cu legionarii; cu cercurile militare care s-ar opune continuării războiului cu U.R.S.S.; reorganizarea P.N.Ţ. în teritoriu.

De asemenea menţinerea unei legături, "o adevărată acţiune diplomatică" pentru a realiza" un contact direct cu guvernele englez şi american".

Raportul SSI arată mesajele repetate către Londra, mai ales prin Legaţiile britanice şi americană – cât au funcţionat la Bucureşti, – apoi prin intermediul reprezentanţelor diplomatice ale Elveţiei, Turciei, Suediei, Portugaliei.[46]

Iuliu Maniu, ca şi alte personalităţi politice, inclusiv Mihai Antonescu, gândea şi acţiona în anii războiului, în parametrii şi conceptele relaţiilor internaţionale care dominaseră până în 1938/1939. Între acestea:

– un sistem de securitate european pe un întreg continent, până la hotarele U.R.S.S., fără a lăsa o zonă dominată exclusiv de o mare putere;

– România, parte integrantă a unui atare sistem cu presupunerea că: poziţia geostrategică a ţării avea aceeaşi însemnătate ca în trecut; că factorii de decizie de la Londra, Washington nu vor lăsa România şi Europa de sud-est în general sub stăpânirea Moscovei;

– o îndelungată experienţă a politicii de expansiune a Rusiei; după 1917, o atare ameninţare căpătase o deosebită gravitate, deoarece ţelurile teritoriale ale Moscovei erau însoţite de bolşevizare, adică de distrugerea completă a realităţilor tradiţionale şi normale în ţara vizată de expansiunea sovietică;

– convingerea că negocierea poate funcţiona – ca în trecut – şi atunci când ai pierdut partida militară; ca, de exemplu, neamestecul învingătorului în întocmirile interne ale ţării învinse, evitarea unui regim prelungit de ocupaţie militară;

– scenariul, amintirea războiului din 1914-1918, când trupele Aliate ale frontului de la Salonic au înaintat în 1918 până la Dunăre.

Atari premise şi concepte nu mai aveau valoare în 1943-1944. Întâlnirea de la Teheran a celor "Trei Mari" (28 noiembrie – 1 decembrie 1943), stabilise cu totul alte principii care au dus la împărţirea Europei. Au dat mână liberă guvernului de la Moscova să-şi impună sistemul său politic şi social în toate ţările unde înainta Armata Sovietică. Toate aceste elemente esenţiale noi nu erau cunoscute nici guvernului, nici opoziţiei la Bucureşti.

Învingătorul din 1944 – Uniunea Sovietică – era o altă lume, cu alte criterii, cu o întocmire politică şi socială ce răsturnau complet întocmirile sud-est europene, cum fiinţaseră ele pînă în 1939.

Societatea românească se temea grozav de Moscova; şi intuia că aceasta urmărea impunerea regimului comunist. Această stare de spirit a rămas vie în amintirea celor ce au trăit acei ani, tineri, maturi sau în vârstă. Un atare simţământ reiese cu limpezime şi din toate demersurile lui Iuliu Maniu – şi ale opoziţiei în general pentru ieşirea României din război. Apare evidentă teama – deplin motivată de altfel – de a discuta direct cu Moscova, aşa cum ar fi trebuit şi aşa cum cereau deschis şi Aliaţii din Vest. Însemnările din 15 decembrie

1943, ale lui Grigore Gafencu, aflat la Berna, sunt grăitoare: "Am rugat pe Maniu să-mi desluşească politica lui faţă de Rusia: nu am primit nici un răspuns... Opoziţia, în schimb, se codeşte şi şovăie. Urmează o politică de reintegrare teritorială în locul unei politici de mântuire naţională. Vrea să obţină de la americani binecuvântarea sovieticilor. Fireşte, situaţia e gravă şi primejdiile sunt mari. Nu ne putem salva însă decât dacă privim realitatea în faţă: *trebuie să ne hotărâm să stăm de vorbă cu ruşii*".[47]

Iuliu Maniu, ca de altfel toţi liderii politici ai României – cu excepţia celor din PCdR sau aliaţii lor – vor constata, chiar de la semnarea armistiţiului, că guvernul sovietic acţionează exclusiv din perspectiva intereselor sale. Că o "negociere" înseamnă, aproape întotdeauna, să fii de acord cu formulările fixate de partea sovietică. Sunt grăitoare stenogramele şedinţelor Consiliului de miniştri din 15-16 septembrie 1944, când s-au discutat articolele Convenţiei de armistiţiu. Iuliu Maniu şi cei mai mulţi din colegii săi de cabinet şi-au pus tot felul de întrebări, şi-au exprimat dezacordul, au făcut presupuneri, au constatat ce se întâmplase în ţară între 24 august şi data când se ţinea Consiliul de Miniştri. Sentimentul general era că învingătorul îşi urmează fără concesii politica.[47a]. Cum a şi fost de altfel, până când regimul comunist a fost impus, apoi întărit în România.

*

În rândurile "opoziţiei" se mai aflau şi mici formaţiuni care – cu o excepţie – aveau puţini aderenţi. În primul rând, era *Gheorghe Tătărescu, împreună cu o fracţiune din Partidul Naţional Liberal*. De amintit apoi Mihail Ralea, disident P.N.Ţ. care îşi constituie un minuscul partid "Socialist-Ţărănesc" cunoscut numai de cei câţiva aderenţi ai săi; dr. Petru Groza, liderul "Frontului Plugarilor", organizat în 1933, în judeţul Hunedoara şi de care se auzise prea puţin după aceea, cu excepţia legăturilor pe care le avea cu Partidul Comunist; Partidul Naţionalist Democrat condus de dr. P. Ţopa.

Era şi *Partidul Social Democrat (fondat în 1927), lider Constantin Titel Petrescu*, personalitate cunoscută a vieţii politice; activitatea P.S.D.R. se rezuma la întâlniri semiconfidenţiale a mai multor persoane din care unele – Lotar Rădăceanu, Ştefan Voitec, Tudor Ionescu, Theodor Iordăchescu – vor susţine "alianţa" cu PCR până la fuziunea PCR- P.S.D.R., de fapt prin desfiinţarea Partidului Social Democrat (1948).

Tot în ilegalitate se constiuise şi o formaţiune – satelită – a Partidului Comunist, cu un umăr redus dar activ de aderenţi: Uniunea Patrioţilor (1942).

Partidul Comunist din România, aflat în ilegalitate din 1924, avea între 800 şi 1 000 de aderenţi oficial înscrişi. O parte se afla în închisori şi lagăre în România; câţiva lideri – Lucreţiu Pătrăşcanu, Emil Bodnăraş, Petre Constantinescu-Iaşi, Ştefan Foriş ş.a. – erau în libertate; alţii supravieţuitori ai marii terori staliniste din 1935-1938, acţionau în Uniunea Sovietică.

PCdR a acţionat pe două căi. Manifeste, apeluri, agitaţie printre muncitori, toate menite să creeze o stare de spirit împotriva regimului, în favoarea încetării războiului. Retorica manifestelor PCdR este aceea folosită în Uniunea Sovietică, în formulări vulgare, simpliste, violente, încărcate de ură.

Zeci şi zeci de asemenea documente au fost confiscate de Siguranţă. Efectul lor a fost, în genere, foarte limitat.[48]

A doua cale urmată de PCdR a fost pregătirea unei "coaliţii proprii", paralel cu contactele în desfăşurare cu P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.R.

"Coaliţia proprie" a avut două componente:

a) "Frontul Unic Muncitoresc": PCdR şi P.S.D.R. (1 mai 1944).

1) "Coaliţia Naţional Democratică": (C.N.D.): PCdR, P.S.D.R., P.N.L.-Tătărescu, Partidul Socialist Ţărănesc, Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică şi Partidul Naţional Democrat (26 mai 1944).

Scopul? Ieşirea României din război. C.N.D. şi F.U.M. au fost nucleele din care se va forma "Frontul Naţional Democrat" (septembrie-octombrie 1944) folosit de PCdR pentru acapararea deplină a puterii centrale (6 martie 1945).

*

Acţiunea proprie a lui Gheorghe Tătărescu. Iuliu Maniu versus Gheorghe Tătărescu. 27 martie 1943, au loc festivităţi la Chişinău în prezenţa mareşalului Ion Antonescu, la împlinirea a 25 de ani de la unirea Basarabiei cu România. Aniversarea a avut loc într-un moment de mare cumpănă, în timp ce ofensiva sovietică se desfăşura în continuare, după dezastrul armatelor germane şi române de la Stalingrad şi pe Don.

La festivităţile de la Chişinău, este prezent şi Gheorghe Tătărescu. Tot în martie 1943, fostul premier propune constituirea unei "Uniuni Sacre", pentru găsirea unei soluţii, dată fiind situaţia critică în care se afla ţara. Iuliu Maniu respinge propunerea. Îl acuză pe Gh. Tătărescu că face parte "din diriguitorii care au pricinuit prăbuşirea vieţii noastre interioare, sociale şi naţionale..."; că a "cedat fără rezistenţă Basarabia, Bucovina şi Ardealul"; că a "colaborat la introducerea dictaturii şi totalitarismului"; că a "tolerat, fără cea mai mică rezistenţă, renunţarea la garanţiile Angliei şi ale ţărilor occidentale"; că a "fost pivotul principal al politicii de infidelitate şi de duplicitate în materie de politică externă a ex-regelui Carol".

Gheorghe Tătărescu răspunde acestor acuzaţii la 4 aprilie 1943 şi conchide:

"Am crezut că sistemul acuzaţiilor pătimaşe, ale incriminărilor necontrolate şi al exceselor de cugetare şi de limbaj a dispărut şi pentru totdeauna din viaţa noastră publică. M-am înşelat: dl. Maniu persevereză încă în practicarea acestui sistem."[49]

Gh. Tătărescu primeşte acelaşi refuz şi din partea lui Constantin I.C. Brătianu, preşedintele P.N.L.

La 18 decembrie 1943, ex premierul P.N.L. se adresează din nou liderului P.N.Ţ.; îi propune să plece "împreună la Moscova" pentru a trata cu guvernul Uniunii Sovietice ieşirea României din război". Este din nou refuzat.[50]

După care Gheorghe Tătărescu îşi continuă demersurile: scrisoare către Eduard Beneş la Londra (25 februarie 1944); demers pe lângă regele Mihai pentru convocarea unui Consiliu de Coroană (25 martie 1944); o nouă propunere adresată tuturor şefilor de partide (1 mai 1944). Toate sunt refuzate de liderul P.N.Ţ. Aşa s-a ajuns la "Coaliţia Naţional Democrată" (26 mai 1944, vezi mai sus).[51]

Faptul a fost repede cunoscut în ministerele de externe din Occident. La 30 iunie 1944, Legaţia Statelor Unite din Elveţia telegrafia la Washington:

"Fostul prim-ministru Georges Tătăresco (sic!), reprezentând – aşa susţine F* – 80% dintre liberali**, a reuşit să formeze o coaliţie de partide politice de stânga în România cu: profesorul Ralea (aderent al lui [Armand] Călinesco), acum şeful unui partid muncitoresc foarte de stânga şi foarte recent constituit; Titel-Petrescu, partidul Socialist (de fapt P.S.D.R., nota D.C.G.); Pătrăşcano – comunist; Constantinesco-Jassy – aşa-numitul Partid antifascist (Uniunea Patrioţilor, nota D.C.G.), de stânga, în cea mai mare măsură comunist; Groza, lider a ceea ce ar putea fi numit Partidul Agricultor din Transilvania (– Frontul Plugarilor, nota D.C.G.), foarte mult la stânga, în realitate comunist.

Aceste şase formaţiuni politice*** s-au pus de acord să colaboreze până la semnarea unui tratat de pace, pe următoarele baze: păstrarea dinastiei, colaborarea leală cu Aliaţii, îndeosebi cu Rusia şi nici o încercare de a schimba structura socială şi economică a ţării până atunci".[52]

O discuţie între fruntaşul P.N.Ţ., profesorul Ioan Hudiţă şi Mihail Ralea, la 22 mai 1944, la Sinaia, este lămuritoare. Iuliu Maniu şi apropiaţii săi erau vehement împotriva lui Gh. Tătărescu, Mihail Ralea, Mihai Ghelmegeanu şi alţi foşti demnitari din timpul cârmuirii autoritare a regelui Carol al II-lea (1938-1940).

Mihail Ralea: "... toată lumea recunoaşte că Maniu şi cu voi, prietenii săi apropiaţi, aţi avut dreptate, aţi dus o politică perfectă, combătând pe Carol şi pe Antonescu şi aţi apărat cu fermitate alianţa noastră cu democraţiile occidentale şi cu Uniunea Sovietică; "aţi învins astăzi şi de aceea *aveţi o autoritate incontestabilă în faţa ţării*; noi toţi cei vizaţi de procesul răspunderilor, cum spuneţi voi, în frunte cu Tătărescu suntem dispuşi *să recunoaştem pe Maniu drept şef suprem şi sub comanda lui să punem capăt războiului* şi să întoarcem armele în contra nemţilor; "altfel, ştiţi ce se va întâmpla? Să ţi-o spun eu: *pentru a ne apăra libertatea şi existenţa noastră politică* faţă de voi, *noi ne vom vedea siliţi*, fără voia noastră şi contrar convingerilor noastre, să *ne aruncăm în braţele comuniştilor şi ale protectorilor lor, indiferent de ce se va întâmpla cu ţara;*"

"spune-i lui Maniu să nu ne silească să facem acest lucru, repet încă o dată, pe care noi nu-l dorim, însă să nu ne împingă la disperare; *eu ştiu ce urmăresc comuniştii nostri la ordinele Moscovei* şi am ţinut să te previn (= pe Ioan Hudiţă, nota D.C.G.) şi să fac apel la tine..."

"... Tătărescu m-a rugat să-i aranjez o întâlnire cu tine, căci vrea să aibă o discuţie înainte de a-şi fixa atitudinea lui de viitor."

Răspunsul profesorului Ioan Hudiţă:

"... Refuz categoric orice întâlnire, neavând ce discuta cu el, atitudinea mea faţă de el (= Gh. Tătărescu) fiind aceeaşi ca şi a lui Maniu."

Cât despre viitorul politic al României, fruntaşul P.N.Ţ. a exprimat trei opinii:

---

* F = neidentificat.

** estimare mult exagerată

*** în telegramă "political elements".

a) că P.N.Ţ. ca şi P.N.L. "... urmărim de mult, cu mult înainte de război, relaţii de bună vecinătate cu Sovietele..."

b) "... noi (P.N.Ţ., P.N.L.) *nu vom admite niciodată ca ele (= Sovietele) sau oamenii lor să se amestece în treburile noastre interne*, mai mult decât le va permite sufragiul universal, exprimat în alegeri libere..."

c) "... vă faceţi iluzii inutile asupra rolului Moscovei în viaţa internă a ţării noastre...; noi suntem convinşi că *anglo-americanii vor şti să le oblige (= pe Soviete nota D.C.G.) să-şi respecte angajamentele internaţionale*."

La terminarea războiului "noi vom face alegeri generale; *se vor putea opune Sovietele ca aceste alegeri să nu fie libere?* nu cred şi-n acest caz, eu sunt convins că noi, ţărăniştii şi liberalii vom lua aproape unanimitatea sufragiilor..."[53] (sublinierile D.C.G.)

Sunt prea bine cunoscute evoluţiile din 1945-1947. *Nici una din părerile optimiste ale fruntaşului P.N.Ţ. nu s-a adeverit.* Sovietele şi oamenii lor, din PCdR în primul rând, au impus un regim de tip sovietic în România; puterile occidentale au jucat rolul spectatorilor, alimentând false speranţe; liderii partidelor democratice au fost întemniţaţi şi mulţi şi-au încheiat viaţa în cele mai mizerabile condiţii.

Motivările coaliţiei cu PCdR au fost, aşadar, diferite: Mihail Ralea "pentru a ne apăra libertatea şi existenţa noastră politică"; ceilalţi, Constantinescu-Iaşi sau dr. Petru Groza – pentru a sluji ca formaţiuni satelite ale PCdR. Cazul lui Gheorghe Tătărescu necesită o discuţie mai nuanţată, dat fiind rolul şi acţiunile sale în guvernul impus de Soviete la 6 martie 1945.

S-a adeverit în România, ca şi în alte ţări de altfel, că duşmăniile şi rivalităţile politice personale erau mai puternice decât imperativele globale ale ţării, aflată într-o situaţie limită.[54] Lideri şi partide cu cel mai larg sprijin popular – cum erau P.N.Ţ. şi P.N.L. în anii 1943-1944 – considerau că urmează calea cea mai potrivită şi eficientă pentru ieşirea din război. Şi au procedat ca atare.

6. Regele Mihai. Raporturile cu mareşalul Antonescu

Potrivit decretului regal din 6 septembrie 1940, regele păstra următoarele prerogative: *este capul oştirii*; are dreptul de a bate monedă; conferă decoraţiunile române; primeşte şi acreditează ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari; *numeşte pe prim-ministru*, însărcinat cu depline puteri; are dreptul de amnistie şi graţiere.[55] (sublinierile D.C.G.)..

Toate celelalte puteri ale statului erau exercitate de Preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Ion Antonescu.

Anevoie de reconstituit cu exactitate evoluţia raporturilor dintre Mareşal şi Rege. Firi, temperamente, experienţe total diferite, separate de o generaţie. După toate probabilităţile, nu a existat o comunicare reală între ei (vezi şi cap. 4, cum vedea Conducătorul raporturile cu Monarhia).

Când a luat domnia, regele încă nu împlinise 19 ani (n. 23 octombrie 1921). Raporturile cu mareşalul Ion Antonescu s-au menţinut în limite formale în 1940-1942: semnarea decretelor emise de Conducător, unele vizite la vila mareşalului la Predeal. Numirea persoanelor din Casa Regală şi a adjutanţilor regali se făcea cu aprobarea Conducătorului. Telefoanele Palatului erau ascultate. La 22 iunie 1941, orele 2 noaptea, regele afla de la un adjutant al său

că trupele române au intrat în acţiune împotriva U.R.S.S. Suveranul nu va fi informat direct nici că România se află în stare de război cu Anglia şi Statele Unite ale Americii (6 şi 12 decembrie 1941).[56] A efectuat şi trei vizite pe front, una în iulie 1941 în zona Chişinăului unde se dădeau încă lupte; a doua la Cernăuţii eliberaţi (după 25 iulie); a treia între 30 iulie şi 3 august 1942, la Mariupol, pe litoralul Mării de Azov şi în Crimeea.

Potrivit unei "surse româneşti de la Stockholm" Legaţia Statelor Unite raporta la Washington D.C., la 18 septembrie 1943; "... Tânărul rege şi mama sa au fost trataţi foarte aspru de mareşalul Antonescu, iar ei au adoptat politica de a sta în plan secund şi de a accepta insultele, pe care de altfel nu aveau cum să le evite, şi să aştepte ziua când ar putea să-şi asume din nou răspunderile îndrituite."

"Potrivit sursei (care, se cuvine notat, este un promonarhist convins)" – continuă raportul Legaţiei americane – "Regele şi liderii fostelor partide democratice au salutat rolul de plan secund pe care Regele a fost obligat să-l adopte, deoarece acesta îi îngăduie să-şi păstreze mâinile curate; (Regele) nu are de-a face cu ocupantul german şi prea puţin contact cu guvernul Antonescu, relaţiile cu acesta fiind reci. Ca atare, planul este ca, la vremea restaurării unei Românii libere şi democratice, Regele poate să apară în faţa poporului cu o reputaţie neştirbită."[57]

Mareşalul declarase la rândul său "că trebuia să fie ţinută departe Coroana, pentru a nu fi compromisă, dacă ar fi eşuat aventura războinică a cărei responsabilitate şi-o asumase în întregime." (Gheorghe Barbul).

După marile înfrângeri şi retrageri ale Wehrmacht-ului şi ale unităţilor române din iarna 1942/1943, raporturile dintre Palat şi Conducător cunosc mai multe incidente.

Ministrul Statelor Unite la Stockholm află – cu o considerabilă întârziere, de la o sursă românească – despre cenzurarea unor pasaje din mesajele Regelui cu prilejul Anului Nou 1943. În răspunsul Suveranului la urările adresate de Mareşal, de vicepriministrul şi de guvern, cenzura ar fi modificat următoarea formulare: "Din parte-mi, nu am mai bună urare decât *să continuaţi munca pe care aţi început-o în conformitate cu aspiraţiile poporului nostru*, ca să obţineţi astfel înţelegerea dintre naţiune şi conducătorii ei, fapt care constituie cea mai sigură linie de conduită prin drumurile adesea abrupte ale istoriei." (cuvintele subliniate ar fi fost scoase de cenzură).

Modificări asemănătoare au fost operate şi la Ordinul de zi al Regelui către Armată, şi la Apelul către naţiune, tot de Anul Nou 1943. Din apel au fost scoase cuvintele: "obligaţia de a apăra drepturile poporului român, căruia am de gând să-i consacru toată dragostea şi toată puterea mea."[58]

"Deşi, în sine, aprecierile Regelui par să aibă puţină însemnătate" – comentează ministrul Statelor Unite din capitala Suediei – "este interesant de notat că, potrivit sursei, aceste cuvântări au sporit tensiunea dintre Rege şi Antonescu..."

De ce un atare control? "După cât se pare" – continuă raportul- "cenzura este atât de strictă şi strânsoarea mareşalului asupra ţării atât de fermă, încât s-a considerat nepotrivit ca Regele să-şi exprime speranţa că guvernul îşi va continua activitatea «în concordanţă cu aspiraţiile poporului»."

"Ceea ce ar putea fi explicat prin faptul că Antonescu îşi dă seama că nu are sprijinul poporului".[59]

S-a adăugat şi un incident de protocol. La ceremonia de Noul An, Conducătorul statului a stat în apropierea Tronului, pe aceeaşi treaptă cu Regina Mamă. Solicitat de maestrul de ceremonii să se deplaseze mai în apropierea membrilor guvernului, Mareşalul s-a considerat insultat.

Lucrurile nu s-au oprit aici. La Berlin, cuvintele Regelui au fost mai îndeaproape analizate, îşi aminteşte Gheorghe Barbul. Manfred von Killinger, ministrul Reich-ului la Bucureşti, a cerut, în numele cancelarului Hitler, ca Regele Mihai să explice în public că a citit un text întocmit de mareşalul palatului şi care nu ar fi corespuns ideilor sale. Killinger insistă şi "dădu incidentului aspectul unui conflict Hitler-Antonescu. O luase pe un drum greşit şi fu respins politicos, cu un refuz categoric."

Conducătorul Statului ceru Regelui să se despartă de mareşalul Palatului, Ion Mocsony Stârcea, pe care-l considera autorul de fapt al întregului incident. La refuzul Suveranului, Conducătorul ordonă mobilizarea lui Stârcea la unitate pe front. Regele se opune şi Stârcea rămâne la Palat.[60]

S-au mai adăugat şi altele... "Toată încordarea dintre Mareşal şi Rege" – notează generalul Constantin Sănătescu la 29 martie 1943 – "a pornit din fleacuri, de la o vânătoare pe care Regele a făcut-o în Bucovina şi ai cărei invitaţi nu i-au plăcut Mareşalului. O vină în această privinţă am găsit-o lui Ionel Stârcea ... şi care s-a arătat lipsit de tact."[61]

După zvonurile ajunse la Legaţia americană din Stockholm, tensiunea ar fi ajuns aşa de departe încât, în februarie 1943, Mareşalul ar fi hotărât să-l îndepărteze pe Suveran şi să-l trimită în Germania. "Toate pregătirile au fost făcute; un tren era gata de plecare şi nu mai rămânea decât ca Regele să fie anunţat."

"În ultimul moment" – continuă relatarea – "Mareşalul şi-a schimbat gândul, ca urmare a împotrivirii unui grup influent de ofiţeri care au ameninţat că intervin pentru a împiedica îndepărtarea Regelui."[62]

Până la o confirmare, episodul rămâne sub semnul întrebării. Oricum, relaţiile dintre Conducător şi Palat au mai cunoscut incidente, ca de exemplu, la parada de 10 mai 1943 în Bucureşti.[63]

7. Regele Mihai. Raporturile cu Opoziţia

Eşecurile Wehrmacht-ului, în iarna 1942-1943 şi ulterior din vara şi toamna lui 1943 au multiplicat preocupările Palatului pentru scoaterea ţării din conflict. "Din lumea politică mulţi caută să se apropie de Rege prin mine; pentru moment sunt circumspect, vreau să văd ce încearcă să urmărească prin asta." notează în aprilie 1943 generalul Constantin Sănătescu. La 29 martie îşi luase în primire postul de aghiotant regal, fiind primit în audienţă de Suveran şi de Regina Mamă.[64]

"Regele este foarte tânăr" – notează generalul Sănătescu – "de-abia are 21 de ani. Constat că este străin de treburile statului, nu din vina sa, ci din vina Mareşalului, care nu l-a pus la curent cu nimic..."

"Întrucât Mareşalul înstrăinase pe Rege cu totul de armată, am hotărât ca, treptat şi pe nesimţite, Regele să ia din nou contact cu armata" – citim în jurnalul lui Sănătescu (iunie 1943).[65] Ca urmare: vizita la escadrila de vânătoare de la Galaţi, urmată de un dejun la popota unităţii: "Regele şi-a petrecut toată

dimineaţa între ofiţerii escadrilei de vânătoare, dovedind cunoştinţe complete despre avioane şi motoare..." (iunie 1943). La 11 iunie, depunerea jurământului recruţilor din Batalionul de Gardă, la Sinaia, tot în prezenţa Suveranului. La Peleş, urmează mai multe dejunuri la care sunt invitaţi, pe rând, generali. "Buletinul operativ" şi "Buletinul informativ" întocmite de Marele Stat-Major sunt trimise zilnic la Palat.[66]

Încep contactele cu liderii opoziţiei. Constantin I.C. Brătianu şi Iuliu Maniu trimit şi Regelui, dar şi Conducătorului, un memoriu la 12 august 1943.

Cei doi lideri recapitulează evenimentele din 1941-1943, cu concluzia: "... situaţia politică şi militară dovedeşte limpede că ne îndreptăm spre o catastrofă dacă nu ştim să o evităm cât mai este timp... Naţiunea română cere să se pună capăt acestui război şi ca armata să se întoarcă pentru apărarea hotarelor şi pământului patriei."[67] Cuvinte potrivite, dar nici o soluţie practică. Totuşi actul în sine avea însemnătate: ".. faptul că liderii politici s-au adresat direct, pentru prima dată Regelui, ca şi Mareşalului Antonescu*, este un act semnificativ în politica românească", subliniază diplomatul Burton Y. Berry în raportul său din Istanbul, către Secretarul de Stat, la 29 noiembrie 1943. "Faptul înseamnă că aceşti lideri politici cred că *a sosit timpul ca Regele, potrivit prerogativelor sale, să exercite o influenţă corespunzătoare în determinarea politicii ţării*" (sublinierea D.C.G.).[68]

Începând din august 1943, contactele cu liderii opoziţiei au loc "cu cea mai mare discreţie". Iniţial, regele comunica cu grupul (Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, Titel Petrescu, ulterior L. Pătrăşcanu, nota D.C.G.) prin intermediari de încredere. Cum războiul înainta, el (=Suveranul) a reuşit să se întâlnească mai întâi cu unul, apoi cu alt lider către sfârşit, a izbutit, de puţine ori, să discute cu toţi patru în Casa Nouă". (în spatele Palatului distrus de bombardamente la 24-25 august 1944). "Întâlnirile aveau loc noaptea". Mai era şi "sarcina de a-i convinge să ajungă la un acord" continuă Arthur Gould Lee în volumul biografic "Coroana împotriva Secerii". "Maniu şi Brătianu nu aveau încredere în Pătrăşcanu, în primul rând pentru că era comunist. Nu cădeau niciodată de acord asupra liderului care ar urma să înlocuiască pe Antonescu, nici asupra principalilor titulari într-un nou guvern. *Şi nici unul din cei patru nu părea dispus să-şi asume răspunderea de a înfrunta direct pe Antonescu.*"

"Nesfârşitele lor argumente au pus la grea încercare răbdarea şi calmul Regelui. Odată, nemaiputând suporta în continuare discuţia, a sărit în picioare şi i-a părăsit, trântind uşa camerei cu dispoziţia «Nu încercaţi să ieşiţi până când nu vă puneţi de acord.» S-a dus să se plimbe prin grădina palatului până când ei (liderii) au ajuns la un fel de unanimitate privind un front anti-Antonescu, dar care n-a durat mult."[69]

Nu lipsesc unele demersuri pe lângă ofiţerii superiori (în rezervă). "Mă găseam la Sinaia, în luna noiembrie 1943 când într-o seară a lunii acesteia, nu mai îmi amintesc ziua, am fost chemat la castelul Foişor din Sinaia, către orele 10... Acolo am fost întâmpinat de Regele Mihai şi de Regina Elena, mama lui" – îşi aminteşte generalul Gh. Mihail.

---

* Liderii P.N.Ţ şi P.N.L. se adresaseră de repetate ori, în scris, Conducătorului.

Scopul convocării? ".. Să-mi spună Regele că intenţionează a face o lovitură pe care a făcut-o şi Italia în 1943, şi anume de a înceta războiul contra Rusiei Sovietice şi a trece de partea Aliaţilor. Şi m-a întrebat dacă pot să aduc un serviciu în acest scop. Imediat am răspuns afirmativ."

Au mai fost şi alte întâlniri.

"După luna noiembrie [1943]" – continuă generalul Gh. Mihail – "am fost de două-trei ori convocat la Palatul Regal din Bucureşti – Calea Victoriei. Mi se trimitea maşina de la Palat (generalul Mihail locuia la Sinaia, nota D.C.G.). Era maşina numărul 100 a Siguranţei, cu un şofer care se chema Nae..."

"De vreo două-trei ori am făcut acest drum noaptea, de la Sinaia la Bucureşti. Acolo prezida Regele în palatul regal şi, obişnuit, luau parte: generalul Sănătescu, care era şef al Casei Militare a Regelui Mihai, Dămăceanu, Stârcea care era mareşal al Palatului, Ioaniţiu (=Ionniţiu)... şi Pătrăşcanu, era să-l uit pe Pătrăşcanu. Odată parcă l-am zărit şi pe Vasiliu-Răşcanu..."

Ce se discuta acolo?

a) "Într-o şedinţă cu toţii, Regele mi-a fixat mie misiunea în faţa tuturor, aceea de şef al Marelui Stat-Major..."

b) "Altă chestiune care se discuta era chestiunea arestării lui Antonescu... era de a paraliza orice acţiune din partea lui Antonescu..."

c) "O altă chestiune pe care am discutat-o cu Regele Mihai – şi aceasta între patru ochi – era de ... a mi se clarifica de către politicieni: care era situaţia armatei, în ce condiţii intram noi alături de Aliaţi, adică, vom intra ca învinşi, ne vor dezarma, vom fi trataţi drept cobeligeranţi – cum a fost tratată Italia, ca aliaţi? Niciodată n-am primit un răspuns la aceste întrebări..."

Generalul Gh. Mihail l-a întâlnit separat, de două ori, şi pe Lucreţiu Pătrăşcanu, la cererea acestuia, în locuinţa doctorului oftalmolog Mihail Dumitru, pe strada Izvor nr. 90.

L-am întrebat, îşi aminteşte Gh. Mihail, "ce intenţionează regimul comunist în ţara românească... relativ la Rege, relativ la biserică, relativ la partea socială.

Şi el (= Pătrăşcanu) mi-a răspuns: "de biserică nu se leagă; regele atârnă de cum s-o comporta". Acesta a fost motivul celor două întrevederi ale noastre..."[70]

Vor fi fost şi alte contacte sau explorări ale Palatului pe lângă ofiţerii superiori sau în rezervă. Oricum, *un plan de acţiune era în curs de cristalizare în toamna lui 1943, în septembrie, de vreme ce a fost comunicat serviciilor speciale britanice.*

În octombrie 1943, viceconsulul român la Istanbul lua legătura cu un reprezentant SOE[71] şi îi prezintă planul unei lovituri de stat, menită să răstoarne pe mareşalul Antonescu.

Doi generali erau implicaţi în proiectata acţiune. Ei afirmau că aveau în subordine ofiţeri de felurite ranguri, gata să îndeplinească orice ordine. Spuneau totuşi că nu puteau conta pe toţi ofiţerii superiori pentru a se alătura operaţiunii. Iniţiatorii informau că au la dispoziţie circa 500 000 de ostaşi înarmaţi cu puşti, pistoale mitralieră şi brandt-uri, dar lipsiţi de artilerie, tancuri

şi arme antitanc. Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc, şi alte câteva persoane ştiau ceva despre un proiect menit să scoată România din război. Regele Mihai singur fusese informat că lovitura de stat se organiza în numele său.

Cei doi generali iniţiatori erau gata de acţiune de îndată ce guvernul britanic ar fi trimis un ofiţer superior cu o forţă simbolică de 1 000-2 000 paraşutişti pe frontul sovietic pentru a primi, împreună cu comandamentul sovietic, capitularea necondiţionată a armatei române.

Purtătorul de cuvânt al grupului, un colonel comandant de regiment din garnizoana Bucureşti, mai solicita trimiterea unui militar britanic de rang înalt ca ofiţer de legătură, precum şi a unui aparat de telegrafie fără fir, cu un tehnician.[72]

Reacţiile n-au fost încurajatoare. "Proiectul pare în faşă şi nu foarte promiţător" comenta Ambasada britanică din Washington .D.C. "Cifra de 500 000 oameni apare mult exagerată.[73]. Este puţin probabil să existe pe frontul sovietic un sector exclusiv românesc unde capitularea armatei române ar putea avea loc. În plus, planul nu ţine seama de reacţiile previzibile ale comandamentului german şi ale mareşalului Ion Antonescu însuşi. Cât despre solicitata participare a paraşutiştilor britanici, aceasta n-ar avea loc decât dacă şefii de Stat Major considerau, împreună, că operaţiunea "este de cea mai mare însemnătate".

"În ciuda numeroaselor slăbiciuni ale Planului, Guvernul Majestăţii Sale"[74] dorea să afle părerea guvernului S.U.A. în această chestiune. Britanicii nu vor lua, fireşte, nici o iniţiativă afară de "încercarea de a stabili un contact radio cu grupul."[75]

Comentariile Departamentului de Stat al Statelor Unite au fost asemănătoare. Au trecut aproape trei luni[76] de când propunerea a fost înaintată şi nu s-a produs nici o cristalizare a planului, subliniază un memorandum al amintitului Departament. Lipsa oricărei acţiuni practice "aruncă o îndoială asupra materializării lui finale"[77]. În ipoteza răsturnării regimului Antonescu, Departamentul de Stat se întreba de ce grupul de militari români nu ar trimite "reprezentanţi în afara României într-o ţară neutră ... pentru a oferi capitularea necondiţionată şi a semna acolo condiţiile ei, în faţa celor trei principali aliaţi".

Şefii statelor majore S.U.A. exprimă o opinie similară: ".. planul este în faşă şi nu dă prea mare speranţă."[78] Lipsa unei vizibile cristalizări "face improbabilă maturizarea finală a planului."

Totuşi, "posibila retragere a României din război ar putea forma, foarte probabil, modelul unei insurecţii interne, aşa cum a fost arătat în acea propunere."[79]. De aceea, adaugă amiralul Leahy, să se păstreze legătura cu grupurile disidente pentru a le încuraja "să se ridice şi să forţeze ieşirea României din război în condiţiile cele mai favorabile pentru Aliaţi." [80]

Memorandumul militarilor americani nu menţiona de fel ideea trimiterii unei forţe simbolice americano-britanice pe frontul de Est dacă România ar fi semnat acolo capitularea.

De la Londra la Washington, reuşita unei lovituri militare a României părea foarte îndoielnică, dacă ar fi avut vreodată loc. Şi totuşi, acţiunea a avut loc şi a reuşit integral. Perspectiva pe care o dă trecerea timpului (1944-1998),

cât şi informaţia documentară tot mai cuprinzătoare îngăduie în prezent o evaluare cumpănită a acelor memorabile desfăşurări.

8. Palatul şi tatonările de armistiţiu

Precipitarea evenimentelor militare în sectorul de sud al frontului sovieto-german determină o accelerare a contactelor Palatului pentru o eventuală retragere a României din război.

"Urmăresc zilnic *Buletinul de operaţii* al Marelui Stat Major pentru a informa mereu pe Majestatea Sa Regele şi nu găsesc nici o îmbunătăţire a frontului. În curând, mă aştept ca apărarea germană să fie mutată pe Bug şi Nistru" – consemnează generalul C. Sănătescu în februarie 1944.[81]

Pătrunderea sovietică a fost mult mai rapidă şi amplă decât se aşteptau forurile militare. La 17 martie, blindatele sovietice forţează Nistrul la sud de Mohilev-Podolsk, la 29 ale lunii ocupă Cernăuţii, iar la 6 aprilie Botoşanii!

"Către sfârşitul lui februarie [1944], se naşte în capul nostru ideea unui armistiţiu. Ne adunăm în Casa Mică – locuinţa Regelui din spatele Palatului din Calea Victoriei – şi începem primele discuţii. La aceste discuţii iau parte: Regele, Niculescu-Buzeşti, ministrul de externe*, Stârcea – locţiitor de mareşal al Palatului, Ioaniţiu (= Ionniţiu) şi cu mine" notează tot generalul C. Sănătescu.

De fapt, contactele pentru un eventual armistiţiu începuseră de mult, încă din primele luni ale lui 1943, sub impulsul lui Mihai Antonescu de o parte, a lui Iuliu Maniu, de altă parte. Erau cunoscute – în parte – şi la Berlin, de vreme ce Adolf Hitler le enumeră, cu detalii, mareşalului Ion Antonescu, la Klessheim, la 12 aprilie 1943 (vezi mai sus). Dacă ţelul – armistiţiul – era clar, confuzia era apreciabilă când se discutau căile efective de realizare.

Două noi mişcări au loc pe plan diplomatic. Prima, stabilirea unor contacte directe cu reprezentanţi ai Uniunii Sovietice la Stockholm.

Funcţionau acolo două canale: a) prin ministrul României în Suedia, Frederic Nano, şi care reprezenta punctul de vedere al guvernului şi b) consilierul de legaţie Gheorghe I. Duca, în numele lui Iuliu Maniu[82]. Primele încercări de discuţii în martie 1944 îşi capătă conţinut efectiv în aprilie-mai-iunie[83].

Pe de altă parte, cu asentimentul verbal al mareşalului Ion Antonescu, principele Barbu Ştirbey, emisarul opoziţiei, se deplasă la Cairo pentru a discuta cu ambasadorii Marii Britanii, Uniunii Sovietice şi Statelor Unite. Asentimentul mareşalului a avut probabil loc în februarie 1944 (la o dată neprecizată)[84]. Foreign Office-ul primise încă de la 7 ianuarie 1944, din România, via Cairo, un mesaj: "Emisarul lui Maniu va părăsi curând"[85]. O lună mai târziu, (7 februarie), Legaţia britanică din Stockholm era informată că: "un delegat român numit [Constantin] Vişoianu urmează în curând să zboare la Cairo să întâlnească reprezentanţii britanic, sovietic şi american, pentru a

---

* De fapt, viitorul ministru de externe la 23 august. O atare notaţie a lui C. Sănătescu în februarie 1944 ridică întrebarea dacă autorul nu şi-a redactat memoriile mai târziu, după unele însemnări făcute anterior; posibil ca autorul să fi scris, în loc de Ministerul de Externe, ministrul.

discuta condiţiile posibile ale capitulării României. Se declară că Vişoianu reprezintă grupările de opoziţie în general din România, incluzând pe Maniu, cât şi pe Regele Mihai. Legaţia britanică declară că ruşii trimit pe reprezentantul lor Novikov la Cairo, să-l întâlnească pe Vişoianu"[86].

La 2 martie, prinţul Ştirbey este la Istanbul, la 3 ajunge la Ankara. La 6 martie, Edward Stettinius Jr., adjunct al Secretarului de Stat, comunica Ambasadorului S.U.A. la Cairo:

"... Prinţul Ştirbey... este aşteptat să ajungă la Cairo, la 9 martie. Foreign Office-ul (= Londra D.C.G.) înţelege că discuţiile lui Ştirbey vor avea un caracter pur explorator. *Se spune că Ştirbey se bucură de un sprijin foarte cuprinzător; după câte s-au raportat, el reprezintă punctele de vedere nu numai ale lui Maniu, dar deopotrivă ale mareşalului Antonescu şi a comuniştilor. În plus regele Mihai este informat asupra misiunii sale.*"[87] (subliniere D.C.G.).

La 16 martie, Barbu Ştirbey se afla la Cairo, prima sa întâlnire cu reprezentanţii celor Trei Mari a fost programată pentru a doua zi.[88] (Tratativele propriu-zise ies din cadrul lucrării de faţă).

*

9. Spre Palatul regal converg eforturile

Treptat, eforturile de a scoate România din alianţa cu Reich-ul şi de a semna un armistiţiu încep să se îndrepte spre Palat. Pentru luarea deciziei ultime rămânea regele ca şef suprem al oştirii şi deţinător al prerogativei de a numi şi revoca pe primul ministru. Rolul său devenea cu atât mai esenţial, cu cât ezitările guvernului Antonescu de a accepta condiţiile sovietelor se prelungeau şi accentuau starea de incertitudine, temerea; se crea treptat un vacuum al voinţei politice, acum mai necesară ca oricând.

Însemnările generalului Constantin Sănătescu reconstituie ceva din repetatele consfături şi tatonări.

"*Martie 1944* ... Reprezentanţii diferitelor partide politice ... mă asaltează ca să ia contact cu Regele şi propun fel de fel de soluţii care, examinate, nu duc la nimic practic şi pozitiv."

"*21 martie 1944*. Am fost la Sinaia pentru a pune pe Rege la curent cu stituaţia..."

"*22 martie 1944*. Am luat legătura cu Dinu Brătianu, şeful Partidului Liberal, care mi-a expus vederile sale şi rezultatul audienţei lui Maniu – şeful Partidului Naţional Ţărănesc – la Mareşal."

"*23 martie 1944*. Regele a venit la Bucureşti. Mareşalul şi Mihai Antonescu au plecat în Germania... După-amiază, am stat de vorbă cu Generalul Mihail, care are legături cu oamenii politici, spre a afla ideile tuturor. Seara, la Casa Mică, cu Regele, Buzeşti şi Stârcea discutam până noaptea târziu cum am putea încheia armistiţiul."

"*27 martie 1944*. Ieri, Mareşalul a fost în audienţă la Rege. Îmi face impresia că a venit de la Hitler fără vreun rezultat pozitiv şi nici el nu mai crede în eficacitatea măsurilor ce se vor lua..."

"Regele a plecat la Sinaia. Se preconizează ideea unui consiliu de coroană; nu sunt de părere pentru că se angajează persoana Regelui care, până acum n-a fost consultat în nimic şi acum vrea să i se arunce în spinare toată răspunderea..."

"*28 martie 1944.* Am fost chemat urgent la Sinaia. După examinarea situaţiei politice şi militare, am cerut audienţă lui Mihai Antonescu, unde m-am prezentat seara târziu, cu Negel... Întrucât germanii nu respectă angajamentul luat de a ne apăra teritoriul naţional, nu mai avem nici noi vreo obligaţie."

"*30 martie 1944.* Dejun intim la Casa Mică: Regele, Mareşalul, Mihai Antonescu şi cu mine. După dejun, examinăm situaţia. Oarecare divergenţe între Mareşal şi Mihai Antonescu. Se pare că acesta din urmă înclina în partea noastră, de a cere armistiţiul... S-a căzut de acord a se face tatonări la Ankara pentru un armistiţiu cu Rusia."

"Am stat noaptea târziu cu Regele, Regina-Mamă, Stârcea şi Ioaniţiu (sic) pentru a examina ideea opoziţiei de a cere armistiţiu Rusiei, fără condiţii, şi a scoate pe germani din ţară..."

"*1 aprilie 1944.*. Am fost la Tătărescu acasă, cu care am discutat situaţia nenorocită în care ne aflăm. Am decis de a merge la Mihai Antonescu pentru a determina guvernul să ia o hotărâre!"

"*6 aprilie 1944.* Regele soseşte de la Sinaia... Am chemat pe Mihai Antonescu la Palat, unde Regele i-a cerut să-l informeze asupra demersurilor de armistiţiu. Se pare că Mareşalul e câştigat pentru această idee. Comunicăm lui Ştirbey la Cairo să încerce să obţină garanţii din partea anglo-americanilor, întrucât nu avem încredere în cele tratate cu Ruşii..."

"*11 aprilie 1944.* Invoc motivul că voi inspecta Domeniile Coroanei din Moldova şi astfel ajung la Bacău, unde este cartierul Armatei a IV-a, spre a vedea pe general Racoviţă şi a lua informaţii de la el asupra situaţiei frontului defensiv... Îi spun generalului Racoviţă că s-ar putea să facem un guvern de generali şi-l întreb dacă e dispus să intre în acest guvern. Îmi răspunde să contez pe el, însă nu va intra într-un guvern prezidat de generalul Iacobici."

"*12 aprilie 1944...* La dejun, ajung la Roman spre a întâlni pe general Niculescu, comandantul corpului 5 armată. Şi el are încredere în poziţia de rezistenţă ce-o apără şi crede că ar fi bine să se ceară armistiţiul. General Niculescu, de asemenea, îşi oferă serviciiile necondiţionat; mă gândesc că ar fi bun la Interne, căci este mai energic."

"*17 aprilie 1944.* M-am dus la Sinaia la ora 12. Regele avea o întrevedere cu Mihai Antonescu. Ne-a expus condiţiile de armistiţiu oferite de Rusia, prin ministrul nostru de la Stockholm; asemenea propuneri au fost făcute şi ministrului nostru de la Ankara..."

"... Regele îmi cere să am întrevederi şi să mă gândesc grabnic la persoanele care vor alcătui noul guvern. E vorba să facem un guvern de militari, cu specialişti la externe, finanţe şi agricultură..."

"*20 aprilie 1944.* La Dinu Brătianu m-am întâlnit cu Maniu... Am ajuns la convingerea că tot Mareşalul ar fi cel mai indicat să trateze armistiţiul. În orice caz, *dacă nu vrea să-l facă, cel puţin să se demită*, pentru ca noul guvern să aibă de furcă numai cu germanii, nu şi cu el..."

"*3 mai 1944.* Seara am primit la Palat cu multă precauţiune pe Dinu Brătianu şi Maniu, ca să stea de vorbă cu Regele. Ei cereau un consiliu de coroană, dar le-am demonstrat că nu este de folos momentan, ar înseamna să tragem clopotele. Am cerut din partea Regelui ca opoziţia să facă o scrisoare prin care să-şi ia toate riscurile schimbării de guvern şi ideii de politică..."

"8 mai 1944... Seara am avut o întrevedre cu Pătrăşcanu – şeful Partidului Comunist – care mi-a comunicat că este pe cale de a realiza un bloc al opoziţiei. Socotesc că este bine ca toată opoziţia să fie unită. *De altfel, Regele a fost acela care a dorit această unire a întregii opoziţii...* (sublinierile D.C.G.).

"11 mai 1944. Întâlnire cu Dinu Brătianu şi Maniu, care mi-au remis o scrisoare prin care se angajează a susţine guvernul de militari ce va face armistiţiul, preluând apoi puterea...[89] (sublinierile D.C.G.).

Citatele consemnează cum regele şi câţiva apropiaţi constituiau, în primăvara anului 1944, centru de raliere şi conjugare a eforturilor pentru răsturnarea alianţelor şi semnarea armistiţiului.

*

10. Constituirea Blocului Naţional Democrat

Sub presiunea evenimentelor şi a Aliaţilor, Partidele Naţional Liberal, Naţional Ţărănesc, Comunist şi Social Democrat constituie, la 20 iunie 1944 " Blocul Naţional Democrat", cu următoarele obiective:

1) încheierea armistiţiului "în baza ofertei făcute de aliaţi";

2)"Ieşirea României din Axă, eliberarea ţării de ocupaţia germană şi alăturarea ei de Naţiunile Unite.";

3)" ... înlăturarea actualului regim de dictatură şi înlocuirea lui cu un regim constituţional, democratic...;

4) Menţinerea unei ordini democratice şi realizarea păcii..."

Declaraţia preciza, în încheiere, că "formaţiunile politice care alcătuiesc Blocul Naţional-Democrat îşi păstrează întreaga independenţă ideologică şi politică, acordul intervenit neprivind decât punctele mai sus fixate."[90]

O dată realizat acest acord politic de principiu, pregătirile se intensifică. "Mai în fiecare noapte ne întrunim discret în diferite case pentru a lucra în detaliu acţiunea internă, în cazul când se va pune în aplicare planul de separare de germani" – notează generalul Constantin Sănătescu la 22 iunie 1944. "În mod permanent la aceste întruniri iau parte: generalii Mihail şi Vasiliu-Răşcanu, col. Dămăceanu, Buzeşti, Stârcea, Pătrăşcanu şi Bodnăraş...." Apoi: "în primele zile ale lui iulie, suntem ocupaţi a pune la punct planul de acţiune, cu toate detaliile. Trebuie să lărgim cercul nostru cu persoane de care avem absolută nevoie..."[91]

11. Ofensiva sovietică în Moldova şi "oferta" Aliaţilor

În această situaţie se declanşează ofensiva sovietică pe frontul Iaşi-Chişinău, în ziua de 20 august 1944, orele 6,10 dimineaţa. Pe ansamblul frontului, comandamentul sovietic avea o superioritate de 1,4–1 la efective, de peste două ori la aviaţie şi artilerie şi de 4,5–1 la tancuri. Pe sectoarele de străpungere superioritatea sovietică era şi mai mare "de patru-şase şi chiar de mai multe ori."[92]

Frontul este spart. Sunt ocupate pe rând oraşele Iaşi, Vaslui, Roman. În dimineaţa zilei de 23 august 1944 blindatele sovietice înaintau între Prut şi Siret pe un front de 100 km, "fără să i se mai poată opună vreo rezistenţă serioasă."[93]

Declaraţia Blocului Naţional Democrat constituit la 20 iunie 1944 fixase ca obiectiv numărul 1 "Încheierea, fără întârziere, *în baza ofertei făcute de Aliaţi*, a unui armistiţiu cu Naţiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii), căutând a obţine condiţiile posibile cele mai bune pentru interesele ţării."[94] (sublinierea D.C.G.).

Care era oferta Aliaţilor?

Ce ştiau regele, mareşalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu în dimineaţa zilei de 23 august 1944?

Franklin Delano Roosevelt şi Winston Churchill formulaseră, la Conferinţa de la Casablanca (14-26 ianuarie 1943), principiul "capitulării necondiţionate" a Germaniei şi Japoniei.

Ce înţelegeau Aliaţii prin acest concept?

"Termenul de capitulare necondiţionată" – declară Winston Churchill în Camera Comunelor la 22 februarie 1944 – "nu înseamnă că poporul german va fi robit sau distrus. Înseamnă, totuşi, că Aliaţii nu vor fi legaţi faţă de germani, în momentul capitulării, de nici un pact sau obligaţie... Capitularea necondiţionată înseamnă că învingătorii au mână liberă. Nu înseamnă că ei sunt îndrituiţi să se poarte în chip barbar, nici că ei doresc să şteargă Germania dintre naţiunile Europei. Dacă noi suntem obligaţi la ceva, suntem prin propriile noastre conştiinţe faţă de civilizaţie. Nu înseamnă că suntem obligaţi faţă de germani ca urmare a unei învoieli cu ei. Acesta este înţelesul «capitulării necondiţionate»"[95]

Franklin Delano Roosevelt explică, la rându-i, într-un "memorandum pentru Secretarul de Stat", la 17 ianuarie 1944:

"Sincer vorbind, nu-mi place ideea unei discuţii pentru a defini termenul de «capitulare necondiţionată». Rusia, Britania şi Statele Unite au fost de acord să nu încheie pacea fără să se consulte împreună..."

"Să intre poporului german bine în urechi ceea ce am spus în cuvântul meu din ajunul Crăciunului – într-adevăr că nu ne gândim să distrugem poporul german şi că noi dorim ca el să trăiască generaţie după generaţie ca alte popoare europene; desigur, cu condiţia să se descotorosească de actuala lor doctrină de cucerire. Nu-mi amintesc exact cuvintele mele, dar le poţi verifica."

"În al doilea rând, ar fi indicat să se spună poporului german şi Rusiei cea mai bună definire a ceea ce «capitulare necondiţionată» înseamnă cu adevărat. Cea mai bună exemplificare este istoria capitulării (generalului) Lee în faţa (generalului) Grant* ."

"Lee dorea să discute tot felul de condiţii. Grant i-a spus lui Lee să se încreadă în buna sa credinţă (a lui Grant). Apoi, Lee a capitulat. De îndată, Lee a pus problema cailor aparţinând ofiţerilor Confederaţi (= sudişti, nota D.C.G.), care erau, în cele mai multe cazuri, proprietatea lor personală. Grant a rezolvat problema spunându-i lui Lee ca ofiţerii confederaţi să-şi ia caii acasă, întrucât vor avea nevoie de ei la arăturile de primăvară."

---

* Robert Edward Lee, comandantul forţelor armate ale Statelor „Sudiste" în războiul civil american; Ulysses Simpson Grant, comandantul statelor „nordiste". Capitularea a avut loc în 1865.

"Câteva mici întâmplări ca aceasta de mai sus vor avea mai mult efect asupra germanilor decât o grămadă de convorbiri între ruşi, britanici şi noi înşine (=americani, nota D.C.G.), în încercarea de a defini «capitularea necondiţionată». Pe orice formulare am cădea de acord, ea va trebui probabil să fie amendată ori schimbată la primul caz când vreo naţiune ar dori să capituleze." *"F.D.R."*[96]

Conţinutul memorandumului de mai sus n-avea cum să fie cunoscut la Bucureşti sau în capitalele celorlalte state aliate cu Reich-ul. Cuvântarea lui Winston Churchill din Camera Comunelor (22 februarie 1944) a fost probabil retransmisă prin BBC şi consemnată ca atare.

De altfel, Cordell Hull trimisese la 10 ianuarie 1944 instrucţiuni Legaţiei U.S.A. din Stockholm: "orice demers aţi primi – similar cu acela relatat în telegrama dvs. nr. 3 din 3 ianuarie, la prânz – trebuie întâmpinat cu declaraţia *singurii termeni pe care suntem pregătiţi să-i formulăm sunt aceia ai capitulării necondiţionate.*"[97]

Dar, între timp, "Aliaţii din Vest" stabiliseră strategia generală militară la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943). *Întreaga Europă de Centru Est şi Sud Est, inclusiv Statele Baltice şi Finlanda intrau în aria exclusivă de operaţiuni a Armatei Roşii. Iar în mai-iunie 1944 se încheiase înţelegerea Churchill-Stalin ca "afacerile româneşti să fie de resortul principal al guvernului sovietic", iar "afacerile greceşti să fie de resortul principal al Regatului Unit..."* (vezi mai jos, analiza actului de la 23 august).

În rest, aliaţii din Vest vor avea rolul de simplii observatori şi asistenţi ai guvernului care va conduce întreaga acţiune militară şi politică în Europa de Centru Est şi de Sud Est.

Lucreţiu Pătrăşcanu a definit foarte sugestiv situaţia Londrei şi Washingtonului faţă de Moscova. În Consiliul de Miniştri din 16 septembrie 1944, a povestit vizita delegaţiei române, aflată în capitala U.R.S.S.

Ambasadorii U.S.A. şi Marii Britanii: "ne-au mulţumit că le-am făcut vizita de curtoazie – relatează Pătrăşcanu – şi s-au stabilit legături normale" *fără, însă, să obţinem de la ei altceva decât un singur răspuns: depinde de Uniunea Sovietică.*"

Delegaţia română a dat ulterior ambasadorilor britanic şi american copia unei note remise anterior lui Andrei Vişinski:

"Răspunsul a fost stereotip. Noi nu putem face nimic, vom comunica aceasta la Londra. *Dv. înţelegeţi-vă cu ruşii. Aceasta a fost atitudinea de la care nici unul din ambasadori nu s-a abătut nici o clipă.*"

Barbu Ştirbey în vizitele personale făcute diplomaţilor occidentali mai sus amintiţi, a primit un "sfat" identic: "Nu putem face nimic: înţelegeţi-vă cu ruşii. Acestea au fost directivele care li s-au spus."[98] (sublinierile D.C.G.).

Oamenii politici români au constatat atitudinea diplomaţilor occidentali o dată cu semnarea armistiţiului. Dar o atare linie de conduită era de mult fixată. La 10 martie 1943 A.A. Berle Jr., de la Departamentul de Stat informa Oficiul pentru Servicii Strategice: "Nu cred că demersul român* oferă prea mult.

---

* nu se precizează când şi unde.

Cred că aţi putea telegrafia în sensul că ar fi interesant să avem orice informaţie referitoare la felul (românilor) de a gândi; dar nu suntem pregătiţi să începem discuţii. Telegrama se cuvine să spună că *suntem aliaţi leali ai Rusiei şi nu putem face ceva decât cu acest principiu în minte.*"[99]

La Bucureşti însă stăruia, până în august 1944, ideea debarcării aliaţilor în Balcani sau cel puţin trimiterea unor unităţi de paraşutişti în România. Câţiva lideri politici începeau să intuiască oarecum o preponderenţă sovietică. Dar nimeni nu ştia ce fusese decis la Teheran (1943), în general, sau în mai-iunie 1944 între W. Churchill şi I.V. Stalin privind expres România.

Percepţia asupra unor posibile evoluţii era total diferită la Bucureşti de realitatea cunoscută la Moscova, Londra şi Washington. Diferenţa era dramatică prin dimensiunile şi conţinutul ei.

12. Oferta sovietică

Politica Moscovei, foarte pragmatică, era de a discuta cu oricine ar fi fost în stare să scoată România din alianţa cu Axa şi din războiul contra Sovietelor. Moscova a stabilit contacte cu guvernul Antonescu la (Stockholm) şi cu opoziţia (la Cairo). Dar la 12 august 1944, ambasada sovietică de la Stockholm dorea amănunte "despre rolul şi importanţa politică a lui Tătărescu", "dacă există una sau mai multe personalităţi de mare influenţă care să aibă de spus un cuvânt hotărâtor în asociaţia frontului" (adică Blocul Naţional Democrat, vezi mai sus), "dacă şi care mai sunt partidele politice în afara frontului." (BND, nota D.C.G.)[100]

Oferta sovietică a avut două componente:

a) *Declaraţia dată publicităţii de Viaceslav Molotov, la 2 aprilie 1944*: "... guvernul sovietic nu urmăreşte scopul de a dobândi vreo parte din teritoriul României sau de a schimba orânduirea socială din România...; ... intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României este dictată exclusiv de necesităţi de război şi de faptul că trupele inamice continuă rezistenţa."[101]

Reacţii imediat favorabile la Londra şi Washington. "Foreign Office-ul şi-a exprimat satisfacţia în legătură cu declaraţia lui Molotov privind România" telegrafia, la 3 aprilie ambasadorul american Winant, din Londra, către Departamentul de Stat: "O persoană oficială a considerat ca deosebit de satisfăcător faptul că guvernele Statelor Unite şi Marii Britanii au fost consultate în prealabil; ambasadorul Sovietic de aici a chemat Foreign Office-ul în seara de 1 aprilie în legătură cu această declaraţie [a lui Molotov, nota D.C.G.], spunând că guvernul Statelor Unite a fost, de asemenea informat."

Presa moscovită din 4 aprilie a rezervat spaţii largi reacţiilor din alte ţări la declaraţia Comisarului pentru afaceri externe al U.R.S.S. "Prima ştire reproduce cele spuse de Secretarul de Stat (al U.S.A.) la conferinţa sa de presă, anume că declaraţia lui Molotov va ajuta pe români să înţeleagă că este în propriul lor interes să ceară expulzarea germanilor din România." Ambasadorul S.U.A. la Moscova, care trimite această relatare Departamentului de Stat, dă şi alte exemple din presa sovietică şi conchide:

"Corespondentul Agenţiei Reuter Randall Hill este citat întrucât a arătat că declaraţia lui Molotov a fost formulată după o deplină consultare cu guvernul britanic şi că are sprijinul deplin al acestuia. Cuvintele lui Molotov, adaugă corespondentul, deşi se adresează României, sunt îndreptate, de asemenea şi

spre urechile Bulgariei şi Ungariei. Popoarele acestor state-satelit ştiu acuma ce pot să spere şi de ce trebuie să se teamă".[102]

Guvernul sovietic nu a formulat alte cereri teritoriale în afara reanexării Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei, inclusiv Herţa, luate prin ultimatumul din 26/27 iunie 1940. În ianuarie-februarie 1945 a fost o tentativă pe plan local de a anexa judeţul Maramureş la Ucraina (Rutenia) subcarpatică, încercare la care autorităţile sovietice au renunţat în urma rezistenţei spontane, dar ferme a românilor din zonă. În schimb, *promisiunea de a nu schimba orânduirea socială din România a fost formulată pentru nevoile momentului, pentru a linişti frica şi temerile românilor de toate categoriile. Promisiune cu atât mai uşor de făcut cu cât guvernul de la Moscova era oricum hotărât să determine schimbări radicale politice şi sociale în România, să bolşevizeze ţara.*

b) *Condiţiile minimale ale armistiţiului*

A doua componentă a ofertei sovietice au fost "condiţiile minimale ale armistiţiului" trimise guvernului român, la 12 aprilie 1944, prin intermediul legaţiei din Stockholm.

Frederic Nano le transmite a doua zi la Bucureşti, după cum urmează:

I. Trupele române, "7 divizii în Crimeea, 3 divizii sau mai multe în regiunea Odesa şi 3 divizii sau mai multe în regiunea Chişinău"... "vor trebui să capituleze în faţa Armatei Roşii sau să atace forţele germanilor şi să ducă operaţiunile împotriva germanilor împreună cu armata sovietică." În acest din urmă caz "guvernul sovietic se obligă a completa armamentul acestor divizii şi a le trece imediat la dispoziţia mareşalului Antonescu şi a lui Maniu."

II. Condiţiile minime de armistiţiu:

1) "Ruptura cu germanii şi lupta comună a trupelor române şi a trupelor aliate, inclusiv Armata Roşie, împotriva germanilor pentru a restabili independenţa şi suveranitatea României."

2) "Restabilirea frontierei româno-sovietice după tratatul din 1940."

3) "Repararea pagubelor cauzate Republicii Sovietice prin operaţiunile militare..."

4) "Înapoierea tuturor prizonierilor de război..."

III. "... Trupele roşii, fie alte trupe aliate, vor trebui să aibă posibilitatea de mişcare în toate direcţiile pe teritoriul român, dacă aceasta este cerută de situaţia militară şi guvernul român va trebui să acorde pentru aceasta toată asistenţa prin mijloacele sale de comunicaţii pe pământ, apă şi aer."

IV. Guvernul sovietic consideră "hotărârea arbitrajului de la Viena ca injustă." Ca atare, va întreprinde o "acţiune comună cu România... pentru a restitui României toată Transilvania sau cea mai mare parte a sa..."

V. Guvernul sovietic este de acord să primească un reprezentant politic şi un general român pentru luări de contact.[103]

"*Marea amabilitate şi curtenie cu care am fost primit*"

La 12 aprilie, ministrul României la Stockholm, Frederic Nano se întâlneşte cu Alexandra Kollontai, ambasadoarea U.R.S.S. în capitala Suediei; aceasta îi spune că guvernul sovietic priveşte chestiunea armistiţiului "ca foarte serioasă şi nu ca simple sondări"; că se cuvenea "păstrată cea mai mare discreţiune faţă de orişicine".

"Stalin, a adăugat ambasadoarea, îşi dă seama că trebuie să se înţeleagă cu popoarele vecine, făcându-le prietene, deci şi pe România dorea să o trateze cât mai blând şi să o câştige, ajutând-o chiar."

"Subliniez marea amablitate şi curtenie cu care am fost primit ieri şi azi" – îşi încheie Frederic Nano telegrama către MAE Bucureşti – "care contrastrează izbitor cu atitudinea duşmănoasă şi aproape jignitoare din ianuarie."[104]

Uniunea Sovietică ar dori să trateze cu guvernul Antonescu

Condiţiile minimale ale armistiţiului sunt precedate de o comunicare a Legaţiei sovietice din Stockholm către Legaţia României, la 10 aprilie:

"Am dori (prefera) să avem de-a face cu guvernul actual al României şi suntem gata să-l ajutăm să-şi elibereze ţara de germani, dacă acest guvern este capabil să organizeze rezistenţa împotriva germanilor. Însă, deoarece nu există prea multe speranţe în acest sens, noi suntem gata să avem de-a face, în acelaşi timp, cu opoziţia română, în prezenţa lui Maniu şi Brătianu."

Nota adaugă: "În general, guvernul sovietic nu intenţionează să formeze nici un guvern pentru România, considerând că aceasta constituie o afacere a românilor înşişi."[105]

Răspunsul guvernului român la propunerile sovietice

Guvernul Antonescu vine cu amendamente: un termen de 15 zile pentru retragerea trupelor germane; în caz contrar, "armata română s-ar alătura trupelor ruse pentru a-i sili să evacueze România"; administraţia civilă să rămână românească şi în ariile unde ar opera trupele aliate"; "un district ar trebui să fie rezervat ca sediu al guvernului român în care nici o forţă armată a aliaţilor nu ar putea pătrunde"; soarta Basarabiei şi Bucovinei de nord să fie hotărâtă numai la sfârşitul războiului mondial; discuţii asupra cuantum-ului reparaţiilor către U.R.S.S.[106]

Reacţia sovietică la propunerile guvernului din Bucureşti

La 4 iunie, Frederic Nano comunica: Punctele 1, 2 şi 4 din "condiţiile minimale" "nu pot fi schimbate şi trebuie primite în întregime" (vezi mai sus). Cât priveşte "reparaţiile", guvernul sovietic "este dispus ... să reducă sumele la care Rusia are drept." Guvernul sovietic "n-are nici o obiecţiune în principiu" pentru "un district din teritoriul românesc" unde să funcţioneze guvernul român; de asemenea, "n-are obiecţiune" pentru a da armatei germane un termen de 15 zile ca să părăsească România, dacă "prin imposibil Wehrmacht-ul ar fi de acord cu o atare retragere". Moscova era dispusă "la un oarecare compromis în favoarea României", în privinţa funcţionării în continuare a administraţiei române în zonele unde operează armatele sovietice.

Frederic Nano a examinat cu reprezentanţii sovietici şi alte chestiuni practice pentru continuarea şi definitivarea tratativelor de armistiţiu.

MAE – Bucureşti este uimit

La 11 iunie, Frederic Nano primeşte o amicală adnotare de la Bucureşti: "Pentru ştiinţă, domnule ministru Nano"

"Raportul d-voastră a fost primit cu deosebit interes, *producând însă uimire faţă de depăşirea instrucţiunilor verbale... Există şi teama că prin precipitarea negocierilor la Stockholm să nu fie compromise alte eventuale posibilităţi.*"

(semnează Gheorghe Davidescu, ministru plenipotenţiar, secretar general al MAE, şi Camil Demetrescu, şeful serviciului înregistrării şi conservării tratatelor).

Frederic Nano răspunde peste trei zile lui Camil Demetrescu: "M-a amuzat uimirea. A fost mai degrabă dezaprobare?... În ceea ce priveşte confruntarea altor posibilităţi, n-am înţeles de la d-ta că ar exista. Dacă, totuşi, mai există, *cred că nu este timp de pierdut pentru a stabili acest lucru şi a ne hotărî într-un fel sau altul.*"[107]

Nici o veste de la Bucureşti

La 1 iulie, Alexandra Kollontai primea de la Legaţia României prin Gheorghe Duca, planul de acţiune pentru ieşirea României din război[108]. Însă lucrurile s-au oprit aici; convorbirile de la Stockholm n-au mai fost reluate şi finalizate. De aceea, la 6 august 1944, Frederic Nano adresează lui Mihai Antonescu o scrisoare "strict-secret", un apel urgent de a încheia armistiţiul.

Principalele puncte:

– Nano nu crede "că o schimbare de guvern să fie primejdioasă, dacă este făcută în taină şi repede. Dar nici nu văd nevoia. Nimeni n-a cerut-o. Dimpotrivă, *ruşii s-au declarat gata să negocieze şi cu guvernul de azi*" (= cu Antonescu, sublinierea D.C.G.).

– Politica din "toamna 1940 – vara 1941" nu avea atunci alternativă."Dar, de vreme ce soarta ne-a fost potrivnică, nu are rost să se nege faptele, ci numai recunoscând şi îndreptând greşala în măsura putinţei, adică *salvând ce se mai poate salva...* Iar noi jertfe omeneşti nu ar învia cele din trecut..." De altfel, adaugă Nano, părerile sale "sunt, cu mici deosebiri, şi acelea ale diplomaţiei puterilor anglo-saxone."

– "Nu câştigăm nimic" dacă ne tot adresăm anglo-americanilor. Winston Churchill a repetat la 2 august, în Camera Comunelor, "că trebuie să ne înţelegem cu ruşii".

Care sunt opţiunile posibile, acum la acest început de august 1944?

Frederic Nano enumeră soluţii:

1) "... Răspundem ruşilor că primim celelalte condiţiuni... dar că Basarabia şi Bucovina nu le putem ceda. Aceasta ar însemna, fireşte, că am lupta mai departe, căci este sigur că ruşii nu vor primi..."

2) "Capitulăm fără condiţiuni, potrivit declaraţiei de la Moscova, în mâinile celor trei aliaţi... Deci ne punem soarta în mâinile marilor puteri, care au declarat de atâtea ori că luptă pentru dreptate..."

"... S-ar putea obiecta că atunci am fi la discreţia lor. Însă asta ar fi în orice caz, deci n-am pierde nimic..."

3) "Primim condiţiunile ruseşti, căutând însă să căpătăm unele îndulciri..."

Frederic Nano este "pentru soluţia a doua" şi adaugă: "Însă *orice soluţie s-ar alege, cred că nu mai este o singură clipă de pierdut...*" (sublinierea D.C.G.)

13. Zvonuri, zvonuri şi iluzii

În iulie – august 1944 (ante 20), "acalmia" pe frontul din Moldova continua. Ca şi bombardamentele anglo-americane asupra României. Ca şi ascultarea emisiunilor BBC în limba română. Ca şi informaţiile fragmentare, fie de pe front, fie dinlăuntrul ţării, fie din cercurile apropiate guvernului, pe care ziarele nu le publicau, din pricina cenzurii. Iar discuţiile din "cercurile politice" nu mai conteneau.

"Maniu nu-şi face nici o iluzie asupra comuniştilor noştri pe care-i consideră «nişte nenorociţi în slujba Moscovei. Să sperăm că vom scăpa la timp de Antonescu, zice el, şi odată pacea încheiată anglo – americanii să ne ajute ca să nu cădem sub ruşi, căci atunci comuniştii nu mai pot face nimic»" – notează profesorul Ioan Hudiţă în al său "Jurnal Politic", marţi 4 iulie 1944.

La 24 iulie, forţele sovietice înaintau pe tot sectorul central al frontului cuceriseră oraşul Lublin în Polonia şi trecuseră râul Niemen spre Brest-Litovsk.

În conducerea P.N.Ţ., Ghiţă Pop şi Aurel Leucuţia socot că n-ar fi deloc exclus ca turcii să intre în război pentru «a bara ruşilor accesul în Balcani şi-n Europa Centrală». Aurel Dobrescu şi Ioan Hudiţă spun că "Anglia nu-i putea sili pe turci să intre în război ca să nu supere pe ruşi..."; sigur, Winston Churchill "ca om politic prevăzător ce este", ar dori intrarea în acţiune a forţelor turceşti, dar "Roosevelt n-ar admite aşa ceva, el menajând Sovietele". Liderii P.N.Ţ. nu ştiau că "prevăzător", Winston Churchill încheiase o înţelegere de principiu cu Sovietele încă din mai – iunie 1944: ca Moscova să aibă întâietate în România, iar Londra în Grecia!

O enumerare a ipotezelor, zvonurilor, iluziilor, speranţelor şi incertitudinilor din vara anului 1944 iese din cadrul relatării de faţă. Dar bucureştenii formulau şi vehiculau cele mai fanteziste zvonuri. Ele sunt extrem de grăitor consemnate de colonelul Cosma Rura şi publicate de Pamfil Şeicaru.

Iată o evocare a lor (în luna august 1944, înainte de 20):

– "din surse foarte sigure" se ştie că armistiţiul a fost încheiat şi două brigăzi aeropurtate vor ateriza la Băneasa;

– Mihai Antonescu "participă la complot";

– Mareşalul urmează să fie arestat la Palat;

– Iuliu Maniu va forma noul guvern;

– armistiţiul a fost realizat, dar aceasta s-a făcut cu învoirea lui Adolf Hitler;

– aranjamentele pentru armistiţiu s-au făcut încă din decembrie 1943 când Von Papen, ambasadorul Reich-ului la Ankara, a trecut prin Bucureşti;

– Roosevelt şi Churchill, "speriaţi de înaintarea ruşilor", "voiau să înlesnească Germaniei posibilitatea de a cere pace";

– anglo-americanii sunt "decişi" să încheie o pace separată cu Hitler, pentru ca acesta să continue războiul contra U.R.S.S.!!!

Adaugă colonelul Cosma Rura: "Enervarea oamenilor se traducea prin colportarea a tot felul de zvonuri, care, în final, deveneau credibile şi pentru cei ce le lansau. Pentru a scăpa de obsesia necunoscutului, se inventau noutăţi şi se hrăneau iluzii."[109]

*

Oferta sovietică aşa cum a fost pusă în aplicare

Moscova a interpretat-o cum a vrut şi cu deplina binecuvântare dată de aliaţi. Ca, de exemplu, luând între 100 000 şi 162 000 prizonieri români între 24 august şi 12 septembrie 1944, sub pretextul că starea de război cu România continua, din punct de vedere juridic. Sau prin demobilizarea şi desfiinţarea, în decurs de câteva luni, a armatei române din interior. Ceea ce a rămas, a fost complet dezarmată la 1 martie 1945. Sau lăsând unităţile române de pe frontul de vest să lupte exlusiv cu armamentul din dotare proprie. Sau confiscând din aprovizionarea destinată armatei române de pe front. Sau impunând preţurile din 1938 în contul reparaţiilor...

Un singur punct a fost respectat: anularea arbitrajului de la Viena din 1940 şi revenirea Transilvaniei de nord în hotarele României. Lucru esenţial. Condiţionat însă de impunerea la Bucureşti a unui guvern dominat şi controlat de Partidul Comunist din România.

14. Ziua destinului: miercuri 23 august 1944

Care era situaţia, miercuri 23 august, 1944? Recapitulând, se cunosc următoarele:

Situaţia militară

a) Frontul germano-român din Moldova fusese rupt pe o lungime de aproape 140 km, de la vest de Paşcani până la NV de Chişinău; în patru zile coloanele sovietice ale Frontului 2 ucrainian înaintaseră circa 80 km şi se apropiau de Bârlad;

b) Frontul de pe Nistru fusese spart pe circa 120-130 km (nord Tighina până la Limanul Nistrului, la Marea Neagră) şi trupele Frontului 3 ucranian înaintaseră între 90 km (est de Leova) şi cca. 120 km (Taraclia).

Situaţia armatei române

Şase divizii române situate între Iaşi-Chişinău-Limanul Nistrului înregistraseră mari pierderi şi erau "în mare parte încercuite de trupele sovietice."

Alte nouă divizii, din care şapte aveau de asemenea pierderi grele, se aflau în plină retragere spre linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila.

10 mari unităţi (divizii) ale Armatei a 4-a, care îşi menţineau capacitatea de luptă, erau prinse între Siret şi zona Carpaţilor, înşiruite pe o distanţă de circa 175 km şi se retrăgeau încet spre sud. Erau ameninţate de avangărzile sovietice care trecuseră şi Siretul; alternativa era de a fi împinse spre graniţa ungară care se afla pe Carpaţii Orientali.[110]

Timpul amânărilor şi al ezitărilor trecuse. Era timpul unei hotărâri clare, pusă în aplicare de îndată şi cu toate mijloacele.

Cum gândeau, în această zi de 23 august, diferiţii factori implicaţi în luarea unei atari decizii rapide şi de maximă amplitudine?

1) Mareşalul Ion Antonescu nu s-a putut convinge pe sine că trebuie să semneze armistiţiul de îndată, în condiţiile fixate de învingător. Conducătorul urma să fie din nou pe teatrul de operaţiuni la 24 august. Motivele sale de a nu încheia ostilităţile cu "Naţiunile Unite" le-a arătat în scris, în seara zilei de 23 august, cât s-a aflat reţinut la Palat (vezi mai jos).

2) Mihai Antonescu era gata să plece la Ankara, să semneze un armistiţiu, prin mijlocirea guvernului turc, dar în seara precedentă (22 august) trimitea un curier special la Stockholm să discute din nou cu sovieticii; tot în aceeaşi seară declara lui Neagu Djuvara "mai este linia Focşani-Galaţi, mai este toată Muntenia, mai sunt Carpaţii." (vezi mai sus).

3) Opoziţia P.N.Ţ. – P.N.L. – PCdR şi P.S.D., căzuse de acord, în principiu la 20 iunie 1944, să înlăture guvernul Antonescu. Transmisese, la 22 iunie, şi un plan de măsuri în acest sens. Dar, la 20 august, Iuliu Maniu telegrafia lui Al. Cretzianu la Ankara că "opoziţia din România este complet în totală necunoştinţă de cauză dacă să treacă la acţiune... sau să mai aştepte..."!

4) Liderii PCdR, cei aflaţi în libertate, conduceau activitatea ilegală, cu răspândirea manifestelor (vezi mai sus) şi unele încercări de sabotaj. În 1944, prin Lucreţiu Pătrăşcanu, PCdR stabilise legătura cu Palatul regal. Dar tot Pătrăşcanu avusese contacte confidenţiale şi cu Ică Antonescu: "... şi voi (P.N.Ţ. – nota D.C.G.) şi liberalii lui Dinu Brătianu căutaţi o înţelegere cu comuniştii noştri, deci, ce este de mirare că eu stau de vorbă cu ei? ... Nu văd de ce vă deranjează aceste legături?" (Ică Antonescu lui Ioan Hudiţă, la 5 iulie 1944). Intrarea Armatei Roşii pe teritoriul României obligase opoziţia tradiţională să includă Partidul Comunist ca partener politic în Blocul Naţional Democrat. Avuseseră în 1943 şi o legătură radio cu Moscova. Postul emiţător, într-o casă din Vatra Luminoasă, fusese însă descoperit, iar operatorul se sinucisese.

5) Armata suportase cele mai dure şocuri, începând din noiembrie-decembrie 1942. Drama din Crimeea se încheiase la 11 mai 1944. Cei mai mulţi din comandanţii de mari unităţi, ca şi majoritatea ofiţerilor, ştiau că războiul este pierdut.

Dar armata română executa ordinele, nu lua hotărâri politice. Totdeauna fusese aşa.

Starea de spirit a unei părţi – dacă nu a majorităţii ofiţerilor, îndeosebi la posturile de comandă – este redată şi de convorbirile telefonice între colonelul Nicolae Dragomir, şeful de Stat Major al Armatei a 4-a, aflat pe front, şi generalul Constantin Sănătescu (la Palat, în Bucureşti):

23 august 1944, orele 9,45 colonelul Nicolae Dragomir: Frontul este complet rupt încă de acum două zile; inamicul a făcut o breşă de vreo 100 km între Siret şi Prut şi înaintează "fără să se i se mai poată opune o rezistenţă serioasă." Avem dificultăţi reale cu comandamentul german.

"I-am spus domnului mareşal (Antonescu) *să aibă în vedere numai situaţia militară şi politică a României* şi în ultimele două zile n-a făcut nici o aluzie la consecinţele pe care le-ar putea avea actuala situaţie. Este cazul să rezolvaţi imediat această problemă cu domnul mareşal."

Încheind raportul telefonic, colonelul Dragomir comunică generalului Constantin Sănătescu: "*Totul este pregătit. Puteţi conta în momentul militar şi politic, care se apropie, pe absoluta noastră credinţă românească, aştept de la dv. un răspuns.*" (sublinierile D.C.G.).

De reţinut şi cele spuse de generalul Constantin Sănătescu la finele convorbirii telefonice cu colonelul Nicolae Dragomir, 23 august 1944, orele 9,45: dacă situaţia militară este atât de gravă, va sfătui pe rege "că până într-o oră să

fie chemat domnul mareşal Ion Antonescu şi să i se impună a alege între demisie sau semnarea armistiţiului."

La orele 12, în aceeaşi zi, colonelul Nicolae Dragomir obţine legătura telefonică directă cu mareşalul. Îi raportează că frontul este "total rupt şi deschis între Bârlad şi Siret"; că mişcarea armatei române "este întârziată cu voinţă de comandamentul german, căruia ne-aţi subordonat în mod absolut şi umilitor în aceste clipe când nimeni nu poate şti mai bine decât un comandament românesc ce se poate face cu trupele române pentru interesele româneşti."

Colonelul Nicolae Dragomir îşi încheie astfel raportul dat mareşalului Ion Antonescu: "Este indispensabil ca, fără a întârzia o clipă, să ne daţi ordinul sau cel puţin *dezlegarea de a ordona retragerea generală a Armatei spre ţara noastră de care noi nu ne putem despărţi* spre a înmulţi numărul de victime menit să formeze pretinse titluri de merit, pentru obţinerea unei dreptăţi pe care cei chemaţi să ne-o dea n-au recunoscut-o niciodată. *Înainte de a ne lua răspunderi proprii, aşteptăm răspunsul dumneavoastră, care nu trebuie să întârzie nici un moment pentru salvarea armatei şi ajutorarea ţării.*" (sublinierile D.C.G.)

Convorbirile telefonice din dimineaţa şi amiaza zilei de miercuri 23 august, ca şi contactele anterior stabilite de Generalul Constantin Sănătescu, arată starea de spirit din comandamentele armatei române şi îndepărtarea "unei părţi însemnate a corpului de comandă de politica mareşalului Ion Antonescu."[111]

În această situaţie, regele Mihai I şi-a asumat întreaga răspundere pentru a ordona încetarea luptelor cu Armata Roşie, acceptarea termenilor armistiţiului şi cooperarea armatei române cu trupele "aliate" (sovietice). Era singura alegere posibilă pentru a salva ceea ce mai putea fi salvat.

Registrul de audienţă al Palatului regal consemnează laconic zilele de 22 şi 23 august, din care extragem:

"*Marţi 22 august*: ... Audienţa (seara după cină, fără specificarea orei, nota D.C.G.): domnul gl. A. Aldea, dl. [Lucreţiu] Pătrăşcanu, dl. gl. Anton, dl. Styrcea, dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. c-dor. Udrischi [adjutant regal]."

"*Miercuri 23 august*: (orele) 13 Dejun (la prânz înaint de orele 15, nota D.C.G.): dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. gl. A. Aldea, dl. Buzeşti, dl. M. Ioaniţiu (= Ionniţiu, D.C.G.) şi col. Emilian Ionescu ..."

"(Orele) 18-24. În acest timp – în birourile Casei Militare – în prezenţa Majestăţii Sale Regelui, se procedează la constituirea noului guvern şi la redactarea Proclamaţiei M.S. Regelui către ţară, a guvernului, precum şi la întocmirea unor decrete regale. Amnistie şi numiri în diferite posturi. Iau parte la aceste lucrări domnii: general de C.A. adj. Sănătescu Constantin, generalul Mihail Gheorghe, general Aldea Aurel, general Liteanu, general Anton, general Dombrowschi, Mocsonyi-Styrcea, Niculescu-Buzeşti, D.D. Negel, V. Vasiliu, col. Ulea, Bălăceanu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Titel Petrescu, ing. Ceauşu [Emil Bodnăraş], V. Ionescu dir[ectorul] Radiodifuziunii, Pogoneanu, lt. col. Răuţă, lt. col. Niculescu Ştefan din M.St.Majôr, c-dor. Udrischi, cpt. c-dor. adj. Gherghel, Camil Demetrescu şi alţi diferiţi funcţionari din Ministerul Afacerilor Externe,

precum şi adjutantul regal de serviciu col. adj. Emilian Ionescu şi maiorul Anton Dumitrescu, ajut. cd. [comandant[Bat[alion de gardă] regală"

Din "Amintirile" lui Mircea Ionniţiu, rezultă că: Lucreţiu Pătrăşcanu a sosit la Palatul Regal după orele 21 (audienţa ministrului Reich-ului baron von Killinger), urmat "în scurtă vreme de Titel Petrescu; "mai târziu, cred că era zece seara, apare şi «inginerul Ceauşu» care a fost prezentat Regelui, sub acest nume, ca şef al gărzilor patriotice, a cărui existenţă nu o bănuiam până atunci."[112]

*

15. Actul de la 23 august 1944

1) *Caracterizare generală*

Evenimentele din august 1944 în România se înscriu printre cele de primă mărime ale celui de-al doilea război mondial în Europa.

Conducerea autoritară a mareşalului Ion Antonescu a încetat. A fost reinstaurat regimul monarhiei constituţionale, cu existenţa mai multor partide politice.

Desprinderea României de alianţa cu Reich-ul şi reuşita întregii operaţiuni au determinat:

a. un salt de 500-600 km al armatelor sovietice în mai puţin de trei săptămâni, practic fără a întâmpina vreo rezistenţă; a fost cea mai rapidă şi mai spectaculoasă înaintare a frontului de Est, într-un răstimp atât de limitat;

b. dezintegrarea întregului dispozitiv al Wehrmacht-ului, obligat să evacueze, în câteva săptămâni, Bulgaria, întreaga Grecie şi Creta, Macedonia, Albania şi cea mai mare parte din Serbia.

Care au fost factorii de decizie şi forţele care au determinat schimbarea din august 1944?

Au fost două componente: politică şi militară.

2) *Componenta politică* a inclus, la rândul ei, tatonările diplomatice pentru ieşirea României din război, cât şi repetatele contacte interne între diferiţii lideri politici.

Tatonările diplomatice au fost efectuate prin Mihai Antonescu şi cu participarea unor diplomaţi din Centrala Ministerului Afacerilor Externe din Bucureşti şi de la legaţiile din Madrid, Lisabona, Berna, Ankara, Stockholm. Discuţiile cele mai elaborate au fost purtate prin legaţia României de la Stockholm, cât şi la Cairo, unde s-au deplasat principele Barbu Ştirbey şi ulterior, Constantin Vişoianu.[113]

Analiza acestor contacte şi discuţii s-a efectuat în parte numai, unele rapoarte diplomatice au fost publicate, cele mai multe îşi aşteaptă rândul la cercetare.

În atari demersuri au fost angrenaţi şi reprezentanţi ai guvernului Antonescu, dar şi ai opoziţiei – îndeosebi din Partidul Naţional Ţărănesc, cu liderul său Iuliu Maniu. Guvern şi opoziţie au conlucrat uneori, alteori au acţionat în paralel, fără a lipsi obişnuitele rezerve, suspiciuni, rivalităţi, animozităţi personale, agravate de împrejurările speciale ale anilor 1943 şi 1944.

În sfera politicului s-a înscris şi "dialogul" epistolar dintre liderii P.N.Ţ. şi P.N.L., Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu pe de o parte, şi mareşalul Ion Antonescu, de altă parte. Chiar fără existenţa legală a unui parlament şi a unor partide, a funcţionat şi în timpul războiului schimbul critic, polemic de idei şi opinii privind treburile ţării, între guvern şi "opoziţie". Această corespondenţă a fost în mare parte publicată şi aşteaptă să fie analizată.[114]

În paralel, a avut loc activitatea *de facto* a unor reprezentanţi ai P.N.Ţ., P.N.L., ai P.S.D., cât şi aceea, clandestină, a Partidului Comunist din România. Discuţiile, activitatea în teritoriu, întâlnirile confidenţiale, tot mai numeroase în 1943 şi 1944, sunt consemnate pe larg în rapoartele Siguranţei statului.[115]

Liderii partidelor tradiţionale, de comun acord cu Suveranul, au considerat soluţia efectuării armistiţiului de către mareşalul Ion Antonescu drept calea cea mai directă, într-un fel normală, pentru ieşirea din război. O atare ipoteză a fost luată în considerare până în ziua de 23 august inclusiv.

A fost însă examinată şi soluţia alternativă: înlăturarea Mareşalului de la conducere şi formarea unui guvern care să rupă alianţa cu Reich-ul şi să semneze armistiţiul. Alternativa a fost formulată în protocolul de constituire, la 20 iunie 1944, a Blocului Naţional Democrat, care grupa partidele tradiţionale Naţional Ţărănesc, Naţional Liberal, Social Democrat, cât şi Partidul Comunist din România. Acesta din urmă – aflat în ilegalitate din 1924 – avea sub o mie de membri şi răspândise de mai multe ori manifeste; influenţa sa era minimă în opinia publică. PCdR a fost inclus în Blocul Naţional Democrat, întrucât armata sovietică se afla deja pe teritoriul României şi era pe cale de a câştiga confruntarea cu Wehrmacht-ul.

La constituirea Blocului Naţional Democrat divergenţele şi antagonismele dintre oamenii politici s-au desfăşurat ca de obicei, deşi evenimentele, de o extremă gravitate, ar fi impus o altă atitudine. Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu au respins categoric ideea oricărei colaborări cu personalităţile care slujiseră regimul regelui Carol al II-lea (după februarie 1938), ca de exemplu Gheorghe Tătărescu sau Mihai Ralea.

3) Pentru *componenta militară*, toate documentele şi mărturiile dau un răspuns foarte explicit. În după-amiaza ziei de 23 august, *decizia ultimă a fost luată de regele Mihai, care a avut alături de sine câţiva ofiţeri superiori şi câteva persoane din Casa Regală*. Liderii partidelor politice nu s-au aflat la Palat în după-amiaza zilei de 23 August. Regele, personal, a hotărât atunci declanşarea întregii operaţiuni.[116]

Armata română a acţionat fără nici o defecţiune şi a îndeplinit integral ordinul Suveranului. Fără armata română şi faptele ei exemplare, toate planurile şi tatonările factorilor politici în 1943-1944 ar fi rămas simple consemnări în arhive. România ar fi cunoscut situaţia Italiei din august – septembrie 1943 sau a Ungariei din martie 1944 şi ar fi fost ocupată efectiv de forţele Reich-ului. Altfel spus, componenta politică indispensabilă a actului din august 1944 a devenit realitate numai prin reuşita acţiunii militare.

4) Cum evaluau oamenii politici din România situaţia atunci când căutau să scoată ţara din război?

Câteva evoluţii erau binecunoscute, şi anume:

a) Pe frontul de Est, Wehrmacht-ul se afla în retragere, începând din noiembrie-decembrie 1942; războiul se purta direct pe teritoriul României, începând din martie 1944; un alt front, secundar, se deschisese în Italia din septembrie 1943 şi înainta foarte lent spre nord; debarcarea anglo-americană de la 6 iunie deschisese un al doilea front major în Vest.

b) La diferitele tatonări pentru pace, diplomaţii anglo-americani răspunseseră laconic, prin formula "capitulare necondiţionată".

c) Guvernul sovietic "interpretase" conceptul de "capitulare necondiţionată", atât în declaraţia publică făcută de Viaceslav Molotov la 12 aprilie 1944, cât şi în discuţiile confidenţiale purtate la Stockholm şi Cairo cu reprezentanţii români. Retrocedarea Transilvaniei constituia partea esenţială a propunerilor sovietice; i se adăuga posibilitatea ca unităţile române să lupte alături de cele sovietice. Neoficial, partea sovietică acceptase, în principiu, să discute ca o zonă (neprecizată) din teritoriul român să nu fie ocupată, acolo urmând, probabil, să funcţioneze şi guvernul.[117]

Aceste perspective deveneau operaţionale numai din momentul în care România rupea legăturile cu Axa şi întorcea armele.

Cum şi cât aveau să se împlinească cele propuse, nimeni nu putea răspunde.

Nici nu era de ales, dată fiind situaţia militară şi politică din vara anului 1944.

Afară doar de a continua rezistenţa şi retragerea inevitabilă, cu transformarea întregii ţări în teatru de război, inclusiv continuarea bombardamentelor anglo-americane, tot mai puternice.

5) *Ce sperau oamenii politici de la Bucureşti*?

Cunoşteau, de la radio, Charta Atlanticului (14 august 1941) cu unele promiţătoare principii ale unei posibile organizări a lumii după război. Ca de exemplu: dreptul popoarelor de a-şi alege forma proprie de guvernământ; garanţii ca oamenii să trăiască eliberaţi de frică şi nevoi; schimbări teritoriale efectuate numai cu acordul liber exprimat al poporului în cauză; renunţarea la folosirea forţei. Charta rămânea, totuşi, o enumerare de principii şi intenţii. Mai era speranţa unei debarcări aliate în Balcani. Speranţă întreţinută, poate, şi de "războiul informaţional" lansat pentru a induce în eroare pe conducătorii Wehrmacht-ului. Se adăuga amintirea primului război mondial, cu un front al aliaţilor în Grecia care, în 1918, s-a pus în mişcare spre nord până la Belgrad şi linia Dunării.

În timpul convorbirilor secrete de la Cairo, din martie-iunie 1944, a reieşit implicit, dar limpede, că o debarcare a aliaţilor occidentali nu va avea loc în Balcani. Totuşi, până în ultimul moment, personalităţile din România implicate în aceste discuţii au sperat că o unitate aeropurtată americană sau britanică va putea sosi în ţară.[118]

6) *Ce nu ştiau oamenii politici de la Bucureşti*, care, ca şi omologii lor de la Sofia sau Budapesta, căutau ieşirea din război?

a) Că pe 1 decembrie 1943, la Conferinţa de la Teheran, "cei trei mari" parafaseră cu iniţialele lor – F(ranklin) D(elano) R(oosevelt), J(osif) S(talin) şi W(inston) S.C(churchill) – concluziile militare ale conferinţei. Cei trei căzuseră de acord ca:

– "Operaţiunea OVERLORD să fie lansată în mai 1944, în conjuncţie cu o operaţiune în sudul Franţei. Aceasta din urmă va avea proporţiile pe care le va îngădui numărul navelor de debarcare disponibile".

– "Partizanii din Iugoslavia să fie cât de mult sprijiniţi cu hrană şi echipament (militar); de asemenea, cu operaţiuni de comando."

– "... ca statele majore implicate să pună la punct un plan pentru a încurca şi induce în eroare pe inamic asupra acestor operaţiuni"[119]

La Conferinţa de la Teheran, cei mari conveniseră, aşadar, ca debarcarea principală şi aceea secundară a anglo-americanilor să aibă loc în Franţa. Nici un fel de referire la aria Balcanilor, afară de ajutoarele specificate pentru partizanii conduşi de Iosip Broz Tito.

b) La 30 mai 1944, intervenise un alt element cu referire directă la România. Ambasada britanică de la Washington se adresează Departamentului de Stat în chestiunea raporturilor anglo-sovietice în Balcani.

După o temeinică analiză, Anthony Eden, ministrul de externe al Marii Britanii, sugera următoarele: "cea mai bună soluţie ar fi ca guvernul Regatului Unit să cadă de acord – drept aranjament practic – cu guvernul sovietic, anume ca afacerile româneşti să fie de resortul principal al guvernului sovietic, întrucât România cade în aria de acţiune a armatelor ruse; şi, deopotrivă, ca, din perspectiva sovietică, afacerile greceşti să fie de resortul principal al guvernului Regatului Unit..."

O astfel de înţelegere, între guvernul Regatului Unit şi guvernul sovietic s-ar aplica numai pe timp de război şi – întrucât s-ar referi în principal la operaţiunile militare ale forţelor celor două guverne – nu ar afecta în nici un fel drepturile şi responsabilităţile ce revin celor trei mari puteri la încheierea păcii şi după aceea privind întreaga Europă".[120] În acelaşi sens, prim-ministrul britanic Winston Churchill s-a adresat preşedintelui Statelor Unite.[121]

F.D. Roosevelt, precum şi Departamentul de Stat răspund că propusul acord anglo-sovietic va avea "ca rezultat cert... împărţirea regiunii Balcanilor în sfere de influenţă, în ciuda intenţiei declarate de a limita aranjamentul la chestiuni militare.!"[122] Pentru partea americană, soluţia ar fi "să se dea atenţie propunerilor de stabilire a unui mecanism adecvat consultării deschise asupra zonei Balcanilor", pentru ca astfel "să se înlăture neînţelegerile şi să se restrângă tendinţa spre dezvoltarea unor sfere exclusive (de influenţă)".[123]

Dar prim-ministrul britanic revine şi insistă pentru un aranjament de trei luni, de probă, întrucât "ruşii sunt pe punctul de a invada România în mare forţă şi de a ajuta România să redobândească acea parte a Transilvaniei de la Ungaria, dacă românii îşi îndeplinesc partea lor; considerând toate acestea... că nici Dvs., (Statele Unite) şi nici noi (Marea Britanie) nu avem nici un fel de trupe acolo (în România), ei (ruşii) vor face probabil ceea ce doresc, în orice caz".[124]

Pe 12 iunie, Franklin Delano Roosevelt telegrafiază că este de acord cu propunerea premierului britanic, adăugând: "Să avem grijă s-o spunem limpede că noi nu stabilim nici un fel de sfere de influenţă după război".[125]

În acest fel, la mijlocul lunii iunie, situaţia României era clar definită: Sovietele dobândeau oficial răspunderea dominantă pentru treburile româneşti. Acest aranjament între cei trei aliaţi era, firesc, total necunoscut la Bucureşti.

7) *O împărţire a continentului* în sfere de influenţă putea fi anticipată de oamenii politici din România şi din sud-estul Europei atunci, în 1944?

În retrospectivă – la distanţă de peste cincizeci de ani de la evenimente – lucrurile apar cu destulă claritate.

Cancelarul Adolf Hitler a dezlănţuit atacul împotriva Uniunii Sovietice. Câştigând confruntarea militară, era normal ca trupele sovietice să avanseze în Europa de centru-est şi de sud-est. Führer-ul a deschis de fapt el cel dintâi drumul trupelor sovietice spre ariile amintite.

Când balanţa de forţe s-a înclinat definitiv în favoarea celor trei aliaţi – S.U.A., U.R.S.S. şi Marea Britanie – s-a pus direct problema reglementărilor în zonele scoase de sub dominaţia Reich-ului.

Partenerii occidentali ai coaliţiei au ales soluţia de la Teheran. Au prevalat atunci, foarte probabil, considerente de ordin pur militar, plus dorinţa factorilor de decizie americani de a pierde cât mai puţini oameni.

Singurul care pare să fi înţeles consecinţele politice ale ocupării ariei balcanice în exclusivitate de către armata sovietică a fost Winston Churchill. Dar fără sprijinul Washingtonului, soluţia unei debarcări anglo-americane în zona Adriaticei, spre Trieste de exemplu, nu a putut fi realizată.

Alta era însă perspectiva văzută din Bucureşti, ca şi din alte capitale sud-est europene. Opinia publică, în covârşitoarea ei majoritate, privea cu foarte multă temere o ocupaţie unilaterală sovietică. Zeci de mii de combatanţi ai armatei române văzuseră direct – timp de trei ani – ce înseamnă regimul sovietic la el acasă. Pentru oamenii din România, unde ţărănimea forma atunci peste 75% din populaţie, consecinţele înaintării trupelor sovietice erau întrevăzute, oricum intuite.

Cât despre oamenii politici de la Bucureşti, ei erau formaţi, de generaţii, la şcoala Europei. De-a lungul secolului al XIX-lea şi în continuare până în 1939, diplomaţia cuprinsese totdeauna zona de sud-est în jocul şi echilibrul european şi veghease ca Balcanii să nu rămână în aria exclusivă de acţiune a unei singure mari puteri. Cum să gândeşti, în 1943-1944, că regulile jocului erau acum răsturnate?

Războiul al doilea mondial începuse cu o delimitare în 1939-1940 a zonelor între Reich şi U.R.S.S. Faptul fusese constatat, chiar fără a se şti ceva de protocolul secret adiţional semnat la Moscova la 23 august 1939. Urmările acestui protocol secret erau, de asemenea, cunoscute: trei ţări – Estonia, Lituania şi Letonia fuseseră încorporate forţat în U.R.S.S.; Polonia, desfiinţată ca stat şi împărţită între Reich şi U.R.S.S.; Basarabia, Bucovina de nord şi părţi din Finlanda, anexate tot în U.R.S.S. Mai înainte, în 1938-1939, avusese loc înglobarea Austriei şi a Cehiei (Boemia şi Moravia) în Reich. Cu alte cuvinte, şase ţări şi două teritorii reveniseră fie Reich-ului, fie Uniunii Sovietice. Se mai ştia că războiul european izbucnise tocmai fiindcă Polonia fusese atacată de Germania.

Cum putea să-şi imagineze opinia publică, oamenii politici îndeosebi, că al doilea război mondial se va încheia cu o nouă delimitare a sferelor de influenţă? Că zece ţări, plus Germania de Răsărit şi Basarabia (inclusiv nordul Bucovinei) vor fi înglobate în sistemul sovietic?

Atunci, în 1943 şi în primele luni din 1944, o asemenea încheiere a conflictului mondial, împărţirea continentului în două, era foarte greu de gândit, mai ales pentru opinia publică şi oamenii politici din Europa de sud-est şi centru-est.

O atare răsturnare, cât şi natura regimului sovietic – atât de contrar stării normale a fiinţei umane – explică de ce ideea eliberării ţărilor respective de către aliaţii din Occident a stăruit până la obsesie timp de peste un deceniu, din 1944-1945 şi până la revoluţia ungară din 1956.

8) Ca militar de certă valoare, *mareşalul şi-a dat seama că Reich-ul pierdea războiul*. Guvernul sovietic arătase că este dispus să trateze şi să semneze încetarea luptelor cu guvernul Antonescu. Până în noaptea de 22 spre 23 august, cât şi în după-amiaza zilei de 23 august, personalităţi politice şi regele l-au solicitat pe Ion Antonescu să accepte condiţiile propuse de Soviete.

La întrevederea hotărâtoare de la Palat în după-amiaza zilei de 23 august, *mareşalul a spus că nu poate încheia armistiţiul*. El şi-a motivat atitudinea. Avem mărturia scrisă de mâna sa în orele cât a fost deţinut la Palat.[126]

Iată argumentele sale:

a) "De aproape doi ani, dl. Mihai Antonescu a căutat să obţină de la anglo-americani asigurări pentru viitorul ţării". Dacă ar fi "găsit înţelegere", Ion Antonescu nu ar fi ezitat să iasă din război chiar şi atunci "când Germania era tare".

b) A cerut la Berlin să i se "dea dezlegarea de a trata un armistiţiu". Acceptarea propunerilor avansate de Viaceslav Molotov la 12 aprilie 1944 ar avea, potrivit mareşalului Ion Antonescu, următoarele consecinţe:

c) "... Să lăsăm Rusiei dreptul de a pătrunde pe teritoriul României oriunde va fi necesar... Adică, sub altă formă... ocupaţiunea rusească cu toate consecinţele ei".

d) "Să bag ţara pentru vecie în robie, fiindcă propunerile de armistiţiu conţin şi clauza despăgubirilor de război neprecizate..."

e) Altă clauză "şi cea mai gravă e aceea de a întoarce armele în contra Germaniei. Cine ... poate să-şi ia răspunderea consecinţelor viitoare asupra neamului, a unui asemenea gest odios, când putem să ieşim din război oricând dorim."

f) "... Să dau ordin soldaţilor să se predea ruşilor şi să depună armele, care ne vor fi puse la dispoziţie, pentru ca, împreună cu ruşii să alungăm pe nemţi din ţară".

g) A accepta propunerile lui Molotov înseamnă totodată "a face un act politic de renunţare şi pierdere a Basarabiei şi Bucovinei..."

Şi conducătorul statului adaugă:

"Vecinătatea cu Rusia, reaua ei credinţă faţă de Finlanda, ţările baltice şi Polonia, experienţa tragică făcută de alţii, care au căzut sub jugul Rusiei crezându-i pe cuvânt, mă dispensează să mai insist."

Fiecare din motivele invocate putea fi, desigur, luat în considerare. După cum temerile justificate ale Mareşalului faţă de vecinul de la Răsărit erau împărtăşite de aproape toţi oamenii politici români, fie guvern, fie opoziţie.

Dar tot atunci, cu aceleaşi informaţii la dispoziţie, a existat şi o evaluare alternativă a situaţiei militare şi politice. Ea s-a materializat în cele din urmă în evenimentele din august 1944. Iată elementele acestei evaluări:

– După felul cum evoluase frontul de răsărit între noiembrie 1942 şi august 1944, armatele sovietice aveau oricum să ocupe toată ţara.

– Cum războiul era virtual pierdut, despăgubirile trebuiau plătite, iar decizia asupra cuantumului aparţinea, de fapt, Moscovei.

– "Asigurările" aşteptate timp de doi ani de la anglo-americani deveneau tot mai iluzorii; astăzi ştim că nu ar fi venit niciodată. De altfel, în noaptea de 22-23 August, Ion Mihalache a spus Mareşalului că ei, liderii naţional-ţărănişti, "... s-au înşelat; au crezut în sprijinul anglo-americanilor, însă şi-au făcut convingerea definitivă că aceştia sunt total nepregătiţi de a indispune pe ruşi şi că suntem lăsaţi la totala lor discreţie, ca şi Polonia şi poate şi alte ţări. În consecinţă, trebuie să ne considerăm o generaţie sacrificată..." Opinia lui Ion Mihalache "a constituit o surpriză pentru mine", mărturiseşte Mareşalul, care însă i-a replicat: "Este de preferat ca un popor, pe care-l aşteaptă, dacă are siguranţa că îl aşteaptă, o asemenea soartă, să moară eroic, decât să-şi semneze singur sentinţa la moarte."[127]

Cincizeci şi cinci de ani după drama din august 1944, se poate adăuga că supravieţuirea unui popor şi stăruinţa sa de a continua, chiar în cele mai grele împrejurări, sunt preferabile unei "morţi eroice". Dar "dezlegarea" cerută Berlinului ca România să iasă din război? Demersul arată, cel mult, o bună credinţă de o mare naivitate: în august 1944, cancelarul Adolf Hitler se agăţa amarnic de putere şi nu ar fi dat niciodată o atare "dezlegare".

De altfel, Führer-ul nu ezitase nici un moment să sacrifice unităţile române – ca şi pe cele germane – la cotul Donului, Stalingrad şi în Crimeea, deşi mareşalul Ion Antonescu îi arătase în scris şi din timp situaţia primejdioasă şi precară în care se aflau trupele.

Aceste tragedii succesive erau cunoscute în 1944 de întreaga armată română şi de zeci şi zeci de mii de familii îndoilate. Ultima dramă se încheiase cu abia trei luni în urmă, la Sevastopol.

9) *Care era*, în termeni reali, *alternativa, în august 1944*?

Se mai putea, eventual, rezista, cu o ipotetică oprire, de scurtă durată, pe linia Focşani – Nămoloasa – Brăila. După care, trupele sovietice ar fi înaintat în câmpia munteană şi mai departe.

Astăzi ştim prea bine cum întreaga Ungarie, până la frontiera cu Austria, a fost un teren de luptă; la fel şi partea de răsărit a Germaniei, din Prusia Orientală şi până la Berlin. După cum ştim că Wehrmachtul, prins între cele două fronturi, de Est şi de Vest, şi cu al treilea front în Italia, nu a putut în nici un fel opri înaintarea progresivă a Aliaţilor. România era oricum, cuprinsă în această mişcare a frontului.

Din examinarea tuturor datelor cunoscute astăzi, alternativa pentru România, în august 1944, era:

– să accepte condiţiile formulate de Soviete şi susţinute fără rezerve de Aliaţii din Vest;

– să continue rezistenţa, fără vreo speranţă, cu întregul teritoriu devenit câmp de război şi cu deteriorarea condiţiilor oferite.

Actul de la 23 august 1944 a fost sigura soluţie raţională şi viabilă în condiţiile date.

După decembrie 1989, evenimentele din august 1944 au continuat să fie măsluite. Nu se mai putea susţine că PCR a fost iniţiatorul şi polarizatorul întregii acţiuni. Au apărut însă comentatori-amatori, care încearcă să rescrie istoria după o metodă stranie: "Ce s-ar fi întâmplat dacă?"

Procedeul acestor diletanţi este relativ simplu. Pornesc de la unele fapte atestate documentar, apoi fac o serie de presupuneri şi deducţii, neatestate şi neverificate, învăluite într-o beţie de cuvinte şi de consideraţii; după care, în final, formulează "concluzii" prezentate drept veridice.

Una din temele lor favorite este că Mareşalul ar fi obţinut condiţii mai bune de la Soviete dacă ar fi continuat rezistenţa şi, concomitent, negocierile. Cu ipoteze şi presupuneri se poate afirma orice. În acest caz nu mai este vorba de aflarea adevărului, ci de alte socoteli.

Atari "comentarii şi consideraţii" au un ţel precis: să menţină confuzia în opinia publică; totodată, să reducă, să tăgăduiască aportul personal, iniţiativa, curajul şi determinarea regelui Mihai, când a luat hotărârea de la 23 august 1944.

"Rescrierea" istoriei pentru ţeluri politice continuă – pentru unii – şi în prezent.

10) *De ce n-a reuşit Comandamentul Wehrmacht-ului să recapete controlul în România* – aşa cum izbutise în Italia în 1943 – sau să împiedice actul de la 23 august printr-o ocupare preventivă, ca în Ungaria în martie 1944?

Conducerea de la Berlin pregătise planul "Margarete II", pentru ocuparea României. Este meritul incontestabil al mareşalului Ion Antonescu de a fi menţinut România cu statutul de ţară aliată Reich-ului, dar nu ocupată şi controlată direct. La ultima întrevedere din 5 august 1944, conducătorul român reuşise să-l asigure, o dată mai mult, pe cancelarul Hitler că România va continua lupta alături de Reich. În intervalul august 1941-martie 1944, unităţile române trimise dincolo de Bug au avut rolul de simpli executanţi, potrivit ordinelor venite de la Marele Cartier General al Führer-ului. Rezultatele sunt cunoscute. Demersurile făcute în scris de mareşalul Ion Antonescu, rapoartele înaintate de comandanţii marilor unităţi române, de pe front, nu au putut schimba în nici un fel hotărârile cancelarului Hitler şi nici seria de înfrângeri, începând cu cele din noiembrie 1942.

O dată cu revenirea frontului pe teritoriul ţării, în Moldova (martie 1944), trupele române au intrat, într-un fel, sub comanda directă a Marelui Stat Major român, chiar dacă operaţiunile erau strâns coordonate cu cele ale Wehrmacht-ului.

Drept urmare, când Marele Stat-Major, la porunca regelui Mihai, a dat ordinul de încetare a luptei pe frontul de Est, ordinul a fost executat integral, fără nici o defecţiune. Întregul front din Moldova, aflat sub presiunea ofensivei sovietice, s-a dezintegrat. Aproximativ cu un an în urmă, şi guvernul italian încetase lupta (3 septembrie 1943); dar între demiterea lui Benito Mussolini (25 iulie) şi semnarea armistiţiului italian trecuseră aproape 7 săptămâni, iar conducerea Reich-ului avusese timp să pregătească contramăsurile necesare.

Retragerea României din alianţa cu Reich-ul a venit dintr-o dată, ca un trăsnet. Până în ziua de 23 august, ambasada Reich-ului la Bucureşti, ca şi oficialităţile de la Berlin socoteau că mareşalul Ion Antonescu îşi menţine ferm controlul şi va continua lupta.

S-a mai adăugat şi un alt factor. *O dată cu demiterea Conducătorului, regimul instaurat la 5-6 septembrie 1940 a încetat practic să mai existe. Armata şi administraţia au îndeplinit de îndată hotărârile Suveranului şi ale noului guvern, condus de generalul Constantin Sănătescu.*

Cancelarul Adolf Hitler îşi făcea mari iluzii când poruncea reocuparea Bucureştilor şi instalarea acolo a unui alt guvern. Nici o autoritate civilă sau militară românească nu mai era dispusă să continue alături de Berlin, în august 1944.

11) *Evenimentele din România, din august 1944, au constituit o surpriză totală pentru cei trei "Aliaţi"*. Desigur, contacte confidenţiale aveau loc de mai multe luni, îndeosebi prin Stockholm şi Cairo. Dar factorii de răspundere de la Londra şi Washington se arătau sceptici la perspectiva unei reuşite a acţiunii militare româneşti.

Când demiterea mareşalului Ion Antonescu şi constituirea noului guvern Sănătescu au fost anunţate public, cercurile de la Moscova, Londra şi Washington se tot întrebau ce se întâmplă la Bucureşti.

Primele ştiri au fost difuzate de BBC, reluând cele comunicate de radio-Bucureşti.

De îndată, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, Averell Harriman, a întrebat Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe "dacă guvernul sovietic are şi alte informaţii asupra evenimentului, în plus faţă de cele anunţate prin radio, de la Bucureşti." Diplomatul sovietic de serviciu a răspuns că nu ştie nimic, dar a făgăduit să transmită întrebarea "autorităţilor superioare".[128]

La 24 august după-amiază, Averell Harriman întreabă din nou. Andrei Ianuarevici Vîşinski îi răspunde că "autorităţile sovietice nu au nici un fel de informaţie afară de ceea ce s-a auzit prin radio şi că, în prezent, nu are nici un fel de instrucţiuni de la guvernul său de a face vreo declaraţie asupra acestei probleme."[129]

Pe 25 august, la orele 3, în zori, Viaceslav Molotov spune ambasadorilor Marii Britanii şi Statelor Unite "că guvernul sovietic a aşteptat toată ziua (24 august 1944, nota D.C.G.), dar până acum nu a primit nici o comunicare din Bucureşti, cu excepţia celor relatate de radioul oficial românesc."[130]

În aceeaşi zi (25 august), Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe dă următorul comunicat:

"Înaltul Comandament Sovietic este de părere că, în cazul când armatele române încetează acţiunile militare împotriva Armatei Roşii şi i se alătură umăr la umăr Armatei Roşii în războiul de eliberare /.../, atunci Armata Roşie nu va dezarma trupele române, le va lăsa să-şi păstreze armele şi le va ajuta deplin să-şi îndeplinească această demnă misiune."[131]

Îndată după aceasta, Înaltul Comandament Sovietic s-a răzgândit. Pe unde a putut, a luat prizonieri români – între 100 000 şi 162 000 – sub pretexul că, până la semnarea convenţiei de armistiţiu, România se afla, juridic, în stare de război cu Uniunea Sovietică!

Într-un fel, Moscova, Londra şi Washingtonul aveau motive să nu creadă în reuşita unei acţiuni pornite de la Bucureşti. România se afla într-o largă arie controlată de Reich; pe teritoriul ei erau cel puţin 500 000 de militari ai Wehrmacht-ului; felul cum se desfăşurase "capitularea" guvernului italian (septembrie 1943), ca şi ocuparea preventivă a Ungariei erau prea cunoscute. De altfel, cercurile "aliate", chiar dacă teoretic nu excludeau posibilitatea unei încercări militare româneşti, considerau că mareşalul Antonescu va rămâne, deocamdată, alături de Reich şi că, în orice caz, atât el, cât şi Wehrmacht-ul vor reacţiona de îndată la orice încercare de răsturnare.[131]

Nu numai că desprinderea de Reich a devenit repede fapt împlinit, dar acţiunea militară românească a avut urmări pe care nici cele mai optimiste scenarii elaborate de aliaţi nu le întrevedeau.

Actul de la 23 august 1944 a cuprins:

– hotărârea de a începe acţiunea şi de a merge până la capăt: aparţine direct şi exclusiv Regelui Mihai;

– operaţiunea propriu-zisă, împlinită integral şi cu o lealitate exemplară: este meritul armatei române;

– un factor mare de risc, date fiind atâtea imprevizibile intrate în ecuaţie: riscul a fost asumat, totuşi, în întregime;

– multă improvizaţie şi ingeniozitate în aflarea soluţiilor practice, trăsătură tipic românească;

– reacţia de fond a tuturor celor implicaţi, reacţie la care nu s-au aşteptat nici unul din analiştii situaţiei din România;

– folosirea la maximum a situaţiei militare – anume ofensiva Armatei Sovietice, aflată în înaintare rapidă în sudul Moldovei.

Toţi aceşti factori au intrat simultan în interacţiune. O operaţiune de o atare amploare cu atâţia factori încă neprecizaţi nu a intrat nicicum în socotelile meticuloase şi precaute ale forurilor de decizie militare şi civile, fie germane, fie anglo-americane. Este foarte probabil că nici partea sovietică nu s-a aşteptat defel ca în România suveranul ţării – atunci în vârstă de 23 ani – să fie efectiv la comandă; ca armata română, după trei ani de război şi atâtea pierderi, să împlinească atât de eficient şi rapid întreaga operaţiune şi să reziste încercărilor Wehrmacht-ului de a ocupa Transilvania; ca partidele tradiţionale ale României – reprezentând peste 90% din opinia publică – să sprijine acţiunea.

Văzut de departe, actul înfăptuit la 23 august 1944 a fost considerat o simplă ipoteză. Privind din perspectiva românească, actul avea sorţi de izbândă şi a reuşit.

12) *Cum se proiectează evenimentele din august 1944 după o jumătate de secol?*

Pe plan general, acţiunea militară românească a dus la prăbuşirea întregului front al Wehrmacht-ului în sud-estul Europei, şi anume:

a) trupele române au ţinut sub control teritoriul ţării şi au oprit încercările unităţilor germano-ungare de a înainta spre linia Carpaţilor.

b) frontul sovietic a făcut un salt de 500-600 km, în mai puţin de trei săptămâni, fără a întâmpina, practic, vreo rezistenţă. Drumurile erau deschise de armata română.

c) Wehrmacht-ul a fost obligat să evacueze repede Bulgaria, apoi în următoarele circa 8 săptămâni, Grecia (inclusiv Creta şi celelalte insule din Egeea), Macedonia, Albania, Serbia şi o parte din Bosnia;

d) durata războiului european a fost, evident, scurtată, întrucât aprovizionarea Reich-ului cu petrol din România a fost întreruptă;

e) pe plan politic, exemplul României a fost urmat, la scurt timp, de Finlanda, apoi de Bulgaria, mai târziu şi de Ungaria.

Până la 23 august 1944 erau două fronturi principale, în Est şi Vest, şi un al treilea, secundar, în Italia. Acţiunea militară şi politică a României a deschis, temporar, un "al patrulea front". Caracterizarea are deplin temei, date fiind consecinţele militare şi politice mai sus-amintite.

Douăzeci de zile de la începutul acţiunii militare române, Convenţia de armistiţiu a fost semnată cu România în condiţiile fixate de partea sovietică, în prezenţa ambasadorilor Marii Britanii şi Statelor Unite (12 septembrie 1944).

13) *Care au fost obiectivele de politică internă ale celor ce au înfăptuit actul de 23 august?*

"Dictatura a luat sfârşit, şi cu ea încetează toate asupririle" – preciza regele Mihai în proclamaţia difuzată la radio în seara memorabilei zile. "Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile şi libertăţile tuturor cetăţenilor sunt garantate şi vor fi respectate". Şi, luând drept adevărate declaraţiile oficiale sovietice, regele adăuga: "Naţiunile Unite ne-au garantat independenţa ţării şi neamestecul în treburile noastre interne".

Din seara zilei de 23 august 1944, cârmuirea sovietică s-a aflat în faţa unei noi situaţii în România. Până atunci urmărise, foarte probabil, două căi de acţiune. Fie să cucerească treptat ţara şi să constituie o administraţie provizorie. Aşa procedase în Polonia. La 21 iulie 1944, la Lublin, sub oblăduirea sovietică, îşi începuse activitatea Comitetul polonez de eliberare naţională.[133] Între timp, Wehrmacht-ul proceda la distrugerea sistematică a unităţilor polone care, constituite clandestin – Armja Krajowa – declanşaseră o răscoală de mari proporţii la Varşovia, începând de la 1 august 1944. Trupele sovietice, aflate pe malul drept al Vistulei, la puţini kilometri de Varşovia, nu au intervenit defel. De ce? Fiindcă armata clandestină polonă condusă de generalul Tadeusz Bor Komorovski reprezenta forţele tradiţionale ale Poloniei ce se împotriveau atât nazismului, cât şi comunismului.[134]

A doua soluţie pentru cârmuirea de la Moscova era să semneze un armistiţiu cu mareşalul Ion Antonescu, după care avea să-şi instaureze un control absolut asupra României.

Dar noul guvern român nu se constituise sub ocupaţia şi oblăduirea Armatei Roşii. Acest guvern avea sprijinul principalelor partide politice. În plus – şi faptul este esenţial -, noul cabinet acţiona repede pentru revenirea spre monarhia constituţională parlamentară. Un înalt decret regal din 31 august, publicat în "Monitorul Oficial" la 2 septembrie 1944, prevedea:

"Articolul I. Drepturile românilor sunt cele recunoscute de Constituţia din 1866 cu modificările ce ulterior i-au fost aduse şi de Constituţia din 29 martie 1923.

Articolul II. Sub rezerva celor cuprinse în articolele III şi IV, puterile statului se vor exercita după regulile aşezate în Constituţia din 29 martie 1923.

Articolul III. Un decret dat în urma hotărârii Consiliului de Miniştri va organiza Reprezentanţa Naţională. Până la organizarea reprezentanţei naţionale, puterea legislativă se exercită de către rege, la propunerea Consiliului de Miniştri.

Articolul IV. O lege specială va statornici condiţiile în care magistraţii sunt inamovibili..."[135]

"Drepturile românilor", potrivit reglementărilor constituţionale din 1866 şi 1923 însemnau:

– guvern reprezentativ, un sistem politic bazat pe mai multe partide şi alegeri libere;

– separarea puterilor în stat: legislativă (parlamentul), executivă (guvernul şi regele) şi judecătorească;

– proprietatea individuală, ca temei al vieţii sociale şi politice;

– drepturile cetăţeneşti: drepturi politice, libertatea individuală, de conştiinţă, de opinie, religioasă, inviolabilitatea domiciliului, secretul corespondenţei, libertatea presei, de asociere, de întrunire.

Pe aceste concepte şi valori fundamentale urma să se dezvolte viaţa politică în toamna lui 1944.

Sovietele aveau însă alte gânduri. Anume să aducă la putere regimuri comuniste în toate ţările est europene unde înaintase Armata Roşie. O va spune direct Iosif Visarionovici Stalin într-o convorbire cu fruntaşul iugoslav Milovan Djilas, în aprilie 1945:

"În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut; cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. Fiecare îşi impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi."[136]

Un atare regim a devenit fapt împlinit în patru etape, prin patru lovituri de forţă:

– 6 martie 1945 – impunerea guvernului Petru Groza;

– 19 noiembrie 1946 – "alegerile";

– iulie – octombrie 1947 – dizolvarea P.N.Ţ. şi "procesul liderilor săi: desfiinţarea oricărei opoziţii politice;

– 30 decembrie 1947 – abdicarea silită a regelui Mihai.

Regimul instaurat prin forţă, şi menţinut prin violenţă, represiune şi dictatură a fost recunoscut diplomatic, de celelalte state, cât şi de O.N.U. (1955).

Peste atari evoluţii, programul politic din august 1944 îşi păstrează deplina însemnătate până astăzi. După mai bine de patru decenii de experiment comunist, societatea românească încearcă cu greu să revină la normal. La acea normalitate, proprie rânduielilor europene, pe care o voiau factorii de răspundere ai ţării în august 1944.

14) *Metamorfozele şi confiscarea istoriei.* Timp de cinci decenii (1944-1994) s-au adunat multe date şi informaţii asupra actului de la 23 august 1944.

Răstălmăcirile, falsificările şi interpelările unilaterale au fost, probabil, şi mai numeroase.

De ce?

Evenimentele au fost confiscate global de partidul comunist român, care le-a prezentat în versiuni succesive, potrivit conjuncturii şi intereselor echipei aflate la conducere. Unele fapte au fost direct inventate.

Metamorfozele actului de la 23 august 1944 sub regim comunist se cuvin reamintite.

Rescrierea şi inventarea istoriei încep chiar de la 29 august 1944, când liderul Constantin Pârvulescu afirmă la un miting ţinut în faţa sediului Partidului Comunist din România: "Partidul clasei muncitoare, partidul comunist a fost inspiratorul şi organizatorul luptelor de eliberare a poporului român." Aproape la fel spunea şi Gheorghe Gheorghiu Dej, la aceeaşi adunare.[137]

În 1945, potrivit versiunii oficiale, "poporul, armata şi guvernul... au sărbătorit 23 august, ziua eliberării naţionale", sau, în formularea lui Emil Bodnăraş, "ziua naţională a poporului român". În doborârea dictaturii, "adevăratele forţe democratice au avut sprijinul glorioasei Armate Roşii".[138]

În 1946, evenimentele desfăşurate cu doi ani în urmă sunt numite "actul din 23 august 1944" sau "marele act istoric".[139]

Un an mai târziu, la festivitatea de la Ateneu şi în prezenţa regelui Mihai, prim-ministrul dr. Petru Groza a făcut o referire la strânsa colaborare dintre popor şi guvern, "întruchipând noua formă a democraţiei, aceea a democraţiei populare"[140]. Era, într-un fel, anunţarea schimbării totale de regim, ce va interveni la 30 decembrie 1947, când suveranul va fi obligat să abdice, iar România va deveni "Republică populară".

După instaurarea regimului zis "democrat-popular", rescrierea istoriei nu a mai avut oprelişti. August 1944 devine "ziua eliberării poporului de sub jugul fascist de către glorioasa armată sovietică, alături de care, întorcând armele, a luptat şi armata noastră" – sunt cuvintele prim-ministrului la festivitatea din sala ARO din Bucureşti, în 1948. Editorialele subliniază că lovitura de stat a fost pregătită şi efectuată de Partidul Comunist Român. În schimb, "reprezentanţii claselor exploatatoare şi monarhia" s-au opus planului elaborat de PCR "până la ultima clipă" în speranţa unei debarcări a trupelor anglo-americane în Balcani[141]. În anii 50, festivităţile se desfăşoară sub genericul "eliberarea României de sub jugul fascist", iar rolul armatei sovietice în realizarea "eliberării" rămâne precumpănitor.

În 1964, în climatul intern schimbat prin "Declaraţia din aprilie" şi eliberarea deţinuţilor politici supravieţuitori, genericul zilei de 23 august rămâne acelaşi. Evenimentele, cu "profunde rădăcini istorice", sunt definite "revoluţie populară" şi "insurecţie armată antifascistă" efectuată, fireşte, din iniţiativa şi sub conducerea directă a partidului comunist. Forţele care au acţionat atunci au fost, mai întâi, "formaţiunile de luptă patriotice" şi, în al doilea rând, "unităţile militare". Se mai afirma că unii generali şi ofiţeri superiori au participat la "insurecţie", tot datorită Partidului Comunist Român.[142]

În 1969, la 25 de ani "de la victoria insurecţiei armate", caracterizările de ansamblu rămân aceleaşi. Li se adaugă, totuşi, trei informaţii: a) "acordul de colaborare" semnat în iunie 1944 cu Partidele Naţional Liberal, Naţional Ţărănesc şi Social Democrat; b) legăturile partidului comunist cu "monarhia şi cu cercurile grupate în jurul palatului regal"; c) ordinul sovietic "Victoria" conferit la 6 iulie 1945 "şefului statului român". Din realitatea faptelor, versiunea oficială reia numai pe acelea care se potrivesc cu imaginile pe care partidul comunist vrea să le proiecteze. Numele regelui este evitat cu grijă.

Inventata preeminenţă a partidului comunist rămâne, fireşte, neschimbată. Tot în versiunea din 1969, "formaţiunile de luptă patriotice" – pe care le-ar

fi organizat PCR – sporesc acum la "mii şi mii de luptători în principalele oraşe ale ţării."[143]

În 1977, la formulările anterioare se mai adaugă un adjectiv – ca de obicei – enunţat, dar nedemonstrat : "insurecţia naţională armată antifascistă" devine acum şi "antiimperialistă".[144]

Doi ani mai târziu, denumirea se completează şi devine "revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă"[145]. Cu acest titlu, oficial atribuit, rămâne timp de un deceniu.

Între timp, au apărut o serie de lucrări care au adus multe informaţii noi privind rolul armatei, tratativele de armistiţiu 1943-1944, urmările pe plan european ale întoarcerii armelor în august 1944[146]. Dar nici una din aceste lucrări nu pune în cauză aşa-zisa preeminenţă a PCR în actul dela 23 august 1944 şi nici denumirea oficială completată în 1979. De altfel, nici un istoric din România nu avea cum să publice intepretări contrarii acestor "directive" venite prin secţia de presă şi propagandă a C.C. al PCR.

De ce această stăruinţă şi încăpăţânare a conducerii Partidului Comunist Român de a rescrie periodic şi a inventa chiar desfăşurările din august 1944?

Căutarea unei legitimităţi pare a fi, după toate probabilităţile, răspunsul. Fără armata sovietică prezentă timp de 14 ani în România şi fără folosirea celor mai brutale metode de represiune – după modelul sovietic – Partidul Comunist Român nu ar fi izbutit, în nici un fel, mai întâi să acapareze puterea, iar apoi să-şi asigure monopolul ei.

Alegerile din 19 noiembrie 1946 au fost, probabil, cele mai falsificate din toată istoria României. Următoarele "alegeri" au fost simple votări, pentru acelaşi program, fără alternative.

În atari condiţii, o legitimitate putea fi inventată pornind de la evenimentele din august 1944. De aici obligaţia de a scrie pretutindeni – în editoriale, manuale şcolare şi studii de specialitate – că Partidul Comunist Român a fost iniţiatorul şi organizatorul memorabilului eveniment. Cum nu exista posibilitatea unei analize critice a versiunii oficiale, aceasta a fost impusă opiniei publice timp de zeci de ani.

15) *De ce a fost luat Berlinul prin surprindere*?

Conducerea Reich-ului n-a fost informată asupra pregătirilor din România? De fapt au fost mai multe semnale.

a) La 16 octombrie 1944 – la aproape două luni de la evenimentele din august, Joseph Goebbels relata secretarului său Rudolf Semmler, că *încă din mai 1944*, primise un memorandum al unui expert economic german din Bucureşti. Concluzia expertului: "... dacă nu se produce nici o schimbare în politica germană, dacă ministrul Killinger continuă să-şi neglijeze astfel funcţiile sale, *de acum în trei sau patru luni românii vor trece de partea Aliaţilor*" (subliniera D.C.G.).

Prin Martin Bormann, memorandumul a fost prezentat cancelarului Adolf Hitler, care l-a trimis lui Joachim von Ribbentrop. Ministrul Afacerilor Externe al Reich-ului, în loc să cerceteze conţinutul, veridicitatea informaţiilor, a considerat faptul ca un amestec al rivalului său Joseph Goebbels în aria sa de autoritate! Ca atare, s-a concentrat să afle "sursa" documentului. "Descoperire" la care a ajuns chiar în ziua de 23 august!

b) La 14 mai 1944, căpitanul Cartellieri, întors dintr-o misiune de informare, consemna în raportul său către Marele Cartier al OKW, opinia unor cercuri germane din România: "... vom avea parte în România de aceeaşi situaţie ca în Italia. Mareşalul Antonescu este un om de încredere, însă nu se mai impune."

c) În sinteza sa din 17-19 mai 1944, Manfred von Killinger considera că acţiunea opoziţiei "nu-i pare importantă ... În general, clica opoziţiei e bucuroasă că se află în afara răspunderii. Mareşalul (Antonescu, nota D.C.G.) va lupta până la capăt împotriva Uniunii Sovietice, nu însă contra anglo-americanilor, înaintea cărora el se asigură pentru viitor."

d) La 30 mai, generalul Alfred Gerstenberg, comandantul aviaţiei germane din România, raporta către Berlin: Mareşalul ar fi afirmat – în cazul unei înaintări sovietice până la linia Focşani – Galaţi, – că "ar rămâne absolut deschisă problema dacă (el, Antonescu, nota D.C.G.) s-ar mai putea bucura de încrederea poporului român."

Dar tot Gerstenberg conchidea: "în momentul de faţă nu există altul care să-şi ia răspundere".

e) Carl Clodius "un super ministru plenipotenţiar" al Reich-ului la Bucureşti, rezuma la 12 iulie, o convorbire cu Conducătorul român. Între 28 iunie şi 11 iulie apărarea Wehrmacht-ului – Grupul de Armate "Centru" – se prăbuşise sub presiunea ofensivei trupelor sovietice de pe fronturile 1, 2 şi 3 bieloruse. Cu toate acestea, scria Clodius, "mareşalul (Antonescu, nota D.C.G.), a rămas întotdeauna încrezător şi nu şi-a pierdut nervii nici un moment". Dar, adăuga diplomatul german, "mareşalul este convins că războiul nu poate fi câştigat în ultimă instanţă pe plan militar, ci trebuie sfârşit printr-un compromis politic."

f) Cândva între 24 iulie şi 4 august, Conducătorul a mai avut o discuţie cu Carl Clodius, "... Într-o lungă şi violentă controversă" Mareşalul "a rugat să se trimită înapoi trupele germane retrase (din Moldova, nota D.C.G.), precum şi să se facă cunoscut linia germană definitivă de apărare în România. El a mai adăugat că trebuie să-şi rezerve deplina libertate de acţiune, dacă nu primeşte un răspuns satisfăcător, căci poziţia lui în România ar fi fost considerabil slăbită prin ultimele evenimente."

g) Inginerul-diplomat Verdross, cetăţean al Reich-ului, proprietar al unei întreprinderi în Bucureşti, s-a deplasat în lulie 1944 la Berlin. Acolo, a comunicat Ministerului de Externe, Înaltului Comandament al Wehrmacht-ului (OKW) şi conducerii SS, fapte şi informaţii care arătau că, în România, se pregătea o acţiune împotriva Reich-uliu. Verdross propunea să se trimită de urgenţă o divizie SS la Bucureşti, unde el s-a întors după ce primise asigurări că vor fi luate măsurile necesare de prevenire. Deplasarea lui Verdross este atestată de profesorul Ernst Gamillscheg şi cunoscutul editor Karl Buchholz.

h) Tot în iulie 1944, conducătorul Grupului Etnic German din România, Andreas Schmidt, soseşte la Berlin cu informaţii în acest sens: "... de la 16 iulie (A. Schmidt, nota D.C.G.) a încercat constant să se prezinte direct şi personal lui Hitler, pentru a-i înfăţişa un material vrednic de încredere al serviciului de informaţii britanic (obţinut prin agenţi secreţi români)". Se pare că a fost primit de ministrul de externe al Reich-ului în jurul zilei de 10 august. Joachim von

Ribbentrop a propus – fără rezultat însă – trimiterea unei divizii blindate spre a consolida controlul german la Bucureşti.

Pe temeiul datelor culese de Serviciul de informaţii al Grupului Etnic German din România, Andreas Schmidt a comunicat: condiţiile de armistiţiu oferite de Moscova, data de 26 august privind răsturnarea regimului Antonescu şi chiar o listă a viitorului guvern. Informaţii ce se cuvin privite cu toată rezerva întrucât "oferta" Moscovei către Bucureşti din 12 aprilie 1944 era mai de mult cunoscută la Berlin; componenţa nominală a guvernului a fost stabilită abia după reţinerea Mareşalului, în seara zilei de 23 august; data de 26 august a fost stabilită după ce Schmidt se afla la Berlin.

i) Sosit la 25 iulie 1944 la Slănic-Moldova, generalul – colonel Johannes Friessner, noul comandant al Grupului de armate "Ucraina-Sud",a primit raportul locotenent-colonelului Ivo Thilo von Trotha, ofiţer de stat major al Grupului la Înaltul Comandament al Armatei Germane (OKW). Von Trotha raportează la 6 august feldmareşalului Wilhelm Keitel, şeful OKW, despre iminenţa unui atac sovietic şi situaţia nesigură din România. Mesagerul generalului Friessner nu l-a lăsat pe feldmareşal "să nutrească nici un fel de îndoială asupra gravităţii situaţiei şi asupra instabilităţii politice din România."

j) La 3 august, căpitanul Bergmann, ataşat pe lângă divizia blindată România Mare, consemna, între altele: "Atitudinea ofiţerilor români este izbitor de rezervată. De ieri, ofiţerii germani sunt, după cât se pare, mai sever supravegheaţi... De alaltăieri, soldaţii români nu mai poartă cămaşa în pantaloni, ci, la fel cu ruşii, pe deasupra acestora şi cu centura închisă peste ea (poate servi drept semn de recunoaştere) ... Avem indicii" – continua Bergmann – "că din partea românilor *există planuri care se îndreaptă împotriva aliaţilor germani* şi care sunt eventual în acord cu inamicul. *Se poate să fim în faţa momentului decisiv* " (sublinierile D.C.G.).

Căpitanul. Valeriu Emilian a informat pe profesorul Ernst Gamillscheg, cu câteva zile înainte de august 23, că "la ordinele Marelui Stat Major român, se vor lua măsurile de blocare a căilor de acces pentru diviziile germane."

Comandamentul Militar al Capitalei transmisese, încă din iulie, ordinele "Stejar" şi "Pajura". Ion V. Emilian şi-a dat seama că cele 14 obiective enumerate în amintitele ordine erau cazărmi, clădiri şi barăci ale trupelor germane. "Pentru mine" – va scrie I.V. Emilian în memoriile sale – "este clar că ceva se află în pregătire şi că situaţia trebuie considerată ca foarte serioasă. De aceea m-am hotărât să informez pe germani". A fost primit de contele von Rantzau, şeful secţiei culturale a Legaţiei Reich-ului la Bucureşti. Acolo I.V. Emilian a aflat că ministrul von Killinger fusese deja informat de un ofiţer superior român* . Anume că "Frontul partidelor democratice din România" (este vorba de "Blocul Naţional Democrat", constituit la 20 iunie 1944) avea, la 3 iulie, un plan pentru răsturnarea regimului Ion Antonescu. Răspunsul diplomatului von Rantzau către I.V. Emilian: "Killinger a primit foarte sceptic comunicarea generalului Tobescu şi a considerat-o ca un fel de presiune pentru a-i constrânge pe germani să aducă noi întăriri pe frontul din Moldova". Von Rantzau a

* identificat de I.V. Emilian cu generalul Constantin Tobescu, comandant adjunct al jandarmeriei.

adăugat că tot ce ştia în legătură cu ordinele "Stejar" şi "Pajura", "va fi trimis mai departe şi urmărit în mod corespunzător".

k) Jurnalul de operaţii al grupului de armate germane "Ucraina Sud" notează la 1 august: "Întreg poporul român este obosit de război şi va folosi orice ocazie favorabilă a ieşi din război".

După evenimentele din august 1944, cancelarul Reich-ului a ordonat o anchetă pentru a stabili ce informaţii au avut la dispoziţie autorităţile germane referitoare la pregătirile din România.

Citim într-un raport întocmit de Dr. Hövell la 30 decembrie 1944: "Profesorul Herescu, care întreţinea legături foarte strânse şi personale cu Curtea română regală, l-a vizitat pe profesorul Gamillschegg *cu puţin înaintea puciului* şi i-a vorbit despre trădarea plănuită. Profesorul Gamillschegg a scris imediat la maşină acest raport şi l-a înmânat fără întârziere adjutantului ministrului plenipotenţiar Killinger. Martor este profesorul Gamillschegg, în serviciul ministrului Altenburg, Viena".

Tot cărturarul german a primit "*cu puţine zile înainte de puci* ... de la un înalt ofiţer român informaţia că, la ordinele Marelui Stat Major român, se vor lua măsuri de blocare a căilor de acces pentru diviziile germane. Profesorul Gamillschegg *a raportat imediat*, de asemenea, Serviciuliu secret al Legaţiei germane din Bucureşti. *Raportul său a fost luat în derâdere*" (Sublinierile D.C.G.).

*

Cronologia acestor semnale, dacă au avut loc aşa cum le ştim astăzi, arată că marea majoritate au fost din iulie şi august 1944. Cuprindeau ele destule informaţii de substanţă pentru a determina o acţiune preventivă a Berlinului, aşa cum procedase în Ungaria, în martie 1944? Ce factori şi împrejurări au lăsat avertismentele venite din România fără răspuns?

În stadiul actual al informaţiilor se pot formula câteva constatări şi ipoteze.

a) Conducerea Reich-ului considera că Mareşalul ţine ferm situaţia sub control. O atare convingere – întărită după întrevederea cu Conducătorul român la Klessheim, la 26-27 februarie 1944 – a determinat, probabil, pe cancelarul Hitler să oprească operaţia Margareta II de ocupare a României.

La 24 iulie 1944 generalul-colonel Johannes Friessner primeşte comanda grupului de armate Ucraina-Sud, cu următoarea apreciere din partea Führer-ului: "Nu trebuie să vă faceţi griji cu privire la situaţia din România. Mareşalul Antonescu ne este fidel. În spatele lui stau ca un singur om poporul român şi armata română." Tot generalul Friessner va scrie în memoriile sale: "Tot ce Hitler a auzit despre România, mai ales în ultima perioadă (iunie-august 1944, nota D.C.G.), nu l-a putut alarma niciodată. Hitler era ferm convins că poate să doarmă liniştit, atât timp cât mareşalul Antonescu guvernează în România."

E drept că Führer-ul avea temeri şi îndoieli care l-au îndemnat să-l întrebe intempestiv pe Conducătorul român, în ultima lor întrevedere de la Rastenburg, la 5 august 1944: "... că vrea să ştie atunci, deci imediat dacă

România şi, în special Conducătorul ei, mareşalul Antonescu, a subliniat, sunt decişi să urmeze până la sfârşit Germania." (relatarea este chiar a Mareşalului, îndată după întrevedere). Indiferent de versiunile diferite asupra desfăşurării convorbirilor, rezultatul a fost că Führer-ul a socotit, în final, că Ion Antonescu va merge în continuare alături de Reich şi nu este ameninţat serios din interior.

De altfel, analiştii de la Londra şi Washington apreciau situaţia cam în acelaşi sens. Încă din octombrie 1943, un reprezentant al SOE* fusese informat de viceconsulul român din Istanbul asupra planului unei lovituri militare pentru răsturnarea Conducătorului român. Corespondenţa pe această temă între Guvernul britanic şi Departamentul de Stat, menţiona, între altele, că amintitul proiect nu ţine seama de reacţiile previzibile ale Înaltului Comandament German şi ale mareşalului Ion Antonescu însuşi (vezi mai sus).

b) Ministrul Reich-ului la Bucureşti, Manfred von Killinger, nu a luat în considerare avertismentele şi semnalele primite prin şeful Abwehr-ul, colonelul Rodler şi succesorul acestuia, colonelul Bauer. După unele mărturii, von Killinger a calificat atari ştiri "zvonuri de closet" (Latrinen gerüchte). Chair şi în după-amiaza zilei de 23 august, a socotit drept "aiureală" bănuiala comunicată lui personal de Eugen Cristescu şi generalul Constantin Tobescu, privind arestarea Mareşalului în timpul audienţei de la Palat.

c) E greu de precizat în ce măsură avertismentele repetate asupra situaţiei din România communicate direct la Berlin, au fost aduse la cunoştinţa cancelarului Adolf Hitler. Astăzi se ştie că feldmareşalul Wilhelm Keitel, Joachim von Ribbentrop şi Heinrich Himmler nu au transmis "mai sus" unele informaţii care vesteau o probabilă defecţiune a României. Nu îndrăzneau să aducă Führer-ului ştiri alarmante!

d) Se adăugau rivalităţile sau divergenţele dintre diferitele autorităţi ale Reich-ului: între ministrul de externe von Ribbentrop şi Reichsführer-ul SS Heinrich Himmler; între oficiile diplomatice ale ministerului de externe şi cele subordonate direct Oficiului principal de siguranţă a Reich-ului (R.S.H.A. Reichssicherheits Hauptamt); conflicte de competenţă chiar între unii ofiţeri superiori SS aflaţi în România, în misiune; divergenţe (temporare) între Carl Clodius "superministrul" plenipotenţiar al Reich-ului în România de o parte şi generalul-colonel Ferdinand Schörner comandantul Grupului de armate "Ucraina-Sud" (până la 24 iulie 1944) sau generalul-locotenent Alfred Gerstenberg pe de altă parte. Toţi aceşti factori îngreuiau sau chiar opreau centralizarea coerentă a ştirilor privind situaţia din România.

Peste toate, a venit atentatul împotriva lui Adolf Hitler din 20 iulie 1944 şi reacţia furibundă a acestuia pentru a descoperi şi pedepsi pe toţi eventualii participanţi. În luna care a precedat Actul de la 23 august 1944, atenţia serviciilor de siguranţă germane a fost concentrată asupra complotiştilor. Suspiciunile care s-au acumulat şi împotriva amiralului Wilhelm Canaris, şeful Abwehr-ului, au făcut ca informaţiile venite prin serviciile armatei să nu fie probabil considerate cu toată atenţia cuvenită.

Situaţia de pe fronturile de luptă a mărit confuzia în eşaloanele superioare militare şi de contrainformaţii, care ar fi fost datoare să examineze principalelele ameninţări împotriva Reich-ului.

---

* Serviciul Special Britanic de Informaţii.

*

A mai fost un factor care, după toate probabilităţile, nu intra de fel în mecanismul de gândire al conducătorilor celui de-al Treilea Reich. Anume că tatonările de pace din 1943 – 1944 ale diferiţilor emisari români la Berna, Madrid, Lisabona, Ankara şi mai ales la Stockholm şi Cairo se desfăşurau cu ştirea şi implicit cu acordul tacit al Mareşalului Ion Antonescu. Că între Conducătorul român şi opoziţia "tradiţională" dialogul a continuat, chiar şi atunci când avea accente polemice directe. Mărturia lui Eugen Cristescu, fost şef al SSI, la 9 mai 1946, în procesul-spectacol organizat de guvernul procomunist de la Bucureşti, este edificatoare şi se adaugă multor altor documente. În aprilie 1944, Mareşalul i-a spus următoarele: "Domnule Cristescu sunt nevoit să-ţi fac anumite mărturisiri şi să-ţi dau anumite însărcinări, pe care dumneata să le execuţi, dar să nu vorbeşti cu nimenea, niciodată. *Eu am luat contact cu Barbu Ştirbey, atunci când a plecat la Cairo pentru tratativele de armistiţiu. Eu am primit propuneri foarte bune direct de la Rusia Sovietică prin Stockholm şi aceste propuneri s-au făcut în mod oficial*, pentru că ministrul nostru de acolo a întrebat pe doamna Kollontai: «Aceasta este o conversaţie pur particulară sau eu sunt autorizat s-o comunic guvernului meu?». Doamna Kollontai i-a răspuns: «Nu, este o conversaţie oficială şi te autorizez să o comunici guvernului dumitale»." (sublinierile D.C.G.)

După cum este foarte probabil că Führer-ul, ca şi înalţii demnitari ai Reich-ului nu au crezut că armata română în totalitatea ei va asculta de Comandantul ei suprem, regele Mihai, în momentul când întoarcerea armelor devenea imperativă pentru România.[147]

*

NOTE

[1] Gl. mr. Mircea Agapie, Cpt. R1. dr. Jipa Rotaru, *Ion Antonescu, Cariera militară. Scrisori inedite*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1993, p. 192-196.

[2] Vezi hărţile în Martin Gilbert, *The Second World War*, Revised Edition, Henry Holt and Company, New York, 1991, pag. 411, 454 şi 486.

[3] Leonida Loghin, *Al doilea război mondial*, p. 323, 328, 333-341.

[4] *Armata Română în al doilea război mondial – Romanian army in World War II*, harta de la pag. 114.

[5] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă*, p. 150-153..

[6] Antonescu-Hitler, *Corespondenţă II*, p. 156-159.

[7] *ibidem*, p. 160-162.

[8] Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu*, p. 85. Gh. Magherescu, *Adevărul despre Mareşalul Antonescu*, vol. II, Editura Păunescu, Bucureşti 1991, p. 74, reproduce aceleaşi aprecieri citând pe Gh. Barbul.

[9] Vasile Puşcaş, *Speranţă şi disperare. Negocieri româno-aliate 1943-1944*, Ed. Litera, Bucureşti, 1995, p. 14-27. Eugen Preda, *România şi «tatonările de pace» în al doilea război mondial*, în "Revista Română de Studii Internaţionale", XVIII, iulie-august 1984, Bucureşti, p. 280-294.

Enumerarea acestor contacte în nota asupra întrevederii dintre Führer şi mareşalul Ion Antonescu la Klessheim, la 12 aprilie 1943, în *Corespondenţă II*, p. 65-70.

[10] *ibidem*, p. 71

[11] *ibidem*, p. 71-73.

[12] *ibidem*, p. 73.

[13] Gheorghe Barbul, *op.cit.*, p. 99-100, 103-107, 111, 119-131 etc.

[14] Toate citatele de la punctele a-e inclusiv după Stelian Neagoe, *Cazul generalului Ion Gheorghe*, p. 41-42, în volumul General Ion Gheorghe, *Mareşalul Antonescu, un dictator nefericit*, ediţie şi studiu introductiv de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1996.

[15] Gheorghe Barbul, *op.cit.*, p. 111-112.

[16] *ibidem*, p. 129.

[17] *ibidem*, p. 139.

[18] *ibidem*, p. 130.

[19] *ibidem*, p. 125.

[20] *23 August 1944. Documente. 1944, vol. II*, colectivul de coordonare Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 157.

[21] *Antonescu – Mareşalul României şi războaiele de reîntregire, vol. III. Mărturii şi documente*, ediţia Iosif Constantin Drăgan, Editura Nagard, Veneţia 1989, p. 388-389; Ioan Hudiţă, *Jurnal Politic*... p. 433.

[22] Stelian Neagoe, *op.cit.*, p. 40.

[23] *ibidem*, p. 40-41.

[24] Telegrama nr. 386R88 din 6 octombrie 1943, partea a doua: N.A.W. 871.00/991.

[25] Telegrama nr. 7 566 din 2 decembrie 1943, de la Berna, către Secretarul de stat, la Washington, D.C.: N.A.W. 740 00 119 E.W. 1939/2 008.

[26] Mareşalul Pietro Badoglio a fost numit de regele Victor Emmanuel ca succesor al lui Benito Mussolini (25 iulie 1943) şi a semnat capitularea necondiţionată a forţelor italiene faţă de aliaţi la 9 septembrie.

[27] Telegrama nr. 544R 110 din 18 decembrie 1943, Burton Y. Berry către Departamentul de Stat: N.A.W. 8 7100/1 000 PS/MJN.

[28] Telegramele nr. 3 769 din 22 decembrie şi 3 671 din 14 decembrie, Haynes către Departamentul de Stat, la Washington D.C.: N.A.W., 740 00119 E.W. 1939/2 036 1/2 şi 740 00119 European War 1939/2 023.

[29] Textul complet al memorandumului – în franceză şi engleză – în volumul *23 August 1944. Documente 1944, vol. II*, p. 106-114, (traducerea în română).

[30] Subsecretarul de Stat la Departamentul de Stat, Edward R. Stettinius Jr. către Averell Harriman, ambasadorul S.U.A. la Moscova, la 10 august 1944, în *23 August 1944. Documente 1944, vol. II*, p. 406-409; Ioan Hudiţă, *Jurnal Politic*, p. 346 (vezi nota 53).

[31] Textul întreg, precum şi detalii în Vasile Puşcaş, *Speranţă şi disperare*, p. 81-85.

[32] Tel. nr. 1 549 din 23 august 1944; ministrul S.U.A. la Ankara către Departamentul de Stat, N.A.W., 740 00119 European War/ 8-2 3 44.

[33] Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 84 (vezi nota 31).

[34] Mareşal Ion Antonescu, *Epistolarul Infernului*, p. 138-139.

[35] *ibidem*, p. 194-197.

[36] *ibidem*, p. 246-249.

[37] Schimbul de scrisori dintre liderii opoziţiei (împreună sau separat) şi Conducătorul statului, între 20 aprilie 1943 şi 6 aprilie 1944, *ibidem*, p. 367-420.

[38] A. Simion, *Preliminarii*, p. 271-278, 307-319, 341-365, 374, 380-414. Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu*, p. 218-219, 221, 234, 237-8, 255-56, Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 14, 16-20, 27-29, 38-46, 48-50, 54-62, 67-69, 72-73, 85-87.

[39] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943, volume 1, p. 493-495, tel. nr. 2 538 din Stockholm către Departamentul de Stat, (N.A.W. 871 00/979).

[40] Tel. lui Burton Y. Berry nr. 544R110 din Istanbul, la 18 decembrie 1943, către Secretarul de Stat la Washington, N.A.W., 871 00/1000 PSMJV.

[41] Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 38-42.

[42] *ibidem*, p. 43.

[43] *ibidem*, p. 53.

[44] *ibidem*, p. 55-60.

[45] Tel. nr. YUGOS 135 din 23 august orele 7 p.m. din Cairo către Secretarul de Stat, N.A.W., 740 0119 EW/8-2344.

[46] *Iuliu Maniu: Un viitor îndoielnic*, de Mihai Pelin, în "Dosarele istoriei", II, nr. 9 (14), 1997, p. 5-24.

[47] Reprodus după A. Simion, *op.cit.*, p. 345.

[47a] Stenogramele reproduse parţial, în *23 august 1944. Documente, 1944-1945*, vol. III, p. 30-91.

[48] *23 august 1944. Volumele I şi II*, Bucureşti 1984, passim.

[49] Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, p. 268-274.

[50] *ibidem*. p. 322.

[51] *ibidem*, p. 325.

[52] Tel nr. 4 181 din 30 iunie, Legaţia S.U.A. din Berna către Secretarul de Stat, N.A.W. 740 00119 EW/6-3 044.

[53] Ioan Hudiţă, *Jurnal Politic, 1 ianuarie – 24 august 1944*, ediţia Dan Berindei, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti 1997, p. 270-272.

[54] Pentru ostilitatea de neînlăturat a lui Iuliu Maniu faţă de foştii colaboratori ai regelui Carol al II –lea, îndeosebi Gh. Tătărescu, vezi şi mesajul lui Grigore Niculescu-Buzeşti trimis din Bucureşti, la 7 august 1944, emisarilor români de la Cairo şi Legaţiei României la Ankara: Vasile Puşcaş, *op.cit.*, 72-75.

[55] Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, p. 475-476. ("Monitorul Oficial" nr. 206 bis din 6 sept. 1940).

[56] Arthur Gould Lee, *Crown against sickle, The Story of Michael of Rumania*, Hutchinson, Stratford Place, London, 1953, p. 33-39 şi 41-42.

[57] Raportul nr. 2 196 din 18 septembrie 1943 al ambasadorului S.U.A. la Stockholm Hershchel V. Johnson, către Secretarul de Stat la Washington D.C., N.A.W., 871.001 M 58/16.

[58] Anexele 2 şi 4 la raportul nr. 2 196 din 18 septembrie 1943 citat anterior.

[59] Raportul nr. 2 196 din 18 septembrie 1943, p.1.

[60] Gheorghe Barbul, *Al treilea om al Axei*, p. 89.

[61] Sănătescu, *Jurnal*, p. 126.

[62] Raportul nr. 2 196 din 18 septembrie 1943.

[63] Arthur Gould Lee, *op.cit.*, p. 47-48 şi Sănătescu, *Jurnal*, p. 129-130.

[64] Sănătescu, *Jurnal*, p. 126-127.

[65] *ibidem*, p. 130.

[66] *ibidem*, p. 127 şi 130.

[67] Raportul nr. 1849 (R-1718) dela Burton Y. Berry, din Istanbul, la 23 noiembrie 1943, către Secretarul de Stat, la Washington D.C., N.A.W. 871 00/998.

[68] *Ibidem*.

[69] Arthur Gould Lee, *op.cit.*, p. 61.

[70] Gh. Mihail, *Ordin de serviciu nr. 1*, în "Magazin Istoric", nr. 8, 1990, p. 20-21.

[71] Special Operations Executive.

[72] Memorandum al Ambasadei Britanice de la Washington către Departamentul de Stat, 8 februarie 1944: 871 00/1008 Arhivele Naţionale Washington D.C. (se va cita în continuare N.A.W.); Vasile Liveanu, *Proiecte de scoatere a României din Axă (octombrie 1943-mai 1944)*, în "Revista de Istorie", nr. 37, 1984, nr. 8, p. 760-781.

[73] Memorandumul citat la pct. 8.

[74] Adică Guvernul Britanic.

[75] Doc. cit. pct. 9. Documentul nu cuprinde, fireşte, nici un nume al iniţiatorilor planului.

[76] Octombrie 1943 până la începutul lui februarie 1944.

[77] Memorandumul Departamentului de Stat pentru amiralul Leahy, la 11 februarie 1944: 871 00/1008. N.A.W.

[78] "... The scheme is embryonic and not very hopeful". Joint Chief of Staff întruneşte pe şefii armatelor de uscat, marinei şi ai forţelor aeriene şi este prezidat de un general sau amiral de rang superior: în 1944, amiralul William D. Leahy. Memorandumul comun al şefilor de Stat-Major către Departamentul de Stat este semnat de amiralul William D. Leahy şi datat 29 februarie 1944: 871/1 010 N.A.W.

[79] Adică în propunerea formulată în octombrie 1943, vezi mai sus, notele 71-72.

[80] Vezi nota 77. Amiralul Leahy adăuga că "este esenţial ca Rusia să fie informată de progresul unei atari acţiuni".

[81] Sănătescu, *Jurnal*, p. 139.

[82] Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 30-31.

[83] Vezi documentele publicate de Stelian Neagoe, schimbul de telegrame între Frederic Nano şi Ministerul Afacerilor Externe din Bucureşti, între 13 aprilie şi 6 august 1944 în "Expres Magazin", anul II, numerele 28, 29 şi 30 (17 iulie-6 august 1991, pagina 11).

[84] Gheorghe Barbul, *op.cit.*, p. 137-139.

[85] Ambasada S.U.A. din Londra către Secretarul de Stat, la 8 ianuarie 1944, nr. 174, N.A.W., 740 00119 European War 1939/2 057.

[86] Tel. nr. 399 din 7 februarie 1944 din Stockholm, ministrul Statelor Unite – Johnston, către Secretarul de Stat: N.A.W., 740.00119 European War 1939/2 117.

[87] Tel. din 6 martie nr. 7 de la Departamentul de Stat, N.A.W., 740 00119 European War/2271-A.

[88] Tel. nr. 60 din 16 martie 1944, ambasadroul *U.S.A.* MacVeagh din Cairo către Secretarul de Stat la Washington D.C. N.A.W.: 740 00119 European War 1939/2 458.

[89] Toate citatele între 21 martie şi 11 mai 1944 din Sănătescu, *Jurnal*, p. 140-154.

[90] *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, p. 610-611.

[91] Sănătescu, *Jurnal*, p. 155-156.

[92] Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *România în război 1941-1945. Un destin în istorie*, p. 150.

[93] *ibidem*, p. 154.

[94] *Documente. 1918-1944*, p. 610.

[95] Winston S. Churchill, *Memoirs of the Second World War*, An abridgment by Dennis Kelly, Houghton Miflin Company, Boston, 1987, p. 672-673.

[96] Memorandumul are antetul "Casei Albe" (The White House) şi poartă iniţialele manuscrise "F.D.R.", N.A.W.., 740 00119 EUROPOEAN WAR 1939-2 113.

[97] N.A.W. 740.0019 *European War* 1939/2 050. Telegrama este semnată *manu propria* "Hull".

[98] *23 August 1944. Documente 1944-1945*, vol. III, p. 72.

[99] A.A. Berle se adresează domnilor Whitney Shepardson şi Hugh Wilson de la "Office of Strategic Studies": N.A.W., 871 00/99 OA.

[100] Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 30-36, 75-80, passim; citatul la pag. 76.

[101] *Politica externă a României*, p. 244.

[102] Averell Harriman din Moscova către Secretarul de Stat, la Washington D.C., tel. nr. 1 172 din 4 aprilie 1944, N.A.W., 740 00119 EUROPEAN WAR 1939/2 433.

[103] Textul complet al telegramei lui Frederic Nano nr. 58/527 – 1865 din 13 aprilie 1944 publicat de Stelian Neagoe în "Expres Magazin" nr. 28, 17-23 iulie 1991, pag. 11.

[104] Tel. nr. 57/521 – din 12 aprilie 1944 orele 12 – publicată de Stelian Neagoe în "Expres Magazin", II, nr. 28, 17-23 iulie 1991, pag. 11.

[105] *ibidem* şi Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 35-36.

[106] Răspunsul guvernului român nu este datat, Stelian Neagoe, loc. cit.

[107] Tel. nr. 91/754 din 14 iunie 1944 publicată de Stelian Neagoe, în "Expres Magazin" II, nr. 29, 24-30 iulie 1991, p. 11.

[108] Planul reprodus în detaliu de Vasile Puşcaş, *op.cit.*, p. 55-60.

[109] Textul scrisorii lui Frederic Nano din 6 august 1944, publicat de Stelian Neagoe, în "Expres Magazin", II, nr. 30, 31 iulie – 6 august 1991, pag. 11; Ioan Hudiţă, *Jurnal politic...* , p. 344, 385-386; pentru jurnalul lui Cosma Rura: Pamfil Şeicaru, *Dotla. Să rămână doar cenuşa*, traducere Badea Nicolescu, Ed. Fronde, Alba-Iulia – Paris, 1996, p. 69.

[110] Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 158-161.

[111] Toate citatele din convorbirile Nicolae Dragomir – C. Sănătescu şi N. Dragomir – mareşalul Ion Antonescu, în Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 154-157.

[112] Ioan Lăcustă, *Publicat pentru prima dată*, în "Magazin Istoric", nr. 8 1990, p. 21-23; Mircea Ionniţiu, *Amintiri şi Reflecţiuni*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 56-58.

[113] Unele din aceste telegrame privind discuţiile de la Cairo mai ales au fost publicate în volumul *23 August 1944. Documente*, vol. II, citat anterior. Vezi de exemplu doc. nr. 465, 466, 480, 482, 490, 495, 497, 502, 503, 505, 506, 507, 509, 510, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 520, 521, 526, 530, 534, 535, 538, 539, 540, 543, 546, 547, 555, 556, 575. 576, 580, 582, 583, 608, etc.

Discuţiile confidenţiale de la Stockholm au fost analizate şi de F.C. Nano, *The first Soviet double cross. A chapter in the secret history of World War II*, în "Journal of Central European Affairs", vol. 12, October 1952, nr. 3, p. 236-258.

Vezi, de asemenea, studiul analitic al lui Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, p. 229-304.

[114] Mareşal Ion Antonescu, *Epistolarul infernului*, 430 p.; *Iuliu Maniu – Ion Antonescu. Opinii şi confruntări politice, 1940-1944*, cuvânt înainte, îngrijire de ediţie, note şi comentarii de Ion Calafeteanu, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 218 p.: vezi şi: C.I.C. Brătianu, Carol. II, Ion Antonescu, *Amintiri, documente, corespondenţă*, cuvânt înainte, note, îngrijire de ediţie, indici de Ion Ardeleanu, Ed. Forum. – S.R.L.; Bucureşti 1992, 167 p.

[115] Asemenea rapoarte şi note ale Siguranţei *în 23 August 1944. Documente, vol. I, 1939-1943*, sub nr. 357, 361, 362, 366, 371, 372, 373, 377, 379, 382, 386, 387, 389, 393, 396, 400, 401, 402, 404, 407, 413, 428, 432, 448, 453, toate aceste rapoarte şi note datează din anul 1943.

[116] a) Mircea Ionniţiu, *op.cit.*, p. 45-47.

"În dimineaţa zilei de 23 August, după ce regele hotărăşte ca acţiunea de scoatere a României din război să aibă loc chiar în acea zi, nu mai exista posibilitatea de a primi avizul şefilor partidelor politice. Cei de la Palat nu ştiau unde s-au dispersat conducătorii partidelor, întrucât nu ne gândisem că va fi nevoie de a lua legătura cu dânşii înainte de 26 august. Prin urmare, Regele, de unul, singur îşi ia răspunderea acţiunii..."

"... Reveniţi din oraş Buzeşti şi Stârcea raportează Suveranului rezultatul misiunii lor. Buzeşti nu izbutise să-l vadă pe Maniu, dar i se promisese că îl va putea întâlni mai târziu. Stârcea găsise pe omul de legătură a lui Pătrăşcanu, care îi făgăduise că Pătrăşcanu şi Titel Petrescu vor veni la Palat, însă nu înainte ca să se întunece."

"Deci, în momentele hotărâtoare, elementele reprezentative politice nu se aflau în preajma Suveranului."

b) Iuliu Maniu, *Scrisoarea către Tribunalul Poporului* (la procesul mareşalului Ion Antonescu) la 12 mai 1946.

"Despre arestarea mareşalului Antonescu am fost informat după săvârşirea actului, deodată cu ceilalţi conducători ai partidelor din Blocul Demo-

cratic, adică în ziua de 23 august 1944, orele 17,30 prin dl. Aurel Leucuţia de către dl. mareşal al Palatului, Mocioni Stârcea. Într-un apartament al domnului A. Leucuţia se aflau, în acel moment, reprezentanţii Blocului Democratic în frunte cu domnii Pătrăşcanu şi Titel Petrescu, care aşteaptau rezultatul loviturii de stat şi chemarea la Palat..."

"... Am fost întrebat ce ştiu despre ultima şedinţă de la Palat a mareşalului Antonescu şi am precizat că nu pot da relaţii, nefiind martor ocular."

Apoi: "În dimineaţa de 24 august 1944, fiind la Palatul Regal de la orele 6, am contribuit împreună cu membrii noului guvern, aflaţi la Palat, la luarea măsurilor pentru respingerea coloanelor germane ce se îndreptau spre Capitală..." în volumul Iuliu Maniu, *Testament moral politic*, ediţie Victor Isac, Editura Gândirea Românească, Bucureşti 1991, p. 195-197.

c) Florin Constantiniu, Mihai E. Ionescu, *August 1944*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică Bucureşti 1984, sub "*Arestarea lui Ion Antonescu şi Mihai Antonescu*", p. 43-44: confirmă pe Mircea Ionnitziu în ce priveşte misiunea lui la Mocsonyi – Stârcea de a stabili legătura cu un reprezentant al PCdR. Din relatarea autorilor rezultă implicit, dar foarte clar, că până în seara zilei de 23 august nici un lider politic nu s-a aflat la Palatul Regal.

d) Regele Mihai I în interviul dat "Evenimentului zilei" nr. 665 din 29 august 1994, pag. 2: "Când ştiam că-l voi chema pe Antonescu la Palat şi se va întâmpla ceea ce s-a întâmplat, am trimis pe cineva la Palat să-i anunţe pe toţi cei patru, adică pe Maniu, pe Brătianu, pe Titel Petrescu şi pe Pătrăşcanu să vină imediat la Palat, în după-amiaza acelei zile, la orele 16 (23 august, nota D.C.G.). Or, mie mi s-a raportat că nu au putut fi găsiţi la timp. După mulţi ani, relativ recent, am aflat cu surprindere că Maniu a fost convocat la Palat a doua zi la orele 4 dimineaţa..."

l) În expunerea făcută miercuri 1 aprilie 1992 la Facultatea de Istorie, Corneliu Coposu a precizat că L. Pătrăşcanu şi Titel Petrescu s-au aflat până în seara zilei de 23 august în locuinţa lui Sabin Manuilă din strada Schitu Măgureanu (însemnări făcute de mine, D.C.G.). Tot Corneliu Coposu a adăugat că Iuliu Maniu se afla în Palatul Regal la 24 august, când clădirea a fost bombardată de avioane germane; că C.I.C. Brătianu era la Florica în ziua de 23 august.

f) Registrul de audienţe al Palatului Regal din ziua de 23 august, între orele 13 şi 24, nu cuprinde numele lui Iuliu Maniu: întreaga discuţie la Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu şi Actul de la 23 august 1944* în "Dosarele istoriei", II, nr. 9 (14), 1997, p. 31-39. Ioan Hudiţă, *Jurnal Politic 1 ianuarie-24 august 1944*, Ed. Roza Vânturilor Bucureşti 1997, P. 497-498, notează că Iuliu Maniu a fost la Palat, miercuri 23 august 1944, orele 5 şi 16 minute. Afirmaţia nu este confirmată de nici o altă sursă, iar Registrul de audienţe al Palatului cuprinde 31 nume, dar nu şi pe Iuliu Maniu.

[117] Pentru condiţiile oferite de guvernul sovietic şi discuţiile confidenţiale cu emisarii români la Cairo şi Stockholm: Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu*, p. 233-239, *Politica externă a României*, p. 245.

[118] Andreas Hillgruber: *op.cit.*, p. 233-239.

[119] O traducere în limba română, apropiată celei de mai sus, în *Relaţii internaţionale în acte şi documente*, vol. II (1939-1945), de Alexandru Vianu, Constantin Buşe, Zorin Zamfir şi Gheorghe Bădescu, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, p. 155-156.

[120] "Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers", 1944, vol. 5, p. 113.

[121] *ibidem*, p. 114-115, nr. 687.

[122] *ibidem*, p. 117-118, nr. 557.

[123] *ibidem*, p. 119-120 şi 117-118, nr. 55.

[124] *ibidem*, p. 118-119, nr. 700

[125] *ibidem*, p. 121, nr. 560.

[126] Vezi "Magazin Istoric", nr. 8, 1990, p. 29-31.

[127] *ibidem*, p. 30.

[128] Telegrama nr. 3 121, 23 august 1944, de la Moscova la Washington, 740.0019E.W.8-2 344. National Archives, Washington, D.C.

[129] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers – se va prescurta FRUS, 1944, vol. IV. Washington, D.C. 1966, p. 192; telegrama nr. 3135 de la Moscova, la 24 august, orele 5 după-amiaza: 749.090019E.W. 8-2 444, National Archives, Washington, D.C.

[130] *ibidem*, vol. IV, p. 193, telegrama nr. 3 147 din 25 august, din Moscova; 740 00119 E.W. 8-2544.

[131] *ibidem*, telegrama nr. 3148 din Moscova, la 25 August.

[132] Vezi şi Memorandumul din 28 februarie 1944; 871 00/1010, National Archives, Washington, D.C.

[133] Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *Repere de cronologie internaţională 1914-1945*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 347.

[134] Leonida Loghin *Al doilea război mondial*, p. 371. Adam B. Ulam, *Stalin. The man and his era*, Beacon Press, Boston, 1989, p. 597; Alexander Werth, *Russia at war 1941-1945*, Caroll and Graff Publishers, New York, 1984, p. 869-883; Winston S. Churchill, *Triumph and Tragedy*, Bantam Brook, New York, 1962, p. 110-124.

[135] "Monitorul Oficial" CXII, nr. 202 din septembrie 1944, p. 6 232, cf. *23 August 1944, Documente, 1944-1945*, vol. III, p. 5-6.

[136] Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Traducere şi postfaţă de Dorin Gămulescu, Editura Europa, Craiova, p. 74-75.

În ediţia engleză a volumului, *Conversations with Stalin*, New York, Harcourt, 1962, p. 114, pasajul este similar ca înţeles, dar altfel formulat: "this war is not as in the past; whoever occupies a territory also imposes on it his own social system. It cannot be otherwise". Cf. Voytech Mastny, *Russia's Road to the Cold War*. Columbia University Press, N.Y. 1979, p. 212.

[137] "România liberă", anul II, nr. 16, 31 August 1944, p. 2.

[138] "România liberă" III, nr. 325, 26 august 1945, p. 1 şi nr. 324, 24 August 1945.

[139] "Jurnalul de dimineaţă" VIII, nr. 522, sâmbătă 24 august 1946, p. 1-2 şi "Ordinul de zi către armată", în "România liberă" IV, nr. 625, 24 august 1946, p. 3.

[140] "România liberă" V, nr. 927, duminică 24 august 1947, p. 3.

[141] "România liberă" VI, nr. 1228, 22 august 1948, p. 1 şi nr. 1229, 24 august 1948, p. 1-2.

[142] Toate aceste afirmaţii în expunerea lui Gheorghe Gheorghiu Dej la "Adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de-a XX-a aniversări a eliberării României", în "România Liberă", XXII, nr. 6 174, 23 august 1964, p. 1.

[143] "România Liberă" XXVII, nr. 7 728, sâmbătă 23 august 1969, p. 1-2.

[144] "România Liberă" XXXV, nr. 10 211, marţi 23 august 1977, p. 1-2.

[145] "România Liberă" XXXVII, nr. 10 831, joi 23 august 1979, p. 1-2.

[146] Ca de exemplu: Gh. Buzatu, Gh. D. Florescu, I. Saizu, D. Şandru, *Din insurecţia unei zile mari. Contribuţii la cronologia insurecţiei române din August 1944*, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A.D. Xenopol – Iaşi", vol. 16, 1979, p. 1-123; Florin Constantiniu, Mihai E. Ionescu, *August 1944. Repere istorice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, 260 p.; *23 August 1944. Documente, vol. I 1938-1943; vol. II. 1944*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclpedică, Bucureşti 1984, CXLII – 656 p. (I); 871 p. (II); coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat; pentru studiile şi articolele privind evenimentele din August 1944, apărute în intervalul 1979-1984 (inclusiv); *Bibliografia istorică a României, vol. VI, 1979-1984*, bibliografie selectivă de Ştefan Pascu, Gh. Hristopol, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Adrian Rusu, Nicolae Păun, Stelian Mândruţ, Ion Nistor, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985, p. 286-301.

[147] Pentru mărturia profesorului Ernst Gamillschegg: Gh. F. Anghelescu, *Din arhiva istorică a României (IV)*, în volumul "Românii în istoria universală", III, 1, coordonatori: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iaşi, Universitatea Al.I. Cuza, 1988, p. 810-827 (citatele la pag. 813).

Mărturiile din 14, 17-19, 30 mai 1944 şi 3, 23, 24 iulie 1944: Vasile Liveanu, *Surprinderea inamicului la 23 august 1944 şi condiţionarea ei social-politică*, în "Revista de Istorie", 31, 1978, nr. 12, p. 2169-2196 (vezi p. 2179, 2180, 2183).

Misiunea locotenent-colonelului von Trotha la feldmareşalul Keitel, la 6 august: Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol şi Mareşalul Antonescu*, p. 252.

Mărturia căpitanului Bergman la 3 august: Florin Constantiniu, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul insurecţiei...* în "Revista de Istorie", 32, 1979, nr. 7, p. 1305-1313 (citatele la pag. 1310-1312 şi 1306)

Instrucţiunile date de Mareşalul Ion Antonescu lui Eugen Cristescu, în aprilie 1944: Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul Serviciilor Secrete româneşti – memorii, mărturii, documente*, prefaţă de dr. Dan Zamfirescu, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti 1994, p. 354.

Pentru conflictele de competenţe între autorităţile Reich-ului: Ioan Chiper, *În culisele adversarului: capacitatea de reacţie a Germaniei faţă de evoluţia situaţiei din România în ajunul lui 23 august 1944*, în "Revista de Istorie", 37, nr. 8 (august), 1984, p 782 – 792 (îndeosebi p. 784 – 787); cf Ioan Chiper, *Situaţia politică din România în primăvara anului 1944, în lumina unor documente germane*, în Revista de Istorie", 37, nr. 6 (iunie), 1984, p. 518 – 533.

Pentru întreaga discuţie asupra ultimei întrevederi, A. Hitler – I. Antonescu, la 5 august 1944: Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul*

rece, Editura Corint 1998, p. 39–47, capitolul "Avertismente ignorate. Ce ştiau germanii despre pregătirea desprinderii României de Reich?"

Pentru reacţia iniţială a lui von Killinger în după amiaza zilei de 23 august: Andreas Hillgrüber, *op.cit.* p. 257.

Pentru informaţiile ce *nu au fost transmise* cancelarului A. Hitler., V. Liveanu, *Surprinderea inamicului...*, p. 2184.

Pentru întreaga analiză a actului de la 23: Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, Bucureşti 1996, pag. 1 – 46.

ARMATA ROMÂNĂ PE FRONTUL DE VEST (1944 – 1945) DEZMEMBRAREA ŞI EPURAREA ARMATEI ROMÂNE DIN INTERIOR

Motto:

"Armatele române luptă foarte bine şi sunt foarte mulţumit de comandanţi, de statele majore şi de trupă, sunt bravi şi gata de tot sacrificiul"

Rodion Malinovski, mareşal al Uniunii Sovietice, la 13 aprilie 1945

"Marele Stat-Major supune atenţiunii Comisiunii interaliate de control faptul că această dezarmare a tuturor gărzilor şi unităţilor prevăzute duce la consecinţele cele mai grave asupra moralului întregii populaţii cât şi al armatei române, care nu poate fi supusă unui tratament atât de contradictoriu şi anume: pe front camarad de luptă căruia i se cer eforturi continue, iar pe propriul ei teritoriu obiect de captură, de dezarmare şi vexaţiune".

Şeful Marelui Stat Major român, general de corp de armată Constantin Sănătescu, la 5 martie 1945 către generalul sovietic Serghei Alexandrovici Vinogradov, locţiitorul preşedintelui Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România

1. Armata română pe frontul de Vest

La 25 august 1944 (3 dimineaţa) la 36 de ore după schimbarea regimului la Bucureşti, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe de la Moscova dă următorul comunicat:

"Înaltul Comandament Sovietic este de părere că, în cazul când armatele române încetează acţiunile militare împotriva Armatei Roşii şi se alătură, umăr la umăr, Armatei Roşii în războiul de eliberare... atunci *Armata Roşie nu va dezarma trupele române, le va lăsa să-şi păstreze armele* şi le va ajuta deplin să-şi îndeplinească această demnă misiune"[1] (sublinierea D.C.G.).

Comunicatul era o simplă perdea de fum. O înşelătorie. O promisiune încălcată chiar în aceeaşi zi.

Până la 12 septembrie, sub pretextul că, din punct de vedere juridic, România se afla încă în stare de război cu U.R.S.S., trupele sovietice au luat între

60 000 şi 162 000 militari români prizonieri; în plus au confiscat circa 150 000 arme individuale circa 8 000 mitraliere şi puşti-mitraliere şi 800 tunuri[2].

În cele mai multe cazuri, încercările comandanţilor români de a lua legătura cu omologii sovietici au fost fie respinse, fie ignorate. În după amiaza zilei de 24 august, orele 16, mareşalul Rodion Malinovski, comandantul Frontului 2 Ucrainian, a ordonat trupelor sale să-şi îndeplinească "strict misiunile de luptă" şi să nu intre "în tratative".

În seara aceleiaşi zile, Iosif Vissarionovici Stalin ordona mareşalilor Timoşenko, Malinovski şi Tolbuhin să continue "misiunile stabilite prin directivele Cartierului General al Armatei, neluând în seamă nici o declaraţie a românilor despre încetarea acţiunilor militare". Ordinul adăuga: "Unităţile şi marile unităţi ale armatei române *care se vor preda organizat, în componenţă completă*, cu comandamentul şi armamentul lor, *să fie primite în condiţii speciale*". Trupele române nu s-au predat. Directiva Marelui Stat-Major Român din seara zilei de 23 august, preciza că "atitudinea faţă de trupele Naţiunilor Unite (Sovietice)" să fie *"prietenoasă, fără a cădea în servilism"* (sublinierile D.C.G). Dezarmarea unităţilor române "s-a făcut sub presiunea forţei".[3]

Factorii de decizie de la Moscova avuseseră în vedere, după toate probabilităţile, două scenarii (anterior lui 23 august):

a) încheierea unui armistiţiu cu mareşalul Ion Antonescu aflat la conducerea ţării, sau

b) cucerirea treptată a României şi instalarea în zonele "eliberate" a unui guvern sau a unui comitet procomunist, după "modelul" polon.

Actul de la 23 august a pus Moscova în faţa unei situaţii neaşteptate şi total diferite. Noul guvern condus de generalul Constantin Sănătescu fusese numit de regele Mihai I şi avea sprijinul principalelor partide politice. În plus – fapt esenţial – un Înalt Decret Regal din 31 august, publicat în "Monitorul Oficial" din 2 septembrie 1944, repunea în vigoare Constituţia din 1866 cu modificările din 1923. Anunţa, implicit, instaurarea unui regim constituţional parlamentar, cu mai multe partide.[4]

În atari condiţii, *Sovietele au acţionat în mai multe direcţii pentru a distruge toate instituţiile tradiţionale ale României şi a impune controlul deplin al Partidului Comunist din România.*

În privinţa armatei române, politica sovietică a avut trei obiective esenţiale:

I. Utilizarea la maximum a unităţilor române disponibile pe front, împotriva Wehrmacht-ului şi a armatei ungare.

II. Dezarmarea şi anihilarea completă a forţelor române din interiorul ţării.[5]

III. Formarea unor unităţi noi, ca nuclee ale viitoarei armate "populare" menită să sprijine direct regimul procomunist instalat la Bucureşti de autorităţile sovietice la 6 martie 1945.

Toate cele trei obiective au fost integral realizate din septembrie 1944 şi până în decembrie 1947.

*

I. *Operaţiunile armatei române pe fronturile din Transilvania, Ungaria, Cehoslovacia şi Austria (24 august 1944 – 9 mai 1945)*

Armata română a fost în acţiune în al doilea război mondial timp de 1416 zile, de la 22 iunie 1941 şi până la 9 mai 1945; 1158 zile pe frontul de "Est" şi 239 pe cel de "Vest".[6]

a) S-a aflat sub comanda superioară directă a Marelui Stat-Major Român – 104 zile (7,3%) şi anume: – 89 zile în Est: 22 iunie – 26 iulie 1941 – eliberarea nordului Bucovinei şi a Basarabiei; 14 august – 16 octombrie 1941, asediul şi cucerirea Odesei – 15 zile pe teritoriul român, între 23/24 august şi 7 septembrie 1944.

b) Încadarată în dispozitivele Wehrmacht-ului la ordinele Înaltului Comandament German – 1069 zile (75,4%).

c) Încadarată în Frontul 2 Ucrainian (7 septembrie 1944 – 9 mai 1945) la ordinele Înaltului Comandament Sovietic: 244 zile (17,3%).

*

Cea mai dramatică operaţiune, cu consecinţe globale şi ireversibile, a fost executată de armata română între 23/24 august şi 7 septembrie 1944, sub comanda exclusivă a Marelui Stat-Major Român.

Operaţiunea, de o amploare şi complexitate fără precedent, a avut 4 obiective:

a) *desprinderea, fără confruntare directă, din dispozitivele de luptă ale Wehrmacht-ului;*

b) stabilirea legăturii cu unităţile Armatei Roşii; din noaptea de 23/24 august 1944, *toate operaţiunile împotriva trupelor sovietice au încetat efectiv.* Acestea au "interpretat" în felul lor propriu şi caracteristic oprirea luptelor şi au luat prizonieri între 60 000 şi 162 000 militari români, plus o importantă cantitate de armament (vezi mai sus);

c) *neutralizarea şi dezarmarea unităţilor Wehrmacht-ului* aflate în România;

d) *asigurarea controlului asupra teritoriului român*, concomitent cu *oprirea atacurilor germano-ungare*, care urmăreau să înainteze pe linia Carpaţilor, o barieră naturală lesne de apărat şi foarte greu de străpuns.

Toate aceste patru obiective au fost integral îndeplinite de armata română în intervalul amintit (23/24 august – 7 septembrie).

Între timp, armata sovietică a înaintat rapid prin România, fără a întâmpina practic nici o rezistenţă. Toate trecătorile Carpaţilor şi liniile de comunicaţie, până în centrul Transilvaniei şi zona de Vest, Arad-Timişoara, au fost ţinute de armata română deschise şi libere. În acele zile, repetate salve de tun anunţau la Moscova "eliberarea" a zeci de localităţi din România, în care trupele sovietice intraseră fără să tragă nici un foc. Armata Roşie *n-a "eliberat"* acele localităţi pentru simplu fapt că ele se aflau ferm sub controlul autorităţilor militare române!

"În douăsprezece zile de înaintare, tancurile sovietice au acoperit 400 km. În următoarele şase zile au înaintat circa alţi 300 km, atingând frontiera iugoslavă la Turnu-Severin pe Dunăre. O mare parte a forţelor germane a rămas încercuită în intrândul din Basarabia sau a fost anihilată pe când încercau să se retragă. Întreaga Armată a 6-a, douăzeci de divizii în total, a fost pierdută. Înfrângerea a fost dezastruoasă, ca aceea de la Stalingrad" (Lidell Hart, despre consecinţele evenimentelor din România, august 1944, în lucrarea sa *Istoria militară a celui de-al doilea război mondial*).

Consecinţele:

Wehrmacht-ul a fost obligat să evacueze în circa 9 săptămâni Bulgaria, Grecia (inclusiv Creta şi insulele din Marea Egee), Macedonia, Albania, Serbia şi o parte din Bosnia-Herţegovina.

– Durata războiului european a fost evident scurtată, întrucât aprovizionarea Reich-ului cu petrol din România a fost complet întreruptă.

– 12-14 divizii româneşti, plus corpul aerian s-au adăugat Armatei Roşii în faza finală a marii conflagraţii în Europa.

Convenţia de armistiţiu semnată la Moscova între România şi U.R.S.S., Statele Unite şi Marea Britanie la 12 septembrie 1944 consemnase între altele, faptul că România:

– ieşise din alianţa cu Axa şi se angajase, de la 24 august 1944, orele 4 dimineaţa în război împotriva Reich-ului şi a Ungariei;

– va continua să participe la război cu cel puţin 12 divizii[7]. În realitate, contribuţia a fost mai mare (vezi în continuare).

*

Operaţiunile armatei române au fost încadrate în dispozitivele trupelor sovietice ale Frontului 2 Ucrainian şi au avut loc în patru arii; în partea de SE şi NV a Transilvaniei, anexată de Ungaria la 30 august 1940; în Ungaria; în Slovacia, Moravia şi Boemia; în Austria.

*

a) *Eliberarea completă a Transilvaniei* s-a încheiat la 25 octombrie 1944, când unităţile germano-ungare s-au retras din oraşele Carei şi Satu Mare.

Între 24 august şi 25 octombrie, armata română a participat la lupte cu 525 702 militari şi a avut 58 330 pierderi (circa 11%).[8]

b) Acţiunile pe *teritoriul Ungariei* au început la 24 septembrie 1944. Armatele 1 şi 4 române au luat parte la operaţiunile strategice cod "Debreţin" şi "Budapesta". Au cuprins partea de Nord-Est a Ungariei, pe cursul superior şi mijlociu al Tisei până în zona de răsărit a Budapestei şi în munţi Hegyalja, Bükk şi Mátra.

Au participat 210 006 militari (din care 11 877 aeronautică); pierderi: 42 700 (circa 20,3%). Frontul de acţiune între 100 şi 200 km, iar pătrunderea în dispozitivul adversarului între 250 şi 300 km, cu 1 237 localităţi ocupate.[9]

c) *În Slovacia, în Moravia şi Cehia*, armatele 1 şi 4 române au operat de la 18 decembrie 1944 şi până la încheierea ostilităţilor (lupte sporadice au continuat între 9 şi 12 mai 1945). Efectivele angajate: 248 430 (din care 14 259 aeronautică); pierderi proprii: 66 495 (26,8%);; front de acţiune între 50-130 km; înaintarea în dispozitivul adversarului circa 400 km, cu 1 722 localităţi ocupate.[10]

d) *În Austria de nord-est* au fost angajate între 9 aprilie şi 8 mai 1945, regimentul 2 care de luptă (1 000 militari cu 80 tancuri şi maşini blindate) şi Grupul operativ al Brigăzii de căi ferate.[11]

Recapitulând, între 24 august şi 9 mai 1945, contribuţia armatei române cuprinde: 1 700 km străbătuţi, de la ţărmul Mării Negre până în apropiere de Praga; 3 831 localităţi (din care 53 oraşe) ocupate; 538 536[12] militari angajaţi, din

care: 169 822 pierderi (circa 31,5%). Pierderile se împart la rândul lor: morţi 21 035 (din care 850 ofiţeri şi 776 subofiţeri); răniţi şi bolnavi 90 344 (din care 3 289 ofiţeri şi 3 084 subofiţeri); dispăruţi; 58 443 (din care 930 ofiţeri şi 1 124 subofiţeri)[13]. Efortul economic; peste 1 200 000 000 dolari (la cursul anului 1938!)

Postul de radio Londra a preluat şi difuzat la 7 ianuarie 1945 estimarea ziarului britanic "Sunday Times": "Dintre Naţiunile Unite care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi pe locul patru prin numărul de soldaţi participanţi la bătălia de distrugere a nazismului".[14]

*

Contribuţia României şi a regelui Mihai alături de Naţiunile Unite a fost recunoscută de Moscova şi Washington de la cel mai înalt nivel al factorilor de decizie.

La 6 iulie 1945 Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a conferit regelui Mihai al României ordinul "Victoria". Decretul precizează: "Pentru actul curajos al cotiturii hotărâte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă şi alinierea cu Naţiunile Unite, în clipa când încă nu se precizase clar înfrângerea Germaniei, Majestatea sa Mihai I, regele României se decorează cu: ORDINUL VICTORIA"[15]

Patru personalităţi din afara hotarelor U.R.S.S. primiseră până atunci (iulie 1945) cea mai înaltă distincţie militară sovietică: mareşalii Iosip Broz Tito şi Michail Zumerski-Rola, generalul Dwight D. Eisenhower şi mareşalul Sir Bernard Law Montgomery.[16]

Recunoaştere venită şi din partea Statelor Unite. Preşedintele Harry S. Truman acordă regelui Mihai "Legion of Merit" în gradul de Comandor Şef:

"Printr-o conducere excepţional de meritorie – scrie preşedintele Truman – Majestatea Sa Regele Mihai I al României a adus un serviciu remarcabil la cauza Naţiunilor Aliate în lupta lor împotriva Germaniei Hitleriste...

... Prin gândirea sa superioară, curajul său în acţiune şi caracterul eminent al comandei sale personale, Regele Mihai a adus o contribuţie de excepţie la cauza libertăţii şi democraţiei"[17]

Care au fost pierderile totale ale armatei române (armata de uscat, aeronautică şi marină) în Est şi Vest?

Nr.crt.	Categoria de pierderi	Est	Vest	Total	din care: ofiţeri
1	Morţi	71 585	21 035	92 620	3 972
2	Răniţi şi bolnavi	243 622	90 344	333 966	11 648
3	Dispăruţi	309 533	58 443	367 976	6 972
	Total	624 740	169 822	794 562	22 592[18]

De notat că *armata română a fost în situaţia unică de a lupta, succesiv, împotriva forţelor armate ale celor două sisteme totalitare: cel sovietic şi cel nazist.*

*

2. Cum a decurs **cooperarea militară sovieto-română?**

Începutul l-au făcut cei 60 000 – 162 000 militari români luaţi prizonieri între 23/24 august 1944 şi 12 septembrie, ţinuţi ani de zile în detenţie (vezi mai sus). Unităţile române au fost menţionate în 7 comunicate ale Înaltului Comandament Sovietic, în 21 alte comunicate de război ale Armatei Roşii şi în alte documente. Mii de militari au primit medalii şi chiar decoraţii sovietice. Cel puţin acestea sunt datele publicate înainte de decembrie 1989.[19]

Iată şi mărturiile unor comandanţi de mari unităţi sovietice:

"Armatele române luptă foarte bine şi sunt foarte mulţumit de comandanţi, de statele majore şi de trupă, sunt bravi şi gata de tot sacrificiul" – declara mareşalul Rodion Malinovski la 13 aprilie 1945 într-o convorbire cu ministrul român de război...

"Armata I română, luptând alături de trupele sovietice, a avut o contribuţie remarcabilă la victoria finală" – generalul I.M. Mangarov, comandantul Armatei 53 Sovietice.

"Diviziile româneşti... au dat dovadă de energie şi eroism şi de o mare putere de rezistenţă; au luptat foarte bine întru cinstea ţării lor" – generalul F.F. Jmatchenko, comandantul Armatei a 40-a sovietice.[20]

Cum au decurs lucrurile pe front? Tema nu a fost încă cercetată. Avem însă unele mărturii.

"... Reprezentanţii sovietici în Comisia Aliată (Sovietică) de Control (CASC) susţin că moralul acestor unităţi (române) este foarte scăzut şi că cei mai mulţi, ofiţeri şi trupă, nu mai au interes în purtarea războiului" notează generalul C.V.R. Schuyler, reprezentantul militar al Statelor Unite în CASC, într-un raport din 25 martie 1945, înaintat generalului maior J.E. Hull, adjunct al Şefului Statelor Majore, la Pentagon.[21]

Dar generalul brigadier C.V.R. Schuyler explică această stare de spirit, pe baza informaţiilor obţinute de Misiunea militară a Statelor Unite din Bucureşti: "... multe din diviziile româneşti (de pe front) sunt într-o situaţie foarte grea. Aceasta datorită lipsei de transport, echipament şi aprovizionare, din care *cantităţi mari sunt confiscate de ruşi, deşi erau destinate românilor*".

"Toţi ofiţerii români de pe front cu care am vorbit" – continuă generalul brigadier C.V.R. Schuyler – "sunt nemulţumiţi de faptul că *ruşii nu au nici un respect pentru unităţile române pe care le folosesc drept carne de tun. Aceste unităţi sunt azvârlite în atac după atac, fără sprijin adecvat, suferă mari pierderi şi nu li se acordă răgaz pentru odihnă şi reechipare. De aceea, oamenii sunt epuizaţi fizicește şi moralul este foarte scăzut*"[22] (sublinierile D.C.G.).

Situaţie confirmată şi de generalul de armată Constantin Sănătescu, şeful Marelui Stat-Major: "Fac toate eforturile ca să menţin capacitatea de luptă a trupelor române; ... am dus totuşi războiul numai cu resursele noastre şi le-am duce tot aşa mai departe *dacă ruşii nu ne-ar lua din armament, echipament,*

medicamente şi aprovizionări. Suntem însă la capătul sforţărilor..." (30 ianuarie 1945)[23] (sublinierea D.C.G.).

Iar regele Mihai I, în memoriul adresat la 24 ianuarie 1945, personal preşedintelui Franklin Delano Roosevelt adaugă: *Comandamentul sovietic a confiscat peste 50% din stocul sanitar al armatei române, inclusiv tot disponibilul de novocaină, indispensabilă oricărei anestezii!*[24]

Sovieticii făceau pe românii să plătească în acest mod – chiar luptând acum împreună – faptul că unităţile româneşti înaintaseră o dată cu Wehrmacht-ul până la Don, în Stepa Calmucă şi în Caucaz.

3. Dezarmarea şi neutralizarea completă a armatei române din interior

Marele Stat-Major stabileşte la 3 şi 6 septembrie 1944 noua organizare a marilor unităţi, în situaţia politico-militară total schimbată după 23 august.

a) Pe front operau 2 armate: a I-a şi a IV-a, fiecare cu câte 2 corpuri de armată; efectiv total la finele ostilităţilor: 172 081.

b) Armata din interior pentru înlocuirea pierderilor, instruirea recruţilor, paza frontierelor, ordinea internă şi acţiune în caz de atac neprevăzut: 443 895.[25]

În discuţiile pentru semnarea armistiţiului de la Moscova, delegaţia română a propus încheierea unei convenţii militare între cele două armate. Replica lui Viaceslav Molotov: "Cred că militarii vor fi însărcinaţi să precizeze colaborarea militară şi nu cred că vor fi divergenţe. Ei vor discuta chestiunile militare".[26]

"Divergenţele" au fost esenţiale. Militarii români n-au avut ce discuta. *Sovietele au dictat condiţiile*. La 25 septembrie 1944, comandamentul sovietic prezintă un proiect de protocol care *prevedea desfiinţarea tuturor marilor unităţi ale armatei române din interior*. Erau lăsate numai trei divizii ca rezervă strategică, iar nu zece cum ceruse Marele Stat-Major Român. Delegaţia română respinge "proiectul" sovietic. "Discuţiile" se întrerup.

Ele sunt reluate la 23 octombrie. Două zile mai târziu vine *ultimatumul sovietic*. Protocolul va fi acceptat în redactarea propusă de partea sovietică. În caz contrar, consecinţele pot merge "până la demobilizarea şi chiar desfinţarea de către forţele sovietice a tuturor marilor unităţi române care nu sunt necesare frontului" (sublinierea D.C.G.)

Şeful Marelui Stat-Major român, generalul Gheorghe Mihail îşi prezintă demisia la 15 octombrie 1944, socotind inacceptabil şi ofensator proiectul sovietic.[27]

Noul şef al Marelui Stat-Major, generalul de corp de armată Nicolae Rădescu semnează *din ordin* protocolul, la 26 octombrie 1944[28]. Era a doua zi după ce întreaga Transilvanie de NV şi SE fusese eliberată.

Nicolae Rădescu adaugă în scris: "Protocolul îl semnez ca *fiindu-ne impus de Comisia aliată (sovietică) de control* şi în scopul de a evita consecinţele dăunătoare operaţiilor comune contra Germaniei şi Ungariei" (sublinierea D.C.G.).

Comisia Română pentru aplicarea armistiţiului cu adresa nr. 2748 precizase, de altfel, că textul articolelor 1 şi 18 şi anexa la art. 18 din Convenţia de Armistiţiu din 12 septembrie 1944 "nu pot fi interpretate în sensul că se impune desfiinţarea şi demobilizarea diviziilor române rămase în interiorul ţării".[29]

Ce impunea ultimatumul sovietic?

Desfiinţarea, *până la 1 decembrie 1944,* a următoarelor unităţi: *1 comandament de armată,*[30] *4 comandamente de corpuri de armată, 10 divizii de infanterie şi de munte, 1 divizie motomecanizată, 3 divizii de cavalerie.* În plus, trecerea la efective de pace a două comandamente de corpuri de armată şi 3 divizii de infanterie şi de munte.[31]

Cu aceasta, reducerea şi desfiinţarea unităţilor române din interior nu s-a încheiat.

Comisia Aliată (Sovietică) de Control impune la 11 decembrie 1944[32], *desfiinţarea părţilor sedentare ale comandamentelor de divizie* (cele rămase!) şi *reducerea forţelor sedentare ale regimentelor la maximum 250 oameni* (inclusiv ofiţerii şi subofiţerii). Marele Stat-Major român răspunde pe loc: este nevoie de un "minimum strict necesar de circa 550 oameni pentru partea sedentară a unui regiment de infanterie, în condiţiile în care pierderile medii lunare ale unei asemenea unităţi erau de circa 350 oameni".

Reducerea cerută de soviete (maximum 250 militari) "vine să atingă direct şi imediat posibilităţile de a alimenta în condiţiuni satisfăcătoare ca număr şi instrucţie trupele de pe front"[33].

Rezultatul demersului a fost nul!

În paralel, *Şcolile militare sunt reduse tot de Comisia Aliată (Sovietică) de Control – la un număr simbolic*: de la 48 la 31 – pe 1 noiembrie şi de la 31 la 7, începând cu 15 ianuarie 1945. Numărul elevilor din şcolile militare trece de la 23 852 la 17 669 (la 1 noiembrie 1944) şi la 4 563, la 15 ianuarie 1945! În procente, au fost desfiinţate 86,5% din şcolile de pregătire a viitorilor ofiţeri şi subofiţeri, iar efectivele elevilor s-au micşorat cu 80,9%![34]

Marele Stat-Major român arată că cifrele impuse de partea sovietică nu acoperă decât 11% din pierderile de ofiţeri de pe front, respectiv 22% la subofiţeri[35].

Nici un rezultat!

Tot în decembrie 1944, aceeaşi Comisie Sovietică impune *desfiinţarea tuturor celor 10 centre de instrucţie ale armatei.* Termen: 1 ianuarie 1945! Cum se va face pregătirea de luptă de acum înainte? Răspunsul sovietic la regimente, în timpul marşurilor!!![36]

Nici *grănicerii*, care slujeau la paza frontierelor, nu au fost uitaţi de autorităţile sovietice în toamna lui 1944. De la 32 758 efectivele trec la 27 300 (-16,6%). La *jandarmi, care asigurau ordinea internă*, reducerea este brutală: de la 40 156 la 10 432! (-circa 75%)[37].

De ce toate aceste măsuri, sub ameninţarea intervenţiei directe a Armatei Sovietice de ocupaţie?

a) Va fi fost *temerea Sovietelor faţă de orice armată tradiţională care în esenţa ei era anticomunistă* – în România, în Polonia, în Bulgaria, în Iugoslavia. Însemnările generalului Constantin Sănătescu, şef al Marelui Stat-Major, aduc o confirmare: "16 ianuarie 1945 ... După-amiază, la ora 15, *mareşalul Malinovski* ... mi-a comunicat fără înconjur *că nu are încredere deplină în noi şi de aceea trebuie să-şi ia măsuri ca să nu aibă trupe române în spate*, luându-ne orice posibilitate de reacţiune. După lungi dezbateri, am reuşit să ne mai lase câteva şcoli militare şi ceva efective la părţile sedentare, aceasta pentru a putea alimenta frontul"[38] (sublinierea D.C.G.)

b) Va fi fost şi preocuparea sovietică de a avea complet sub control toate liniile de comunicaţii din România. Întoarcerea frontului operată de armata română începând cu 23/24 august 1944 fusese extraordinară; depăşise cele mai optimiste scenarii elaborate de factorii de decizie de la Moscova, Londra sau Washington. Dar repetarea unei asemenea operaţiuni după ce frontul sovietic era în Ungaria şi Slovacia, era practic imposibilă, din evidente considerente militare şi politice.[39]

c) *Obiectivul esenţial al Înaltului Comandament Sovietic era în realitate altul. De a dezarma şi desfiinţa orice unitate militară română menită să asigure ordinea internă şi apărarea puterii legale.* Orice guvern autentic de coaliţie – cum erau cele constituite de generalul Constantin Sănătescu sau de Nicolae Rădescu – trebuia lipsit de forţele minim necesare pentru a reacţiona la dezordinile "populare", bine plănuite şi orchestrate.

Planul pus în aplicare de Partidul Comunist din România pentru acapararea puterii politice centrale şi locale cuprindea repetate demonstraţii de stradă, mitinguri în uzine şi instituţii, întreprinderi de lucru – manifestările unei minorităţi susţinute de o presă agresivă şi violentă. Totul pe fundalul asigurat de Armata Roşie care controla strâns întreaga ţară. Şirul de demonstraţii şi starea treptată de anarhie erau menite să "dovedească" ineficienţa şi/sau lipsa de voinţă a guvernului de coaliţie pentru menţinerea ordinii. Reducerea în continuare a armatei, a poliţiei şi a jandarmeriei constituiau un semnal vizibil pentru Partidul Comunist de a orchestra tulburări sporite. Care, la rându-le vor servi drept pretext autorităţilor sovietice pentru a impune la Bucureşti un guvern dominat de Partidul Comunist, cum s-a adeverit la 6 martie 1945[40].

*

Dezarmarea unităţilor române din interior devine completă începând din 28 februarie 1945. În această zi, Comisia Aliată (Sovietică) de Control (CASC) emite 8 ordine, cu termen de executare pentru a doua zi, 1 martie 1945[41].

Până la orele 23 (28 februarie), trebuiau predate armamentul şi muniţia de la următoarele unităţi: Corpul Pompierilor; Ministerul de Război; Marele Stat-Major; batalionul 2 administrativ; Ministerul Producţiei de război; detaşamentele de construcţii nr. 1 şi 3; batalionul 4 Întreţinere şi Reparaţii auto; de la toate fabricile, uzinele şi instituţiile din Bucureşti.

Corpul de Jandarmi se reduce din nou şi este complet dezarmat (termen 2 martie).

Regimentul de grăniceri este scos din Garnizoana Bucureşti, afară de un batalion de 250 militari care rămân pentru paza unor instituţii publice (termen 2 martie).

Un regiment de 2 100 oameni din Divizia de Gardă – care a refuzat să fie dezarmat – este trimis pe front. Rămân în Garnizoana Bucureşti Regimentul de Gardă Călare şi batalionul de Gardă Regal.

Reducerea efectivelor poliţiei cu 50% – până la 7 500 din care 1 500 în Bucureşti (termen 2 martie).

Reducerea la cantităţi simbolice a muniţiei care mai rămânea la dispoziţia unităţilor române ce fac de gardă în Garnizoana Bucureşti.

Reprezentantul militar al Statelor Unite în CASC mai este informat că tot pe data de 28 februarie au fost demobilizaţi 20 000 ofiţeri şi trupe din aeronautică şi au fost dezafectate 170 avioane[42]

Cu primele zile ale lunii martie 1945, armata română din interior a încetat să existe ca o forţă de menţinere a ordinei. Între timp, staţionau în România 5 divizii de infanterie ale Armatei Roşii cu dotare completă de luptă şi 6 batalioane ale NKVD. În dimineaţa zilei de 28 februarie circula ştirea că aproximtiv 6 000 militari sovietici au intrat în Bucureşti şi că 4 000 din NKVD vor sosi neîntârziat[43].

Dezarmarea – citim într-un protest trimis la 5 martie Comisiei Aliate Sovietice de Control de către Marele Stat-Major român – are "consecinţele cele mai grave asupra moralului întregii populaţii cât şi al *armatei române*, care nu poate fi supusă unui tratament atât de contradictoriu şi anume: *pe front, camarad de luptă, căruia i se cer eforturi continue, iar pe propriul ei teritoriu obiect de captură, de dezarmare şi vexaţiune*" (sublinierea D.C.G.)[44].

Ca de obicei, orice protest, orice raţionament şi orice argument n-au avut nici o urmare. Sovietele câştigaseră războiul şi erau hotărâte să-şi îndeplinească programul integral, adică să impună în România, ca şi în Bulgaria, Ungaria, Polonia, regimuri comuniste în cel mai scurt timp, circa 2-3 ani. În atingerea acestui ţel desfiinţarea armatei române existente era esenţială.

De altfel, la 7 martie 1945, 24 ore după impunerea guvernului dr. Petru Groza controlat de Partidul Comunist, are loc la Bucureşti o întâlnire secretă între reprezentanţi ai PCdR – Ana Pauker, Constantin Doncea, Constantin Pârvulescu – şi ai Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Obiectul întâlnirii? Prezentarea unui plan de trei ani pentru comunizarea României. Pe locul doi – între cele 11 puncte ale planului, se află: "Desfiinţarea armatei în forma ei actuală şi crearea unei armate noi din diviziile «Tudor Vladimirescu» şi «Avram Iancu» (ultima încă în Rusia), ca şi din toţi ofiţerii care activează acum pe teritoriul sovietic"[45].

4. Epurarea armatei române

După instalarea guvernului Dr. Petru Groza la 6 martie 1945, epurarea corpului ofiţeresc a fost accelerată. PCdR a acţionat în trei direcţii:

1) *Trecere în rezervă.* La 19 martie, prin legea nr. 186, guvernul controlat de Partidul Comunist hotărăşte trecerea "din oficiu – în rezervă" a cadrelor active – ofiţeri sau asimilaţii lor, subofiţeri şi maiştri militari – "dacă prisosesc peste nevoile de încadrare ale armatei". O atare formulare cuprindea pe oricine.

Epurarea începe în forţă.

La 19 martie 1945, prin Legea 186, sunt trecuţi în rezervă 70 generali, 1 878 ofiţeri, 4 081 subofiţeri şi 1 139 maiştri, în total 7 168 militari[46].

Epurarea fusese de altfel hotărâtă şi de Comisia Aliată (Sovietică) de Control. Încă de la 14 februarie 1945 consilierul A.P.Pavlov afirmase că "unii ofiţeri superiori români ...păstrează forţe enorme în spatele (frontului), probabil pentru scopuri infame ...suntem nevoiţi să conchidem (= partea sovietică, nota D.C.G.), că această situaţie se datorează unei influenţe fasciste...". Iar Viceamiralul V.L. Bogdenko – tot din aceeaşi comisie şi tot în aceeaşi zi – sublinia că prezenţa "a peste 100 tancuri"[47] constitue un indiciu al existenţei unor "simpatizanţi fascişti" în armata română[48].

2) Reducerea în continuare a efectivelor armatei din interior, mai ales după 9 mai, când ostilităţile s-au încheiat.

Cifrele recapitulative sunt grăitoare. Ele cuprind: armata de uscat, aeronautica, marina, pompierii, jandarmii, grănicerii, elevii de şcoală militară: (la data de 1 iunie 1945, armata din interior).

Categorii	26 octombrie 1944[49]	1 iunie 1945	Reducere	
			numeric	%
Ofiţeri	20 865	11 636	9 229	55,7
Subofiţeri	36 883	20 238	16 645	54,8
Trupă	349 371	108 921	240 450	68,8
Elevi	27 776	3 200	24 576	88,4
Total	434 895	143 995	290 900	67,0[50]

Semnificativ, reducerea cea mai mare s-a operat la şcolile de elevi ofiţeri şi subofiţeri: 88,4%. O armată populară era în formare şi "noii" ofiţeri urmau să fie recrutaţi şi formaţi pe alte principii.

De ce nu s-au efectuat disponibilizări mai mari printre ofiţeri şi subofiţeri? Pentru că guvernul condus de Partidul Comunist avea încă nevoie de cadrele "vechi" pentru noua sa armată populară.

Reducerea, de fapt epurarea cadrelor, a continuat şi după 1 iunie 1945.

La încetarea ostilităţilor, pe front se aflau 172 081 militari din care:[50]

8 101 ofiţeri
9 416 subofiţeri
154 564 trupă

Ei s-au reîntors în ţară, mergând mai ales pe jos timp de 42 zile (cu începere de la 9 iunie 1945) din Cehoslovacia şi Austria, până la frontiera de vest a României. Guvernul a transformat această întoarcere într-un şir de manifestaţii în favoarea puterii procomuniste.

După care a continuat reducerea efectivelor, pe baza Instrucţiunilor speciale nr. 56500/24 iulie 1945 ale Marelui Stat-Major, elaborate în urma unei întrevederi la Moscova între I.V. Stalin şi generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu, omul de încredere al PCdR, ministrul Apărării Naţionale în guvernul dr. Petru Groza[51].

La 1 iunie 1946 Comisia Aliată (Sovietică) de Control vine cu o nouă dispoziţie pentru scăderea drastică a efectivelor, mai ales la ofiţeri şi subofiţeri[52]. Ca urmare a ordinului sovietic, au fost adoptate legile nr. 433 din 12 iunie, pentru crearea cadrului disponibil al armatei; nr. 452/15 iunie pentru organizarea şi funcţionarea Ministerului de Război (devenit, ulterior, Ministerul Apărării Naţionale); "Decretul-Lege relativ la stabilirea cadrului efectivelor armatei"; nr. 451, pentru echivalarea studiilor militare cu studiile de învăţământ de grad superior.

La 8 august 1946 sunt trecuţi în cadrul disponibil al armatei cca. 7 600 ofiţeri[53].

Trecerea în cadrul disponibil se făcea pentru un an de zile. La 15 august 1947 (prin legea nr. 294), tot personalul militar din "cadrul disponibil" a fost trecut, din oficiu, "în rezervă". Cu atari succesive legiferări şi aplicări, armata română tradiţională a fost drastic epurată; s-au păstrat numai acei ofiţeri şi subofiţeri pe care regimul procomunist îi considera "simpatizanţi" sau cel mult "neutri". Aceste cadre erau de altfel indispensabile pentru constituirea viitoarei "armate populare".

Recapitulând, situaţia numerică a armatei române se prezintă între 23 august 1944 şi august 1947 astfel:[54]

Unităţile de pe front şi din interior

Nr. crt.	Datele	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Total
1	23 august 1944	23 109	43 866	531 009	597 984
2	1 august 1945	17 484	26 289	228 191	271 964
3	1 februarie 1946	16 205	26 023	136 405	178 633
4	1 ianuarie 1947	10 243	16 322	111 000	137 565
5	august 1947	10 295	14 867	111 183	136 345

Scăderea efectivelor era determinată, obiectiv, de doi factori: a) trecerea armatei pe picior de pace şi b) obligaţiile impuse României – ca ţară învinsă – prin tratatul de pace semnat la 10 februarie 1947, ratificat de toţi semnatarii în acelaşi an şi care fixa un maximum de 138 000[55]. (Ratificare ce a însemnat implicit şi o a doua recunoaştere pe plan diplomatic a regimurilor comuniste impuse de U.R.S.S. statelor din Europa Centrală şi de Sud-Est).

Până la acest punct, *evoluţia efectivelor militare a fost normală.*

Au intervenit însă două elemente care au transformat micşorarea efectivelor într-o *masivă epurare.*

a) *Ordinele Comisiei Aliate (Sovietice) de Control*, care au fixat, de fiecare dată, plafonul numeric al diferitelor unităţi. Iată şi un exemplu concludent:[56]

Cererea Comisiei aliate (Sovietice) de control	ofiţeri	subofiţeri şi maiştri	Trupă	Total
Nr. V/229 din 1 iunie 1946	10 243	16 322	111 000	137 565
Efectivele armatei române în august 1947	10 295	14 867	111 183	136 345

Forurile militare române au fost reduse la simple executante ale ordinelor sovietice.

De altfel, până la 25 august 1947 inclusiv, Marele Stat-Major român a fost obligat să prezinte *lunar* Comisiei Aliate (Sovietice) de Control un tabel recapitulativ în efectivele armatei de uscat, aeronauticii şi marinei.[57]

b) *Criteriile politice impuse şi care au fost hotărâtoare în desfiinţarea corpului ofiţeresc al armatei române.*

La 15 iunie 1946, legea nr. 433[58] stabilea *patru criterii* şi *15 "urgenţe"*.

Primele patru sunt atotcuprinzătoare în sens negativ sau pozitiv: a) activitatea, stagiul, funcţia pe front alături de "Naţiunile Unite", împotriva Reich-ului hitlerist (intervalul 23/24 august 1944 – 9/12 mai 1945); b) idem, în războiul contra U.R.S.S. inclusiv atitudinea faţă de prizonierii de război şi populaţia civilă; c) activitatea şi calificativele obţinute în întreaga carieră; d) conduita în timpul şi în afara serviciului.

Cele patru criterii deschideau larg posibilitatea multiplelor interpretări. La care au fost adăugate "urgenţele", adică "motivările" pentru eliminarea din armată. Grăitoare este Urgenţa nr. XV pentru ofiţerii care prezintă "scăderi de ordin moral". Care sunt acestea?: "reacţionar ... antidemocrat ... împiedică democratizarea armatei ... ostil regimului ... complet neîncadrat pe linia regimului ... omul Palatului (regal) ... a votat cu Ochiul" (sigla Partidului Naţional Ţărănesc la "alegerile" din 1946).

Când, la 15 august 1947 s-a procedat la trecerea în rezervă, din oficiu, a tuturor ofiţerilor şi subofiţerilor aflaţi – din 1946 – în cadrul disponibil, calificativele sunt aceleaşi "ostil regimului ... sabotează activitatea ofiţerilor democraţi..."[59] legături cu reacţiunea ... face propagandă antiguvernamentală ... antidemocrat, antisovietic."

Participarea pe frontul din răsărit – un motiv în sine pentru trecerea în rezervă. Alte "motive": refuzul de a se înscrie în diviziile "Tudor Vladimirescu" şi "Horia, Cloşca şi Crişan" formate din prizonieri români pe teritoriul U.R.S.S.; "necorespunzător funcţiei "; refuzul de a se înscrie în partidul comunist; refuzul de a urma cursurile de îndoctrinare politică de la Breaza; refuzul de a "colabora" cu "activiştii" ce formau în armată direcţia "Educaţie, Cultură şi Propagandă" (E.C.P.); originea socială necorespunzătoare; "necorespunzător moral-politic"; refuzul de a merge în U.R.S.S. pentru specializare (după 1948)[60] etc.

Toate aceste "calificative", hotărâte şi aplicate de ofiţerii sau activiştii politici, certifică *opoziţia cadrelor militare la instaurarea regimului comunist.* Faptul este confirmat de maiorul Vasile Cutoiu, şeful serviciului Educaţie, Cultură şi Propagandă (ECP, vezi mai jos "Politizarea") de pe lângă Armata a 4-a. În toamna anului 1945, zelosul propagandist al Partidului Comunist împărţea ofiţerii acestei mari unităţi astfel: "o mică parte sunt făţişi susţinători ai guvernului de concentrare democratică în frunte cu dr. Petru Groza; o altă parte sunt indiferenţi (50%), iar restul sunt total contrari guvernului"[61].

Aparenta "indiferenţă" a ofiţerilor era tot o modalitate de a nu-şi manifesta pe faţă sentimentele anticomuniste. Din raportul maiorului politic Vasile Cutoiu rezultă că *peste 90% din ofiţerimea Armatei a 4-a, care făcuse tot frontul de Est şi de Vest, era împotriva comunizării ţării.*

Ceea ce explică de altfel amploarea epurărilor: în 1947 peste 5 000 de ofiţeri – majoritatea cu gradul de la maior în sus – sunt trecuţi din "cadrul disponibil", în "retragere"[62]. Erau daţi afară din armată. Rămâneau pe drumuri, lăsaţi să se

descurce cum vor şti. Noul regim comunist în curs de consolidare avea un singur ţel: *desfiinţarea cât mai rapidă a corpului de elită – acela al ofiţerilor armatei române.*

5. Politizarea militarilor şi constituirea nucleului "armatei populare"

Politizarea a mers în paralel cu epurarea.

Decretul lege privind reforma electorală (14 noiembrie 1918), preciza, la articolul 14: "Militarii în activitate şi toţi acei care ocupă o funcţiune de orice natură, retribuită de stat, judeţ sau comună, sau (de) aşezămintele de utilitate publică, ale căror bugete se votează de Adunarea Deputaţilor, *nu pot fi aleşi decât dacă demisionează din funcţiune în 15 zile libere de la data decretului de faţă*"[63].

Decretul preciza de fapt că militarii activi, ca şi magistraţii, nu se puteau angaja în politică. Aceleaşi prevederi şi în Legea electorală din 27 martie 1926[64].

Armata nu face politică. Principiul diriguitor era: "educaţia ostaşului o face cel care-l comandă". Acest principiu a fost aplicat în continuare până în 1944 inclusiv. Îndată după întoarcerea armelor, generalul Mihail Racoviţă, noul ministru de Război în guvernul format în seara zilei de 23 august, preciza prin ordinul general nr. 59 din 28 august 1944 următoarele:

– "De când a luat fiinţă, armata română, ofiţerii şi oştirea nu s-au amestecat în chestiuni politice";

– este interzis militarilor "a lua parte la orice manifestare a partidelor politice în timpul serviciului sub arme";

– singura ierarhie şi disciplină rămâne aceea militară;

– cei implicaţi în activitatea politică urmează a fi deferiţi Curţii Marţiale[65].

Pentru Partidul Comunist din România regula era inversată. *Armata trebuia să facă politică. Una singură. Aceea a Partidului Comunist.*

Cum s-a procedat? După model sovietic au fost introduşi *comisarii politici pe lângă unităţile militare*, cu puteri depline, inclusiv înlocuirea acelor comandanţi care se opuneau direct sau indirect directivelor Partidului Comunist.

Chiar de la 18 martie 1945 – adică 12 zile după impunerea noului guvern – Misiunea americană din Bucureşti raporta:

"Generalul Răşcanu, ministrul de Război, elaborează planuri pentru eliminarea oricărei opoziţii faţă de Frontul Naţional Democrat printre ofiţeri. Un martor a descris o şedinţă furtunoasă ţinută de generalul Răşcanu cu corpul ofiţeresc într-o sală publică; martorul a spus că în timp ce ministrul de Război făcea cu acest prilej multe promisiuni, au izbucnit multe strigăte ale celor de faţă, cerând să se dea Armatei echipamentul şi armamentul; *la care generalul* Răşcanu a ameninţat să aresteze pe ofiţeri, iar adunarea s-a încheiat în dezordine."[66]

În aprilie 1945, Petru Groza afirmă: "una din sarcinile mari ale poporului român şi ale guvernului acutal este *democratizarea armatei.* Nimeni să nu mai sape prăpastie între popor şi armată". În posturile de conducere vor fi numite, continua prim-ministrul, *"elementele sănătoase şi democratice*, care se disting atât prin iubire faţă de popor, cât şi prin cunoaşterea artei militare"[67]. (sublinierile D.C.G.)

"Democratizare" însemna controlul armatei de către Partidul Comunist; elementele "sănătoase" erau cei recrutaţi din muncitorime sau ţărănime, gata să îndeplinească întocmai obiectivele PCdR.

De altfel, o circulară a Ministerului de Război din noiembrie 1946 – înaintea "alegerilor" – sublinia necesitatea încadrării armatei "în concepţia democraţiei de astăzi şi solidarizarea ei cu actualul regim democratic care este călăuzit de această concepţie"[68].

Democraţia "de astăzi" era regimul introdus la 6 martie 1945 cu un guvern aflat, *de facto*, sub conducerea Partidului Comunist Român.

Promotorul cel mai zelos al comunizării militarilor a fost generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu, ministrul de război în cabinetul de la 6 martie 1945. Era membru al PCR cu carnetul nr. 221; a acceptat primirea sa în partid contrar interdicţiei prin lege ca militarii să nu se implice în politică (vezi mai sus).

"Activitatea mea din timpul când am fost ministru de Război şi *când am fost complet la dispoziţia partidului*" – scrie Constantin Vasiliu-Răşcanu într-un memoriu din 1962 – "*executând întocmai toate dispoziţiunile luate de partid* este cred cunoscută şi mare parte din ea a fost semnalată de ziarele ce apăreau în Bucureşti în anii 1945 şi 1946".

Fidelul slujitor al Partidului Comunist enumeră câteva din "meritele" sale:

– "*Opera de democratizare a armatei, conform directivelor date mie de partidul comunist şi introducerea aparatului politic în unităţile şi serviciile armatei*".

– "*Curăţirea rândurilor armatei de elementele reacţionare* şi trecerea în cadrul disponibil a surplusului de ofiţeri prin prevederile tratatului de pace" (sublinierile D.C.G.)[69]

Cadrul organizatoric pentru politizarea armatei a fost constituit la 8 mai 1945, prin ordinul general nr. 29 al ministrului Răşcanu şi care înfiinţa *Direcţia Superioară a Culturii, Educaţiei şi Propagandei*, în directă subordonare faţă de Ministerul de Război şi condusă de generalul Victor Precup. La 2 octombrie 1945 (prin ordinul general nr. 113), "Direcţia" devine *Inspectoratul General al Armatei pentru Educaţie, Cultură şi Propagandă (ECP)*. Ca însemnătate şi competenţe "Inspectoratul" devenea egal cu comandamentele mari militare. Instrucţiunile de aplicare, tot din 2 octombrie 1945 (nr. 21127), precizau:

– "ordinele, programele de activitate, precum şi toate dispoziţiunile date de Inspectorat erau obligatorii";

– ele se îndeplineau şi de organele ECP, dar şi de comandanţii militari;

– aveau "autoritatea ordinelor emise de Ministerul de Război"[70].

Rosturile "Inspectoratului" au fost foarte limpede arătate de Emil Bodnăraş la întrunirea Biroului Politic PCR la 25 septembrie 1945:

"Secţia militară de pe lângă partidul nostru are rolul de a îndruma întreaga activitate de partid în această direcţie, *îndeosebi în cadrul activ al armatei*, folosind ca *element de legătură permanentă între armată şi partid*, elementul educator, *Inspectoratul Educaţiei şi Culturii* care a căpătat acum o dezvoltare mai mare"[71] (sublinierile D.C.G.).

E.C.P. a întocmit "programele de activitate obligatorii la nivelul întregii armate", temele conferinţelor de propagandă, a gazetelor de perete, conţinutul şedinţelor de "lămurire" a recruţilor – de exemplu ce este Blocul Partidelor Democratice (BPD; ARLUS etc.)

Tot E.C.P. avea controlul total al oricăror tipărituri – instrucţiuni, circulare, manifeste, cărţi, articole de ziar, interviuri -, al ziarului "Glasul Armatei", a conţinutului bibliotecilor. "Personalul E.C.P. este direct răspunzător de toate publicaţiile care circulă sau se află în unităţi" (ordinl 7211)[72].

Cum s-au recrutat ofiţerii politici?

Divizia "Tudor Vladimirescu" formată din prizonierii români aflaţi în U.R.S.S., instruită şi îndoctrinată, a fost scoasă de pe front, trecută în rezerva frontului 2 Ucrainian (la 20 martie 1945), apoi trimisă cu trenul spre România, la începutul lunii aprilie 1945.

Prin legea nr. 320 din 25 aprilie 1945[73] "o parte din voluntarii români ofiţeri, subofiţeri, maiştri şi submaiştri militari, precum şi gradele inferioare din Divizia "Tudor Vladimirescu" reintră la data publicării prezentei legi în cadrele armatei române, cu gradele ce au" (articolul 1 din Legea nr. 320).

Ce însemna "o parte din voluntarii români"?

Au fost selecţionaţi 953 militari. Trecerea lor în componenţa armatei române s-a făcut printr-o ceremonie specială la cazarma regimentului 6 Mihai Viteazul din Bucureşti, în prezenţa regelui Mihai, a prim-ministrului şi altor membrii ai guvernului (26 aprilie 1945)[74].

Formularea articolului 1 din Legea nr. 320 – reprodusă mai sus – arată că recrutarea celor 953 militari s-a făcut din toate gradele – de la cele inferioare la ofiţeri. Astfel spus, în efectuarea selecţiei a prevalat criteriul dosarului.

Acest grup, cunoscut sub numele de *"Lotul celor 1 000"*[75] a constituit *primul eşalon al "ofiţerilor politici"*. Primiţi în Gara de Nord de Gheorghe Gheorghiu Dej (în martie 1945), ei au fost instruiţi, la cazarma regimentului Mihai Viteazul de activişti PCR şi de oficialităţi – între ele dr. Petru Groza şi Lucreţiu Pătrăşcanu...[76].

La 11 mai, primii "ofiţeri politici" sunt trimişi în Cehoslovacia pentru a încadra cele două armate care luptaseră pe Frontul de Vest, a IV-a, comandată de generalul Nicolae Dăscălescu şi I, general Vasile Atanasiu.

De la 9 iunie, propagandiştii au însoţit unităţile în marşul de 42 zile pe jos spre ţară (când ajung la hotarul de vest).

De unde şi inevitabilele conflicte.

"Am 89 000 eroi căzuţi în luptă. Interzic să faci politică în Armata a IV-a, spuse generalul Nicolae Dăscălescu maiorului Vasile Cutoiu, numit şeful serviciului EPC pe lângă această mare unitate.

Rezultatul? Două zile mai târziu, *generalul de Corp de Armată Nicolae Dăscălescu este înlocuit*[77]. El raporta Regelui Mihai I la 1 iunie 1945: "aceasta este recompensa a 40 de ani de muncă devotată până la sacrificiul vieţii în folosul Patriei"[78].

Ofiţerii ECP au fost primiţi "cu răceală şi neîncredere" de majoritatea ofiţerilor Armatei I, raportează la 1 iunie 1945 maiorul Aurel Ardeleanu, şeful serviciului ECP detaşat la această Armată. Generalul Vasile Atanasiu a ameninţat că-şi prezintă demisia. Apoi a cedat întrucâtva, a acceptat să discute, dar a spus că "educaţia trebuie impregnată de spirit naţional şi de suflet românesc"[79]

În octombrie 1945, aparatul politic – adică ofiţerii ECP – a fost extins şi la marile unităţi care nu luptaseră pe front. Ordinele Inspectoratului General pentru Cultură şi Propagandă deveneau obligatorii pentru toţi comandanţii militari[80].

Şcoli pentru instruirea şi îndoctrinarea ofiţerilor politici – după model sovietic – se deschid la Breaza, Sinaia, Ineu şi Beiuş[81].

*

Divizia Tudor Vladimirescu – constituită pe teritoriul Uniunii Sovietice în octombrie 1943 – a fost prima unitate a "noii armate populare". Misiunea ei precizată de generalul sovietic Petrov încă de la 4 februarie 1944: "întrebuinţarea ei ca mare unitate operativă pe front şi ca *unitate de menţinere a ordinei în ţară*" (sublinierile D.C.G.). După ce a luptat bine în Transilvania, răsăritul Ungariei (la Debreţin) şi în Slovacia, divizia a fost adusă rapid în România, ca să sprijine guvernul impus de Soviete la 6 martie 1945.[8]

La 12 aprilie 1945, la Kotovsk (U.R.S.S.), s-a format – cu aprobarea mareşalului I.V. Stalin – a doua divizie "Horia, Cloşca şi Crişan", cu voluntari români recrutaţi din prizonierii aflaţi în U.R.S.S., comandată de generalul Mihail Lascăr[82]. Ca locţiitor al comandantului pentru educaţie şi cultură – lt. col.Dumitru Petrescu (organizase grevele de la Griviţa în 1933), iar şef al secţiei ECP a diviziei, maior Valter Roman.

Misiunea diviziei a fost definită de generalul Mihail Lascăr, chiar în ordinul de constituire a acestei unităţi: "Divizia Tudor Vladimirescu – Debreţin, împreună cu a noastră (Horia, Cloşca şi Crişan – nota D.C.G.) şi cu cele mai bune elemente din restul unităţilor româneşti formează *sâmburele noii armate democratice româneşti* – reazem de temelie a regimului democratic".

Cu alt prilej, generalul Mihail Lascăr va adăuga: "Divizia noastră trebuie să fie model care să servească la organizarea întregii armate române pentru a clădi o armată nouă cu un spirit nou: Armata democratică română... *Luaţi ca exemplu Armata Roşie*" (sublinierile D.C.G.)[83].

De altfel, la 17 iulie, când divizia Horia, Cloşca şi Crişan intra în România, ziarele publică telegrama prin care comandantul ei pune unitatea în slujba guvernului Groza. "Putem să spunem" – comentează generalul Constantin Sănătescu – în al său Jurnal – "*că nu mai avem o armată naţională, adică a ţării, ci o armată de pretorieni sau mercenari, ce serveşte interesele anumitor persoane*"[84]. De fapt, slujea politica de comunizare a României.

*

Aceeaşi politică şi faţă de *Jandarmerie*.

Aproape toate cadrele de comandă, ca şi gradele inferioare sunt eliminate şi înlocuite cu elemente "de încredere". În "noua jandarmerie" "vor fi înglobate elementele cinstite şi democratice", declara la Oradea ministrul comunist de interne Teohari Georgescu[85]. Reorganizarea va cuprinde "atât poliţia populară din Ardeal, cât şi poliţia rurală din Moldova. Ea va fi unitară, cuprinzând toate elementele noi, fie din poliţia rurală, fie din poliţia populară", precizează tot ministrul de interne, la 10 iunie, la Iaşi[86].

Era vorba de unităţile de menţinerea ordinii recrutate de administraţia sovietică în Moldova – după ocuparea acesteia în aprilie-august 1944, şi în nordul Transilvaniei – după ce autorităţile române fuseseră împiedicate de către Comisia aliată (Sovietică) de Control să se reîntoarcă acolo.

Recrutarea se făcuse cu elemente proletare sau etnic minoritare, fără participarea celor de profesie.

Ministrul de Interne pune punctul pe *i* la Cluj, când afirmă (17 iunie) că ţelul guvernului este de a păstra numai denumirea instituţiilor existente, dar cu

altă alcătuire: "*trebuie să trecem la schimbarea conţinutului şi nu a denumirii...*; "sarcina organelor jandarmereşti nu mai este numai o muncă în ceea ce priveşte stabilirea ordinei[87], ci şi o muncă politică de lămurire a maselor atât pentru români, cât şi pentru maghiari..."[88]. Jandrmeria, ca şi armata, are menirea să slujească regimul instaurat de partidul comunist şi devine instrumentul acestuia.

*

NOTE

[1] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (se va cita FRUS), 1944, vol. IV, Washington D.C., 1966, p. 193, tel. nr. 3148 din Moscova, la 25 august 1944.

[2] Arhiva Ministerului Apărării Naţionale a României, fond 1367, dosar 109, f. 189-190, citat după Mircea Dănuţ Chiriac, *Etapele de "reorganizare" ale armatei române în perioada 1944/1947*, Referat pentru doctorat, Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti, 1997, anexa I. În noiembrie 1944 Ministerul Apărării Naţionale a redactat: *Notă privind reţinerea în Moldova de către armata sovietică a ofiţerilor, trupei şi materialului unităţilor române după data de 24 august 1944.* "Nota" afirma că sovieticii au luat 150 000 prizonieri "trupă", plus 6 000 ofiţeri, plus 6 000 subofiţeri: Constantin Hlihor, *Armata Roşie în România. Adversar. Aliat. Ocupant. 1940-1958*, Bucureşti, 1996, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, p. 218-220. Alte studii estimează numărul prizonierilor români luaţi de sovietici după 23 august între 60 000 şi 160 000: Florin Constantiniu, Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *România în război 1941-1945*, p. 206.

[3] *ibidem*, capitolul *Relaţiile cu comandamentele sovietice*, citatele de la pag. 205-207 şi 243-245.

[4] "Monitorul Oficial", CXII, nr. 202, din 2 septembrie 1944, p. 6232.

[5] Pentru confruntările dintre unităţile române şi germane, F. Constantiniu, A. Duţu, M. Retegan, *România în război*, subcapitolul "Caracteristici militare ale confruntării româno-germane din august 1944",

[6] "Est şi Vest" în raport cu situaţia geografică a României, *op.cit.*, p. 222-243.

[7] Textul Convenţiei de Armistiţiu în *România, marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, coordonator Marin Radu Mocanu, Arhivele Statului din România, Bucureşti 1994, p. 310-324.

[8] Toate datele în volumul *Armata română în al doilea război mondial – Romanian army in World War II*, p. 113-146. Efectivele angajate, la pag. 142.

[9] *Armata Română*, p. 147-166; datele recapitulative la pag. 166.

[10] *ibidem*, p. 167-190; Cifrele la pag. 190.

[11] *ibidem*, p. 191-194.

[12] Cifra include toate efectivele angajate inclusiv repetatele întăriri aduse din interior pentru a înlocui pierderile.

[13] *ibidem*, p. 197.

[14] *ibidem*, p. 195. O analiză detaliată a operaţiunilor pe Frontul de Vest, în volumul Gheorghe Romanescu, Nicolae Ciobanu, Alesandru Duţu, *L'armeé*

roumaine dans la campagne de l'Ouest, 1944-1945, Editions Militaires, Bucarest 1991, 296 p.

[15] Decretul este semnat de M. Kalinin şi A. Korkin, respectiv Preşedintele şi Secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S.: *23 August 1944. Documente 1944-1945*, vol. IV, Coordonator: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985, p. 542-543.

[16] F. Constantiniu, A. Duţu, M. Retegan, *România în război*, p. 273.

[17] Textul în limba engleză (reproducere facsimilată) în Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle. The story of King Michael of Rumania*, Hutchinson, Stratford Place, London, 1953, p. 137.

[18] *Armata română* p. 197. Din cei 367 976 "dispăruţi" nu s-a stabilit până în prezent câţi au căzut prizonieri şi câţi s-au reîntors, mai ales din U.R.S.S.

[19] Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, Bucureşti 1981, p. 550.

[20] Citatele reproduse din Gh. Romanescu, Nicolae Ciobanu, Alesandru Duţu, *L'armeé roumaine dans la campagne de l'ouest, 1944-1945*, p. 235-236.

[21] Raportul are patru capitole: aviaţia; situaţia militară; evoluţii politice; evoluţii economice: War Department, Military Archives, National Archives, Washington D.C. Citatul este din pg. 1 a raportului, cf. Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Rădescu*, Editura All, Bucureşti, 1996, p. 294.

[22] *ibidem*, p. 294-295.

[23] Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 187, Cf. Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 294.

[24] Memoriul, împărţit în 11 paragrafe, a fost înaintat cabinetului Preşedintelui Roosevelt abia la 5 martie 1945: 871.00/3-545; National Archives Washington D.C. Documentul are 40 pagini dactilografiate plus o scrisoare semnată de suveranul României. Traducerea românească în *Convorbiri cu Mihai I al României*, de Mircea Ciobanu, Editura Humanitas 1991, Bucureşti, p. 246-259, cf. p. 247.

[25] Directiva nr. 63 039 şi Instrucţiunile speciale nr. 66 000, în Arhiva M.Ap.N., fond M.St.M, secţia a 3-a, dosar 2 722, filele 13-20: citat după *Chiriac, op.cit.*, p. 9 şi nota 20, p. 10.

[26] "Discuţiile" ce au precedat semnarea Convenţiei de Armistiţiu, în *România... Documente I*, coordonator Marin Radu Mocanu, Arhivele Statului, Bucureşti, 1994, p. 299.

[27] Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 289.

[28] Textul protocolului şi nota adiţională a generalului N. Rădescu, în *România şi armistiţiul cu Naţiunile Unite, Documente*, vol. II, coordonator Marin Radu Mocanu, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1995, p. 83-85.

[29] Marian Ştefan şi Alesandru Duţu, *România în al doilea război mondial*, în "Magazin Istoric", 10, 1991, p. 37; Alesandru Duţu,, *Protocolul militar româno-sovietic din 26 octombrie 1944*, în "Revista de Istorie Militară" *nr. 4, 1990, p. 20-22 şi 41.*

[30] O armată cuprindea mai multe corpuri de armată care, la rându-le, se compuneau din divizii.

[31] Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 83-85, Chiriac, *op.cit.*, p. 11; Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 290.

[32] Adresa nr. V.343.

[33] Arhiva M.Ap.N; *Fond microfilme*, rola FII 2-242, cadrul 423, citat după Chiriac, *op.cit.*, p. 11-12.

[34] Arhiva M.Ap.N., Fond C.R.A.A., dosar 124, f. 12.

[35] Arhiva M.Ap.N, Fond Microfilme, rola FII, 2 – 242, cadrul 424. Ambele fonduri de arhivă citate după *Chiriac*, *op.cit.*, p. 12 şi notele 32 şi 33.

[36] Arhiva M.Ap.N., Fond C.R.A.A., dosar 124, fila 16, după Chiriac, *op.cit.*, p.12 şi nota 34.

[37] Arhiva M.Ap.N., Fondul citat, f. 17-18, şi 210, după Chiriac, *op.cit.*, p.12 şi notele 35 şi 36.

[38] Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 185.

[39] Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 289.

[40] Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 289-290.

[41] *ibidem*, p. 296-297, Ordinele CASC cu numerele B434, 438, 440, 443, 444, 445, 446 şi 441, Chiriac, *op.cit.*, anexa 3.

[42] Dinu C. Giurescu, *op.cit.* şi Chiriac, *Ibidem*.

[43] Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 298-299.

[44] Textul protestului în general lt. (r) Ion Şuţa, *România la cumpăna istoriei, august 1944*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, anexa 6, p. 397-398; *România. Viaţa politică în documente, 1945*, coordonator Ioan Scurtu, Arhivele Statului, Bucureşti 1994, p. 182; *România în război*, p. 290-300.

[45] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României, Percepţii anglo-americane*, Editura Iconica, Bucureşti 1994, p. 135-139, cf. S. Rădulescu-Zoner, D. Buşe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Editura Cavaliotti, Bucureşti 1995, p. 70.

[46] Lt.col. Mircea Chiriţoiu, *Armata ţinută în frâu*, în "Magazin Istoric", nr. 11, p. 27, cf. "Monitorul Oficial", nr. 69, 72 şi 73 din 24, 28 şi 29 martie 1945, p. 2210, 2330, 2362 şi 2610-2611.

[47] tancuri vechi (majoritatea din anii '30) care nu mai puteau face faţă nevoilor frontului în 1945.

[48] Resume of the Conference of 14 February between Admiral Bogdenko, Mr. Pavlov and General Schuyler: National Archives, Washington D.C., 871 002 -845, p. 4-5; cf. Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 292.

[49] Înainte de primele reduceri masive ordonate de Înaltul Comandament Sovietic (vezi mai sus).

[50] Chiriac, *op.cit.*, p. 14.

[51] Arhiva M.Ap.N., Fond Microfilme, rola FII, 2246, cadrul 460, după Chiriac, *op.cit.*, p. 18 şi nota 5.

[52] *ibidem*, p. 20.

[53] *Instaurarea totalitarismului*, p. 155 cf. Marin Nedelea, *Istoria României în date, 1940-1995*, Editura Niculescu 1997, p. 63, "19 iunie 1946. Se produce o nouă epurare politică în armată prin aplicarea Legii pentru crearea cadrului disponibil al armatei. Au fost trecuţi în rezervă, cu acest prilej, cu aprobarea nominală de către rege, 7 600 ofiţeri, dintr-un total de 20 000".

[54] Toate datele după Chiriac, *op.cit.*, anexa 8.

[55] Tratatul de pace prevedea: armata de uscat – 120 000; aviaţia – 8 000; antiaeriana – 5 000; marina – 5 000, total = 138 000 militari. Pentru textul Tratatului de pace: *România în anticamera Conferinţei de Pace de la Paris, Documente*, coordonator Marin Radu Mocanu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti 1996, p. 413-435; clauzele militare, art. 11-21, p. 416-418.

[56] Chiriac, *op.cit.*, p. 20 şi anexa 8.

[57] *ibidem*, p. 22.

[58] "Monitorul Oficial", I, nr. 136.

[59] comunişti sau simpatizanţi PCR.

[60] "reacţionar" sau "antidemocrat" însemna cel ce se opunea comunizării armatei şi a ţării.

Chiriac, *op.cit.*, p. 24, 26 şi 33, cu trimiterile la Fondurile respective de arhivă: Arh. M.Ap.N., fond Direcţia personalului, dosar 16 464, f. 35, dosar 18 328, f. 15; dosar 18 429, f. 461; dosar 18 469, f. 9 etc.

General Constantin Lăţea, *Epurări în armata română. Criterii politice şi mijloace de presiune, 1945-1948*, în "Arhivele totalitarismului", II, nr. 1-2, Bucureşti 1994, p. 222-240.

[61] Alesadru D. Duţu, *Un avanpost al luptei nomenclaturii pentru puterea absolută. Politizarea armatei române*, în "Dosarele Istoriei", I, nr. 4, 1996, p. 33.

[62] Duţu, *Politizarea*, p. 34.

[63] Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind Istoria României între anii 1918-1944*, p. 30.

[64] Excepţie profesorii universitari şi secundari, învăţătorii şi institutorii, care puteau fi aleşi deputaţi sau senatori, păstrându-şi funcţia.

[65] Duţu, *Politizarea*, p. 33.

[66] Raportul nr. 170 din 18 martie 1945, Burton Y. Berry către Departamentul de Stat, N.A.W., 871.00/3-1845. Armata română din interior fusese complet dezarmată la 28 februarie/1 martie 1945 din dispoziţia Comisiei Aliate de Control.

[67] Florin Şperlea, *Politizarea armatei române 1945-1947*, în "Arhiva", Supliment de istorie al ziarului "Cotidianul", V, nr. 6(49), vineri 28 iunie 1996, p. 1-3; Florin Şperlea, *Dumitru Petrescu sau drumul sinuos către nomenclatură*, în "Dosarele Istoriei", I, nr. 4, 1996, p. 27.

[68] Florin Şperlea, *op.cit.*, p. 27-28.

[69] Florica Dobre, *Mărire şi decădere: generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu. De la ordinul "Mihai Viteazul" la slujirea nomenclaturii*, în "Dosarele Istoriei, I, nr. 4, 1996, p. 35.

[70] Florin Şperlea, *op.cit*, p. 28.

[71] *ibidem*

[72] *ibidem*

[73] Publicată în "Monitorul Oficial" nr. 96 din 26 aprilie 1945.

[74] S. Rădulescu-Zoner, D. Buşe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului ...*, p. 79.

[75] În alte scripte figurează ca "Lotul 1005".

[76] Duţu, *Politizarea*, p. 32.

[77] General Constantin Lăţea, *op.cit.*, p. 223.

[78] Duţu, *Politizarea*, p. 33.

[79] *Ibidem*, Vezi şi C. Sănătescu, *Jurnal*, p. 204, însemnările din 28 şi 29 mai 1945.

[80] Duţu, *Politizarea*, p. 33.

[81] C. Lăţea, *op.cit.*, p.223, cf. Constantin Lăţea, Mihai Retegan, *Epurarea armate române. Mecanisme juridice*, în "Arhivele Totalitarismului", II, nr. 3, 1994, p. 203-216.

[82] care căzuse prizonier la cotul Donului – în noiembrie 1942 – după ce rezistase până la limita posibilităţilor.

[83] Duţu, *Politizarea*, p. 32.

[84] Constantin Sănătescu, *Jurnal*..., p. 208.

[85] *Instaurarea totalitarismului*, p. 84, declaraţie din 22 mai.

[86] *ibidem*, p. 86.

[87] a se ţine cont cât de întortocheată este fraza!

[88] *Instaurarea totalitarismului*, p. 87.

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL UNELE CONSTATĂRI

1. Durată

Al doilea război mondial a început în Europa, vineri 1 septembrie 1939, la orele 4,45 în zori. S-a încheiat oficial marţi, 8 mai 1945, la ora 23,01. Unele puncte de rezistenţă au continuat până la 12 mai în Boemia. Pentru România, al doilea război mondial a început la 22 iunie 1941 orele 4,10 şi se încheie la 12 mai 1945.

2. Bilanţ

Europa a fost eliberată de sub dominaţia nazistă. "Noua ordine" a luat sfârşit. Nazismul a fost sfărâmat, ca sistem şi ca regim. Zece ţări au dobândit posibilitatea de a reveni la o viaţă normală clădită pe drepturile şi libertăţile cetăţeneşti, pe proprietatea privată, pe un sistem cu mai multe partide şi alegeri libere. Acestea au fost: Norvegia, Danemarca, Olanda, Belgia, Luxemburg, Franţa, Germania (Vest), Austria, Italia, Grecia.

Evoluţia a fost inversă în Europa de Centru Est şi de Sud-Est, în aria de operaţiuni a Armatei Roşii.

Trei state – Estonia, Letonia şi Lituania – au fost direct încorporate Uniunii Sovietice. La fel şi şase teritorii: Carelia finlandeză; zona Murmansk; partea de est a Poloniei (47,5% din teritoriul polon în 1939); o parte din Prusia Orientală; Basarabia; nordul Bucovinei. Alte opt ţări au intrat – timp de peste patru decenii – sub dominaţia directă a Moscovei: Polonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia, Albania. Bilanţul celui de-al doilea război mondial: zece ţări eliberate, unsprezece state, plus alte şase teritorii intrate sub regimul comunist de tip sovietic, la fel de totalitar şi represiv ca şi cel nazist.

Dominaţia nazistă a durat şapte ani, între martie 1938 (anexarea Austriei) şi 8 mai 1945. Regimurile comuniste în Europa au continuat aproape 45 de ani, socotind şi faza de "tranziţie" 1945-1947. Iar pentru statele baltice, ca şi celelalte şase teritorii amintite, 47 de ani, până în 1991.

*

3. "Realpolitik" sau **Meandrele marilor puteri**

a) Între 1933 şi martie/aprilie 1939, guvernele nazist şi sovietic şi-au adus reciproc cele mai grave învinuiri şi injurii cu masive baraje de propadangă. Mii

de ofiţeri sovietici, începând cu mareşalul Mihail Tucacevski, au fost executaţi sub învinuirea – total neîntemeiată – de spionaj şi înţelegere cu serviciile secrete naziste. Urmarea?

Joachim von Ribbentrop şi Viaceslav Molotov, cu aprobarea cancelarului Adolf Hitler şi a lui Iosif Vissarionovici Stalin, semnează (23 august 1939) cunoscutul Pact de neagresiune (pe zece ani), plus un Protocol secret care "asigură" împărţirea Poloniei între Reich şi U.R.S.S. şi delimitează sferele de influenţă între cele două mari puteri, cu substanţiale câştiguri teritoriale pentru Moscova.

Un tratat de prietenie şi trei protocoale adiţionale secrete germano-sovietice (Moscova, 28 septembrie 1939) fac un troc de teritorii: Lituania la Rusia, voievodatul Lublin şi părţi ale voievodatului Varşovia la Reich "conform hărţii anexate", cu semnăturile lui I.V. Stalin şi Joachim von Ribbentrop.[1]

De altfel, cele două regimuri – cel hitlerist şi cel sovietic – aveau multe trăsături în comun: represiunea totală; eliminarea fizică a unor categorii întregi, pe criterii de rasă (naziştii) sau de clasă (sovieticii); organizarea unor mari lagăre de muncă şi exterminare; manipularea maselor şi cenzura completă a informaţiei; politica de expansiune; dispreţul total faţă de drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului; dictatura unui singur partid; atotputernicia poliţiei politice...

"Prietenia" programată pentru zece ani s-a încheiat brusc după 22 luni. Pe 22 iunie 1941, Wehrmacht-ul declanşează operaţiunea "Barbarossa"[2] plănuită încă din decembrie 1940. Conflictul a fost încărcat, de ambele părţi, cu ură, crime şi atrocităţi rar întâlnite până atunci în Europa. Totul în numele salvării civilizaţiei europene, fie de "barbaria bolşevică", fie de "tirania nazistă".

*

b) Între 1935 şi 1938, Parisul şi Londra cedează pas cu pas în faţa acţiunilor cancelarului Hitler. Anexarea Austriei (12-13 martie 1938) – desfiinţarea unui stat suveran – abia dacă determină o sterilă discuţie la Liga Naţiunilor şi proteste formale. După care, întreaga pondere politică a Londrei şi Parisului apasă luni de zile asupra guvernului de la Praga pentru a-l determina să cedeze teritoriile "sudete" locuite de o majoritate compactă germană (sudeţii). Mai mult, Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Benitto Mussolini şi Adolf Hitler semnează acordul de la München (29-30 septembrie 1938) prin care hotărăsc cedarea către Reich a amintitelor zone din Cehoslovacia. Acordul dintre democraţiile occidentale (Franţa, Anglia) şi regimurile fascist (Italia) şi nazist (Reich-ul) desfiinţează virtual Cehoslovacia, ceea ce va deveni fapt împlinit, între 14 şi 17 martie 1939.[3]

La întoarcere, premierul Neville Chamberlain este salutat cu bucurie de opinia publică drept salvator al păcii. La fel şi Edouard Daladier!

Pacea a fost "salvată" doar pentru 11 luni. La 1 septembrie 1939 trupele Reich-ului atacă Polonia, iar la 3 septembrie, Marea Britanie şi Franţa declară război Germaniei. Semnatarii declaraţiei: aceiaşi Edouard Daladier şi Neville Chamberlain! La 17 septembrie 1939, trupele sovietice încep ocuparea părţii de răsărit a Poloniei (47,5% din teritoriul ţării!). A patra împărţire a Poloniei devine fapt împlinit.

Guvernele britanic şi francez au intrat în război pentru a salvgarda integritatea Poloniei – cel puţin aceasta a fost motivarea lor directă. Aceleaşi guverne vor accepta însă, încă din 1944, graniţa de est a viitorului stat polon, aşa cum a rezultat ea din acordul dintre Ribbentrop şi Molotov.

c) După ce a pierdut confruntarea cu Wehrmacht-ul, guvernul Franţei acceptă înfrângerea (armistiţiul semnat la Rhétondes) la 22 iunie 1940. Refuză să ia în considerare soluţia alternativă: evacuarea flotei, a aviaţiei, a unor trupe în Africa de Nord şi continuarea luptei. Mutat la Vichy, noul guvern francez semnează înţelegeri cu Reich-ul şi stabileşte un *modus vivendi* cu învingătorul din mai-iunie 1940.[4]

Unii francezi nu se resemnează: apelul generalului Charles de Gaulle (18 iunie 1940), formarea unui Comitet francez la Londra, acţiunile rezistenţei din interiorul Franţei, constituirea unor mici unităţi gaulliste în Africa franceză şi participarea lor ulterioară la lupte.

Dar fără tăvălugul sovietic dinspre est şi cel americano-britanic-canadian dinspre vest, Franţa ar fi rămas o ţară intrată în "noua ordine", pe care cârmuirea nazistă voia s-o impună Europei.

d) La 14 august 1941, Winston Churchill şi Franklin Delano Roosevelt semnează *Charta Atlanticului* cu unele promiţătoare principii ale organizării lumii după război: dreptul popoarelor de a-şi alege forma proprie de guvernământ; eliberarea oamenilor de frică şi de nevoi; schimbări teritoriale efectuate numai cu acordul liber exprimat al poporului în cauză; renunţarea la folosirea forţei. Charta rămâne o simplă enunţare de principii şi intenţii care nu obligă la nimic.

Guvernul sovietic a aderat la Chartă la 24 septembrie 1941, după care nu a ţinut defel seamă de principiile înscrise în ea.

Nimic n-a împiedicat, dată fiind evoluţia situaţiei militare, ca Londra şi Washington-ul să recunoască ulterior, *de facto* şi *de jure*, toate anexiunile teritoriale plus extinderea sferei sovietice de dominaţie peste întreaga Europă de Centru Est şi Sud-Est (mai puţin Grecia).

e) Departamentul de Stat nu recunoaşte în iulie 1940 anexarea Estoniei, Letoniei şi Lituaniei de către Uniunea Sovietică.

"În aceste ultime câteva zile" – citim în declaraţia de presă a Departamentului de Stat din 23 iulie 1940 – "procedeele viclene, prin care independenţa politică şi integritatea teritorială a celor trei mici republici baltice – Estonia, Letonia şi Lituania – sunt anihilate în mod deliberat de unul din vecinii lor mai puternici, au ajuns la o rapidă încheiere.

Din ziua când popoarele acestor republici au câştigat independenţa şi forma democratică de cârmuire, poporul Statelor Unite a urmărit cu adânc interes şi plin de înţelegere progresul lor admirabil în autoguvernare.

Politica acestui guvern (*al* S.U.A., *nota D.C.G.*) este cunoscută de toată lumea. Poporul Statelor Unite se opune acţiunilor agresive, indiferent dacă sunt duse la îndeplinire prin folosirea forţei sau sub ameninţarea forţei.

Poporul (Statelor Unite) se opune de asemenea oricărei forme de intervenţie a unui stat, oricât de puternic, în afacerile interne ale oricărui alt stat suveran, oricât de slab...

Statele Unite vor continua să apere aceste principii, din convingerea poporului american că domnia raţiunii, a justiţiei şi a legii, cu alte cuvinte, temelia civilizaţiei moderne înseşi nu poate fi păstrată, dacă doctrina căreia aceste principii sunt parte inseparabilă nu diriguieşte din nou relaţiile dintre state".[5]

Sub impactul victoriilor sovietice, atitudinea Londrei şi a Washington-ului se schimbă. Reanexarea Statelor baltice de către U.R.S.S. va fi acceptată fără discuţii. Graniţele de vest ale U.R.S.S. sunt consemnate ca atare în actul Final de la Helsinki (1 august 1975). Pe plan juridic, administraţia de la Washington nu va recunoaşte însă această anexare. Legaţiile Estoniei, Letoniei şi Lituaniei au continuat să existe *de jure* în Statele Unite ale Americii, până la redobândirea independenţei celor trei state (1991).

Cazul Poloniei este deopotrivă semnificativ

La 12 iunie 1944, Preşedintele Franklin Delano Roosevelt spune prim-ministrului Poloniei, Stanislaw Mikolajczyk, venit în vizită la Washington: "consider că este important ca Prim-ministrul polon să efectueze în guvernul său[6] schimbările pe care ruşii le cer, întrucât în definitiv era vorba numai de patru persoane şi acest fapt ar putea fi factorul decisiv."

Cele patru persoane vizate de Moscova erau: preşedintele Poloniei, comandantul şef al armatei polone, ministrul de război şi ministrul informaţiilor![7]

"Preşedintele (Roosevelt) spuse că nu era îngrijorat de problemele teritoriale, întrucât ei (= *polonezii, nota D.C.G.*) vor primi Prusia Orientală şi Silezia, iar dacă ei vor trebui *să cedeze puţin în altă parte*, el (= *Roosevelt, nota D.C.G.*) socotea că era un schimb destul de bun" (*ibidem*).

"Acel puţin în altă parte" – în favoarea Uniunii Sovietice – va fi jumătatea de răsărit a Poloniei din 1939, 47,5% din teritoriul ei.

În octombrie 1944, Mikolajczyk se află la Moscova. Ca o precondiţie a unui acord asupra altor probleme Stalin a insistat ca guvernul polon să accepte linia Curzon drept frontiera sa răsăriteană şi să anunţe public această hotărâre.[9]

Linia Curzon era – cu mici deosebiri – graniţa dintre Germania şi U.R.S.S., stabilită la finele lunii septembrie 1939, după ce Polonia fusese ocupată şi împărţită de cele două puteri.

Finalul a fost acceptarea cererilor sovietice.

La 18 decembrie, Departamentul de Stat, într-un comunicat de presă, declară: "În privinţa viitoarelor frontiere ale Poloniei, dacă se ajunge la un acord reciproc între Naţiunile Unite direct implicate. (*i.e. Polonia şi U.R.S.S., nota D.C.G.*), acest guvern (al S.U.A.) nu ar avea nici o obiecţie faţă de un atare acord, care ar putea reprezenta o contribuţie esenţială la continuarea războiului împotriva duşmanului nostru comun."[10]

Declaraţia Departamentului de Stat accepta de fapt cererile teritoriale ale Moscovei.

De altfel, interesele guvernelor de la Londra şi Washington – mergeau în aceeaşi direcţie. Cu foarte mari sacrificii ale armatei şi populaţiei civile şi cu distrugerea a zeci de mii de case şi fabrici, dar şi cu ajutorul material din S.U.A., Uniunea Sovietică era pe punctul de a câştiga complet confruntarea cu Reich-ul.

Începând din 1941, opinia publică americană şi cea britanică fuseseră constant informate de sacrificiile Uniunii Sovietice, de aportul (foarte important) la câştigarea războiului. Guvernele de la Londra şi Washington, ca şi opinia publică din ambele ţări, considerau "normal" ca Uniunea Sovietică să-şi realizeze toate cererile teritoriale, oricare ar fi fost ele.

Al doilea război mondial rămâne un exemplu clasic al interacţiunii principiilor de drept – libertate, justiţie, moralitate – de o parte, cu raporturile de forţă. Marile puteri participante au dat – în final – întâietate balanţei de forţe. Cât despre marile principii, cuprinse în declaraţii elegant formulate, ele au fost aplicate numai în măsura şi în ariile unde forţa şi situaţiile *de facto* nu erau dominante. Ca, de exemplu, în Europa eliberată de forţele armate ale Aliaţilor din Occident.

f) *Alianţa dintre Moscova, Londra şi Washington a avut, de la început, un caracter ambiguu şi echivoc*, prin însăşi natura regimurilor politice şi sociale respective.

Atacul ordonat de cancelarul Adolf Hitler împotriva Uniunii Sovietice a determinat cooperarea directă dintre Marea Britanie şi U.R.S.S., (iulie 1941); urmează după Pearl Harbour, alianţa *de facto* a celor două mari democraţii occidentale – S.U.A. şi Marea Britanie – cu Uniunea Sovietică.

Regimul sovietic respingea toate valorile şi principiile fundamentale ale democraţiilor occidentale; era adversarul lor; urmărea să-şi extindă dominaţia şi influenţa în numele "internaţionalismului proletar".

După toate probabilităţile, unii factori de decizie de la Londra şi Washington ştiau prea bine natura regimului sovietic şi crimele sale.

Au prevalat noţiuni pragmatice, militare şi politice, cât şi ţelul comun: doborârea sistemului nazist şi a maşinii sale de război.

g) *O atitudine echivocă şi în judecarea crimelor de război sau a celor împotriva umanităţii.* Învingătorii din 1945 au trimis în faţa tribunalelor internaţionale sau naţionale pe cei răspunzători. A fost un act de firească dreptate.

Învingătorii au închis însă ochii asupra crimelor de război proprii. Exemplele sunt de notorietate: lichidarea prin împuşcare, de către NKVD, a mii de ofiţeri polonezi luaţi prizonieri în 1939; bombardarea barbară a Dresdei în februarie 1945, oraş deschis, care nu prezenta nici o însemnătate militară, acţiune soldată cu zeci de mii de civili ucişi sau arşi de vii; sute de mii de prizonieri sovietici aflaţi în Germania occidentală – obligaţi – mai ales de autorităţile britanice – să se întoarcă în U.R.S.S., unde au fost lichidaţi de NKVD. De ce? Fiindcă foarte mulţi din aceşti prizonieri constataseră, din proprie experienţă, că în Reich-ul nazist, aflat în plin război, se trăia mai bine decât în U.R.S.S.

În concluzie, politica marilor puteri a oscilat când într-un sens, când în altul, nu odată chiar într-o direcţie complet opusă celei iniţiale. A oscilat după cum evoluau evenimentele, confruntarea de forţe, interesele imediate şi de perspectivă a participanţilor, în intervalul 1939-1945. Principiile, vezi Charta Atlanticului, au rămas deziderate, aplicate în unele cazuri, de multe ori amânate pentru un viitor nedefinit.

*

4. Cum a fost privită România din perspectiva marilor puteri, în intervalul 1939-1945?

a. *De la Berlin*: o ţară care, prin poziţia ei geostrategică şi resursele în petrol, trebuia neapărat adusă sub dominaţia Reich-ului. Ceea ce s-a şi realizat în iunie – septembrie 1940; un asociat în campania militară împotriva U.R.S.S. (1941-1942) şi care trebuia cu orice preţ menţinut alături de Berlin (1943-1944).

b. *De la Moscova*: stat, silit prin ultimatum, să "retrocedeze" Basarabia şi să "transmită" Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei (6 iunie – 3 iulie 1940); ameninţat, în continuare, prin incidente armate pe noua frontieră Prut-Dunăre (iulie – august şi toamna anului 1940); stat inamic care şi-a trimis trupele până la Don, Stalingrad şi în Caucaz; semnatar al unei Convenţii de armistiţiu (Moscova 12 septembrie 1944) prin care întreaga societate românească intra sub controlul sovietic şi va sfârşi prin a deveni "democraţie populară" – după model sovietic.

c. *De la Londra*: o ţară căreia i se acordă – unilateral – "garanţii" de către guvernele francez şi britanic (13 aprilie 1939); cu care Londra rupe relaţiile diplomatice, după ce România a intrat în aria de dominaţie a Reich-ului (10 februarie 1941); căreia Londra îi adresează ultimatumul de a înceta operaţiunile militare contra U.R.S.S. (30 noiembrie 1941), urmat de o declaraţie de război (6 decembrie 1991).[11]

d. *De la Washignton:* după ce guvernul român a declarat război Statelor Unite (12 decembrie 1941), starea de război este recunoscută de administraţia de la Washington la 5 iunie 1942!

e. *Din perspectiva celor trei "aliaţi" – S.U.A., Marea Britanie şi U.R.S.S.*: România, satelit al Reich-ului. După 23 august, intră în categoria "fostelor state-satelit ale Axei"; "Declaraţia privitoare la Europa eliberată", adoptată la Ialta[12] promite şi României ajutorul celor trei semnatari pentru instaurarea unui guvern "care să reprezinte în mod larg toate elementele democratice ale populaţiei".

"Ajutorul" a venit prin ultimatumul prezentat oficial, în numele guvernului sovietic, de Andrei Ianuarievici Vîşinski, la Bucureşti, în zilele de 27 şi 28 februarie 1945, regelui Mihai ultimatum urmat de impunerea guvernului de la 6 martie 1945, controlat îndeaproape de Partidul Comunist din România şi de "consilierii" sovietici.

*

5. Cum a evoluat, de fapt, politica României între 1939 şi 1945?

A trecut prin toate fazele: neutralitatea, severe amputări teritoriale, alianţă cu Reich-ul, răsturnarea alianţei, alăturare la "Naţiunile unite", includere în zona de dominaţie sovietică şi tranziţia spre comunizare.

Pentru clasa politică românească dominantă şi esenţială a fost păstrarea statului şi a instituţiilor sale fundamentale. Cedări teritoriale – da, desfiinţarea statului – nu. Hotărârile din vara anului 1940 au fost determinate de acest principiu ce se regăseşte, de altfel, de-a lungul istoriei româneşti, începând chiar din secolul al XV-lea.

Păstrarea statului cu instituţiile sale esenţiale a *determinat opţiunile succesive* mai sus amintite, în intervalul 1939-1945. *Atari opţiuni au reprezentat,*

la rându-le, reacţii şi adaptări la rapidele schimbări ale raporturilor de forţă din acelaşi interval.

Meandrele politicii româneşti în 1939-1944 au fost asemenea celor efectuate de alte state, începând cu marile puteri. Meandre inevitabile pentru supravieţuire, cu recuperarea pe cât posibil a pierderilor teritoriale din anul 1940. În final, statul român a rămas; hotarul din vest a fost restabilit integral: rezultate majore. Dar ţara s-a aflat în tabăra celor învinşi şi în aria ocupată de Armata Roşie. Ca atare, alcătuirile normale ale României – proprietate privată, sistem politic cu mai multe partide, economie de piaţă, drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, regim monarhic – toate acestea au fost sfărâmate prin impunerea regimului comunist.

*

A fost alinierea la Reich opţiunea particulară a României? Se cunosc şi alte exemple.

Cehoslovacia este cea dintâi înglobată dominaţiei Berlinului, cu concursul direct şi masiv al marilor puteri din 1938-1939: Franţa, Anglia, Italia şi, firește, Germania. Boemia şi Moravia devin protectorat al Reich-ului. *Volens-nolens*, "Protectoratul" a decurs în relativă liniște până la asasinarea Reichsprotektor-ului Reinhard Heydrich (26 mai 1942). Represaliile naziste de la Lidice şi alte măsuri au dus treptat la înmulţirea actelor de sabotaj şi împotrivire ale cehilor.

Ungaria şi *Bulgaria* au sprijinit Berlinul încă înainte de 1939. Ambele state aveau revendicări teritoriale pe care urmau să le împlinească o dată cu înlăturarea sistemului de la Versailles – ţel oficial formulat de cancelarul Adolf Hitler.

Danemarca a fost ocupată de Wehrmacht, într-o singură zi (9 aprilie 1940). Guvernul şi regele au rămas pe loc, la Copenhaga. Era o modalitate de coexistenţă cu "noua ordine" ce se instaura pe continent. Împotrivirea faţă de autorităţile germane începe să se manifeste de prin anii 1942-1943. Funcţionarea oarecum normală a instituţiilor statului danez în anii 1940-1945 a îngăduit formarea primului guvern social-democrat chiar de la 5 mai 1945.

Franţa oficială semnează armistiţiul la Rhétondes (22 iunie 1940). Parlamentul francez votează la 9 iulie instituirea unui regim autoritar, în locul celei de-a IV-a republici.

A existat o reacţie: apelul generalului Charles de Gaulle la 18 iunie 1940 de a continua lupta şi formarea, tot la Londra, a unui Comitet francez în exil (27 octombrie 1940).

Proclamarea "Statului Francez" cu capitala la Vichy, sub conducerea mareşalului Philippe Pétain, politica antisemită dusă activ la îndeplinire de administraţia şi poliţia franceză, feluritele acorduri semnate cu autorităţile de ocupaţie, toate acestea au însemnat încadrarea Franţei în "Noua ordine" instaurată de Reich-ul nazist. După ocuparea zonei libere din Franţa (12 noiembrie 1942), guvernul de la Vichy este tot mai mult îngrădit şi acţionează tot mai mult la ordinele Berlinului.

Agresiunea militară a U.R.S.S. (30 noiembrie 1939-12 martie 1940) a obligat *Finlanda* să se îndrepte spre Germania, singura contraforţă în faţa expansiunii

sovietice. Finlanda intră în război alături de Reich pentru a-şi elibera teritoriile anexate de Soviete. Îşi păstrează însă toate întocmirile de stat, sociale şi economice, propriul guvern şi administraţia, în tot intervalul 1940-1944.

România a avut o situaţie asemănătoare.

Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 a obligat guvernul de la Bucureşti să evacueze Basarabia şi nordul Bucovinei. Consecinţa directă: Bucureştii se îndreaptă spre Berlin şi spre Wehrmacht, singura contraforţă în faţa ameninţării U.R.S.S.

Ca şi Finlanda, România îşi păstrează întreaga sa alcătuire de stat şi socială, cu guvern propriu, în tot intervalul 1940-1944. Cu o diferenţă majoră totuşi: unităţi ale armatei române înaintează adânc în teritoriul U.R.S.S., până la Cotul Donului, Stepa Calmucă şi Caucaz. Finlandezii şi-au oprit trupele într-o zonă de protecţie spre răsărit de frontiera lor din 1939. Oprirea armatei finlandeze a fost, desigur, hotărârârea mareşalului Karl Gustav Mannerheim. Dar decizia sa a fost sensibil înlesnită de faptul că aripa nordică a fost zona cea mai "statică" a frontului sovieto-german. Din noiembrie 1941 (când Wehrmacht-ul a ocupat Tikhvin la circa 200 km est de Leningrad) şi până în ianuarie 1944 modificările frontului finlandez sunt minime în comparaţie cu schimbările majore din sectoarele central şi sudic.

Armata română intră în campanie la 22 iunie 1941 pentru a elibera Basarabia şi nordul Bucovinei, anexate de Soviete cu un an în urmă (28 iunie 1940).

Dar unităţile române continuă operaţiunile alături de Wehrmacht, la răsărit de Nistru, pentru raţiuni ce ţin de: hotărârile conducerii Reich-ului; opţiunea mareşalului Ion Antonescu; importanţa deosebită şi mobilitatea aripei de sud a frontului de est în tot intervalul august 1941 – martie/aprilie 1944.

Atât România, cât şi Finlanda sau Ungaria au căutat, începând din 1943, căi de ieşire din alianţa cu Axa.

În concluzie, cu motivaţii şi desfăşurări felurite, mai multe state au experimentat forme de aliniere sau adaptare în "Noua Ordine" instaurată de al Treilea Reich, îndeosebi în anii 1940-1942. După care, o dată cu schimbarea raporturilor de forţe pe fronturile din Europa (inclusiv Africa de Nord) tatonările pentru desprinderea din "alianţă" au devenit tot mai frecvente.

*

A avut România o soartă diferită de Polonia, Cehoslovacia sau Iugoslavia, care au încheiat războiul de partea învingătorilor?

Lucrurile se amestecă.

Învingători sau învinşi – Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia sau România, Ungaria şi Bulgaria au sfârşit prin a fi comunizate, transformate în "democraţii populare", după model sovietic.

6. Regimul intern al României a trecut prin următoarele etape: cârmuirea personală şi autoritară a regelui Carol al II-lea (până la 6 septembrie); Statul Naţional-Legionar (14 septembrie 1940 – 23 ianuarie 1941); regimul personal al mareşalului Ion Antonescu (27 ianuarie 1941 – 23 august 1944); încercarea de a reveni la monarhia constituţională parlamentară, potrivit Constituţiei din 1923 (23 august – 28 februarie 1945); impunerea de către Mos-

cova a unui guvern controlat de Partidul Comunist din România, ca "tranziţie" spre "democraţia populară", adică spre "dictatura proletariatului" de tip sovietic (6 martie 1945 – 30 decembrie 1947).

Regimul a fost fascist pe durata Statului Naţional-Legionar (14 septembrie 1940 – 23 ianuarie 1941), dar cu o dualitate a puterii în stat. Cârmuirea autoritară a mareşalului Ion Antonescu, (23 ianuarie 1941 – 23 august 1944) a avut o orientare de centru dreapta; a fost net anticomunistă – ceea ce răspundea de altfel stării de spirit a peste 95% din populaţia României. Regimul Antonescu a păstrat alcătuirile de bază tradiţionale ale ţării. A interzis activitatea partidelor politice, dar nu a luat măsuri împotriva fruntaşilor şi cadrelor partidelor Naţional Ţărănesc, Naţional Liberal sau Social Democrat.

Dimpotrivă. Între Conducător de o parte, Iuliu Maniu (P.N.Ţ.) şi Constantin I.C. Dinu Brătianu (P.N.L.) de altă parte a avut loc periodic un schimb de scrisori (toamna 1940 – 1944). A fost un dialog *sui generis*. Opoziţia critică în termeni politicoşi, dar duri, hotărârile guvernului; Mareşalul Antonescu îşi motivează politica şi dă replica în termeni tot atât de aspri; reaminteşte greşelile – unele de proporţii – de care liberalii mai ales cât şi ţărăniştii erau răspunzători din 1916 şi până în 1938.

Dar Ion Antonescu a respectat o regulă de bază a politicii româneşti din epoca modernă până în 1944: existenţa unei echipe de rezervă pentru eventualele schimbări geostrategice pe plan politic, răsturnarea Alianţelor şi alăturarea la "Naţiunile Unite".

*

Regimul Antonescu *a edictat şi pus în aplicare o legislaţie antisemită.* Primele măsuri au fost legiferate în august 1940 sub regele Carol al II-lea. "Purificarea etnică" practicată de autorităţile române în Basarabia şi nordul Bucovinei (inclusiv judeţul Dorohoi) şi deportarea evreilor în lagărele din Transnistria (începând din august 1941) *au făcut cel puţin 108 711 victime.* Cifra reprezintă un minimum[13]. La care se adaugă evreii locuitori în Transnistria, ucişi prin execuţii sumare sau în lagăre – de foame, frig şi epidemii! Răspunderea revine în întregime guvernului Antonescu.

Acelaşi guvern Antonescu a oprit însă – la 13 octombrie 1942 – punerea în aplicare a "Soluţiei Finale" şi trimiterea spre camerele de gazare din Polonia a evreilor din România. *Au rămas astfel în viaţă 292 149 evrei* (potrivit recensământului efectuat special din 1942). La finele războiului (1945) numărul evreilor din România a fost estimat la 355 972. Diferenţa în plus faţă de recensământul din 1942 se explică prin revenirea supravieţuitorilor din Transnistria, Germania şi alte locuri.

"În nici o ţară dominată de nazişti n-a supravieţuit o aşa de mare proporţie a populaţiei evreieşti".[14]

*

7. Teritoriul României

În urma succesivelor cedări teritoriale din vara anului 1940 – Basarabia, partea de nord a Bucovinei, colţul de NV al judeţului Dorohoi cu ţinutul Herţa, jumătatea de nord a Transilvaniei şi Cadrilaterul – teritoriul României s-a redus, în septembrie 1940, de la 295 649 kmp la 195 311 kmp (– 33,9%).

Prin realipirea Transilvaniei, recunoscută prin Tratatul de Pace de la Paris (10 februarie 1947), teritoriul revine la 237 500 kmp. România încheie al doilea război mondial cu un minus de 58 149 kmp (faţă de hotarele din 1 septembrie 1939).

*

Ar fi fost mai bine ca România să-şi apere hotarele în iunie 1940? Să reziste cu armele ultimatumului sovietic? Unii publicişti şi istorici răspund: da.

Istoria nu înregistrează ce s-ar fi întâmplat dacă ...! În caz de rezistenţă, un răspuns este ca şi sigur: teritoriul României ar fi fost împărţit – în iulie 1940 – între U.R.S.S., Germania, Ungaria şi Bulgaria. Cât ar fi ocupat Sovietele? Foarte probabil Moldova întreagă până la Carpaţi şi linia Focşani – Galaţi. N-ar fi mers mai departe, date fiind prevederile anexei secrete a Pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939).

România ar fi fost împărţită în 1940, la fel ca Polonia în 1939 sau Iugoslavia în 1941.

În ce hotare s-ar fi reconstituit statul român în 1945? După toate probabilităţile, pe o suprafaţă mai redusă decât aceea de astăzi. Afirmaţia se bazează pe două elemente:

– faptul că aliaţii din Vest au recunoscut Uniunii Sovietice în 1945 toate anexiunile făcute prin aplicarea protocolului secret din 23 august 1939, semnat cu Reich-ul nazist;

– fără actul de la 23 august 1944, rămâne deschisă întrebarea dacă "Aliaţii" ar fi recunoscut statului român refăcut în 1945, graniţa de vest cu Ungaria şi Iugoslavia pe traseul ei din 1 septembrie 1939.

8. Două încheieri pot fi formulate acum la peste o jumătate de secol de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial.

a. Naţiunile din Europa de Centru Est şi de Sud-Est încep să-şi privească propria lor istorie, mai ales începând din 1939, fără incriminări, fără blamări, reacţii emoţionale şi acuze reciproce.

b. Ţările din această zonă aşteaptă de la învingătorii din 1945 un gest de reparaţie morală. Acele cuvinte de autentic regret pentru destinul celor 100 milioane de europeni din Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehia, Slovacia, Germania de Est, Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia şi Albania. Europeni supuşi regimului politic al luptei de clasă – cu milioane de întemniţaţi şi genocidul ce l-a însoţit.

Liderii Germaniei au avut tăria de a-şi exprima regretul pentru represiunile din 1939-1945. Au efectuat gesturi reparatorii. De la Londra şi Washington, învingătorii de acum 53 de ani ar putea recunoaşte ceea ce s-a întâmplat cu adevărat în Europa de Centru Est şi de Sud-Est. Ar fi cea mai bună dovadă că şi în politica globală există totuşi respectul pentru adevăr şi pentru un minimum de moralitate.

decembrie 20, 1998
New York City,
Dinu C. Giurescu

NOTE

[1] Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop-Molotov*, p. 118-120.

[2] Nume de cod al agresiunii Reich-ului contra Uniunii Sovietice.

[3] La 15 martie 1939, trupele Reich-ului intră în Praga; la 14 martie este proclamată independenţa Slovaciei; 14-17 martie trupele ungare ocupă Rutenia subcarpatică.

[4] Întrevederea de la Montoire între cancelarul Adolf Hitler şi mareşalul Philippe Petain (24 octombrie 1940). Întrevederea Petain – Göring în oraşul Saint Florentin (1 decembrie 1941) în care discută relaţiile franco-germane şi locul statului francez în "noua ordine europeană": Leonida Longhin, *op.cit.*, p. 118.

[5] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1940, Volume I, General Washington D.C., 1954, p. 401-402.

[6] Guvernul polon în exil, cu sediul la Londra.

[7] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944, vol. III, p. 1280-1281.

[8] La ordinul lui I.V. Stalin, circa 15 000 de ofiţeri poloni luaţi prizonieri de sovietici în septembrie 1939 au fost împuşcaţi, unul câte unul, cu câte un glonte în cap. Au fost puşi într-o groapă comună la Katyn (lângă Smolensk), într-o pădure lângă Miednoye (lângă şoseaua Moscova-Leningrad) şi la Staroblesk (un parc la nord de Harkov). În aprilie 1943, autorităţile germane au descoperit groapa comună de la Katyn. *O comisie internaţională a Crucii Roşii a stabilit că ofiţerii poloni au fost împuşcaţi înainte de atacul german din 22 iunie 1941. Lucrurile au fost recent confirmate, crimele au fost săvârşite de NKVD.*

În 1943, guvernul sovietic a aruncat, fireşte, vina pe autorităţile germane şi a rupt relaţiile cu guvernul polon din exil (Londra) sub pretextul că a fost insultat! Asasinarea ofiţerilor poloni de către NKVD în Allen Paul, *Katyń. The Untold Story of Stalin; Polish Massacre*, Charles Scribner's Sons – New York, 1991, XXI + 390 p.

[9] Foreign relations of the United States, vol. cit., p. 1331.

[10] *ibidem*, p. 346-1347.

[11] 7-8 decembrie guvernele Canadei, Noii Zeelande şi Uniunii Sud-Africane declară război României.

[12] 4-11 februarie 1945.

[13] Discuţia privind stabilirea (provizorie) a numărului celor ucişi la subcapitolul "Evreii din România 1939-1944".

[14] Declaraţie făcută de dr. Wilhelm Filderman, ziarului "Jurnalul de dimineaţă", Bucureşti, 10 august 1946.

Monografia care analizează oportunităţile armatei române în al doilea război mondial; Mark Axworthy, *Third Axis,Fourth Ally-Romanian Armed Forces in the European War, 1941 – 1945*, cu colaborarea lui Cornel I. Scafeş şi Cristian Crăciunoiu, Editura Arms and Armour, Londra 1995, 368p + il. şi hărţi. Este cea mai amplă tratare într-o limbă de circulaţie internaţională.

INDICE

Achim, Viorel, 170, 183, 184
Acmecetca, localitate, 162
Acojocăriţei, Mircea, 131
Adjud, 144
Agapie, Mircea, 74, 165, 245
Agarici, Viorica, 145
Agrigoroaiei, Ion, 253
Aiud, 92, 143
Albania, 25, 227, 237, 258, 277, 286
Aldea, Aurel, 226
Alexandrescu, Ion, 15, 131
Alexandru, J., 58
Alexandrudar, localitate, 171
Alexianu, Gheorghe, 105, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 154, 165, 182
Alpert, Carol, 5
Alsacia, 196
Aluşta, localitate, 105
Ananiev, judeţ în Basarabia, 115
Ancel, Jean, 162, 176, 177, 179, 180, 182, 183
Anghelescu, Constantin, 9
Anghelescu, Gheorghe, 253
Anglia, vezi Marea Britanie
Ankara, 15, 20, 83, 197, 198, 214, 215, 223, 225, 227, 245, 247
Antal, Rozalia, 145
Antip, Constantin, 183
Anton, general, 226
Antonescu, Ion, 5, 14, 16, 39, 42, 43, 45-47, 52-68, 70-78, 80-85, 90-105, 113-116, 122-129, 131, 132, 139, 142-146, 151, 154, 155, 158, 159, 161, 162, 165, 167, 170, 172, 174-180, 182-200, 202, 205-214, 217-219, 228, 232-237, 241-247, 250, 251, 253, 256, 284, 285
Antonescu, Mihai, 47, 61, 62, 83, 113, 114, 122-124, 126, 128, 143, 147, 165, 175, 176, 188, 190, 192, 194-200, 203, 213, 215, 217, 222, 223, 225, 227, 232, 251
Arad, 55, 145, 160, 257
Ardeal, vezi Transilvania
Ardeleanu, Aurel, 270
Ardeleanu, Eftimie, 127, 129, 130
Ardeleanu, Ion, 16, 17, 35, 57, 75, 92, 173, 176, 246, 250, 253, 273
Ardeleanu, Mihail Constantin, 92
Ardeleanu, Sanda Maria, 92
Arendt, Hannah, 182
Argentina, 189
Argeşeanu, Gheorghe, 10, 77
Argetoianu, Constantin, 7, 10, 16
Arimia, Vasile, 16, 17, 35, 57, 75, 92, 176, 246, 253, 273
Atanasiu, Vasile, 270
Atena, 15, 20
Auschwitz, 150
Austria, 25, 158, 172, 231, 233, 256, 258, 265, 277, 278
Austro-Ungaria, 29
Avram, Valeriu, 5, 131
Avramescu, Gheorghe, 100, 106, 130
Axworthy, Marc, 131, 287

*

Babeş, Mircea, 5
Bacău, 153, 215
Balcani, 20, 35, 107, 192, 194, 195, 196, 197, 219, 223, 229, 230
Balcic, 40, 55
Balotescu, Gheorghe, 156
Balotescu, Nicolae, 131
Balşaia-Karanika, localitate, 171
Balta, judeţ în Basarabia, 115, 154
Banat, 111, 134, 145, 170, 201
Banatul sârbesc, 82
Banciu, Angela, 15

Barbarossa, 57, 278
Barbălată, Malca, 163
Barbul, Gheorghe, 92, 128, 129, 188, 192, 208, 209, 245, 246, 248
Barney, Kenneth, 127
Basarabia, 8, 12, 18, 19-24, 27, 28, 33-35, 55, 70, 74, 79, 86, 90, 95, 98, 108, 109, 123, 125, 128, 133, 134, 136-139, 144, 146-149-159, 161-163, 165, 167, 168, 170, 174, 176, 180, 183, 187, 190, 191, 196, 199, 200, 201, 205, 222, 231, 257, 277, 282, 284, 285
Báthory, Ludovic, 253
Bădescu, Gheorghe, 252
Bălăceanu, Eugen, 165, 226
Bălţi, localitate, 156, 177, 187
Bănila, localitate, 156
Bărăgan, 171
Bărbulescu, Petre, 57, 252
Bârlad, 119, 224, 226
Beceanu, Dumitru, 145, 156
Beldiman, Dana, 130
Beleca, Valerian, 145
Belgia, 11, 24, 172, 277
Belgrad, 15, 16, 20, 31, 229
Belzec, localitate, 144
Beneş, Eduard, 205
Benjamin, Lya, 58, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183
Berezovca, judeţ în Basarabia, 115, 157, 163, 164, 183
Bergmann, căpitan, 242
Berindei, Dan, 247
Berle, A.A. Jr., 218, 249
Berlin, 13, 19, 29, 33, 42, 52, 78-80, 82, 85, 91, 97, 113, 143, 177, 189, 190, 209, 213, 232-235, 241, 242, 244, 282, 284
Berna, 83, 189, 194, 195, 204, 227, 245, 246, 247
Berry, Burton Y., 75, 93, 182, 194, 195, 197, 210, 246, 247, 248, 275
Beza, Gheorghe, 9
Bibescu, Marta, 195
Bichiş, Rodica, 93
Bihor, 53
Bistriţa, 55, 59
Blinduţ, Constantin, 156
Blocul Naţional Democrat, 216, 217, 219, 225, 228, 242
Bodnăraş, Emil, (inginer Ceauşu), 68, 204, 216, 226, 239, 269
Boemia, 147, 231, 258, 277, 283
Boeriu, Ştefan, 34
Bogdanovca, localitate, 162
Bogdenko, V.L., 264, 274
Boiangiu, Alexandru, 180
Boiangiu, Magdalena, 180
Bolgrad, localitate, 163
Borcescu, Traian, 156
Bordeaux, 117
Bormann, Martin, 240
Bosnia, 148, 237, 258
Bossy, Raoul, 190, 191, 194
Botoşani, 104, 187
Braham, Randolph, L., 180, 181
Braşov, 9, 39, 56, 73, 108, 111, 125, 126
Bravicea, localitate, 156
Brăila, 158, 159, 160, 224, 233
Brăileanu, Traian, 47
Brănescu, Constantin (Cafir), 125
Brătianu, Constantin I.C. (Dinu), 27, 36, 43, 62, 66, 67, 78, 80, 81, 83, 92, 145, 199, 200, 205, 210, 217, 228, 250, 251
Brătianu, Gheorghe, 62, 145
Brătianu, Ion I.C., 63
Breaza, 68, 267, 270
Brest-Litovsk, 223
Broşteanu, colonel, 164
Brumfeld, D., 58
Bucovina, 12, 22, 24, 35, 49, 98, 134, 137, 138, 144, 147, 149, 151, 152, 155, 156, 157, 161, 167, 170, 187, 196, 199, 205, 209, 222, 231
Bucurescu, Ion, 130, 131
Bucureşti, 5-9, 11, 13-17, 19-23, 25-31, 33-39, 43, 44, 47, 52, 54-58, 60, 62, 74-77, 79, 81, 85, 88, 92, 93, 98-100, 110, 111, 113, 114, 118, 122, 125-133, 137, 138, 143, 145, 146, 152, 153, 155, 157, 159, 160, 161, 165, 170-174, 176-184, 188, 192, 195, 197, 198, 200, 202, 203, 209, 211, 212, 214, 218-225, 227, 229-231, 235, 236, 239-248, 250-256, 260, 263, 264, 268-270, 272-275, 282, 284, 287
Budapesta, 30, 41, 52, 81, 135, 149, 150, 229, 258
Budeşti, 124, 125
Bug, 97, 99, 100, 106, 113-115, 119, 121, 127, 128, 151, 154, 162, 163, 165, 167, 213, 234
Bujor, Andrei, 53
Bulbul, vapor, 160, 181
Bulei, Ion, 15
Bulgaria, 8, 15, 18-20, 24, 30, 32, 33, 35, 38, 55, 82, 92, 110, 133, 137, 148, 220,

227, 237, 258, 262, 264, 277, 283, 284, 286
Bunescu, Mircea, 130
Burădescu, Sever, 165
Burdujeni, localitate, 148
Buşe, Constantin, 252
Buşe, Daniela, 274, 275
Buşilă, Constantin, 62
Buzatu, Gheorghe, 14, 15, 35, 55, 58, 92, 127, 128, 129, 173, 250, 253
Byzek, George, 126

*

Cadrilater, 20, 33, 34, 148, 285
Cairo, 67, 192, 197, 198, 201, 202, 213, 214, 215, 219, 227, 229, 235, 245, 247, 249, 250, 251
Cajal, Nicolae, 177, 179
Calafat, 125
Calafeteanu, Ion, 15, 37, 75, 180, 250
Calcatova-Balca, localitate, 124
Calotescu, Corneliu, 165
Camăr, localitate, 53
Canaris, Wilhelm, 244
Cannon, Cavendish, 159
Cantacuzino, Alexandru (Alecu), 44, 56
Cantacuzino, Constantin (Bâzu), 117
Cantacuzino, Sabina, 117
Caransebeş, 68
Carei, 258
Carelia, 79, 148, 277
Carmilly-Weinberger, Moshe, 181
Carneală, Ion, 165
Carol I, 29
Carol al II-lea, 7-10, 12-18, 22, 23, 25-32, 35-42, 44, 55, 59, 60, 65, 78, 79, 80, 134, 135, 137, 202, 206, 228, 284, 285
Carp, Matatias, 156, 178
Carpaţi, 25, 32, 96, 105, 187, 188, 224, 236, 257, 286
Cartellieri, căpitan, 241
Casanova, Jean-Claude, 183
Cassulo, Andrea, 145, 176
Caucaz, 95, 96, 98, 102, 106, 186, 196, 261, 282, 284
Călăraşi, 147, 153, 156
Călinescu, Armand, 7, 9, 10, 22, 43
Călugăreanu, Constantin, 165
Câmpina, 111, 112
Câmpulung Moldovenesc, 149
Cebuc, Alexandru, 16, 17
Cehoslovacia, 8, 12, 15, 25, 37, 52, 80, 91, 147, 256, 265, 270, 277, 278, 283, 284
Ceplăuţi, localitate, 156
Cercel, Dumitru, 156
Ceremuş, 25, 95, 105
Cernăuţi, 21, 37, 98, 104, 136, 137, 144, 148, 149, 153, 154, 155, 160, 187, 199, 208, 213
Cesarani, David, 150
Cetatea Albă, 119, 148, 153
Chamberlain, Neville, 278
Chapuisat, Edouard, 124
Charta Atlanticului, 229, 279, 281
Chilia, 136
Chioreanu, Nistor, 58
Chiper, Ioan, 93, 253, 274
Chiriac, Dănuţ, 130, 272, 273, 274, 275
Chiriţoiu, Mircea, 274
Chirnoagă, Platon, 132
Chirova, localitate, 156
Chişinău, 22, 26, 34, 119, 132, 136, 148, 153, 162, 163, 167, 179, 187, 197, 205, 208, 216, 220, 224
Churchill, Winston, 185, 217, 218, 219, 222, 223, 230, 231, 249, 252, 279
Ciachir, Dumitru, 165
Ciano, Galeazzo, 31, 38
Cimponeriu, E., 173
Ciobanu, Mircea, 273
Ciobanu, Nicolae, 127, 272, 273
Ciocoiu, Constantin, 145
Cioflină, Dumitru, 130
Cipăianu, Gheorghe, 27
Ciplea-Jeleriu, Silvia, 36, 173
Cireş, localitate, 156
Ciubotaru, Ion, 156
Ciucan, Corneliu, 58
Ciucă, Marcel-Dumitru, 16, 57, 74
Ciupercă, Nicolae, 136
Clime, Gheorghe, 44
Clive, Joseph, 127
Clive, Walter, 127
Clodius, Carl, 85, 241, 244
Cloşcă, Ionel, 57, 252
Cluj, 39, 53, 74, 75, 76, 250, 271
Cobâlea, localitate, 156
Codreanu, Zelea Corneliu, 9, 15, 43, 47, 56, 135
Cogan, Haim, 163
Comisia Aliată de Control din România, 5, 255, 260, 262-267, 275

Comitetul Internaţional al Crucii Roşii, 123, 124, 126
Consiliul de Coroană, 7, 8, 14, 20, 31, 32, 36, 40
Constantin, Ion, 35
Constantinescu, Constantin Alexandru (Atta), 62
Constantinescu, Şerban, 131
Constantinescu-Iaşi, Petre, 68, 204, 207
Constantiniu, Florin, 15, 16, 36, 37, 75, 76, 91, 93, 127, 128, 130, 249, 250, 251, 253, 272, 273, 274, 287
Constanţa, 7, 104, 158, 159, 160
Coposu, Corneliu, 251
Corbeni, localitate, 124
Coroamă, Dumitru, 73
Cosăuţi, localitate, 148, 153
Cosniciul de Sus, localitate, 53
Costinescu, dr., 27
Coşereanu, Ion, 108
Courtois, Stéphane, 182
Covaci, Maria, 179, 180
Craiova, 10, 33, 88, 111, 252
Craja, Paul, 44
Crasna, 156
Crăciunoiu, Cristian, 131, 287
Creta, 227, 237, 258
Cretzianu, Alexandru, 28, 36, 202, 225
Crimeea, 83, 84, 95, 97, 100, 102, 104-106, 121, 129, 130, 148, 188, 190, 191, 208, 220, 225, 233
Cristescu, Eugen, 177, 202, 244, 245, 253
Cristescu, Gheorghe (Gică), 156
Cristian, Marius, 58,
Cristiniuc, Leon, 156
Crişana, 68, 134, 170
Cuban, 83, 104, 124, 191, 194
Curzon de Kedleston, 280
Cutoiu, Vasile, 267, 270
Cuza, A.C., 62, 172, 253

*

Daladier, Edouard, 278
Dalnic, localitate, 161, 162, 167
Damian, S., 183
Dan, Ioan, 184
Dandara, Livia, 36
Danemarca, 277, 283
Danielopol, D.G., 93
Darien II, vapor, 159
Davidescu, Gheorghe, 19, 143, 222
Dămăceanu, Dumitru, 211, 216
Dănulescu, Constantin, 62
Dăscălescu, Nicolae, 270
Deák, Istvan, 150
Debreţin, 258, 271
Dekanozov, Vladimir Georgievici, 33
Delcea, Teodor, 165
Demerşi, localitate, 106
Demetrescu, Camil, 222, 226
Dimitriu, Constantin D., 27
Dimitriuc, Constantin D., 62, 74
Dinu, Nicolae, 37, 180
Dinu, Valeriu, 37
Diţă, Alexandru, 180
Djilas, Milovan, 185, 238, 252
Djuvara, Neagu M., 198, 199, 225
Dobran, Ion, 131
Dobre, Bănică, 44
Dobre, Dumitru, 127, 130
Dobre, Florica 129, 130, 131, 275
Dobrescu, Aurel, 223
Dobrinescu, Valeriu-Florin, 35, 92
Dobrogea, 20, 32-34, 55, 133, 148, 170, 201
Docan, Gheorghe, 62, 74
Domanevca, localitate, 162, 163
Dombrowschi, Victor, 77, 226
Don, 95, 96, 98, 102, 103, 109, 129, 144, 186, 205, 233, 261, 276, 283, 284
Doncea, Constantin, 264
Doneţ, 98, 109, 114, 190
Dorian, vapor, 181
Dorian, Emil, 137, 173, 174
Dorian, Marguerite, 173
Dorohoi, 138, 149, 152, 153, 155, 158, 161, 181, 285
Dragomir, Nicolae, 225, 226, 250
Dragoş, Titus, 62
Drăgan, Iosif Constantin, 16, 75, 132, 246
Dresda, 281
Dubăsari, judeţ în Basarabia, 115
Duca, Gheorghe I., 213
Duca, I.Gh., 9, 43
Dugan, James, 131
Dumitrache, Ion, 106, 130
Dumitrescu, Anton, 227
Dumitrescu, Cornel, 183
Dumitrescu, Gabriela, 93
Dumitrescu, Mihail, 165
Dumitrescu, Nicolae, 189
Dumitru, Mihail, 211
Dunărea, 12, 28, 79, 95, 159, 171, 194, 196, 197, 200, 203, 229, 257, 282
Dunkerque, 19

Duţu, Alesandru, 36, 127, 128, 129, 130, 249, 250, 272, 273, 275, 276

*

Eden, Anthony, 230
Edineţi, (Edineţa), localitate, 153, 156
Ehrenburg, Ilya, 162
Eichmann, Adolf, 143, 151, 182
Eisenhower, Dwight D., 259
Elena, regina mamă, 144, 209, 210, 215
Elveţia, 86, 117, 126, 145, 203, 206
Emilian, Valeriu, 242
Enescu, Ioan D., 62
Eskenasy, Victor, 180
Estonia, 7, 11, 36, 79, 82, 148, 172, 231, 277, 279, 280, 286
Eşanu, Leon, 179
Europa, 8, 15, 20, 23, 28, 35, 57, 70, 74, 81-83, 85, 89, 96, 148, 158, 159, 166, 169, 177, 181, 185, 186, 189, 199, 203, 217, 218, 223, 227, 231, 232, 236, 252, 258, 266, 277-279, 281, 282, 284, 286
Eustaţiu, Gabriel, 136
Euxim, vapor, 160, 181

*

Fabricius, Wilhelm, 19, 20, 30
Feldioara, 125
Ferdinand I, 68,
Filderman, Wilhelm, 138, 143, 144, 145, 150, 151, 172, 173, 178, 287
Finkelstein, Albert, 181
Finlanda, 7, 11, 67, 79, 80, 91, 97, 125, 189, 218, 231, 232, 237, 283, 284
Finţescu, Ion N., 62
Fischer-Galaţi, Stephen, 6
Fletcher, Traian, 126
Flexer, Michael, 136
Flondor, Şerban, 145
Florea, A., 58
Florescu, Gheorghe D., 253
Florian, Alexandru, 57, 77, 180
Florian, Radu, 77, 180
Focşani, 153, 198, 224, 225, 233, 241, 286
Focşeneanu, Eleodor, 15, 56
Földes, Dezideriu, 145
Follender, Alfred, 165
Foriş, Ştefan, 204
Fotino, Dionisie, 165
Franţa, 10, 11, 19, 24, 25, 28, 29, 34, 36, 43, 63, 78, 79, 80, 81, 92, 104, 110, 117, 133, 143, 160, 169, 172, 181, 189, 196, 198, 230, 277, 278, 279, 283
Friessner, Johannes, 242, 243
Frontul Naţional Democrat, 205, 268
Frontul Plugarilor, 204, 205, 206
Frontul Renaşterii Naţionale, 8, 10, 13, 14, 42
Frontul Unic Muncitoresc, 205
Furdui, Gheorghe, 44

*

Gafencu, Grigore, 10, 11, 12, 16, 19, 22, 26, 33, 35, 36, 37, 38, 204
Galaţi, 119, 155, 160, 198, 209, 225, 241, 286
Galiţia, 23
Gamillscheg, Ernst, 241, 242
Garda de Fier, 9, 13, 17, 29, 39, 42-54, 56, 58, 60-62, 71-73, 135, 161, 182
Gaulle, Charles de, 279, 283
Gavat, Ştefan, 165
Gavriliu, Vasile, 131
Gămulescu, Dorin, 252
Gârbea, Titus, 91, 93
Gârneaţă, Ilie, 45
Geblescu, Dan, 194, 195
Geneva, 125, 126, 194
Georgescu, Corneliu, 47
Georgescu, Dina, 180
Georgescu, Marin, 136
Georgescu, Teohari, 271
Germania, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 23, 24, 28-31, 37, 39, 45, 52, 54, 78-81, 83-86, 90-92, 100, 101, 108, 113, 125, 143, 147, 151, 158, 166, 175, 188, 189, 190, 192-194, 196, 198, 209, 214, 217, 223, 231, 232, 233, 244, 253, 259, 261, 277, 278, 280, 281, 283, 285, 286
Gerstenberg, Alfred, 241, 244
Ghelmegeanu, Mihai, 206
Gheorghe, Gheorghe, 38, 57
Gheorghe, Ion, 91, 246
Gheorghe, Teodor, 180
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, 239, 253, 270
Gherghel, comandor, 226
Ghidighici, localitate, 148, 178
Ghineraru, Florin N., 114, 165
Ghiolu, Stavri, 62
Ghiţescu-Sănătescu, Simona, 129

Ghiţulescu, Toma P., 62
Gigurtu, Ion, 19, 29, 43, 173
Gilbert, Martin, 129, 245
Giurescu, Constantin C., 195, 197, 198
Giurescu, Dinu C., 6, 93, 131, 182, 183, 254, 273, 274, 286
Giurescu, Horia, 110
Giurescu, Maria Simona, 198
Giurgiu, 111, 130
Giurgiu, Luminiţa, 130
Glogojanu, Ion, 105
Glück, Eugen, 179
Goebbels, Joseph, 240
Goga, Octavian, 62, 172, 173
Goldstein, Ţicu, 179
Golta, judeţ în Basarabia, 115, 154, 157, 162, 167, 171, 183
Göring, Hermann, 113, 287
Gould Lee, Arthur, 210, 247, 248, 273
Grant, Ulysses Simpson, 217
Graur, Isac, 165
Grecia, 15, 16, 82, 91, 201, 223, 229, 237, 258, 277, 279
Grosu, Ion, 108
Groza, Petru, 68, 123, 165, 185, 203, 204, 206, 207, 238, 239, 264, 267, 268, 270, 271
Gunther, Franklin Mott, 23, 74, 100, 113, 128

*

Haiffa, 159
Haimovici, Max, 164
Haranga, Ion, 165
Harriman, Averell, 235, 246, 249
Hart, Lidell, 257
Hauffe, Arthur, 113
Hayes, Carlton, 195
Hârşova, 153, 155
Hegyalja, munţi, 258
Heinegg, Peter, 174
Helsinki, 280
Herescu, I.D., 243
Herson, localitate, 105
Herşcovici, Lucian Zeev, 181
Herţa, 128, 149, 151-153, 156, 220, 285
Heydrich, Reinhard, 283
Hilberg, Raul, 158
Hill, Randal, 219
Hillgruber, Andreas, 92, 93, 176, 247, 251, 252, 253
Himmler, Heinrich, 244
Hitler, Adolf, 15, 18, 29, 30, 53, 54, 57, 58, 67, 71, 78, 82, 83, 84, 90-94, 96, 97, 100, 101, 104, 113, 127, 128, 129, 131, 135, 146, 176, 187-192, 200, 209, 213, 214, 223, 231, 233-235, 240, 241, 243, 244, 245, 247, 251, 253, 254, 278, 281, 283, 287
Hîncu, Dumitru, 181, 183
Hlihor, Constantin, 35, 36, 74, 173, 174, 272
Horthy, Miklós, 150
Hotin, 149, 153, 156, 161, 177
Hrehorciuc, Constantin, 145
Hristopol, Gheorghe, 253
Hudiţă, Ion, 37, 41, 55, 196, 197, 206, 223, 225, 246, 247, 249, 251
Huedin, 53
Hull, Cordell, 128, 145, 218, 249, 260

*

Iacobici, Iosif, 102, 215
Iaila, localitate, 106
Ialta, 105, 106
Iampol, localitate, 154, 162, 165
Iancu, Carol, 172, 180
Iancu, Gheorghe, 36
Iasinschi, Vasile, 47
Iaska, 154
Iaşi, 9, 14, 15, 35, 45, 55, 58, 68, 92, 105, 119, 128, 146, 147, 151-153, 155, 156, 161, 172, 177-179, 181, 187, 188, 197, 204, 207, 216, 224, 253
Ichim, Eugen, 127
Iliescu, Nicolae C., 145
Ilin, Stancu, 93
Ilmen, 97
Ioan, Grigore Olimp, 131
Ioanid, Radu, 155, 161, 174, 180, 181, 183
Ion, Narcis-Dorin, 16
Ionescu, Emilian, 226, 227
Ionescu, Mihai E., 251, 253
Ionescu, Radu, 165
Ionescu, Take, 68
Ionescu, Th., 40
Ionescu, Tudor, 204
Ionescu, V., 226
Ionniţiu, Mircea, 211, 213, 226, 227, 250, 251
Iordăchescu, Theodor, 204
Iorga, Nicolae, 46, 48, 183
Ip, 53

Irak, 112
Irving, David, 58
Isac, Victor, 165, 251
Isherwood, Charles S., 127
Ismail, 136
Isopescu, Modest, 165, 167
Istanbul, 75, 93, 160, 194, 195, 197, 210, 211, 214, 244, 247, 248
Italia, 8, 15, 28, 33, 45, 52, 81, 101, 125, 127, 133, 137, 211, 228, 229, 233, 234, 237, 241, 277, 278, 283
Iţcani, localitate, 148
Iugoslavia, 15, 16, 37, 52, 82, 91, 230, 262, 277, 284, 286
Ivanovici, Constantin, 165
Ivănescu, Maria, 183

*

Înţelegerea Balcanică, 80

*

Japonia, 81, 82, 217
Jeleriu, Gheorghe, 21, 36, 173
Jilava, 9, 46, 47, 48, 54, 56, 58, 62, 123
Jmatchenko, F.F., 260
Johnson, Ferschel, 196, 248
Jugastru, judeţ în Basarabia, 115
Jugănaru, Ilie, 165
Jumanca, Iosif, 203
Jurcă, Nicolae, 75

*

Kálmán, Appan, 145
Kálmán, Maria, 145
Kareţchi, Aurel, 179
Keitel, Wilhelm, 242, 244, 253
Kelly, Dennis, 249
Kennan, George, 85, 93
Kerci, 100, 105, 106
Kiev, 162, 167
Killinger, Manfred von, 113, 177, 209, 227, 240-244, 254
Kiriţescu, Constantin, 127, 128, 130
Kiriţescu, Costin, 127
Klessheim, 83, 90, 189, 193, 213, 243, 246
Kolb, Charles, 125, 126
Kollontai, Alexandra, 220, 222, 245
Komorovski, Bor Tadeusz, 237
Konev, I.S., 104, 187
König, Cornelia, 127
König, Carol, 127
Koslinski, Nicolae, 132
Kotovsk, localitate, 271
Kovalikova, localitate, 171
Kursk, 97, 98

*

Lache, Ştefan, 57, 92
Ladoga, lac, 97
Lahovari, Nicolae Emanoil, 189
Lascăr, Mihail, 146, 271
Lăcustă, Ioan, 250
Lăpuşna, 34
Lăţea, Constantin, 275
Lăzărescu, Dan Amedeo, 183
Lecca, Radu, 144, 176, 180
Lee, Robert Edward, 210, 217, 247, 248, 273
Legiunea, vezi Garda de Fier
Leningrad (Petersburg), 97, 284, 287
Leopold III, 19
Leova, localitate, 224
Leoveanu, Emanoil, 146, 147, 177
Letonia, 7, 79, 148, 231, 277, 279, 286
Leucuţia, Aurel, 223, 251
Lidice, 283
Liga Naţiunilor, 78, 278
Lincăuţi, localitate, 156
Lipcani, localitate, 156
Lisabona, 83, 189, 195, 227, 245
Liteanu, general, 226
Litman, Paula, 58, 179
Lituania, 14, 79, 148, 172, 231, 277, 278, 279, 286
Liveanu, Vasile, 173, 248, 253, 254
Lloyd George, 23
Loghin, Leonida, 16, 35, 130, 245, 252
Londra, 11, 12, 15, 25, 37, 75, 82, 88, 89, 127, 158, 159, 188, 190, 191, 200-203, 205, 212, 214, 218, 219, 223, 235, 236, 244, 249, 259, 263, 278-283, 286, 287
Lorena, 196
Löwendal, G., 145
Lublin, 143, 223, 237, 278
Luduşanu, V., 164
Lugoj, 125
Lungu, Corneliu Mihail, 5
Lupu, Nicolae, 27, 36, 62, 145
Lupu, Şerban, 174
Luxemburg, 11, 172, 277

*

Mac Donald, Malcolm, 159
Macedonia, 227, 237, 258
Macici, Nicolae, 105, 165, 182
Madgearu, Virgil, 27, 41, 47
Madrid, 83, 132, 189, 195, 227, 245
Magherescu, Gheorghe, 245
Maia, localitate, 124
Malinovski, Rodion, 255, 256, 260, 262
Mamina, Ion, 14, 15, 36, 37, 74
Manciu, C.G., 9
Manea, Norman, 183
Mangarov, I.M., 260
Maniu, Iuliu, 10, 12, 14, 16, 17, 24, 27, 31, 36, 37, 39, 41-43, 55, 59, 60-62, 66-68, 71, 74, 75, 83, 98, 99, 128, 145, 176, 188-190, 192, 197, 199-206, 210, 212-217, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 247, 250, 251, 285
Mannerheim, Karl Gustav, 284
Manoilescu, Mihai, 30, 37, 38
Manolescu, Nicolae, 183
Manoliu, Mircea, 156
Manstein, Eric von, 103, 104
Manuilă, Sabin, 150, 151, 172, 173, 178, 251
Maramureş, 53, 68, 134, 150, 170, 220
Marcou, Lilly, 183
Marcu, Alexandru, 62
Marea Britanie, 7, 10, 29, 43, 58, 63, 78-80, 82, 92, 98, 101, 104, 108, 111, 159, 169, 191, 194-196, 198-202, 205, 208, 213, 217-219, 223, 230, 231, 235, 237, 258, 278, 281, 282, 283
Marea de Azov, 95, 97, 100, 208
Marea Egee, 258
Marea Neagră, 97, 98, 100, 104, 105, 160, 197, 224, 258
Mareş, Nicolae, 47, 61
Marghiloman, Alexandru, 63
Marian, Ion, 62
Marina, Mihai, 145
Marinescu, Beatrice, 274, 275
Marinescu, Floricel, 36, 183
Marinescu, Ion C., 62
Marinescu, Stere, 165
Marino, Alexandru, 145
Mariupol, localitate, 208
Marmsohn, Carl, 179
Mastny, Voytec, 252
Matei, Sorin, 173
Mazarini, Nicolae, 113
Mălăcescu, Ion, 112
Mărculeşti, localitate, 153, 165
Mândruţ, Stelian, 253
Mefkure, vapor, 160, 181
Melbourne, Roy M., 182
Melinescu, N., 165
Mezincescu, Eduard, 76
Miercurea Ciuc, 9, 56
Mihai I, 42, 55, 207, 209-212, 214, 226, 236, 251, 256, 259, 261, 270, 273
Mihail, Gheorghe, 33, 77, 261
Mihailovca, localitate, 163
Mihailuc, Constantin, 165
Mihalache, Ion, 14, 36, 41, 61, 145, 233
Mihăilescu, Ioan, 165
Mihăilescu, Ştefan, 165
Mihoreni, localitate, 155
Mikolajczyk, Stanislaw, 280
Milovăţ, localitate, 156
Milu, Ioan, 112
Minden, George, 5
Mink, Georges, 183
Mircea, vapor, 160
Mircescu, comisar, 156
Mircu, Marius, 155, 176
Mişcarea Legionară, vezi Garda de Fier
Mizrachi, L., 159
Mocanu, Constantin, 35, 172, 247, 275
Mocanu, Marin Radu, 272, 273, 274
Mocsony-Stârcea (Styrcea), Ion (Ionel), 209
Moghilău, judeţ în Basarabia, 115
Moghilev, 154, 162, 187
Moldova, 25, 32, 70, 73, 82, 90, 95, 98, 105-107, 109-111, 126, 138, 149, 155, 169, 170, 181, 187, 188, 198, 199, 215, 216, 223, 224, 234, 236, 241, 242
Molotov, Viaceslav, 7, 11, 14, 15, 19, 23, 32, 91, 128, 162, 185, 219, 229, 232, 235, 261, 278, 279, 286, 287
Montgomery, Bernard Law, 259
Moravia, 147, 231, 258, 283
Moreni, 111
Morina, vapor, 160, 181
Morozowskaya, localiltate, 103
Moscova, 14, 19, 23, 25, 29, 33, 36-38, 79, 81, 85, 96, 105, 115, 125, 162, 167, 185, 190, 196, 198, 202, 203, 205-207, 218-225, 231, 233, 235-237, 242, 246, 249, 252, 255-259, 261, 263, 265, 272, 277, 278, 280-282, 285, 287
Mostovoi, localitate, 164
Moţa, Ion, 9

Mucenica, Ion, 112
München, 94, 278
Munteanu, Aurel, 53
Muntenia, 32, 124, 169, 170, 198, 201, 225
Murariu, Ioan, 36
Mureş, 34, 53
Murgescu, I., 165
Murmansk, 277
Mussolini, Benito, 82, 92, 191, 234, 246, 278
Muşat, Mircea, 16, 17, 35, 38, 57, 173, 246, 253, 273

*

Nagorski, Andrew, 177
Nalcik, 106, 186
Nano (Nanu), Frederic, 178, 195, 196, 198, 213, 220, 221, 222, 248, 249, 250
Naum, Cristu, 156, 165
Năm oloasa, 224, 233
Neagoe, Stelian, 56, 74, 92, 246, 248, 249
Neagu, Alexandru 62
Nedelea, Marin, 58, 274
Negel, Dimitrie, 62, 215, 226
Negoieşti, localitate, 125
Negureni, localitate, 156
Nemoianu, Petre, 62
Netta, Gheron, 62
Neţ, Mariana, 182
Neuman, baron, 145
Nicolaev, localitate, 118, 162, 167
Nicolescu, Badea, 249
Nicolescu, Gh., 130
Nicolescu, Nicolae, 37
Niculescu, Coca, 105
Niculescu, Mihai, 165
Niculescu, Ştefan, 226
Niculescu-Buzeşti, Grigore, 213, 214, 216, 226, 247, 250
Niemen, 223
Nipru, 83, 97, 100, 113, 114, 127
Nisa, 196
Nistor, Ion, 253
Nistru, 22, 25, 35, 67, 70, 82, 90, 91, 95-100, 102, 104-106, 113-115, 121, 127, 128, 130, 149, 151, 153, 157, 158, 161, 162, 165, 172, 173, 180, 187, 188, 194, 213, 224, 284
Niţă, Marin, 165
Norvegia, 11, 277
Noua Suliţă, localitate, 156
Noveanu, Vasile, 13, 37
Novikov, V.V., 214

*

Obersalzburg, 53
Oceacov, judeţ în Basarabia, 115
Odesa, 95, 99, 100, 105, 108, 113-116, 118-121, 128, 130, 131, 151, 154, 155, 157, 161, 162, 164, 165, 167, 181, 182, 186, 187, 188, 220, 257
Olanda, 11, 24, 31, 172, 277
Oltenia, 111, 124, 170, 201
Onega, 97
Oneşti, 156
Onişcani, localitate, 156
Oradea, 39, 150, 271
Orăşeni, localitate, 144
Orezeanu, T.C., 143
Orhei, 105, 156, 187
Ornea, Z., 6, 16, 56, 58, 181
Oroian, Teofil, 129, 130
Oşca, Alexandru, 127, 130
Otaci, localitate, 153
Oteteleşanu, Enric, 62, 74
Otu, Petre, 35, 38, 77, 127, 130
Ovideopol, judeţ în Basarabia, 115

*

Palaghiţă, Ştefan, 56, 58
Palestina, 158, 159, 160
Paliga, Mihail, 165
Panaite, Laurenţiu, 76
Panaitescu, Panait, 145
Pană, Aurelian, 62, 74
Pandea, Adrian, 129, 130
Papanace, Constantin, 49
Paraschiv, Niculae, 16
Paris, 11, 12, 15, 22, 25, 36, 57, 143, 160, 182, 249, 274, 278, 286
Partidul Comunist Român, (Partidul Comunist din România), 50, 51, 61, 68-71, 76, 137, 173, 176, 204, 205, 207, 216, 224, 225, 228, 234, 239, 240, 251, 256, 263-265, 267-270, 275, 282, 285
Partidul Conservator-Democrat, 62
Partidul Naţional-Creştin, 62, 135, 173
Partidul Naţional Liberal, 12, 27, 42, 60, 62, 63, 66-68, 78, 80, 81, 98, 145, 193, 199, 200, 204, 205, 207, 210, 225, 228, 285
Partidul Naţional Liberal (Gh. Brătianu), 62

Partidul Naţional Liberal (Gh. Tătărescu), 206
Partidul Naţional Ţărănesc, 10, 12, 14, 16, 17, 21, 24, 27, 31, 41, 42, 60, 62, 63, 66-68, 82, 83, 98, 145, 193, 199-207, 212, 214, 223, 225, 227, 228, 238, 267, 285
Partidul Naţionalist-Democrat, 204
Partidul Naţiunii, 14, 28, 42, 55, 59, 134
Partidul Poporului, 60
Partidul Social Democrat din România, 204-206
Partidul Socialist-Ţărănesc, 205
Partidul "Totul pentru Ţară", vezi Garda de Fier
Pascu, Ştefan, 253
Paşcani, 105, 187, 197, 224
Pauker, Ana, 264
Paul, Allen 287
Pavelescu, Ion, 129
Pavlov, A.P., 264, 274
Pătrăşcanu, Lucreţiu, 68, 204, 210, 211, 216, 218, 225-227, 250, 251, 270
Pătrăşcoiu, N., 165
Păun, Nicolae, 253
Pântea, Gherman, 105, 130
Pârvulescu, Constantin, 239, 264
Pearl Harbour, 101, 281
Pelin, Mihai, 75, 179, 247
Penescu, Mihai, 6
Pentelescu, Aurel, 127, 131
Pétain, Philippe, 283
Petculescu, Constantin, 57
Petraşcu, Nicolae, 13
Petrescu, Constantin Titel, 204
Petrescu, Dumitru, 271, 275
Petrescu, Ion C., 73
Petrovicescu, Constantin, 47, 72
Petrovici, Grigore, 156
Petrovici, Ion, 62
Petsamo, 79
Piteşti, 111
Ploieşti, 46, 59, 111, 112, 131, 153, 155
Polihroniade, Mihail, 44
Polizu-Micşuneşti, Nicolae, 27
Polonia, 7, 8, 11, 24, 25, 36, 40, 79, 80, 82, 123, 143, 147, 148, 172, 176, 223, 231, 232, 233, 237, 262, 264, 277-280, 284, 285, 286
Pomerania, 147, 177
Pop, Adrian, 93, 274
Pop, Ghiţă, 145, 223
Popa, Dumitru Radu, 5
Popa, Marcel, 5
Popescu, Cristodor, 165
Popescu, Dumitru (Pufi), 108
Popescu, Gh., 165
Popescu, Titus, 93
Popescu, Traian, 132
Popescu-Ciocănel, 112
Popescu-Oiţa, Ion, 131
Popişteanu, Cristian, 15
Popovici, Bogdan Florin, 57
Popovici, Mihai, 27, 36
Popovici, Traian, 144, 145, 154
Porfir, Grigore, 145, 156
Portugalia, 86, 189, 203
Potârcă, Virgil, 27
Potopeanu, Gheorghe, 121, 122
Powell, Bill, 177
Praga, 258, 278, 287
Precup, Victor, 269
Predeal, 45, 125, 198, 207
Princz, Alexandru, 145
Prisăcaru, Dumitru, 145
Proscurov, localitate, 187.
Prusia Orientală, 147, 177, 188, 233, 277, 280
Prut, 21, 25, 32, 35, 70, 94, 99, 130, 138, 173, 187, 188, 216, 225, 282
Puşcaş, Vasile, 246, 247, 248, 249

*

Racoviţă, Mihai, 215, 268
Rademacher, Franz, 143
Ralea, Mihail, 204, 206, 207, 228
Rantzau von, 242
Rastenburg, 243
Rădăceanu, Lotar, 204
Rădăuţi, 104, 149
Rădescu, Nicolae, 183, 254, 261, 263, 273
Rădulescu-Motru, Constantin, 88, 93
Rădulescu-Pogoneanu, Mircea, 226
Rădulescu-Zoner, Şerban, 15, 274, 275
Răuţă, lt. col., 226
Răzmeriţă, preot, 156.
Râbniţa, 115, 154, 162, 163, 165, 187
Râmnicu-Sărat, 9, 44, 56
Reich, al Treilea, 5, 8, 11, 18, 19, 25, 28-35, 39, 41, 43, 52, 54, 58, 60, 62, 65, 70, 74, 78-86, 89-94, 96, 97, 100-102, 104, 107, 113, 114, 124, 127, 135, 137, 142, 143, 149, 160, 176, 177, 186, 188, 190-194, 195, 197, 199, 202, 209, 214,

218, 223, 227, 228, 231, 232, 234-237, 240-245, 253, 254, 258, 267, 278-284, 286, 287
Reni, localitate, 119, 136
Retegan, Mihai, 36, 127, 130, 249, 250, 272, 273, 275
Réthondes, 11
Rhoades, John, 127
Ribbentrop, Joachim von, 7, 15, 23, 31, 32, 38, 91, 113, 128, 240, 242, 244, 278, 279, 286, 287
Richter, Gustav, 143, 177
Ritter, Paul, 126
Roller, Mihail, 76
Roma, 20, 52, 80
Roman, 215, 216
Roman, gardian, 156
Roman, Valter, 271
Romanaţi, 125
Romanescu, Gheorghe, 272, 273
România, passim
Romula, 125
Roosevelt, Franklin Delano, 82, 185, 217, 223, 230, 261, 273, 279, 280
Rosen, Moses, 58, 172
Rotaru, Jipa, 127, 245
Rura, Cosma, 223, 249
Rus, Ştefan C., 145
Rusan, Romulus, 183
Rusenescu, Mihai, 173
Rusia (Imperiul Ţarist), 63
Rusia, vezi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
Rusu, Adrian, 253
Rusu, Dumitru, 156
Ruxandra, Constantin, 165

*

Sadagura, localitate, 156
Saizu, Ion, 253
Salonic, 203
Sandache, Cristian, 58
Sandachi, George Paul, 130, 131
Sandu, Ion, 62
Satu Mare, 53, 258
Sava, gardian, 156
Sălaj, 53
Sănătescu, Constantin, 127, 129, 209, 211, 213, 214, 216, 225, 226, 235, 248, 249, 250, 255, 256, 260, 262, 263, 271, 273, 274, 275, 276
Săracu, Dumitru, 156
Sânmihaiu Almaşului, 53
Scafeş, Cornel, 287
Schipor, Ilie, 127, 128
Schmeling-Alexandrescu, Eugen, 131
Schmidt, Andreas 241
Schmidt, Paul, 90, 93, 242
Schörner, Ferdinand, 244
Schuyler, Cortland van Rensselaer, 260, 274
Scobai, Ştefan, 156
Scurtu, Dan, 112
Scurtu, Ioan, 15, 16, 35, 36, 37, 38, 55, 74, 75, 172, 173, 247, 251, 274, 275
Secureni, localitate, 148, 153, 157, 177
Semmler, Rudolf, 240
Serbia, 172, 227, 237, 258
Sevastopol, 100, 105, 233
Sfinţescu, Duiliu, 15
Shafir, Michael, 180
Shaphiro, Paul A., 180
Shirer, William, 58
Sicilia, 191
Sighişoara, 39
Silezia, 147, 177, 280
Sima, Horia, 13, 37, 43-48, 50, 56, 58, 97, 191
Simferopol, 105, 106
Simion, Aurică, 38, 71, 74-77, 92, 247
Simionescu, diplomat, 189
Simionovici, Corneliu, 137, 173
Simionovici, Dionisie, 137, 173
Simović, Duşan, 31
Simulescu, Sima, 44
Sinaia, 46, 126, 206, 210, 211, 214, 215, 270
Singer, S., 159
Siret, 25, 156, 216, 224-226
Siria, 112, 159
Slovacia, 258, 263, 271, 286, 287
Smârcea, Doina, 35, 172, 247, 275
Snagov, 47, 54, 56, 62
Sniatyn, 144
Soceanu-Vamoş, Maria, 173
Societatea Naţională de Cruce Roşie din România, 123, 124
Societatea Naţiunilor, 29
Socoleanu, Dimitrie, 21
Sofia, 30, 41, 135, 229
Solomon, Ştefan, 165
Someş, 53
Soroca, 136, 153, 177, 178
Sovietele, vezi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

Spania, 195
Stalin, Iosif Visarionovici, 15, 91, 100, 127, 136, 183, 185, 218, 219, 221, 238, 252, 256, 265, 271, 278, 280, 287
Stalingrad, 83, 90, 95, 96, 98, 102, 103, 109, 129, 130, 144, 186, 190, 196, 205, 233, 257, 282
Stan, Valeriu, 15
Stanciu, Sergiu, 58, 172, 179
Stanislawski, Michael, 173, 280
Statele Unite ale Americii, 5, 6, 23, 74, 75, 81, 82, 85, 88, 93, 100, 101, 108, 111, 113, 115, 118, 128, 129, 132, 133, 145, 155, 158, 159, 162, 169, 173, 177, 182, 183, 185, 194-196, 199-202, 206, 208, 212-214, 217, 219, 230, 231, 235, 237, 246, 247-249, 258-260, 264, 279-282
Stanciu, Sergiu, 58, 172, 179
Stanislawski, Michael, 173
Stavrat, Olimpiu, 153
Stănescu, Raymond, 132
Stăneştii de Jos, 156
Stăneştii de Sus, 156
Stânca Roznovanu, localitate, 156
Steiger, Vladimir de, 125, 126
Stenghel, Ernest, 112
Stepa Calmucă, 98, 102, 103, 186, 261, 284
Stettinius, Edward Jr., 214, 246
Stewart, Carol, 131
Stihi, Ioan, 153
Stino, Constantin, 145
Stockholm, 83, 115, 118, 121, 178, 195, 196, 198, 200, 202, 208, 209, 213, 215, 218-222 225, 227, 229, 235, 245, 247-251
Stoenescu, Alex. Mihai, 161, 181
Stoicescu Constantin C., 62
Stoicescu, Nicolae, 15
Storojinei, 148, 149, 155, 156
Strejnicu 46, 54, 56
Strihan, Petre, 62
Struma, vapor, 160, 181
Sturdza, Mihail, 47, 53, 57, 58
Suat, localitate, 106
Suceava, 104, 148, 149, 155
Suciu, Mircea, 76
Suedia, 86, 132, 195-197, 203, 208, 213, 220
Sulina, 104, 158, 159, 160
Suvei, comisar poliţie, 156
Szücs, ozsef, 145
Szurek Jean Charles, 183

*

Şafran, Alexandru, 178, 179
Şandru, Dumitru, 253
Şarania, localitate, 106
Şeicaru, Pamfil, 223, 249
Şerbănescu, Alexandru, 112
Şerbănescu, Ion, 179
Şerbăuţi, localitate, 155
Şimleul Silvaniei, 53
Şiperco, Andrei, 132, 180
Şorban, Raul, 145
Şperlea, Florin, 275
Ştefan, Marian, 273
Ştefănescu, I.D., 111
Ştefănescu, Marian, 58
Ştefăneşti, 187
Ştefleа, Ilie, 130
Ştirbey, Barbu, 201, 213, 214, 215, 218, 227, 245
Şuţa, Ion, 129, 274

*

Tanaşoca, Nicolae Şerban, 16
Tanriover, Suphi, 188
Taraclia, localitate, 224
Tarnopol, localitate, 187
Tătărescu, Gheorghe, 7, 10, 12, 16, 19, 26, 35, 37, 204-207, 215, 219, 228, 247
Tătărescu-Negropontes, Sanda 16
Tătăreşti, localitate, 148, 153
Târgovişte, 111
Teheran, 125, 203, 218, 219, 229-231
Tel Aviv, 162, 172
Teleneşti, localitate, 156
Tell, Alexandru, 44
Teodoreanu, Alexandru O. (Păstorel), 40
Teodorescu, Traian, 195
Teodorescu, Traian, 57, 195, 197
Tg. Frumos, 105, 187, 197
Tg. Sculeni, 153
Tibirca, localitate, 156
Tighina, 113, 119, 136, 224
Tikhvin, localitate, 97, 284
Timiş, 126
Timiş-Torontal, 143
Timişoara, 55, 111, 257
Timoşenko, mareşal, 256
Tiraspol, 105, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 154, 162
Tismăneanu, Vladimir, 133, 180

Tito, Iosip Broz, 230, 259
Tobescu, Constantin, 242, 244
Tolbuhin, mareşal, 256
Tomescu, Petre, 62, 74
Totu, Nicolae, 44
Trache, Maria, 127
Transilvania, 20, 31, 32, 34, 37, 39, 41, 52, 53, 55, 68, 72, 96, 97, 111, 113, 133, 134, 138, 139, 145, 146, 149-152, 170, 178, 181, 191, 198, 201-203, 206, 220, 224, 229, 230, 236, 256-258, 271, 285, 286
Transnistria, 66, 70, 74, 75, 91, 97, 102, 106, 109, 113-124, 131, 132, 145, 148, 149, 151-157, 159, 162-168, 170-172, 178, 180-183, 186, 190, 191, 285
Traz, 124
Trăznea, 53
Trei Scaune, judeţ, 53
Trepăduş, Grigore, 165
Treptow, Kurt W., 15, 92, 172, 178
Trestioreanu, Nicolae, 165
Trifa, Viorel, 45
Troncotă, Cristian, 36, 130, 173, 177, 253
Trotha, Ivo Thilo von, 242, 253
Truman, Harry, 259
Tucacevski, Mihail, 278
Tudor, Vasile, 131
Tulbure, maior, 156
Tulcea, 158
Tulcin, judeţ în Basarabia, 115
Turcia, 15, 16, 20, 37, 91, 104, 112, 159, 188, 192, 194, 195, 198, 203
Turda, 143, 145
Turnu-Severin, 30, 111, 257

*

Ţarălungă, Ion, 112, 131
Ţenescu, Florea, 25, 77
Ţepelea, Gabriel, 16
Ţincu, Constantin, 145
Ţopa, Petre, 204

*

Ucraina, 85, 95, 96, 98, 102, 105, 106, 119, 151, 155, 172, 220, 242-244
Udett, flotilă germană, 109
Udrea, Traian, 173
Udrischi, comandor, 226
Ulam, Adam B., 252
Ulea, col., 226
Uman, localitate, 104, 187
Ungaria, 8, 12, 15, 18-20, 24, 25, 29-32, 35, 52, 53, 55, 67, 82, 86, 90, 92, 93, 97, 102, 114, 125, 133, 137, 139, 146, 149-151, 158, 159, 193, 220, 228, 230, 234, 236, 237, 243, 256, 258, 261, 263, 264, 271, 277, 283, 284, 286
Ungheni, 136
Uniunea Patriotică (Patrioţilor), 204-206
Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, (Uniunea Sovietică) 7, 8, 11, 12, 14, 18-25, 27-29, 35-37, 52, 54, 57, 63, 67, 78-80, 82, 84, 88, 90-92, 94, 98-102, 122-125, 127, 128, 130, 133, 136, 148, 151, 164, 165, 177, 182, 185, 186, 190-193, 195, 196, 199-204, 206-208, 211, 215, 217-221, 223, 230-232, 238, 245, 248, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 264, 266, 267, 270, 271, 273, 278, 280, 281-284, 286
Urbaş, Rudolf, 156
Urdăreanu, Ernest, 12, 26, 35

*

Vago, Rachel, 180
Valea Drăganului, 53
Vallner, Gheorghe, 108
Valuta, Pintilie, 165
Varşovia, 7, 237, 278
Vasilievo, localitate, 164
Vasiliu, Mihai-Mimi, 145
Vasiliu, V., 226
Vasiliu-Răşcanu, Constantin, 211, 216, 265, 269, 275
Vaslui, 9, 56, 216
Vatican, 83, 189
Vazdovca, localitate, 163
Vărzava, localitate, 156
Veiga, Francisco, 58
Verdross, 241
Verenca, Olivian, 132
Vernichescu, Ion, 9
Vertujeni, localitate, 153, 177, 178
Vianu, Alexandru, 252
Vichy, 160, 181, 279, 283
Viena, 30, 31, 33, 37-41, 52, 78 80, 94, 96, 97, 113, 137, 149, 220, 224,243
Viipuri (Viborg), localitate, 11
Vilvaca, localitate, 156
Vinniţa, localitate, 100
Vinogradov, Serghei Alexandrovici, 255
Vistierniceni, localitate, 148

Vistula, 237
Vişoianu, Constantin, 201, 213, 227
Viziru, Grosu, 108
Vîşinski, Andrei Ianuarievici, 235, 282
Vlad, Constantin, 6
Vlădescu, Ovidiu, 62
Voiculescu, Gheorghe, 154, 155
Voitec, Ştefan, 204
Volga, 96, 98, 148
Volovici, Leon, 180
Voronej, 98
Vulcănescu, Mircea, 62, 74, 92

*

Waldrop, Thereza, 177
Washington, 74, 75, 82, 93, 100, 127, 128, 132, 158, 159, 162, 167, 182, 190, 200, 203, 206, 208, 212, 218, 219, 230, 231, 235, 236, 244, 246-249, 252, 259, 263, 272-274, 279-282, 286, 287
Watts, Larry L., 91, 128, 172, 175, 176, 178, 179
Wehrmacht, 7, 14, 28, 31, 34, 57, 79, 80, 82, 85, 90, 93, 95, 96, 98, 102, 105, 107, 128, 135, 186, 187, 192, 198, 199, 208, 209, 221, 227, 228, 229, 234, 236, 237, 241, 256, 257, 258, 261, 278, 279, 283, 284
Wehrwolf, localitate, 188
Werth, Alexander, 252
Wexler, Theodor, 183
Wilson, Henry Maitland, 192, 193, 201, 249
Wolfschanze, localitate, 90

*

Zahariovca, localitate, 163
Zalescic, localitate, 187
Zamfir, Zorin, 252
Zamfirescu, Dan, 177, 180, 253
Zăhăreşti, localitate, 155
Zlătescu, Gheorghe, 165
Zotta, Gheorghe, 108
Zumerski-Rola, Michail, 259

mareşalul Antonescu să-l trimită pe rege în Germania, în februarie 1943? Contactele suveranului cu armata, cu liderii opoziţiei, mai întâi prin intermediari, apoi direct.
Planul unei acţiuni militare menită să răstoarne regimul Antonescu este comunicat serviciilor speciale britanice de la Istanbul, în octombrie 1943. Scepticismul puterilor politice şi militare din Anglia şi Statele Unite ale Americii, la aflarea acestui plan. La Palat, încep discuţiile confidenţiale pentru încheierea unui armistiţiu (februarie 1944). Plecarea lui Barbu Ştirbey la Cairo pentru discutarea condiţiilor unui armistiţiu (21 martie – 11 mai 1944). Discuţiile, eforturile politice converg spre Palat. Constituirea Blocului Naţional Democrat.
Ofensiva sovietică din Moldova şi "oferta" Aliaţilor. Care era această "ofertă" în august 1944? "Capitularea necondiţionată" în interpretarea premierului Winston Churchill şi a preşedintelui Franklin Delano Roosevelt. Preponderenţa sovietică în Europa de Centru Est şi de Sud Est, potrivit Conferinţei de la Teheran (1943) şi a înţelegerii Churchill-Stalin (mai – iunie 1944). Oferta sovietică, declaraţiile lui Viaceslav Molotov din 2 aprilie 1944, 286. Condiţiile minimale ale armistiţiului, formulate de Moscova. Discuţiile româno-sovietice de la Stockholm (aprilie – iunie 1944): Uniunea Sovietică ar dori să trateze cu guvernul Antonescu. Răspunsul guvernului român la propunerile sovietice. Reacţia sovietică la aceste contrapropuneri. MAE Bucureşti este uimit. De la Bucureşti, nici o veste. Scrisoarea "strict secret" a lui Frederic Nano către Mihai Antonescu la 6 august 1944. Zvonuri, zvonuri şi iluzii.
Ziua destinului: miercuri 23 august 1944. Situaţia militară. Ce gândeau în dimineaţa zilei de 23 august: mareşalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Opoziţia (P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D.R. şi P.Cd.R.). Starea de spirit în armată în ziua de 23 august. Ce consemnează Registrul de audienţe al Palatului la 22 şi 23 august 1944.
Actul de la 23 august. Caracterizare generală. Componenta politică. Componenta militară. Cum evaluau oamenii politici situaţia, ce sperau ei. Ce nu ştiau oamenii politici de la Bucureşti. Putea fi anticipată, în 1944, o împărţire a Europei în sfere de influenţă? Mareşalul Ion Antonescu ştia că Reich-ul pierde războiul, dar arată că nu poate încheia armistiţiul. Care era alternativa în august 1944? De ce n-a reuşit Wehrmacht-ul să recapete controlul în România? Evenimentele din România au constituit o surpriză totală pentru cei trei Aliaţi.
Cum se proiectează evenimentele din august 1944 după o jumătate de secol. Obiectivele de politică internă ale celor ce au făptuit actul de la 23 august. Metamorfozele şi confiscarea istoriei de către PCR.
De ce a fost luat Berlinul prin surprindere?
Note **245**

Capitolul 9
ARMATA ROMÂNĂ PE FRONTUL DE VEST, 1944 – 1945. DEZMEMBRAREA ŞI EPURAREA ARMATEI ROMÂNE DIN INTERIOR **255**

[redacted]ata română pe frontul de Vest.
[redacted]ţia Moscovei faţă de actul de la 23 august.
[redacted]raţiunile armatei române între 23 august şi 7 septembrie 1944. Eliberarea [redacted]mpletă a Transilvaniei. Acţiunile pe teritoriul Ungariei, Slovaciei, Cehiei şi

Austriei. Decorarea regelui Mihai cu Ordinul sovietic "Victoria" şi "Legion of Merit" a Statelor Unite.
Cum a decurs cooperarea militară sovieto-română. Dezarmarea şi neutralizarea completă a Armatei române din interior. Noua organizare a marilor unităţi stabilite de Marele Stat Major, la 3 şi 6 septembrie 1944, Ultimatumul sovietic pentru desfiinţarea tuturor marilor unităţi române din interior. De ce atari măsuri, sub ameninţarea intervenţiei directe a Armatei sovietice de ocupaţie? Dezarmarea completă a Armatei române din interior la 28 februarie – 1 martie 1945.
Epurarea Armatei române de către guvernul dr. Petru Groza. Treceri în rezervă. Reducerea, în continuare, a efectivului din interior.
Situaţia numerică a Armatei române între 23 August 1944 şi august 1947. Epurarea masivă a armatei prin: ordinele Comisiei Aliate (sovietice) de Control şi aplicarea criteriilor politice. Politizarea militarilor şi constituirea nucleului "armatei populare". Cum s-au recrutat ofiţerii politici.
Note..... 272

Capitolul 10
ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. UNELE CONSTATĂRI 277
Durata conflictului în Europa şi pentru România.
Bilanţ general european al celui de-al doilea război mondial. "Realpolitik" sau meandrele marilor puteri: Al Treilea Reich şi U.R.S.S., Franţa şi Anglia. Charta Atlanticului între enunţări de principii şi realităţi. Departamentul de Stat nu recunoaşte anexarea Estoniei, Letoniei şi Lituaniei de către U.R.S.S. în iulie 1940, Polonia între marile puteri. Caracterul ambiguu şi echivoc al alianţei dintre Moscova, Londra şi Washington. Judecarea crimelor de război.
România, din perspectiva marilor puteri, între 1939 şi 1945. Cum a evoluat, de fapt, politica României între 1939 şi 1945? A fost alinierea la Reich opţiunea particulară a României? Regimul intern al României, 1939 – 1945. Teritoriul României, 1939, 1940, 1945.
Încheiere.
Note..... 287

Tipărit la
Atelierele Tipografice
METROPOL

EDITURILE ALL

ALL ♦ ALL BECK ♦ ALLFA
ALL EDUCATIONAL

NU SE TIMBREAZĂ
CORESPONDENȚĂ RĂSPUNS
C.R.
SE TAXEAZĂ LA DESTINAȚIE

Bd. Timişoara nr. 58, sector 6, 76548 - Bucureşti sau C.P. 12-107
Tel. : (01) - 402 26 00; (01) - 402 26 11 ; (01) - 402 26 20
Fax: (01) - 402 26 10 - Fax Distribuţie: (01) - 402 26 30

TALON DE COMANDĂ

Trimiteți talonul de comandă, completat conform dorinței dumneavoastră, pe adresa Editurilor ALL: Bucureşti, O.P. 12, C.P. 107, beneficiind de o reducere de 10% din prețul cărților pe care vi le oferim.

EXPEDITOR (VĂ RUGĂM SĂ COMPLETAȚI CÂT MAI CITEȚ POSIBIL)

Nume şi adresă (persoană fizică): _____

_____

_____ **Telefon:** _____

Nume şi adresă (instituție, firmă, şcoală): _____

_____

_____ **Telefon:** _____

Cod client: _____ **Profesie:** _____

Plata va fi efectuată de: ☐ (persoană fizică) ☐ (instituție, firmă, şcoală)

DESTINATAR

Editurile ALL
Bucureşti,
O.P. 12,
C.P. 107

Menţionaţi domeniile pentru care doriţi să primiţi, GRATUIT, buletinul informativ semestrial:

☐ ŞTIINŢE JURIDICE / ŞTIINŢE ECONOMICE
☐ ŞTIINŢE EXACTE / INFORMATICĂ
☐ ŞTIINŢE UMANISTE
☐ ŞTIINŢE MEDICALE
☐ BELETRISTICĂ

PLATA SE VA FACE RAMBURS (LA PRIMIREA COLETULUI POŞTAL), TAXELE POŞTALE DE EXPEDIȚIE FIIND SUPORTATE DE EDITURĂ.

PENTRU COMENZI MAI MARI DE 10 EXEMPLARE, CUMULAT, BENEFICIAȚI DE O REDUCERE DE PREȚ DE 20%

Cod	Titlu / Autor	Preț	Nr. ex. comandate
	POLITOLOGIE		
1406	ARHEOLOGIA TERORII - Vladimir Tismăneanu	34000 lei	
1407	CHURCHILL. O VIAŢĂ DE REBEL - Norman Rose	139000 lei	
1408	DIPLOMAŢIA - Henry Kissinger	169000 lei	
374	LIBERTATEA. DOUĂ SAU TREI LUCRURI PE CARE LE ŞTIU DESPRE EA... - Christian Michel	7900 lei	
	Colecţia INIŢIAL		
1047	DICŢIONAR AL VIEŢII POLITICE ŞI SOCIALE Colectiv de autori, coordonat de Dominique Chagnollaud	44900 lei	
	Colecţia ŞTIINŢE POLITICE		
614	PLURIPARTIDISMUL. O TEORIE A DEMOCRAŢIEI George Voicu	39900 lei	
965	TRADIŢIA CONSERVATOARE ÎN GÂNDIREA AMERICANĂ, 1783-1860 Octavian Roske	69900 lei	
1029	VIOLENŢĂ, MIT ŞI REVOLUŢIE. DE LA VIOLENŢA RITUALĂ LA VIOLENŢA SIMBOLICĂ ŞI DONJUANISMUL POLITIC AL DEMOCRAŢIILOR - Ştefan Stănciugelu	50000 lei	
	ISTORIE		
1410	EICHMANN ÎN IERUSALIM. UN RAPORT ASUPRA BANALITĂŢII RĂULUI - Hannah Arendt	34000 lei	
931	JOE BOYLE. UN MOUSQUETAIRE CANADIEN AU SERVICE DE LA REINE MARIE DE ROUMANIE **(ediţie în lb. franceză)** Gilles Duguay	59900 lei	
670	PREŢUL LIBERTĂŢII. O ISTORIE A EUROPEI CENTRAL-RĂSĂRITENE, DIN EVUL MEDIU PÂNĂ ÎN PREZENT Piotr S. Wandycz	39900 lei	
1411	TENTAŢIA LUI HOMO EUROPAEUS. GENEZA IDEILOR MODERNE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST - Victor Neumann	59000 lei	
	Colecţia MEMORII - ARHIVE - MĂRTURII		
1413	DEPORTAT ÎN ŢARĂ STRĂINĂ - Ioan Matei	24000 lei	
1414	DOUĂ SĂPTĂMÂNI DRAMATICE DIN ISTORIA ROMÂNIEI (17 - 30 DECEMBRIE 1947) - Eleodor Focşeneanu	24000 lei	
1415	ÎNVINS ŞI ÎNVINGĂTOR, 1941 - 1949. CAMPANIA DIN EST ŞI PRIZONIERATUL - Alexandru Teodorescu-Schei	24000 lei	
1416	UN MARTOR AL ISTORIEI. EMIL GHILEZAN DE VORBĂ CU ADRIAN NICULESCU - Adrian Niculescu	44000 lei	
	Colecţia HISTORIA		
1218	GERMANII ÎN SECOLUL LOR, 1890 - 1990 - Christian von Krockow	69900 lei	
1427	ISTORIA SECOLULUI XX- vol. I, II, III - Pierre Milza, Serge Berstein	240000 lei	
	Colecţia BIBLIOTECA DE ISTORIE		
1424	ELITA LIBERALĂ ROMÂNEASCĂ, 1866-1900 Mihai Sorin Rădulescu	59000 lei	
1425	GUVERNAREA NICOLAE RĂDESCU Dinu C. Giurescu	39000 lei	

Editurile ALL îşi rezervă dreptul de a face modificări asupra preţurilor menţion

totul despre istorie

ALL ISTORIC este o colecție de studii academice dedicate celor mai diverse probleme ale istoriei româneşti şi universale, interferențelor între istoria românească şi cea a altor popoare precum şi sintezelor despre marile epoci ale culturii şi civilizației. Spiritul care uneşte lucrările publicate în această serie este acela al recuperării semnificațiilor pe care le include orice fapt istoric: de la detaliu la ansamblu, de la particular la general, pentru refacerea întregului.

Volumul de față cuprinde componente majore, politice şi militare îndeosebi, ale istoriei României din anii celui de-al doilea război mondial, 1939-1945: neutralitatea; pierderile teritoriale din 1940; statul național-legionar; regimul autoritar al mareşalului Ion Antonescu (23 ianuarie 1941 – 23 august 1944); alianța cu al Treilea Reich; armata română pe frontul de Est; evreii din România (1940 – 1944); tatonările pentru ieşirea din Axă şi actul de la 23 august 1944; armata română pe frontul de Vest; reducerea drastică, dezarmarea şi epurarea armatei române din interior, la ordinele ultimative ale Comandamentului Sovietic şi ale Comisiei Aliate Sovietice de Control; unele concluzii privind participarea României în al doilea război mondial.

ISBN 973-684-036-0
9 789736 840364